İRAN'DA ZEND VE KAÇAR DÖNEMİ HAMAM MİMARİSi

Jafar HASSANZADEH

Doktora Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ
2019
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Jafar HASSANZADEH

İRAN'DA ZEND VE KAÇAR DÖNEMİ HAMAM MİMARİSİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

ERZURUM 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"İRAN'DA ZEND VE KAÇAR DÖNEMİ HAMAM MİMARİSİ"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

16.07.2019

Jafar HASSANZADEH

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr.Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ danışmanlığında, Jafar HASSANZADE tarafından hazırlanan bu çalışma 16/ 07 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş İmza: .....

Jüri Üyesi Prof. Dr. Abdülkadir Yılmaz İmza: .....

Jüri Üyesi Prof. Dr. Mustafa Özgen İmza: .....

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Köşklü İmza: .....

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Akasoğlu İmza: .....

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **VI**
ABSTRACT ..... **VII**
HARİTALAR DİZİNİ ..... **IX**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **IX**
ÇİZİMLER DİZİNİ ..... **X**
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ ..... **XIII**
ÖNSÖZ ..... **XXX**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN AMACI **1**
II. ARAŞTIRMADA KULLANILAN METARYAL VE YÖNTEM **1**
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ **2**

BİRİNCİ BÖLÜM
İRAN COĞRAFYASI VE TARİHİ

1.1.İRAN'IN COĞRAFYASI 3
1.1.1. İklim 7
1.1.2. Tarım 7
1.1.3. Hayvancılık 8
1.1.4. Nüfus 8
1.1.5. Ekonomi 9
1.1.6. Ulaşım 9
1.1.7. Maden 9
1.2. İRAN'IN TARİHİ 10
1.2.1. İslamiyet'ten Önce 10
1.2.2. İslamiyet'ten Sonra 13
1.2.2.1. Safeviler Dönemi (1501–1736) 17
1.2.2.2. Afşariler Dönemi (1736–1796) 18
1.2.2.3. Zendler Dönemi (1750-1794) 19
1.2.2.4. Kaçarlar Dönemi (1794–1925) 20
1.2.2.5. Pehleviler Dönemi (1925–1979) 24
1.2.2.6. İran İslam Dönemi Cumhuriyeti (1979) 24

İKİNCİ BÖLÜM
İRAN HAMAMLARİNİN İNCELENMESİ

2.1. İRAN'DA SUYUN ÖNEMİ 25
2.2. İRAN'DA HAMAM MİMARİSİNİN GELİŞİMİ 27
2.2.1. İslam Öncesi Döneminde Hamamlar 28
2.2.2. İslamiyet Döneminde Hamamlar 29
2.3. İRAN HAMAMLARININ MEKAN DAĞILIMI VE İŞLEVLERİ 31
2.3.1. Heşti Bölümü 31
2.3.2. Soğukluk Bölümü 32
2.3.3. Ilıklık Bölümü 32
2.3.4. Sıcaklık Bölümü 33
2.3.5. Hazine Bölümü 33
2.3.6. Hamamların Isınması 33
2.3.7. Cehennemlik (Gorberu) 34
2.3.8. Külhan 34
2.3.9. Hamamların Su Kaynağı 34
2.4. İKLİMİN HAMAMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 35
2.5. HAMAMDA KULLANILAN KİŞİSEL MALZEMELER 37
2.6. HAMAM PERSONELLERİ 43
2.7. KATALOG 44
2.7.1. ZEND DÖNEMİ HAMAMLARI 45
2.7.1.1. Vekil Hamamı 45
2.7.1.2. Nezer Alihan Hamamı 64
2.7.1.3. Han Hamamı 68
2.7.1.4. Zarç Hamamı 79
2.7.1.5. Zerrinrud Hamamı 84
2.7.1.6. Hacı Dadaş Hamamı 88
2.7.1.7. Renan Hamamı 98
2.7.1.8. İki Hazine Hamamı 105
2.7.1.9. Hacı Salih Hamamı 114
2.7.2. KAÇAR DÖNEMİ HAMAMLARI 120

2.7.2.1. Han Hamamı 120
2.7.2.2. Han Hamamı 135
2.7.2.3. Kürdeşt Hamamı 144
2.7.2.4. Muhammed Beg Hamamı 157
2.7.2.5. Çaharsug Hamamı 162
2.7.2.6. Şeyh İslam Hamamı 169
2.7.2.7. Alihan Hamamı 175
2.7.2.8. Fin Hamamı 180
2.7.2.9. Sultan Ahmed Hamamı 188
2.7.2.10. Meymend Hamamı 201
2.7.2.11. Şişe Hamamı 206
2.7.2.12. Gülşen Hamamı 213
2.7.2.13. Hacı Ağa Torab 219
2.7.2.14. Nobar Hamamı 231
2.7.2.15. Fert Hamamı 246
2.7.2.16. Golşen Hamamı 251
2.7.2.17. Nezafet Hamamı 257
2.7.2.18. Gozere No Hamamı 264
2.7.2.19. Gevamuddoğle Hamamı 273
2.7.2.20. Pir Zerger Hamamı 280
2.7.2.21. Zerabi Hamamı 284
2.7.2.22. Üç Dükkân Hamamı 288
2.7.2.23. Tecelli Hamamı 294
2.7.2.24. Komsar Hamamı 298
2.7.2.25. Ebul Meali Hamamı 302
2.7.2.26. Kale Hamamı 308
2.7.2.27. Hacı Gafar Hamamı 316
2.7.2.28. Ferraş Başı Hamamı (Sadi Hamamı) 320
2.7.2.29. Edil Hamamı 325
2.7.2.30. Değleman Hamamı 331
2.7.2.31. Cennet Hamamı 335
2.7.2.32. Goşa Hamamı 340

2.7.2.33. Golşen Hamamı 345
2.7.2.34. Hacı Rebi Hamamı 350
2.7.2.35. Kalender Hamamı 354
2.7.2.36. Çadegan Hamamı 358
2.7.2.37. Yahudiler Hamamı 364
2.7.2.38. Mahmudabad Hamamı 370
2.7.2.39. Yanyan Hamamı 374
2.7.2.40. Hacı İbrahim Hamamı 380
2.7.2.41. Zerehan Hamamı 386
2.7.2.42. Hacı Muhammed Hamamı 392
2.7.2.43. Nesr Hamamı 398
2.7.2.44. Hacı Hamamı 407
2.7.2.45. İbrahimabad Hamamı 415
2.7.2.46. İbrahimabad Hamamı 421
2.7.2.47. Komşeçe Hamamı 425
2.7.2.48. İkiz Hamam 432
2.7.2.49. Muhammedyan Hamamı 441
2.7.2.50. Ali Mustafa Hamamı 445
2.7.2.51. Tevekkül Hamamı 450
2.7.2.52. Gurhane Hamamı 454
2.7.2.53. Golşen Hamamı 459
2.7.2.54. Kesma Hamamı 463
2.7.2.55. Ken Hamamı 467
2.7.2.56. Dört İklim Hamamı 472
2.7.2.57. Kethuda Hamamı 484
2.7.2.58. Nevvab Hamamı 490
2.7.2.59. Köhne Hamam 495
2.7.2.60. Kamber Hamamı 498
2.7.2.61. İttihadiye Hamamı 506

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. HAMAMLARININ FONKSİYONLARI 514
3.2. HAMAMLARIN PLAN TİPLERİ 518
3.2.1. Soğukluk 518
3.2.2. Heşti 539
3.2.3. Ilıklık 544
3.2.4. Sıcaklık 548
3.2.5. Hazine 556
3.3. MALZEME VE TEKNİK 561
3.3.1. Tuğla 561
3.3.2. Taş 562
3.3.3. Alçı 563
3.3.4. Mermer 564
3.3.5. Ahşap 564
3.4. SÜSLEME 565
3.4.1. Çini Süsleme 565
3.4.2. Tuğla ve Sırlı Tuğla Süsleme 579
3.4.3. Kalem İşi Süsleme 585
3.4.4. Alçı Süsleme 592
3.4.5. Taş Süsleme 597
3.4.6. Ahşap Süsleme 601
3.5. İNCELENEN İLLERDE ZEND VE KAÇAR DÖNEMİ HAMAM LİSTESİ 602

SONUÇ 618
KAYNAKÇA 624
SÖZLÜK 635
ÖZGEÇMİŞ 636

ÖZET

DOKTORA TEZİ

İRAN'DA ZEND VE KAÇAR DÖNEMİ HAMAM MİMARİSİ

Jafar HASSANZADEH

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ

2019, 636 sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ (Danışman)
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ARSLAN

İslam coğrafyasında hamamlar tarihten miras kalan en değerli yapıtlardan birisidir. İran coğrafyasında İran mimarisinin parladığı ve geliştiği Selçuklu ve Safevi dönemlerinde hamamlar, büyük gelişmeler göstermiştir. Bu mimari gelenek Zend (1750 – 1794) ve Kaçar Dönemlerinde de (1750-1925) gelişimine devam etmiştir.

İran'da Zend ve Kaçar Dönemi Hamam Mimarisi adlı tez çalışmasında 12 eyalette tespit edilen hamamlar incelenmiştir. 70 hamamın tespit edildiği bu çalışmada hamamlardan 9'u Zend, 61'i Kaçar dönemine aittir.

İncelenen hamamların 50'si tek fonksiyonlu, 19'u çift fonksiyonlu ve 1'i de üç fonksiyonludur. İran hamamları heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine olmak üzere 5 bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada hamamların tipolojik sınıflandırılması daha özenli ve dikkat çekici olan soğukluk bölümüne göre yapılmış ve 12 tip tespit edilmiştir. Bununla birlikte hamamların diğer bölümlerinin de planları üzerinde durulmuştur. Çalışmada incelenen hamamlarda tuğla, taş, alçı ve ahşap malzeme kullanıldığı görülmüştür.

Süsleme açısından zengin örnekler sunan hamamlarda çini, kalem işi, tuğla, alçı ve taş süsleme uygulanmıştır. Özellikle batılılaşma etkisi süsleme programında etkili olmuş, dönemin zevk anlayışı bitkisel, geometrik ve figürlü kompozisyonlara yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zend, Kaçar, Hamam, Mimari, Süsleme.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

ARCHITECTURE OF THE BATH-HOUSES OF IRAN IN THE ZAND AND QAJAR DYNASTIES

Jafar HASSANZADEH

Advisor: Assistant Prof. Zerrin KÖŞKLÜ

2019, Page: 636

Jury: Assist. Prof. Dr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ (Advisor)
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Assist. Prof. Dr. Muhammet ARSLAN

In the Islamic geography, bathhouses are one of the most valuable works inherited from the history. During the Seljuk and Safavid dynasty, when the Iranian architecture shone and developed in the geography of Iran, the bath-houses showed great developments. This architectural tradition continued to develop in the Zand (1750 - 1794) and Qajar dynasty (1750-1925).

In this thesis entitled “Architecture of the Bath-houses of Iran in the Zand and Qajar Dynasties” the registered baths in 12 states were examined. In this study, 70 bathhouses were identified, 9 of them belong to Zand and 61 were of Qajar period.

Of the examined bathhouses, 50 cases are single-function, 19 are dual-function and one of them is three-function bath. Iranian bathhouses consist of five principle portions including vestibule, coldhouse, lukewarm or teiphouse, warmhouse and khazineh (a small washing room). In this study, the typological classification of bathhouses was made according to the coldness section, which was more careful and remarkable, and 12 types were determined. However, the plans of the other parts of the bathhouses were under special focus. In the study, bricks, stones, plaster and wooden materials used in the bathhouses were examined and described.

Qashani (ceramic-tile walls), kalamkari (hand-painted work), bricks, plaster and stone ornaments were applied in the bathhouses that offer rich examples of decoration of these periods. The westernization was especially effective in the decoration system and the sense of pleasure of the period, which was typically reflected in herbal, geometric and figurative compositions.

Keywords: Zand, Qajar, Bathhouses, Architecture, Decoration.

KISALTMALAR DİZİNİ

C. : Cilt

E.T. : Erişim Tarihi

G.H. : Gencname-i Hamam

h.ş. : Hicri Şemsi

H.T.T. : Hammamhaye Tarih-i Tebriz

İnt. : Internet Kaynağı

Km. : Kilometre

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

Mad. : Maddesi

S. : Sayı

Ter. : Tercüme

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1.1. İran Coğrafi Haritası 3
Harita 2.1. İran Eyalet Haritası 44

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Hamamlarının Dönem ve Fonksiyonları 516
Tablo 3.2. Hamamların Soğukluk Tipolojisi 534
Tablo 3.2. Hamamların Soğukluk Tipolojisi 536
Tablo 3.2. Hamamların Soğukluk Tipolojisi 538
Tablo 3.3. Hamamlarının Heşti Tipolojisi 542
Tablo 3.4. Hamamların Ilıklık Tipolojisi 546
Tablo 3.5. Hamamların Sıcaklık Tipolojisi 552
Tablo 3.5. Hamamların Sıcaklık Tipolojisi 554
Tablo 3.6. Hamamların Hazine Tipolojisi 559
Tablo 3.7. Zend ve Kaçar Dönemi Hamam Listesi 602

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 2.1. Şiraz Vekil Hamamı....45
Çizim 2.2. Şiraz Nezer Alihan Hamamı....64
Çizim 2.3. Kaşan Han Hamamı....68
Çizim 2.4. Zarç Hamamı....79
Çizim 2.5. Zerrinrud Hamamı....84
Çizim 2.6. Zencan Hacı Dadaş Hamamı....88
Çizim 2.7. Isfahan Renan Hamamı....98
Çizim 2.8. Senendec İki Hazine Hamamı....105
Çizim 2.9. Sakkız Hacı Salih Hamamı....114
Çizim 2.10. Senendec Han Hamamı....120
Çizim 2.11. Yezd Han Hamamı....135
Çizim 2.12. Culfa Kürdeşt Hamamı....144
Çizim 2.13. Hoy Muhammed Beg Hamamı....157
Çizim 2.14. Meraga Çaharsug Hamamı....162
Çizim 2.15. Meraga Şeyh İslam Hamamı....169
Çizim 2.16. Eşkonan Alihan Hamamı....175
Çizim 2.17. Kaşan Fin Hamamı....180
Çizim 2.18. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı....188
Çizim 2.19. Firuzabad Meymend Hamamı....201
Çizim 2.20. Senendec Şişe Hamamı....206
Çizim 2.21. Lahican Gülşen Hamamı Çizimı (Onarımdan Sonra)....214
Çizim 2.22. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı....219
Çizim 2.23. Tebriz Nobar Hamamı....231
Çizim 2.24. Yezd Fert Hamamı....246
Çizim 2.25. Yezd Golşen Hamamı....251
Çizim 2.26. Tebriz Nezafet Hamamı....257
Çizim 2.27. Kaşan Gozere No Hamamı....264
Çizim 2.28. Tahran Gevamuddoğle Hamamı....273
Çizim 2.29. Erdebil Pir Zerger Hamamı....280
Çizim 2.30. Hamedan Zerabi Hamamı....284
Çizim 2.31. Erdebil Üç Dükkan Hamamı....288

Çizim 2.32. Urmiye Tecelli Hamamı 294
Çizim 2.33. Şeft Komsar Hamamı 298
Çizim 2.34. Yezd Ebul Meali Hamamı 302
Çizim 2.35. Hamedan Kale Hamamı 308
Çizim 2.36. Meraga Hacı Gafar Hamamı 316
Çizim 2.37. Zencan Ferraşbaşı Hamamı 320
Çizim 2.38. Meşkin Edil Hamamı 325
Çizim 2.39. Siyahkel Değleman Hamamı 331
Çizim 2.40. İsfahan Cennet Hamamı 335
Çizim 2.41. Zencan Goşa Hamamı 340
Çizim 2.42. Nehavend Golşen Hamamı 345
Çizim 2.43. Astane Hacı Rebi Hamamı 350
Çizim 2.44. Sakkız Kalender Hamamı 354
Çizim 2.45. Çadegan Hamamı 358
Çizim 2.46. Hamedan Yahudiler Hamamı 364
Çizim 2.47. Mahmudabad Hamamı 370
Çizim 2.48. Hürremdere Yanyan Hamamı 374
Çizim 2.49. Zencan Hacı İbrahim Hamamı 380
Çizim 2.50. Tuyiserkan Zerehan Hamamı 386
Çizim 2.51. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı 392
Çizim 2.52. Halhal Nesr Hamamı 398
Çizim 2.53. Reşt Hacı Hamamı 407
Çizim 2.54. Erdebil İbrahimabad Hamamı 415
Çizim 2.55. Erak İbrahimabad Hamamı 421
Çizim 2.56. Behar Komşeçe Hamamı 425
Çizim 2.57. Şebster İkiz Hamamı 432
Çizim 2.58. Nemin Muhamedyan Hamamı 441
Çizim 2.59. Urmiye Ali Mustafa Hamamı 445
Çizim 2.60. Darab Tevekkül Hamamı 450
Çizim 2.61. Şiraz Gurhane Hamamı 454
Çizim 2.62. Tahran Golşen Hamamı 459
Çizim 2.63. Someisara Kesma Hamamı 463

Çizim 2.64. Tahran Ken Hamamı 467
Çizim 2.65. Erak Dört İklim Hamamı 472
Çizim 2.66. Tahran Kethuda Hamamı 484
Çizim 2.67. Tahran Nevvab Hamamı 490
Çizim 2.68. Aştiyan Köhne Hamam 495
Çizim 2.69. Şebster Kamber Hamamı 498
Çizim 2.70. Urmiye İttihadiye Hamamı 506

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto 2.1. Tarak....37
Foto 2.2. Sefidap....37
Foto 2.3. Kese....38
Foto 2.4. Lif....38
Foto 2.5. Topuk Taşı....39
Foto 2.6. Sabun....39
Foto 2.7. Peştemal....40
Foto 2.8. Legençe....40
Foto 2.9. Tas....41
Foto 2.10. Maşrapa....41
Foto 2.11. Hınabend....42
Foto 2.12. Tellak....43
Foto 2.13. Şiraz Vekil Hamamı'nın Giriş Kapısı....47
Foto 2.14. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümü....47
Foto 2.15. Şiraz Vekil Hamamı'nın Ilıklık Bölümü....48
Foto 2.16. Şiraz Vekil Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü....48
Foto 2.17. Şiraz Vekil Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü....49
Foto 2.18. Şiraz Vekil Hamamı'nın Hazine Bölümü....49
Foto 2.19. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Muhammed'in Miraca Yükselme Sahnesi Kalem İşi Süslemesi....51
Foto 2.20. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Ali ve Zülfikar Sahnesi Kalem İşi Süslemesi....52
Foto 2.21. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i Kurban Etme Sahnesi Kalemişi Süslemesi....53
Foto 2.22. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Şeyh Senan Ve Nasrani Kızı Kalem İşi Süslemesi....54
Foto 2.23. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Yusuf'un Kuyuya Atılma Sahnesi Kalem İşi Süslemesi....55
Foto 2.24. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılma Sahnesi Kalem İşi Süslemesi....56

Foto 2.25. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Bijan Ve Manije'nin Görüşme Sahnesi Kalem İşi Süslemesi 57
Foto 2.26. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Sultan Sancar Ve Yaşlı Kadın Sahnesi Kalem İşi Süslemesi 58
Foto 2.27. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Şirin'in Çeşmede Yıkanma Sahnesi Kalem İşi Süslemesi 59
Foto 2.28. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Ferhat İle Şirin'in Görüşme Sahnesi Kalem İşi Süslemesi 60
Foto 2.29. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Bitkisel Konuda Kalem İşi Süsleri 61
Foto 2.30. Şiraz Vekil Hamamı'nın Giriş Kapısının Tuğla Süslemeleri 62
Foto 2.31. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Burma Sütunları 63
Foto 2.32. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Giriş Kapısı ve Heşti 65
Foto 2.33. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 66
Foto 2.34. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 66
Foto 2.35. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Kubbe Altı Alçı Süsleri 67
Foto 2.36. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü Taş Süslemeleri 67
Foto 2.37. Kaşan Han Hamamı'nın Giriş Kapısı 70
Foto 2.38. Kaşan Han Hamamı'nın Heşti Bölümü 71
Foto 2.39. Kaşan Han Hamamı'nda Heştiden Soğukluğa Geçiş 71
Foto 2.40. Kaşan Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 72
Foto 2.41. Kaşan Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 72
Foto 2.42. Kaşan Han Hamamı'nın Hazine Bölümü 73
Foto 2.43. Kaşan Han Hamamı'nın Giriş Kapısının Çini Süslemeleri 74
Foto 2.44. Kaşan Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Çini Süslemeleri 75
Foto 2.45. Kaşan Han Hamamı'nın Heştiden Soğukluğa Açılan Kapısının Çini Süslemeleri 76
Foto 2.46. Kaşan Han Hamamı'nın Giriş Kapısının Alçı Süslemeleri 77
Foto 2.47. Kaşan Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Kubbe Altı Kısmının Tuğla Süslemeleri 78
Foto 2.48. Zarç Hamamı'nın Giriş Kapısı 81
Foto 2.49. Zarç Hamamı'nın Heşti Bölümü 81

Foto 2.50. Zarç Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 82
Foto 2.51. Zarç Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 82
Foto 2.52. Zarç Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 83
Foto 2.53. Zarç Hamamı'nın Hazine Bölümü 83
Foto 2.54. Zerrinrud Hamamı'nın Giriş Kapısı 86
Foto 2.55. Zerrinrud Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 86
Foto 2.56. Zerrinrud Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 87
Foto 2.57. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Giriş Kapısı 90
Foto 2.58. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Heşti Bölümü 90
Foto 2.59. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 91
Foto 2.60. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 91
Foto 2.61. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 92
Foto 2.62. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Sıraltı Çini Süslemeleri 93
Foto 2.63. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Giriş Kapısının Tuğla Süslemeleri 94
Foto 2.64. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Sıcaklık Bölümünün Tuğla Süslemeleri ..95
Foto 2.65. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Taş Süsleri 96
Foto 2.66. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Alçı Süslemeleri ..97
Foto 2.67. Isfahan Renan Hamamı'nın Giriş Kapısı 100
Foto 2.68. Isfahan Renan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 101
Foto 2.69. Isfahan Renan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 102
Foto 2.70. Isfahan Renan Hamamı'nın Giriş Kapısının Çini Süslemeleri 103
Foto 2.71. Isfahan Renan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Sütun Başlığı Süslemeleri 104
Foto 2.72. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Giriş Kapısı 107
Foto 2.73. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Heşti Bölümü 108
Foto 2.74. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 108
Foto 2.75. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 109
Foto 2.76. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 109
Foto 2.77. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Hazine Bölümü 110
Foto 2.78. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Alçı Süslemeleri 111

Foto 2.79. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 112
Foto 2.80. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Giriş Kapısı Tuğla Süslemieler 113
Foto 2.81. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Giriş Kapısı 116
Foto 2.82. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 116
Foto 2.83. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 117
Foto 2.84. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 117
Foto 2.85. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Hazine Bölümü 118
Foto 2.86. Sakkız Hacı Salih Hamamı Soğukluk Bölümü Alçı Süslemeleri 119
Foto 2.87. Sakkız Hacı Salih Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 119
Foto 2.88. Senendec Han Hamamı'nın Giriş Kapısı 122
Foto 2.89. Senendec Han Hamamı'nın Heşti Bölümü 123
Foto 2.90. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 124
Foto 2.91. Senendec Han Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 125
Foto 2.92. Senendec Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 125
Foto 2.93. Senendec Han Hamamı'nın Hazine Bölümü 126
Foto 2.94. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Bitkisel Kalem İşi Süslemeleri 128
Foto 2.95. Senendec Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümünün Rumi Motifli Kalem İşi Süslemeleri 129
Foto 2.96. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Hayvan Figürü Ve Bitkisel Motifli Kalem İşi Süslemeleri 129
Foto 2.97. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tonoz Altı Kalem İşi Süslemeleri 130
Foto 2.98. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Karbendi Simetrik Kalem İşi Süslemeleri 130
Foto 2.99. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Çınar Ağacı Kalem İşi Süslemeleri 131
Foto 2.100. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Ay Çiçekli Çini Süslemeleri 132
Foto 2.101. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Renkli Sır Tekniğinde Çini Süslemeleri 133

Foto 2.102. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Hayvani Figürlü Ve Bitkisel Motifli Çini Süslemeleri....134
Foto 2.103. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Kapısı....138
Foto 2.104. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Basamakları....138
Foto 2.105. Yezd Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü....139
Foto 2.106. Yezd Han Hamamı'nın Ilıklık Bölümü....139
Foto 2.107. Yezd Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü....140
Foto 2.108. Yezd Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Süslemeleri....141
Foto 2.109. Yezd Han Hamamı'nın Soğukluk Kalem İşi Süslemeleri....142
Foto 2.110. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Kapısı Çini Süslemeleri....142
Foto 2.111. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri....143
Foto 2.112. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Avlusu....147
Foto 2.113. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Giriş Kısmı....147
Foto 2.114. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Heşti Bölümü....148
Foto 2.115. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Soğukluk Bölümü....148
Foto 2.116. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Ilıklık Bölümü....149
Foto 2.117. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü....150
Foto 2.118. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Hazine Bölümü....150
Foto 2.119. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Kalem İşi Süsleri....152
Foto 2.120. Culfa Kürdeşt Hamamı Soğukluk Bölümü Çeyrek Üslubunda Kalem İşi 152
Foto 2.121. Culfa Kürdeş Hamamı'nın Soğukluk Bölüm Rumi Tekniği Kalem İşi Süslemeleri....153
Foto 2.122. Culfa Kürdeş hamamı'nın Kalem İşi Soğukluk Saksı Motifleri....154
Foto 2.123. Culfa Kürdeşt Hamamı Soğukluk Bölümü Hayvan Figürlü Kalem İşi Süslemeleri....155
Foto 2.124. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Taş Süsleri....155
Foto 2.125. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Tuğla Süsleri....156
Foto 2.126. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Giriş Kapısı....159
Foto 2.127. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Heşti Bölümü....159
Foto 2.128. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Soğukluk Bölümü....160
Foto 2.129. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü....160

Foto 2.130. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Ve Taş Süslemeleri 161
Foto 2..131. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Giriş Kapısı 164
Foto 2.132. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Heşti Bölümü 165
Foto 2.133. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 166
Foto 2.134. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 167
Foto 2.135. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 167
Foto 2.136. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Hazine Bölümü 168
Foto 2.137. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Giriş Kapısı 171
Foto 2.138. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Heşti Bölümü 171
Foto 2.139. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 172
Foto 2.140. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 172
Foto 2.141. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 173
Foto 2.142. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Hazine Bölümü 173
Foto 2.143. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Renkli Alçı Süslemeleri 174
Foto 2.144. Eşkonan Alihan Hamamı'nın Giriş Kapısı 177
Foto 2.145. Eşkonan Alihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 177
Foto 2.146. Eşkonan Alihan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 178
Foto 2.147. Şiraz Alihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Ve Taş Süslemeler 179
Foto 2.148. Kaşan Fin Hamamı'nın Giriş Kapısı i182
Foto 2.149. Kaşan Fin Hamamı'nın Heşti Bölümü 182
Foto 2.150. Kaşan Fin Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 183
Foto 2.151. Kaşan Fin Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 184
Foto 2.152. Kaşan Fin Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 184
Foto 2.153. Kaşan Fin Hamamı'nın Hazine Bölümü 185
Foto 2.154. Kaşan Fin Hamamı'nın Soğukluk Alçı Süslemeleri 186
Foto 2.155. Kaşan Fin Hamamı Soğukluk Bölümü Çini Süslemeleri 187
Foto 2.156. Kaşan Fin Hamamı Sıcaklık Bölümü Tuğla Süslemeleri 187
Foto 2.157. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Giriş Kapısı 190
Foto 2.158. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Heşti Bölümü 191
Foto 2.159. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 191

Foto 2.160. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 192
Foto 2.161. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 192
Foto 2.162. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Hazine Bölümü 193
Foto 2.163. Kaşan Sultan Ahmet Hamamı Giriş Kapısı Alçı Süslemeleri 195
Foto 2.164. Kaşan Sultan Ahmet Hamamı Soğukluk Bölümü Alçı Kabartmaları 196
Foto 2.165. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı Soğukluk Bölümü Tek Renk Tekniği Çini Süslemeleri 197
Foto 2.166. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Taç Kapısının Çini Süslemeleri 198
Foto 2.167. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Kalem İşi Süslemeleri 198
Foto 2.168. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Bitkisel Motifli Kalem İşi Süslemeleri 199
Foto 2.169. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri 199
Foto 2.170. Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri 200
Foto 2.171. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Giriş Kapısı 203
Foto 2.172. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Heşti Bölümü 203
Foto 2.173. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 204
Foto 2.174. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 204
Foto 2.175. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 205
Foto 2.176. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Hazine Bölümü 205
Foto 2.177. Senendec Şişe Hamamı'nın Giriş Kapısı 208
Foto 2.178. Senendec Şişe Hamamı'nın Heşti Bölümü 209
Foto 2.179. Senendec Şişe Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 209
Foto 2.180. Senendec Şişe Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 210
Foto 2.181. Senendec Şişe Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 210
Foto 2.182. Senendec Şişe Hamamı'nın Hazine Bölümü 211
Foto 2.183. Senendec Şişe Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 212
Foto 2.184. Senendec Şişe Hamamı'nın Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri 212
Foto 2.185. Lahican Gülşen Hamamı'nın Giriş Kapısı 216
Foto 2.186. Lahican Gülşen Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 216
Foto 2.187. Lahican Gülşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 217
Foto 2.188. Lahican Gülşen Hamamı'nın Hazine Bölümü 217

Foto 2.189. Lahican Gülşen Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 218
Foto 2.190. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Giriş Cephesi.....221
Foto 2.191. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Heşti Bölümü 222
Foto 2.192. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 222
Foto 2.193. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 223
Foto 2.194. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....224
Foto 2.195. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Hazine Bölümü.....225
Foto 2.196. Hacıağa Torab Hamamı'nın Taş Süslemeleri 227
Foto 2.197. Hacıağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Çini Süslemeleri 228
Foto 2.198. Hacıağa Torab Hamamı Soğukluk Bölümü Destansı Çini Süslemeleri....228
Foto 2.199. Hacıağa Torab Hamamı Erkekler Bölümünün Soğukluğundaki Saksı Motifleri Çini Süslemeleri.....229
Foto 2.200. Hacıağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Kısmı Kalem İşi Süslemeleri.....229
Foto 2.201. Hacıağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kemer Altı Kalem İşi Süslemeleri.....230
Foto 2.202. Tebriz Nobar Hamamı'nın Giriş Kapısı.....233
Foto 2.203. Tebriz Nobar Hamamı'nın Giriş Koridoru.....234
Foto 2.204. Tebriz Nobar Hamamı'nın Heşti Bölümü.....234
Foto 2.205. Tebriz Nobar Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 235
Foto 2.206. Tebriz Nobar Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....236
Foto 2.207. Tebriz Nobar Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 236
Foto 2.208. Tebriz Nobar Hamamı'nın Hazine Bölümü 237
Foto 2.209. Tebriz Nober Hamamı'nın Mimarı Bala Kazım 240
Foto 2.210 Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Askeri Motifli Çini Süslemeleri ...241
Foto 2.211. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Aslan Ve Ejderha Mücadelesi Motifli Çini Süslemeleri.....241
Foto 2.212. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru İnsan Ve Aslan Mücadelesi Sahnesi 242
Foto 2.213. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Av Motifli Çini Süsleri.....242
Foto 2.214. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Savaş Motifli Çini Süsleri 243

Foto 2.215. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Hz. Süleyman Motifli Çini Süslemeleri 243
Foto 2.216. Tebriz Nober Hamamı Hazine Bölümü Tek Renk Çini Süslemeleri 244
Foto 2.217. Tebriz Nober Hamamı Soğukluk Tuğla Süslemeleri 244
Foto 2.218. Tebriz Nober Hamamı Soğukluk Taş Süslemeleri 245
Foto 2.219. Yezd Fert Hamamı'nın Giriş Kapısı 248
Foto 2.220. Yezd Fert Hamamı'nın Heşti Bölümü 248
Foto 2.221. Yezd Fert Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 249
Foto 2.222. Yezd Fert Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 249
Foto 2.223. Yezd Fert Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 250
Foto 2.224. Yezd Golşen Hamamı'nın Giriş Kapısı 253
Foto 2.225. Yezd Golşen Hamamı'nın Heşti Bölümü 254
Foto 2.226. Yezd Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 254
Foto 2.227. Yezd Golşen Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 255
Foto 2.228. Yezd Golşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 255
Foto 2.229. Yezd Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Ve Kalem İşi Süslemeleri 256
Foto 2.230. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Giriş Kapısı 259
Foto 2.231. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Heşti Bölümü 259
Foto 2.232. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 260
Foto 2.233. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 260
Foto 2.234. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 261
Foto 2.235. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Hazine Bölümü 261
Foto 2.236. Tebriz Nezafet Hamamı Soğukluk Bölümü Taş Süsleri 262
Foto 2.237. Tebriz Nezafet Hamamı Sıcaklık Bölümü Çini Süslemeleri 263
Foto 2.238. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Giriş Kapısı 266
Foto 2.239. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 267
Foto 2.240. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 268
Foto 2.241. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 268
Foto 2.242. Gozere No Hamamı Sıcaklık Bölümü Ahşap Süslemeleri 270
Foto 2.243. Gozere No Hamamı Giriş Kapısı Alçı Süslemeleri 271
Foto 2.244. Gozere No Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 271

Foto 2.245. Gozere No Hamamı Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri 272
Foto 2.246. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Giriş Kapısı..... 275
Foto 2.247. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Heşti Bölümü..... 275
Foto 2.248. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Soğukluk Bölümü..... 276
Foto 2.249. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 276
Foto 2.250. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü..... 277
Foto 2.251. Gevamuddoğlu Hamamı'nın Giriş Kapısı Tek Renk Çini Süslemeleri 278
Foto 2.252. Gevamuddoğlu Hamamı'nın Heşti Bölümü Renkli Sır Çini Süslemeleri. 279
Foto 2.253. Gevamuddoğlu Hamamı'nın Giriş Kapısı Alçı Süsleri Süslemeleri..... 279
Foto 2.254. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Giriş Kapısı 282
Foto 2.255. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 282
Foto 2.256. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü..... 283
Foto 2.257. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü Tuğla Süslemeleri 283
Foto 2.258. Hamedan Zerabi Hamamı'nın Heşti Bölümü..... 286
Foto 2.259. Hamedan Zerabi Hamamı'nın Soğukluk Bölümü..... 286
Foto 2.260. Hamedan Zerabi Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü..... 287
Foto 2.261. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Giriş Kapısı 290
Foto 2.262. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Heşti Bölümü 290
Foto 2.263. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 291
Foto 2.264. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü..... 291
Foto 2.265. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü..... 292
Foto 2.266. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Hazine Bölümü 292
Foto 2.267. Erdebil Üç Dükkan Hamamı Giriş Kapısı Çini Süslemeleri..... 293
Foto 2.268. Erdebil Üç Dükkan Hamamı Sıcaklık Bölümü Kalem İşi Süslemeleri..... 293
Foto 2.269. Urmiye Tecelli Hamamı'nın Giriş Kapısı..... 296
Foto 2.270. Urmiye Tecelli Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 296
Foto 2.271. Urmiye Tecelli Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 297
Foto 2.272. Şeft Komsar Hamamı'nın Ilıklık Bölümü..... 299
Foto 2.273. Şeft Komsar Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü..... 300
Foto 2.274. Şeft Komsar Hamamı'nın Hazine Bölümü 300
Foto 2.275. Komsar Hamamı Süslemeleri..... 301
Foto 2.276. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Giriş Kapısı..... 304

Foto 2.277. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Heşti Bölümü 305
Foto 2.278. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 305
Foto 2.279. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 306
Foto 2.280. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Hazine Bölümü 306
Foto 2.281. Yezd Ebul Meali Hamamı Sıcaklık Bölümü Tuğla Süslemeleri.....307
Foto 2.282. Hamedan Kale Hamamı'nın Giriş Kapısı 310
Foto 2.283. Hamedan Kale Hamamı'nın Heşti Bölümü.....311
Foto 2.284. Hamedan Kale Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....311
Foto 2.285. Hamedan Kale Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 312
Foto 2.286. Hamedan Kale Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....312
Foto 2.287. Hamedan Kale Hamamı'nın Hazine Bölümü.....313
Foto 2.288. Hamedan Kale Hamamı Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri 314
Foto 2.289. Hamedan Kale Hamamı Tuğla Süslemeleri 315
Foto 2.290. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Giriş Kapısı 318
Foto 2.291. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....318
Foto 2.292. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....319
Foto 2.293. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Hazine Bölümü.....319
Foto 2.294. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Giriş Kapısı 322
Foto 2.295. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 322
Foto 2.296. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....323
Foto 2.297. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....324
Foto 2.298. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Hazine Bölümü 324
Foto 2.299. Meşkin Edil Hamamı'nın Giriş Kapısı.....326
Foto 2.300. Meşkin Edil Hamamı'nın Heşti Bölümü.....327
Foto 2.301. Meşkin Edil Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....327
Foto 2.302. Meşkin Edil Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 328
Foto 2.303. Meşkin Edil Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....329
Foto 2.304. Meşkin Edil Hamamı'nın Hazine Bölümü.....330
Foto 2.305. Siyahkel Değleman Hamamı'nın Giriş Kapısı.....332
Foto 2.306. Siyahkel Değleman Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 333
Foto 2.307. Siyahkel Değleman Hamamı'nın Hazine Bölümleri.....333
Foto 2.308. Değleman Hamamı Hazine Bölümü Tuğla Süslemeleri 334

Foto 2.309. İsfahan Cennet Hamamı'nın Giriş Kapısı 336
Foto 2.310. İsfahan Cennet Hamamı'nın Heşti Bölümü 337
Foto 2.311. İsfahan Cennet Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 337
Foto 2.312. İsfahan Cennet Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 338
Foto 2.313. İsfahan Cennet Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 338
Foto 2.314. Isfahan Cennet Hamamı'nın Hazine Bölümü Çini Süslemeleri 339
Foto 2.315. Zencan Goşa Hamamı'nın Giriş Kapısı 342
Foto 2.316. Zencan Goşa Hamamı'nın Heşti Bölümü 342
Foto 2.317. Zencan Goşa Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 343
Foto 2.318. Zencan Goşa Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 343
Foto 2.319. Zencan Goşa Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 344
Foto 2.320. Zencan Goşa Hamamı'nın Hazine Bölümü 344
Foto 2.321. Nehavend Golşen Hamamı'nın Giriş Kapısı 347
Foto 2.322. Nehavend Golşen Hamamı'nın Heşti Bölümü 347
Foto 2.323. Nehavend Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 348
Foto 2.324. Nehavend Golşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 348
Foto 2.325. Nehavend Golşen Hamamı'nın Hazine Bölümü 349
Foto 2.326. Astane Hacı Rebi Hamamı'nın Giriş Kapı 352
Foto 2.327. Astane Hacı Rebi Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 352
Foto 2.328. Astane Hacı Rebi Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 353
Foto 2.329. Erak Hacı Rebi Hamamı Taş Süslemeleri 353
Foto 2.330. Sakkız Kalender Hamamı'nın Giriş Kapısı 356
Foto 2.331. Sakkız Kalender Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 356
Foto 2.332. Sakkız Kalender Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 357
Foto 2.333. Sakkız Kalender Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 357
Foto 2.334. Çadegan Hamamı'nın Giriş Kapısı 361
Foto 2.335. Çadegan Hamamı'nın Heşti Bölümü 361
Foto 2.336. Çadegan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 362
Foto 2.337. Çadegan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 362
Foto 2.338. Çadegan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 363
Foto 2.339. Çadegan Hamamı'nın Hazine Bölümü 363
Foto 2.340. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Giriş Cephesi 366

Foto 2.341. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Heşti Bölümü 367
Foto 2.342. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 367
Foto 2.343. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....368
Foto 2.344. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 368
Foto 2.345. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Hazine Bölümü 369
Foto 2.346. Mahmudabad Hamamı'nın Giriş Kapısı 372
Foto 2.347. Mahmudabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....372
Foto 2.348. Mahmudabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 373
Foto 2.349. Mahmudabad Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....373
Foto 2.350. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Giriş Kapısı 375
Foto 2.351. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Heşti Bölümü.....376
Foto 2.352. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....376
Foto 2.353. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 377
Foto 2.354. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....377
Foto 2.355. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Hazine Bölümü.....378
Foto 2.356. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Heşti Bölümü Tuğla Süslemeleri 379
Foto 2.357. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Giriş Kapısı 382
Foto 2.358. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Heşti Bölümü 382
Foto 2.359. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....383
Foto 2.360. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 383
Foto 2.361. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....384
Foto 2.362. Zencan Hacı İbrahim Hamamı Tuğla Süslemeleri.....385
Foto 2.363. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Giriş Kapısı 388
Foto 2.364. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Heşti Bölümü 388
Foto 2.365. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 389
Foto 2.366. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....389
Foto 2.367. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....390
Foto 2.368. Tüyserkan Zerehan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Süslemeleri.....391
Foto 2.369. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Giriş Kapısı.....394
Foto 2.370. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Heşti Bölümü 394
Foto 2.371. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 395
Foto 2.372. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....395

Foto 2.373. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 396
Foto 2.374. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Hazine Bölümü 396
Foto 2.375. Yezd Hacı Muhammed Hamamı Çini Kitabesi.....397
Foto 2.376. Halhal Nesr Hamamı'nın Giriş Kapısı 400
Foto 2.377. Halhal Nesr Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 400
Foto 2.378. Halhal Nesr Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....401
Foto 2.379. Halhal Nesr Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 402
Foto 2.380. Halhal Nesr Hamamı'nın Hazine Bölümü 403
Foto 2.381. Halhal Nesr Hamamı'nın Hazine Bölümü Çini Süslemeleri.....404
Foto 2.382. Halhal Nesr Hamamı Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri 405
Foto 2.383. Halhal Nesr Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 406
Foto 2.384. Reşt Hacı Hamamı'nın Giriş Kapısı.....409
Foto 2.385. Reşt Hacı Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....410
Foto 2.386. Reşt Hacı Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 410
Foto 2.387. Reşt Hacı Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 411
Foto 2.388. Reşt Hacı Hamamı'nın Hazine Bölümü.....411
Foto 2.389. Reşt Hacı Hamamı Giriş Kapısındaki Çini Ustasının İsmi 412
Foto 2.390. Reşt'in Hacı Hamamı'nın Çini Renkli Sır Süslemeleri.....413
Foto 2.391. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Giriş Kapısı 417
Foto 2.392. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Heşti Bölümü 417
Foto 2.393. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....418
Foto 2.394. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 418
Foto 2.395. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....419
Foto 2.396. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 419
Foto 2.397. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri 420
Foto 2.398. Erak İbrahimabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....423
Foto 2.399. Erak İbrahimabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 423
Foto 2.400. Erak İbrahimabad Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 424
Foto 2.401. Behar Komşeçe Hamamı'nın Giriş Kapısı.....428
Foto 2.402. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Soğukluğu 428
Foto 2.403. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Ilıklığı.....429
Foto 2.404. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Sıcaklığı 429

Foto 2.405. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Hazinesi.....430
Foto 2.406. Behar Komşeçe Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Soğukluğu.....430
Foto 2.407. Behar Komşeçe Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Sıcaklığı.....431
Foto 2.408. Behar Komşeçe Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Hazinesi.....431
Foto 2.409. Şebster İkiz Hamamı'nın Giriş Kapısı.....434
Foto 2.410. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Heştisi.....435
Foto 2.411. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Soğukluğu.....435
Foto 2.412. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Ilıklığı.....436
Foto 2.413. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Sıcaklığı.....436
Foto 2.414. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Hazinesi.....437
Foto 2.415. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Heştisi.....437
Foto 2.416. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Soğukluğu.....438
Foto 2.417. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Ilıklığı.....438
Foto 2.418. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Sıcaklığı.....439
Foto 2.419. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Hazinesi.....439
Foto 2.420. Şebster İkiz Hamam'ın Giriş Kısmı Tuğla Süslemeleri.....440
Foto 2.421. Nemin Muhammedyan Hamamı'nın Giriş Kapısı.....442
Foto 2.422. Nemin Muhammedyan Hamamı'nın Heşti Bölümü.....443
Foto 2.423. Nemin Muhammedyan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....443
Foto 2.424. Erdebil Muhammedyan Hamamı Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri.....444
Foto 2.425. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Giriş Kapısı.....446
Foto 2.426. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....447
Foto 2.427. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....448
Foto 2.428. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....449
Foto 2.429. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Hazine Bölümü.....449
Foto 2.430. Darab Tevekkül Hamamı'nın Giriş Kapısı.....452
Foto 2.431. Darab Tevekkül Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....452
Foto 2.432. Darab Tevekkül Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....453
Foto 2.433. Darab Tevekkül Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....453
Foto 2.434. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Giriş Kapısı.....455
Foto 2.435. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....456
Foto 2.436. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....457

Foto 2.437. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....457
Foto 2.438. Şiraz Gurhane Hamamı Soğuk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri 458
Foto 2.439. Tahran Golşen Hamamı'nın Giriş Kapısı.....461
Foto 2.440. Tahran Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....461
Foto 2.441. Tahran Golşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 462
Foto 2.442. Tahran Golşen Hamamı'nın Hazine Bölümü.....462
Foto 2.443. Someisara Kesma Hamamı'nın Giriş Kapısı.....464
Foto 2.444. Someisara Kesma Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 465
Foto 2.445. Someisara Kesma Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 465
Foto 2.446. Someisara Kesma Hamamı'nın Hazine Bölümü.....466
Foto 2.447. Tahran Ken Hamamı'nın Giriş Kapısı 469
Foto 2.448. Tahran Ken Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 469
Foto 2.449. Tahran Ken Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 470
Foto 2.450. Tahran Ken Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....470
Foto 2.451. Tahran Ken Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri 471
Foto 2.452. Erak Dört İklim Hamamı'nın Giriş Kapısı.....475
Foto 2.453. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....476
Foto 2.454. Erak Dört İklim Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....477
Foto 2.455. Erak Dört İklim Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 477
Foto 2.456. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Mozaik Ve Bitkisel Motifli Renkli Sır Çini Süslemieler.....480
Foto 2.457. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Avrupa Üslubundaki Çini Süslemeleri.....481
Foto 2.458. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Saksı Temalı Çini Süslemeleri.....481
Foto 2.459. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Hayvan Mücadelesi Temalı Çini Süslemeleri.....481
Foto 2.460. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Sütun Üzeri Çini Süslemeleri.....482
Foto 2.461. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Sütun Arkası Üzeri Çini Süslemeleri.....482
Foto 2.462. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri.....483

Foto 2.463. Tahran Kethuda Hamamı'nın Giriş Kapısı 486
Foto 2.464. Tahran Kethuda Hamamı'nın Heşti Bölümü 486
Foto 2.465. Tahran Kethuda Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....487
Foto 2.466. Tahran Kethuda Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 487
Foto 2.467. Tahran Kethuda Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....488
Foto 2.468. Tahran Kethuda Hamamı'nın Hazine Bölümü.....488
Foto 2.469. Tahran Kethuda Hamamı'nın Giriş Kapısı Çini Kitabesi 489
Foto 2.470. Tahran Nevvab Hamamı'nın Giriş Kapısı.....492
Foto 2.471. Tahran Nevvab Hamamı'nın Heşti Bölümü.....492
Foto 2.472. Tahran Nevvab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....493
Foto 2.473. Tahran Nevvab Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 493
Foto 2.474. Tahran Nevvab Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....494
Foto 2.475. Tahran Nevvab Hamamı'nın Hazine Bölümü.....494
Foto 2.476. Aştiyan Köhne Hamamı'nın Soğukluk Bölümü 497
Foto 2.477. Aştiyan Köhne Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü.....497
Foto 2.478. Şebster Kamber Hamamı'nın Giriş Kapısı.....500
Foto 2.479. Şebster Kamber Hamamı'nın Heşti Bölümü.....500
Foto 2.480. Şebster Kamber Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....501
Foto 2.481. Şebster Kamber Hamamı'nın Ilıklık Bölümü 501
Foto 2.482. Şebster Kamber Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 502
Foto 2.483. Şebster Kamber Hamamı'nın Hazine Bölümü.....502
Foto 2.484. Şebster Kamber Hamamı Taş Ve Tuğla Süslemeleri.....503
Foto 2.485. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Giriş Kapısı.....508
Foto 2.486. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Heşti Bölümü.....508
Foto 2.487. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Soğukluk Bölümü.....509
Foto 2.488. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Ilıklık Bölümü.....509
Foto 2.489. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü 510
Foto 2.490. Urmiye İttihadiye Hamamı Soğukluk Bölümü Çini Süslemeleri.....511
Foto 2.491. Urmiye İttihadiye Hamamı Tuğla Süsleri 513

ÖNSÖZ

Tarihi hamamlar geçmişimizden bize miras kalan en değerli yapıtlardan birisidir. İslam coğrafiyasında dini kültürün etkisiyle tarhihi hamamlar tarih boyunca şehir merkezlerinde ve köylerde camilerin yakınlarında inşa edilmiştir. Yıkanmak ve temizlenmek İslam kültüründe özel bir öneme sahip olmuş hatta kutsal kabul edilmiştir. Eski İran kültüründe bu konu iki bakımından önem taşımaktadır. Birincisi vücudun temizlenmesi ve ikincisi ruhun temizlenmesidir. Derin bir kültür geleneğine sahip olan İran'da hamam ve temizlenmenin tarihi Zerduşt dinine ve daha öncesine yani Mitraizm'e dayanmaktadır. İslamdan önceki dini dönemler olan Zerdüşt ve mitraizmde hamamlar nehirlerin kenarında inşa edilmiş ve o dönem insanları dini merasim yapmak amacı ile üç gün üç gece temizlenme törenleri geçirmişlerdir. İslamiyet'ten sonra hamamlar köylerde ve şehirlerde de yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Selçuklu Döneminde hamama daha da değer verilmiştir. İran mimarisinin parladığı ve geniş çapta gelişme gösterdiği Safevi döneminde ise hamamlar önemini artırarak korumuştur. Bu dönemde hamamlar mimari ve süsleme açısından büyük gelişmeler kaydetmiştir. Günümüzde birçok değerli tarihi hamam Safevi döneminin mirasıdır. Hamamların inşası Zend ve Kaçar Dönemlerinde de yaygınlık göstermiştir. Bu tez çalışmasında geniş bir zaman dilimini oluşturan bu iki dönem hamamları plan, mimari ve süsleme açısından hem kendi içerisinde hem de diğer denem hamamları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Bu tezin araştırılması, incelenmesi ve hazırlanışında büyük yardımlarından dolayı danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Köşklü'ye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Sanat Tarihi Bölümü'nün Başkanı Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş'a, Prof. Dr. Haldun Özkan'a, Prof. Dr. Süleyman Çiğdem'e içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca İran'nın Kültür Bakanlığına (Miras-ı Ferhengi) teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum 2019 **Jafar HASSANZADEH**

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada İran'da su mimarisinin en önemli yapıtlarından olan hamamların Zend ve Kaçar Dönemi (1750-1925) özelliklerinin ilk defa sistematik olarak tanıtılması ve incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda geniş bir zaman dilimine yayılan bu dönem hamamları plan, mimari ve süsleme (çini, kalem işi, taş, tuğla, alçı ve ahşap) özellikleri açısından incelenmiş ve tipolojik bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. 12 eyalette 70 hamam yapısının tespit edildiği incelenen dönem hamamlarında tipolojik sınıflandırma hamamı en gösterişli ve önemli bölümü olarak görülen soğukluk bölümü esas alınarak yapılmıştır. Böylece çalışma konusunu oluşturan hamamların hem kendi içerisinde hem de diğer İran hamamları ile sistematik bir biçimde ilk defa değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

II. ARAŞTIRMADA KULLANILAN METARYAL VE YÖNTEM

İran'da Zend ve Kaçar Dönemi Hamam Mimarisi konulu bu çalışmada İran'ın 12 eyaletinde tespit edilen hamamlar incelenmeye çalışılmıştır. 2 yüzyıllık geniş bir zaman dilimini oluşturan bu dönem yapılarının tespit edilmesinde Kültür Bakanlığı'nda (Miras-ı Ferhengi) bulunan eski eser fişleri ile yazılı kaynaklar incelenmiştir. Buna göre yapılan incelemede 9'u Zend Dönemi, 61'i Kaçar Dönemi olmak üzere 70 hamam yapısı belirlenmiştir. Tez konusunu oluşturan dönem hamamları hakkında İran Tebriz Milli Kütüphanesi, hamamların yer aldığı eyalet kütüphaneleri, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi ve Edebiyat Fakültesi Kütüphanesinde bulunan yayınların taraması yapılmıştır. Çalışmanın önemli bir adımını da arazi çalışması oluşturmaktadır. Tespit edilen hamamlar yerlerinde incelenmiş ve detaylı fotoğrafları çekilmiştir. Hamamların planları Kültür Bakanlığı (Miras-ı Ferhengi) eski eser fişlerinden ve yazılı kaynaklardan temin edilmiş ve bu planlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İran'ın coğrafyası, tarihçesi, suyun önemi, hamam mimarisinin gelişimi, mekân dağılımı ve işlevleri, iklimin hamam mimarisine etkisi, hamamda kullanılan malzemeler ve hamam personeli ele alınmıştır. İkinci bölümü oluşturan katalogda, tespit edilen 70 hamam

kronolojik bir sıra takip edilerek tanıtılmıştır. Katalogda belirlenen bu dönem hamamlarının içerisinde günümüze kısmen harap ya da onarımlarla ulaşan hamamlar da bulunmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde katalogda incelenen 70 hamam yapısı tipolojik olarak sınıflandırılmış ve alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Buna göre incelenen dönem hamamları heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık, hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Tipolojik sınıflandırma bu hamamların en önemli bölümünü oluşturan soğukluk bölümü esas alınarak yapılmıştır. Hamamlar tipolojik açıdan incelenirken planları oluşturan öğelerin ortak ve farklı özellikleri de böylece tespit edilmiştir. Ayrıca su mimarisinin en önemli yapıtlarından olan hamamların işlevsel özellikleri ile plan tipleri arasında nasıl bir ilişki olduğu da sorgulanmıştır.

Ayrıca bu bölümde incelenen dönem hamamlarının topoğrafik özellikleri, plan tipleri, malzeme ve teknik özellikleri, hamam bileşenleri, cephe ve süsleme özellikleri açısından değerlendirilmiş, benzer örneklerle karşılaştırılması yapılmıştır. İran'da batılılaşma dönemi olarak ifade edilen bu dönem hamam mimarisinin özellikle süslemesinde batılı üslupların etkili olduğu değerlendirme bölümünde yapılan tespitlerde ortaya konulmuştur.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

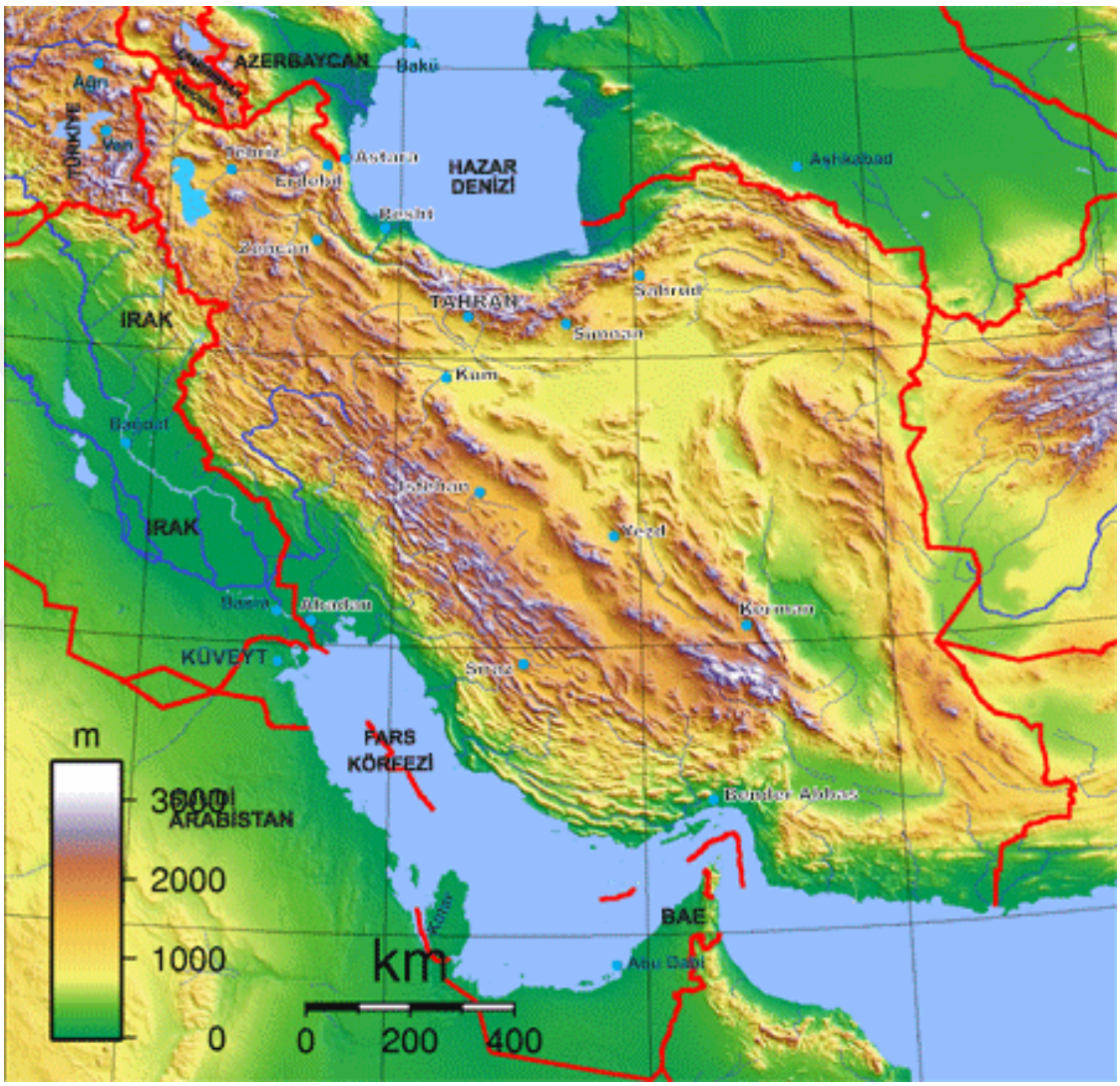
Bu çalışma, İran'da hamam mimarisini kapsamlı bir şekilde konu edinen ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. İran anıtsal mimarisinin en önemli su yapıları olan hamamlar plan, mimari ve süsleme özellikleri ile ilk defa tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada tespit edilen 70 hamam yapısının yerinde incelenmesi, fotoğraflarının çekilmesi, bugünkü durumlarının belgelenmesi açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca hamamların tipolojik açıdan değerlendirilmesi ve İran hamam mimarisi içerisindeki yerinin tespit edilmesi de çalışmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Buna göre incelenen dönem İran hamamlarının plan, mimari ve süsleme açısından zengin bir çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İRAN COĞRAFYASI VE TARİHİ

1.1.İRAN'IN COĞRAFYASI

Harita 1.1. İran Coğrafi Haritası

İran Ortadoğu ile Orta Asya'nın yüksek düzlükleri arasında yer alan bir ülkedir. İran'a geniş bir ülke olduğu için coğrafya bakımından İran Yaylası denir. Bu geniş ülke büyük ovalardan ve yükseklikerden oluşmuştur. İran'ın her tarafını yüksek dağlar kuşatmıştır. Güney tarafında üç dağdan oluşan Süleyman Sıradağları, kuzeyde Elburz

Dağları bir zincir gibi batıdan doğuya kaplamıştır; Batıda Ermenistan Dağlarından ayrılırken Hazar Denizi'nin güneyinden geçip Himalaya Dağları'na yaslanmıştır. İran'ın batısında yer alan Zagros Dağları kuzey batıdan güney batıya doğru devam eder[1].

İran'ın yüzölçümü 1.643.000 km2'dir. İran 31 eyaletten oluşmaktadır. Kuzeydoğuda Kuzey Horasan, Razavi Horasan, Güney Horasan Gülistan, Semnan, Kuzeybatıda Mazenderan, Gilan, Kazvin, Zencan, Erdebil, Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Hamedan, Kürdistan, Kirmanşah, Güneydoğuda Belucistan, Kirman, Hürmüzgar, Güneybatıda Fars, Buşehr, Kohkıluye, Huzistan, İlam, Luristan, Merkezde Yezd, Isfahan, Tahran, Elburz, Bahtiyari, Merkezi, Kum eyaletleri bulunmaktadır. Ülkenin büyük şehirleri ise Tahran, Meşhed, İsfahan, Kerec ve Tebriz'dir. Başkent Tahran kalabalık nüfusu ile dikkat çekmektedir. Dağlık bölgelerin hâkim olduğu ülke toprakları fiziki ve beşerî coğrafya bakımından iki kısma ayrılır. Yazın yüksek-soğuk alanlara yaylak, kışın ise oturulan alçak-sıcak alanlara kışlak denir. Şehirler ve köylerin tamamına yakını bu iki tür arazinin ortasındaki dağ eteklerinde yer alır. İran yaylasının kuzeyinde Elburz, doğusunda Kopet ve Horasan, batı ve güneyinde Zağros Dağları yer alır. Ülkedeki en büyük yükseltiler Demavend (5610 m.), Alemquh (4850 m.) ve Zerdkuh (4547 m.) doruklarıdır. Ülkede sık sık dağları çevreleyen ve İran yaylasını yaran büyük faylar ve Sebelan, Demavend gibi yanardağlar sebebiyle depremler meydana gelir. İran büyük denizlerden uzak olduğundan iklimi kuraktır. Fakat geniş bir alanda çeşitli doğal komplikasyonlar, kuzey ve batıda ki yükseklikler ve merkezde olan büyük platolar ve kuzeyindeki Hazar Denizi, güneyindeki Fars Körfezi (Basra Körfezi) farklı iklimlerin oluşmasında etkendir[2].

İran'ı çok aşınmış, kütlesel bir dizi dağ sırasının kuşattığı yüksek bir plato kaplar. Genelde 460 m'nin üzerinde olan yükseklik, ülke topraklarının yaklaşık altıda birini oluşturan dağ kuşağında 2.000 m'yi geçer. Gerçek anlamda düzlükler Irak sınırı boyunca uzanan Karun Nehri Havzası, Basra ve Umman Körfezlerine bakan ve dağ kuşağından engebeli kayalıklarla ayrılan dar kıyı şeridi ve Hazar Denizi kıyısında birdenbire alçalan yüksek dorukların eteğindeki bataklık ovalarla sınırlıdır. Ülkenin kuzeybatısından başlayıp Basra Körfezine doğru inen Zagros Dağları daha sonra doğuya yönelerek Beluçistan içlerine sokulur ve burada Mekran Dağlarıyla birleşir.

[1] Abbas İkbali Aştiyani, *İran'ın Geniş Tarihi*, Hayyam, Tahran 1984, 739.
[2] Rebi Bedi-i, *İran'ın Geniş Coğrafyası*, İkbal, Tahran 1993, 71.

Mezopotamya ovalarıyla iç plato arasındaki bölümünde, yaklaşık 200 km. genişliğinde bir alana yayılan bir dizi paralel sırtı kapsar. Aşılması güç ve engebeli bir yapı gösteren Zagros Dağlarının sularını toplayan akarsular batı yönünde akarak dar boğazları yardıktan sonra verimli vadilerden geçer. Elburz Dağları Hazar Denizinin güney kıyıları boyunca bir yay biçiminde uzanarak Horasan'ın sınır dağlarıyla birleşir. Horasan ve Beluçistan'daki sıradağlar iç platonun doğu kenarını oluşturur. Elburz sistemi üzerinde bir bölümü hala etkin olan çok sayıda volkanik doruk bulunur. Bu dorukların en yükseği, tepesi sürekli karla kaplı olan Demavend Dağıdır. Ülkenin güneydoğusunda yer alan, masif koni biçimli bir başka volkanik doruk olan Teftan Dağı zaman zaman gaz ve çamur fışkırtır. Kuzeybatıda da sönmüş bir yanardağ olan Sebelan ve Sehend Dağları yükselir. Lav ve kül örtüsüyle kaplı olan volkanik kuşaklarda sık sık şiddetli depremler olur. İç plato iki küçük sıradağ dışında genelde kıraç ve düz bir yapı gösterir. Platonun en önemli yüzey şekilleri Kevir Çölü (Deşt-i Kevir) ve Lut Çölüdür (Deşt-i Lut). Alçak kesimlerdeki havzalarda biriken suların buharlaşmasıyla çok sayıda çorak alan oluşturmuştur. Yüksek kesimlere doğru kumlu ve çakıllı yüzey, yerini dağ ve tepe yamaçlarındaki verimli topraklara bırakır[3].

İç platodaki tuzlu bataklıklarda kaybolan az sayıda akarsu dışında, ülkedeki akarsular genellikle dağların dış yamaçlarından denizlere doğru bir yol izler. Zagros Dağlarından doğan Karun Nehri dağlar arasında kıvrılarak ilerledikten sonra düzlük kesimde güneye doğru inerek Şattü'l-Arap'la birleşir. Kuzeyde Elburz Dağlarından kaynaklanan Sefid Nehri Gilan Ovasını geçerek Hazar Denizine dökülür. 1960'ların başında tamamlanan Mencil'deki Barajdan hidroelektrik enerji üretiminin yanı sıra sulamada da yararlanılır. Isfahan'ın can damarını oluşturan Zayende Nehri Zagros Dağlarından çıktıktan sonra güneydoğu yönünde akarak sularını Gavhuni Bataklığına boşaltır. 1971'de Kuhreng Barajı'nın tamamlanmasıyla Karun'un yukarı kolunda Zayende'ye bir tünelle aktarılan sular tarım alanlarını sulamada kullanılır. Ülkenin üç büyük nehrinden yalnızca Karun ulaşıma elverişlidir. Öteki nehirlerin taşıdığı su miktarı mevsimlere göre büyük değişiklikler gösterir. Yaz aylarında iç havzalarda kaybolan sular yeraltında birikerek doğal kaynak biçiminde yeniden ortaya çıkar. İran'ın en büyük

[3] Muhammed Kazım Mükemmeli, *Rayların Genel Tarihi*, Demiryolları, Tahran 2000, 9.

gölü kuzeybatıdaki Urmiye Gölüdür. Göl yüzeyinin kapladığı alan 5.100-6.000 km² arasında değişir[4].

İran'ın geniş yüz ölçümü merkezi yerleşimin ortaya çıkmasını önlenmiştir. Büyük ve sakin nehirlerin eksikliği bu dağılımdan kaynaklanmaktadır. İran'ın orta kesimlerinde deniz kıyılarına kıyasla tarım yapılmamaktadır ve adeta bir çölle karşı karşıyadır. Büyük nehirlerin az olmasından dolayı sulama ve içme suları için yeraltı suları kullanılmaktadır. ve kariz(genat) kanalları vasıtasıyla su yüksek olan tepelerden alt kesimlere aktarılmaktadır. İran'ın merkezi kuraktır ve oralarda yaşamak da bu nedenle zordur[5].

Eski zamanlardan beri Asya, Avrupa ve Afrika'yı bir köprü gibi birbirine bağlayan İran stratejik bir öneme sahiptir[6]. İran kuzeyde Hazar Denizi ve güneyde Basra Körfezi (Halic-i Fars) aracılığıyla açık denizlerle bağlantı kurmaktadır. İran sınırlarının 1/3'den fazlasını su sınırları oluşturmaktadır[7]. İran kuzeyde Türkmenistan, Azerbaycan ve Ermenistan batıda Türkiye ve Irak güneyde Umman Denizi ve Basra Körfezi doğudan Pakistan ve Afganistan'la komşudur ve jeopolitik bakımdan hassas bölgede bulunmaktadır[8].

Coğrafi faktörler bakımından İran önemli bir pozisyona sahiptir. Bu faktörler yüzölçümü, nüfus, coğrafi konum, Basra Körfezinde yer alan petrol ve doğal gaz kaynakları ve madenler olarak ifade edilebilir[9].

Ülke petrol, taş kömürü, demir, bakır ve tuz gibi çeşitli yeraltı kaynaklarına sahiptir. Ayrıca İran'ın ipek yolu üzerinde olması ülkeyi ticari ve ekonomik yönden daha değerli hale getirmiştir. Ancak 16.yüzyıldan itibaren dünya ticaretinin deniz yollarına taşınması ipek yolunun önemi azaltmaya başlamıştır[10].

---

[4] Hasan Pir Niya, *İran'ın Tarihi*, Nigaristan, Tahran, 17.
[5] Charls İsevi, *Coğrafi Faktörler Tarihi*, Gostere, Tahran 1983, 4.
[6] Ghodratollah Bahrami, *İran'ın Siyasi ve İktisadi Coğrafyası*, Kum 2000, 11.
[7] Bedi-i, 13.
[8] Murtaza Shirudi, *İran'ın Bölgesel Konuları*, Kum 2001, 25-27.
[9] Bahrami, 14.
[10] Nasır Tekmil Hümayun, *İpek yolları*, Kültür Araştırmaları, Tahran 2010, 90.

1.1.1. İklim

İklim bakımından İran, birbirinden çok farklı bölgelerin bulunduğu bir ülkedir. Hazar Denizine bakan kısımlar çok nemli ve daima yağışlıdır. Bu bölge dışındaki bütün İran toprakları astropikal kurak bölge içindedir[11].

Hazar Denizinin kuzey kenarlarını çeviren Elbruz Dağlarının kuzeye bakan yamaçları senede ortalama 1000-1500 mm. ile bol yağış aldığından zengin ormanlarla kaplıdır. Bu dağların eteklerinde sıralanmış bulunan dar kıyı ovaları çok nemlidir. Güneyde iklim daha ılımandır ama, genelde belirgin bir sıcak da söz konusudur. İsfahan yılda 120 mm yağış alır. Yağmurlar genel olarak kış sonunda ve yaz ayları başlarında yağar. Denizden yüksek dağlarla ayrılan iç ovalar yaz süresinde Akdenizde görülen hava basıncı düşüklüklerinden etkilenmezler. Burada iklim yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuktur[12].

İran yarısı 300 milimetreden az yağış alan kurak bir ülkedir. Sıcaklıklar güneyde bazen 50 dereceyi bulur. Kışın kara ikliminin hakim olduğu batıda ve kuzeyde uzun ve sert geçer (ocak ayı ortalaması Tebriz'de 1,7°; Tahran'da 3,3°). Toprakların büyük bir kısmı (% 67) suları okyanuslara ulaşmayan kapalı havza durumundadır. Ülkenin kendine has ve zengin bir bitki örtüsü vardır. Bu orijinalliği Avrupa-Sibirya, Hint ve Arap Akdeniz flora bölgeleri arasındaki kavşakta yer almasından kaynaklanır. Ormanlar ülke topraklarının % 11 'ini kaplar. İran'ın dağlık yerleri ormanlarla kaplıdır. Hazar Denizi kıyı bölgesinde Karadeniz bitki topluluğunu andıran gür bir orman örtüsü meydana gelmiştir. İran'ın kuzey ormanlarından sonra diğer ormanlarının yüzölçümü 11,7 milyon hektardır[13].

1.1.2. Tarım

İran'ın tarım alanlarında yüksek bozkırlar geniş yer tutar. İç bölgelerin çukur yerlerinde tuzlu bataklıklar ile çöl bozkırları ve kum çölleri uzanır. Vadiler boyunda ve sulanabilen verimli topraklarda çeşitli kültür bitkileri yetiştirilmektedir. Kurak bölgelerde bunlar birer vaha görünüşündedir. Nüfusun büyük bir kısmı tarımla uğraşmaktadır. İran'ın yedide biri ekilebilir ve tarıma elverişlidir. Tarım ürünleri

[11] Zehra Esed Pur, *Güney Medeniyetinin Yıldızı*, Emir Rıza, Tahran 2002, 20.
[12] Pir Nia, 16.
[13] Kambiz Tahiri, *İran'ın Kuzey Haricindeki Ormanları*, Hakşinaz, Reşt 2010, 7.

arasında en çok buğday ve arpa elde edilir. Meyve ve sebzenin yanında pirinç, mercimek, nohut, şekerpancarı, soğan, pamuk, kavun, karpuz, dut ve tütün yetiştirilmektedir. Kuzeydeki dar bir kıyı şeridinde sulamaya ihtiyaç duyulmadan tarım yapılabilmekte, güneyde sulama kanalları vasıtasıyla hurma yetiştirilmektedir. Ülkenin güney ve güneydoğusunda sulama işi önemli bir problemdir. Birçok bölgede tarım eski usüllerle yapılmaktadır. Bu yüzden tarımda istenilen sonuç alınamamaktadır. Büyük ekim alanları ülkenin kuzeyinde ve Hozistan'da yer alırken sadece tarıma elverişli toprakların % 4'üne sahip olan Hazar vilayetleri üretimin dörtte birini temin etmektedir. Ürünler çok çeşitli ise de tarım arazilerinin dörtte üçünü tahıl kapsar. İran'ın petrole dayalı olmayan işletmelerinin en büyük kısmı tarım ürünleri üzerinedir. İran'ın tüm alanının %15'i orman, %40'ı meralar, %35 çorak ve sadece %10'u ekilecek alandır[14].

1.1.3. Hayvancılık

İran ekonomisinde hayvancılık önemli yer tutar. En çok koyun yetiştirilir. Yetiştirilen koyunların yünleri aranan ve çok değerli cinstendir. Genellikle dağların yüksek otlaklı yerlerinde ve yaylalarda hayvancılık yapılır. Koyundan sonra en çok sığır beslenir. Hazar Denizinde balıkçılık yapılmaktadır. Hazar denizinde havyar için mersin balığı, Basra körfezinde karides ve Hint Okyanusu'nda ton balığı avcılığı yapılmaktadır[15].

1.1.4. Nüfus

Orta doğu ülkeleri arasında İran ve Türkiye en çok nüfusa sahip ülkelerdir. Belkide bu konu İran'ın siyasi, bilimsel ve ekonomik alanlarda gelişmesini sağlamıştır. İran Nüfus Merkezinin 2016'da yaptığı resmi sayıma göre (her beş senede bir yapılır) İran'ın nüfusu 80 milyonu aşmıştır. %49'u 30 yaşından genç, %45'i 30-64 yaş arasında ve %6'sı 64 yaşından yaşlıdır. Yaş ortalaması erkeklerde 30,9, kadınlarda 31,3'tür. Bu sayıma göre erkeklerin sayısı 40.498.442 kişi, kadınlar ise 39.427.827 kişidir[16].

---

[14] Bedi-i, 33-39.
[15] Abdul Huseyin Zerrinkub, *İran'ın Devranlari*, Sohan, Tahran 1995, 10.
[16] www.amar.org.ir (E.T. 20.05.2018).

1.1.5. Ekonomi

Geçmişte İpek yolu üzerinde bulunan İran bu yol aracılığıyla doğu ile batı arasında bir bağlantı kurmuştur. Daha sonra ise İran'ı da önemli bir konuma getiren unsur Basra Körfezi'nde olmasıdır. Basra Körfezi'nde petrolün keşfedilmesiyle dünya bu bölgeyi ticari bakımdan daha fazla önemsemeye ve değer vermeye başlamıştır. Hürmüz Boğazı Basra Körfezi'ni Umman Denizine bağlayan bir kanaldır ve Basra Körfezi'nin etrafındaki ülkelerin dünya ile bağlantısını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin ham petrol ihtiyacının çoğu Basra Körfezi'nde üretilmektedir. Bu bölgedeki petrolün dünya piyasasına taşınması Hürmüz Boğazı'nın önemini artırmaktadır. İran, dünyanın en büyük ikinci doğal gaz rezervine, aynı zamanda dünyanın en büyük dördüncü petrol rezervlerine sahiptir. Petrol İran için eskiden beri önemli bir gelir kaynağıdır. Taş kömürü 1. Dünya savaşından önce dünyanın en çok kullandığı enerji kaynağıydı ama savaştan sonra yerini petrole bırakmıştır. Bu nedenle petrolün değeri artmıştır ve İran'ın kalkınmasında büyük rol oynamıştır[17].

1.1.6. Ulaşım

İran'da iç ulaşım genelde karayoluyla gerçekleştirilmektedir. İkinci derecedeki mahalli yollar, kamyonların ve otobüslerin çok yoğun biçimde çalıştığı otoyollardan daha yaygındır. Komşu ülkelerle karayolu bağlantısı iyi değildir; tek büyük milletlerarası karayolu Türkiye'den gelir. Sınırdaki diğer noktalar sadece mahalli veya bölgesel ulaşımı sağlar. Hazar'ı Basra Körfezi'ne, Meşhed' i Türkiye sınırına ve Tahran, İsfahan, Kirman, Benderabbas'ı birbirine bağlayan hatlar ülkenin en önemli demiryolu arterleridir. 1966 yılında Türkmenistan demiryolu ağıyla kurulan bağlantı Orta Asya ülkelerinin dışarıya ve Hazar Denizine açılmalarını sağlamıştır. İran ve Türkiye'nin demir yollarının bağlanması 1966 yılınla başlamış ve 1969 yılında bitmiştir[18].

1.1.7. Maden

İran, dünyanın ikinci doğal gaz rezervlerine ve bilhassa Kirman'da çok farklı maden yataklarına sahiptir (çinko. barit, uranyum, demir, kömür). 1985'ten beri işletilen Şarşeşm bakır madeni dünyanın en zengin bakır yataklarından biridir.

---

[17] Bedi-i, 299.
[18] Muhammed Kazım, 622.

1965'ten itibaren sanayi yatırımlarına harcanan petrol geliri İran'ın uygun alt yapılarla donatılmasını sağlamıştır. İran sağlam bir sanayi altyapısına sahiptir. Çelik, otomotiv, elektrikli ev aletleri, makine, alüminyum ve kimya sanayii gibi. Aktif sanayi politikası Kirman, Zencan, Kazvin, Simnan, Kum ve ülkenin güneyinde Arap yarımadası ile Hint Okyanusu'na açılan Benderabbas gibi yerlerde yeni sanayi tesislerinin geliştirilmesini sağlamıştır[19].

1.2. İRAN'IN TARİHİ

1.2.1. İslamiyet'ten Önce

Eskiden Slavlar, Tatarlar, İskitler Hazar denizin en kuzeyinde, Basra Körfezi ve Umman Denizi yoluyla Hindistan ve Araplar ile bağlantıdadır. İran'ın geçmişi Asur, Babil, Elam ve Urartu tarihi ile başlar ve Hint-İskit tarihiyle ilişkilidir. M.Ö. 3000 yıllarından beri İran biliniyordu. Bilinen en eski imparatorluk Elamlıların M.Ö. 1100-600 yıllarında kurdukları imparatorluktur[20].

İran'da Hurriler M.Ö. 4 ve 3. Yüzyıllarda Batı Azerbaycan ve Zagros Dağlarının kuzey kısmında yaşamışlardır[21]. Urmiye Gölü'nün doğusu ve güney topraklarından Kazvin'e kadar, Asur kaynaklarında ''Kütler ve Lullumiler'' olarak adlandırılan topluluklar yaşamıştır[22]. Kasilerin yaşadığı bölge bugünkü İran'ın Luristan eyaletidir ve Kasiler M.Ö. 3000 başları ve ortalarında burada yaşamışlardır. M.Ö. 2000'in başlarında bu bölgede bir devlet kurmuşlardır[23]. M.Ö. 10-9. Yüzyıllarında Asur ve Urartu kaynaklarına birçok topluluk tarafından saldırıya uğrayan küçük topluluklar birleşerek Manna Devletini kurmuşlardır[24]. M.Ö. 8. ve 7. Yüzyıllarda İskitler Orta Asyadan doğuya gelmişlerdir. Bugünkü Azerbaycan ve İran'ın Kuzeybatı bölgesine hakim olmuşlardır[25].

İran'ın Ortadoğusuna göç eden Hint-Avrupa kavimlerinden olan Medler'in Urmiye Gölünün güneydoğusunda, Persler'in ise batısında oturdukları anlaşılmaktadır.

---

[19] Muhammed Kazım, 26-37.
[20] Kılman Hovar, *İran ve İran'ın Medeniyeti*, Sepehr, Tahran 1996, 27-31.
[21] Muhammed Tagı Zehtabi, *İran Türklerinin Eski Tarihi*, C. I, Tebriz, 2002, 96.
[22] Zehtabi, 212.
[23] Zehtabi, 89.
[24] Zehtabi, 100.
[25] Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul 2007, 327-328.

Persler daha sonra güneye indiler ve bugün Fars adı verilen bölgeye yerleştiler. Zamanla bir imparatorluk kurarak sınırlarını genişleten Medler Persler'i kendilerine tabi kılarak Asurlular'a karşı bir ittifak oluşturdular[26]. İskitler'i yenilgiye uğrattıktan sonra Babilliler'le birlikte Asur İmparatorluğu'nu çökerttiler. Böylece genişlemeye devam eden Medler doğuda bugünkü Tahran'ın bulunduğu yere kadar geldiler, daha sonra kuzeye yönelerek Ermeniyye'yi hakimiyetleri altına aldılar. Kültür yönünden Mezopotamya medeniyetlerinin etkisi altında kalan Medler, Astyages Döneminde (m.ö. 580- 550) çökmeye başladılar ve tarihe karıştılar[27].

Persler'in soyundan gelen diğer birçok krallık gibi Medler'e tabi olarak varlıklarını sürdüren Ahamenidler, ll. Kyros (Büyük Cyros) Döneminde güçlü bir imparatorluk haline geldiler. Pers kabilelerini birleştiren ve kendisine yeni bir başkent kuran Kyros Medler' e M.Ö. 550'de Medler'in başşehri Ekbatana'yı işgal etti ve Med ülkesini bir eyaleti haline dönüştürdü[28]. Darius, imparatorluğunu doğuya doğru Indus Vadisine kadar genişlettikten sonra batıya yönelerek Ege sahillerindeki şehirleri ele geçirdi[29]. Büyük İskender'in doğuya gelişi ve son Ahamenid Hükümdarı III. Daryus'u M.Ö. 330 yılında mağlup etmesiyle son bulmuştur[30].

İskender'in kurduğu büyük imparatorluk ölümünden (M.Ö. 323) sonra kumandanları arasında paylaşıldı. Mezopotamya, İran ve Suriye'yi Seleukos (Seleucus), Mısır'ı Ptolemaios aldı[31]. Selevkos önce Dicle kıyısında kurduğu Seleukeia'yı başşehir yaptı ve ardından başşehri Antakya'ya taşıdı. Seleukoslar'ın (Selevkoslar. Selefkiler) bütün güçlerini batı sınırlarına harcayıp doğuyu ihmal etmeleri, doğu eyaletlerinin merkezden bağımsız hareket etmesine zemin hazırladı. İran'ın kuzeydoğusunda Aral Gölü ile Corcan Bozkırı arasında bulunan Parthia Eyaletinde Parni kabilesinin reisi Arsakes, Seleukoslar'a karşı ayaklandı ve diğer kabileleri kendi önderliğinde birleştirdikten sonra Part İmparatorluğu'nu kurdu (M.Ö. 250)[32]. Bu kabileleri bir araya toplayan ve Eşkani Devletini'de kuran, bu devlete ismini vermiş olan Erşk'tir[33].

---

[26] İ.M. Diyakonov, *Tarih-i İran-i Bağıstan*, (Ter. Ruhi Erbab), Tahran 1967, 66.
[27] M.M Diyakonof, *İran'ın Eski Tarihi*, Kitap, Tahran 1967, 61-82.
[28] Abdul Huseyin Zerrinkub, *İslamiyet Öncesi İran Halk Tarihi*, Emirkebir, Tahran 1967, 107.
[29] Rıza Şabani, *İran Tarihine Kısa Bakış*, Sohan, Tahran 2001, 30.
[30] Erdeşir Hüdadadiyan, *Tarih-i İran Bağıstan*, Tahran 2004, 252.
[31] Dan Nardo, *Eski Yunan*, Gognus, Tahran 2004, 118.
[32] Şabani, 98.
[33] Muhammad Cevad Meşkur, *İran Der Ahd-i Bağıstan Der Tarihi Akvam ve Padişahani Piş Az İslam*, Tahran 1968, 333.

Romalılar, Partlar'ın kontrolünde bulunan İpek yolunu ele geçirmek için hazırlığa başladılar. M.Ö.53 yılından itibaren Romalılar ile Partlar arasında sürekli sınır savaşları oldu. Romalılar'a karşı sonu gelmeyen savaşlar ve taht kavgaları Partlar'ı zayıflattı[34].

Başlangıçta Helen kültürünün etkisi altında kalan Partlar milattan sonra 77 yılına kadar paralarda Yunan harflerini kullandılar[35]. Ancak daha sonra Mezopotamya kültürleri hâkim duruma geldi. Hahameniş geleneğinin yaşadığı Fars Eyaletinde eskiden beri mahalli hükümdarlar olmuştu. Söz konusu bu devlete Pers asıllı Sasaniler tarafından son verilmiştir[36]. Bunlardan biri olan ateşkeste muhafızı Sasan kendi adıyla anılan Sasani İmparatorluğu'nu kurmuştu (226)[37]. Sasaniller'den Erdeşir öldüğünde (242) imparatorluk Suriye, Mısır ve Anadolu dışında eski Ahamenid İmparatorluğu'nun sınırlarına erişmişti[38]. Erdeşir ölmeden önce kendi yerine oğlu Şapür'ü tayin etti. I. Şapür tahta 242 yılında oturmuştur[39]. Erdeşir'in oğlu I.Şapür, Roma topraklarına hücum edip Roma ordusunu yendi, Roma imparatoru Valerian'ı esir aldı. Suriye'yi ve Kapadokya'yı da yağma etti. I. Şapür döneminde Mâni peygamber olarak ortaya çıktı. Maniheizm'e sempatiyle yaklaşan, Şapür bu yeni dinin imparatorluk sınırlarında yayılmasına izin verdi. I. Şapür'un ölümünden sonra yerine geçen I. Hürmüz de Mani'ye yakınlık gösterdi. Mani I.Behram'ın krallığı döneminde uzun işkencelerden sonra öldürüldü[40].

Mezdek hareketine son veren veliaht I.Hüsrev. 538'de devleti güçlendirmek için bir vergi reformunu uygulamaya koydu. Orduda da bazı reformlar yaptı ve ordu kumandanlığını kendisi üstlendi. Devlet bir süre sonra istikrara kavuştu. Daha sonra Bizans'a karşı savaş açan 1. Hüsrev 556'da bir barış antlaşması yaptı[41]. Bundan sonra İran topraklarında Parthların ve Sasanilerin egemenliği devam etmiştir.Sasanilerin çöküşü İslam ordularının İran'ı ele geçirmeleriyle olmuştur. İran'ın asıl görev ve rolü, kuzey ve güney, doğu ve batı istilasına karşı kendini korumakla ortaya çıkar. Bu

[34] Şabani, 163-168.
[35] Zerrinkub(1996), 317.
[36] Richar Nelson Frye, *İran*, (Ter. Gabil Kemali), İstanbul, 1943, 93.
[37] Yar Şatir, *İran Tarihi Cambridge*, C.3, Emirkebir, Tahran 1984, 217-218.
[38] R. Grishman, *İran Az Agaz Ta İslam*, (Ter. Muhammed Muin), Tahran 1970, 371.
[39] Meşkur, 390.
[40] Mehdi Bageri, *İslamiyet Öncesi İran'daki Dinler*, Tebriz Üniversitesi, Tebriz 1997, 101.
[41] Şabani, 236.

saldırılar nüfus dağılımının şekillenmesinde, kasabalar ve çevresindeki köylerin gelişiminde, büyük ve küçük ağ yollarında önemli derecede etkilemiştir.[42]

1.2.2. İslamiyet'ten Sonra

İslam orduları Sasani ordularını H. 15/636 M. yılında Kadisiye'de H. 16'da /637 M. Celüla'da, H. 21'de /642 M. Nihavend'de yenilgiye uğratmıştır[43]. Son Sasani hükümdarı III. Yezdicerd bu tarihten H. 31/651 M. yılına kadar resmen hükümdar olarak kaldıysa da Peyderpey topraklarını müslümanlara teslim ettikten sonra doğuya sığınmak zorunda kalmış, bir süre sonra da Merv'de ·öldürülmüştür. Sasani İmparatorluğu böylece tarihe karışmıştır[44].

Araplar tarafından fethedilen şehirler savaş veya barışla ele geçirilişine ya da ekonomik durumuna göre miktarı değişen bir defaya mahsus bir vergi ve bundan sonra da her yıl belli miktardaki haracı ödemek şartıyla mahalli hükümdarların idaresine verilmiştir. İslam'ı kabul eden İranlılar genellikle bu verginin dışında bırakılmıştır[45].

Bu arada askeri ve idari zümrelerden pek çok İranlı Araplar'ın hizmetine girmiştir[46]. İran şehirleri zaman zaman isyana teşebbüs ettiyse de başarılı olamamıştır. İslam fetihlerini takip eden yaklaşık iki asır içerisinde Orta İran ve Horasan'da önemli ölçüde yayılmış, Fars ve Kirman gibi ana yollardan uzak eyaletlerde ise Zerdüştler kendi inançlarını korumaya devam etmiştir. Deylem sınırlarındaki Kazvin, Azerbaycan sınırındaki Erdebil ve Horasan'ın uç bölgesindeki Merv başta olmak üzere İran şehirlerinin çoğunda Arap garnizonları kurulmuş ve buralara Arap kabileleri yerleştirilmiştir[47].

İran, Emeviler döneminde iktisadi, içtimai ve dini şartların tesiriyle bu hanedana karşı muhalefet merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ortaya çıkan karışıklıklarda artık İranlıların yerleşmeye başladığı Küfe ve Basra ordugahlarının rolü büyüktür[48]. Abbasiler, kendilerini iş başına getiren İranlılara borçlarını başta Ebu Müslim olmak

---

[42] Zerrinkub, *İran'ın Devranları*, 9-10.
[43] Ahmed İbni Belazeri, *Futuhul Boldan*, Nogre, Tahran 1958, 32.
[44] Şabani, 243.
[45] Dennett Daniel, *İslamda Vergi*, Emirkebir, Tahran 1979, 13.
[46] Şabani, 346-406.
[47] Murtaza Mutehheri, *İslam ile İran'ın Karşılıklı Hizmetleri*, Sedra, Tahran 1987, 278.
[48] Mutehheri, 437.

üzere onları önemli mevkilere getirerek ve İranlılar ile Araplar arasındaki iktisadi ve içtimai eşitsizliği ortadan kaldırarak ödemiştir[49].

H. 3./9. M. yüzyılın ortalarından itibaren Abbasi Devleti'nin giderek zayıflaması, Horasan ve Maveraünnehir'de İran asıllı ailelerin kurduğu mahalli hanedanların ortaya çıkmasına imkân hazırlamıştır. Tahirller, Saffariler, Samaniler ve Büveyhiler gibi hanedanlar, görünüşte Abbasi halifelerinin yönetimini tanımakla birlikte gerçekte kendi hakimiyetlerini güçlendirmek ve yaymak için çalıştılar[50]. Bu hanedanlardan ilki Horasan'a hâkim olan Tahiriler'dir (821-873). Bu emirlik Tahir Zul Yemineyn tarafından Horasan'da kurulmuştur[51]. Tahiriler'in merkezi Nişabur'dur ve Hindistan'a kadar olan bölgeye hakim olmuşlardır. Nişabur'un Saffarilerin eline geçmesiyle 872 yılında yıkılmışlardır[52]. Saffariler (867-1003) Sistan, Mekran, Sind ve Kirman'ı ele geçirip Horasan'daki Tahiri yönetimine son verdiler. Samaniler ile yaptıkları savaşlarda yorgun düşen bu devlet 1002 yılında yıkılmıştır[53]. Samaniler (819-1005), Maveraünnehir'deki hakimiyetlerini arttırarak Saffariler'i Horasan ve Orta İran'dan çıkarmayı başardılar ve sınırlarını Taberistan'a kadar genişlettiler[54]. Karahanlıların Maveraünnehir'i ele geçirmeleri, İran'da yaklaşık dokuz asır devam edecek olan bozkır kavimleri ve Türk yönetiminin ilk habercisidir. Ancak Karahanlılar Horasan'a girmeyi başaramadılar. Samaniler'in ardından Gazneliler (963-1186), uzun mücadelelerden sonra Irak-Acem'den (Cibal) Hindistan'a kadar uzanan geniş bir alanda hakimiyet kurmuşlardır[55].

Bunların dışında H. 4-6./10-12. M. yüzyıl İran tarihinde pek çok küçük mahalli hanedan göze çarpmaktadır. Taberistan ve Gilan'da Bavendiler, Deylem ve Azerbaycan'da Müsafiriler (Sellariler veya Kengeriler), Azerbaycan'da Revadiler, Taberistan ve Cürcan'da Ziyariler yer almaktadır. Ziyariler Ziyar'ın oğlu Merdavic tarafından 927 yılında kurulmuştur ve bu bölgedeki büveyhilerin güçlenmesiyle zayıflamış ve hakimiyetini kaybetmiştir[56]. Arran ve çevresinde Şeddadiler hakim

[49] Şabani, 359.
[50] Şabani, 430.
[51] Frye, 131.
[52] Abbas İkbali Aştiyani, *Tarihi İran Az İngirazi Sasaniyan Ta İngirazi Kaçariye*, Tahran 74.
[53] Aştiyani, 137.
[54] Muhammed Rıza Naci, *Tarih ve Temeddoni İslami Der Galemrovi Samaniyan*, Tahran 1999, 17.
[55] Şabani, 432-433.
[56] Azizullah Bayat, *Külliyat-i Tarihi Tatbigiyi İran*, Tahran 2008, 155.

olmuşlardır. Yine aslen Deylemli olan Büveyhiler'e akrabalığı bulunan Kakuyiler, Büveyhiler'in iç karışıklıklarından istifade ederek İsfahan'ı ele geçirmiş, bazen müstakil, bazen de Gazneli ve Selçuklular'ın himayesi altında yaklaşık elli yıl süreyle Irak-Acem'in hakimiyetini ellerinde bulundurmuşlardır[57]. 961 yılında kurulan Gazneli Devleti'nin en meşhur hükümdarı Horasan eyaletinden başka Herat, Merv, Maveraünnher ve Sistan gibi bölgelere hakim olmuş Gazneli Mahmud b. Sebüktegin'dir[58]. Sultan Mahmud'un ölümünden sonra Gaznelilere Selçuklular tarafından son verilmiştir[59].

Selçuklular, Oğuzların Kınık boyuna mensup Selçuklu hanedanının üyeleri tarafından kurulmuştur[60]. Maveraünnehir ve Harizm'deki uzun mücadelelerden sonra Horasan'a girerek Sultan Mesud'u Dandanakan'da mağlup ettiler (431/1040)[61]. Savaş sonrası düzenlenen kurultayda fethedilecek topraklar Tuğrul ve Çağrı beylerle amcaları Musa Yabgu arasında paylaşılmıştır. Başta Nişabur, Merv ve Herat olmak üzere Horasan şehirleri çok direnmeden Selçuklu yönetimine girmiştir. Selçuklu hakimiyetinin siyasi merkez Nişabur, Rey, İsfahan, Merv ve Hemedan gibi eski iran şehirleriydi. Sultan Alparslan, yönetimde düzeni sağladıktan sonra devletin fetih planlarına uygun olarak, 1064 yılında Doğu Anadolu ve Gürcistan seferlerine başladı. Yeni Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, gittikçe artan Selçuklu akınlarını durdurmak amacıyla, büyük bir ordu toplayarak Anadolu'ya doğru ilerlemiştir. Bunun üzerine, Suriye'de şii Fâtimîler karşısında olan Alparslan, ordusunun bir kısmını burada bırakarak Anadolu'ya yönelmiştir. 26 Ağostos 1071 tarihinde Malazgirt'te gerçekleşen savaşta, Alparslan Bizans ordusunu büyük bir yenilgiye maruz bırakarak, Romanos Diogenes ile barış anlaşması yapmıştır. Alparslan'ın büyük mirâsına sahip olan Melik-şâh zamanında (1072-1092), Selçuklu İmparatorluğu en geniş ve kudretli seviyeye erişmiş; İslâm dünyası da en mes'ud devirlerinden birini yaşamıştır. Selçuklular'ın askeri başarıları yeni Türkmen kabilelerinin İran'a akın etmesine yol açmıştır. Selçuklu İmparatorluğu Dandanakan savaşından sonra oldukça yıpranmış ve prestijini

[57] Şabani, 430.
[58] M.Hanefi Palabıyık, *Valilikten imparatorluğa Gazneniler Devleti ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002, 27-28.
[59] Abdül Azim Rızai, *Gancineye Tarihi İran I-XII*, Tahran 1999, 143.
[60] N.V. Pigoloskaya, A.U. Yakoboski ve Saire, *Tarihi İran*, (Ter. Kerim Keşaverz), Tahran 1975, 267.
[61] İkbali Aştiyani, 307-320.

kaybetmiştir[62]. İç isyanlar nedeniyle birçok toprağını kaybetmişlerdir. Sultan Sencer'in ölüm yılı olan 1157 yılında yıkılmıştır[63].

Harezmşahlar ile (1097)[64] Gurlular arasında Selçuklu mirasını paylaşımı için başlayan uzun mücadilede Sultan Tekiş bir ara Horasan ve Irak- Acem'e hakim olduysa da Gurulular'a karşı kesin başarı ancak oğlu Alaeddin Muhammed zamanında kazanılmıştır. Moğollar, Cebe ve Sübütey kumandasındaki askeri harekatın ardından Horasan üzerinden Irak-Acem ve Azerbaycan'a girdiler. Cengiz Han'dan önce Moğollar, Asya'da Gobi Çölü'nün kuzeyi ve Baykal Gölü'nün Güneyinde yaşıyorlardı[65]. Ancak siyasi bir birliktelikleri yoktur. Asya'nın çoğunu ele geçiren Moğollar İran coğrafyasınada gelmiş ve burada Harezmşahlar ile temaslara başlamıştır[66]. Celaleddin Harezmşah'ın son önemli direnişini de H. 625/1228 M. yılında İsfahan önlerinde kırarak kendi hakimiyetlerini tanıyan Fars Atabeyliği yönetimindeki Güney İran dışında bütün Orta ve Batı iran'ı yağmaladılar ve halkının önemli bir kısmını öldürdükten sonra harabeye dönen ülkeyi birkaç yıl kendi kaderine terkettiler[67]. Ögedey Han zamanında İran ve Azerbaycan'daki Moğol hakimiyeti daha da kuvvetlenmiştir. İlhanlılar, Hülagü'nun İran'a gelişinden sonra bürokratik ve idari alanda yavaş yavaş İran geleneklerini benimsediler. Bu durum Gazan Han'ın İslam'ı kabulü ve içtimai, idari ve iktisadi sahalarda yaptığı reformlarla daha da hızlanmıştır[68]. İlhanlı Devleti'nin siyasi birliğinin sona ermesinin ardından İran'da hakimiyet birtakım küçük hanedanlar arasında paylaşıldı. İlhanlılar' ın nüfuzlu kumandanı Emir Çoban'ın torunu ve Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan, Ebu Said Sahadır Han'ın vefatından sonra çıkan taht mücadelelerinde Azerbaycan'ın idaresini ele geçirmiş ve burada Çobanoğulları hakimiyetini kurmuştur[69]. Şeyh Hasan'ın H. 744'te/1343 M. katlinin ardından kardeşi Melik Eşref önce Enüşirvan adına , H. 745/1344 M. yılından sonra da kendi adına idareyi ele geçirmiş ve bir ara gücünü Irak-Acem'e kadar yaymaya muvaffak olmuştur. Melik Eşref'in ölümüyle H. 758/1357 M. Çobanoğulları' nın hakimiyeti de sona

[62] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954, 330.
[63] Mustafa Alican, *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2014, 147.
[64] Şabani, 486.
[65] Percy Sykes, *Tarih-i İran*, (Ter. Fahrettin Muhammet Taki Fahr Dai Gilani), Tahran 2000, 98.
[66] Menuçehr Mortazavi, *Mesaili Asri İlhani*, Tahran 1991, 18-20.
[67] Şabani, 487.
[68] Fezlullah Reşidettin, *Cameul Tevarıh*, C.2, İkbal, Tahran 1998, 842.
[69] Mir Hand, *Rozetus Sefa*, C.5, Hayyam, Tahran 1960, 545.

ermiştir[70]. İlhanlı Devleti'nin çöküş döneminde Togay Timur'un hakimiyetinde bulunan Horasan bu yıllarda Serbedariler'in yönetimine girmiştir[71]. Şii karakter taşıyan bu içtimai ve siyasi muhalefet hareketinin ilk merkezi Sebzevar idi. Ebu Said'in öldürülmesinden H. 873/1469 M. sonra Uzun Hasan Irak-Acem, Fars ve Kirman'a hâkim olmuş ve başkenti Amed'den Tebriz'e nakletmiştir[72]. Timurlular'dan Yadigâr Muhammed'i destekleyen Uzun Hasan, Horasan'a hâkim olması için ona askeri yardımda bulunmuştur. H. 875 Muharreminde (Temmuz 1470) muzaffer bir şekilde Herat'a giren Yadigâr Muhammed'in kısa bir süre sonra Hüseyin Baykara'ya mağlup olması ve katlinin ardından Horasan sınır olmak üzere Akkoyunlular ile Timurlular arasında dostane ilişkiler kurulmuştur. Böylece İran'ın büyük bir kısmı Uzun Hasan'ın hakimiyetine girmiştir. Ardından Şah İsmail, Irak-Acem ve Fars'ı da ele geçirerek Akkoyunlu Devleti'ne son verdi (H. 920/1514M.)[73].

1.2.2.1. Safeviler Dönemi (1501–1736)

İran coğrafyasının H. 907/1501 M. yılında Şah İsmail tarafından kurulmuş olan Safeviler'le birlikte İslam tarihinde ilk defa müstakil bir siyasi kimliğe kavuştuğu, bu kimliğin Kaçarlar dönemiyle pekiştiği ve günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nin sınırlarının da bu zaman dilimlerinde teşekkül ettiği söylenebilir. Safevi adı Şah İsmail'in ulu dedesi Erdebil şehrinden 1253 yılında dünyaya gelen ve orada büyüyen ve Halvetiye Tarikatının kurucusu İbrahim Zahid Ceylani'ye intisab ederek yetişmiş Şeyh Safiyüddin Erdebil-i den gelmektedir[74]. Şah İsmail 1502 yılında Tebriz'de Şahlığını ilan etmiştir. Bu gelişim, ülke tarihinde fevkalade bir önemi hazır olup İran'da Şii'liğin kuvvetlenmesi ahaliye dayanışma ve milliyet fikrinde yeni bir şuur kazandırmıştır. Bu durum Safevi Devletini, milli ruh ve bütünlüğü ile hakikatte bozulmaksızın günümüze kadar yaşatmayı muktedir kılmıştır[75]. Bu süreçteki en temel faktör, Safeviler'in on iki imam muhabbetini esas alan aşırı (gulat) Şiiliği devlet politikası olarak benimsemesi ve bunu İran coğrafyasına empoze etmesinde yatmaktadır. VI. yüzyıl boyunca Safeviler doğuda Özbekler, batıda Osmanlılar'la mücadele etmek zorunda kalmıştır[76]. Şah

[70] Hand Mir, *Habibus Siyer*, C.3, Hayyam, Tahran 1974, 233-238.
[71] İliya Paolovic, *Serbedaranın Horasanda Hareketlenmesi*, Peyam, Tahran 1972, 45.
[72] Şabani, 508.
[73] Hand Mir, C.4, 84-94.
[74] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, , *Osmanlı Tarihi II*, Ankara1975, 225.
[75] C.E. Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, 214.
[76] Şabani, 512.

İsmail'in H. 930 /1524 M. ölümünün hemen ardından birbirine rakip olan bu aşiretler çatışmaya başlamış ve H. 932/1526 M.'da aşiretler arasında bir iç savaş meydana gelmiştir[77].

Babasının yerine on yaşında tahta geçen Tahmasb başlangıçta otorite kuramamıştır[78]. Devlet tamamen kızılbaş askeri kademelerinin eline geçmiştir. Tahmasb'dan sonra İran tekrar iç karışıklıklarla sarsılmıştır. Kısa süreli olarak tahta çıkan ll. İsmail ve Muhammed Hudilbende Şah dönemleri çalkantılar içinde geçmiştir. Şah Abbas Döneminin başlamasıyla (1587) Safevi Devleti yeniden toparIanmış ve en parlak çağını yaşamıştır[79]. Mahmut Eşrefi Han 1722 yılında İsfahan'a girerek Sultan Hüsyin'i(Safevilerin son padişahı) tahttan indirip bazı evlad iyaliyle hapsettirir[80]. Bu karışıklıktan Şehzade II. Tahmasb Kazvin'e kaçırılmıştır[81]. Mir Mahmut İsfahan'ı zaptetmesine rağmen ülkenin sadece orta ve güney kısmına hakim olmuştur[82]. II. Tahmasb'ın gücü ve kudreti, komutanlarından Nadir Han'ın sayesinde artmaya başlamıştır. Şah II. Tahmasb liyakatsizliği sebebiyle tahtan indirilip yerine oğlu Abbas(III. Abbas) tahta getirilmiştir[83]. Kısa bir müddetten sonra III. Abbas'ın ölümü ile 1736'da Nadir Han saltanatı eline alarak Safevi Hanedanlığına son vermiştir[84].

1.2.2.2. Afşariler Dönemi (1736–1796)

Safevi Dönemi sona erdiğinde Nadir Şah 1736'da kendisini Afşar Hanedanının ilk şahı olarak ilan etmiştir. Safevî Hânedanını yeniden ihya etmek üzere II. Tahmasb'ın yanında yer alıp kendini "Tahmasb Kulı" olarak ilân eden Afşar aşiretinden Nâdir Han, Afganlılar'ı mağlûp ettikten sonra 1730 yılında İsfahan'ı ele geçirmiştir ve II. Tahmasb'ı tahta oturmuştur[85]. Bu tarihten itibaren beş yıl boyunca giriştiği savaşlarla Nâdir Osmanlı Devleti'nden bütün toprakları geri almıştır[86]. Nadir Şah dönemindeki

[77] Server Gulami, *Şah İsmail-i Safevinin Tarihi*, Danışgahi Tahran 1995, 108.
[78] Şabani, 513.
[79] Şabani, 516.
[80] Ebul Hasan Gazveyni, *Ferhengi*, Tahran 1988, 78-92.
[81] Uzunçarşılı, 172.
[82] Baron Joseph Von Purgstall Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1992, 293.
[83] İsmail Hami Danışment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, İstanbul 1955, 23.
[84] Hammer, 404.
[85] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, 197.
[86] Aronova Eşrafiyan, *Nadir Şah-ı Efşar'ın Devleti*, Şebgir, Tahran 1977, 52.

yüksek askeri yönetimden dolayı sanat ve sanatçı azalmıştır. Sanatçılar, Afganistan, Hindistan, Buhara, Bahreyn ve Irak'a göç etmişlerdir[87].

Bu arada Nâdir, 1732 yılında II. Tahmasb'ı azlederek yerine onun oğlu III. Abbas'ı tahta çıkarmıştır. 1736'da Abbas'ı da tahttan indiren Nâdir kendisini Afşar Hânedanının ilk şahı olarak ilân etmiştir[88]. Başkenti İsfahan'dan Meşhed'e taşımıştır[89]. Bir İngiliz kaptanının Müslüman olmasını ve kendi tebaasına katılmasını sağladıktan sonra onun denetiminde güçlü bir donanma olurmuş ve Hazar Denizi'nde Ruslara karşı büyük bir güç oluşturmuştur[90]. Nadir Şah Şii-Sunni ihtilafını ortadan kaldırarak Anadolu ve İran birliğini kurmaya çalışmıştır. Nadir Şah'ın 21 Haziran 1747 günü Kaçar ve Afşar reisleri tarafından bir saray darbesi sonucu öldürülmesi ile imparatorluğu bir karışıklık içine düşmüştür. Nadir Şah'la başa çıkamayan Ruslar onun öldürülmesiyle rahat bir nefes almış ve böylece Nadir Şah Devletinin hakimiyeti sona ermiştir. Yerel güçler hanlıklara bölünmüştür[91]. Nüfuslu ümeradan pek çok kimsede şahlık hevesine düşmüştür. Salih Han Şiraz tarafında, Afgan asıllı Azad Han Rumiye merkezli Azerbaycan'da, III. İsmail Şah İsfahan'da, Zendlerden Kerim Han orta İran'da ve Kaçar Türkmen Beyi Muhammed Hasan Han Esterabad'da hakimiyetlerini ilan etmiştir[92]. Nadir Şah'ın ve onun kardeşi Adil Şah'ın hizmetinde bulunan Zend aşiretinden Kerim Han, Nadir Şah'ın ölümünden sonra meydana gelen karışıklıktan faydalanarak ve bütün rakiplerini yenerek hükümdarlığını ilan etmiştir[93].

1.2.2.3. Zendler Dönemi (1750-1794)

Zendler İran'da XVIII. yüz yılın ortalarına kadar yedi asır boyunca hüküm süren Moğol ve Türk kökenli devletlerin ardından ülkede hâkimiyet kuran İran asıllı ilk hânedandır. Aslen İran'ın batısında yaşayan Lur kabilesinin alt kolu Lorlar'a bağlı bir aşiret olan Zendler'in önceleri, dağlık Zağros bölgesindeki Hemedan'la İsfahan arasında bulunan Melâyir ve civarında yer alan Perî ve Kemâzân köylerinde yaşadığı bilinmektedir. Bu dönemde Zendler iki alt gruba ayrılmıştı. Bunların ilki İnak Han,

---

[87] Al-Jaf, Hassan Karim, ''Mawsua'atu Tareekhi iran Al-siyasiyy min Bidayati Al-dawlati Al-Safawiyyati 'ilaa nihayati Al-dawlati Alqajariyya'', Beyrut, 2008, 64.
[88] Şabani, 521.
[89] Abdul Hüseyin Nevayi, *İran ve Dünya*, Homa, Tahran 1991, 90.
[90] Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul 2008, 172.
[91] Cevdet Paşa, 172.
[92] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV-I*, 455.
[93] Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz, İstanbul 2009, 69.

Budak Han ve Mihr Alihan'ın liderliklerini yaptığı Zend-i Bagīle, diğeri ise Murad Han ve Hudâ Murad Han'ın kardeşlerinin başında bulunduğu Zend-i Hazere'dir. Kerim Han ortaya çıkmadan önce bu kabilenin ismi ön plana çıkmamıştır[94]. Kerim Han Nadir Şah'ın ölümünden sonra farklı eyaletlerden ortaya çıkan liderleri yenerek tahta geçmiştir[95]. Kerim Han ordu hazırlayıp savaşmayı ön planda tutmamıştır. Halkın refah içinde yaşamasına değer vermiş ve bu yolda yürümüştür. Bu nedenle halk arasında onurlu ve saygılı olarak anılmıştır. Hatta padişah ve sultan ünvanını kabul etmemiş ve kendisini ömür boyu halk vekili olarak adlandırmıştır[96].

Nâdir Şah'ın, uygulamalarından rahatsız olanlar tarafından suikaste uğrayarak öldürülmesinden sonra İran'a hâkim olan Lur asıllı Kerim Han Zend dönemi nisbeten sakin geçmiştir. Kerim Han'ın 2 Mart 1779'da ölümü ve aile fertleri arasında çıkan taht kavgaları bu hanedanlığın yıkılmasına sebep olmuştur[97]. Kerim Han 21 Temmuz'da 1765'te başkenti Şiraz'a taşımasından vefat ettiği 2 Mart 1779 tarihine kadar yaklaşık on dört yıl Şiraz'da yaşadı[98].

Kerim Han'ın sarayında gözaltında bulunan Kaçar Türk beylerinden Ağa Muhammet Han Kaçar karışıklıktan faydalanarak Esterabad'a geçilerek orada hükümdarlığını ilan eder. Eski adı Rey olan Tahran'ı başkent yapar[99].

1.2.2.4. Kaçarlar Dönemi (1794–1925)

Kaçarlar Türk kökenlidir. İran'a gelişleri, diğer birçok Türk ve Tatar kabilesi gibi Moğol saldırısı sonucu olmuştur. Bir arada yaşayan Türkler ve Tatarlar birbirlerine karışmış, Özbek ve Türkmen gibi yeni ırklar oluşturmuşlardır. Kafkas, özellikle de Azerbaycan bölgesinde konuşlanan Türk kabileleri, zamanla güçlenerek bağlı oldukları hükümetin askerî kuvveti olmuş ve bunun yanında siyasî güce de kavuşmuşlardır[100].

---

[94] İkbali Aştiyani, 739.
[95] Perviz Recebi, *Kerim Han-ı Zend ve Dönemi*, Emirkebir, Tahran 1976, 120-124.
[96] İkbali Aştiyani, 743-748.
[97] Uzunçarşılı, 1978, 455.
[98] Kurtuluş, Rıza, "Kerim Han Zend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, İstanbul, 288.
[99] Fahamettin Başar, *Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.9, İstanbul 1989, 571.
[100] Ali Asgar Şemîm, *Îrân der Devre-i Saltanat-ı Kâcâr*, Tahran, İntişârât-ı Zeryab, 1388 hş., 18-19.

Safeviler Devletinin kuruluşundan önce Kaçar kabilesinden tarihte hiç bahsedilmemiştir[101]. Kaçar kabilesi, Şah İsmail'in yükselmesini sağlayan yedi kabileden biridir[102]. Şah İsmail Safevi ayaklanmasında, Kaçarlar onun yardımına koşmuşlardır. I. Şah Abbas zamanında Kurgan şehrinde yer almışlardır[103]. Kerim Han-ı Zand'in ölümünden sonra Zand Hanedanlığı güvenini kaybetmiş bu nedenle Ağa Muhammet Han-ı Kaçar bir ayaklanma başlatmış, tüm rakiplerini ve Zend Hanedanlığının son padişahı Lütfeli Han'ı da yenerek tahtı ele geçirmiş ve Kaçar Hanedanlığı'nı kurmuştur[104].

Ağa Muhammet Han-ı Kaçar, Zendlerle iyi geçinen Kaşkay Türkleri'nide cezalandırmıştır. Kaşkay Türklerinin bir bölümünü Mazerderan'a, bir bölümünüde Bahtiyari Bölgesine sürgün etmiştir[105]. Nadir Şah'ın ölümünden sonra ülkede meydana gelen karışıklıktan faydalanmaya çalışan Rusya, Ağa Muhammet Şah Kaçar'dan Hazar Denizi kıyısında Esterabad sahillerinde Rus filosu için bir üs yapılmasına izin vermesini istemiştir. Şah Kaçar buna izin vermemiştir. Rusya hakimiyet hakkı İran'da olan Gürcistan'a girmiş, Şah Kaçar büyük bir ordu ile Gürcistan üzerine yürümüş ve Rusları buradan çıkarmıştır. Hatta Rusların Hazar Denizindeki donanmasını tuzağa düşürerek harap etmiş ve Rus donanma idarecilerini askerleri ile birlikte esir almış ve Meşhed'e dönmüştür[106]. Nadir Şah'ın sülalesinden Şahruh Mirza bütün hazinesi ile teslim olmuştur. Ruslar tekrar Tiflis'e girmiş, hatta Bakü'yü işgal etmiştir. Ağa Muhammet Şah Kafkasya'ya dönmüştür. II. Katerina'nın ölümünü bahane ederek Ruslar çekilmiştir. Yoluna devam eden Muhammet Şah Kaçar Karabağ'ın merkezi Şuşa üzerine yürümüştür[107]. Karabağ Han'ı İbrahim Han, Dağıstan'a çekilmiştir. Muhammet Şah Kaçar Şuşa'yı almıştır. Şuşa'yı aldığı gece idam mahkûmu iki Türk tarafından[108], bazı kaynaklara göre kendi muhafızı Sefer Ali Bey tarafından öldürülmüştür[109]. Lakin 1925 yılına kadar devam edecek Kaçar Türk Hanedanı'nın saltanatı, Muhammet Şah

---

[101] Hasen Pîrniyâ, Abbas İkbal Aştiyânî, Pervîz Bâbâyî, Târîh-i Kâmil-i Îran: Kabl ez İslâm, Ba'd ez İslâm, Devre-yi Pehlevî, (5. bs.), Tahran, Müessese-yi İntişârât-ı Nigâh, 1388 hş., 926.
[102] Abd Al-Ghani, Alaa Muhammad, ''Al-dawla Al-qajariyyatu Nasha'atuha wa Tatawuruha Al-siyasi fi Iran'', Kaire, 2011, 13.
[103] İkbali Aştiyani, 754.
[104] Şabani, 528.
[105] Babek Cevaşnir, *Kaşkay Türkleri Tarihi*, İstanbul 2001, 69.
[106] Ahmet Cevdet Paşa, 172.
[107] Başar, 570.
[108] Mirza Bala, *Erdebil*, İslam Ansiklopedisi, C.6, Madde: İran, İstanbul 1977, 35.
[109] E.Yusifov Seferli, *Kadim ve Ortak Eserler Azerbaycan Edebiyatı*, Bakü 1982, 359.

Kaçar'ın çocuğu olmadığı için ağabeyi Kulu Han'ın oğlu Baba Han tarafından devam edecektir. Baba Han Feth Ali Şah adıyla tahta çıkmıştır[110]. Yerine geçen yeğeni Feth Ali Şah ile birlikte İran da yeni bir döneme girilmiştir. Ruslarla savaşan Feth Ali Şah ve oğlu ünlü başkumandan Abbas Mirza, Rus istilasına dayanamaz hale gelmiş ve 1813'te Gülistan ve 1828'de Türkmençay antlaşmasını imzalamak mecburiyetinde kalmıştır. 1829 yılında yani Türkmençay Antlaşmasından bir yıl sonra yapılan anlaşma ile Ruslar batıdan Tuna'nın ağzındaki adaları alarak Tuna'nın kontrolünü ele geçirmiştir[111].

1834 yılında Feth Ali Şah'ın yerine geçen torunu Muhammed Şah[112] doğuda Afganlılar'a kaptırılmış olan toprakları geri almaya niyetlenmiştir. Fakat İngiltere'nin buna karşı çıkarak Afganlılar'ı desteklemesi üzerine Muhammed Şah Herat'ı muhasara etmekten vazgeçmiştir[113].

XIX. yüzyılda Avrupa güçlerinin İran'a ekonomik olarak nüfuz etmesi ve Batı kökenli fikirlerin girmesi toplumun geleneksel yapısını derinden etkilemiştir[114]. Faaliyetlerini gizli yürüten birtakım derneklerde yeni meselelerin tartışılması, içtimaî ve hukukî reformların yanı sıra anayasanın ve meclisin teşkilini savunan hareketleri doğurmuştur. 7 Ekim 1906'da meclis toplanmış, 30 Aralık'ta da anayasa Muzafferüddin Şah tarafından imzalanmış ve kısa süre sonra ölmüştür[115]. 1907'de tahta çıkan Muhammed Ali Şah, anayasayı ihlâl etmek ve meclisin faaliyetlerini aksatmak için elinden geleni yapmıştır. Önceleri anayasayı hararetle desteklemiş olan ulemâ, Batı kökenli reform taleplerinin giderek yoğunlaşması üzerine geri çekilmeye başlamıştır. İçteki bu karışıklığın yanında dış güçler de İran aleyhindeki faaliyetlerini sürdürmüşlerdir[116].

Haziran 1908'de şah sıkıyönetim ilân ederek meclisi kapatmıştır[117]. Anayasa taraftarları, Tebriz'i işgal etmiş olan Ruslar'a rağmen şahın bu hareketine karşı direnmiş ve Temmuz 1909'da Muhammed Ali Şah'ı tahttan indirerek yerine yedi yaşındaki oğlu

---

[110] J.H Kramers, ''İran''*, İran İslam Ansiklopedisi*, C.5-II, İstanbul 1968, 1025.
[111] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara 1988, 121.
[112] Ali Asger Şemim, *İran Kaçar Saltanatı Dönemi*, Zeryab, Tahran 2004, 126.
[113] Şabani, 529.
[114] Yerevand Abrahamiyan, *İki Devrim Arası İran*, Merkez, Tahran 2002, 46.
[115] Şemim, 446.
[116] Şemim, 485.
[117] Şemim, 530.

Ahmed geçmiştir[118]. İki yıl sonra Muhammed Ali'nin yeniden tahtı ele geçirme teşebbüsü Ruslar'ın doğrudan müdahalesine yol açmıştır. Nihayet 24 Aralık 1911 tarihinde meclis tekrar kapatılmıştır[119].

İran, I. Dünya Savaşı esnasında tarafsız kalmasına rağmen[120] Türk, Rus ve İngilizler'in çekişme alanı olmuştur. 1917'de Bolşevik İhtilâli sebebiyle Ruslar'ın bölgeden çekilmesi üzerine 1919 tarihli antlaşmaya göre İran tamamen İngilizler'in kontrolü altına girmiştir[121]. Ancak Sovyetler Birliği ile yapılan 1921 tarihli antlaşmayla İngilizler'in baskısından kurtulabilmiştir. Aynı yıl darbe ile yönetimi ele geçiren Rızâ Han Cumhuriyeti ilân etmeyi düşünmüştür[122].

Kaçar Hanedanının yönetiminde İran, çağdaş dünyaya açılmış, milletler arası işlerde önemli bir stratejik ve iktisadi rol oynamaya başlamıştır. Daha önceki sadece vasat önemde bir kasaba olan Tahran 1786 yılında başkent yapılmıştır. Bir yandan bütün hayatın başkent Tahran'a doğru merkezleşmesine çalışılırken bir yanda daha hükümetin nüfusu iyice kuvvetlendirilmiş ve şehir hayatı geliştirilmiştir. Tahran'dan başka 18.yüzyılda tamamıyla harap hale gelmiş olan Tebriz yeniden büyük bir şehir hüviyetine kavuşturulmuştur[123].

İngilizler, Kaçar Hanedanlığını yönetimden uzaklaştırması için Seyyid Ziyaeddin Tabatabai'ye 21 Şubat 1921 günü bir darbe yaptırmış ve devlet başına getirilirmiştir[124]. Ahmet Şah ve bütün kabine üyeleri gözaltına alınmıştır. Seyyid Ziyaeddin bu görevi yürütecek yetenek ve mizaçta değildir. İngilizler tahsilsiz, diktatör karakterli Rıza Han'ı öne çıkarmışlardır[125]. Rıza Han 25 Nisan 1921 günü Harbiye Nazırlığına, 23 Eylül 1923'te başbakanlığa getirilmiştir[126]. Ahmet Şah zoraki Avrupa'ya gönderilmiş ve dönmesine izin verilmemiştir. 1925 yılının sonunda toplatılan İran Meclisinde aldırılan

[118] Aygün Attar, *İran'ın Etnik Yapısı*, Ankara 2006, 80.
[119] Ahmed Kesrevi, *İran Meşrutiyetinin Tarihi*, Emirkebir, Tahran 1961, 197.
[120] Şabani, 560.
[121] Şemim, 598.
[122] Huseyin Meliki, *İran'ın 20 Yıllık Tarihi*, C.1, Meclis, Tahran 1955, 97.
[123] V.V. Barthold, *Tezkire-i Coğrafya-ı İran*, Tahran 1930, 76.
[124] Feruk Sümer, *Kaçarlar*, İstanbul 2001, 52.
[125] Refael Blaga, *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul 1997, 22.
[126] Raymond Furon, *İran* , Ankara 1943, 173.

bir kararla Kaçar Hanedanlığının saltanatına son verilmiş ve Rıza Han ‘’Şah Rıza Pehlevi’’ ünvanı ile şah ilan edilmiştir[127].

1.2.2.5. Pehleviler Dönemi (1925–1979)

1923 yılında Ahmed Şah’ı tahttan indiren Rızâ Şah Pehlevî Aralık 1925’te kendini şah ilân etmiştir. Böylece İran’da Kaçarlar dönemi kapanmış, Pehlevî Dönemi başlamıştır.

Kaçarlar Devrinde geleneksel yapısından sıyrılmaya yüz tutan İran, Rızâ Şah Pehlevî’nin Batılılaşma ve modernizasyon uygulamalarıyla daha büyük değişimler yaşamıştır. Rızâ Şah Döneminde meydana gelen önemli gelişmelerden biri de Almanlar’ın siyasî ve iktisadî olarak İran’a sızmasıdır. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya, 1941 yılında Rızâ Şah’a bir ültimatom vererek casus telakki ettikleri pek çok Alman’ın sınır dışı edilmesini istemiştir. Şahın reddetmesi üzerine 25 Ağustos 1941’de İngiliz ve Rus askerî birlikleri İran’ı işgal etmiştir. Ruslar 11 Eylül 1941 günü Tebriz’e girmiştir[128] ve Şahı tahttan indirmişlerdir. Johannesburg’a sürgüne gönderilen Rızâ Şah Pehlevî burada 1944’te ölünce İngiliz ve Amerikalılar’ın muvafakatiyle oğlu Muhammed Rızâ İran tahtına geçmiştir ve 35 yıl hüküm sürmüştür. 1962’de halk bu hükümete dini lideri Ayetullah Humeyni liderliğinde isyana başlamış ve 15 Ocak 1979 tarihinde Şah Muhammed Rızâ’nın ülkeyi terketmesiyle İran’da yepyeni bir dönem başlamıştır[129].

1.2.2.6. İran İslam Dönemi Cumhuriyeti (1979)

Daha önce 6 Şubat’ta Humeynî tarafından geçici başbakan olarak tayin edilen Mehdî Bâzergân bir ay sonra hükümeti kurmuştur. Mart sonunda referandum yapılmış ve 1 Nisan tarihinde İslâm Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Bu hâkimiyet halk desteğiyle devam etmektedir[130].

---

[127] Üstün, 402.
[128] A. Zeki Velidi Togan, “Azerbaycan” Mad., *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1979, 118.
[129] Abrahamiyan, 486.
[130] *Safa, İbrahim Üstün,* ‘’İran’’ Mad., *TDV. İslam Ansiklopedis*i, C.22, İstanbul 1999, 394-404.

İKİNCİ BÖLÜM

İRAN HAMAMLARININ İNCELENMESİ

2.1. İRAN'DA SUYUN ÖNEMİ

Su insan hayatında eski zamanlardan beri kutsal sayılır. Suyun kutsallığı, hayata ve temizlik sembolü olmasına bağlanır. Eski medeniyetlerin kurulmasında su kaynakları önemli rol oynamış, bu medeniyetler büyük nehirlerin kenarında yer almıştır. Bölgedeki Dicle ve Fırat kanalıyla uygarlık Sümerler 'den Babil, Asur, Akit, Mısır, Makedonya ve Roma'ya kadar taşınmıştır[131].

Suyun, ruhun ve cismin temizlenmesinde önemi büyüktür. Su bütün dünya medeniyetlerinde doğumun da sembolüdür. Eski İran efsanelerinde su tanrıçası Anahita'dır. Zaman içerisinde kutsallaşan su üzerine ayinler yapılmaya başlanmıştır. Suyun etkisi çoklu İran dinlerinde daha fazla olmuş ve Anahita adına çok sayıda tapınak yapılmıştır. Anahita, Hindistan ve İran'da Zerdüşt'ten önce ilahi bir varlık olarak görülmüştür[132].

Eski İran'da en çok kutsanan ögelerden biri olan su, Zerdüşt inançlarında ikinci kutsaldır. Bundehişn'e göre su, tanrının yarattığı yedi önemli maddenin ikincisidir. Göklerden sonra var edilen, yaratılışı elli gün süren ve dünyanın her bölgesinde yer altında bulunan suyun sorumlusu kutsal ölümsüz Hordâd'tır[133]. Eski İranlıların inanışlarına göre; Elburz eteklerinde "Ferâhkert" adında, yerkürenin üçte birini kapladığına inanılan büyük bir deniz bulunmakta, yeryüzündeki bütün sular taşıdıkları kirlerden temizlendikten sonra ona akmaktadır. Tanrısal nitelikler verdikleri ateşe olduğu kadar, suya da saygı duymuş olan eski İran halkları onu kirletmeği de günah saymışlardır. İnançlarında suyu koruma konusunda hassas dinî emirler de her zaman var olagelmiştir. Bütün bunların yanı sıra su, Zerdüşt ayinlerinde de sürekli bulundurulması gerekli ögelerden biri olmuştur[134].

---

[131] Etiye Reşit Necefi, *Tebriz'in Tarihi Hamamları*, Fenni Azer, Tebriz 2009, 13.
[132] Muhammet Yusuf Kiyani, *İran Mimarisi*, Semt, Tahran 2007, 243.
[133] https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/21/iran-mitolojisinde-su-su-ile-ilgili-kutsallar-ve-torenler/ (E.T. 05.07.2016)

[134] Kiyani, 244.

Sümerlerin eski inanışlarında görüldüğü gibi, en eski dönemlerden beri İranlılarca da su, saygı duyulan, evrenin düzeninde yaratıcı rol oynayan ve tanrısal özellik taşıdığına inanılan bir ögedir. Bu yüzden Avestâ'da(Zerdüşt'ün kitabı) defalarca suyun kutsallığı ve önemi üzerinde durulur. Avestai kaynaklarda ve eski inanışlarda suyun insanlar, hayvanlar ve bitkiler için önemine fazla yer verilmiştir. Su Avesta'da ''ep'', Pehlevi'de ''av'' adını alır ve dört unsurdan(su-ot-rüzgar-toprak)biri sayılır[135]. Eski İranlılar arasında suyun o kadar çok önemi vardı ki; Ehuramezda kendi peygamberine söylüyorki ''Ey Zerdüşt önce suya git sonra ondan dileğini dile[136]''Zerdüşt'ten önce Mitraizm'de kutsal törenlere katılmadan önce insanlar 3 gün 3 gece temizlenirlerdi. Zerdüşt ayininde su meleği(Teşter) ile yağmur yıldızı, beraber kuruluk deviyle savaşmışlardır. Yağmur tanrısı bir yıldız olarak 3 ay boyunca(Tir, Mordad ve Şehriver) yaz aylarında Güneş çıkmadan önce gökyüzünde bir yıldız olarak görülür[137]. Başta Herodot olmak üzere Yunan tarihçileri de İranlıların suyu kutsadıklarını ifade ederler: *"İranlılar suya işemezler, tükürmezler ve onda ellerini yıkamazlar. Çünkü suyun her türlü pislikten uzak kalması gerekir[138]."* Yine İranlılar, bazı törenlerde su için kurbanlar kesip fidye verirler. Tarihî rivayetlerde İranlıların MÖ. II. yüzyılda su meleği için bir nehir kıyısı ya da çeşme kenarında bir çukur kazarak yanında kurban kestiklerinden söz edilir. Suya saygı göstergesi bu törenler, V. ve VI. yüzyıllara kadar sürmüştür[139].

İsfend ayının "hûr" adıyla bilinen "on birinci günü", eski İran'da yılda altı kez düzenlenen "gâhenbâr" adlı kutlama törenlerinden ikincisinin ilk gününde Allah, suyu yaratmıştır. Yılın sekizinci ayı ve ayın onuncu günü, "Âbân" adını alır. İki su meleğinden birinin adı; "Apāmnapāt", diğerinin adı da, "Anahita"dır. Âbân Yeşt'te onun ululuğundan söz edilir. Dişil olduğundan dolayı adı, bazı metinlerde "bânû (hanım)" kelimesiyle birlikte de anılır[140].

Su, sadece eski İran'da efsanevî bir anlam ifade etmez. Klasik medeniyetlerin tamamında suyun önemi birtakım gizemli ve olağanüstü özellikleriyle birlikte her zaman var olagelmiştir. Babil kalıntılarından elde edilen birtakım belgelerde "Çok eski

[135] Cihangir Urşidi, *Mezdisna Ansiklopedisi*, Merkez, Tahran 2000, 51.
[136] İbrahim Pur Davud, *İran'ın Eski kültürü*, Esatir, Tahran 2001, 61.
[137] Rahim Efifi, *İran Kültürü ve Mitolojisi*, Tus, Tahran 1995, 474.
[138] Heredot, *Heredot'un Tarihi*, (Ter. Murtaza Sagıp Fer), Esatir, Tahran 2010, 163.
[139] www.beytoote.com (E.T. 15.05.2018).
[140] Suzan Gaviri, *Anahita*, Cemalül Hak, Tahran 1993, 45.

devirlerde evrenin yoğun bir su kütlesi halinde bulunduğu, zamanla tanrıların birbiri ardından var olmaya başladıkları, akıl ve bilgeliğin gereği önemli icatlara imza atıp yaratıcılıklar sergiledikleri ve sonunda en güçlü tanrının yeryüzünü yarattığı, ardından onun emriyle yeryüzünde şiddetli bir tufan koptuğu, karaların sulardan ayrıldığı, işlerin yoluna girdiği, yer ve gök suları arasında sınırların belirlendiği" söylenir.Yaratılış ve doğuşun sudan oluşu Mısır, Hint, İran, Asur, Babil ve Yunan milletlerinin evren mitolojilerinin temellerini oluşturur[141].

Eskiden beri tüm dinlerde vaftiz sembolik bir törendir. Gizli mezheplerin müritleri tarafından ve hatta ilk kavimler tarafından da farklı şekillerde yapılmıştır. Vaftiz küçük yaşlarda orta yaşlarda ve büyük yaşlarda su, ot, yağ… ile yapılmaktadır. Su kutsaldır ve insanlar birşeye kutsal mührü vurduklarında o şey hayatlarında önemli bir rol oynar. İslamiyet döneminde ise su mimaride önemli bir yer sahiptir. Bu dönemde sudan nasıl daha fazla faydalanacağı düşünülmüş ve su ile insanın ilişkisi mimariye yerleşmiştir[142].

Su hem hayatın hem de ölümün sembolü olmuştur. Dünyadaki hayat ile diğer dünyadaki hayat arasında bir köprüdür. Suyun tabiatı temiz ve kutsaldır. İnsanın cismini ve ruhunu yıkayıp arınmasını sağlar ve onu yeniden doğmuş ve özgür hale getirir. Abdest ve vaftiz insanın cismini pisliklerden arındırdıktan sonra ruhunu da kötülüklerden ve günahlardan arındırmanın sembolüdür. Su ile temizlenmek yeniden doğuşun sembolik bir anlatımıdır[143].

2.2. İRAN'DA HAMAM MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

İnsanoğlunun temizlenmek için yaptığı faaliyetler tarihi çağlar öncesine uzanmaktadır[144]. İran'da M.Ö.1500-2000 yıllarında bina olan hamama ''abzen'' ismi verilmişti.

---

[141] Lik Gondolin, *Eski Doğunun Efsane Kültürü*, (Ter. Rugaye Behzade), Tahuri, Tahran 2006, 68-70.
[142] www.article.tebyan.net (E:T. 02.11.2018).
[143] Hoda Elemol Hoda, *İran Mimarisinde Su*, Mah ve Hüner, Tahran 2004, 86.
[144] Muhammed Kerim Pir Nia, *İran İslam Mimarisi ile Tanışmak*, Sanat ve İlim Üniversitesi, Tahran 2005, 197.

2.2.1. İslam Öncesi Döneminde Hamamlar

İnsanlık tarihi kadar eski olan hamam, eski çağlarda dini inançların etkisi altında doğmuş bir yapı tipidir[145]. Diğer mimari yapılar gibi hamam da çok sayıda inşa edilmiştir[146]. İlk hamamlar genellikle üstü açık alanlardı. İnsanlar bu alanlardan ruh ve bedenin arınması, hastalıklardan korunmak için yararlanıyorlardı. Hintliler Ganj, Asurlular Fırat, Mısırlılar Nil gibi kutsal anlam yükledikleri nehirlerin kaynaklarında topluca yıkanıyorlardı. Tabiat varlıklarının Tanrı olarak kabul edildiği çağlarda insanoğlu için yıkanmak arınmış bir ruhla Tanrıya ulaşmanın ilk adımıydı. Bu nedenle genellikle Tanrı temsilcisi olarak gördükleri Ganj, Fırat, Nil, Sakarya, Amazon gibi nehirlerin bedenleri temizlediğine, hastalıklardan koruduğuna inanılırdı. Eski Mısır inançlarına göre, tanrı suyun hakimiydi. İnsanların onunla arınması, temizlenmesi gerekmekteydi[147].

Hamam kelimesine Farsça'da ''Germabe'' denir. Germabe sıcak bina anlamındadır[148]. Arapça'da; banyo, ısıtmak, sıcak tutmak[149], İbranice'de sıcak olmak sözcüklerinden türemiştir[150]. Türkçe de ise suni bir ısıtma sistemi ile ısıtılan ve çeşitli işlevsel bölümleri olan binalar için kullanılmaktadır[151].

M.Ö. 4. yüzyılda Yunanistan'da oldukça gelişmiş bedeni terbiye ve tedavi müessesesi halini almış hamamlar olmasına rağmen ilk halk hamamlarına Roma İmparatorluğunda rastlarız. Romalılar zamanında kullanıldığı bilinen hamamların târihi çok eskidir. Vezüv yanardağının patlamasından sonra küller altında kalan Pompei şehrinde yapılan kazılar, Romalıların kullandıkları hamamları ortaya çıkarmıştır. Bu hamamlar yalnız temizlik için değil, eğlence ve yarışların düzenlendiği, spor ve beden eğitimlerinin yapıldığı kültürel ve sosyal içerikli yapılardı. Bu yapılarda çarşı hamamı

---

[145] Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek*, Sivas Şehrinin Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara 2000, 86.
[146] Tülay Taşçıoğlu, *Türk Hamamları*, İstanbul, 1998, 6-7.
[147] İsmet Zeki Eyyüboğlu, *Anadolu İnançları-Anadolu Üçlemesi I (Yıkanma)*, İstanbul 1998, 168.
[148] Pir Nia, 197.
[149] Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1982, 385; Semavi Eyice, ''Hamam'' Mad., *TDV.İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1997, 402-430.

[150] Orhan Yılmazkaya, *Türk Hamamı*, İstanbul Hamamları Rehberi, İstanbul 2002, 15.
[151] Somay Onurkan, "Anadolu'da Eski Yunan ve Roma Arkeolojisi", *Anadolu Uygarlıkları*, C. 3, İstanbul 1985, 474.

olarak bilinir ve balnea adıyla anılırdı[152]. Roma hamamlarının birden fazla girişi vardı. Kadınlar ve erkekler kısmı girişleri farklı kapılardan sağlanırdı[153].

İran'da eski zamanlarda yıkanmak vücudun temizlenmesi ve ruhun arınması amacı ile yapılmıştır. İran'da yıkanmanın geçmişi Zerdüşt'ten önceye dayanır. Mitraizm'de kutsal törenlere katılmadan önce insanlar 3 gün 3 gece vaftiz edilirlerdi. Mitraizm'de su okadar önemliydi ki ibadethaneler ya nehir kıyısında ya da kuyu yanlarında kuruluyordu. Bu nedenle Mitraizm'de yıkanmak ve hamama gitmek dini bir görevdi[154].

İran'da hamamlar ile ilgili İslamiyet'ten önce bilgi azdır. Bazı araştırmalara göre İslamiyet'ten önce halk hamamları yoktu fakat Persepolis'de yapılan kazılardan elde edilen bulgulara göre Hahameniş zamanlarında halk hamamları olduğu görülmüştür. Apadana Sarayında 200 metre genişliğinde bir hamam bulunmuştur[155]. Eşkani Döneminde de Aşur Sarayında bir hamamın olduğu bilinmektedir[156].

2.2.2. İslamiyet Döneminde Hamamlar

İslâm dini dünyayı bir güneş gibi aydınlatmaya başladığı andan itibaren, temizliğe çok önem verilmiştir. Bu nedenle İslamiyet'in yayılmasından sonra hamamlar daha çok dikkat çekmeye başlamış ve şehirlerin önemli yapılarından biri olmuştur. İslam dininde gusül abdesti ve abdest ibadetin gerekliliklerinden biri sayılmıştır[157].

Bu dönemde evlerde hamam yoktu. Halk hamamları olarak herkesin faydalanabileceği hamamların yaptırılmasında evlerde yıkanmanın mümkün olmaması, gelir kaynağı olarak görülmesi ve kutsal mekanlara temizlenerek girmek gerekliliği etken olmuştur[158].

İran'da Nişabur şehrinde yapılan kazılarda Samani Dönemine ait hamamlara rastlanmıştır. Kazı bulgularına göre Nişabur evlerinde küçük odalar tespit edilmiş bu odalarda hamam hazinelerine rastlanılmıştır. Bu hamamları ısıtmak için kömür

---

[152] Metin Sözen, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1996, 99.
[153] Canan Çakmak, *Tire Hamamları*, Ankara 2002, 8.
[154] Kiyani, 243.
[155] Hamide Çubek, *İran'ın Mimari ve Kentsel Gelişiminin Tarihi*, C.5, Miras, Tahran 1997, 540.
[156] Ferhat Fahhari Tahrani, ''Isfahan Şivesinde Hamam'', *İran İslamiyet Mimarisindeki Hamamlar*, Cehad'i Danışgah-i, Tahran, 1987, 168 .
[157] Seyyid Ali Muhammed Seccadi, ''Hamam ve Yıkanma'', *Sanat Dergisi*, Tahran, 2003, 6.
[158] Kiyani, 247.

kullanılmıştır[159]. Selçuklu Dönemi İslam mimarisinin parlak dönemidir. Tarihi kaynaklara göre bu dönemde hamam mimarisine bilhassa büyük şehirlerde daha önem verilmiştir. Selçuklu döneminin çifte hamamlarında plân tertibi, genellikle aradaki müşterek duvar boyunca ve her iki kısımda artarda sıralanan soyunmalık, aralık, ılıklık ve sıcaklık bölümleriyle bunların nihayetinde müştereken yer alan su deposu ve külhandan ibarettir. Selçuklularda kaplıca ve ılıcalar dışında havuz bulunmayan Türk hamamlarında kurna başında su dökülerek yıkanılırken terleme için ayrı kapalı bir mekân değil, her sıcaklık bölümünün ortasında yüksekçe bir sekizgen halinde ‘’göbek taşı’’ yapılmıştır. Soyunma yeri büyük ve abidevi bir mekân halini almış, burası yorgunluk çıkarma, dinlenme ve ferahlama yeri olarak düşünülmüştür. Bu sebeple orta kısmında genelde fıskiyeli bir havuz vardır. Kullanılan su künklerle sağlanmıştır[160]. Yezd Muinuddin Hamamı, Kaşan Erdehan Hamamı, Isfahan Sin Hamamı ve Gurgan Hamamı bu döneme ait hamamlardandır[161]. Moğol istilasında bu bölgedeki yapılar harap olmasına rağmen hamamlardan önemli kalıntılar günümüze ulaşmıştır. İlhanlılar Dönemde de özellikle Tebriz, Maraga, Erdebil, Sultaniyye’de hamamlar yapılmıştır. Gazanhan zamanında da şehirlerin girişlerine kervansaraylar ve hamamlar inşa edilmiştir. Yolcular kervansaraya girdiklerinde ilk olarak hamamda yıkanırlardı[162]. Bu dönem hamamlarına örnek olarak Bucunurd Bilgeys Hamamı, Değleman Hamamı, Tesuç Hamamı ve Mehriz Hamamları gösterilebilir. Belh şehrinde yapılan kazılarda XV. yüzyıllara ait olan Timurluların hamamları bulunmuştur. Bu dönemin hamamları, soğukluk, ılıklık, sıcaklık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu hamamların çini süslemeleri dikkat çekicidir. Hamamların en parlak dönemi Safevi Dönemine aittir. Bu dönemde hamamlar tüm şehirlere yayılmış ve gelişmiştir. Fransalı seyyah Şarden, seyahatnamesinde Isfahan’da Safevi Dönemindeki hamam sayısını 272 olarak belirtmiştir[163]. Safevi Döneminin Hamamlarında genellikle zeminde mermer, taş ve diğer taşlar kullanılmıştır. Hamamların süslemesinde tek renk ve yedi renk çini tuğla mukarnas ve alçı görülmektedir. Hamamların giriş kapıları iki çeşittir. Bunlar sade ve tuğladan, mukarnaslı ve çini süslemelidir[164]. İran’da Safevi Dönemi hamamlarına örnek

---

[159] Apton Hamster, *Nişabur Kazıları*, Yüksek Öğretim Dergisi, No:3, 1939, 9.
[160] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul 1966, 276-284 .
[161] Halil Muştak, *İran’ın Sanat ve Mimarisi*, Azad Endiş, Tahran 2008, 225.
[162] Kiyani, 248.
[163] Jan Şarden, *Şarden Seyehatnamesi*, Ter. Hüseyin Arizi, Negah, Tahran 2009, 203.
[164] www.ravazadeh.com (E.T. 22.06.2018).

olarak Kirman Gencalihan Hamamı, Simnan Nasar Hamamı, Isfahan'ın Aliguli Ağa hamamı gösterilebilir. Zend Döneminde hamamların fiziksel yapılarında ve süslemelerinde değişiklikler meydana gelmemiştir. Kaçar Döneminde tüm ülkede çok sayıda hamam yapılmıştır. Bu dönemde de hamam mimarisinde, planlarda değişiklik olmamıştır. Buna rağmen hamamların süslemelerinde farklılıklar dikkat çekmektedir. Halk hamamlarının dışında evlerde özel hamamlarda yapılmıştır. Kaçar Döneminde İran'da bu döneme kadar herkesin giremediği hamam hazinesine bu dönemle birlikte herkes girmiştir[165].

2.3. İRAN HAMAMLARININ MEKAN DAĞILIMI VE İŞLEVLERİ

İran şehirlerinin önemli yapılarından biri de hamamlardır. Hamamın mimarisinin oluşmasında çeşitli faktörler rol oynamıştır. Bunlar hava sıcaklığı, nem, erişim yolu, kentsel yapıların içinde olması, akarsular ve atık su yoludur. İran hamamları genellikle zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Bunda suya ulaşmak, sıcaklık ve nemi korumak etkili olmuştur.

İran hamamları beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar Heşti, Serbine (Soğukluk), Mıyander (Ilıklık), Germhane (Sıcaklık) ve Hazinedir. Bu bölümler arasında geçişler bulunmaktadır. Her bölüm diğer bölüme bir koridor veya kapı ile açılmaktadır. Bölümlerdeki sıcaklık ve nem farkını korumak için koridorlar yapılmıştır. Heşti bölümünden hazine bölümüne doğru gidildikçe sıcaklık artmaktadır. Hamamın en soğuk bölümü heşti, en sıcak bölümü ise hazinedir.

2.3.1. Heşti Bölümü

Hamamların giriş bölümünü oluşturmaktadır. Heşti bölümü sekizgen, altıgen, dikdörtgen, kare planlı ya da bir koridor şeklinde inşa edilmiştir. Heşti bölümü genellikle hamamın diğer bölümlerinden daha yüksektedir. Heşti hamama dışardan soğuk hava girmesini önlediği gibi soğukluktan çıkarken de ani soğuk havaya çıkmamak için düşünülmüş bir geçiş özelliği göstermektedir[166].

---

[165] Mehdi Pertovi, *Tarihin Özeti*, C.1, İşare, Tahran 2000, 679.
[166] Hüseyin Sultanzade, *İran'ın Eski Mimarisinin Giriş Alanları*, Ferheng, Tahran 1372hş.(1993), 64.

2.3.2. Soğukluk Bölümü

İran hamamlarında en büyük hacimli mekân soğukluktur. Hamama gelen kişilerin soyunmalarına ve yıkanmalarına hazırlık için düzenlenmiş bir kısımdır. Hamamlarda soğukluk (Farsça camekân, câmegâh, serbine) olarak adlandırılan[167] bu bölüm, genellikle sekizgen, kare ve dikdörtgen formda, büyük ve gösterişli olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Hamama girenlerin dinlenmesi için yapılan mekânın duvarlarında sekiler bulunmaktadır. Sofa denilen ve zeminden az yüksekte olan mermer sekiler altlarında ayakkabıları koymaya mahsus kemerli küçük gözler yer almaktadır. Buraya, cephelerde açılmış az sayıda ışık gözlerinden veya kubbenin ortasındaki aydınlık fenerinden ışık girmesi sağlanmaktadır[168]. Hamamın cümle kapısının yanında hamamcı için ayrılmış küçük bir hacim ile müşterilerin bıraktığı emanetler için ayrılmış dolaplar bulunmaktadır[169]. Soğuklukta pencereler sekilerin arkasında, genellikle bir, bazı hamamlarda iki sıra olarak yer alır. Kadınlar bölümünde, genellikle alt sıradaki pencereler bulunmaz[170]. Soğukluk ısıtılmamış bir mekandır. Bazı örneklerde, mekânı bir miktar ısıtan, havluları kurutmak amacıyla hücre içerisine, yere gömülü olarak yerleştirilmiş bir ocak bulunur[171]. Soğukluğun kubbesinin ortasında bir aydınlık feneri ve tam altında da havuz vardır[172]. Soğukluk bölümü tavanı hamamın diğer bölümlerinin tavanından daha yüksektir. İran hamamlarında soğukluk bölümü hamamın en gösterişli bölümüdür. Burada çini, kalem işi, alçı ve tuğladan bitkisel, geometrik ve figürlü olmak üzere farklı kompozisyonlarla bezemeler görülmektedir[173].

2.3.3. Ilıklık Bölümü

Ilıklığa Farsça miyander (ara kapısı) denilir. Ilıklık sıcaklığa geçmeden önce vücudu sıcak bir ortama alıştırmak ve dinlenmek amacıyla yapılan ana bölümlerden biridir. Duvar boyunca sekilerin yer aldığı bu bölümde, kurna ve kurna izine rastlanmaması, yıkanma amacıyla kullanılmadığını göstermektedir[174].

---

[167] Yılmazkaya Orhan, *Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık-Türk Hamamı-İstanbul Hamamları Rehberi*, 2002, 9-10.
[168] Yılmaz Önge, ‘’Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma’’, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, 1978, 6-7.
[169] Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İTÜ, Doçentlik Tezi, İstanbul 1949, 32.
[170] Ali Saim Ülgen. “Hamam” Mad., *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1977, 175.
[171] Canan Çakmak, *Tire Hamamları*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, 14.
[172] Ahmet Aru, 32.
[173] Reşit Necefi, 30.
[174] Ülgen, 175.

Tuvaletler ve beden temizliği hücreleri bu bölümde yer almıştır. Bu bölüm sıcaklık ve nem geçişini önlemektedir[175]. İran hamamlarında ılıklık sekizgen, kare, dikdörtgen ve düzensiz şemalarda olmak üzere 4 tipte ele alınmıştır. Bu bölümde bezemeye pek rastlanmaz[176]. Ilıklıktan basamaklar vasıtası ile dar bir kapıdan geçilerek sıcaklığa ulaşılır.

2.3.4. Sıcaklık Bölümü

Sıcaklık Farsçada Germhane (Sıcak yer) anlamındadır. Hamamların ana mekanları sıcaklıklar, yıkanma işleminin gerçekleştiği bölümlerdir. Ilıklıktan dar bir kapı ile sıcaklığa girilir. Kapının dar olması sıcak hava ve nemin dışarı gitmesini önlemek amaçlıdır. Hamamın tellakları burada bulunur. Sıcaklıkta bazen kubbe altında havuz yer almaktadır[177]. Arap ülkelerinde "beytü'lharâre" yahut sadece "harâre" denilen sıcaklık kısmı, İran hamamlarında sekizgen, dikdörtgen ve kare planlı olmak üzere üç tip göstermektedir. Sıcaklığın üzeri orta kubbe ve bu kubbeli alana açılan eyvanlarda yarım kubbe ve tonozlarla kapatılmıştır. Kubbenin ortasında fener ve kubbe kasnağında pencereler bulunmaktadır. Yıkanma için ayrılan özel yıkanma yerine halvet, genel yıkanma yerine ise eyvan denir[178]. İran hamamlarında sıcaklık bölümü soğukluk ve heşti bölümlerine göre daha az bezemelidir.

2.3.5. Hazine Bölümü

İran hamamlarında sıcaklıktan dar bir kapı ile girilen mekandır[179]. Hazine bölümü daha nemli ve daha sıcaktır. Bu bölümde bir kazan bulunmaktadır. Yıkananlar bu bölümde bir süre geçirirler[180]. Hazine soğuk su, ılık su ve sıcak su olmak üzere üç bölümden oluşabilmektedir[181].

2.3.6. Hamamların Isınması

Hamamların ısınması fosil yakıtlar ile sağlanmaktadır. Zend ve Kaçar Döneminde ise hamamlarda yakıt olarak diken, ahşap ve tezek kullanılmıştır. Hamamların

---

[175] Vahid Gubadiyan, *İklim Bakımından İran'ın Eski Binalarının* Araştırılması, Tahran Üniversitesi, Tahran 1385hş. (2006), 275-276.
[176] Feramerz Parsi, ''Nobar Hamamı'', *Mimari Dergisi*, S. 24, Tebriz 2004, 102.
[177] Gubadiyan, 288.
[178] Ülgen, 176.
[179] Gubadiyan, 276.
[180] Gubadiyan, 276.
[181] Abdulkerim Pirniya, *İran İslami Mimarisi*, Tahran Üniversitesi, Tahran 1372hş. (1993), 199.

ısınmasını sağlayan mekanlar cehennemlik, külhan ve duvarlar arasındaki boşluklardır. Su kazanın üst kısmında dökme demirden bir boru vardır. Bu boru spiral şekildedir. Sular kazanda kaynadıktan sonra dökme demir borular ile hazineye gider. Yanan ateşin sıcaklığı cehennemlik vasıtası ile hamamın zeminini ısıtır. Sıcak aylarda ise cehennemlik kapatılır ve sıcaklık zemine verilmez[182].

2.3.7. Cehennemlik (Gorberu)

Cehennemliğe Farça'da Gorberu (kedi giden yer) denilir. Sıcaklık bölümünün altını dolanan cehennemlik, külhandan alınan ısının kanallar vasıtası ile sıcaklığa ulaşmasını sağlar. Böylece bir hava sirkülasyonu sağlanmış olur[183]. Cehennemlik sıcaklığın taban kısmında yer alır. İran hamamlarında sıcak bölgelerde cehennemliğe çok sık rastlamaz. Cehennemlik İran'ın soğuk iklimdeki hamamlarda kullanılmıştır. Bazen sıcaklığın bütün tabanı cehennemlik olarak yapılmıştır. Tebriz Nezafet Hamamı'nı gösterebiliriz. Bazen de sadece az sayıda kanallardan oluşmuştur. Örnek olarak Şebister Kanber Hamamı'nda olduğu gibi.

2.3.8. Külhan

Külhan, hamamı ve sıcaklık bölümünü ısıtan mekandır. Hamamın alt kısmında su deposunun gerisinde bulunan ve uzunluğu su deposuna eşit olan genişliği hamamın tek veya çift fonksiyonlu oluşuna bağlı olarak değişir[184]. Külhanın üzeri tonoz ya da düz tavan ile örtülüdür. Burada yakılan ateş ile kazandaki su ısınır ve kanallar ile sıcaklığa taşınır. Ayrı bir girişi bulunan külhan ışık gözleri ile aydınlatılmıştır.

2.3.9. Hamamların Su Kaynağı

Hamamların suyu nehirler, su kemerleri(kahriz) ve kuyular vasıtası ile elde edilir. Sular hamamın hazinesinin kenarında bir su deposunda depolanır. Su, çömlekten yapılmış bir kanal (tembuşe) vasıtası ile hazineye aktarılır. Hamamlarda su deposunun amacı suyu biriktirip saklamaktır.

---

[182] Parsi, 104.
[183] Sultan Murat Topçu, *Sivas İli ve İlçelerindeki Türk Devri Hamamları*, Sivas 2017, 31.
[184] Yılmaz Önge, "Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 1988, 412.

Hamamın suyunun, su sahibinden izinli olması şarttır. Bu nedenle hamamların kenarında bir kuyu kazılması gerekmektedir[185]. Önceleri bu kuyulardan öküz vasıtası ile su çekilir sonra su hamama aktarılır ve buna Gavro denilirdi[186].

2.4. İKLİMİN HAMAMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Hamamlar diğer bazı yapılar gibi iklimlerden etkilenmişlerdir. Kapalı yapılar olan hamamlar farklı iklimlerde farklı mimarilerde inşa edilmiştir. İran'da binanın malzemelerini yakından temin etmişlerdir. Bu nedenle yapının inşaatı çabuk bitmiştir ve binanın mimarisi etrafındaki doğaya göre şekillenmiştir[187]. İran'ın değişik iklimlerinde hamam mimarileri farklıdır; kuzey ve güneydeki nemli havaların bulunduğu bölgelerin hamam mimarisi, Azerbaycan'daki soğuk havadaki mimarisi ve Yezd'deki sıcak hava mimarileri arasında gözle görülür bir fark vardır[188].

İklim şartlarından dolayı hamamlar dört gruba ayrılmıştır (Foto 1.1).

1- Kuru ve sıcak iklim
2- Soğuk ve dağlık iklim
3- Ilıman ve nemli iklim
4- Sıcak ve nemli iklim[189]

Genellikle hamam alanı sıcak olmalıdır. Diğer bir deyişle hem yazın hem de kışın hamam sıcağı saklamak zorundadır.

Soğuk ve dağlık iklimde hamamı sıcak tutmanın zorluğu olduğu için çoğu alanı yıkanmaya ayırmışlardır. Ve hamamın alanı değerli olduğu için çok gerekli olmayan kısımlar çıkarılmıştır. Halvet hücreleri bu kısımlardan biridir. Soğuk zamanlarda sıcaklığı korumak için özel bir önlem alınmalıdır. Bu nedenle hamamlarda ılıklık ve sıcaklık bölümlerinin yüksekliği soğuk ve dağlık iklimlerde, diğer iklimlere göre daha kısadır. Soğuk ve dağlık iklimlerde, sivri kemerler ve yüksek kubbeler kullanılmaktadır. Bunun nedeni karların kubbe üzerinde kalmaması içindir[190]. Hamam bu iklimde zemin

---

[185] Pir Nia, 200.
[186] Ferhat Fahhar Tahrani, *Hamam Sempozyumunun Makaleleri*, Merdum Şinasi, Tahran 1384hş.(2005),21. 200.
[187] Vahid Gubadiyan, *İran'ın Eski Yapılarında İklimin Etkisinin Araştırılması*, Danışgah, Tahran 2006, 279.
[188] Münire Haçpur, ''Gilan'da Hamam Mimarisi'', *Mah-u Hüner Dergisi*, Tahran 2003, 184-185.
[189] Murtaza Kesmai, *İklim ve Mimari*, Haç, Tahran 2004, 83.
[190] Tebesi, 160-163.

kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Bunun nedenleri hamamın içerisindeki nemi korumak ve akarsulara kolay ulaşmaktır[191]. Soğuk ve dağlık iklimlerde büyük hamamlara rastlamamaktayız. Bunun nedeni sıcaklığı korumaktır.[192]. Soğuk iklimlerde hamamın tuvalet ve hizmet kısımları diğer iklimlerden küçüktür.

Sıcak ve nemli iklimlerde havanın sıcaklığını kaybetme sorunu olmadığı için hamamlar daha büyük, koridorlar ve hizmet bölümleri tamamen yapılmış ve halvet hücreleri bulunmaktadır. Sıcak ve nemli iklimlerde hamam yapılarının diğer iklimlerdeki hamam yapılarıyla farkı bu ki toprakta nem olduğu için hamamı yerden yüksekte inşa etmişlerdir. Sıcak iklimlerde hamamın sıcaklık kısmında büyük bir havuz bulunur ve burada yüzülür. Sıcak bölgelerde su bol olmadığı için suyu depoda biriktirirler[193].

Hazar denizi bölgesinde bulunan ılıman ve nemli iklimdeki hamamlar zemin kotundan yukarıda inşa edilmiştir. Bu iklim yağmurlu olduğu için örtü malzemesi kildir. Yapı malzemesi ise genellikle taş ve ahşaptır. Bu iklim hamamlarında fazla süs kullanılmamıştır.

Sıcak ve kuru iklimde hamamlar zemin kotunda yapılmıştır. Bu iklimde hava sıcak olduğu için heşti bölümü bulunmamaktadır. Sıcak bölgelerde su bol olmadığı için suyu depoda biriktirirler.

[191] Gubadiyan, 277-278.
[192] Muhsin Tebesi, ‘’İran Hamamlarında İklimin Etkisi’’, *Süffe Dergisi*, S.24, Tahran 2007, 159.
[193] Tebesi, 155.

2.5. HAMAMDA KULLANILAN KİŞİSEL MALZEMELER

Tarak, sefidap, lif, topuk taşı, sabun ve sedir, lonk(peştamal), legence(hamam kazanı), maşrapa, hamam tası, hınabend

2.5.1. Tarak: Saç taramak için ağaç yada kemikten yapılan iki taraflı malzeme (Foto 2.1).

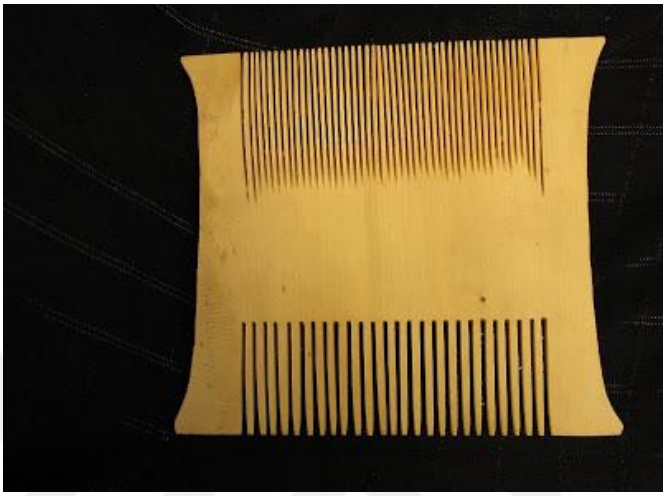

Foto 2.1. Tarak

2.5.2. Sefidap: Vücudu temizlemek amacı ile kullanılan malzeme (Foto 2.2).

Foto 2.2. Sefidap

2.5.3. Kese: Vücudu temizlemek amacı ile kullanılan yünden yapılmuş malzeme (Foto 2.3).

Foto 2.3. Kese

2.5.4.Lif: Vücudu temizlemek amacı ile kullanılan kenevirden ya da pamuklu kumaştan yapılan malzeme (Foto 2.4)

Foto 2.4. Lif

2.5.5. Topuk taşı: Gözenekli bir taştır. Volkanik patlamalar sonucu oluşmuştur. Taban ve topuğun temizlenmesi için kullanılır (Foto 2.5)

.

Foto 2.5. Topuk Taşı

2.5.6. Sabun: Bedenin yıkanmasında kullanılan temizlik malzemedir. Saçlar için ise sedir kullanılır (Foto 2.6)

.

Foto 2.6. Sabun

2.5.7. Lonk(Peştamal): Hamamda örtünmek ve kurulanmak için kullanılan ince örtüdür (Foto 2.7)

Foto 2.7. Peştemal

2.5.8. Legençe (Hamam kazanı): Bakırdan yapılmıştır. Legençe sade bir şekildedir fakat bazen üzerinde oymalar olabilir (Foto 2.8)

.

Foto 2.8. Legençe

2.5.9. Tas: Hamam tası kurnadan su alıp vücut üstüne dökmek için kullanılan yuvarlak, fazla derin olmayan, bazen kenarlarında süslemeleri olan kulpsuz, ayaksız bir kaptır(Foto 2.9).

Foto 2.9. Tas

2.5.10. Maşrapa: Derin kaplardan su almaya yarayan, kulplu, genellikle metalden küçük silindirik kaptır. Bazen üzerinde su ve yıkanmayla ilgili yazılar bulunmaktadır (Foto 2.10).

Foto 2.10. Maşrapa

2.5.11. Hınabend: Ahşap veya taştan yapılmış bir eşyadır. Ortası içe doğru derindir ve iki kulbu vardır. Hamamın suyu kirlenmesin diye ayaklar bu kulpların üzerine konulur[194](Foto 2.11).

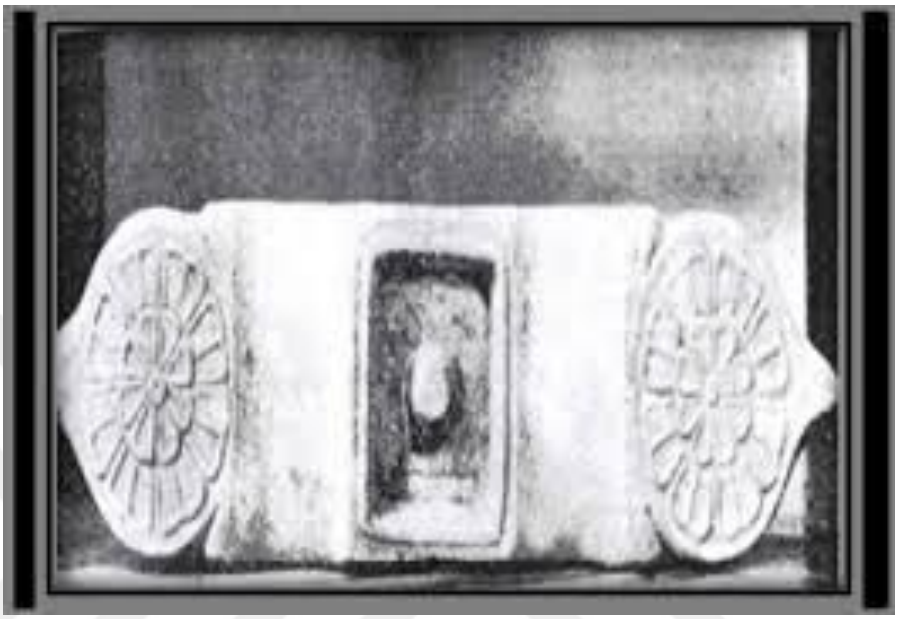

Foto 2.11. Hınabend

[194] Ruhullah El Emini, *Halk Hamamları*, İttilaat, Tahran 2007, 32-34.

2.6. HAMAM PERSONELLERİ

Usta, Camedar, Dellak (Tellak), Pado (Uşak)

Foto 2.12. Tellak
(www.safarnevis.com/?p=14994) (E.T: 16.06.2019)

Usta: Hamamın soyunmalık bölümünde duran, para işleriyle ilgilenen kişi.

Camedar: Hamama gelenlerin özel eşlarının korunmasını sağlayan kişi.

Dellak (Tellak): Hamamda yıkama, keseleme işlevini yerine getiren erkek görevliye verilen isimdir. Aynı işi yapan kadına ise natır denir. Tellağa üstad-ı tellak da denilir.

Pado (Uşak): Hamamda peştemal vermek ile görevlendirilen kişi. Hamamın temizlik işine de bakar[195].

[195] El Emini, 35-36.

2.7. KATALOG

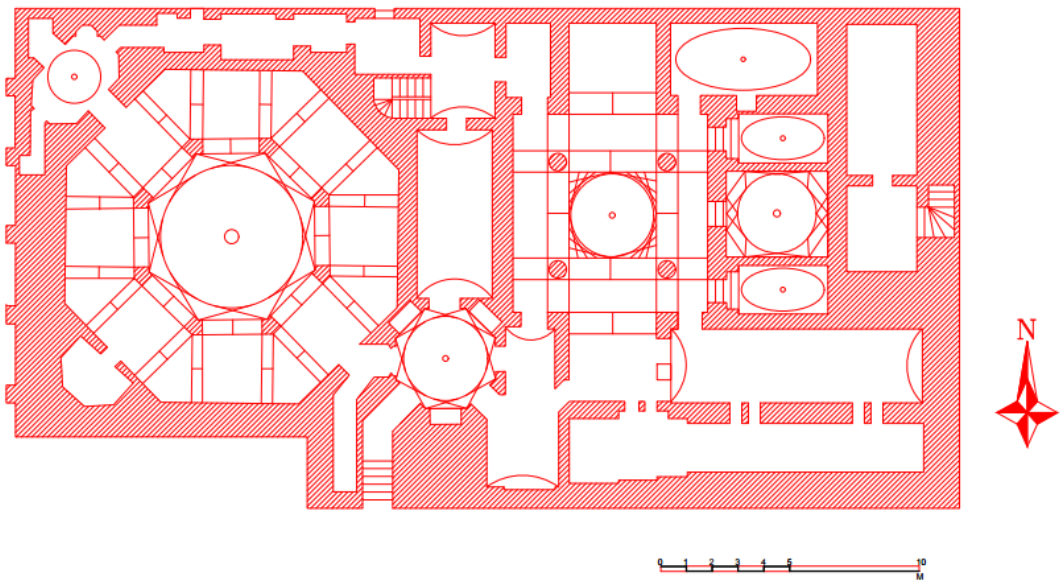
Harita 2.1. İran Eyalet Haritası

2.7.1. Zend Dönemi Hamamları

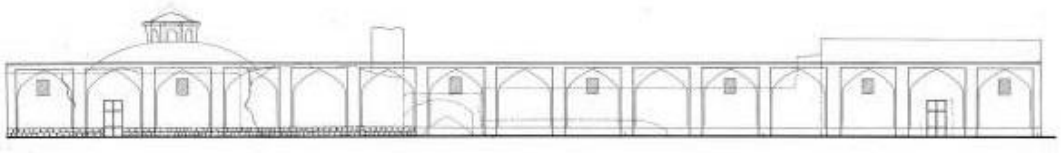
2.7.1.1. Vekil Hamamı

YERİ: Şiraz Şehri'nin Talegani Caddesinde Vekil Camii'nin yakınında bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam Zend Döneminde (1750-1794) Kerim Han (1750-1779) tarafından inşa edilen külliyenin bir parçasıdır. Külliye saray, köşk, cami, pazar, askeriye, su deposu ve kervansaraydan oluşmaktadır[196]. Kaçar Döneminde onarılan hamam[197] günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.1. Şiraz Vekil Hamamı
(G.H: 78) (E.T.)

[196] Mesudi Cokar, *Şiraz'daki Vekil-i Zend'in Eserleri*, Şiraz 1988, 221-218.
[197] İbrahim-i Şahabi, *Şiraz'daki Vekil Hamamı*, Milli Eserler, Şiraz 1978, 24.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Vekil Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Doğu – batı doğrultusunda inşa edilen yapının boyutları 120x80m'dir (Çizim 2.1). Hamamın iki giriş kapısı olup, bunlardan birisi günümüzde kapatılmıştır. Asıl giriş kapısı binanın güney cephesindedir. Tuğladan eyvan türü taç kapı sivri bir kemerle belirlenmiştir. Kapı iki yanında yüzeysel nişlerle dikdörtgen çerçeveye tamamlanmıştır. Taç kapının üzerinde tuğla ve sırlı tuğla ile yapılan geometrik süsleme dikkat çekicidir. Giriş kapısından uzun ve eğri bir koridor ile heşti bölümüne girilir. Sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü heştinin duvarlarında üç niş bulunmaktadır (Foto 2.14). Heştinin batısından bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı olup, üzeri bağımsız sekiz sütun üzerine oturmuş kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.15). Soğukluğun ortasında taştan yapılmış sekizgen büyük bir havuz vardır. Havuzun sekiz kenarının her biri sütunlara bağlanır. Beşgen kesitli sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Soğukluğun kenarlarında oturmak ve dinlenmek için sekiler yapılmıştır. Sekilerin altındaki boşluklar ayakkabı konulması içindir. Kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinde bulunan bu dört hücreye basamak vasıtası ile çıkılır ve çıkarken bir havuz vardır. Bu havuz ayakların yıkanması içindir. Soğukluğun güneybatısında yarım sekizgen planlı bir mekan bulunmaktadır. Soğukluktan tekrar heştiye geçilir. Heştinin kuzeyinden ve güneydoğusundan ılıklığa girilir.

Ilıklık iki bölümden meydana gelir. Birincisi heştinin kuzeyinde yer alan üç bölümden oluşan bir mekandır. İlk giriş kısmı sekizgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Diğer kısımlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.16). Tuvaletler bu bölümde yer almaktadır. Heştinin güneydoğusunda yer alan diğer ılıklık ise bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Ilıklıklardan küçük koridorlarla sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Sıcaklığın üzeri ortasında bulunan dört sütun üzerine kemerler vasıtası ile oturmuş bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.17). Kubbeyi taşıyan sütunların gövdeleri burgulu, başlıkları mukarnaslıdır. Sıcaklığın kuzeydoğusunda bir halvet hücresi yer alır. Halvet hücresi dikdörtgen planlı olup üzeri

tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın doğu tarafında üç hazine bulunmaktadır. Ortadaki hazine kare planlıdır ve sıcak su içindir, üzeri kubbe ile örtülüdür. Diğerleri dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.18). Bu bölümler soğuk ve ılık su içindir.

Foto 2.13. Şiraz Vekil Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.14. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümü (https://tr.irna.ir/news/3571771) (E.T: 02.05.2017)

Foto 2.15. Şiraz Vekil Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.16. Şiraz Vekil Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.17. Şiraz Vekil Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.18. Şiraz Vekil Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Vekil Hamamı Zend döneminin en bezemeli hamamlarındandır. Hamamın süslemelerinde kalem işi, taş ve tuğla kullanılmıştır.

Kalem İşi Bezemeleri: Hamamın bezemelerinde yoğun bir kalem işi bezeme uygulanmıştır. Özellikle hamamın soğukluk bölümünde kubbe altı ve tromplarda görülen. Hamamın kalem işi bezemelerinde konu olarak dini, edebi destanlar ve bitkisel kompozisyonlar ele alınmıştır.

Dini Konulu Kalem İşi Bezemeleri; Hz. Muhammed'in miraca yükselme sahnesi, Hz. Ali ve Zülfikar sahnesi, Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etme sahnesi, Şeyh Senan ve Nasrani kızı, Hz. Yusuf'un kuyuya atılma sahnesi, Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılma sahnesi

Hz. Muhammed'in Miraca Yükselme Sahnesi: Kompozisyonda miraca yükselme meleklerin kanadıyla gösterilmiştir. Melekler Hz. Muhammed'i ortalarına almışlar ve her biri farklı açıdan özenle çizilmişlerdir. Meleklerin her birinin Hz. Muhammed'e bir hediyesi vardır. Hz. Muhammed ata (Burak) binmiş[198] ve sakin bir halde göğe yükselirken gösterilmiştir. Melekler bir daire oluşturacak şekilde Hz. Muhammed'in etrafında sıralanmıştır (Foto 2.19).

Foto 2.19. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Muhammed'in Miraca Yükselme Sahnesi Kalem İşi Süslemesi

[198] Ebul Ela Sudaver, *İran'ın Saray Sanatları*, (Ter: Nahid Muhammed Şimirani), Kareng, Tahran 2001, 132.

Hz. Ali ve Zülfikar Sahnesi: Kompozisyonda Hz. Ali ortada Zülfikar'ı devlere karşı göğe kaldırmıştır. Sağ tarafındaki dev Hz. Ali'ye yalvarmaktadır. Hz. Ali ve devlerin etrafı bitkisel motiflerle bezemelidir[199](Foto 2.20).

Foto 2.20. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Ali ve Zülfikar Sahnesi Kalem İşi Süslemesi

[199] Mehnaz Şayestefer, ''Safevi Devri'nin Ustalık Resimleri'', *Mah-ı Hüner Dergisi*, S. 138, Tahran 2009, 23.

Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i Kurban Etme Sahnesi: Kompozisyon Hz. İbrahim'i Roma komutanları gibi, Hz. İsmail'i Roma soylusu gibi göstermektedir. Kompozisyonun kenarlarında melekler resmedilmiş ve etrafı bitkisel motifler ile süslenmiştir (Foto 2.21).

Foto 2.21. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i Kurban Etme Sahnesi Kalemişi Süslemeleri

Şeyh Senan ve Nasrani Kızı: Şeyh Senan nasrani kızını görür ve ona aşık olur. Kendini kaybederek hristiyan elbisesi giyer. Sahnenin sonunda Şeyh Senan pişman olur ve maneviyatına döner. Bu sahnede kahramanlar insan ve efsanevi yaratıklardır. Güneş, nasrani kızının uykusunda onunla konuşup, ona rehber olmuştur. Kompozisyonda Şeyh Senan, nasrani kızının önünde diz çökmüş ve onun elinden şarap alıp içmiştir. Nasrani kızı ortada kaşları bitişik, saçları taranmış, kırmızı çiçekler ile süslenmiş uzun bir etek giymiş ve dimdik durmaktadır. Bunların etrafında Şeyh'in müritleri korkulu ve endişelidirler. Şeyh'in iki tarafında iki kız kaskatı bir biçimde durmaktadır. Şeyh Senan çaresiz ve gamlı halde gösterilmiştir. Kompozisyondaki figürlerin etrafı yılan ve ejderha ile çevrilmiş ve Şeyh Senan ortada gösterilmiştir[200](Foto 2.22).

Foto 2.22. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Şeyh Senan Ve Nasrani Kızı Kalem İşi Süslemesi

[200] Abdulmecit Şerifzade, *İran'daki Duvar Resimleri*, Berg, Tahran 2002, 22-23.

Hz. Yusuf'un Kuyuya Atılma Sahnesi: Kompozisyon heştiden soğukluğa girerken kemer üstünde işlenmiştir. Hz. Yusuf, kardeşleri ile beraber kuyu kenarında ve kuyuya atılmış olarak gösterilmiştir. Kompozisyon hayvan figürleri ve bitkisel motifler ile süslenmiştir (Foto 2.23).

Foto 2.23. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Yusuf'un Kuyuya Atılma Sahnesi Kalemişi Süslemeleri

Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılma Sahnesi: Kompozisyonda Hz. Yusuf ortadadır ve kervanlar etrafını kuşatıp onu kuyudan çıkarmışlardır. Diğerlerinde olduğu gibi burada da hayvan figürleri ve bitkisel motifler ile kompozisyon süslenmiştir (Foto 2.24).

Foto 2.24. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Hz. Yusuf'un Kuyudan Çıkarılma Sahnesi Kalemişi Süslemesi

Edebi Destan Konulu Kalem İşi Bezemeleri; Bijan ve Manije'nin Görüşme Sahnesi, Sultan Sancar ve yaşlı kadın sahnesi, Şirin'in çeşmede yıkanma sahnesi, Ferhat ile Şirin'in görüşme sahnesi

Bijan ve Manije'nin Görüşme Sahnesi: Kompozisyonda sağ tarafta bulunan Manije, humar gözlü, uzun boylu ve güzel saçlıdır. Solda bulunan Bijan ise ormanda, babasının külahını başına koymuş ve Manije'nin yanında gösterilmiştir. Manije, Bijan'dan hoşlanmıştır[201]. Kompozisyonda hayvan figürleri ve bitkisel motiflerde bulunmaktadır (Foto 2.25).

Foto 2.25. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Bijan Ve Manije'nin Görüşme Sahnesi Kalem İşi Süslemesi

[201] Mehdi Eşrefi, *İran'da Edebiyat ile Birlikte*, Ruzferzan, Tahran 2001, 234.

Sultan Sancar ve Yaşlı Kadın Sahnesi: Kompozisyonda zulüm görmüş yaşlı kadın Sultan Sancar'ın karşısında durmuş ve ondan aman istemiştir. Sultan Sancar ortada, etrafında devlet adamları ile birlikte gösterilmiştir. Bu kompozisyonda diğerleri gibi bitkisel motiflerle süslenmiştir (Foto 2.26).

Foto 2.26. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Sultan Sancar Ve Yaşlı Kadın Sahnesi Kalem İşi Süslemesi

Şirin'in Çeşmede Yıkanma Sahnesi: Kompozisyonda Şirin çeşmede yıkanırken Hosron'un, Şirini gördüğü sahne resmedilmiştir (Foto 2.27).

Foto 2.27. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Şirin'in Çeşmede Yıkanma Sahnesi Kalem İşi Süslemesi

Ferhat ile Şirin'in Görüşme Sahnesi: Kompozisyonda uzun bıyıkları ile gösterilen Ferhat Şirin'e aşık olmuştur. Şirin elinde çiçek tutmaktadır. Kompozisyonda olağan üstü anlatımlar dikkat çekmektedir. Efsanevi bir yaratığın ağzından çıkan şelale ve avcılar görülmektedir. (Foto 2.28).

Foto 2.28. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Ferhat İle Şirin'in Görüşme Sahnesi Kalem İşi Süslemesi

Bitkisel Motifli Kalem İşi Bezemeleri; Genel olarak kalem işi bezemelerinde bitkisel motifler uygulanmıştır. Dal, yaprak, çiçek ve rumi motifleri ile oluşturulan simetrik kompozisyonlar göze çarpmaktadır (Foto 2.29).

Foto 2.29. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümündeki Bitkisel Konuda Kalem İşi Süslemeleri

Tuğla Süslemeleri: Vekil Hamamı'nın tuğla süslemesi sadece giriş cephesinde görülmektedir. Tuğladan eyvan türü taç kapı sivri bir kemerle belirlenmiştir. Kapı, iki yanında yüzeysel nişlerle dikdörtgen çerçeveye tamamlanmıştır. Taç kapının üzerinde tuğla ve sırlı tuğla ile yapılan geometrik süsleme dikkat çekicidir. Kapının iki yanında firuze sırlı tuğla ile eşkenar dörtgenlerin oluşturduğu kompozisyon işlenmiştir. Kapının kemer alınlığı firuze sırlı tuğlalarla eşkenar dikdörtgenlerle detaylandırılmıştır. (Foto 2.30).

Foto 2.30. Şiraz Vekil Hamamı'nın Giriş Kapısının Tuğla Süslemeleri

Taş Süslemeleri: Hamamda taş süsleme yalnızca sütun ve sütun başlıklarında görülmektedir. Özellikle sıcaklık bölümdeki sütunların gövdeleri burmalı ve üzerinde beş sıralı mukarnaslı olan başlıkları dikkate değerdir (Foto 2.31).

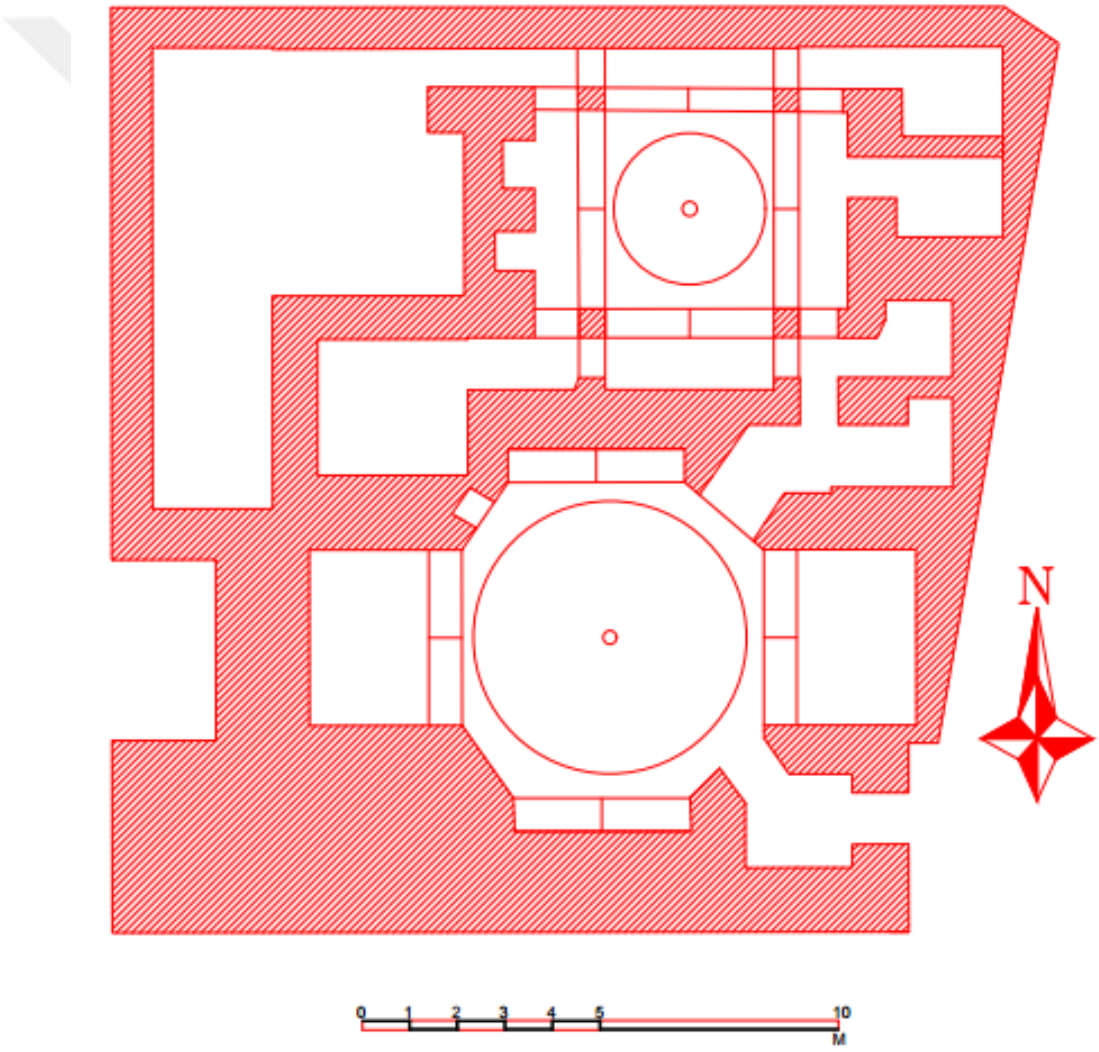

Foto 2.31. Şiraz Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Burma Sütunları

2.7.1.2. Nezer Alihan Hamamı

YERİ: Şiraz Şehri'nin Zend Caddesinde İshak Bey Mahallesinde yer alır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın giriş kapısının üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Ancak bu kitabe günümüzde sıva ile kapatılmıştır. Okunabildiği kadarıyla hamam Kerim Han-ı Zend(1750-1779) döneminde yaptırılmıştır. 2000 yılında hamam Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmış ve onarılmıştır. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.2. Şiraz Nezer Alihan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Yapı heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşan tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamam zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Doğu cephede yer alan basit bir giriş kapısı bulunmaktadır. Girişten üç basamak vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.32). Heştinin kuzeybatısından küçük bir koridor ile soğukluğa geçilir.

Soğukluk kısmı iki eyvanlı bir şema yansıtır. Sekizgen havuzun bulunduğu orta mekan bir kubbe ile eyvanları ise tonozla kapatılmıştır (Foto 2.33). Soğukluğun kuzeydoğusundan ılıklığa geçilir. Ilıklık düzensiz planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeyinden sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Sıcaklığın üzeri bağımsız dört sütun üzerine oturtulmuş bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.34). Sıcaklığın güneydoğu tarafında bir temizlenme odası bulunur. Bu oda düzensiz planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatısında kare planlı üzeri tonoz ile örtülü bir halvet hücresi yer alır. Sıcaklığın kuzeydoğusunda iki hazine vardır. Bunlardan biri dikdörtgen planlı diğeri kare planlı olup, üzerleri tonoz ile örtülüdür.

Foto 2.32. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Giriş Kapısı ve Heşti

Foto 2.33. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.34. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Nezer Alihan Hamamı'nda süsleme, soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde karbendi kısmında sade bir şekilde uygulanmıştır. Karbendide alçı üzerine Farsça'da ''şaperek'' denilen eşkenar dikdörtgenlerle yapılan bir bezeme görülmektedir .(Foto 2.35).

Foto 2.35. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Kubbe Altı Alçı Süslemeleri

Ayrıca hamamın sıcaklık bölümünde yer alan taş sütunların gövdesi sekizgendir. Üst üste bindirilmiş beş bölümden oluşan sütun başlığı kırmızı ve beyaz taştandır. Başlığın alt kısmı kıvrımlarla süslenmiştir. (Foto 2.36).

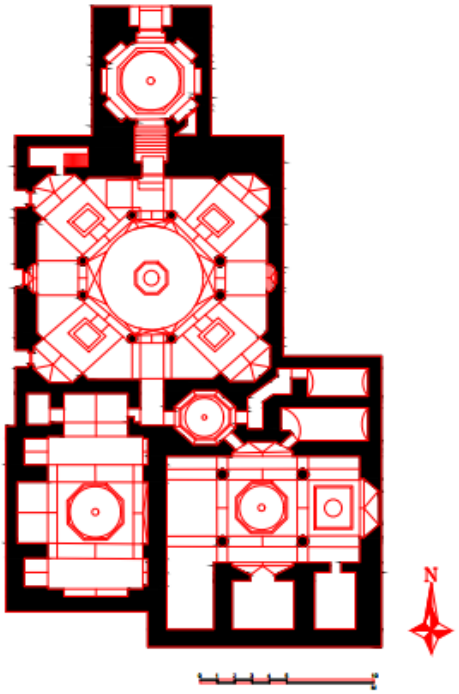

Foto 2.36. Şiraz Nezer Alihan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü Taş Süslemeleri

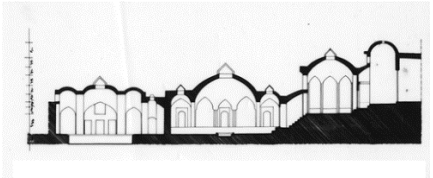
2.7.1.3. Han Hamamı

YERİ: Kaşan Şehrinin merkezinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Han Hamamı Kaşan'ın Zend döneminin (1750-1794) valisi Abdurrezzak Han emriyle 1774 yılında yaptırılmıştır[202]. Hamamın inşasından 5 sene sonra deprem meydana gelmiş ise de bu büyük depremde hamam zarar görmemiştir[203]. Hamam hakkında eski metinlerde bir şiir bulunmaktadır. Bu şiirde yapının tarihi 1774 olarak geçmektedir[204]. Hamam günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.3. Kaşan Han Hamamı
(G.H: 94)

[202] Şerif, Ali, *Kaşan'ın Tarihi Binalarının Danışmanlığı*, Kaşan, 1971, 48.
[203] Şerif, 48.
[204] Hasan Neragi, *Kaşan'ın Tarihi Eserleri*, Encümen, Tahran 1995, 215.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Han Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Zemin kotundan aşağıda yer alan hamam heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Kuzey tarafta bulunan hamamın giriş kapısı mukarnas kavsaralıdır. Sivri bir kemer ile belirlenen kavsara dörtgen çerçeveye tamamlanmıştır. Asıl kapı açıklığı yine dikdörtgen bir çerçeveye sahip olup üzerinde sivri kemerli bir alınlığı bulunmaktadır (Foto 2.37). Taç kapıdan üç basamak vasıtası ile heştiye ulaşılır. Heşti bölümü sekizgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.38). Duvarlarda karşılıklı yerleştirilen altı niş orta alana açılmaktadır. Girişin tam karşısında yedi basamak ile soğukluğa girilir (Foto 2.39).

Soğukluk kare planlı sekiz olup istinatlı bir şema gösterir. Mekanın ortası sekiz sütun üzerine sivri kemerle oturan bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.40). Bu kubbe karbendi tekniği ile sütunlar üzerine taşınmıştır. Karbendi renkli tuğlalar ile süslenmiştir. Kubbenin altında sekizgen bir havuz vardır. Havuzun etrafında oturup dinlenmek için sekiler bulunmaktadır. Soğukluğun her köşesinde yarım sekizgen planlı mekanlar mevcuttur. Her mekanda iki havuz yer alır. Bu havuzların biri küçük, diğeri büyüktür. Soğukluğun kuzeybatısından küçük bir koridor ile dikdörtgen planlı bir mekana geçilir. Bu mekandan basamaklarla tavan kısmına çıkılır. Soğukluk bölümünün güneyinden bir koridor ile ılıklık bölümüne ulaşılır. Bu koridorun batısından küçük bir koridor ile su deposuna girilir. Su deposu tek kubbeli olup ortasında duvar üzerindeki payelere oturmuş bir kubbe ile örtülmüştür.

Ilıklık bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Ilıklıktan düzgün olmayan bir koridor ile tuvaletlere ulaşılır. Dikdörtgen planlı tuvaletlerin üzeri beşik tonozla kapatılmıştır. Ilıklığın güneydoğusundan sıcaklık bölümüne eğri bir koridorla girilir. Bunun nedeni hem yıkananlarla soyunanlar birbirini görünmesin hem de sıcaklığın korumasıdır.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Sıcaklığın kuzey, güney ve doğusunda üç eyvan yer almaktadır. Eyvanlar yarım sekizgen şeklindedir ve üzerleri tonoz ile örtülüdür. Sıcaklık ortasında bulunan dört adet sütun üzerine bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.41). Sıcaklığın kuzey tarafından dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile kapatılmış olan temizlenme bölümüne ulaşılır. Sıcaklığın güneyinde üç mekan bulunmaktadır.

Bunlardan ortadaki hazine dikdörtgen planlı, üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır (Foto 2.42). Soldaki ve sağdaki ise halvet hücreleridir. Halvet hücreleri dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülüdür. Soldaki mekan günümüzde sıcaklık bölümüne dâhil edilmiştir.

Foto 2.37. Kaşan Han Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.38. Kaşan Han Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.39. Kaşan Han Hamamı'nda Heştiden Soğukluğa Geçiş

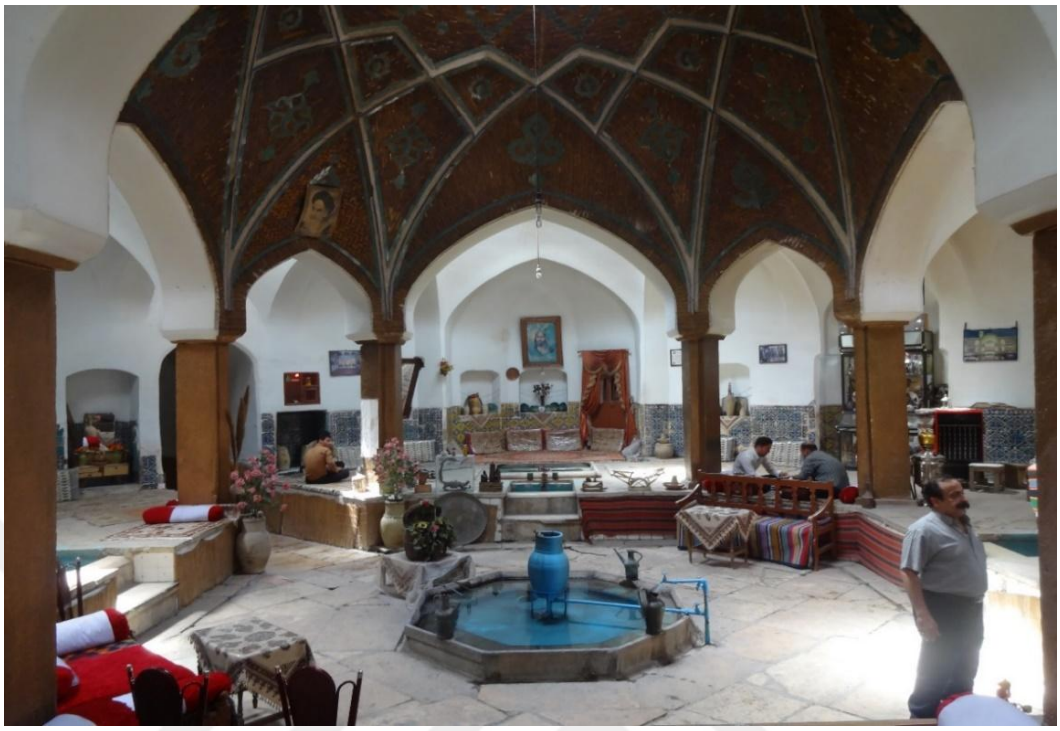

Foto 2.40. Kaşan Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.41. Kaşan Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.42. Kaşan Han Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Çini Süslemeleri: Han Hamamının taçkapı, heşti ve soğukluk bölümleri çini ile süslenmiştir. Hamamın giriş kapısında sıraltı tekniğinde bitkisel motifler ve geometrik geçmelerle oluşturulan kompozisyonlar yer almaktadır. Giriş kapısının kemer alınlığıda sıraltı çini tekniği ile geometrik motifler kullanılarak süslenmiştir (bu tekniklere Farsça'da ''geri'' ve ''şemse'' denir). Kemerin üzerindeki üçgenlerde sıraltı çini tekniği ile sarı ve mavi renkte bitkisel motiflerle süslenmiştir (Foto 2.43).

Foto 2.43. Kaşan Han Hamamı'nın Giriş Kapısının Çini Süslemeleri

Han Hamamı'nın heşti ve soğukluk bölümünün duvarları zeminden 1m'ye kadar (Farsça'da bu kısma ''ezare'' denir) çini ile süslenmiştir. Bu çiniler giriş kapısındaki çini süslemelerinin özelliğini taşır (Foto 2.44).

Foto 2.44. Kaşan Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Çini Süslemeleri

Hamamın heşti bölümünden soğukluk bölümüne açılan kapısının çerçevesi de sıraltı çini tekniği ile kompoze edilmiştir. Bu süslemede eslimi (rumi) üslubu, simetrik olarak tekrarlanmaktadır. Kapı açıklığının üzerindeki sivri kemerin içerisinde mavi ve lacivert renkte eşkenar dörtgenlerle oluşturulan geometrik bir bezeme bulunmaktadır (Foto 2.45).

Foto 2.45. Kaşan Han Hamamı'nın Heştiden Soğukluğa Açılan Kapısının Çini Süslemeleri

Alçı Süslemeleri: Hamamın giriş kapısındaki mukarnas kavsara alçıdandır ayrıca sıcaklık bölümünün kubbe altı ve tavanında alçı malzeme kullanılmıştır (Foto 2.46).

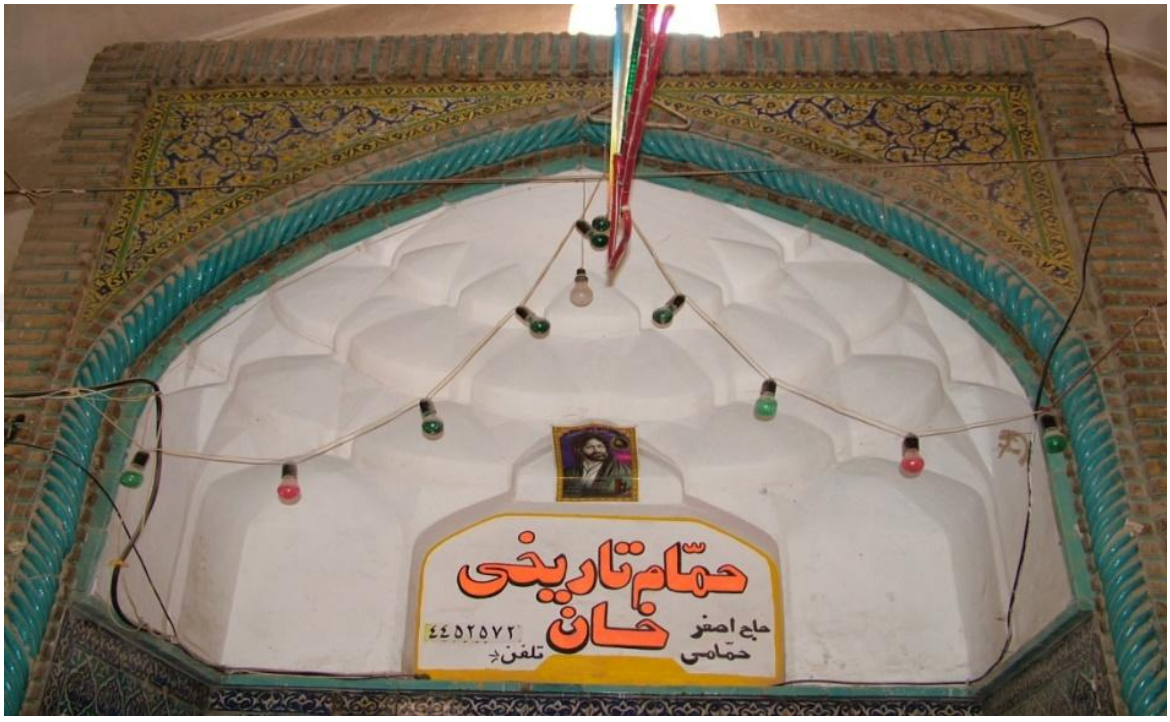

Foto 2.46. Kaşan Han Hamamı'nın Giriş Kapısının Alçı Süslemeleri

Tuğla Süslemeleri: Hamamın soğukluk bölümünün kubbe altı, (Farsça'da bu kısma ''ahiyane'' denir) tuğla ve çini ile süslenmiştir. Karbendi tuğla ve sırlı tuğla ile oluşturulan üçgenler ve içlerinde bitkisel motiflerle simetrik olarak kompoze edilen bir süslemeye sahiptir (Foto 2.47).

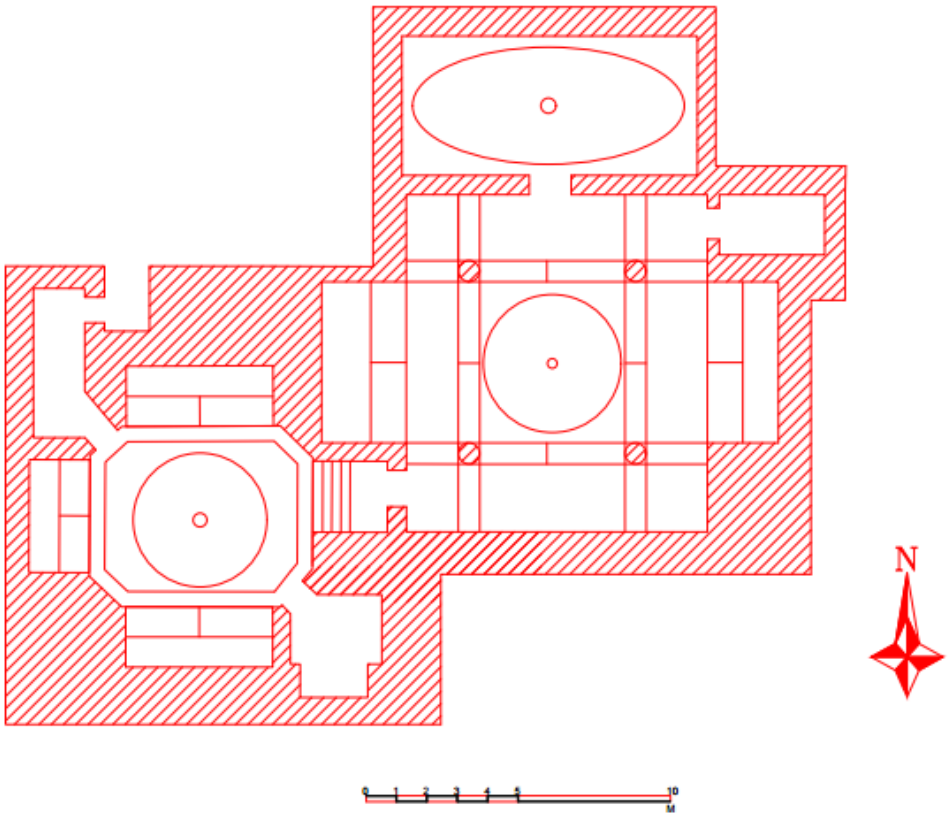

Foto 2.47. Kaşan Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Kubbe Altı Kısmının Tuğla Süslemeleri

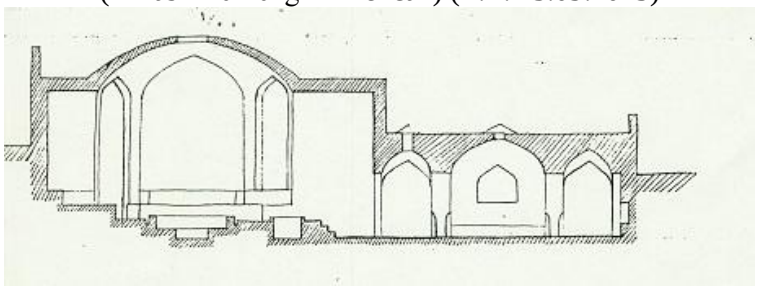
2.7.1.4. Zarç Hamamı

YERİ: Zarç Şehri'nin merkezinde Hüseyiniyye Meydanı'nında yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Zarç Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığından alınan bilgiye göre yapının yanında bulunan Emir El Müminün Camisi Kerim Han-ı Zend Dönemine (1750-1779) aittir. Hamamın da cami ile aynı dönemde yapıldığı kabul edilmektedir. 1999 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılmıştır. Bu tarihte Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.4. Zarç Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Zarç Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hamamın kuzey cephesinde bulunan giriş kapısı eyvan tarzında sade bir düzenleme gösterir (Foto 2.48). Kapıdan birkaç basamak ile heşti bölümüne girilir. Koridor şeklindeki heştinin üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.49). Heştiden eğri bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Üç eyvanlı plan tipinde olan soğukluk merkezde bir kubbe ve bu merkeze açılan üç yönde tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.50). Soğukluğun güneydoğu tarafında bir mekan yer almaktadır. Bu mekan düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun doğusundan üç basamak ile ılıklık bölümüne geçilir. Ilıklık koridor şeklinde üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır (Foto 2.51). Ilıklıktan bir kapı ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık merkezi planlı olup ortada dört sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.52). Mekanın doğu ve batısında yer alan eyvanların üzeri ise tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir temizlenme hücrsi bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeyinden bir kapı ile hazine bölümüne girilir. Dikdörtgen planlı hazinenin üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.53).

Foto 2.48. Zarç Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.49. Zarç Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.50. Zarç Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.51. Zarç Hamamı'nın Ilıklık Bölümü
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

Foto 2.52. Zarç Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

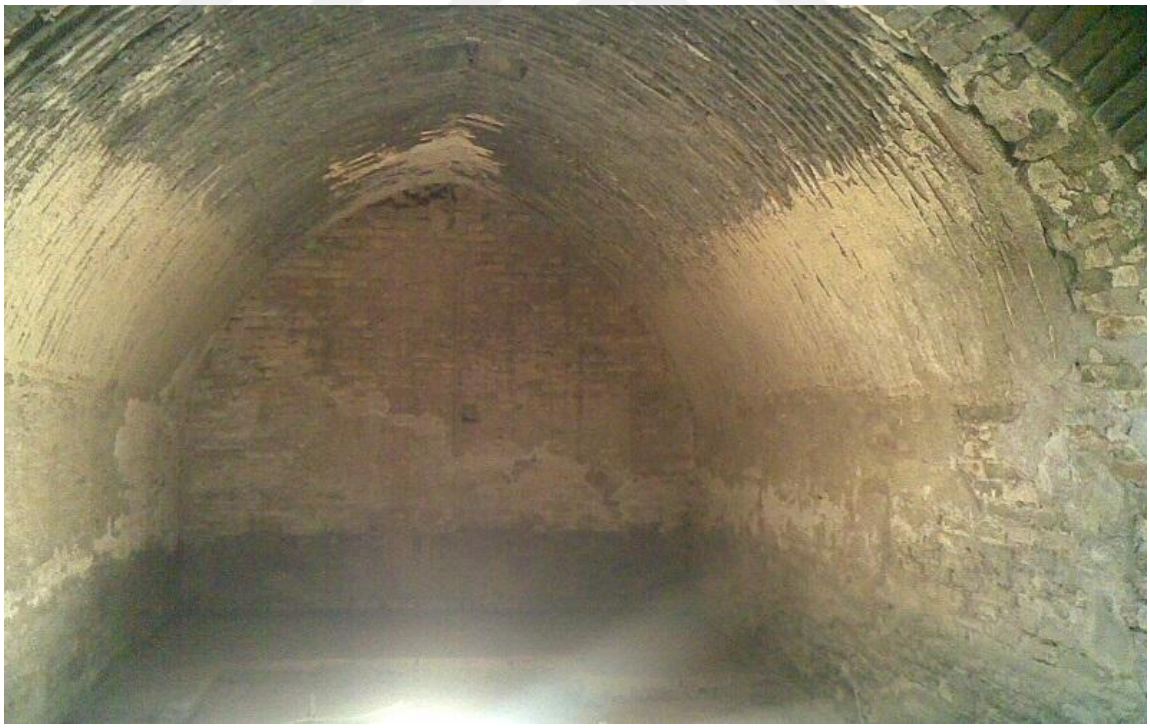

Foto 2.53. Zarç Hamamı'nın Hazine Bölümü

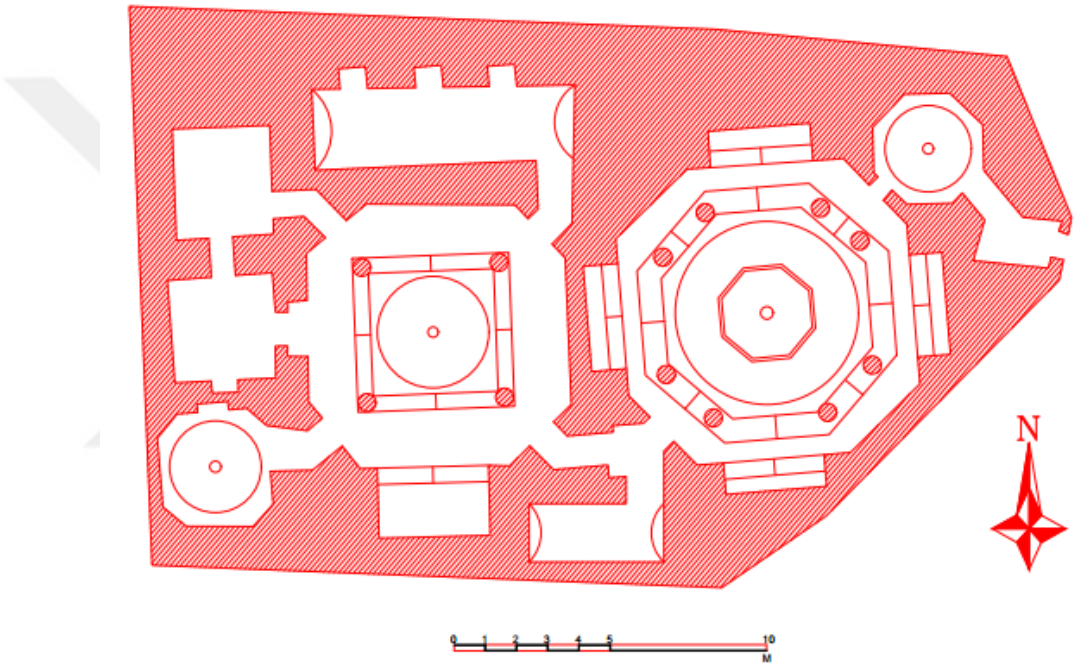
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam sade olup, süslemesi bulunmamaktadır.

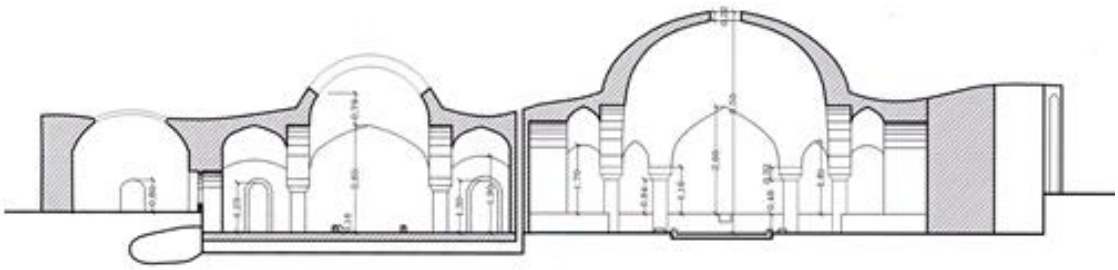
2.7.1.5. Zerrinrud Hamamı

YERİ: Zerrinrud Şehrindeki Ulu Cami'nin kenarında bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Abbas Han tarafından Kerim Han-ı Zend hükümdarlığının (1750-1779) sonunda yaptırılmıştır. Abbas Han bu dönemde Zencan valisi olarak görev yapmıştır. Hamam günümüzde Kültür Bakanlığı tarafından restore edilmektedir.

Çizim 2.5. Zerrinrud Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Zerrinrut Hamamı düzgün olmayan yamuk bir arazi üzerine yerleştirilmiş, tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Hamam doğu- batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Tuğladan tek düze sade bir giriş kapısı bulunmaktadır (Foto2.54). Hamamın doğu yönünde bulunan giriş kapısından bir koridor vasıtası ile heşti bölümüne geçilir. Heşti sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Buradan küçük bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Hamamın soğukluk bölümü sekizgen planlı olup, sekiz bağımsız sütun üzerinde yükselen bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.55). Ortadaki kubbeli alana açılan dört yöndeki eyvan şeklindeki mekanlar tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun ortasında taştan sekizgen bir havuz ve kenarlarında oturup dinlenmek için sekiler yer alır. Soğukluğun güneybatısından bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. Giriş bölümü bir koridor olup buradan diğer bölüme geçilir. Dikdörtgen planlı bu mekanda tuvaletler bulunur. Ilıklığın bu bölümünün üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklıktan yine bir koridor vasıtası ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Ortada dört bağımsız sütun üzerinde bir kubbe yer almaktadır (Foto 2.56). Sıcaklığın güneyinde yer alan eyvan dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Sıcaklığın batı yönünde üç ayrı mekan vardır. Bunlardan biri halvet hücresi, diğer ikisi sıcak su ve soğuk su hazinesidir. Sıcaklığın güneybatısında yer alan halvet hücresi sekizgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Hazineler kare planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzey batı tarafında ise temizlenme mekanı bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı bu mekanın üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.54. Zerrinrud Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.55. Zerrinrud Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.56. Zerrinrud Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

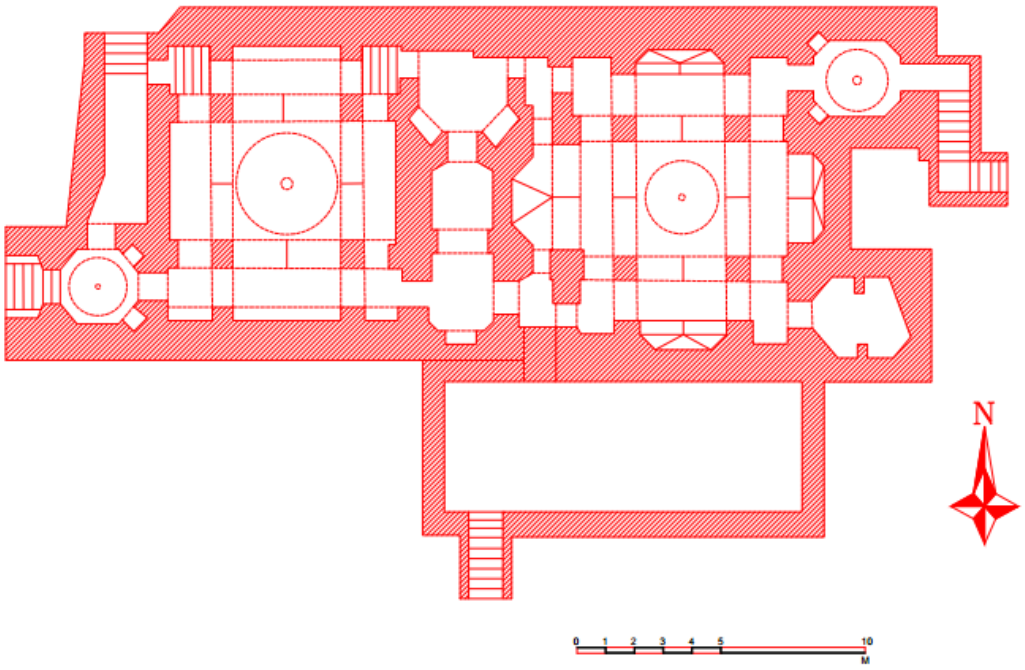
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın bezemesel bir özelliği yoktur.

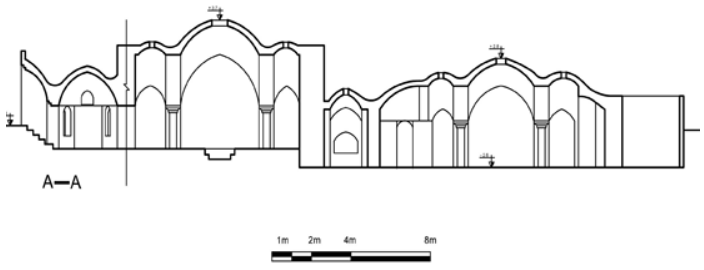
2.7.1.6. Hacı Dadaş Hamamı

YERİ: Zencan'ın merkezindeki pazarda, Mirzai Camisi'nin önünde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın kesin tarihi belli değildir. Hacı Dadaş tarafından Zend döneminin (1750-1794) sonlarında yaptırılmıştır[205]. Hacı Dadaş'ın kimliği konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1989 tarihine kadar hamam kullanılan yapı bu tarihten sonra kapatılmıştır. 1998 yılında kültür Bakanlığı tarafından restore edilmiştir. Günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.6. Zencan Hacı Dadaş Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

[205] Kiyani, 258.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hamam İran'da bulunan diğer birçok hamam da izlendiği gibi zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hacı Dadaş Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamam doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Heşti, soğukluk, ılılık, sıcaklık bölümlerinden meydana gelmiştir. Yapının biri batıda diğeri doğu yönde olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Batıdaki giriş kapısı eyvan türüdür. Kapının alınlığının sağında ve solunda renkli sırlı tuğla ile Ali yazmaktadır (Foto 2.57). Batıda bulunan asıl giriş kapısından yedi basamak ile heştiye girilir. Heşti sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.58). Buradan dar bir koridor ile hamamın soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk merkezi planlıdır. Mekanın ortası dört bağımsız sütun üzerine oturan büyük bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.59). Kubbenin altında sekizgen bir havuz ve havuzun kenarlarında dinlenmek amacı ile sekiler bulunmaktadır. Soğukluğun güneybatı ve kuzeybatı tarafından ılıklık bölümüne geçilir. Soğukluğun kuzeybatısında bulunan dört basamaklı geçitten ılıklık bölümüne ulaşılır.

Hamamın ılıklık bölümü üç bölümden oluşmaktadır. Ilıklığın kuzeybatısındaki bölüm yarım sekizgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın bu bölümünün güneybatı ve güneydoğusunda iki niş bulunmaktadır. Buradan bir koridor vasıtası ile kuzeydoğudaki merkezi planlı mekâna geçilir. Ilıklığın diğer iki bölümü dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.60). Ilıklığın güneydoğusundan küçük bir koridor vasıtası ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Hamamın sıcaklık bölümü soğukluk bölümünde olduğu gibi merkezi planlı bir şema göstermektedir. Ortada dört bağımsız sütun ve kemerler üzerinde oturan kubbe ile örtülüdür (Foto 2.61). Dört yönde bu alana açılan eyvanlar yarım sekizgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Mekânın ortasında bir havuz yer alır. Sıcaklığın güneydoğusunda bir halvet hücresi bulunur. Bu halvet hücresi düzensiz planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeydoğusundan sekizgen planlı olan diğer heştiye geçılır. Bu heştinin üzeri kubbeyle örtulmüştür.

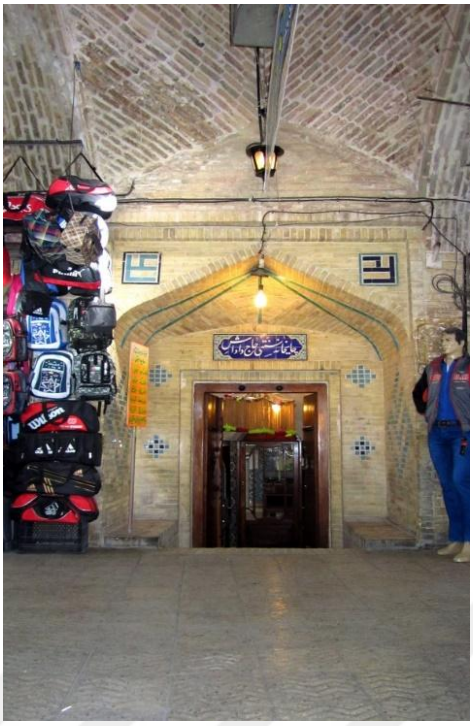

Foto 2.57. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.58. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.59. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.60. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.61. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hacı Dadaş Hamamı'nda tuğla, çini, alçı tekniğinde süslemeler bulunmaktadır.

Çini Süsleme: Heşti ve soğukluk bölümünde zeminden 1m yüksekliğe kadar duvarlar sıraltı tekniğinde bitkisel motifler süslenilmiştir. Bu kısımda duvarların üst kısmı ise eşlimi kompozisyonlar ile süslenmiştir. Kompozisyon güneş ve yıldızları sembolize etmektedir. Çini süslemede motiflerin birleşmesi ile oluşturulan kompozisyona ''gereh'' denir. Kompozisyonda büyük boyutlu motifler ''şemse'' olarak isimlendirilir. Süslemede görülen gerehlerin her bir kısmı ise ''leçek'' olarak adlandırılır. (Foto 2.62).

Foto 2.62. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Sıraltı Çini Süslemeleri (https://gardeshgari724.com) (E.T: 18.07.2018)

Tuğla Süsleme: Hamamın eyvan türü giriş kapısının iki yanında eşkenar dörtgen şeklinde sırlı tuğlalarla yapılan bir süsleme görülmektedir. Ayrıca kapının iki yanında ve üzerinde yine sırlı tuğla ile kufi karakterli Ali yazısı simetrik olarak yerleştirilmiştir. (Foto 2.63). Sıcaklık bölümünde yerden 1m yüksekliğe kadar olan kısım sırlı tuğlalarla eşkenar dörtgenler ile oluşturulan geometrik bir süsleme ile kompoze edilmiştir. Sıcaklık bölümünün sütunları firuze renkli sırlı tuğlalarla renklendirilmiştir (Foto 2.64).

Foto 2.63. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Giriş Kapısının Tuğla Süslemeleri

Foto 2.64. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Sıcaklık Bölümünün Tuğla Süslemeleri

Taş Süsleme: Hamamda taş süsleme yalnızca soğukluk bölümünde sütun gövdelerinin burma şeklinde görülmektedir. (Foto 2.65)

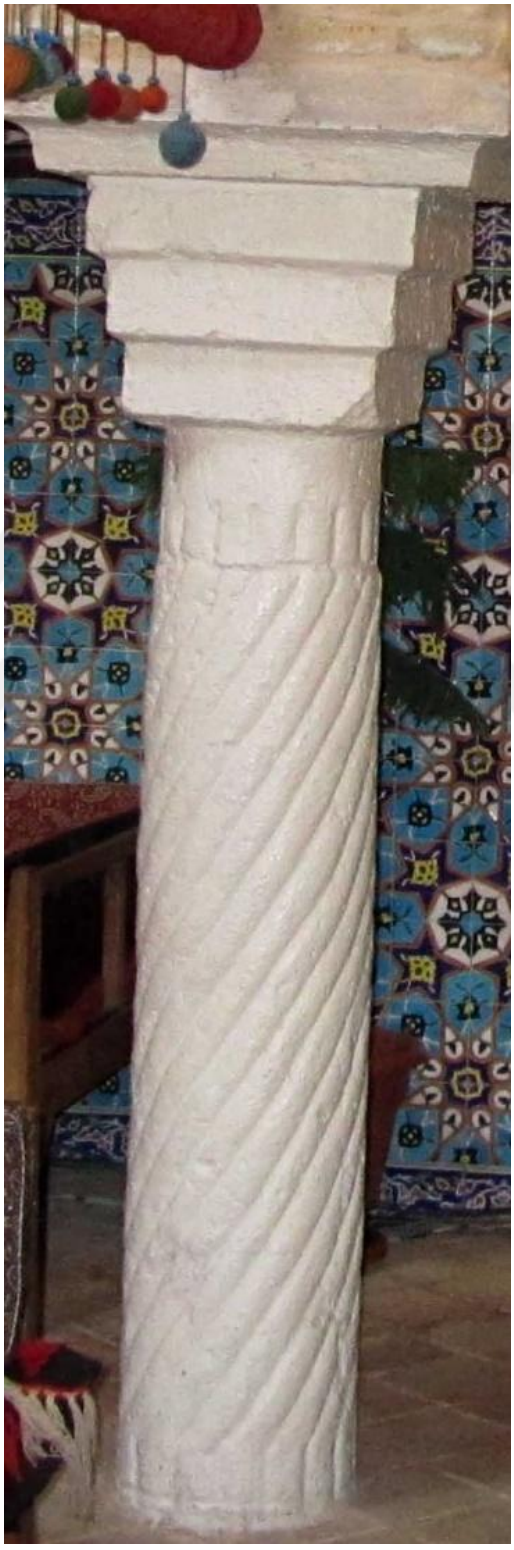

Foto 2.65. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri

Alçı Süsleri: Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın sıcaklık bölümünde kubbe altında görülen karbendi de alçı malzeme kullanılmıştır (Foto 2.66).

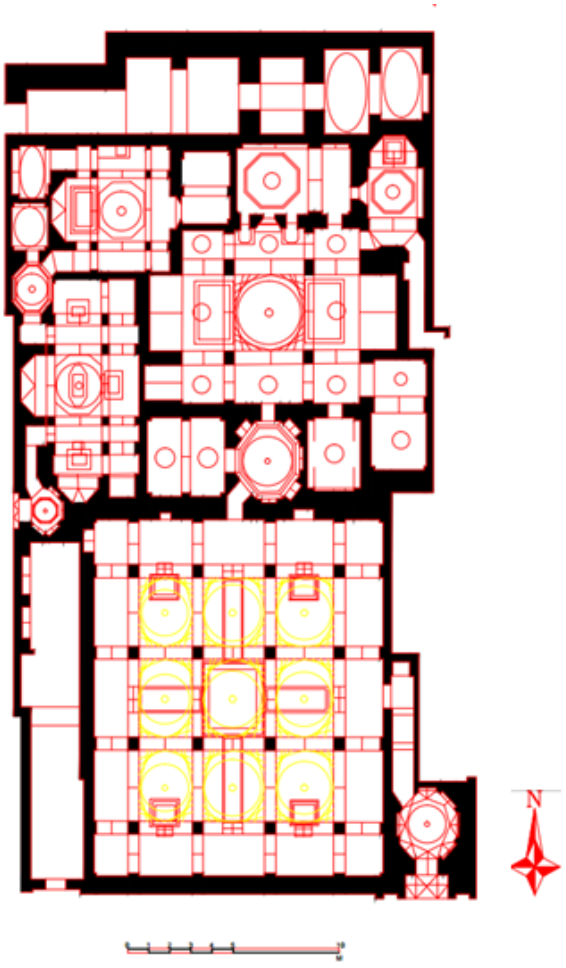

Foto 2.66. Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Alçı Süslemeleri

2.7.1.7. Renan Hamamı

YERİ: İsfahan Şehri'nin merkezinde Ebuzer Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam, Zend Döneminin (1750-1794) sonlarında Ağa Muhammed Ronani vali iken Hacı Muhammed Tagi Zühravi tarafından yapılmıştır[206]. Hamam birçok kez onarım görmüştür. Soğukluk bölümü 1970 yılında sıcaklık bölümü ise 1974 yılında onarılmıştır. 1975'te hamamın yanında yeni bir cadde açılırken bina zarar görmüş ve sonrasında tuğladan bir duvar çekilmiştir. Hamam günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.7. Isfahan Renan Hamamı
(G.H: 38)

[206] Kambiz Hacı Gasımi, *Gencname; Hamamlar*, Rozane, Tahran 2004, 36.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Renan Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Dikdörtgen planlı hamam kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Zemin kotundan aşağıda bulunan hamamın erkekler bölümünün giriş kapısı güney yönde yer alır. Kapı kavsarası mukarnasla geçilen eyvan tarzında bir taç kapı şeklinde düzenlenmiştir (Foto 2.67). Bu kapıdan birkaç basamakla vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştiden uzun ve dar bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk bölümü çok ayaklı plan düzeninde olup on altı sütun üzerine sivri kemerlere oturan merkezde bir, kenarlarında ise sekiz adet kubbe ile örtülüdür (Foto 2.68). Kubbelerin tamamı karbendi tekniği ile sütun başlıklarına taşınmıştır. Soğukluğun ortasında büyük kare planlı bir havuz ve dört köşesinde de dikdörtgen planlı birer havuz daha bulunmaktadır. Diğer hamamlardan farklı olarak burada oturma dinlenme kısmı bu bölümün ortasında havuzun kenarında yer almaktadır. Dinlenme yerinin dışı geçiş için koridor olarak kullanılmaktadır. Soğukluğun kuzeyinden küçük ve eğri bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Ilıklığın solunda dikdörtgen planlı tuvaletler olup, üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeyinden bir kapı vasıtası ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Sıcaklığın doğu ve batısında bulunan eyvanlar dikdörtgen olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın üzeri ortada dört bağımsız sütun üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.69). Burada iki dikdörtgen havuz mevcuttur. Sıcaklığın güneydoğu tarafında temizlenme kısmı olup bu kısım dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinde hazine kısmı yer alır. Dikdörtgen planlı hazine bölümünün üzeri kubbe ile örtülüdür. Sıcaklığın güneydoğusunda ise bir dikdörtgen planlı halvet hücresi bulunur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeydoğusunda sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü özel halvet hücresi bulunmaktadır.

Hamamın kadınlar bölümünün giriş kapısı binanın batısında yer almaktadır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kapısından heşti

bölümüne geçilir. Heşti altıgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştinin kuzeyinden düzgün olmayan bir koridor ile soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlı olup orta kısmının üzeri dört sütun üzerine kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Diğer kısımlarının üzeri ise tonozlar ile kapatılmıştır. Soğukluğun güney ve doğusunda yer alan eyvanlar yarım sekizgen planlı olup üzerleri tonozi ile örtülmüştür. Soğukluk bölümünde dört havuz bulunmaktadır. Soğukluk bölümünün merkezinde yer alan havuz sekizgen planlı, diğer havuzlar ise dikdörtgen planlıdır. Soğukluğun kuzeybatısından bir koridor ile ılıklığa geçilir.

Ilıklık sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Ilıklığın kuzeyinde dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü tuvaletler yer alır. Ilıklığın kuzeydoğusundan sıcaklığa ulaşılır.

Sıcaklık merkezi planlı bir şema yansıtır. Sıcaklığın üzeri dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeybatısında yer alan halvet hücresi dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Sıcaklığın doğusunda bulunan hazine dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır.

Foto 2.67. Isfahan Renan Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Fergeng-i İsfahan) (E.T: 15.04.2016)

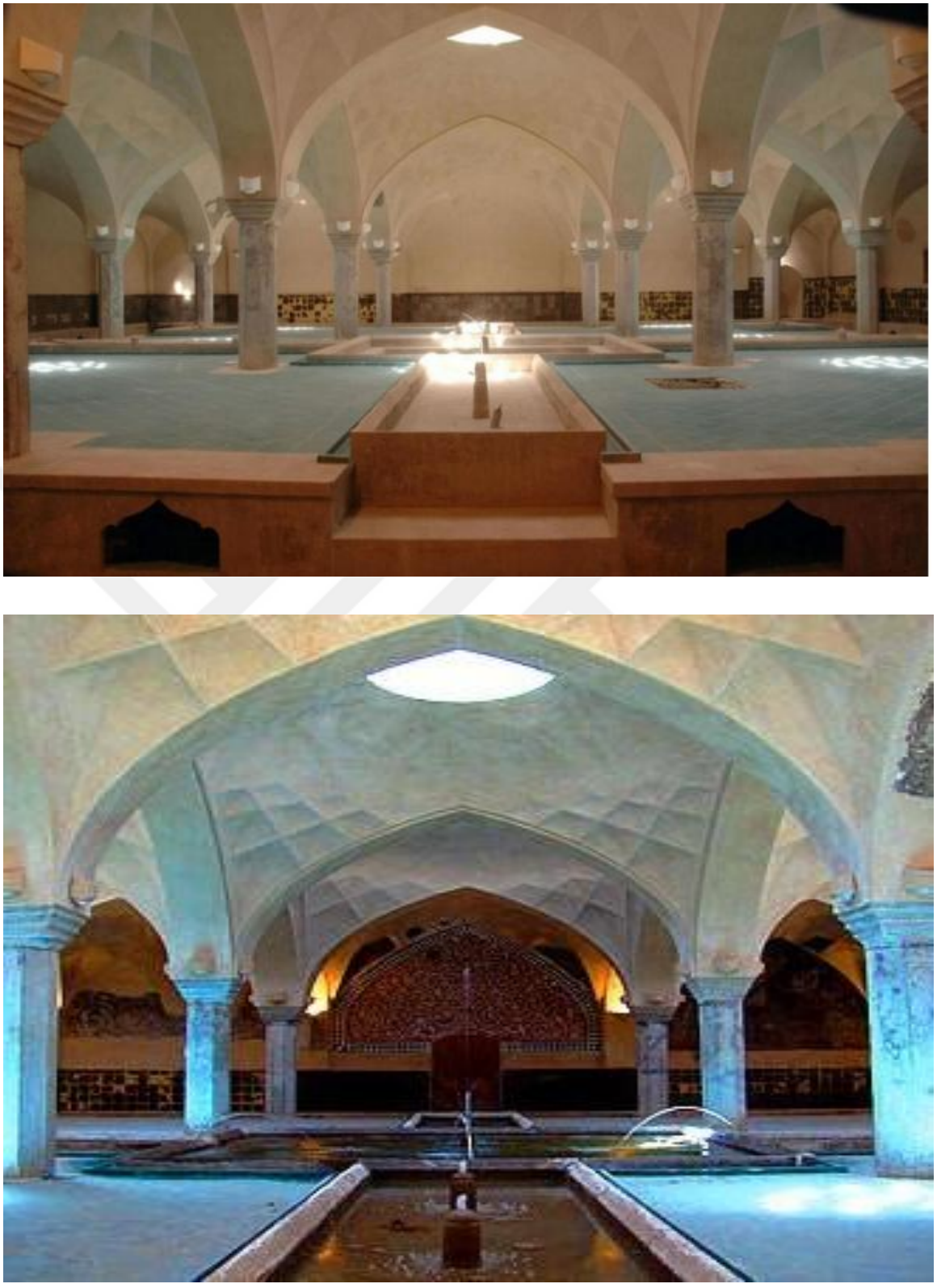

Foto 2.68. Isfahan Renan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

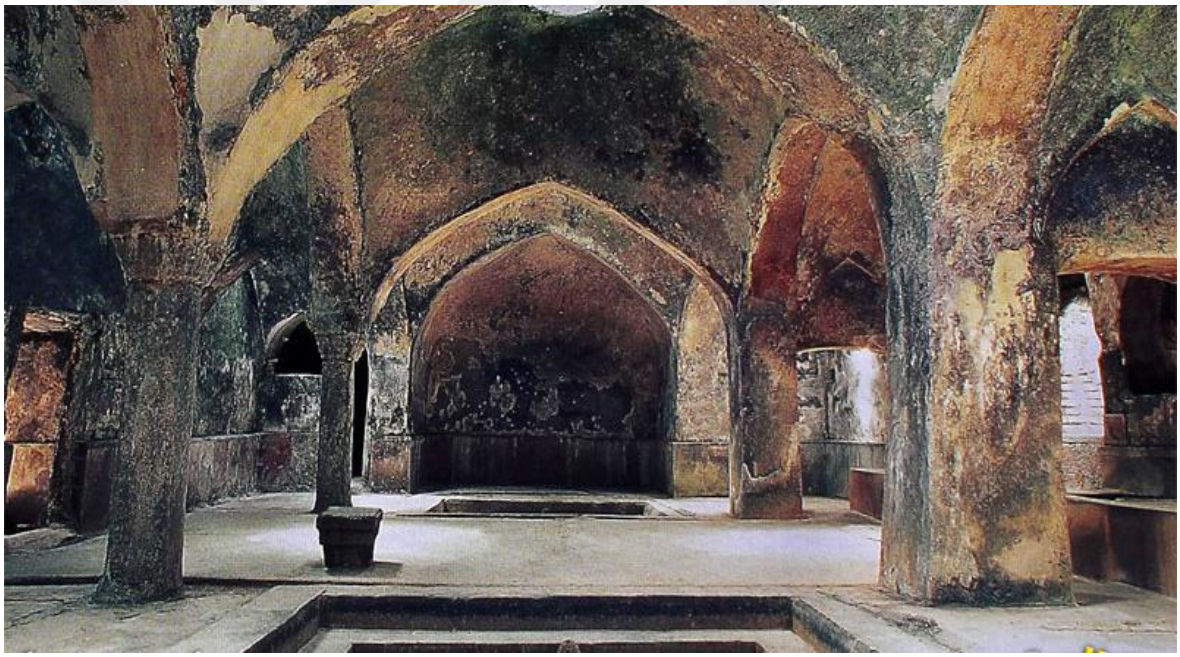

Foto 2.69. Isfahan Renan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın soğukluk bölümündeki süslemeler 1975 yılında ortaya çıkarılmıştır. Bitkisel kompozisyonlu alçı süslemeler Şiraz Vekil Hamamı süslemelerine benzemektedir. Hamam taç kapısı süslemeleri ile dikkat çekicidir. Mukarnas kavsaralı taç kapıda çini ve kalem işi süslemeler görülmektedir. Bu süslemelerde figürlere de yer verilmiştir (Foto 2.70). Ayrıca içerde kırmızı ve beyaz renkli beş sıra mukarnasdan oluşan sütun başlıkları dikkat çekmektedir. Benzer örneklerinde olduğu gibi burada da karbendi eşkenar dikdörtgenlerle dolgunlanarak hareketlendirilmiştir (Foto 2.71).

Foto 2.70. Isfahan Renan Hamamı'nın Giriş Kapısının Çini Süslemeleri

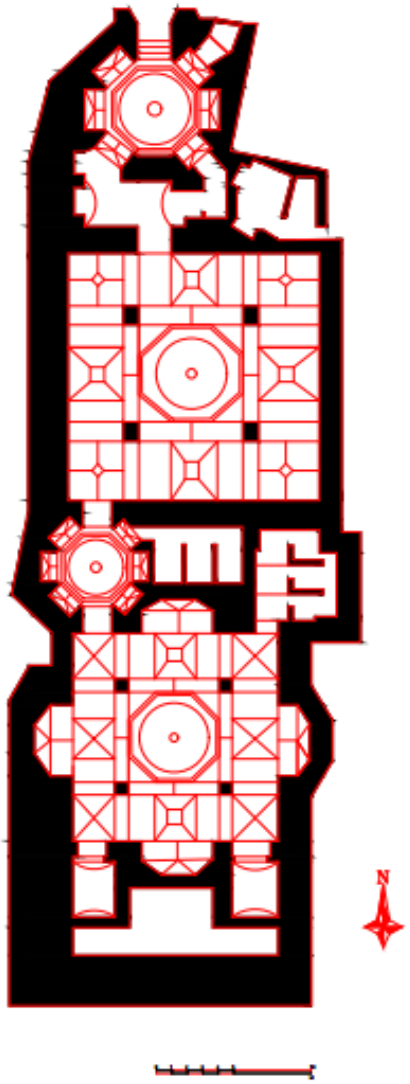

Foto 2.71. Isfahan Renan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Sütun Başlığı Süslemeleri

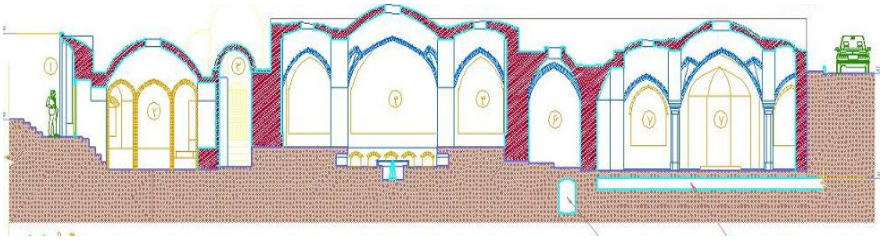
2.7.1.8. İki Hazine Hamamı

YERİ: Senendec Şehri'nin merkezinde kapalı çarşının kuzeyinde Habibi Sokağında yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: İki Hazine Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Zend Döneminin (1750-1794) sonlarında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. İsminin sebebi iki hazinesinin bulunmasıdır. Birisi soğuk, diğeri sıcak suludur. 2009 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam ve günümüzde onarılmaktadır.

Çizim 2.8. Senendec İki Hazine Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Senendec) (E.T. 05.05.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

İki Hazine Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda ve kuzey-güney düzleminde inşa edilmiştir. Giriş kapısı hamamın kuzey yönünde yer almaktadır. Eyvan türü bir giriş kapısına sahiptir. Kapı sivri bir kemerle belirlenmiş, kemer alınlığında tuğlalar yatay ve dikey yerleştirilerek bir süsleme elde edilmiştir (Foto 2.72). Giriş kapısından beş basamak vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti sekizgen planlıdır ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Heştide altı adet eyvan bulunmaktadır. Eyvanlar dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.73). Heştinin kuzeydoğusunda düzgün olmayan bir koridor vardır. Heştinin güneydoğu ve güneybatı tarafından birer koridor vasıtası ile düzensiz planlı veüzeri tonoz ile örtülü olan diğer bölüme girilir. Heştide bu bölümünün güneyinden küçük bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk merkezi planlı olup, ortası dört bağımsız sütun üzerine oturmuş bir kubbe ve bu mekana açılan üzeri çapraz ve aynalı tonozlarla örtülü bir düzenleme göstermektedir (Foto 2.74). Kubbenin altında sekizgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Soğukluğun kenarlarında tuğladan sekiler yer alır. Sekilerin altındaki boşluklar ayakkabılar içindir. Soğukluğun güneybatı tarafından küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. Birinci bölüm sekizgen planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Bu mek tonoz ile kapatılmış altı eyvan açılmaktadır. Ilıklığın diğer bölümüne birinci bölümün kuzeydoğusundan geçilir. Burası dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.75). Tuvaletler bu ılıklıkta bulunur. Ilıklığın birinci bölümünden güneyinden küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir. Hamamın sıcaklık bölümü de soğukluk bölümü ile benzer bi şema göstermektedir.

Merkezi planlı sıcaklık, ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturanbir kubbe ve bu kubbeli alana açılan üzeri aynalı ve çapraz tonozlarla örtülü bir mekandan oluşmktadır. Sıcaklık dört yönde yarım sekizgen planlı ve üzeri tonozla örtülü eyvanlarla genişletilmiştir (Foto 2.76). Sıcaklığın kuzeydoğusunda ve kuzeybatısında iki halvet hücresi yer alır. Halvet hücreleri dikdörtgen planlıdır ve üzerleri beşik tonozlarla kapatılmıştır. Maalesef günümüzde sıcaklığın güney kısmı ve hazine bölümü tahrip olmuştur (Foto 2.77).

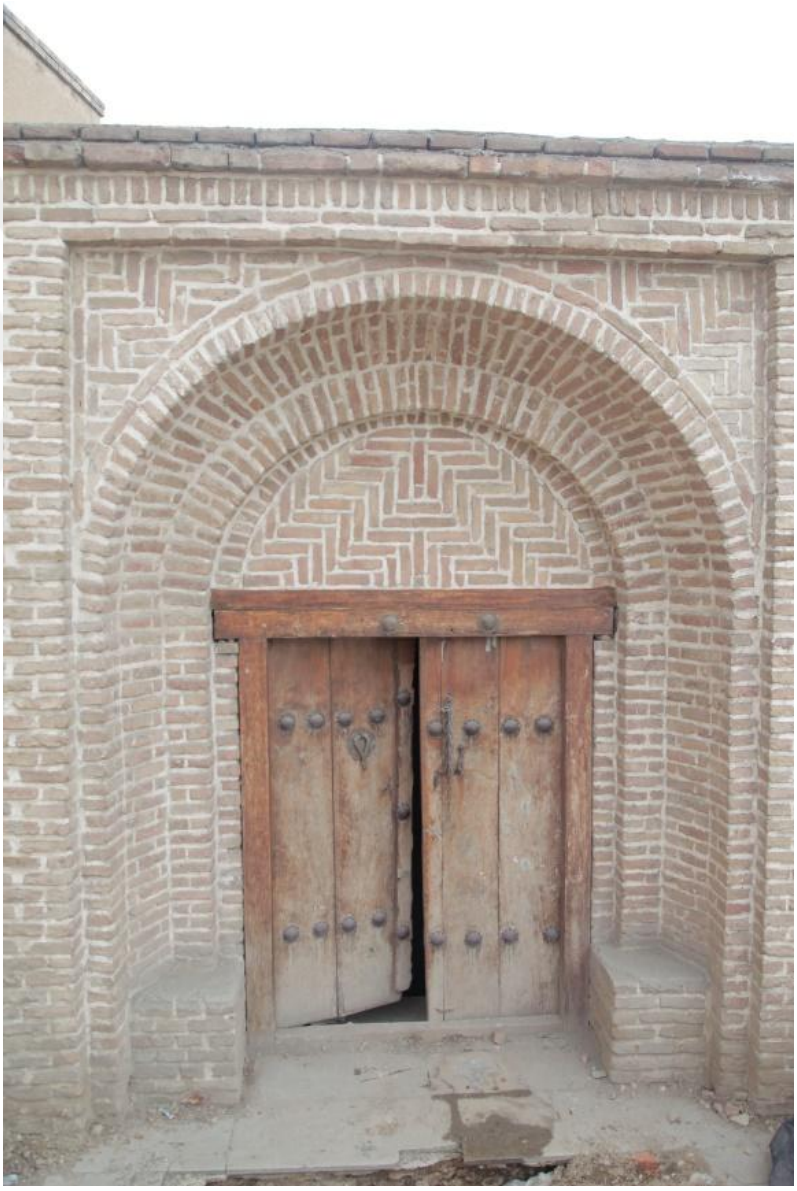

Foto 2.72. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.73. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.74. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.75. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.76. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.77. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Alçı Süsleme: Hamamın soğukluk bölümünde yerden 1m mesafeye kadar olan kısmında iki kuşak halinde bir süsleme bulunmaktadır. Altta stilize palmetler üzerinde ise S kıvrımları ile oluşturulan dalgalı bir bezeme görülmektedir (Foto 2.78).

Foto 2.78. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Alçı Süslemeleri

Kalem İşi Süsleme: Hamamın soğukluk bölümünde yer alan kalem işi kompozisyonda ortada bir çınar ağacı, iki yanında her birinde üç mum yeri olan şamdanlar ile kuş figürleri görülmektedir. Ağacın içerisi kıvrım dal ve Rumilerle kompoze edilmiştir. Kompozisyonun etrefı bezemeli bir bordürle kuşatılmıştır. Soğukluk duvarları bitkisel ve hayvani figürlü kalem işi süslemelerle hareketlendirilmiştir (Foto 2.79).

Foto 2.79. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

Tuğla Süsleme: Hamamın eyvan türü giriş kapısndaı tuğlaların yatay, dikey ve diagonal dizilmeleriyle elde edilen bezemesel bir hareketlilik görülmektedir (Foto 2.80).

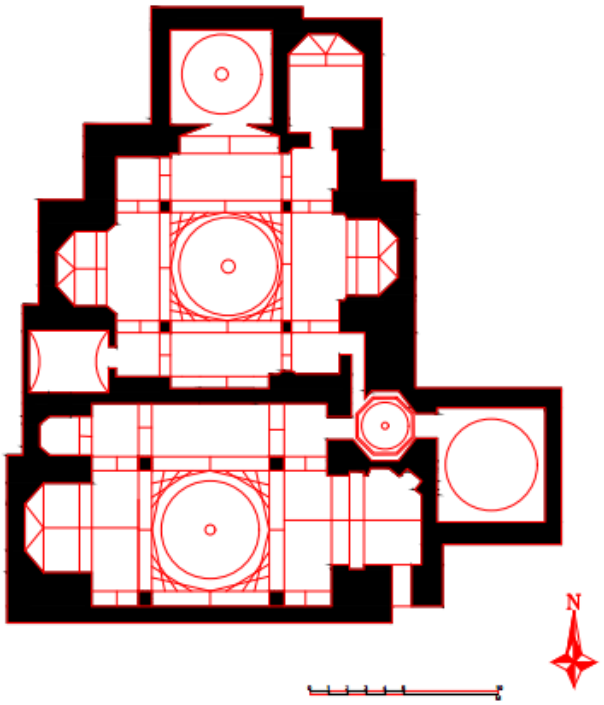

Foto 2.80. Senendec İki Hazine Hamamı'nın Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri

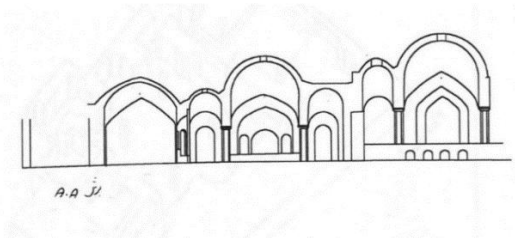
2.7.1.9. Hacı Salih Hamamı

YERİ: Sakkız Şehri'nin merkezindeki pazarda yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Bu hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Zend Döneminin (1750-1794) sonlarında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır[207]. Hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.9. Sakkız Hacı Salih Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Senendec) (E.T. 05.05.2016)

[207] Kiyani, 259.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hacı Salih Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Maalesef hamamın giriş kısmı, heşti ve soğukluğun güney tarafı tahrip olmuş ve yerine mağazalar yapılmıştır. Günümüzde binanın güneyinden giriş kapısından sonra bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlı bir şema gösterir. Soğukluk dört sütun üzerine oturan bir kubbe ve kubbeli mekana açılan (Foto 2.82). Batı tarafında yarım sekizgen, doğu tarafında dikdörtgen, kuzeybatı tarafında yarım sekizgen planlı tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.81). Soğukluğun kuzeydoğu tarafından küçük bir koridor ile ılıklığa ulaşılır.

Ilıklık bölümü sekizgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.83). Ilıklığın doğusunda kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış tuvaletler yer alır. Ilıklığın kuzeybatı tarafından dar bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Hamamın sıcaklık bölümüde soğukluk bölümünde olduğu gibi merkezi planlı bir şema yansıtır. Sıcaklık ortada dört sütun üzerine kemerler vasıtası ile oturan merkezi bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan kuzey, doğu ve batı yönlerde bulunan yarım sekizgen planlı ve üzeri tonozla örtülü üç eyvandan oluşmaktadır. Kubbeye geçiş sisteminde karbendi tekniği uygulanmıştır. Sıcaklığın güney duvarında bir niş bulunmaktadır. Sıcaklığın güneybatısından dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz ile örtülü temizlenme kısmına geçilir. Sıcaklığın kuzeyinden hazine bölümüne ulaşılır. Hazine bölümü kare planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.85). Sıcaklığın kuzeybatısından küçük bir koridor ile ulaşılan halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış bir mekandır. Halvet hücresinin dip duvarında yarım sekizgen planlı bir niş bulunmaktadır.

Foto 2.81. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.82. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Soğukluk Bölümü (www.ion.ir/news/411615/) (E.T: 14.02.2017)

Foto 2.83. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.84. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.85. Sakkız Hacı Salih Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Alçı Süsleme: Hamamın soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde kubbeye geçiş sistemlerinde karbendi üzerinde eşkenar dörtgenlerden oluşan alçı süslemer bulunmaktadır (Foto 2.86).

Kalem İşi Süsleme: Hamamın soğukluk bölümde kısmen ortaya çıkarılan kalem işi kompozisyonlarda insan figürleri görülmektedir (Foto 2.87).

Foto 2.86. Sakkız Hacı Salih Hamamı Soğukluk Bölümü Alçı Süslemeleri

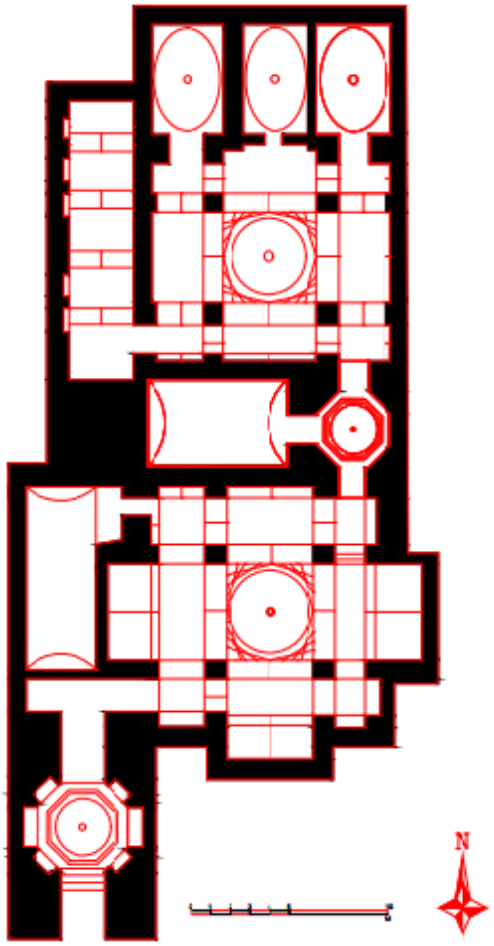
Foto 2.87. Sakkız Hacı Salih Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

2.7.2. Kaçar Dönemi Hamamları

2.7.2.1. Han Hamamı

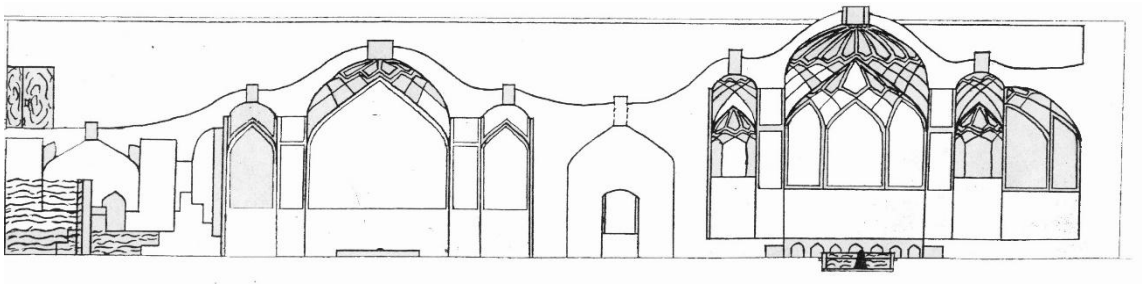
YERİ: Senendec Şehri'nin merkezinde Kapalı Çarşının batısında yer almaktadır.

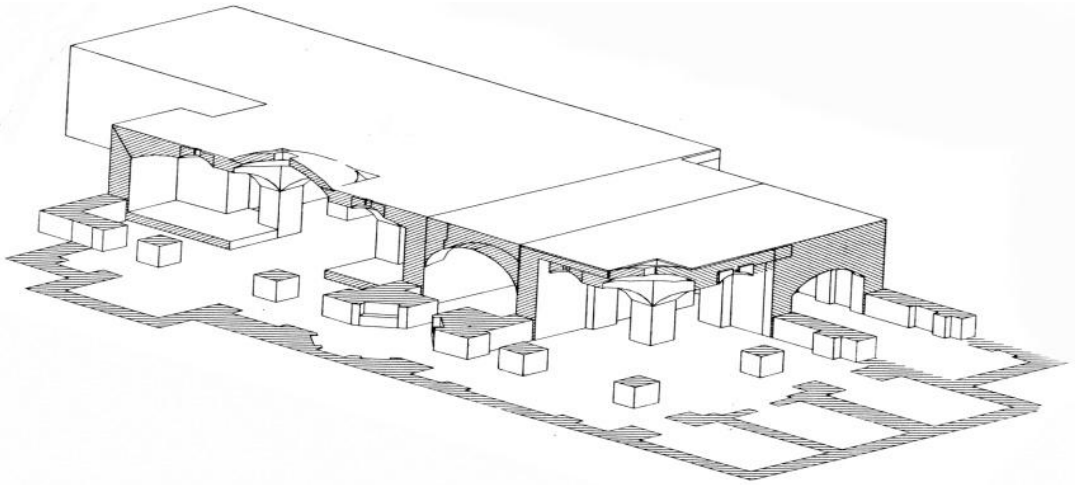
TARİHİ VE YAPTIRANI: Han Hamamı'nın kitabesine göre Emanullah Han tarafından 1805 yılında Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır[208]. 1879 yılında Mutemidul Doğulu tarafından onarılmıştır. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam 1999 yılında onarılmıştır. Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.10. Senendec Han Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

[208] Kiyani, 259.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Han Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Binanın güneyinde yer alan basit bir giriş kapısından koridor vasıtası ile heşti bölümüne girilir (Foto 2.88). Heşti sekizgen planlı, üzeri kubbe ile örtülü ve duvarlarında altı adet niş bulunan bir mekandır (Foto 2.89). Heştiden T şeklinde bir koridor ile soğukluğa geçilir. (Foto 2.90).

Merkezi planlı soğukluk, ortasında dört bağımsız ayak üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan batı, doğu ve güneyde dikdörtgen planlı üzerleri tonoz ile kapatılmış üç eyvandan oluşan bir düzenleme gösterir. Merkezi kubbeye geçişte karbendi tekniği uygulanmıştır. Soğukluğun kuzeybatısında dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile örtülü bir mekan vardır. Soğukluğun kuzeydoğusundan bir koridor vasıtası ile ılıklığa geçilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. İlk bölüm sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Buradan bir koridorla geçilen ılıklığın ikici bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile örtülüdür (Foto 2.91). Tuvaletlerde burada yer alır. Ilıklığın birinci bölümünden küçük bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Hamamın sıcaklık bölümü de soğukluk bölümü ile benzer bir şemayı yansıtır. Merkezi planlı sıcaklığın ortasında bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan dört yönde tonozlarla örtülü mekanlardan oluşmaktadır (Foto 2.92). Sıcaklığın güneybatı tarafından halvet hücresine geçilir. Halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonozlar ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinde hazine bölümü yer alır. Dikdörtgen planlı ve üzeri kubbemsi bir tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.93). Sıcaklığın kuzeydoğusunda ve kuzeybatısında birer halvet hücresi vardır. Bu hücreler dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülüdür.

Foto 2.88. Senendec Han Hamamı'nın Giriş Kapısı
(https://www.iktv.ir/showprogram/**15/**ارسباران) (E.T: 21.05.2018)

Foto 2.89. Senendec Han Hamamı'nın Heşti Bölümü
(https://www.eneshat.com/attractions-city/sanandaj/hamam-khan) (E.T: 21.05.2018)

Foto 2.90. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

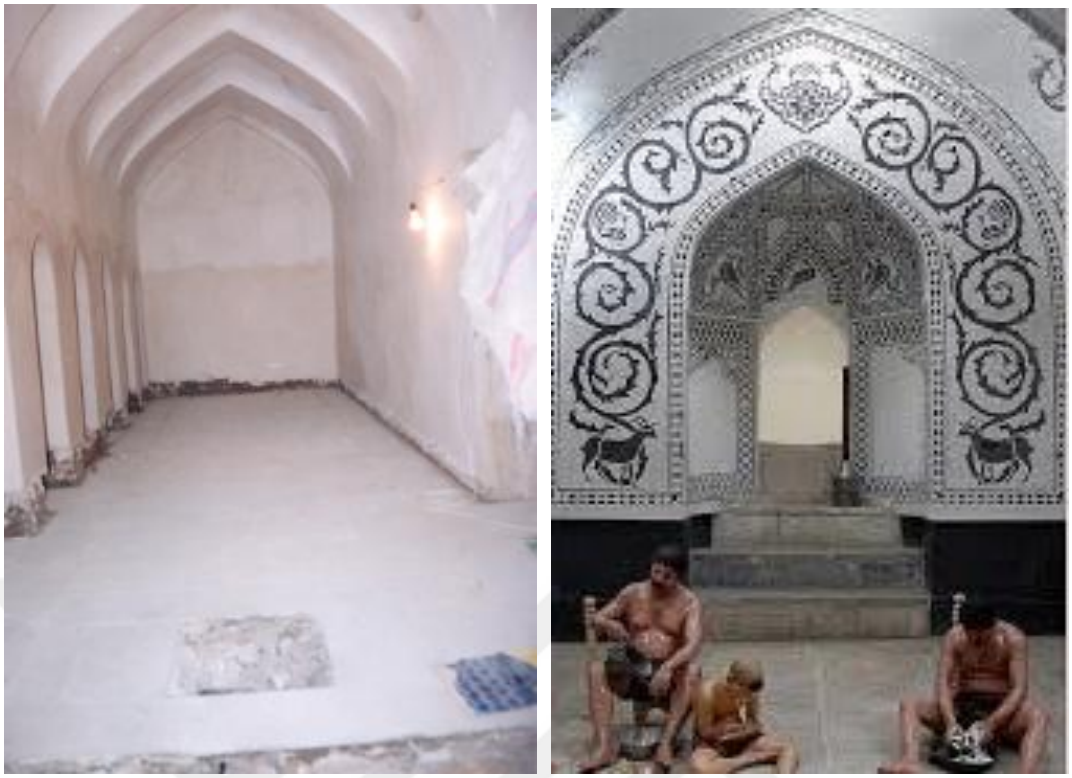

Foto 2.91. Senendec Han Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.92. Senendec Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.93. Senendec Han Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde restore edildiğinden süslemesi tam olarak tamamlanamamıştır. Buna rağmen hamamda çini, kalem işi ve alçı süslemeler görülmektedir.

Kitabe

Onarım kitabesi

Kalem İşi Süsleme: Hamamın soğukluk bölümü zengin kalem işleriyle süslenmiştir. Bu süslemeler duvarlarda kemerlerde kubbe ve kubbeye geçiş sistemlerinde görülmektedir. Kubbeyi taşıyan payelerin üzerinde güldane (saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleri ile kompoze edilen süsleme) ve bitkisel motifler ile oluşturulan simetrik bir süsleme görülmektedir. Kubbeye geçiş sistemi karbendi üzerindeki üçgen alanlarda hayvan figürleri ve Rumilerle kompoze edilen zengin bir bezeme alanı oluşturulmuştur. Kubbeni içerisinde ise tavus kuşları ve bitkisel motiflerle oluşturulan bezeme dikkat çekmektedir (Foto 2.94).

Hamamın sıcaklık bölümünün duvar ve üst örtü sistemleri kalem işi ile bezenmiştir. Kubbeyi taşıyan ayakların üzerinde saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleriyle ve bitkisel motifler yer almaktadır. Duvarda görülen iki tavus kuşu ve bitkisel süsleme ile oluşturulan kompozisyon tamamlanamamıştır. Kubbeye geçişte

karbendinin üzerinde kuş figürleri ile bezenmiş olup bu bezemede yarım kalmıştır. Karbendiyi oluşturan eşkenar dörtgenler Rumilerle bezenmiş bordürlerle çevrilmiştir. Üçgenlerin bordürleri rumi tekniği ile süslenmiştir (Foto 2.95).

Foto 2.94. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Bitkisel Kalem İşi Süslemeleri

Foto 2.95. Senendec Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümünün Rumi Motifli Kalem İşi Süslemeleri

Soğukluk bölümünde kemer içinde geyik rumi üslubuyla çizilmiştir. Kenar bordürleri ise simetrik olarak çizilmiştir. Soğukluğun duvarında saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifi resmedilmiştir. Bu motifin kenarlarında iki kuş ve kenar bordürlerde simetrik olarak çizilmiştir (Foto 2.96).

Foto 2.96. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Hayvan Figürlü Ve Bitkisel Motifli Kalem İşi Süslemeleri

Soğukluk bölümünün tonoz altı kalem işlerinde bitkisel motifler ve kemer altında karbendinin üçgenleri rumi tekniği ile simetrik olarak çizilmiştir ve bordürler simetrik olarak ve kubbe altındaki karbendinin üçgenleri hayvan motifi ve bitkisel motiflerle süslenmiştir (Foto 2.97).

Foto 2.97. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

Soğukluk bölümünde karbendi üzerinde hayvan motifleri simetrik olarak çizilmiştir (Foto 2.98).

Foto 2.98. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Karbendi Üzerinde Kalem İşi Süslemeler

Soğuk bölümünde bordür simetrik olark çizilmiştir. Ortada çınar ağacı bulunmaktadır. Çınar ağacının üzerinde ‘’1295 H.’de binayı yaptıran kişininin adı Eminot Tüccar’’ yazmaktadır. Resmin altında iki adet tavus kuşu bulunmaktadır. (Foto 2.99).

Foto 2.99. Senendec Han Hamamı’nın Soğukluk Bölümü Çınar Ağacı Kalem İşi Süslemeleri

Çini Süsleme:

Alçı süslerinin kenarında çini tekniği bu hamamı daha süslü ve güzel görünümlü bir hale getirmiştir. Tüm payeler üzeri, duvar üzeri, hücreler renkli sır tekniği kullanılarak çini ile süslenmiştir. Arabesk şeklinde; Avcılık, aslan ve ejderha savaşı burada yer almaktadır. Kartallar av sahnelerinde diğer kuşları yenme haliyle çinilerde resmedilmiştir. Kartal, kuşlar arasında en değerlisidir. Bu sebeple bu çinilerde yer almıştır. Çini tekniğinde diğer süs, çiçek ve bülbüldür. Bülbüller doğada dolaşırken resmedilmiştir. Kuşların, bitkilerin, hayvanların ve insanın Fotoleri bu hamamda arabesk ve geometrik olarak yer almaktadırlar.

Yedi renk çini tekniğinde ay çiçeği (Kaçar Dönemi'ne aittir) hamamın tüm çinilerinin üzerinde kullanılmıştır (Foto 2.100).

Foto 2.100. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Ay Çiçekli Çini Süslemeleri

Soğukluk bölümünün yerden 1m yukarı mesafeye kadar olan kısmı renkli sır çini tekniği ile tamamen kaplanmıştır. Bu kısmın bordürü rumi motifi ile süslenmiştir (Foto 2.101).

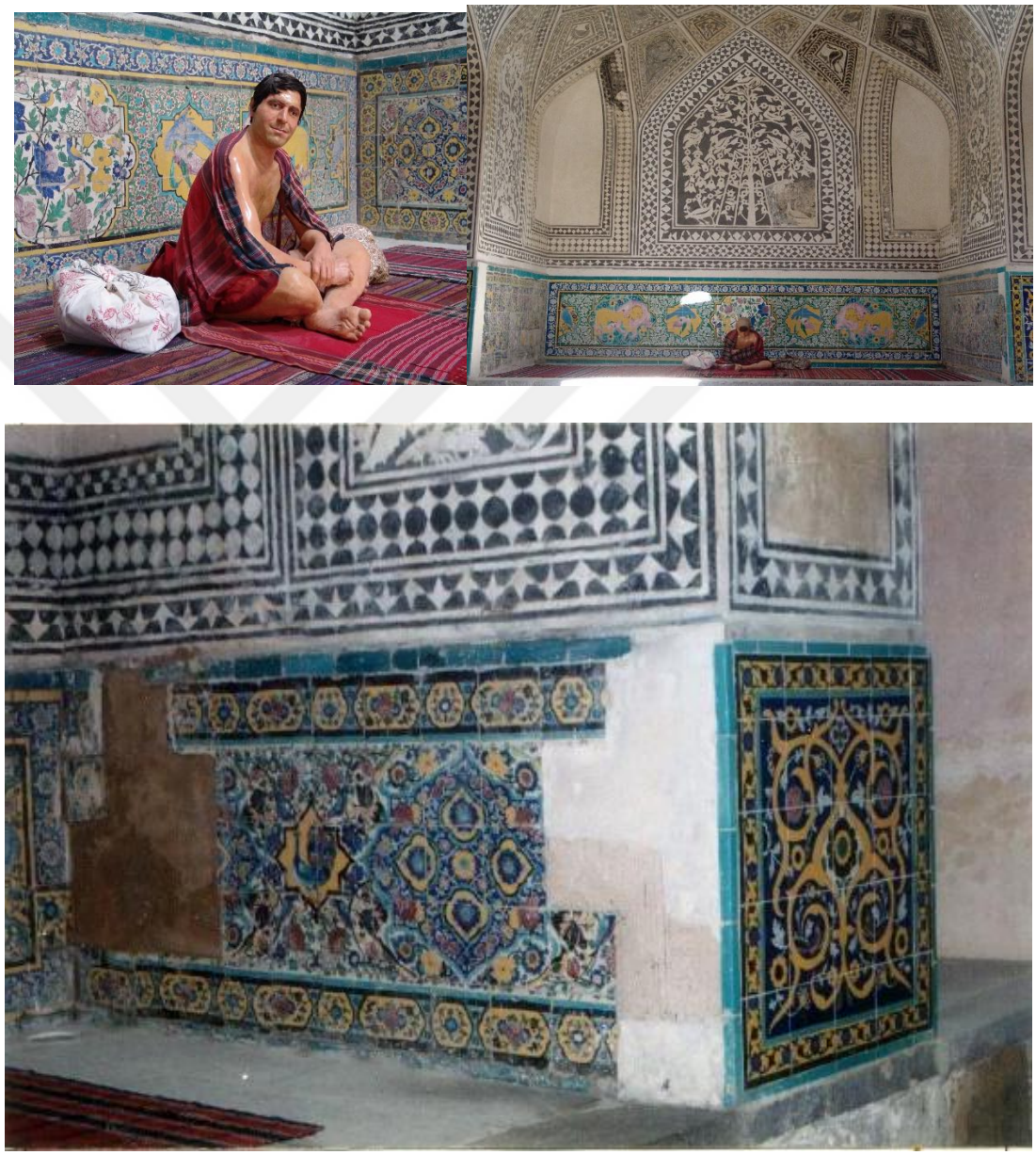

Foto 2.101. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Renkli Sır Tekniğinde Çini Süslemeleri

Heykelin sağında olan yedi renk çini süslemesinde bitkisel ve hayvan (kuş) motifleri kullanılmıştır. Soldaki sahnede hayvan mücadelesi resmedilmiştir. Soğukluk bölümünün yerden 1m yukarı mesafeye kadar olan kısmında bordürünün üzeri firuze renkte sırlı tuğla ile süslenmiştir (Foto 2.102).

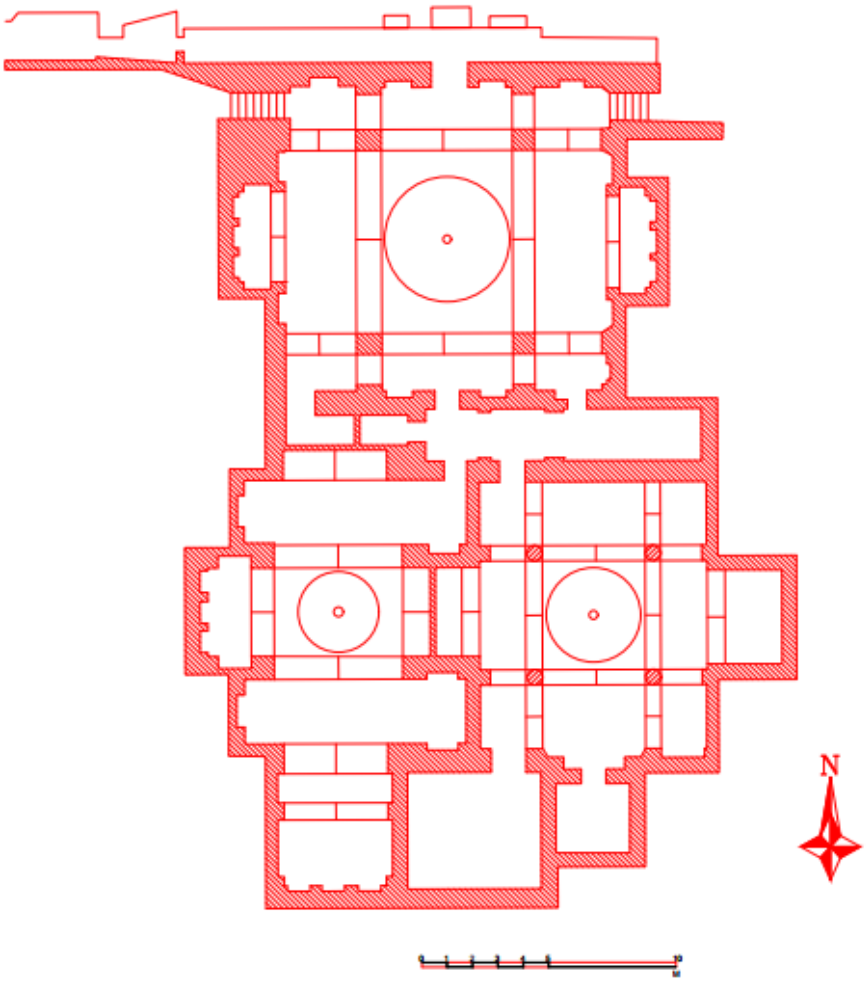

Foto 2.102. Senendec Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Hayvani Figürlü Ve Bitkisel Motifli Çini Süslemeleri

2.7.2.2. Han Hamamı

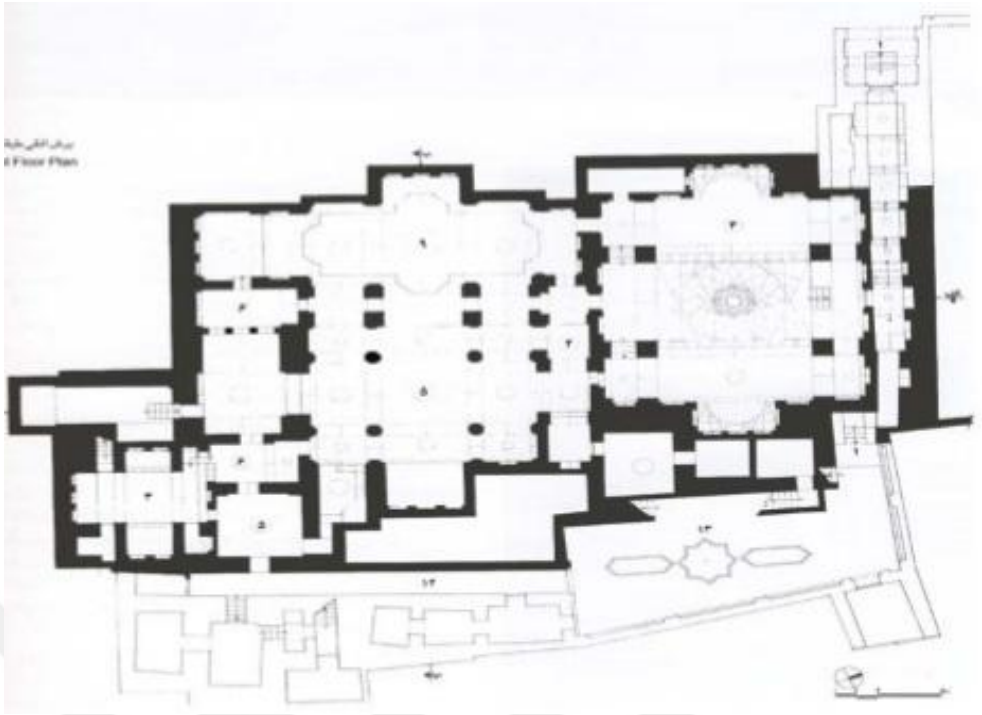
YERİ: Yezd Şehrinin merkezinde Han Meydanında yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Muhammed Tagi Han tarafından 1798 yılında Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır[209]. Çift fonksiyonlu olan hamamın cadde yapılması esnasında kadınlar kısmı ortadan kalkmıştır. Hamam 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmış ve onarım görmüştür. Günümüzde ise restoran olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.11. Yezd Han Hamamı
(G.H: 142)

[209] İrec Afşar, *Yezd Anıtları*, Milli Eser,C.2, Tahran 1975, 701.

Tahripten Önce

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Han Hamamı günümüzde tek fonksiyonlu bir hamamdır. Soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Binanın iki giriş kapısı vardır. Giriş kapıları batı ve doğu tarafındadır (Foto 2.103). Doğusunda yer alan sade bir giriş kapısından üç basamak vasıtası soğukluk bölümüne geçilir (Foto 2.104).

Merkezi planlı bir şema gösteren soğukluk ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturtulmuş bir kubbe ve bu mekana açılan üzeri tonoz ile örtülü iki eyvandan oluşur (Foto 2.105). Soğukluğun güneybatısında bir mekan bulunmaktadır. Bu mekan düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Soğukluğun güneyinden dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü ılıklığa geçilir (Foto 2.106).

Ilıklığın batısında tuvaletler yer almaktadır. Ilıklıktan iki koridora geçit verilir. Güneybatı tarafındaki koridor ile su deposuna ulaşılır. Su deposu merkezi planlı olup üzeri duvarlara bitişik payeler üzerinde oturan kubbe ile örtülmüştür. Ilıklığın güneyinden sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Hamamın sıcaklık bölümü soğukluk bölümü ile benzer bir şema göstermektedir. Merkezi planlı sıcaklıkda, ortada bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan üzeri tonoz ile örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.107). Sıcaklığın güneyinde kare planlı, üzeri tonoz ile kapatılmış hazine yer alır. Sıcaklığın güneybatı tarafında ise büyük bir halvet hücresi bulunmaktadır. Bu hücre kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür.

Foto 2.103. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Yezd) (E.T: 10.09.2016)

Foto 2.104. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Basamakları

Foto 2.105. Yezd Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.106. Yezd Han Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

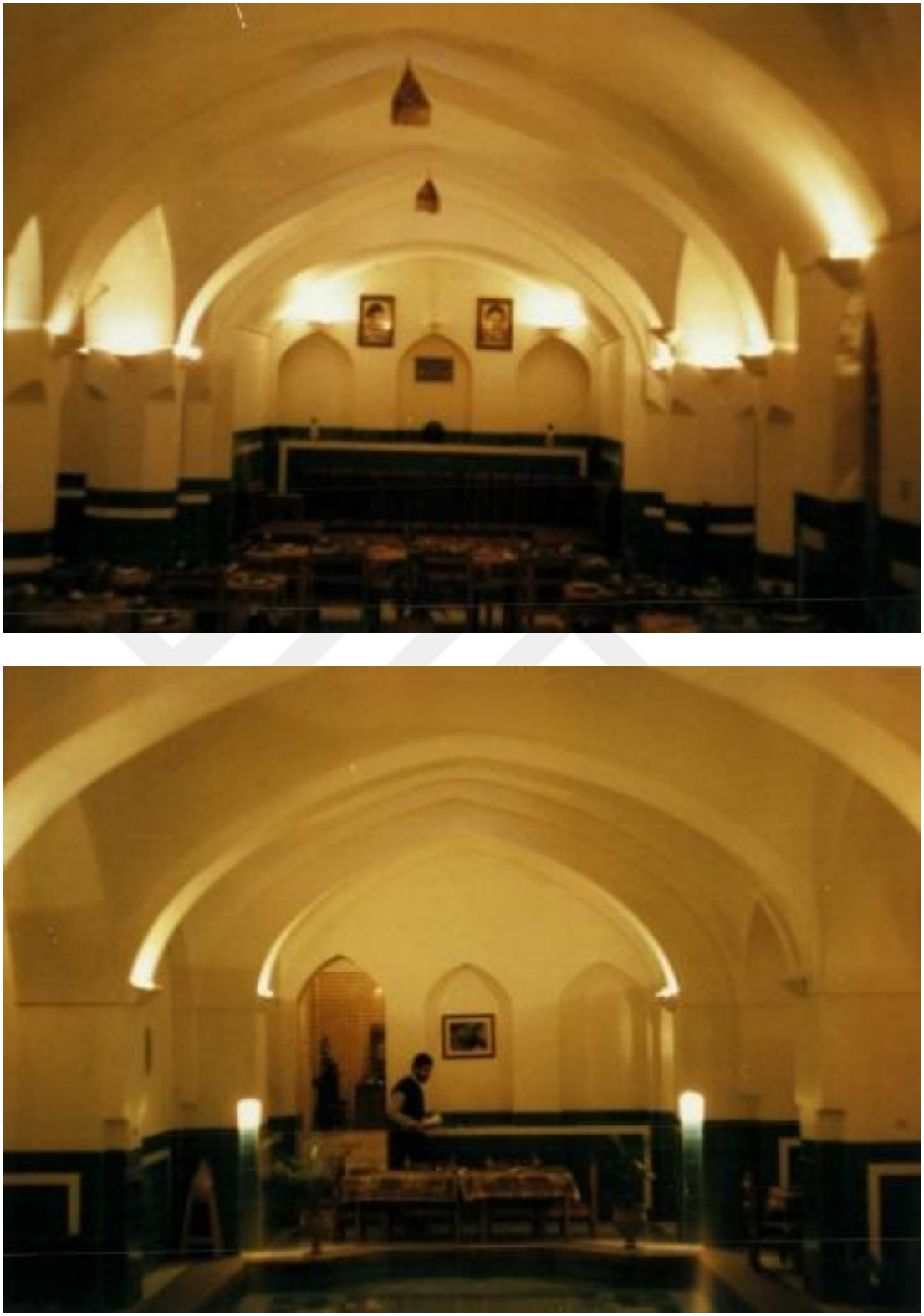

Foto 2.107. Yezd Han Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda tuğla, alçı ve çini süsleme görülmektedir.

Alçı Süsleme: Kubbeye geçişte karbendi üzerinde eşkenar dörtgenler şeklinde uygulanmıştır. (Foto 2.108).

Kalem İşi Süsleme: Hamamın soğukluk bölümünde kubbeye geçiş sistemi tromplar üzerindeki kalem işi süslemelerde insan figürlü kompozisyonlara yer verilmiştir. Bu kompozisyonlarda Şahname'den farklı destanlar anlatılmıştır. (Foto 2.109).

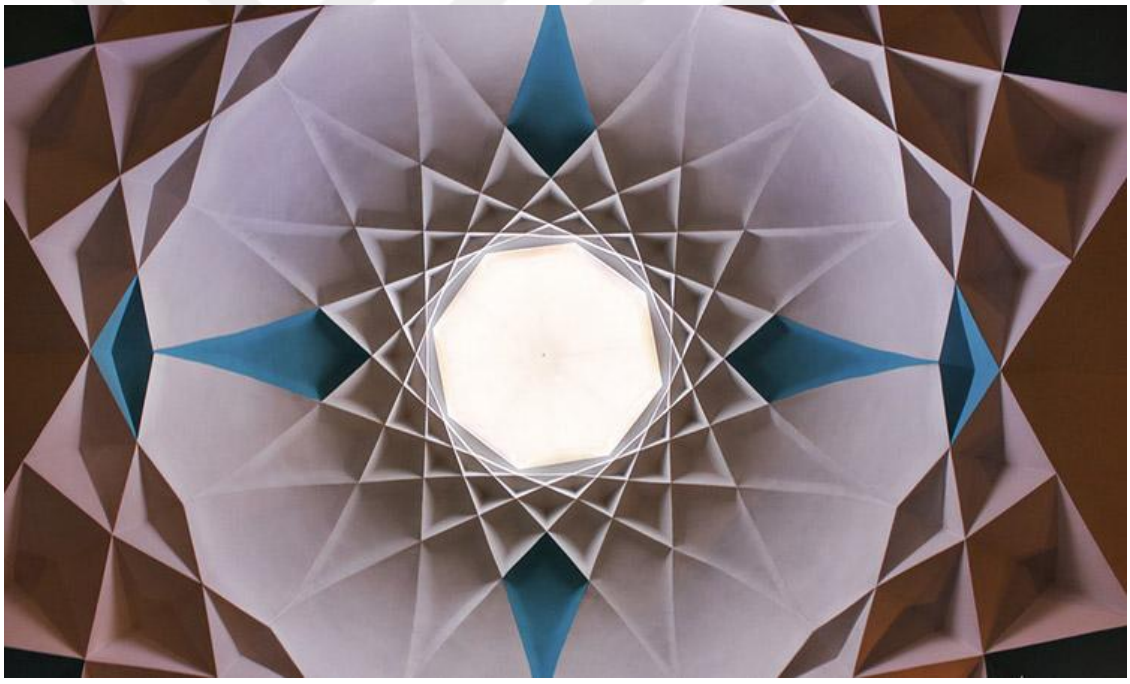

Foto 2.108. Yezd Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Süslemeleri (https://gotoyazd.com/place/171/khan-complex/) (E.T: 05.07.2018)

Foto 2.109. Yezd Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümünde Kalem İşi Süslemeler

Çini Süsleme: Yezd Han Hamamı'nda çini süsleme sadece giriş kapısının kemer alınlığında ve kapının üzerindeki kitabede karşımıza çıkmaktadır. Giriş kapısının üzerindeki alınlıkta sıraltı renkli sır ile yapılan rumi motifleri ile oluşturulan çini kompozisyon dikkat çekmektedir (Foto 2.110).

Foto 2.110. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Kapısı Çini Süslemeleri

Tuğla Süsleme: Hamamın tuğla süslemesi dış cephede tuğlaların yatay ve dikey dizilmesi ile oluşturulan bir haraketlilik ile kendini göstermektedir (Foto 2.111).

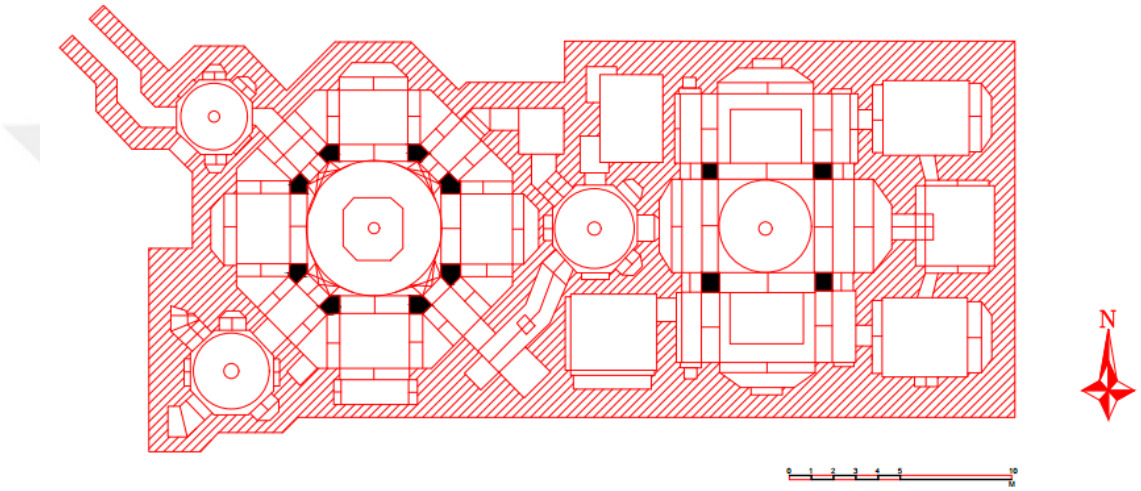

Foto 2.111. Yezd Han Hamamı'nın Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri

2.7.2.3. Kürdeşt Hamamı

YERİ: Culfa Şehri'nin Kürdeşt Köyünde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Kürdeşt Hamamı Kaçar Döneminde (1794-1925) ikinci padişahın veliahtı Abbas Mirza Veliaht (1789-1833) (Zamanın Azerbaycan valisi) zamanında yaptırılmıştır[210]. Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.12. Culfa Kürdeşt Hamamı
(G.H: 70)

[210] Nadir Mirza, *Darussaltani Tebriz'in Tarih ve Coğrafyası*, Sutude, Tebriz 1994, 215.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hamam Doğu Azarbeycan'ın en güzel hamamlarından biridir. Tek fonksiyonlu bir hamamdır. Zemin kotundan aşağıda, doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Hamam iki heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın büyük bir avlusu olup, bu avlunun doğusunda revaklar bulunmaktadır (Foto 2.112). Binanın asıl giriş kapısı günümüzde kuzeybatı cephededir. Tuğladan sivri kemerlerle belirlenen sade bir giriş kapısı olarak düzenlenmiştir (Foto 2.113). Giriş kapısından basamaklarla heşti bölümüne ulaşılır(Foto 2.114). Yapının diğer hamamlardan farklı olarak biri kuzeybatıda, diğeri güneybatıda olmak üzere iki heşti bölümü bulunmaktadır. Güneybatıda bulunan heştinin giriş kapısı üstten basamaklarla mekana inilmektedir. Sekizgen planlı üzeri kubbe ile kapatılmış olan heştide dört niş yer alır. Kuzey batıda yer alan heştide diğerinde olduğu gibi sekizgen planlı ve kubbeli bir mekandır. Heştilerden küçük koridorlar vasıtası ile hamamın soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk sekizgen planlı ve sekiz istinatlı bir şema gösterir (Foto 2.115). Mekanın ortasını sekiz sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan merkezi bir kubbe örtmektedir. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmış olup ortası fenerlidir. Soğukluğun üzerini örten kubbeli alana dört yönde dört eyvan açılmaktadır. Güneydeki eyvan dikdörtgen, diğer eyvanlar ise yarım sekizgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Kubbeyi taşıyan sütunlar biçim ve süslemeleri ile dikkat çekicidir. Mermer sütunların kaidesi, gövdesi, bilezik kısımları haccari tekniğinde kabartmalar ile süslenmiştir. Sütun başlıkları mukarnaslı başlık formundadır. Kubbenin ortasında sekizgen mermer bir havuz bulunur. Kenarında oturup dinlenmek için yapılmış sekiler vardır. Bu sekilerin altındaki boşluklara ayakkabı konulur. Soğukluk yerden duvarların 1m yüksekliğine kadar tamamen mermerden yapılmıştır. Soğuklukta eyvanların önünde dikdörtgen planlı mermerden dört havuz bulunmaktadır. Soğukluğun güneydoğu ve kuzeydoğusundan iki eğri koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.116). Ilıklık mekanında güney ve batı tarafında dikdörtgen, kuzeydoğu ve güneydoğuda yarım sekizgen olmak üzere dört niş bulunmaktadır. Ilıklığın kuzeyinden bir koridor ile tuvaletlere geçilir. Tuvaletler dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülmüştür. Ilıklığın doğusundan bir koridor ile sıcaklığa ulaşılır.

Hamamın sıcaklık bölümü merkezi planlı olup, dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerlerle oturan merkezi kubbe ve bu kubbeli alana dört yönde açılan eyvanlardan oluşan bir şema gösterir. Orta alana açılan eyvanlar yarım sekizgen planlı ve tonoz iile örtülüdür (Foto 2.117). Kubbeyi taşıyan sütunlar sekiz köşeli olup, sütun başlıkları mukarnaslıdır. Sıcaklığın ortasında bir havuz bulunur. Kuzey ve güneydeki eyvanların dip duvarlarında birer niş yer almaktadır. Sıcaklığın güneybatısında kare planlı ve üzeri kubbe ve üzeri kubbe ile kapatılmış olan temizlenme hücresi bulunur. Sıcaklığın doğusunda bulunan eyvandan beş basamak ile hazine bölümüne girilir. Burada üç hazine yer almaktadır. Ortadaki hazine dikdörtgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.118). Bu hazine sıcak suludur. Kuzeydoğu ve güneydoğudaki hazineler dikdörtgen planlı ve üzerleri kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatısında ise kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir halvet hücresi bulunmaktadır.

Foto 2.112. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Avlusu

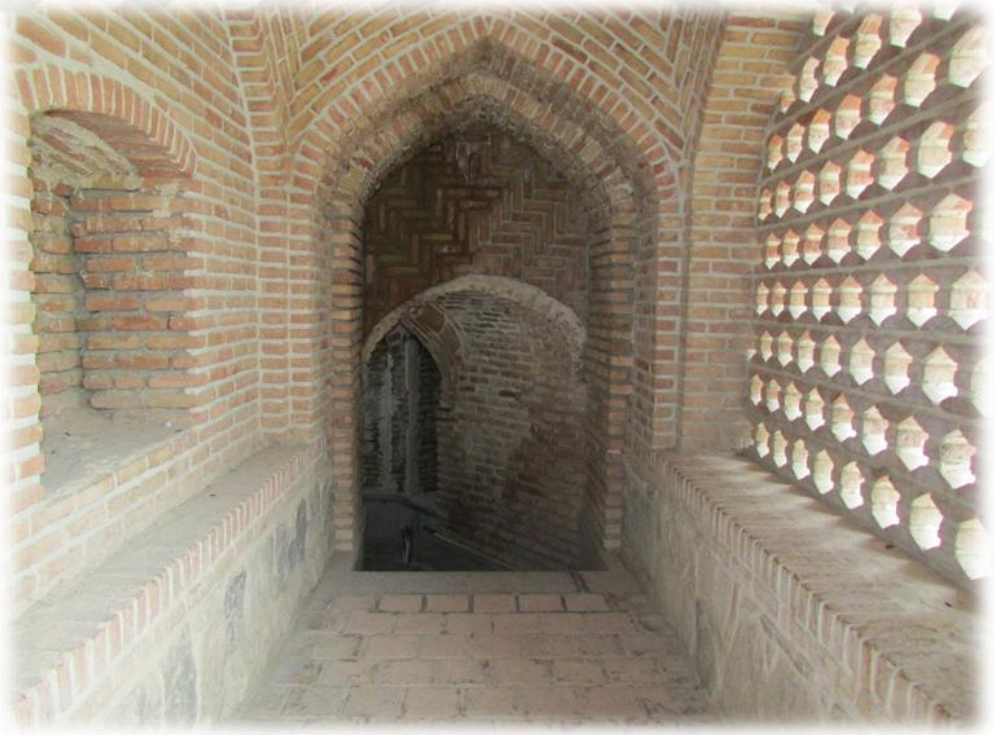

Foto 2.113. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Giriş Kısmı

Foto 2.114. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.115. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.116. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.117. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

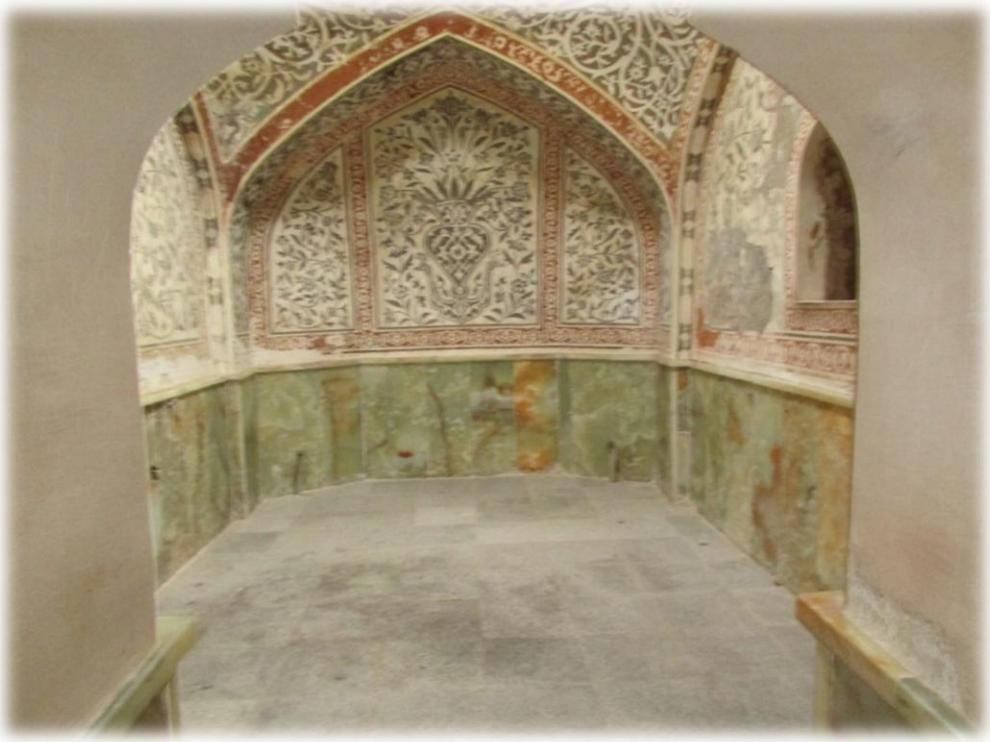
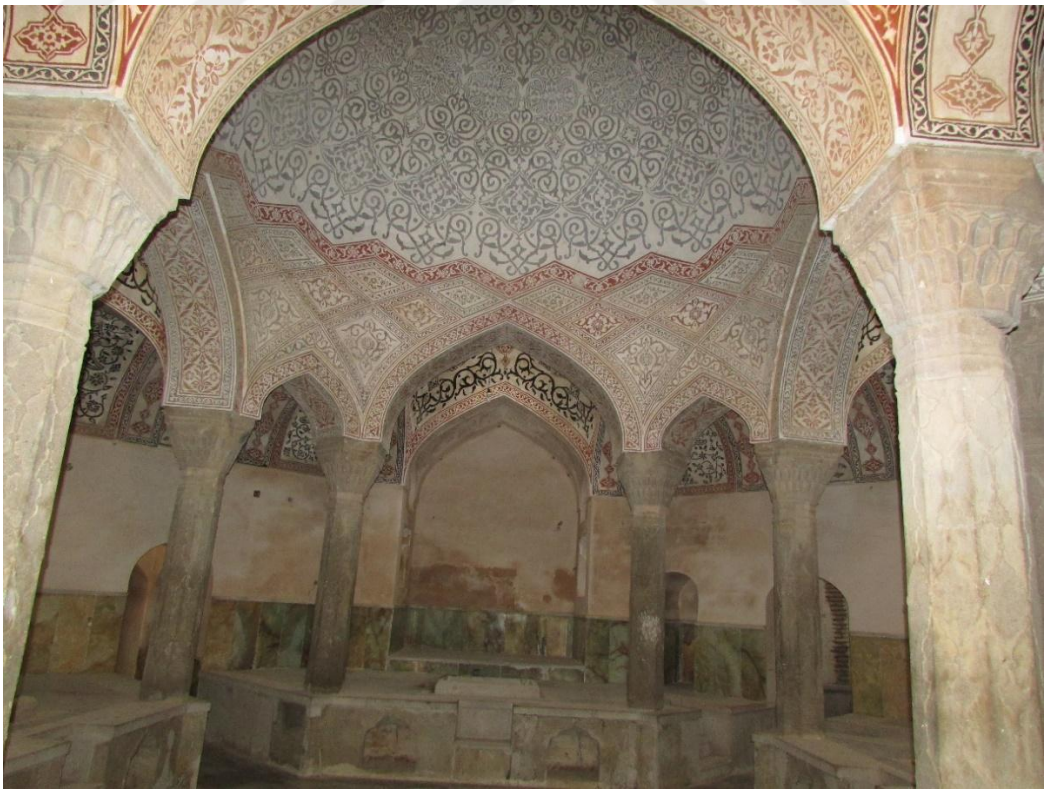

Foto 2.118. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Kürdeşt Hamamı, İran'ın Doğu Azerbaycan'ın en bezemeli hamamlarından biridir. Hamamda kalem işi, taş ve tuğla süsleme görülmektedir[211].

Kalem İşi Süsleme: Hamamın tüm birimlerinde üst örtü ve üst örtüye bağlı sistemlerde kalem süslemeler görülmektedir. Kalem işlerinin en muhteşemi bu hamamda kullanılmıştır. Bitkisel ve eslimi motifler simetrik olarak tekrarlanmıştır (Foto 2.119). Bazı tonozların altında çeyrek üslubunda 90 derecede simetrik olarak bitkisel motifler kullanılmıştır. Kenardaki bordürler rumi üslubuyla süslenmiştir (Foto 2.120). Kubbe altındaki karbendinin üçgenleri tamamen bitkisel motifler ve kenardaki bordürleri rumi tekniğiyle kırmızı ve siyah renkte süslenmiştir (Foto 2.121). Duvar üzerindeki kalem işleri çeşitli üsluplarla süslenmiştir. Özellikle saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleri ve etrafında bitkisel motiflerle daha gösterişli bir biçime gelmiştir. Bu kalem işleri tamamen simetri halinde kullanılmaktadır (Foto 2.122). Duvar üzerindeki kalem işlerinde bazen bitkisel motiflerle hayvani motifler bir araya gelmiştir (Foto 2.123).

[211] Huseyn Dusti, *Eresbaran Tarih ve Coğrafyası*, Efzar, Tebriz 1994, 187.

Foto 2.119. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Kalem İşi Süslemeleri

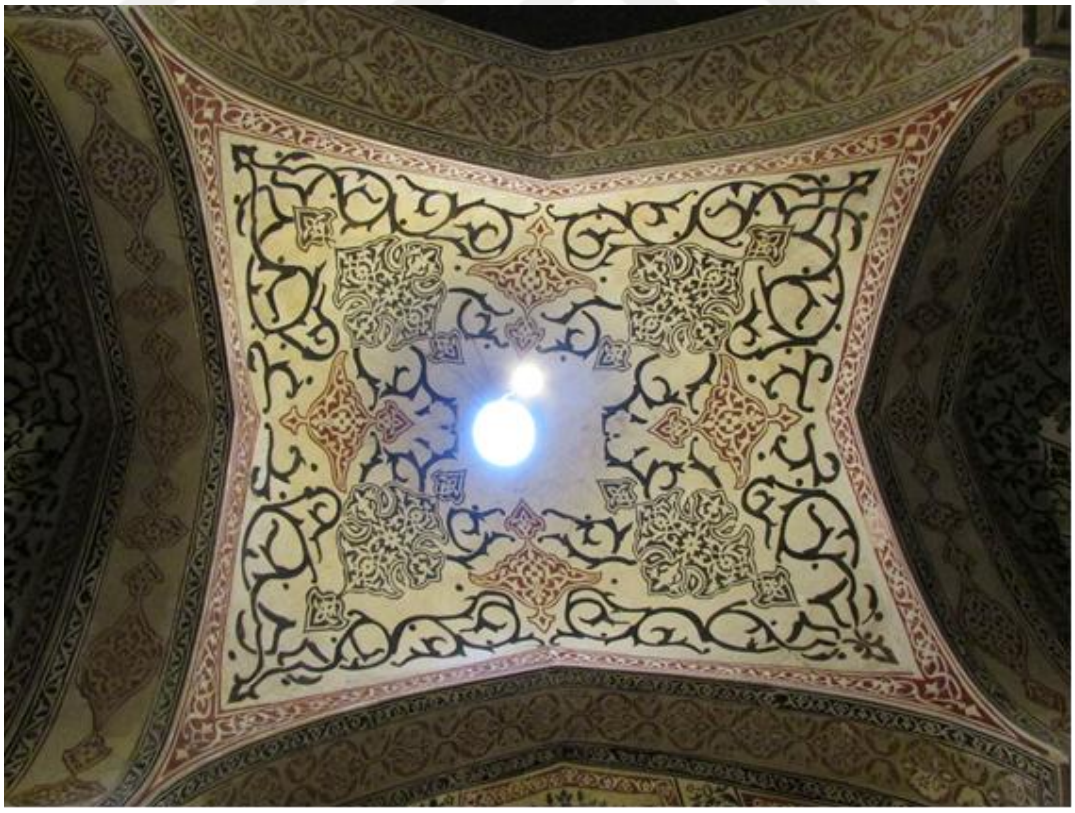

Foto 2.120. Culfa Kürdeşt Hamamı Soğukluk Bölümü Çeyrek Üslubunda Kalem İşi Süslemeleri

Foto 2.121. Culfa Kürdeş Hamamı'nın Soğukluk Bölüm Rumi Tekniği Kalem İşi Süslemeleri

Foto 2.122. Culfa Kürdeş hamamı'nın Kalem İşi Soğukluk Saksı Motifleri

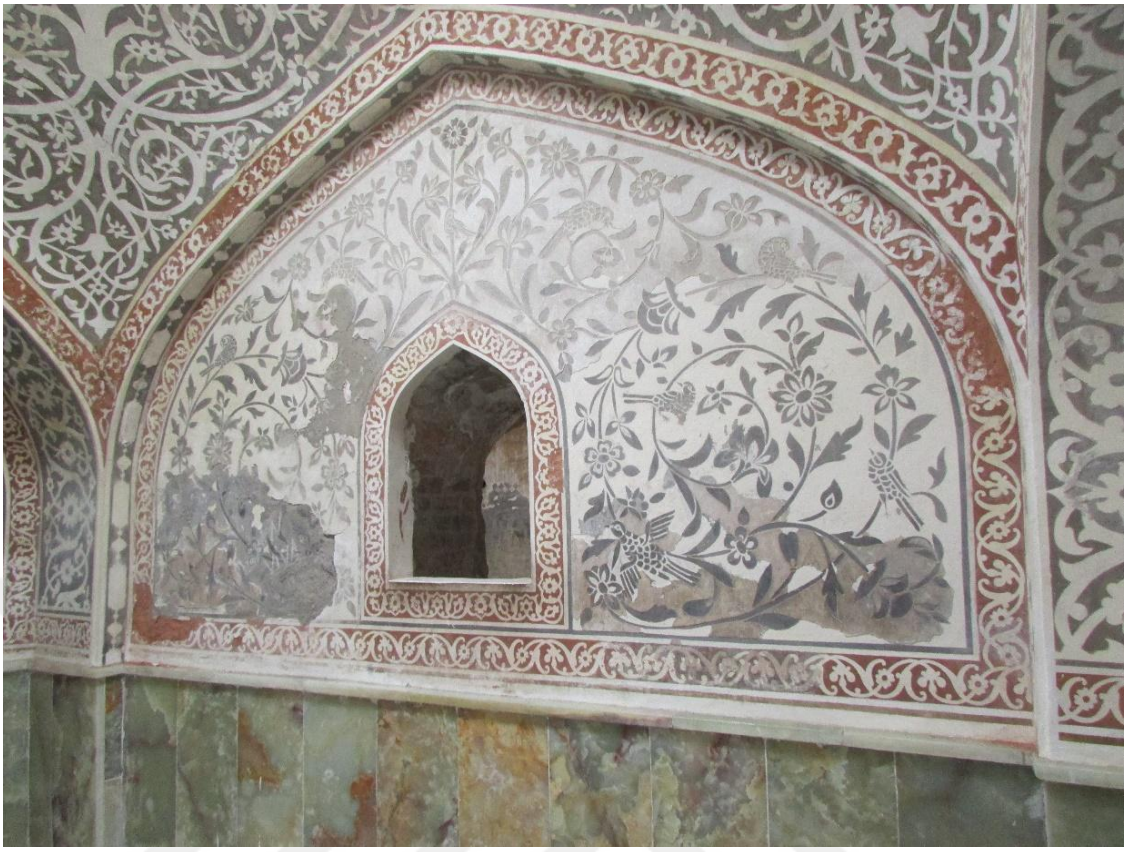

Foto 2.123. Culfa Kürdeşt Hamamı Soğukluk Bölümü Hayvan Figürlü Kalem İşi Süslemeleri

Taş Süsleme: Hamamda kubbeyi taşıyan sütunlar sekizgen gövdeli olup üzerleri bitkisel motifler ile bezenmiştir. Sütun başlıkları kırmızı renkli mukarnesli kırmızı renkli taşla süslenmiştir (Foto 2.124).

Foto 2.124. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri

Tuğla Süslemeleri: Hamamın avlu revaklarında tuğlaların yatay, dikey ve diyagonel olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan bezemesel bir hareketlilik söz konusudur. (Foto 2.125)

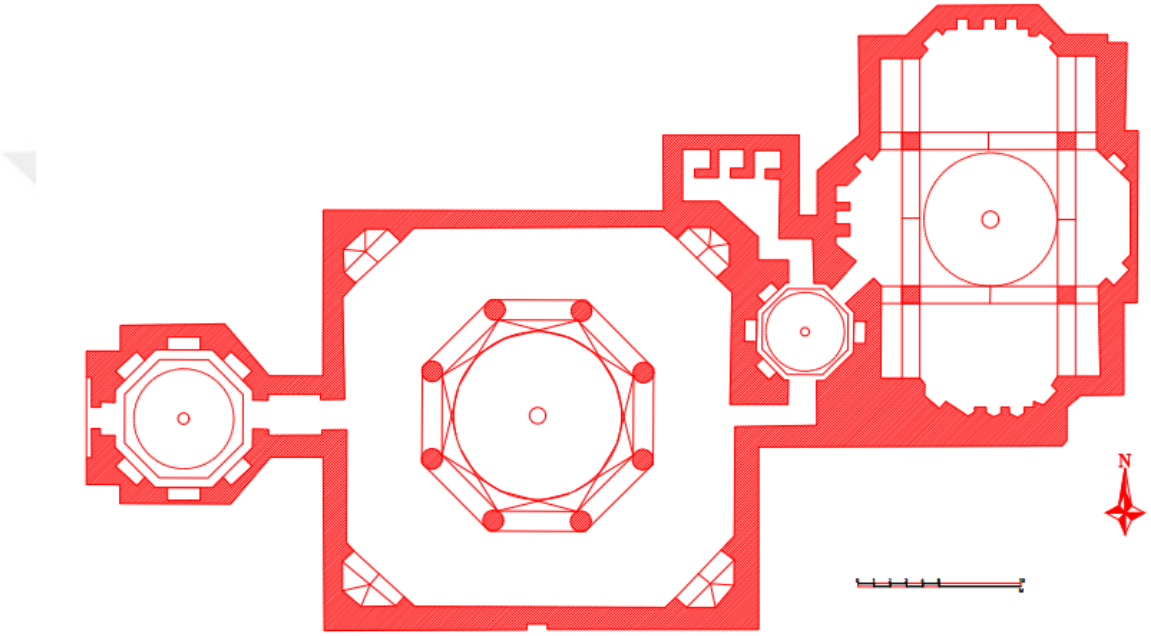

Foto 2.125. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın Tuğla Süslemeleri

2.7.2.4. Muhammed Beg Hamamı

YERİ: Hoy Şehri'nin merkezindeki pazarın batısında yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam, Muhammed Han-ı Domboli tarafından Kaçar Döneminin (1794-1925) başlarında yaptırılmıştır[212]. Günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.13. Hoy Muhammed Beg Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Urmiye) (E.T. 20.08.2015)

[212] İskenderzade, 146.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Tek fonksiyonlu bir hamam olan Muhammed Beg Hamamı heşti, soğukluk, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda inşa edilen hamamın giriş kapısı batı yönde yer almaktadır. Basit bir dikdörtgen açıklıktan oluşan giriş kapısından üç basamak ile heşti bölümüne girilir (Foto 2.126). Heşti bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.127). Heşti iki yönde üçerden altı niş ile orta alana açılmaktadır. Heştinin doğusundan on basamak vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilmektedir.

Soğukluk kare planlı ve sekiz istinatlı bir şema gösterir. Soğukluk ortasında sekiz sütun üzerine sivri kemerlerle oturtulan merkezi bir kubbe ile örtülü olup dört köşede bu alana açılan yarım sekizgen planlı ve üzerleri tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşan bir şema gösterir. Kubbenin ortasında bir fener, kubbe kasnağında dört pencere bulunmaktadır. Tonozların üzerinde de birer açıklık yer alır (Foto 2.128). Kubbeyi taşıyan sütunlar kırmızı taştan ve altıgen şeklinde olup mukarnaslı sütun başlıklarına sahiptir. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır. Kubbenin altında altıgen şeklinde mermerden yapılmış bir havuz bulunur. Soğukluğun kenarlarında sekiler vardır ve altlarındaki boşluklara ayakkabılar konulur. Soğukluğun köşelerinde dört adet dikdörtgen planlı havuz bulunmaktadır. Soğukluğun doğusundan L şeklinde bir koridor ile ılıklığa girilir.

Ilıklık bölümü sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülmüştür . Ilıklıkta dört niş bulunmaktadır. Kubbenin altında daire şeklinde bir havuz yer alır. Ilıklık zeminden belli bir mesafeye kadar tek renk çini ile kubbe altı tamamen alçı ile sıvanmıştır. Ilıklığın kuzeyinden eğri bir koridor ile tuvaletlere geçilir. Düzenli bir şema vermeyen tuvaletlerin üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeydoğusundan dar bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Hamamın sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerle oturan bir kubbe ve kubbeli alana açılan dört eyvan yapısından oluşmaktadır (Foto 2.129). Kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında dört pencere yer almaktadır. Ortadaki merkezi alana açılan dört eyvan yarım sekizgen planlı ve üzerleri tonozlarla örtülüdür. Eyvanlarda nişlere yer verilmiştir. Tonozların üzerinde birer açıklık bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünde kuzey ve güney eyvanlarının önünde

dikdörtgen planlı birer havuz yer almaktadır. Sıcaklık bölümnde yerden belirli bir mesafeye kadar duvarlar tek renk çini ile kaplanmıştır.

Foto 2.126. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Giriş Kapısı (Miras-ı Ferheng-i Urmiye) (E.T: 20.09.2015)

Foto 2.127. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.128. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.129. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Alçı Süslemeleri: Hamamın soğukluk bölümünde kubbeye geçişte karbendilerin üzerinde bitkisel motifler ile oluşturulan bir süsleme görülmektedir. (Foto 2.130).

Taş Süslemeleri: Soğukluk bölümünde sütun başlıkları mukarnaslı başlıklar şeklindedir (Foto 2.130)

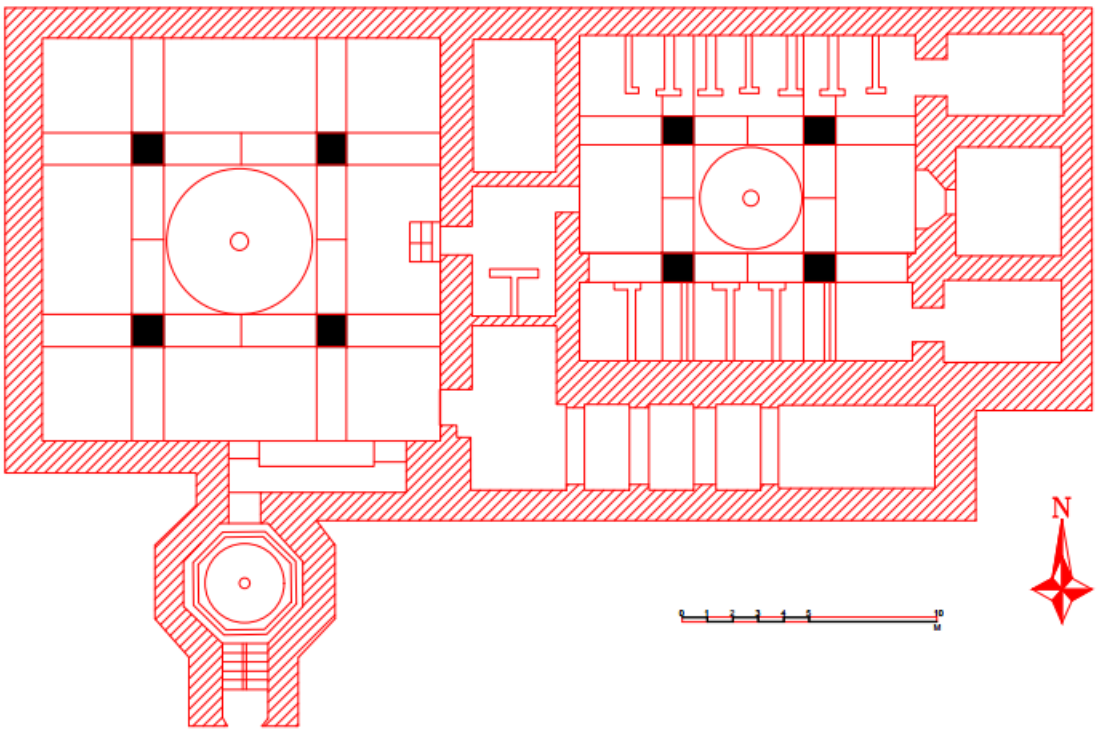

Foto 2.130. Hoy Muhammed Beg Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Ve Taş Süslemeleri

2.7.2.5. Çaharsug Hamamı

YERİ: Meraga'nın eski yerleşim merkezinde ve pazarın içinde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Çaharsug Hamamı Meraga'nın en eski hamamlarından birisidir. Kalıntılarına göre ve Miras-ı Ferhengi'nin (İran Kültür Bakanlığı) kayıtlarına göre bu bina Kaçar Döneminin (1794-1925) başlarına aittir. Çaharsug Hamamı günümüze kadar hiç restore edilmemiştir ve hicri 1275 (1858) yılında Hüseyin Guli, Abdul Hamdin vasıtası ile bu hamamı vakıf etmiştir. Günümüzde bu hamamın birçok yeri tahrip olmuştur ve kullanılmamaktadır. Çaharsug Hamamı h.ş. 1382 (2003) yılında 9187 numarası ile Miras-ı Ferhengi (İran Kültür Bakanlığı) tarafından koruma ve kayıt altına alınmıştır. Bugün hamam kapalıdır ve kullanılmamaktadır.

Çizim 2.14. Meraga Çaharsug Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tebriz) (E.T. 09.06.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Çarsuğ Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklı ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda ve doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Giriş kapısı binanın güneyinde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı basit bir giriş kapısından koridora ve koridordan da altı basamak vasıtası ile heşti bölümüne girilir (Foto 2.131). Heşti bölümü sekizgen planlı ve üzeri bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.132). Heşti bölümünden sivri bir tonoz ile örtülü bir koridor ile soğukluk bölümüne ulaşılmaktadır. Bu koridordan soğukluk bölümüne geçmek için iki kapı bulunmaktadır.

Soğukluk bölümü merkezi planlıdır (Foto 2.133). Ortasında tuğladan örülmüş dört adet paye ile taşınan bir kubbe bulunmaktadır. Günümüzde bu kubbe tahrip olmuş, sadece bazı kalıntıları kalmıştır. Kubbe tuğla ile örülmüş ve üzeri alçı ile sıvanmıştır. Soğukluk bölümünün duvarlarına sivri kemerli nişler açılmış ve bunların çevresinde ahşaptan yapılmış elbise dolapları yerleştirilmiştir. Soğukluk bölümünün doğusundan iki kapı ile ılıklık ve ambar bölümüne geçilmektedir. Hamamın ambarı L şeklinde bir koridordan oluşur. Üzeri tonozlar ile kapatılmıştır. Hamamın ılıklık bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.134). Ilıklıkta iki tuvalet bulunmaktadır. Ilıklığın kuzeydoğusundan sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü Soğuklukta olduğu gibi merkezi planlı bir şemaya sahiptir. Ortada dört bağımsız paye üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan üzeri tonozla kapatılmış mekanlardan oluşmaktadır. Merkezi kubbeye geçiş iri mukarnaslarla sağlanmıştır (Foto 2.135). Sıcaklığın doğu tarafından hazine bölümüne girilir. Hazine kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.136). Bu hamamın külhanı ve depoları bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeydoğu ve güneydoğusunda iki halvet hücresi yer alır. Halvet hücreleri dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır.

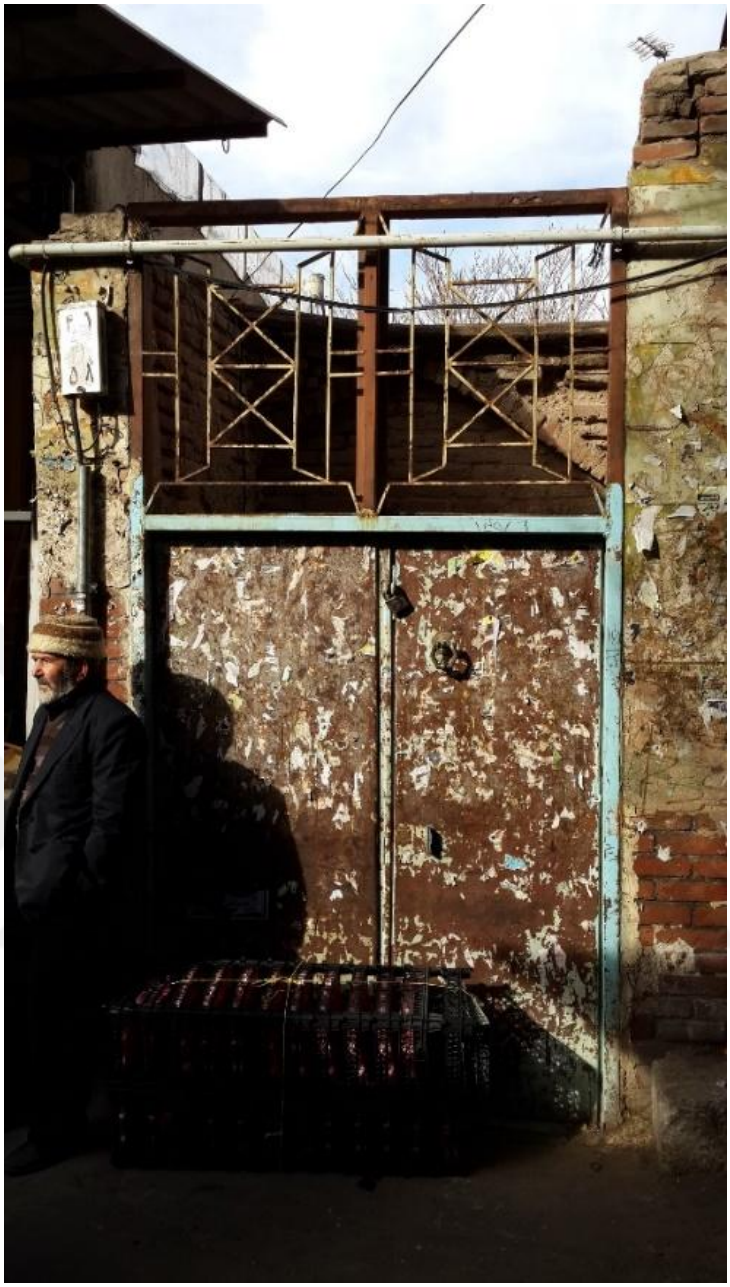

Foto 2..131. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.132. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.133. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.134. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.135. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.136. Meraga Çaharsug Hamamı'nın Hazine Bölümü

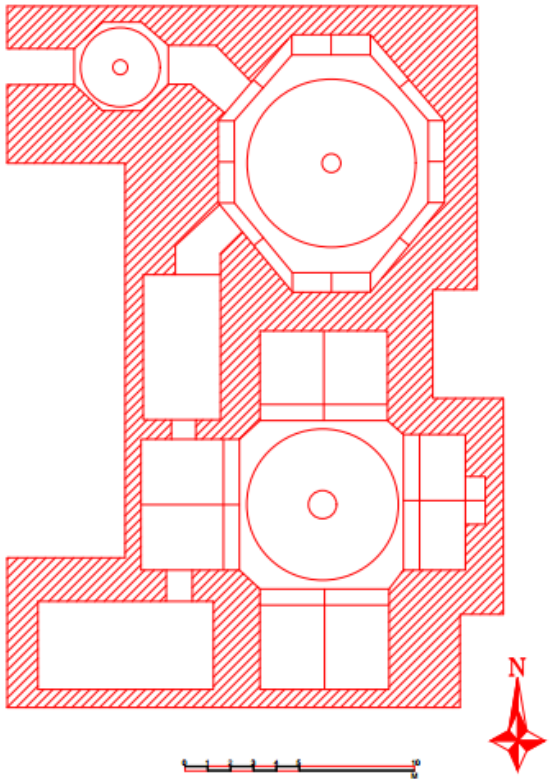
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde harap olup süslemesi yoktur.

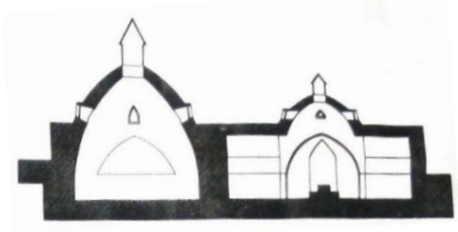
2.7.2.6. Şeyh İslam Hamamı

YERİ: Meraga Şehri'nin eski yerleşim yerlerinden şimdiki Musalla Meydanı'nın yakınında bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Şeyh İslam Hamamı, Kaçar Döneminin (1794-1925) başlarında yaşayan Şeyhül İslam tarafından yaptırılmıştır[213]. Hamam Pehlevi Döneminde onarılmıştır. Günümüzde yapı müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.15. Meraga Şeyh İslam Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tebriz) (E.T. 09.06.2015)

[213] Hayrullahi, 40.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Şeyh İslam Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Zemin kotundan aşağıda ve kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Giriş kapısı hamamın batı yönünde yer almaktadır. Dışarıdan dört basamakla sade giriş kapısına ulaşılır. Giriş kapısının mermerden bir çerçeve içerisine alınmıştır (Foto 2.137). Giriş kapısından birkaç basamak vasıtası ile heşti bölümüne geçilmektedir. Heşti bölümü sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.138). Buradan eğri bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilmektedir.

Soğukluk sekizgen planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.139). Soğukluğun üzerini örten kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında dört pencere bulunur. Soğukluğun duvarlarında sekiz nişe yer verilmiştir. Soğukluğun güneybatı tarafından bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir. Ilıklık bölümü dikdörtgen planlıdır ve tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.140). Ilıklığın güneyinden bir kapı vasıtası ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümü dört eyvanlı bir şema yansıtır. Üzeri duvara bitişik payeler üzerinde sivri kemerlere oturan ile bir kubbe kapatılmıştır (Foto 2.141). Kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında sekiz pencere bulunmaktadır. Sıcaklığın dört yönündeki eyvanlar dikdörtgen planlı olup, üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın doğu tarafındaki eyvanın dip duvarında bir niş yer alır. Mekanın batısında yer alan eyvanın güneyinden kapı vasıtası ile hazine bölümüne geçilir. Hazine dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.142).

Foto 2.137. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.138. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.139. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.140. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.141. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.142. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam oldukça sade olup sıcaklık bölümü üst örtüsünde renkli sıva uygulanmıştır (Foto 2.143).

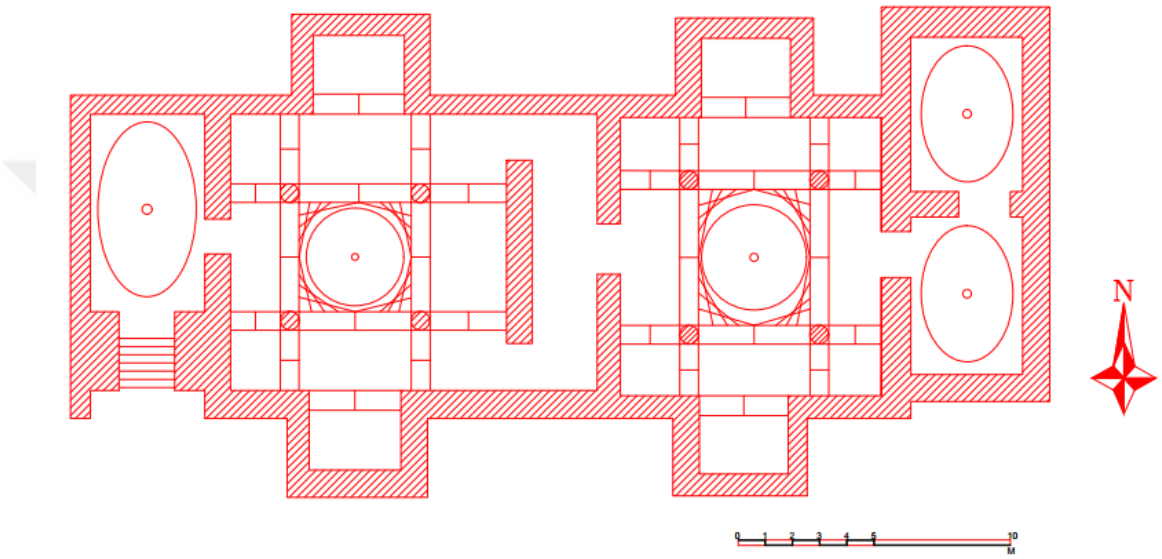

Foto 2.143. Meraga Şeyh İslam Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Renkli Alçı Süslemeleri

2.7.2.7. Alihan Hamamı

YERİ: Eşkonan Şehri'nin merkezinde Ulu Cami'sinin yakınında yer alır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam kültür Bakanlığından aldığımız bilgiye göre Ali Han tarafından Kaçar Döneminin (1794-1925) başlarında yaptırılmıştır. 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.16. Eşkonan Alihan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Ali Han Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Hamam doğu – batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Güney cephede bulunan hamamın giriş kapısı mukarnas kavsaralıdır. Sivri bir kemer ile belirlenen kavsara dörtgen çerçeveye tamamlanmıştır (Foto 2.144). Hamamın giriş kapısından heşti bölümüne geçilir. Heşti dikdörtgen planlı ve üzeri kubbemsi bir tonoz ile kapatılmıştır. Heştinin doğu tarafından bir kapı vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk merkezi planlı olup, üzeri ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.145). Kubbeyi taşıyan sütunların başlıkları mukarnaslıdır. Soğukluğun kuzey ve güneyinde bulunan eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonozla kapatılmıştır. Soğukluğun doğusundan bir kapı ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümüde soğukluk bölümünde olduğu gibi merkezi planlı olup üzeri ortada dört bağımsız sütun üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.146). Sıcaklığın kuzey ve güneyinde de iki eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Kubbenin altında sekizgen bir havuz yer alır. Sıcaklığın doğusundan hazine bölümüne geçilir. Dikdörtgen planlı iki bölümden oluşan hazine bölümünün üzeri kubbemsi bir tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.144. Eşkonan Alihan Hamamı'nın Giriş Kapısı
(https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/01/03/688731/) (E.T: 29.04.2018)

Foto 2.145. Eşkonan Alihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

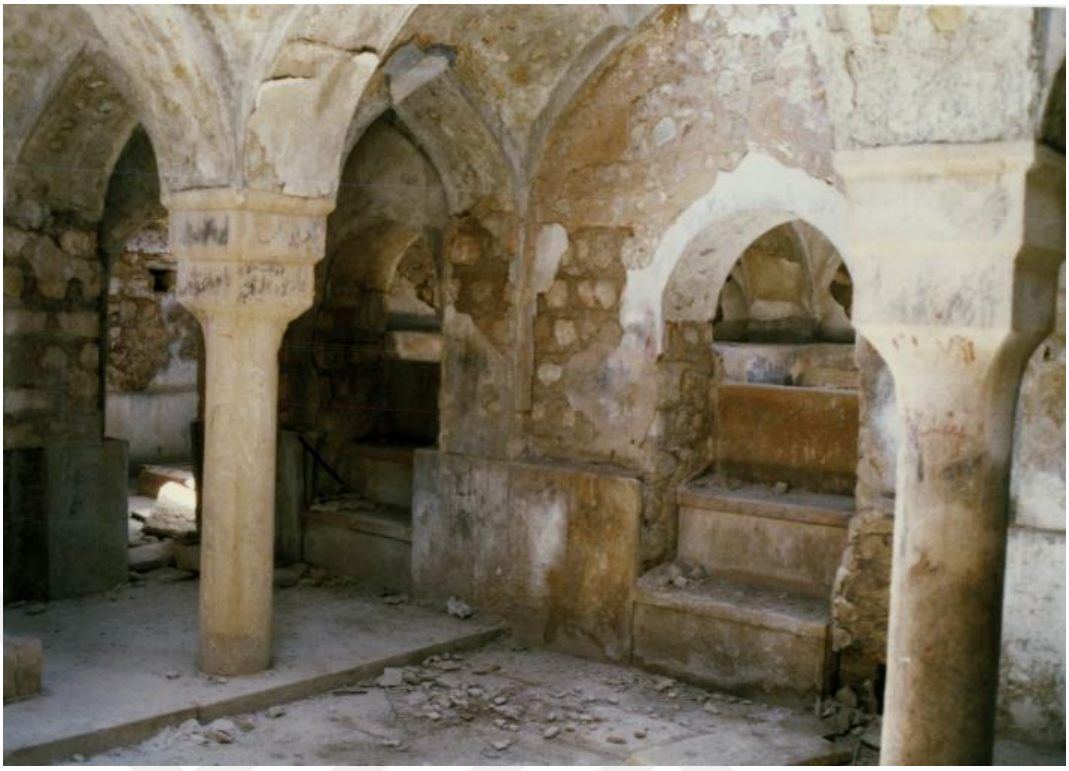

Foto 2.146. Eşkonan Alihan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Alçı Süslemeleri: Hamamda kubbeye geçiş karbendiler vasıtasıyla gerçekleşmiş üzerinde herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir. (Foto 2.147).

Taş Süslemeleri: Hamamın soğukluk ve sıcaklık bölümündeki sütunların gövdesi burmalı olup, başlıkları mukarnaslı başlık formundadır. (Foto 2.147).

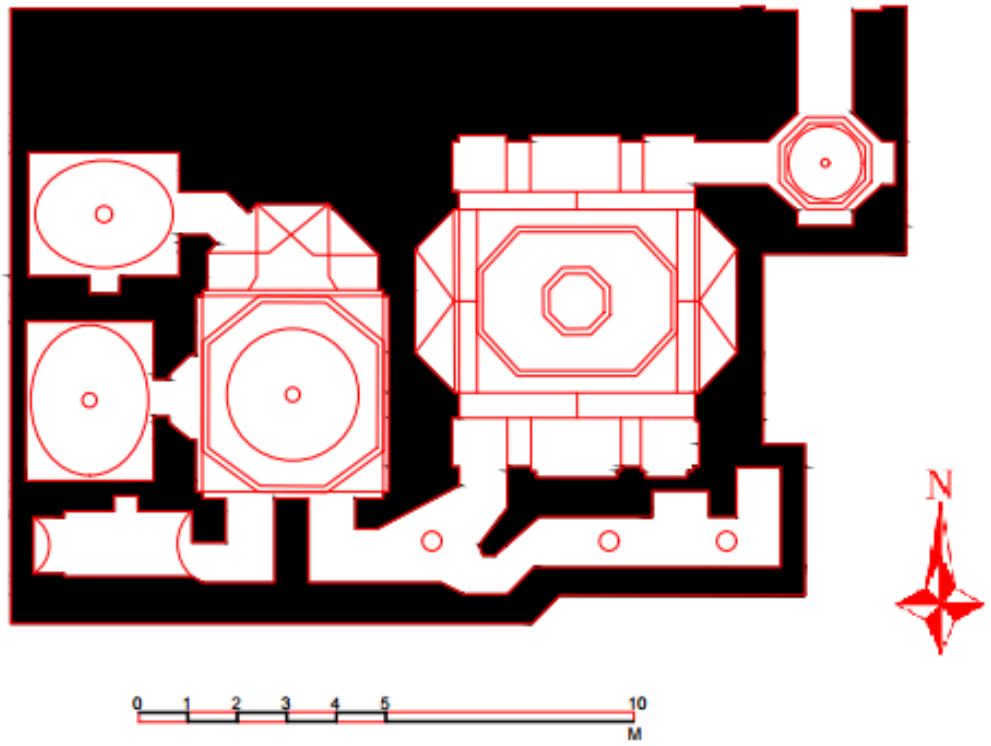

Foto 2.147. Şiraz Alihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Ve Taş Süsleri

2.7.2.8. Fin Hamamı

YERİ: Kaşan Şehrinin Fin Bağında yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam çift fonksiyonlu olup, büyük hamam ve küçük hamam olarak anılmaktadır. Büyük Hamam Safevi Döneminde Küçük Hamam ise Kaçar Döneminin (1794-1925) başlarında İkinci Padişah Feth Ali Şah (1797-1834) tarafından yaptırılmıştır[214]. Günümüzde ise müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.17. Kaşan Fin Hamamı
(G.H: 91)

[214] Hasan Neragi, *Kaşan'daki Fin Bağında Tarihi Hamam*, Kaşan 1970, 16.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Küçük Hamam heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Kuzey cephede yer alan giriş kapısı tuğladan sivri kemer ile belirlenmiş ve dörtgen çerçeveye tamamlanmıştır (Foto 2.148). Girişten üç basamak ile koridora, koridordan orta alana açılan sivri kemerli heştiye ulaşılır. Heşti bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.149). Heştide iki niş bulunmaktadır. Heştinin batı tarafından bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk kare planlı ve iki eyvanlı bir şema yansıtmaktadır. Mekanın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerinde sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe ile örtülü orta alana açılan karşılıklı iki eyvan ise yarım sekizgen planlı olup, üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.150). Soğukluğun ortasında sekizgen planlı üç katlı bir havuza yer verilmiştir. Kenarlarında oturup dinlenmek için sekiler bulunmaktadır. Soğukluğun zemini tamamen mermer taştan yapılmıştır. Sekilerin oturma yeri ve duvarlar yerden 1m yüksekliğe kadar tek renk çini ile süslenmiştir. Soğukluğun güneybatı tarafından ılıklığa ulaşılır.

Düzenli bir şema göstermeyen ılıklığın üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.151). Ilıklığın doğu tarafından uzun ve düzgün olmayan bir koridor ile üzeri tonoz ile örtülü tuvalet kısmına geçilir. Ilıklığın batısından yine düzgün olmayan bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık kare planlı tek kubbeli tiptedir. Sıcaklığın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerler vasıtasıyla oturan bir kubbe, kuzeyde bulunan yarım sekizgen planlı eyvan ise tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.152). Sıcaklığın ortasında bir göbek taşı bulunur. Sıcaklığın batısından hazineye ulaşılır. Hazine bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.153). Sıcaklığın kuzeybatı ve güneybatı tarafında iki halvet hücresi vardır. Halvet hücrelerine iki eğri koridor ile girilir. Bu hücreler dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.148. Kaşan Fin Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.149. Kaşan Fin Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.150. Kaşan Fin Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.151. Kaşan Fin Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.152. Kaşan Fin Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.153. Kaşan Fin Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Kaşan'ın Fin Hamamı çini, tuğla ve alçı süsleme görülmektedir.

Alçı Süsleme: Hamamın soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde kubbeye geçişte karbendiler uygulanmış, üzerlerinde ayrıca bezemesel bir unsura yer verilmemiştir (Foto 2.154).

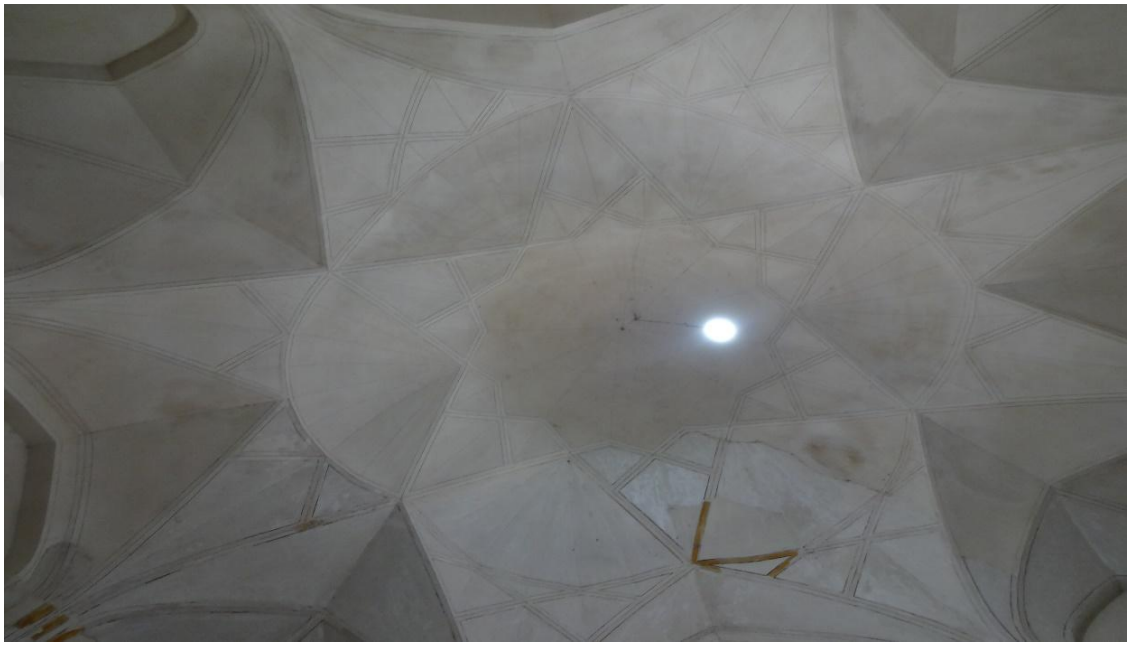

Foto 2.154. Kaşan Fin Hamamı'nın Soğukluk Alçı Süslemeleri

Çini Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinin yerden 1m mesafeye kadar olan kısmı mavi, beyaz, lacivert renklerde levha çiniler ile süslenmiştir. Levha çiniler sıraltı tekniğinde rumi motifleri ile süslenmiş bir bordürle sınırlandırılmıştır (Foto 2.155).

Tuğla Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinde levha çinileri sınırlayan bordürlerin üzeri lacivert renkte sırlı tuğlalarla süslenmiştir (Foto 2.156).

Foto 2.155. Kaşan Fin Hamamı Soğukluk Bölümü Çini Süslemeleri

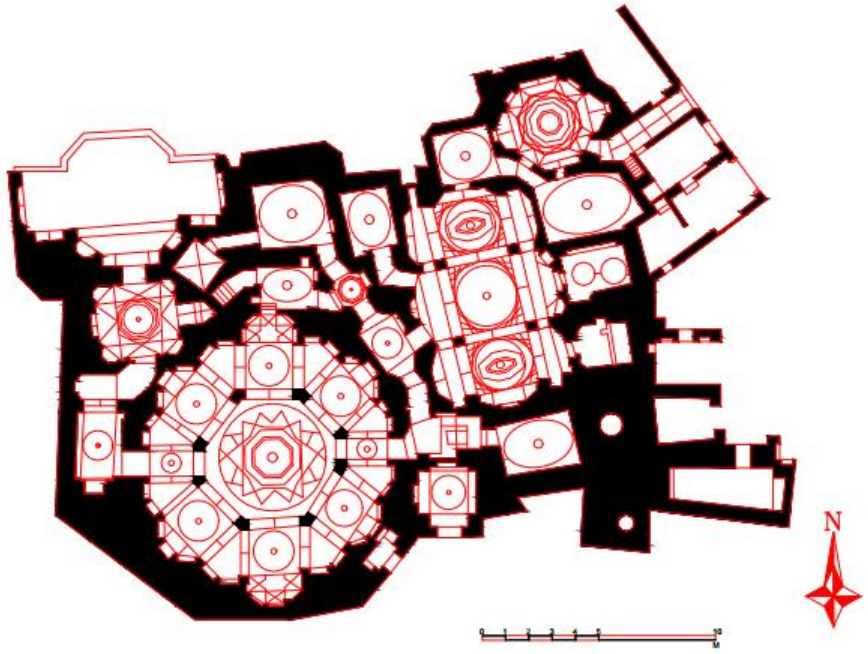

Foto 2.156. Kaşan Fin Hamamı Sıcaklık Bölümü Tuğla Süslemeleri

2.7.2.9. Sultan Ahmed Hamamı

YERİ: Kaşan Şehrindeki Alevi Caddesinde bulunur.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Sultan Ahmed Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yapının plan ve süsleme özellikleri Kaçar Döneminin (1794-1925) başlarına işaret etmektedir[215]. Kapının solunda ahşap bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede ''Sultan Ahmed Hamamı tarihi bir hamamdır'' yazmaktadır. 1976 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Restorasyondan sonra günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.18. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı
(G.H: 102)

[215] Ali Şerif, *Kaşan'ın Tarihi Binalar ve Eserlerinin Danışmanlığı*, Kültür Bakanlığı, Kaşan 1971, 31.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Sultan Ahmed Hamamı, çift fonksiyonlu bir hamam olup heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerine sahiptir. Doğu-batı doğrultusunda inşa edilen hamamın kuzey yönde bulunan giriş kapısı anıtsal bir taç kapı formundadır. Üç kademeli taç kapının yan kanatları abidevi vurgusunu kuvvetlendirmektedir. Asıl giriş sivri bir kemerle belirlenmiş, kavrananın içerisinde yüzeysel sivri kemerli nişlere yer verilerek üzeri mukarnaslarla dolgulanmıştır. Çerçeve dikdörtgene tamamlanarak köşelerde kalan boşluklar geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Girişin iki yanında mukarnaslı nişlere yer verilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli kapının kemerinde bitkisel, ortasında ise hayvan figürlerinden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır (Foto 2.157). Hamamın taç kapısından küçük bir koridor ile heşti bölümüne girilir. Heşti iki bölümden oluşur. İlk bölüm sekizgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülmüştür. Heştiden düzgün olmayan bir koridor ile heştinin diğer bölümüne geçilir. Bu bölüm dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.158). Heştiden dar bir koridor vasıtası ile soğukluğa ulaşılır.

Soğukluk bölümü oniki dilimli ve sekiz istinatlı tiptedir (Foto 2.159). Soğukluğun iç kısmında kemerler vasıtası ile sekiz sütuna oturan büyük bir kubbe ile bunun etrafında dış kısmını oluşturarak sekizgeni tamamlayan mekânlar birer küçük kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun tam ortasında sekizgen bir havuz vardır. Soğuklukta kuzey ve güney yönde karşılıklı iki eyvan bulunmaktadır. Eyvanlar yarım sekizgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülüdür. Havuzun etrafında sekiler yer almaktadır. Soğukluk bölümünün zemini ve sekilerin ayakkabılığı tamamen mermerdendir. Duvarlar ve taşıyıcı payeler yerden 1m yükseklğe kadar renkli çinilerle süslenmiştir. Merkezi kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmış ve tuğlalar ile süslenmiştir. Soğuklukta zengin kalem işi süslemeler dikkat çekmektedir. Kalem işi kompozisyonlarda bitkisel motifler, hayvan ve insan figürleri görülmektedir. Soğukluk bölümü bir koridor vasıtası ile ılıklık bölümüne bağlanır.

Ilıklık dört bölümden oluşur. Birinci bölüm düzensiz planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.160). Diğer bölümler dikdörtgen ve kare planlı olup, üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığa ait mekanlar koridorlar ile birbirine bağlanır. Ilıklığın ikinci bölümünden bir koridor vasıtası ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır. Orta alan dört sütun üzerine kemerler vasıtası ile kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.161). Sıcaklıkta soğuklukta olduğu gibi çini ve kalem işleri ile süslenmiştir. Sıcaklığın doğusunda iki hazine bölümü bulunmaktadır. Birisi sıcak, birisi soğuk suludur. Hazine bölümleri dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.162). Sıcaklığın batısında ve kuzeyinde iki halvet hücresi vardır. Eğri bir koridor ile girilen batıdaki halvet hücresi dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Kuzeydeki halvet hücresi kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Kuzeydeki halvet hücresinden hamamın kadınlar bölümüne bir giriş bulunmaktadır.

Kadınlar hamamının ana giriş kapısı kuzeydoğu tarafındadır. Giriş kapısından uzun ve dar bir koridor ile soğukluğa girilir. Soğukluk bölümü sekizgen planlı olup, üzeri duvar üzerindeki payeler üzerine oturmuş kubbe ile örtülüdür. Soğukluğun doğu ve batısında yer alan eyvanlar yarım sekizgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneyinden küçük bir kapı ile ılıklığa girilir. Ilıklık dar ve uzun bir koridor şeklindedir. Üzeri düz tavan ile kapatılmıştır. Ilıklıktan bir kapı vasıtası ile ulaşılan sıcaklık dikdörtgen planlı ve tek kubbeli olup üzeri kubbemsi bir tonoz ile örtülü bir mekândır.

Foto 2.157. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.158. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.159. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

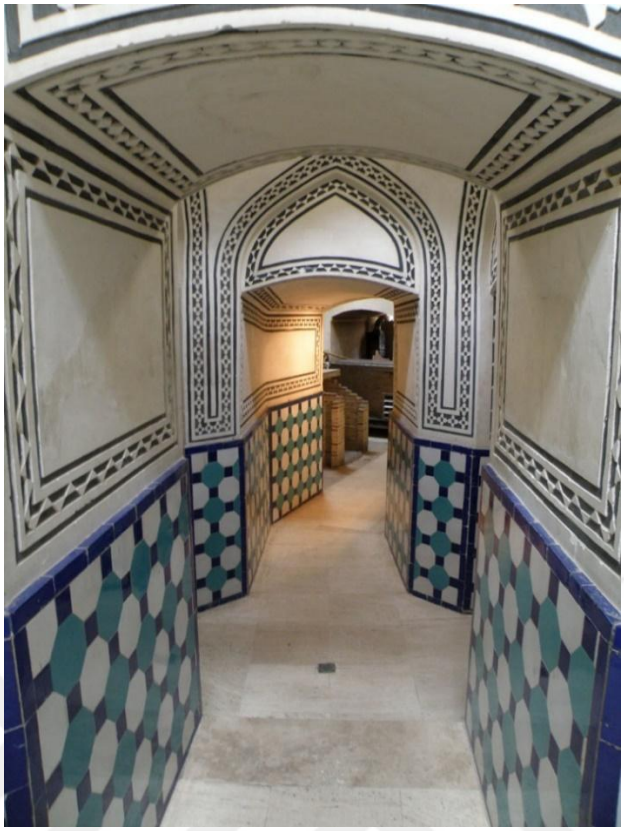

Foto 2.160. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.161. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.162. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam incelenen dönem İran Hamamları içerisinde süslemesi ile en zengin örneği teşkil etmektedir. Hamamın süslemelerinde alçı, çini ve kalem işi süslemeler görülmektedir.

Alçı Süsleme: Hamamın abidevi taç kapısında alçıdan kabartma tekniğinde bitkisel motiflerle kompoze edilen süslemeler görülür. Giriş kapısının kemer alınlığında, aslan ve geyik mücadelesi bitkisel motifler arasına yerleştirilmiştir (Foto 2.163).

Hamamın soğukluk bölümünde alçı kabartma olarak saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleri ile oluşturulan kompozisyon üçgenlerle dolgulanmış bir bordürle sınırlandırılmıştır (Foto 2.164).

Foto 2.163. Kaşan Sultan Ahmet Hamamı Giriş Kapısı Alçı Süslemeleri

Foto 2.164. Kaşan Sultan Ahmet Hamamı Soğukluk Bölümü Alçı Kabartmaları

Çini Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinin yerden 1m mesafeye kadar sarı, mavi, beyaz ve siyah renklerde çinilerle kaplanmıştır. (Foto 2.165). Ayrıca taç kapının kemerinin üzerinde mozaik tekniği ile geometrik bir süsleme görülmektedir (Foto 2.166).

Kalem İşi Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinde duvarlar ve üst örtü sisteminde kalem işi süslemeler görülmektedir. Özellikle soğukluk bölümünde tonozun altında rumilerle oluşturulan bir bitkisel süsleme dikkat çekmektedir (Foto 2.167). Soğukluğun duvarları ise saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleri ile kompoze edilen bir süslemeye sahiptir (Foto 2.168).

Tuğla Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinde kubbeye geçiş karbendilerinin etrafı, altı, karbendinin eşkenar dörtgenleri sırlı tuğlalar ile süslenmiştir (Foto 2.169). Ayrıca soğukluk bölümünde seki altındaki ayakkabı boşluklarının etrafı mavi sırlı tuğlalar ile renklendirilmiştir.

Taş Süsleme: Hamamın soğukluk bölümünde seki altı ayakkabı boşlukları taştan geometrik şekiller ile belirlenmiştir (Foto 2.170).

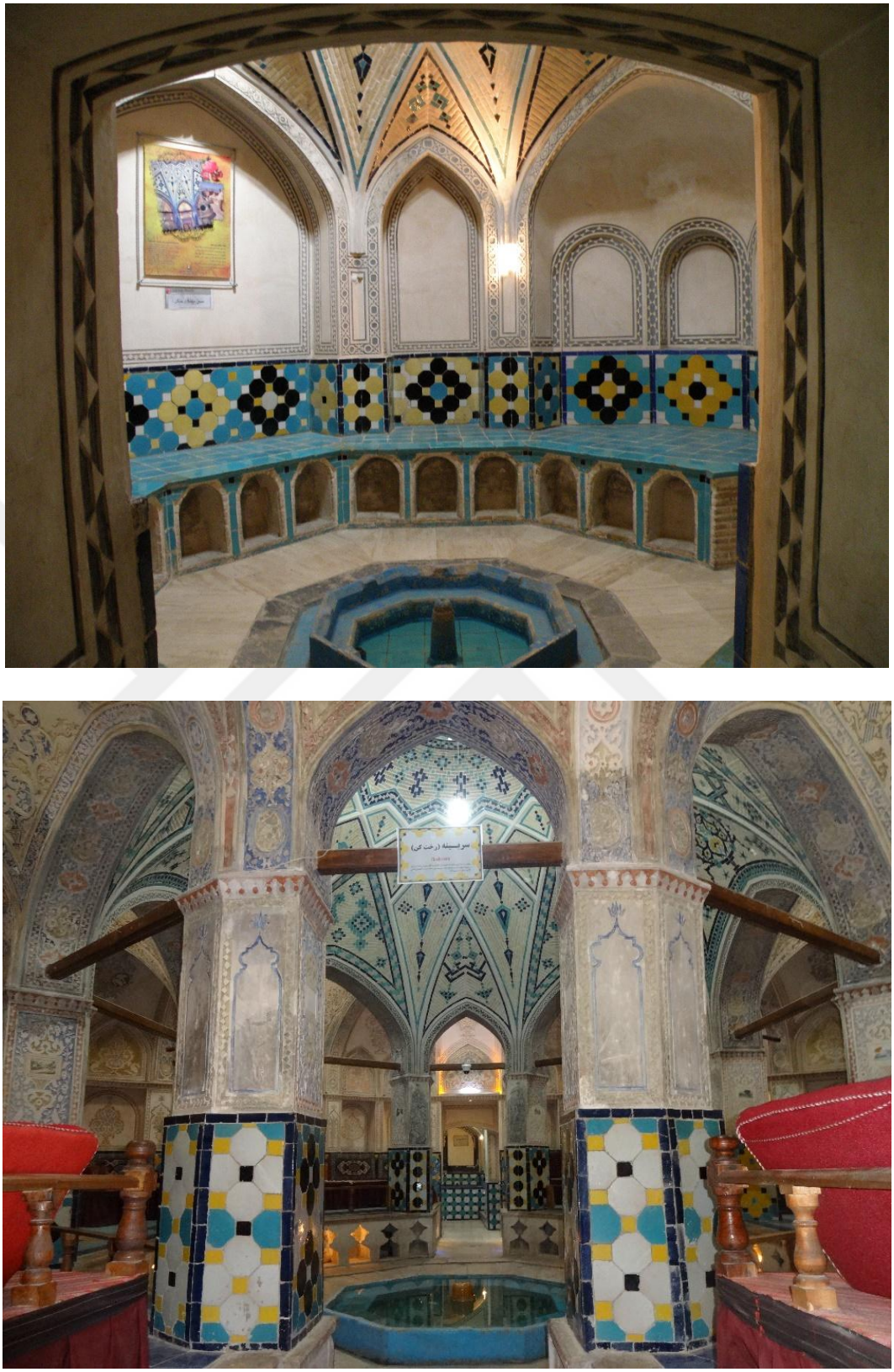

Foto 2.165. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı Soğukluk Bölümü Tek Renk Tekniği Çini Süslemeleri

Foto 2.166. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Taç Kapısının Çini Süslemeleri

Foto 2.167. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Kalem İşi Süslemeleri

Foto 2.168. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Bitkisel Motifli Kalem İşi Süslemeleri

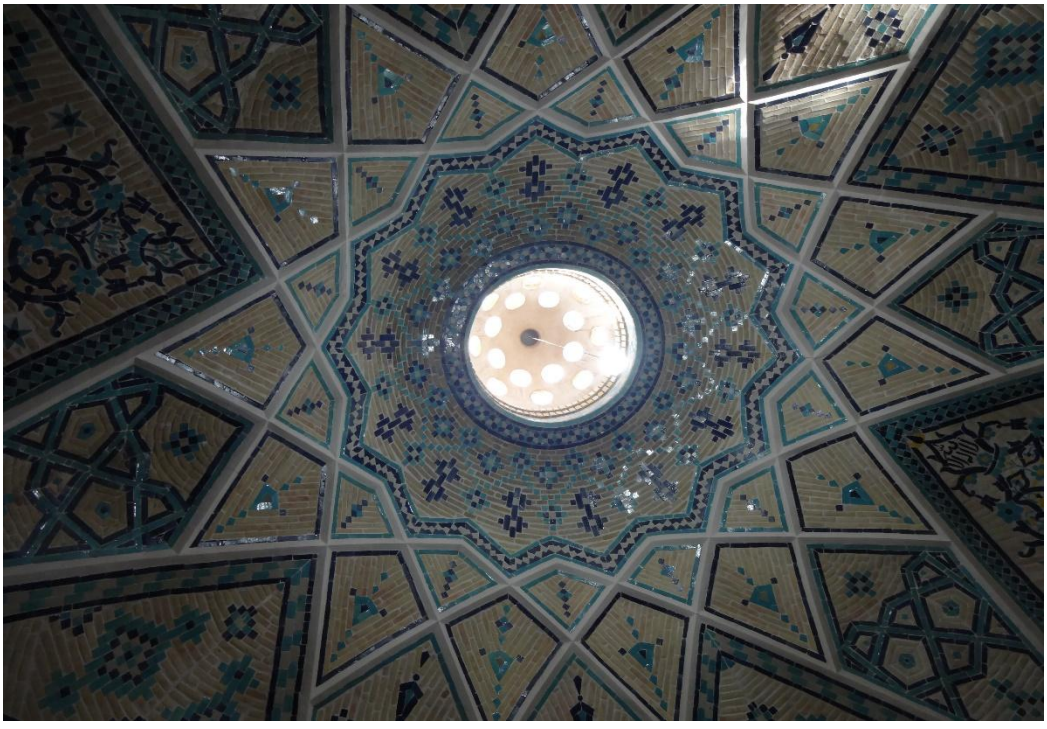

Foto 2.169. Kaşan Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri

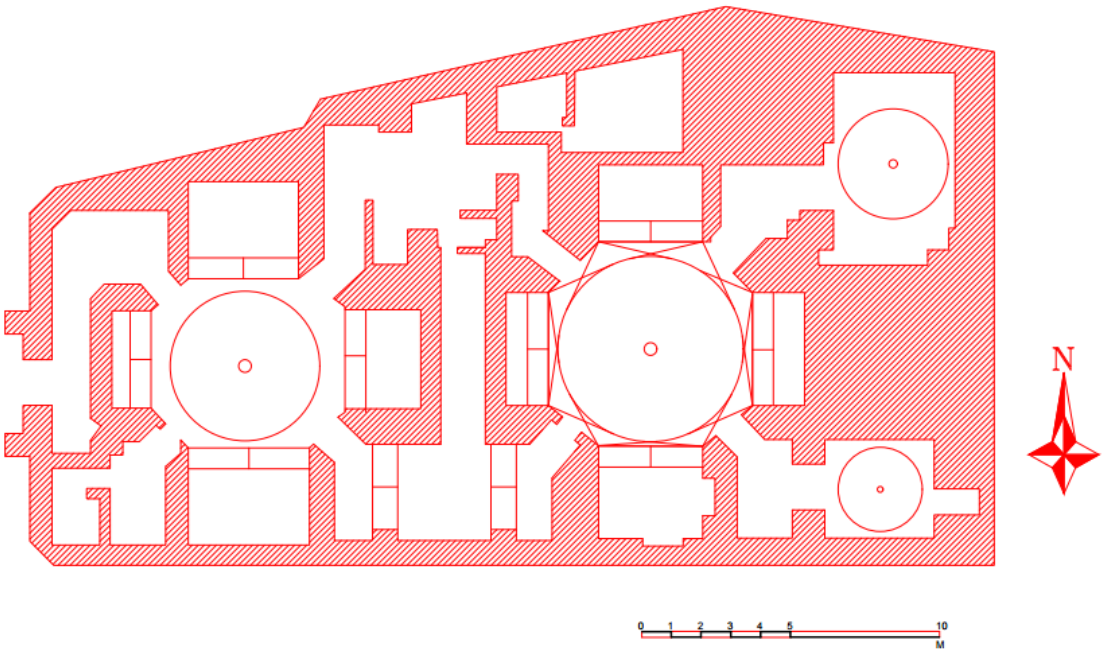

Foto 2.170. Sultan Ahmed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri

2.7.2.10. Meymend Hamamı

YERİ: Firuzabad Şehri'nin Meymend Bölgesinde Ulu Camii'nin yakınında yer alır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde yapının Kaçar Dönemine (1794-1925) ait olduğu kayıtlıdır. 2002 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde onarılmaktadır.

Çizim 2.19. Firuzabad Meymend Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Meymend Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Hamam doğu – batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Hamamın batı cephesinde bulunan giriş kapısı eyvan türü bir taç kapıdır. Sivri bir kemerle belirlenen taç kapı dikdörtgen çerçeveye tamamlanmıştır (Foto 2.171). Giriş kapısından bir koridor vasıtası ile heşti bölümüne geçilir. Heşti dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.172). Heştinin güneydoğu tarafından küçük bir koridor ile soğukluğa girilir.

Soğukluk dört eyvanlı plan tipindedir. Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.173). Soğukluğun dört yönünde yer alan eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatı tarafında dikdörtgen planlı bir mekan yer almaktadır ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Meymend Hamamı iki bölümlü bir ılıklığa sahiptir. Birisi soğukluğun kuzeybatısında, diğeri güneybatısındadır.

Soğukluğun kuzeybatısından küçük bir koridor ile ulaşılan ılıklık bölümü düzensiz planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatısından küçük bir koridor vasıtası ile ulaşılan diğer ılıklık ise dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.174). Tuvaletler burada yer almaktadır. Bu iki ılıklık uzun bir koridor ile birbirine bağlanır. İki ılıklık bölümünden de küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık bölümü de soğukluk bölümünde olduğu gibi dört eyvanlı bir şema yansıtır. Sıcaklığın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine kemerler vasıtasıyla oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.175). Sıcaklığın dört yönünde yer alan eyvalar dikdörtgen planlı olup, üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın güneydoğusunda dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülü bir halvet hücresi vardır. Sıcaklığın kuzeydoğusunda ise hazine bölümü yer alır. Hazine iki bölümden oluşur. Hazinenin giriş bölümü kare planlı, diğer bölümü ise dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.176).

Foto 2.171. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Şiraz) (E.T: 29.04.2016)

Foto 2.172. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.173. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.174. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.175. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.176. Firuzabad Meymend Hamamı'nın Hazine Bölümü

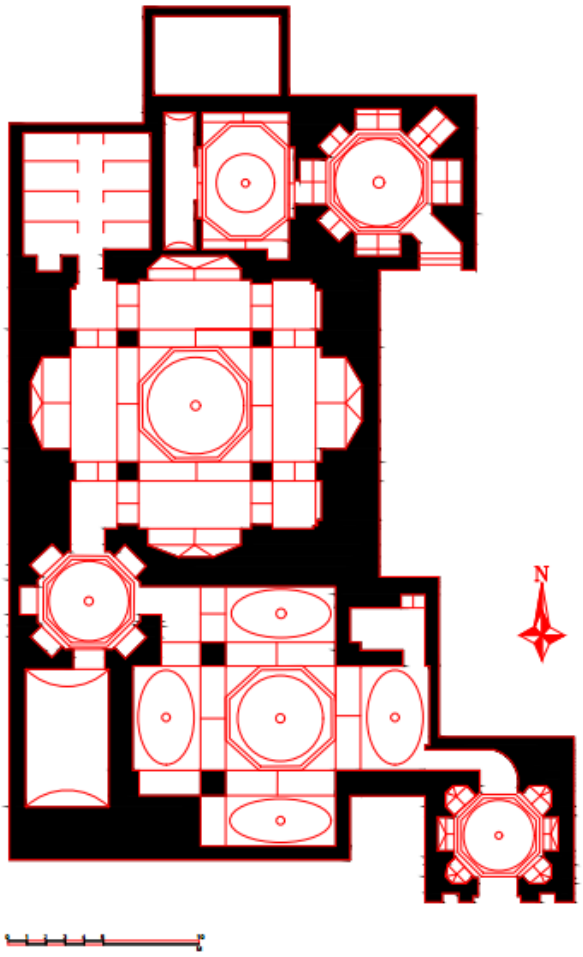
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

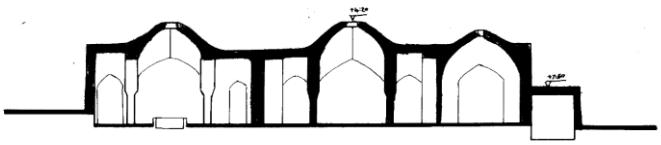
2.7.2.11. Şişe Hamamı

YERİ: Senendec Şehri'nin merkezinde Molla Veys Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Şişe Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. 2004 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.20. Senendec Şişe Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Senendec) (E.T. 05.05.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Şişe Hamamı çift fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Yapı kuzey-güney doğtultusunda zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir.

Erkekler bölümünün giriş kapısı binanın güney yönünde yer almaktadır. Dışarıdan beş basamak vasıtası ile giriş kapısına inilir. Tuğladan eyvan türü bir giriş kapısına sahiptir. Kapının iki yanında yüzeysel nişler yer almaktadır. (Foto 2.177). Giriş kapısından altı basamak ile heşti bölümüne girilir. Sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü heştide altı niş bulunmaktadır (Foto 2.178). Batı ve doğu tarafındaki nişler dikdörtgen, dört köşede yer alan nişler yarım sekizgen planlıdır. Heştinin kuzeyinden eğri bir koridor ile soğukluğa geçilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlıdır (Foto 2.179). Kubbenin altında altıgen bir havuz bulunur. Soğukluğun kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış bir mekan vardır. Soğukluğun kuzeybatısından ılıklığa girilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. İlk bölüm sekizgen planlı, üzeri kubbe ile örtülüdür. Burada duvarlarda beş dikdörtgen planlı niş yer alır. Ilıklığın ilk bölümünün güneyinden diğer kısmına geçilir. Bu kısım dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.180). Tuvaletlerde burada bulunur. Ilıklığın ilk bölümünün kuzeyinden sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü de merkezi planlı bir şema yansıtır. Ortasında dört bağımsız sütun üzerine kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.181). Kubbenin altında altıgen planlı bir havuz vardır. Sıcaklığın kuzeybatısında kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülü hazine bölümü bulunmaktadır (Foto 2.182).

Kadınlar bölümünün giriş kapısı binanın doğu yönündedir. Basit bir giriş kapısından üç basamak ile küçük bir koridora girilir. Koridordan da soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk sekizgen planlı ve beş eyvanlı bir şema gösterir. Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Kubbeli alana açılan eyvanlar dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeybatı ve

güneybatısında iki dikdörtgen planlı niş bulunmaktadır. Soğukluğun batısından sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık dikdörtgen planlı tek kubbeli tiptedir. Sıcaklığın üzeri, duvara bitişik payeler üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Sıcaklığın batısından hazine bölümüne girilir. Bu bölüm dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.177. Senendec Şişe Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Senendec) (E.T: 05.05.2016)

Foto 2.178. Senendec Şişe Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.179. Senendec Şişe Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.180. Senendec Şişe Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.181. Senendec Şişe Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.182. Senendec Şişe Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın süslemelerinde kalem işi, tuğla, alçı ve taş süsleme görülmektedir.

Kalem İşi Süsleme: Hamamın tüm duvarları ve geçiş sistemi geometrik şekillerle oluşturulan bordür kuşakları ile çevrilidir. Ayrıca soğukluk bölümünde rumi ve kıvrık dallarla oluşturulan bitkisel bir kompozisyon ve bu kompozisyonun iki yanında birer tavus kuşu figürü görülmektedir. (Foto 2.183).

Tuğla Süsleme: Hamamın eyvan türü giriş kapısı tuğladan olup tuğlaların yatay ve dikey dizilmeleri ile gelen bir hareketlilik göstermektedir. (Foto 2.184).

Foto 2.183. Senendec Şişe Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

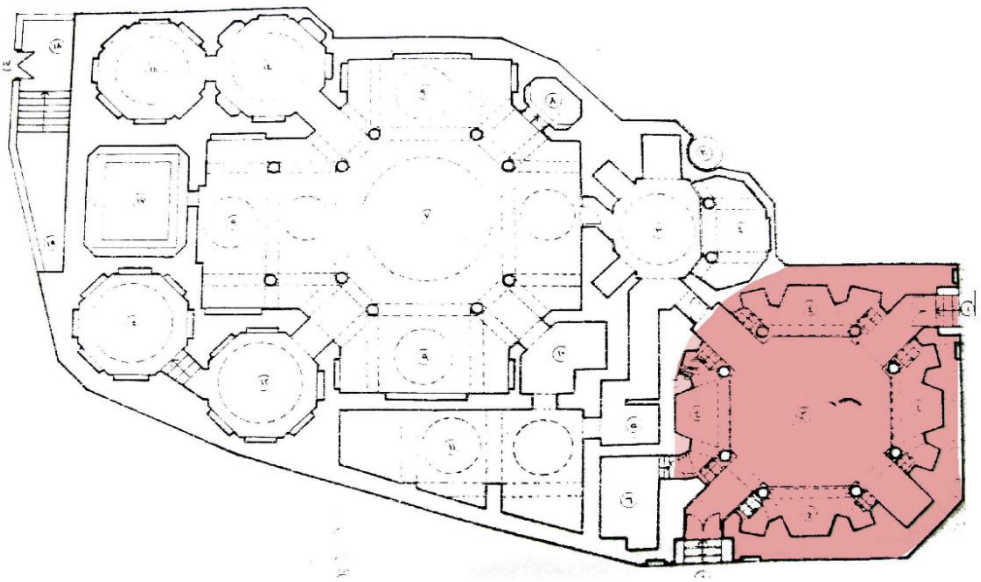

Foto 2.184. Senendec Şişe Hamamı'nın Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri

2.7.2.12. Gülşen Hamamı

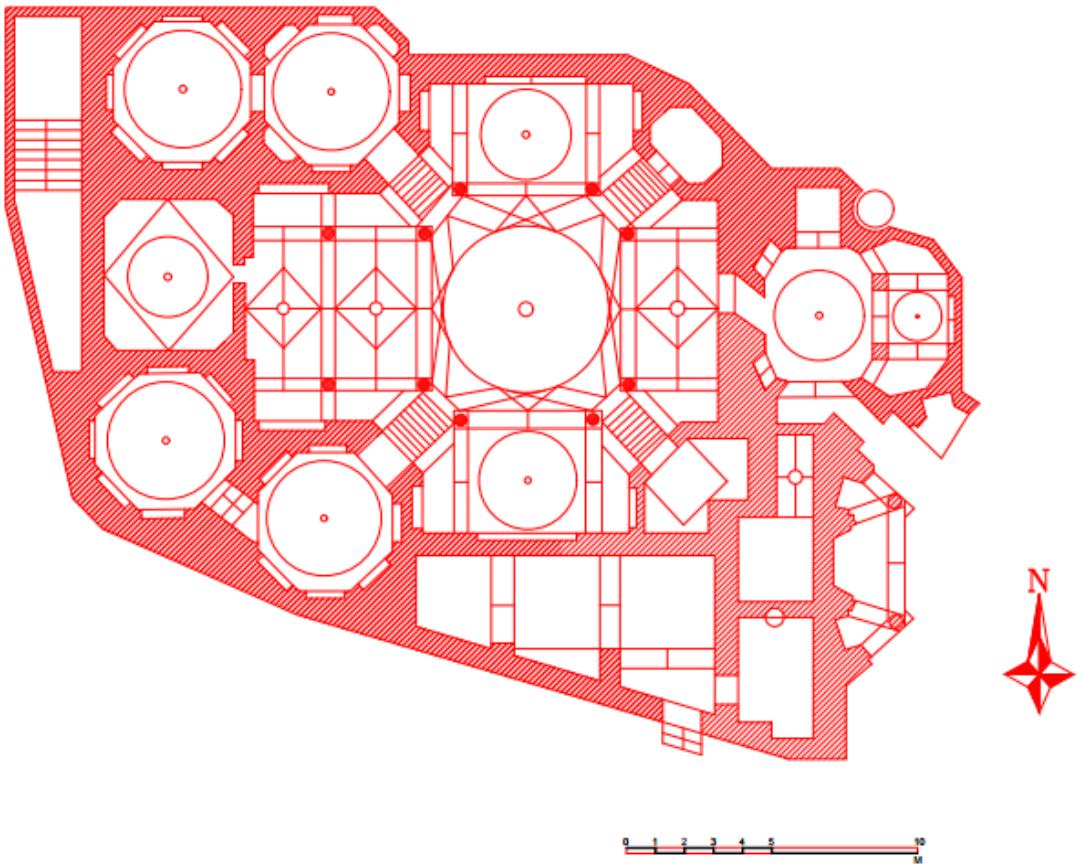
YERİ: Lahican Şehri'nin Serdarı Cengel Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: 1823 yılında Hacı Ali Ekber tarafından Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır[216]. 1906'da hamam onarım görmüştür ve bu onarımdan sonra birtakım değişiklikler yapılmıştır. Ilıklık bölümü soğukluk bölümüne çevrilmiştir. 1925'te hamamın yanında bir cadde inşa edilmiş ve soğukluk bölümü tahrip olmuştur.

Lahican Gülşen Hamamı Çizimi (Onarımdan önce)

[216] Seyyid Nuri Konaarseri, *Lahican'a Bakış*, Milli Payem, Lahican 1965, 218-219.

Çizim 2.21. Lahican Gülşen Hamamı Çizimı **(**Onarımdan sonra)
(G.H: 132)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Gülşen Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamam incelenen diğer hamamlardan farklı olarak zeminden yüksekte inşa edilmiştir. Bunun nedeni havanın nemli ve yağmurlu olmasıdır. Günümüzde soğukluk, sıcaklık ve hazine bölümünden oluşmaktadır. Orijinal planda heşti ve soğukluk bölümü bulunmaktadır fakat günümüzde bunlar yıkılmış ve ılıklık bölümüde soğukluk bölümüne dönüştürülmüştür. Giriş kapısı hamamın doğu yönünde bulunmaktadır (Foto 2.185). Giriş kapısından soğukluk bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü tek kubbeli plan tipindedir (Foto 2.186). Ilılığın üzeri bağımsız iki sütun ve duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin ortası fenerlidir. Ilıklığın kuzey, güney ve doğusunda üç eyvan

yer almaktadır. Ilıklığın doğusundaki eyvan diğerlerinden büyük ve düzensiz planlıdır. Üzeri sütun ve duvardaki payeler üzerine oturmuş kubbe ile örtülüdür. Bu eyvanın dip duvarının ortasında bir niş bulunur. Diğer eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Ilıklığın batı duvarının köşerinde iki niş yer alır. Ilıklığın batısından eğri bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü sekiz istinatlı plan tipindedir. Sıcaklığın üzeri bağımsız sekiz sütun üzerine oturan sivri kemerler yardımıyla bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.187). Sıcaklığın dört yönünde yer alan eyvanlar dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güneydeki eyvanların üzeri kubbe ile doğu ve batıdaki eyvanların üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Batıdaki eyvan ortasında bulunan iki sütun ile iki kısma ayrılmıştır. Bu sütun eyvanı iki kısma böler. Sıcaklığın kuzeydoğusunda sekizgen planlı halvet hücresi vardır. Halvet hücresinin üzeri düz tavan ile örtülmüştür. Sıcaklığın güneydoğusunda düzensiz planlı üzeri tonoz ile örtülü temizlenme odası bulunur. Sıcaklığın kuzeybatısında ve güneybatısında iç içe ikişer hazine yer almaktadır. Bu hazineler sekizgen planlı olup, her birinin köşelerinde nişlere yer verilmiştir. Mekanların üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.188). Kuzeybatısındaki hazine ılık suya, güneybatıdaki ise soğuk suya sahiptir. Sıcaklığın batısında sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmış sıcak sulu hazine yer alır.

Foto 2.185. Lahican Gülşen Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.186. Lahican Gülşen Hamamı'nın Ilıklık Bölümü
(Miras-ı Ferheng-i Reşt) (E.T: 12.04.2016)

Foto 2.187. Lahican Gülşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.188. Lahican Gülşen Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın alçı ve kalem işi süslemeleri kısmen günümüze ulaşmıştır.

Kalem İşi Süsleme: Soğukluk bölümünde görülen kalem işi süslemelerinde bitkisel ve geometrik kompozisyonlar seçilebilmektedir (Foto 2.189).

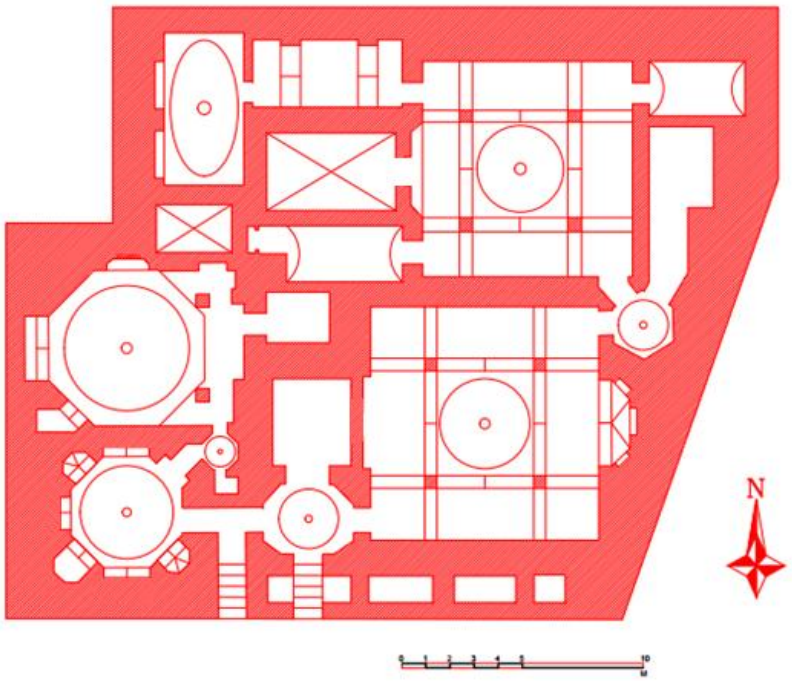

Foto 2.189. Lahican Gülşen Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

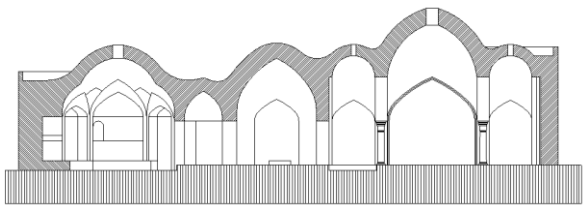
2.7.2.13. Hacı Ağa Torab

YERİ: Nehavend Şehri'nin Ali Abad Mahallesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre Mirza Muhammed Negi tarafından 1824 yılında yaptırılmıştır[217]. Kitabe metninde hamamın mimarı olarak Asger, Hattat-ı Muhammed Hasan, alçı üstadı olarak Üstad Rıza Tahrani'nni adı geçmektedir[218]. 1976 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmış ve onarılmıştır. Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.22. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 09.11.2015)

[217] Ali Rıza Siyavuşi, *Hacıağa Torab Hamamı'nın Onarımı*, Merkezi Esnad, Tahran 1993, 34.
[218] Şemseddin Seyyidani, *Tarih Boyunca Nehavend*, Aşti, Tahran 2000, 432.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hacıağa Torab Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır.

Hamamın erkekler bölümüne güney cephede yer alan eyvan tarzı bir taç kapı ile girilmektedir. Asıl kapı açıklığının üzerinde üç dilimli bir kemerle belirtilen kitabelik yerleştirilmiştir (Foto 2.190). Giriş kapısından hamamın heşti bölümüne ulaşılmaktadır. Heşti bölümü sekizgen planlı olup, üzeri kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.191). Heştinin kuzeyinde dikdörtgen planlı bir oda bulunmaktadır ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Heştinin doğusundan soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk merkezi planlı olup, üzeri ortada dört sütun ve bunlar arasında sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.192). Orta alanı seki ve bir havuzla belirlenen bu mekana doğuda bulunan yarım sekizgen planlı ve üzeri tonozlarla kapatılmış bir eyvan açılmaktadır. Eyvanın dip duvarında üç niş bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeydoğusundan ılıklık bölümüne girilir.

İki bölümden oluşan ılıklığın ilk bölümü altıgen planlı ve üzeri kubbe ile ikinci bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.193). Ilıklığın ilk bölümünün kuzeybatısından eğri bir koridor ile sıcaklığa geçilmektedir.

Sıcaklık merkezi planlı olup üzeri ortada dört sütun ve bunların üstündeki sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.194). Sıcaklığın batı tarafında hazine bölümü yer almaktadır. Hazine dikdörtgen planlı ve üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür (Foto 2.195). Sıcaklığın kuzeydoğu ve güneybatı tarafında dikdörtgen planlı ve üzerleri beşik tonoz ile kapatılmış birer halvet hücresi bulunmaktadır. Kuzey doğudaki halvet hücresinde üç adet niş vardır. Sıcaklığın kuzeybatı tarafından hamamın su deposu ve külhanına geçilir. Bu iki bölüm dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır.

Hamamın kadınlar bölümü giriş kapısı, erkekler bölümü giriş kapısının solunda yer almaktadır. Sivri kemerli sade giriş kapısından sekiz basamak vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü L planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Heştinin doğusundan erkekler bölümünün heşti mekanına küçük bir koridor ile ulaşılmaktadır. Heştinin batısından üç basamak vasıtası ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk sekizgen planlı ve tek kubbeli tiptedir. Bu şema merkezde bir kubbe köşelerde yarım sekizgen planlı üzeri tonoz ile örtülü dört eyvan ve eyvanların aralarında yer alan üç nişten oluşmaktadır. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır. Soğukluğun ortasında sekizgen bir havuza, duvar diplerinde nişlere yer verilmiştir. Kemerler üzeri kalem işleri ile süslenmiştir. Soğukluğun kuzeydoğudaki eyvanından ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Ilıklığın güneyinden küçük bir koridor ile tuvaletler kısmına geçilir. Ilıklığın kuzeyinden küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık düzensiz planlı ve tek kubbeli tiptedir. Mekanın üzeri iki sütun ve duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile örtülüdür. Sıcaklığın doğusunda hazine bölümü yer almaktadır. Hazine dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatı tarafında düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış olan halvet hücresi bulunmaktadır.

Foto 2.190. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Giriş Cephesi

Foto 2.191. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Heşti Bölümü

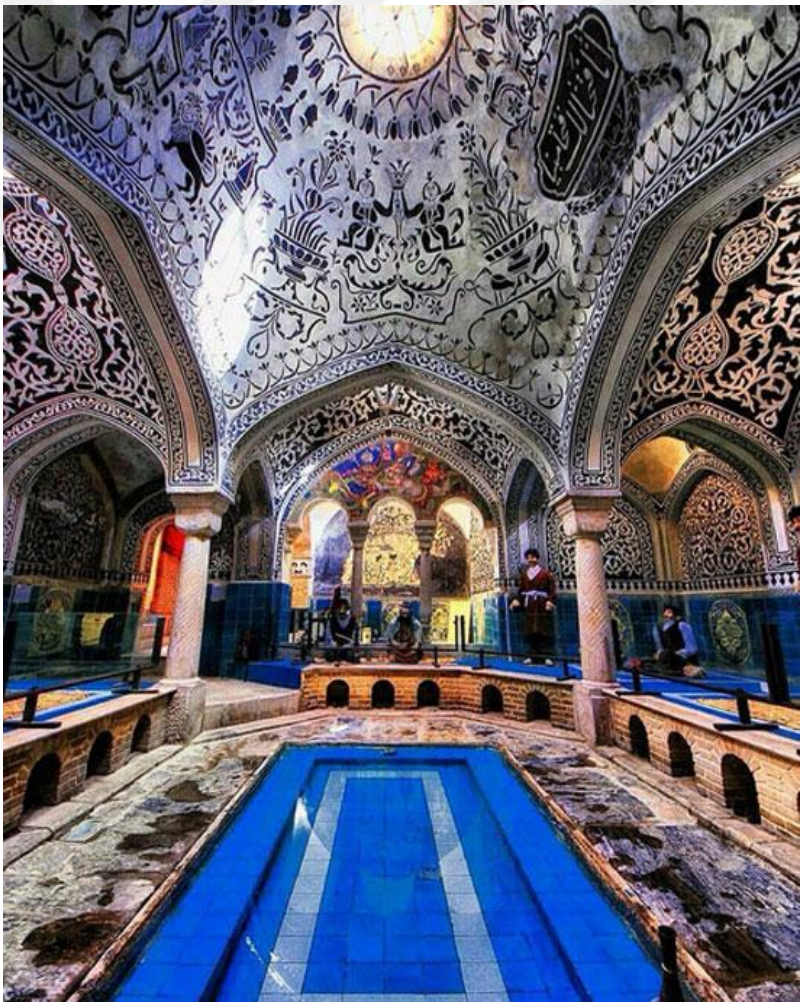

Foto 2.192. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü (http://en.ifilmtv.com/Iran/Content/5416#) (E.T: 18.02.2018)

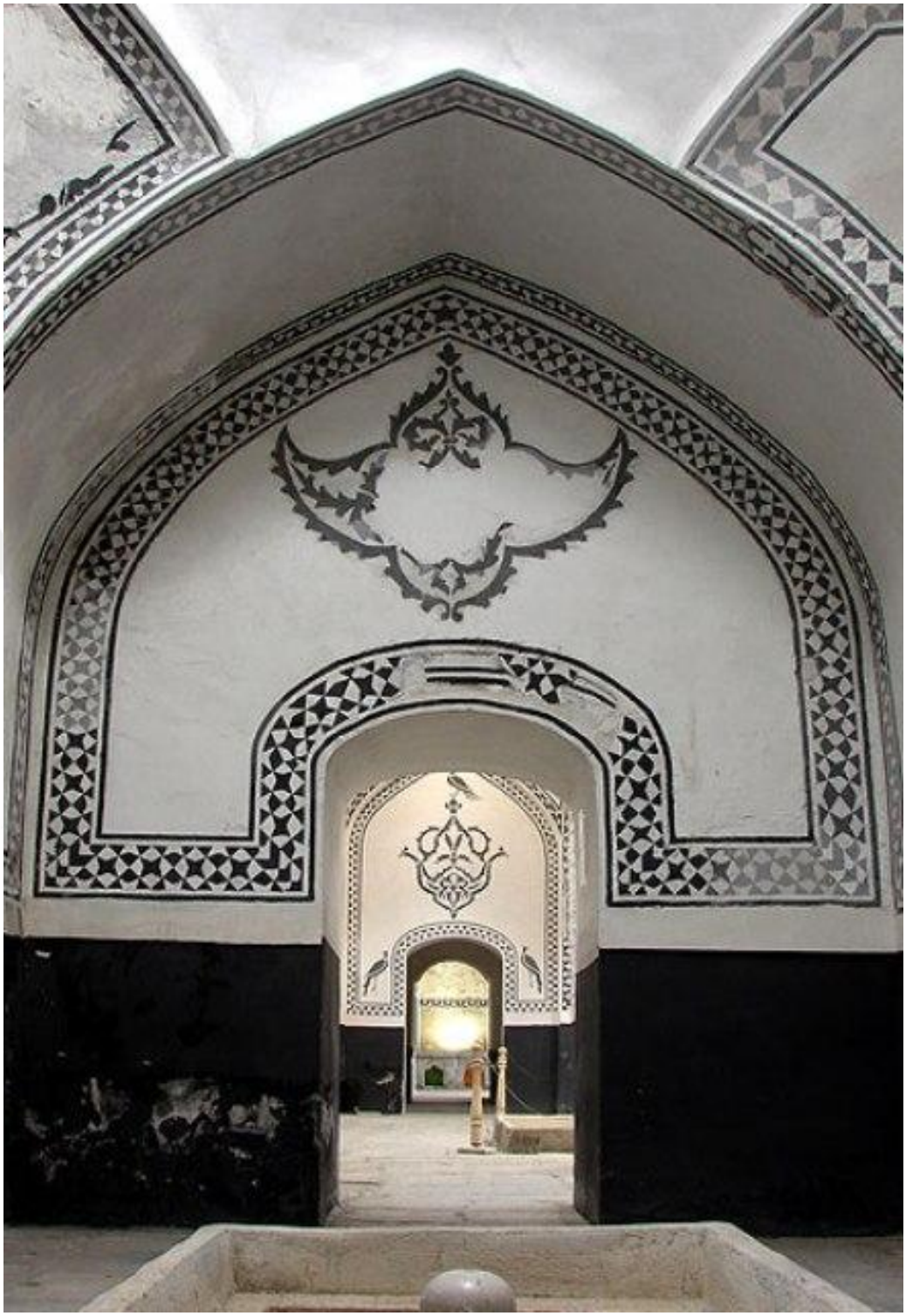

Foto 2.193. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.194. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.195. Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamı incelenen dönem İran hamamları içerisinde en süslemeli örneklerden birini oluşturmaktadır. Hamamda kalem işi, çini ve taş süslemeler görülür. Erkekler bölümünün tüm birimlerinde kalem işi süslemeler dikkat çeker. Kalem işi süslemelerde bitkisel ve hayvan figürlü süslemeler görülür. Erkekler bölümünün soğukluk kısmında çini süslemelere yer verilmiştir. Kadınlar bölümünün soğukluğunda ise tek renk çini, süsleme görülmektedir.

Taş Süsleme: Hacıağa Torab Hamamı'nın giriş kapısında üç dilimli kemerinin üzerinde bitkisel bir süsleme uygulanmıştır (Foto 2.196). Hamamın soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde taş sütunların gövdeleri burma şeklinde süslemelidir.

Çini Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinin yerden 1m yüksekliğe kadar olan kısmı levha ve renkli sır çini ile süslenmiştir. Çini süslemelerin bordürleri rumi motiflerle kompoze edilmiştir (Foto 2.197).

Soğukluk bölümünde kubbeyi taşıyan kemerlerde renkli sır tekniğinde Şahname destanlarından alınmış Rüstemin devlerle mücadele sahnesi bitkisel motiflerle birlikte işlenmiştir. (Foto 2.198).

Erkekler bölümünün soğukluğunda yerden 1m yüksekliğe kadar duvarlar levha çinilerle, ortasında ise renkli sır çini tekniğiyle saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleriyle süslenmiştir. Levha çiniler hatai motifleri ile oluşturulan bir bordürle sınırlandırılmıştır (Foto 2.199).

Kalem İşi Süsleme: Hacıağa Torab Hamamı'nın tüm bölümlerinin duvar üzeri ve tavan altı kalem işi ile süslenmiştir. Soğukluk bölümünün kubbe altı saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleri ve bitlisel motifler 90 derecede simetrik bir biçimde kullanılmıştır. Fetih suresinin ilk ayeti burada kalem işi ile işlenmiştir. Tonoz altı kısımları rumi motifler negatif ve pozitif (Fotoler beyaz, arka plan siyah) bir biçimde kullanılmıştır (Foto 2.200).

Sıcaklık bölümünde tonoz altında çınar ağacı motifi 90 derecede simetrik bir biçimde çizilmiştir (Foto 2.201).

Foto 2.196. Hacıağa Torab Hamamı'nın Taş Süslemeleri

Foto 2.197. Hacıağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Çini Süslemeleri

Foto 2.198. Hacıağa Torab Hamamı Soğukluk Bölümü Destansı Çini Süslemeleri

Foto 2.199. Hacıağa Torab Hamamı Erkekler Bölümünün Soğukluğundaki Saksı Motifleri Çini Süslemeleri

Foto 2.200. Hacıağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kubbe Altı Kısmı Kalem İşi Süslemeleri

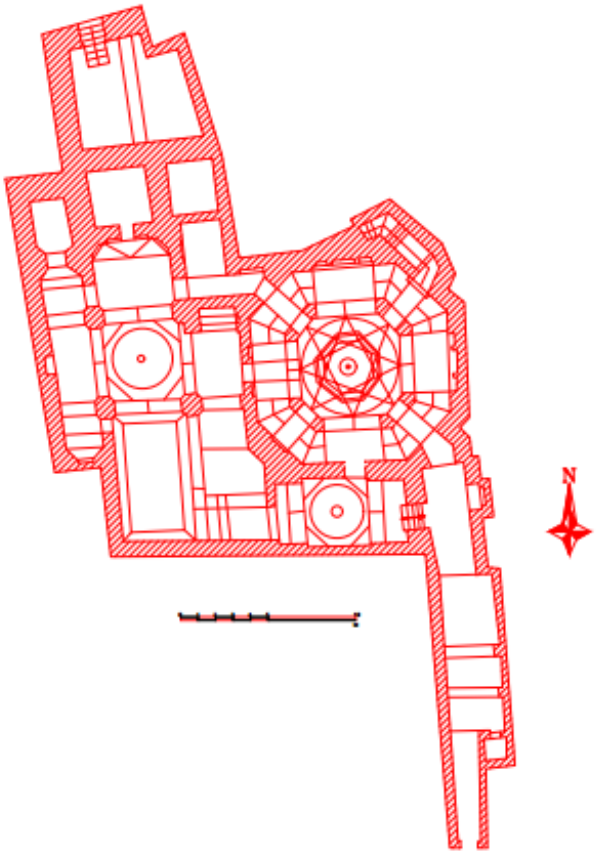

Foto 2.201. Hacıağa Torab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kemer Altı Kalem İşi Süslemeleri

2.7.2.14. Nobar Hamamı

YERİ: Tebriz Şehri'nin merkezinde Terbiyet Caddesinde yer almaktadır.

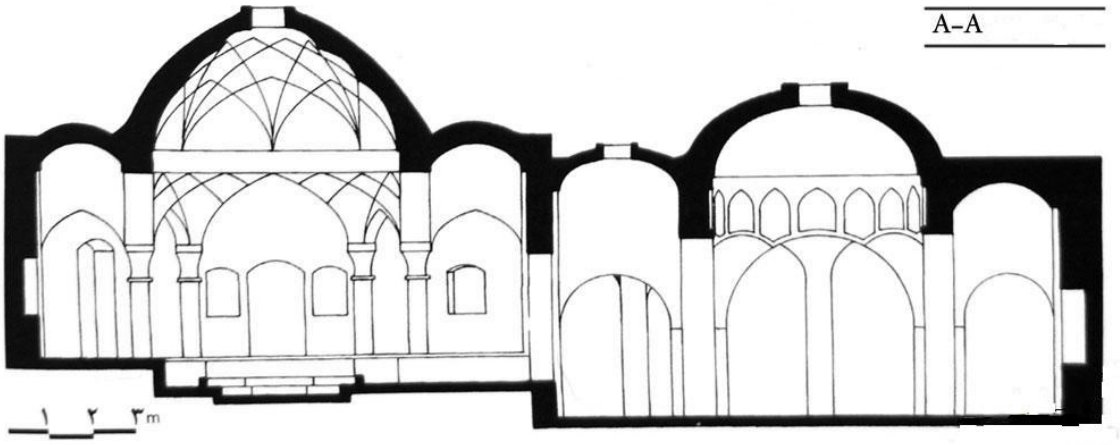
TARİHİ VE YAPTIRANI: Tebriz Şehri'nin 1827 yılındaki haritasında bu hamam Nober Kapısında bulunmaktadır[219]. 1880 yılındaki Darussaltani Tebriz Haritasında da bu hamam Vezir Hamamı olarak adlandırılmaktadır[220]. Hamamın mimarı Hacı Kazım'dır. Bu bilgilere göre hamam Kaçar Döneminin başlarında yapılmıştır. Bina 1780 depreminde tahrip olmuştur[221]. Daha sonra 1880 yılında tekrar inşa edilmiştir. 1997 yılında yeniden Kültür Bakanlığı tarafından onarılmıştır[222]. 1999 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Hamamın bir tarafından cadde geçmesi nedeni ile bir bölümü yok olmuştur. Günümüzde bir restoran olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.23. Tebriz Nobar Hamamı

[219] Muhammed Mehriyar, *İran Şehirlerinin Görüntü Senetleri*, Beheşti Üniversitesi, Tahran 1999, 102.
[220] Huseyn Sultanzade, *İran Mimarisinde Tebriz'in Değerli Rolü*, Kültür Araştırmaları, Tahran 1997, 75.
[221] Emir Mesut Bağni, ‘’Tebriz Hamamları’’, *Ay ve Sanat Dergisi*, 2003, 57-58.
[222] Reşit Necefi, 140.

(G.H: 66)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Nober Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Yapının birisi kuzeyde, diğeri güneyde olmak üzere iki giriş kapısı vardır. Kuzeydeki kapı günümüzde kapalıdır. Güney giriş kapısından uzun bir koridor ile heşti bölümüne girilir (Foto 2.202). Bu koridorun üzeri düz tavan ile örtülüdür. (Foto 2.203). Koridorda iki çıkış vardır. Birisi koridorun sonundan soğukluğa, diğeri batısından heşti bölümüne gider. Heşti dikdörtgen planlı olup, üzeri kubbe ve tonozlar ile örtülmüştür (Foto 2.204). Heştinin kuzeyinden soğukluğa ve batısından sıcaklığa girilir. Heştiden soğukluğa küçük bir koridorla ulaşılır.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı sekiz istinatlı bir şema yansıtır. Soğukluğun üzeri ortada sekiz sütun üzerine kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.205). Kubbenin ortasında sekiz köşe yıldız şeklinde fener bulunur. Fenerin tam altında sekizgen ve iki katlı taştan bir havuz vardır. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır. Kenarlarda oturup dinlenmek için yapılmış sekilere yer verilmiştir. Boşluklar ayakkabılar içindir. Kubbeyi taşıyan sütunlar kırmızı renkli taştan sekzigen gövdeli olup başlıkları mukarnaslıdır. Soğuklukta iki çıkış koridoru vardır. Birisi soğukluğun batısından sıcaklığa, diğeri soğukluğun kuzeybatısından ılıklığa ulaşır. Ilıklık bölümü

dikdörtgen planlıdır ve üzeri düz tavan ile örtülüdür (Foto 2.206). Ilıklıktan bir kapı vasıtası ile sıcaklığa geçilir.

Sıcaklık bölübir şema yansıtır. Şema ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmış bu orta alana açılan mekanların üzeri ise tonozlarla örtülmüştür (Foto 2.207). Sıcaklığın kuzeybatısında bir halvet hücresi bulunmaktadır. Halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeyinde kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülü hazine bölümü yer alır (Foto 2.208).

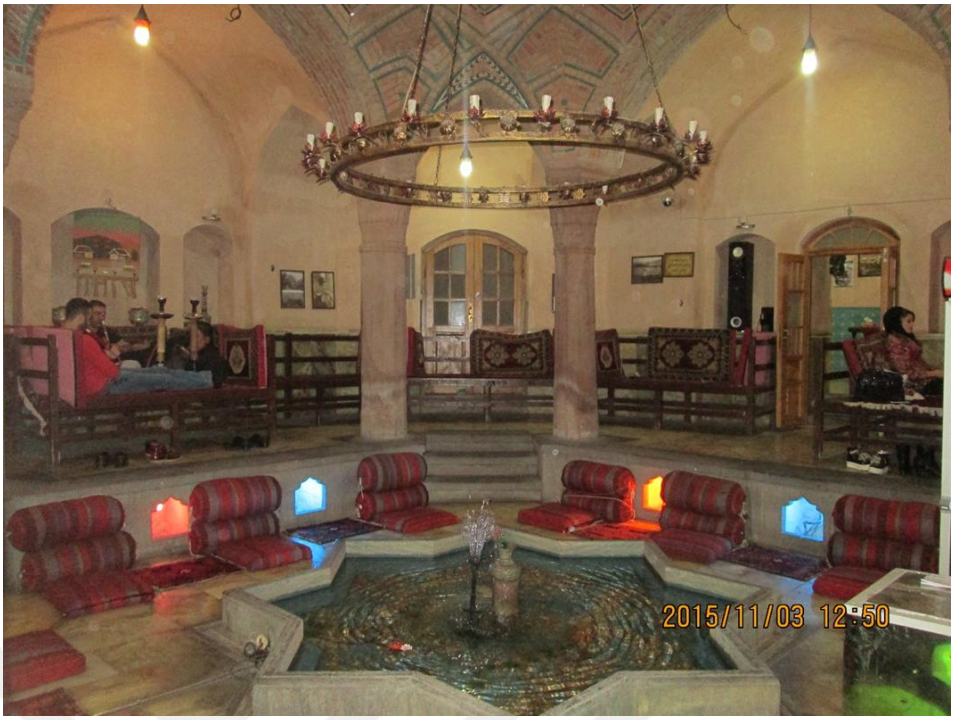
Foto 2.202. Tebriz Nobar Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.203. Tebriz Nobar Hamamı'nın Giriş Koridoru

Foto 2.204. Tebriz Nobar Hamamı'nın Heşti Bölümü

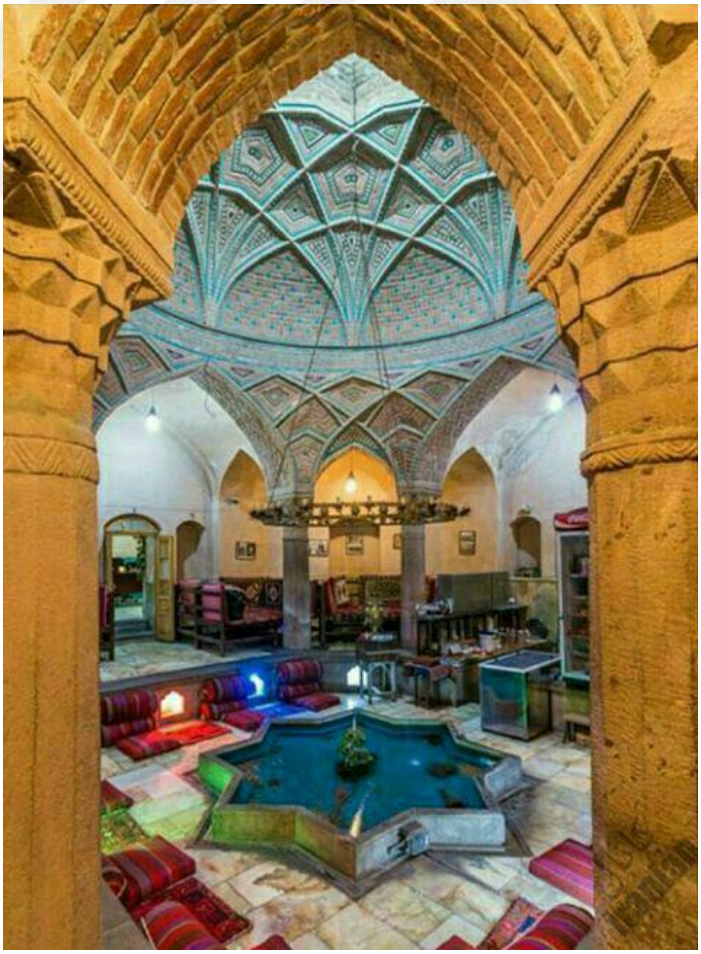

Foto 2.205. Tebriz Nobar Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.206. Tebriz Nobar Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.207. Tebriz Nobar Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.208. Tebriz Nobar Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda çini, tuğla ve taş süsleme görülmektedir.

Çini Süsleme: Hamamın giriş koridorunda karşılıklı yerleştirilmiş 10 çini pano yer almaktadır. Çini panolarda insan figürleri, aslan ve ejderha mücadelesi, av ve savaş sahneleri renkli sır tekniğinde işlenmiştir. Bu çini panolar hamama ait değildir. Kaçar Dönemi Azerbaycan valisinin sarayı olan Muzafferiye Sarayı'na ait olan bu panolar, hamamın onarılmasıyla buraya yerleştirilmiştir.

Hamamın giriş koridorunda yapının mimarı Bala Kazım resmedilmiştir (Foto 2.209).

Giriş koridorunun duvarlarında karşılıklı yerleştirilmiş panoda iki asker motifi yer almaktadır. Çinilerde mavi ve lacivert renkler hakimdir. Askerler ellerinde silahları ile tasvir edilmiştir. Kompozisyonun merkezini oluşturan askerlerin arka planında avrupa tarzında manzara tasviri yer alır. Pano, süslemeli bir bordürle sınırlandırılmıştır. Bu panolarda Avrupa ve İran tarzı birlikte uygulanmıştır[223] (Foto 2.210). Diğer karşılıklı çini panolarda ise asker ve ejderha mücadelesi firüze renkli bir çerçevede yer almaktadır. Aslanlar kompozisyonun tam merkezinde olup, aslanların arkasında altın gibi parlayan bir güneş vardır. Aslan ve güneş Kaçar Döneminde siyasi insanların sembolüdür. Kompozisyonun alt kısmında iki melek, bitkisel, insan ve hayvan figürlerinin içerisinde gösterilmiştir. Bu meleklerde Avrupai üslup özellikleri görülmesine ragmen bitkisel motifler insan ve hayvan figürlerinde İran üslubu etkilidir. Böylece bu panoda Avrupa üslubu ile İran üslubu birlikte uygulanmıştır. (Foto 2.211).

İki panoda kompozisyonun üst kısmında iki saat yer almaktadır. Bu saatler 10:08'I göstermektedir. Her iki panoda bezemeli bir bordürle çevrilmiştir.

Diğer iki karşılıklı panolarda ise av sahnesi kompoze edilmiştir. İkisinde insan ve aslan mücadelesi diğer ikisinde iki genç avcının at üstünde avlanma sahnesi gösterilmiştir. Aslan ve insan mücadelesinin yer aldığı panolar birbirine benzemektedir. İki resimde sanki bir kişiye aittir ve bir olayı anlatmaktadır. Bu iki sahnede de kaytan bıyıklı ve sarıklı insan figürleri vardır. Siyah atın üzerinde at sürmekte olan bir kişi

[223] Parisa Nami Germi, ''Tarihi Nober Hamamı'nın Çini resimleri'', *Sanat ve Mimari Dergisi*, Tahran 2014, 80.

elindeki hançeri aslana doğru yöneltmiştir. Bu panoların altında çini ustasının adı üstad Tagi olarak geçmektedir. Motifler ortasında gösterilen mücadelenin çerçevesinde ve kenarlarında bitkisel ve hayvan figürleri yer almaktadır. Her iki kompozisyonun üst kısmında saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifi görülür. Diğer panolarda olduğu gibi bu panolarda süslemeli bir bordürle çevrilmiştir (Foto 2.212). Av konulu diğer iki panoda iki civan gencin at sürmesi, av köpekleri ve hizmeçileri görülmektedir. Her iki kompozisyonun alt ve üst kısmında dört melek bulunur. Panoların üstündeki melekler saltanat tacı taşımaktadır. Bunlar Avrupai tarzda çizilmiştir ve soylu bir kişiyi yansıtmaktadır. Her iki panonun altında pembe renkli bir saksı içersinde çiçek ve yaprak motifi bulunmaktadır. Bu motifin sağında ve solunda Avrupa üslubunda yarı çıplak melek figürleri yer almaktadır. Bu melekler birer çakala ok atmaktadır. Bu iki panonun arka planı insan ve hayvan figürleri ve rumi motifleri ile süslenmiştir. Kompozisyonların bordürleri bezemeli bir bordürle kuşatılmıştır. (Foto 2.213).

Diğer bir çini panoda avrupalı bir ordunun savaş sahnesi gösterilmektedir. Bu savaş sahnesinde süvari, piyade ve beş sıra topçu bulunmaktadır. Askerlerin üniforması son çinili panoda resmedilmiştir (Foto 2.214).

Son panoda ise Hz. Süleyman resmedilmiştir. Kompozisyonda bir meclis görülmektedir. Bu meclis dini inanışlar ve klasik Fars edebiyatında çok bilinen bir sahnedir. Başında taç, elinde kılıç olan sultan sahnenin ortasında tahta oturmuştur. Panoda sultanın hizmetkarları, saray insanları ve iki erkek aslan tahtın etrafında yer alır. Gökte simurg ve ibibik kuşu uçmaktadır. Aşağıda taht ecinli ve devlerin sırtında taşınmaktadır. Bu sembollerle eserde yer alan kişi Hz. Süleyman olmalıdır. Kompozisyonun altında saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifi ve kenarlarında iki aslan görülmektedir (Foto 2.215).

Hamamın heşti, sıcaklık ve hazine bölümünün yerden 1m mesafeye kadar olan kısmı firuze renkli çiniler ile süslenmiştir (Foto 2.216).

Tuğla Süslemeleri: Hamamın soğukluk bölümünde kubbeye geçiş sistemindeki karbendilerin etrafı firuze renkli sırlı tuğla ile süslenmiştir (Foto 2.217).

Taş Süslemeleri: Hamamı soğukluk bölümündeki sütunları çokgen olup üç sıra, mukarnaslı sütun başlıklarına sahiptir. Soğukluğun ortasında yıldız şeklinde düzgün

kesme taştan bir havuz ve havuz etrafında ayakkabı boşlukları bulunmaktadır (Foto 2.218).

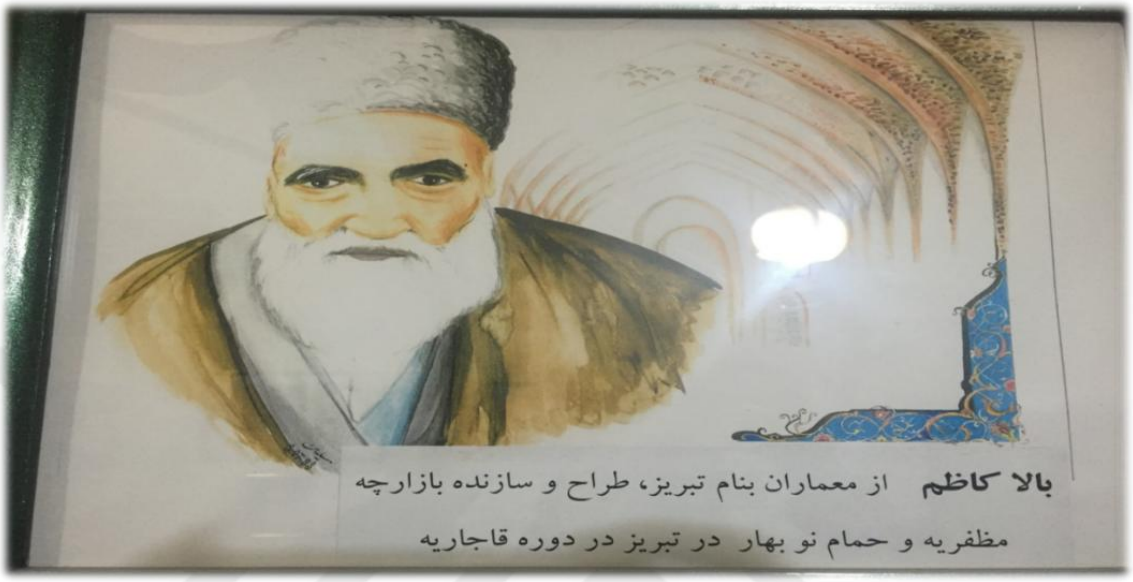

Foto 2.209. Tebriz Nober Hamamı'nın Mimarı Bala Kazım

Foto 2.210 Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Askeri Motifli Çini Süslemeleri

Foto 2.211. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Aslan ve Ejderha Mücadelesi Motifli Çini Süslemeleri

Foto 2.212. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Aslan Ve İnsan Mücadelesi Sahnesi Çini Süslemeleri

Foto 2.213. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Av Sahnesi Çini Süslemeleri

Foto 2.214. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Savaş Sahnesi Çini Süslemeleri

Foto 2.215. Tebriz Nober Hamamı Giriş Koridoru Hz. Süleyman Konulu Çini Süslemeleri

Foto 2.216. Tebriz Nober Hamamı Hazine Bölümü Tek Renk Çini Süslemeleri

Foto 2.217. Tebriz Nober Hamamı Soğukluk Tuğla Süslemeleri

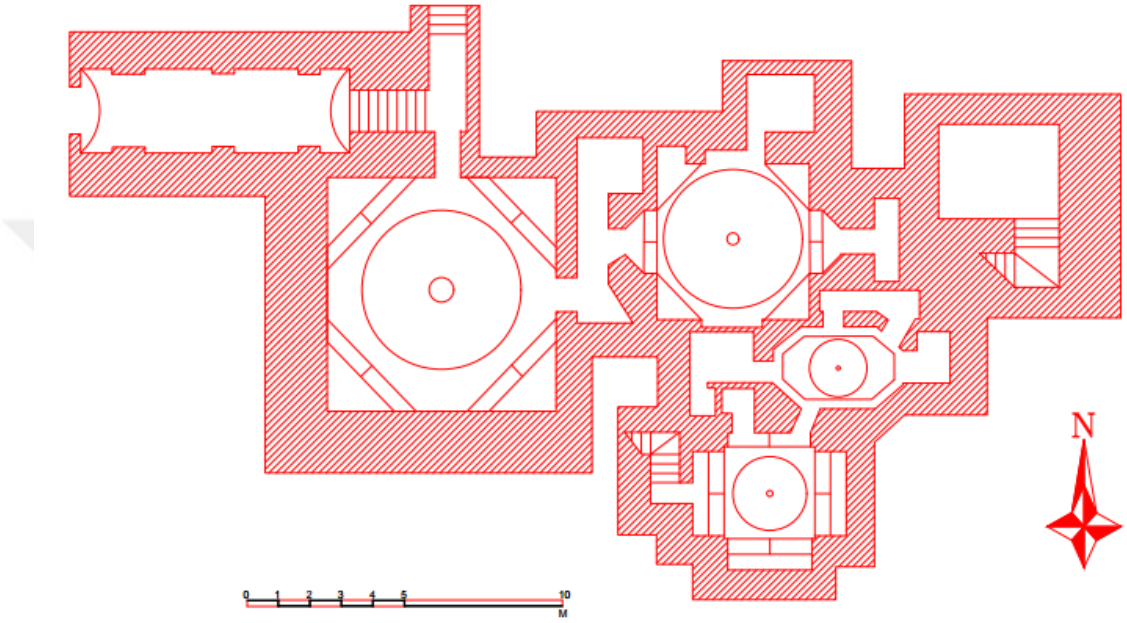

Foto 2.218. Tebriz Nober Hamamı Soğukluk Taş Süslemeleri

2.7.2.15. Fert Hamamı

YERİ: Yezd Şehri'nin merkezinde Daruşşifa Mahallesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam Kaçar Döneminde (1794-1925) 1827 yılında yaptırılmıştır. Birçok kez onarılan yapı 2002 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Günümüzde ise kullanılmamaktadır.

Çizim 2.24. Yezd Fert Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Yezd) (E.T. 10.09.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Fert Hamamı çift fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Hamam zemin kotunun aşağısında, doğu- batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Erkekler bölümünün giriş kapısı batı cephede olup basit görünümlüdür (Foto 2.219). Bu kapıdan heşti bölümüne ulaşılır. Heşti dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.220). Heştiden sekiz basamak vasıtası ile bir koridora ve buradan soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk bölümü kare planlı ve tek kubbeli tipte olup üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.221). Ortasında sekizgen planlı bir havuz bulunur. Soğukluğun doğusundan ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık düzensiz bir plan gösterir. Mekanın üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.222). Tuvaletler ılıklığın sonunda yer alır. Ilıklığın doğusundan küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü kare planlı ve iki eyvanlı bir şema yansıtır. Sıcaklık bölümüde soğukluk bölümü gibi duvar payelerine bitişik sivri kemerler üzerine bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.223). Sıcaklığa açılan eyvanlar yarım sekizgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinden hazine bölümüne girilir. Dikdörtgen planlı mekanın üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın doğusundaki eyvandan dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü halvet hücresine ulaşılmaktadır.

Kadınlar bölümünün giriş kısmı binanın tavanında yer almaktadır. Giriş kısmından sekiz basamakla küçük bir koridora, koridordan soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk üç eyvanlı plan tipindedir. Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerinde oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun kuzeyinde düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış bir mekan bulunur. Soğukluğun kuzeydoğusundan ılıklığa geçilir. Ilıklık bir koridordan oluşur.

Ilıklıktan ulaşılan sıcaklık bölümü sekizgen planlı ve tek kubbeli tipte olup, üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın doğu tarafında bir halvet hücresi yer alır. Düzensiz planlı ve üzeri tavan ile örtülüdür. Sıcaklığın kuzey tarafında iki halvet hücresi daha yer

alır. Bu hücrelerde düzensiz ve tonozla örtülü mekanlardır. Sıcaklığın batısından hazine bölümüne geçilir. Hazine bölümü düzensiz planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülmüştür.

Foto 2.219. Yezd Fert Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.220. Yezd Fert Hamamı'nın Heşti Bölümü
(Miras-ı Ferheng-i Yezd) (E.T: 10.09.2016)

Foto 2.221. Yezd Fert Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

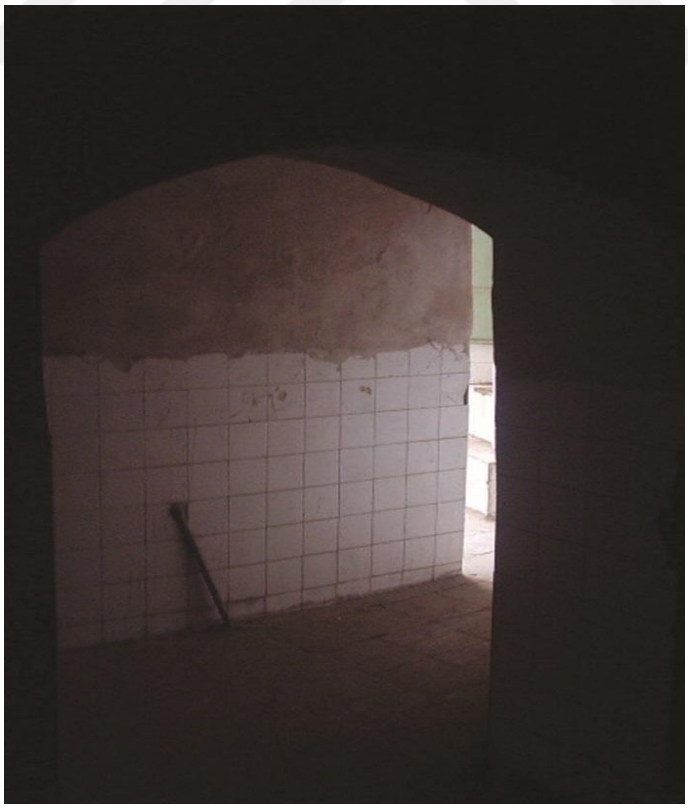

Foto 2.222. Yezd Fert Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.223. Yezd Fert Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

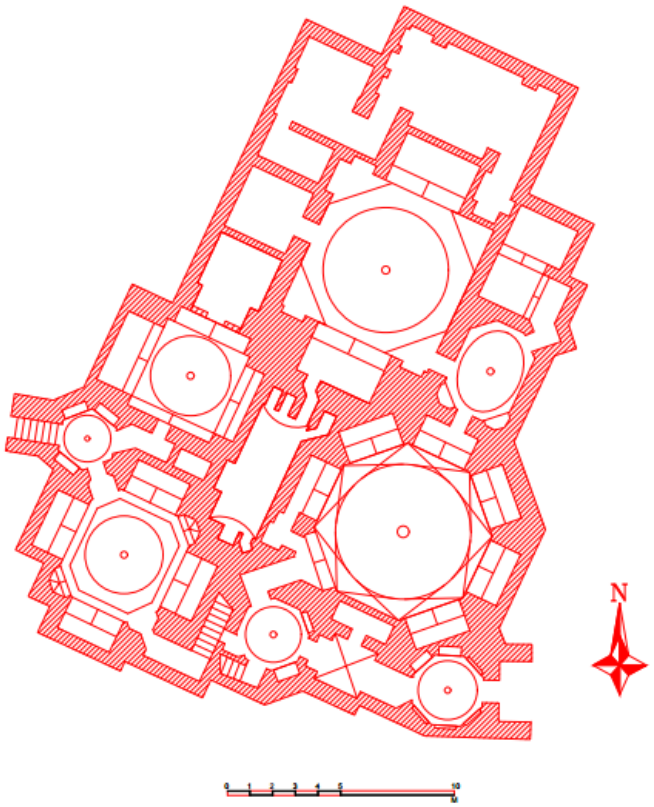
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam sade olup bezemesel bir özelliği yoktur.

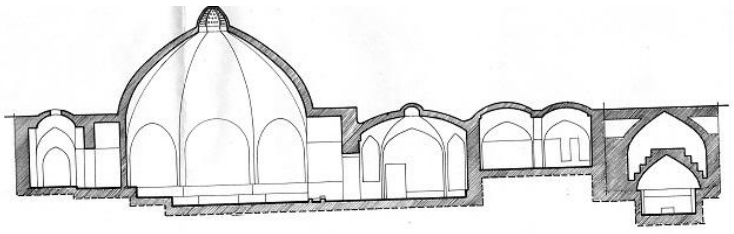
2.7.2.16. Golşen Hamamı

YERİ: Yezd Şehri'nin merkezinde Gazergah Mahallesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Golşen Hamamı 1827 yılında Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır[224]. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.25. Yezd Golşen Hamamı
(G.H: 149)

[224] Betul Molla Esadullah, *İran İslam Mimarisinin Eserleri ; Hamamlar*, Rozene, Tahran 2004, 148.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Golşen Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Hamam zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Yapının erkekler bölümünün giriş kapısı binanın doğu yönünde olup tuğladan eyvan türü bir taç kapı şeklindedir (Foto 2.224). Taç kapıdan üç basamak ile heşti bölümüne girilir. Heşti üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü olup buradan dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile kapatılmış ikinci bölüme buradan da yine sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü üçüncü bölüme ulaşılır (Foto 2.225). Heştiden düzgün olmayan bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Sekizgen planlı ve yedi eyvanlı soğukluk ortada duvar payeleri üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan merkezi bir kubbe ve bu mekana açılan üzeri tonozlar ile kapatılmış beş eyvandan oluşmaktadır (Foto 2.226). Soğukluğun güneybatı tarafında düzensiz bir hücre yer almaktadır. Üzeri düz tavan ile örtülüdür. Mekanın ortasında sekiz köşeli yıldız şeklinde iki katlı bir havuz bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeyinden küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. İlk bölüm sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Güney tarafında iki adet niş bulunmaktadır. Bu ılıklığın kuzeydoğusundan ılıklığın diğer mekanına geçilir. Burası düzenli olmayan ve üzeri tonoz ile örtülmüştür bir mekandır (Foto 2.227). Sekizgen planlı ılıklık bölümünün batı tarafından küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Kare planlı ve iki eyvanlı sıcaklık merkezde bir kubbe ve bu merkeze açılan iki yönde tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.228). Sıcaklığın batısından hazine bölümüne ulaşılır. Dikdörtgen planlı olan hazinenin üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneyinden geçilen halvet hücresi üzeri tonoz ile örtülü bir düzensiz bir mekandır.

Kadınlar bölümünün giriş kısmı binanın tavanındadır. Girişten on iki basamak vasıtası ile heşti bölümüne geçilir. Heşti dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Heştinin kuzeybatı tarafından soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk bölümü dört eyvanlı plan tipindedir. Üzeri ortada duvar payeleri üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan kubbe ile kapatılmış, bu sekizgen mekana üzeri tonoz

ile örtülü dört eyvan açılmaktadır. Kuzeydoğuda ve güneybatıda iki niş yer almaktadır. Kubbenin altında sekizgen planlı üç katlı bir havuz bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeybatısından ılıklığa girilir.

Sekizgen planlı ılıklığın üzeri kubbe ile örtülmüştür. Ilıklık duvarlarında üç niş bulunmaktadır. Ilıklığın batı tarafında yer alan tuvaletler dikdörtgen planlı olup tonoz ile örtülmüştür. Ilıklıktan düzgün olmayan bir koridor ile sıcaklığa geçilir.

Sıcaklık iki eyvanlı plan tipinde ortada duvar payeleri üzerine oturtulan kemerlerle bölünmüş bu mekanın üzeri kubbe ile eyvanlar ise tonozla kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinde dikdörtgen planlı iki hazine kısmı yer almaktadır. Bu hazinelerin birisi sıcak su, diğeri soğuk suludur. Hazine bölümlerinin üzerleri tonoz ile örtülüdür.

Foto 2.224. Yezd Golşen Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.225. Yezd Golşen Hamamı'nın Heşti Bölümü

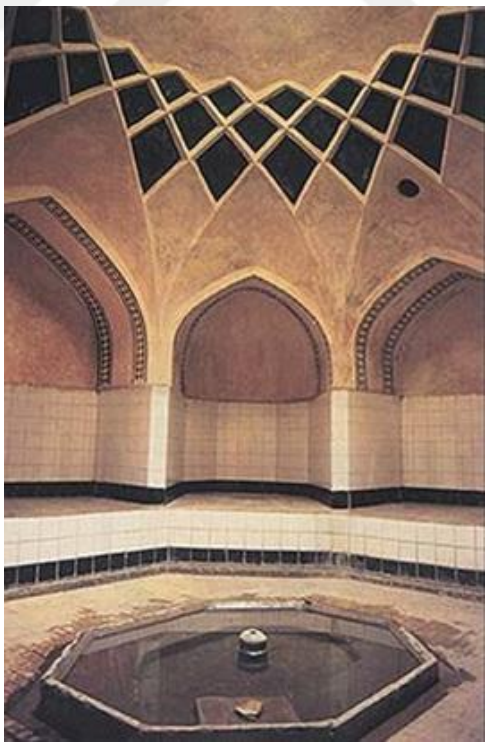

Foto 2.226. Yezd Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü
(Miras-ı Ferheng-i Yezd) (E.T: 10.09.2016)

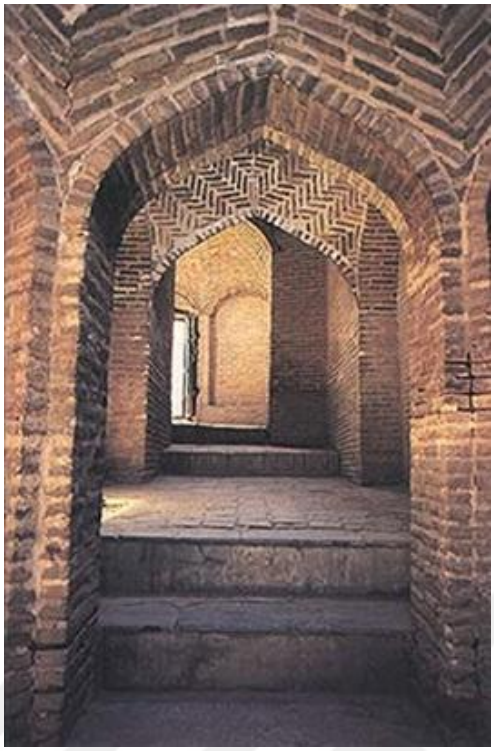

Foto 2.227. Yezd Golşen Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

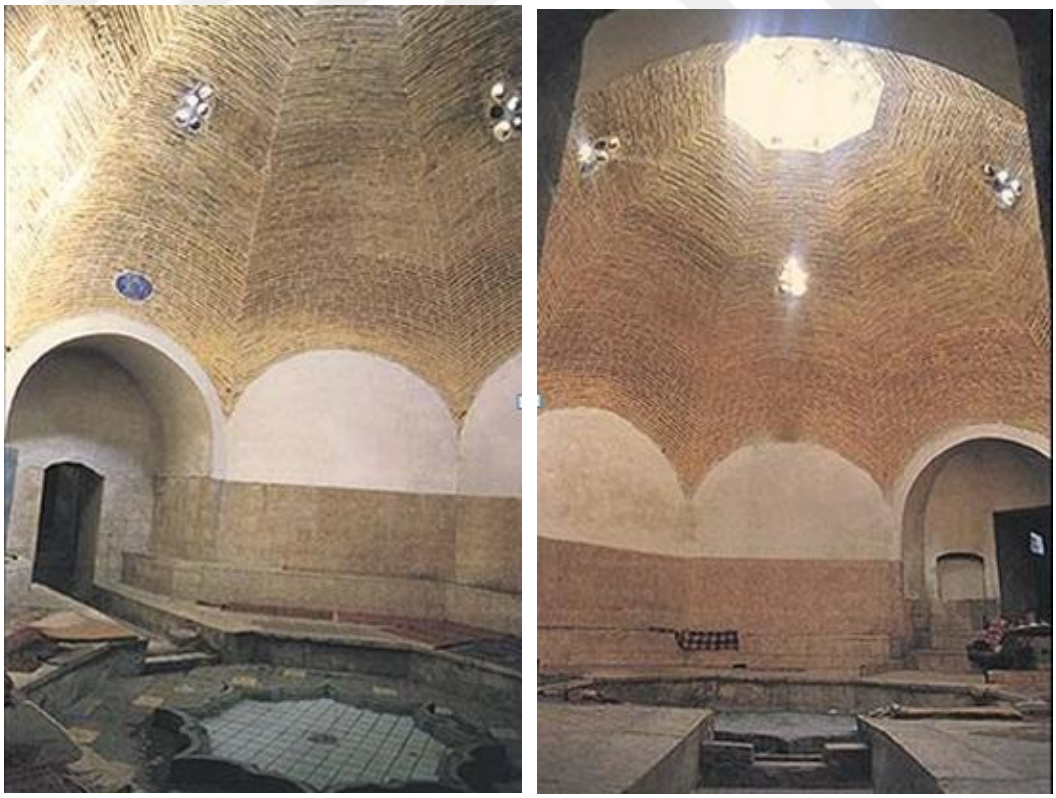

Foto 2.228. Yezd Golşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın soğukluk bölümünde alçı, kalem işi ve tek renk çini ile süslemeler görülmektedir.

Alçı Süsleme: Soğukluk bölümünde duvar ve tavan kubbe altı, tavan ve duvar kahverengi alçı ile sıvanmıştır. Kubbe altı karbendinin üçgenleri siyah renkte alçı ile sıvanmıştır. Soğukluk bölümünde karbendiyi oluşturan eşkenar dörtgenler boyanarak içerde bir hareketlilik oluşturulmuştur. (Foto 2.229).

Kalem İşi Süsleme: Hamamın soğukluk bölümü kemer bordürleri kalem işi süslemelerinde geometrik motifler görülmektedir. Hamamın yine soğukluk bölümünde sivri kemerlerin iç kısımları geometrik bordürlerle çevrilmiştir. (Foto 2.229).

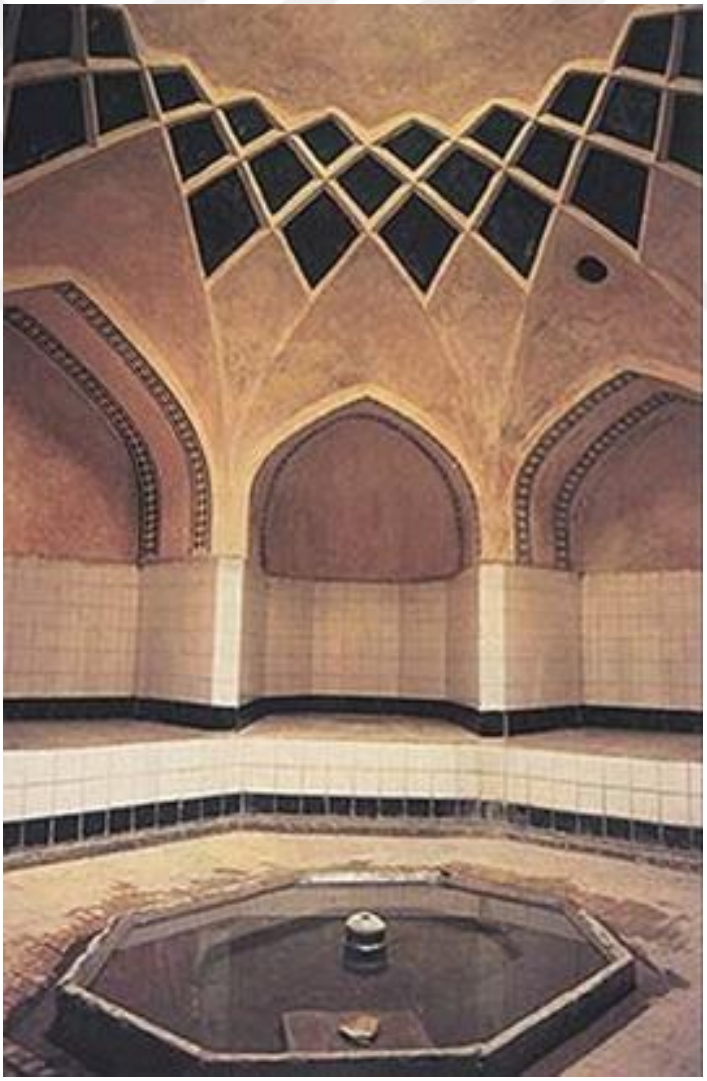

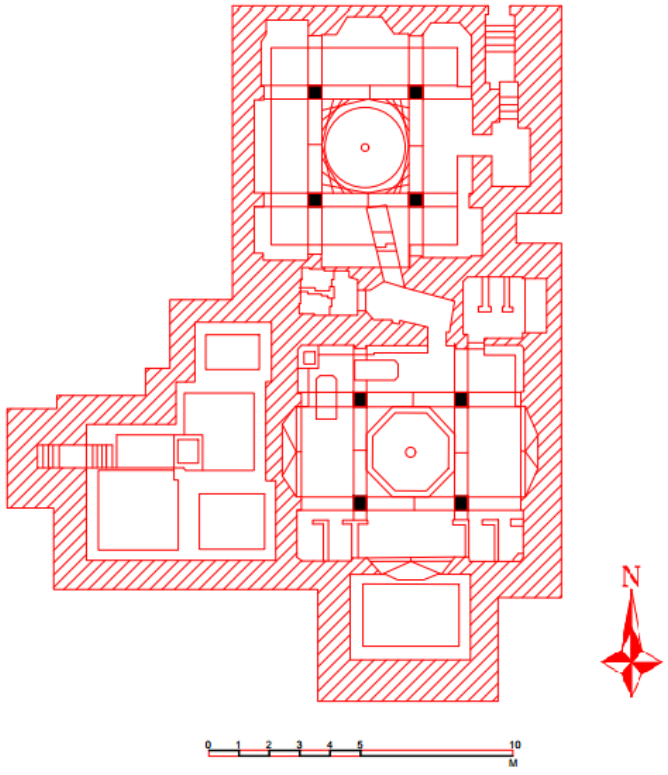
Foto 2.229. Yezd Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Ve Kalem İşi Süslemeleri

2.7.2.17. Nezafet Hamamı

YERİ: Tebriz Şehri'nin Hükmabad Caddesinde yer almaktadır.

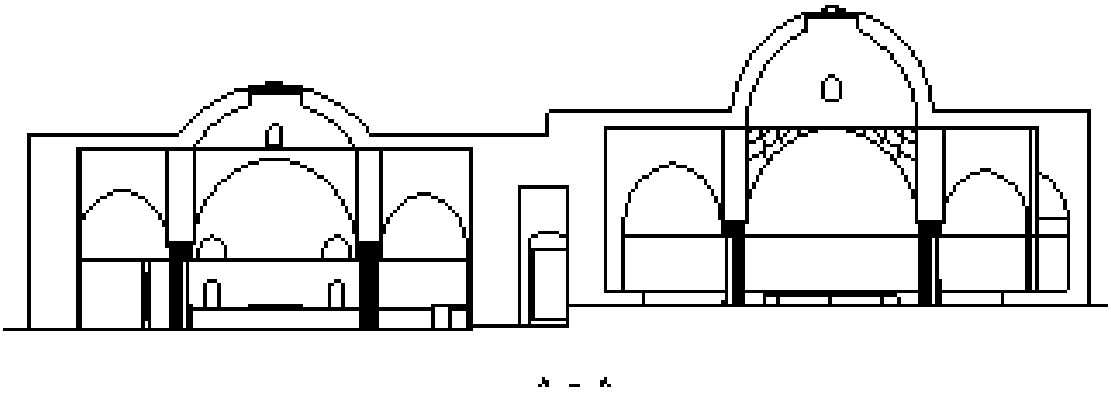
TARİHİ VE YAPTIRANI: Nezafet Hamamı 1880 yılındaki Darussaltani Tebriz Haritasına göre Hacı Rıza tarafından yaptırılmıştır[225]. Bu haritada Kaçar Döneminde (1794-1925) Tebriz'de 57 hamam bulunmaktadır[226]. Buna göre hamam Kaçar Döneminde eski bir hamamın üzerine yapılmıştır[227]. Hamamın mimarı Hacı Kazım'dır. Hacı Kazım Kaçar döneminde Tebriz ve civar şehirlerde çok hamam inşa etmiştir. Nober Hamamı'da bu mimarın eserlerinden biridir. 2003 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Yapı farklı dönemlerde onarım görmüş 2014'te Kültür Bakanlığı tarafından kapsamlı bir şekilde yeniden onarılmıştır. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

MİMARI: Bala Kazım

Çizim 2.26. Tebriz Nezafet Hamamı
(H.T.T: 105)

[225] Kerim Meymend Nejad, *Hükmabad Tarihi*, Fen Efsar, Tebriz 2003, 27.
[226] Reşit Necifi, 76-79.
[227] Meymend Nejad, 28.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Nezafet Hamamı tek fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Kuzey-güney düzleminde, zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Giriş kapısı binanın kuzeyinde yer almaktadır. Basit dikdörtgen giriş kapısından on iki basamak ile bir koridora buradan da heşti bölümüne geçilir (Foto 2.230). Heşti dikdörtgen planlıdır ve üzeri düz tavan ile örtülüdür (Foto 2.231). Heştiden bir kapı vasıtası ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlı olup, üzeri dört bağımsız sivri kemer üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.232). Kubbenin altında eşkenar dörtgen planlı bir havuz bulunur. Kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında sekiz pencere mevcuttur. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır. Merkez kubbeye dört yönde açılan mekanlar üzerinde ışıklıkları bulunan tonozlarla örtülüdür. Soğukluk duvarlarında yarım metre yüksekliğinde sekiler mevcuttur. Soğukluğun güneyinden küçük bir kapı vasıtası ile ılıklığa girilir.

Ilıklık dikdörtgen planlı iki kısımdan oluşur. Biri ana bölüm, diğeri ise tuvaletlerdir. Üzerleri düz tavan ile örtülüdür (Foto 2.233). Ilıklığın güneyinden küçük bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Soğuklukla benzer şemayı yansıtan sıcaklık ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerle oturan bir kubbe ile bu alana açılan tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşan merkezi planlıdır. Sıcaklığın doğu, batı ve güneyinde yer alan eyvanlar yarım sekizgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.234). Kubbenin altında daire planlı bir havuz bulunur. Kubbenin ortasında bir fener ve kasnağında iki pencere mevcuttur. Sıcaklığın kuzeydoğusunda temizlenme bölümü yer almaktadır. Temizlenme bölümü

dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneyinden geçilen hazine bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri düz tavan ile örtülüdür (Foto 2.235). Günümüzde bu kısım kapatılmış ve kullanılmamaktadır.

Foto 2.230. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.231. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.232. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.233. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.234. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.235. Tebriz Nezafet Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Nezafet Hamamı'nda taş ve çini süsleme görülmektedir.

Taş Süsleme: Hamamın soğuklukve sıcaklık bölümlerinde çokgen sütunların üzerinde mukarnaslı sütun başlıkları bulunmaktadır (Foto 2.236).

Çini Süsleme: Hamamın çini süslemeleri sadece sıcaklık bölümündeki sütunların gövdesinde beyaz, lacivert ve firuze renkli mozaik çinilerde görülmektedir (Foto 2.237).

Foto 2.236. Tebriz Nezafet Hamamı Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri

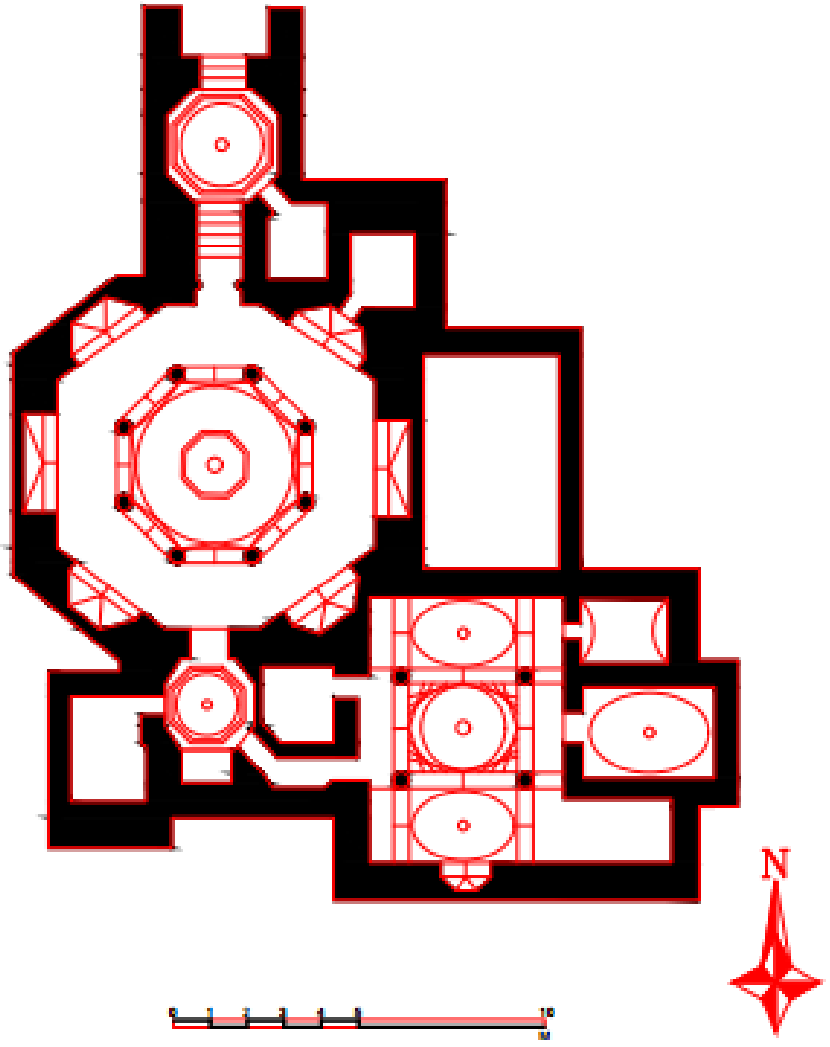

Foto 2.237. Tebriz Nezafet Hamamı Sıcaklık Bölümü Çini Süslemeleri

2.7.2.18. Gozere No Hamamı

YERİ: Kaşan Şehrindeki Kapalı Çarşının içinde yer almaktadır.

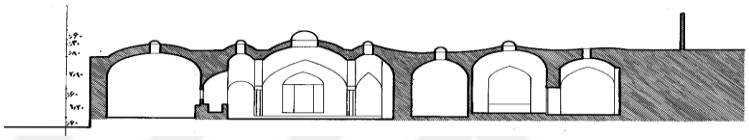
TARİHİ VE YAPTIRANI: Gozare No Hamamı'nın kitabesi bulunmadığından yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Plan ve mimarisi Kaçar Döneminin (1794-1925) ilk dönemlerine işaret etmektedir[228]. 1993 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılan yapı günümüzde terk edilmiştir.

Çizim 2.27. Kaşan Gozere No Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Kaşan) (E.T. 15.04.2016)

[228] Kiyani, 257.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamamın orijinalinde çift fonksiyonlu olduğu bilinmektedir. Cadde yapımı esnasında kadınlar bölümü yıkılarak caddeye katılmıştır. Hamam zemin kotundan aşağıya inşa edilmiştir. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kapısı binanın kuzey tarafında olup mukarnas kavsaralı bir taç kapı şeklinde düzenlenmiştir (Foto 2.238). Taç kapıdan üç basamak vasıtası ile heştiye girilir. Heşti bölümü sekizgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştinin güneydoğusunda dar bir koridor ile ulaşılan dikdörtgen planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmış bir mekan bulunmaktadır. Heştinin güneyinden dokuz basamak vasıtası ile soğukluğa girilir.

Soğukluk sekizgen planlı ve sekiz istinatlıdır (Foto 2.239). Soğukluğun dört köşesinde yarım sekizgen planlı, doğu ve batısında ise dikdörtgen planlı iki eyvan bulunmaktadır. Soğukluğun üzeri sekiz sütun üzerine sivri kemerlerle oturan bir ile kubbe örtülüdür. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır. Soğukluğun kuzeybatısında dikdörtgen planlı, üzeri tavan ile örtülü bir mekan yer alır. Soğukluğun ortasında

bulunan havuzun kenarlarında dinlenmek için sekiler bulunmaktadır. Soğukluğun güneyinden ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü sekizgen planlı olup, tek eyvanlı üzeri kubbe ile örtülü bir mekandır (Foto 2.240). Ilıklığın batısında dikdörtgen planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmış tuvaletler mevcuttur. Ilıklığın doğusundan ayrı bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık merkezi planlı bir şema yansıtır. Mekan ortasında dört sütun üzerine sivri kemerle oturan bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.241). Sıcaklığın güney duvarında yarım sekizgen planlı bir niş yer almaktadır. Sıcaklığın batısında tonoz ile kapatılmış temizlenme mekanı yer alır. Sıcaklığın doğusunda ise üç mekan bulunmaktadır. Ortadaki dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülü hazinedir. Üstteki ve alttaki mekan halvet hücreleridir. Halvet hücreleri dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Alttaki halvet hücresi günümüzde sıcaklığa dahil ediilmiştir.

Foto 2.238. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Kaşan) (E.T: 15.04.2016)

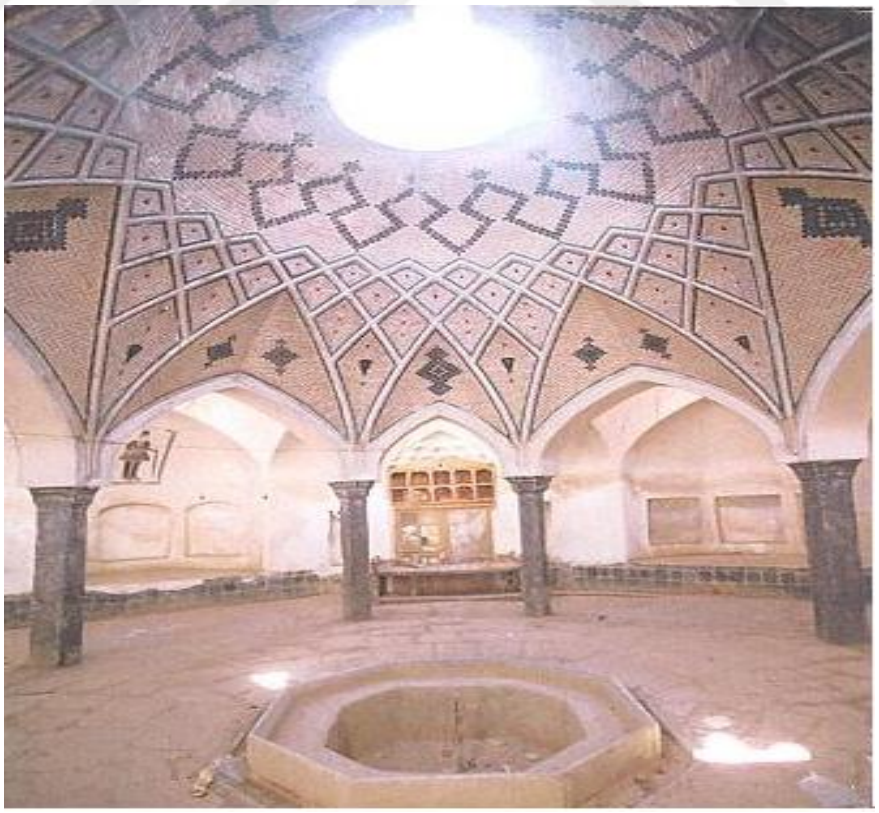

Foto 2.239. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.240. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.241. Kaşan Gozere No Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda alçı, çini, kalem işi, tuğla ve ahşap süsleme görülmektedir.

Ahşap Süsleme: İncelenen dönem İran hamamları içerisinde sadece bu hamamda ahşap süsleme bulunmaktadır. Soğukluk bölümünde kubbe eteginde çarkı felek motifi kare panolar içerine yerleştirilmiş, altında geniş bir bordürde(ayet) kitabesine yer verilmiştir (Foto 2.242).

Alçı Süsleme: Hamamın giriş kapısında kavsara karbendilerle dolgulanmış alınlıkta altta bitkisel motifler ile kompoze edilen bir süsleme, üzerinde ise bir vazodan çıkan kıvrım dal, yaprak ve çiçek motifleri ile oluşturulan bir süsleme uygulanmıştır (Foto 2.243).

Kalem İşi Süsleme: Hamamda bir Kaçar şehzadesini gösteren tablo dikkat çekmektedir (Foto 2.244).

Tuğla Süsleme: Hamamın soğukluk bölümünde kubbe ve kubbeye geçişte karbendilerin etrafını kuşatan bordür ve içlerinde firuze ve lacivert renkte sırlı tuğla ile oluşturulan geometrik bir bezeme uygulanmıştır (Foto 2.245).

Foto 2.242. Gozere No Hamamı Sıcaklık Bölümü Ahşap Süslemeleri

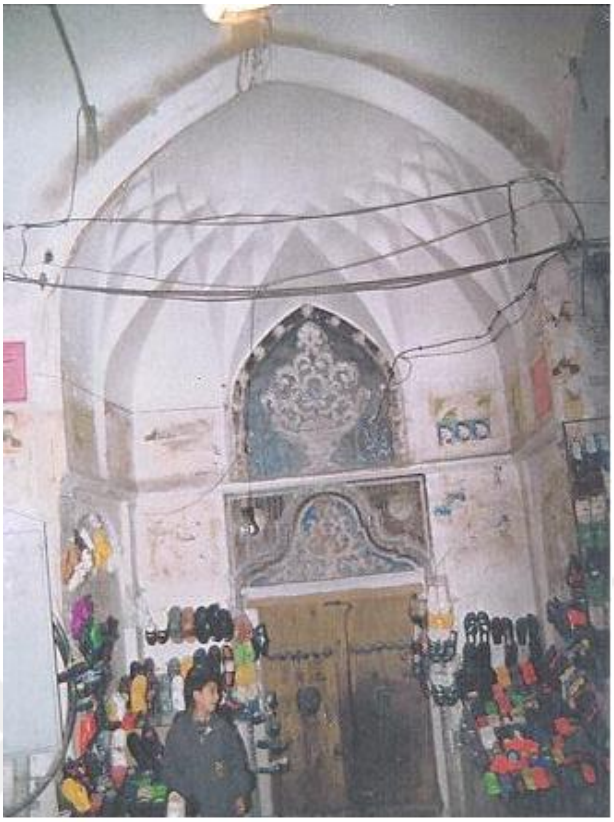

Foto 2.243. Gozere No Hamamı Giriş Kapısı Alçı Süslemeleri

Foto 2.244. Gozere No Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

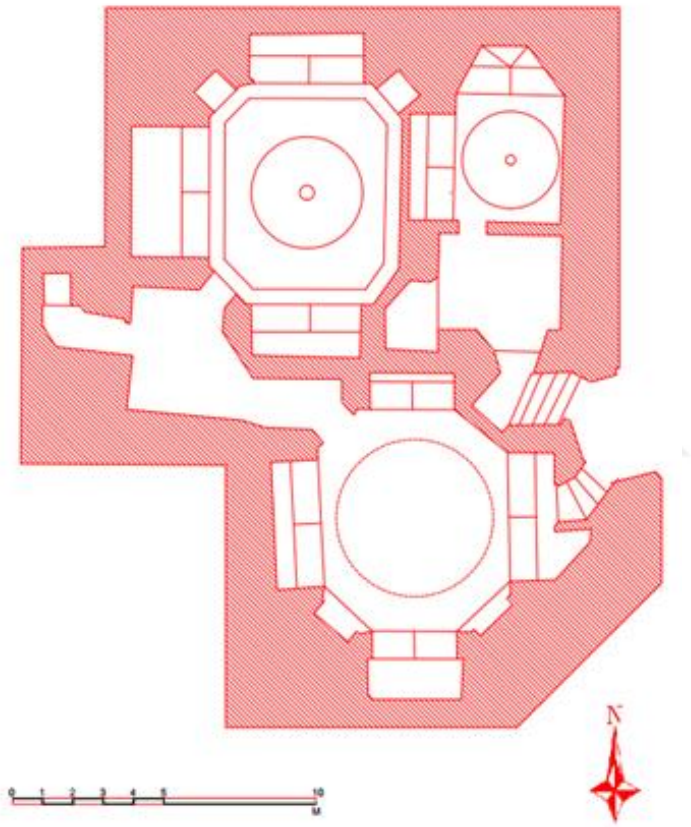

Foto 2.245. Gozere No Hamamı Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri

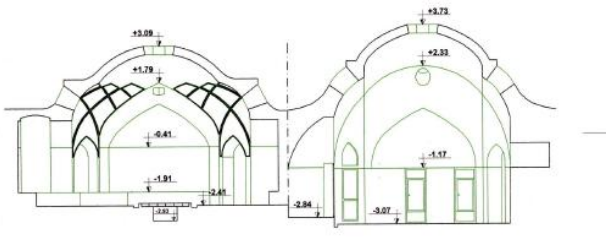
2.7.2.19. Gevamuddoğle Hamamı

YERİ: Tahran'ın merkezinde Emirkebir Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Gevamuddoğle Hamamı Kaçar Döneminde (1794-1925) Gevamuddoğle Aştiyani (1872-1952) tarafından 1837 yılında yaptırılmıştır. 2005 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.28. Tahran Gevamuddoğle Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Gevamuddoğle Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşur. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir.

Erkekler bölümünün giriş kapısı binanın doğu yönünde yer almaktadır. Dışarıdan üç basamak ile giriş kapısına girilir. Giriş kapısı mukarnaslı bir taç kapı şeklindedir. Sivri kemer ve kemer alınlığı firuze renkli çinilerle süslenmiştir (Foto 2.246). Taç kapıda bulunan soldaki kapıdan erkekler bölümüne, sağdaki kapı kadınlar bölümüne girilmektedir. Hamamın erkekler bölümünün giriş kapısından dört basamak ile küçük bir heştiye buradan da soğukluğa geçilir (Foto 2.247).

Soğukluk bölümü dört eyvanlı bir şema yansıtır (Foto 2.248). Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin altında sekiz köşeli yıldız şeklinde bir havuz bulunur. Orta alana açılan eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Soğukluğun güneybatı ve güneydoğu köşelerinde birer niş mevcuttur. Soğukluğun kuzeybatısından bir koridor vasıtası ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.249). Ilıklığın batısında tuvaletler yer alır. Ilıklığın kuzeydoğusundan küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık üç eyvanlı plan tipindedir. Sıcaklığın üzeri soğuklukta olduğu gibi duvarlara bitişik payeler üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.250). Kubbeli orta alana kuzey, güney ve batı yönden açılan eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde birer niş bulunmaktadır.

Kadınlar bölümünün giriş kapısı taç kapının sağında yer almaktadır. Giriş kapısından beş basamak vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştinin kuzeyinden soğukluğa girilir.

Soğukluk tek kubbeli tiptedir. Soğukluğun üzeri bir kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatısında dikdörtgen planlı, üzeri tonoz ile örtülü bir mekân bulunur. Soğukluğun kuzeyinden küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık ortada bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan batıda dikdörtgen planlı, kuzeyde yarım sekizgen plamlı üzerleri tonozla örtülü iki eyvandan oluşmaktadır.

Foto 2.246. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Giriş Kapısı (Miras-ı Ferheng-i Tahran) (E.T: 12.04.2015)

Foto 2.247. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.248. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.249. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.250. Tahran Gevamuddoğle Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Gevamuddoğle Hamamı'nda çini ve alçı süsleme bulunmaktadır.

Çini Süsleme: Hamamın kapısı beyaz ve firuze renkli çinilerle süslenmiştir (Foto 2.251). Heşti bölümünde ise tavana giden basamaklarının üzerinde renkli sır çini ile yapılan bir süsleme görülmektedir (Foto 2.252).

Alçı Süsleme: Hamamın taç kapısında mukarnas kavsara alçıdan yapılmış kenarları konturlanarak belirginleştirilmiştir (Foto 2.253). Hamamın tüm bölümlerinde duvarlar, kubbeye geçiş sistemleri, karbendiler alçı malzeme ile yapılmmıştır (Foto 2.253).

Foto 2.251. Gevamuddoğlu Hamamı'nın Giriş Kapısı Tek Renk Çini Süslemeleri

Foto 2.252. Gevamuddoğlu Hamamı'nın Heşti Bölümü Renkli Sır Çini Süslemeleri

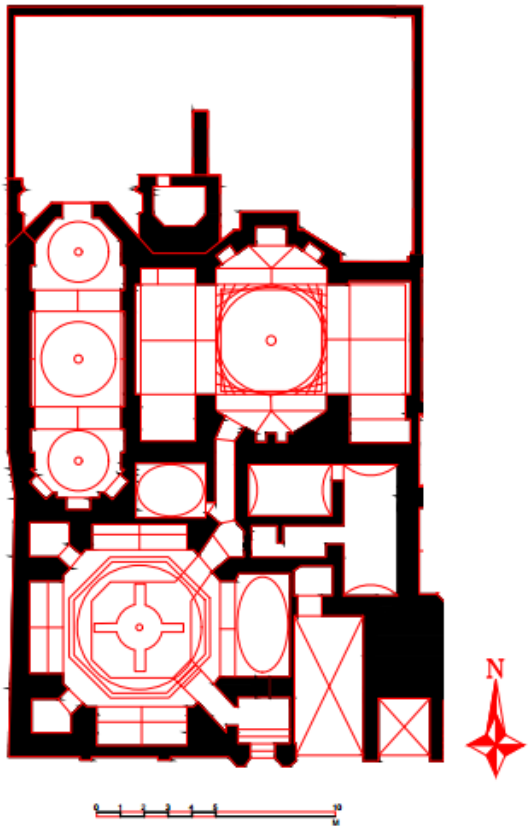

Foto 2.253. Gevamuddoğlu Hamamı'nın Giriş Kapısı Alçı Süsleri Süslemeleri

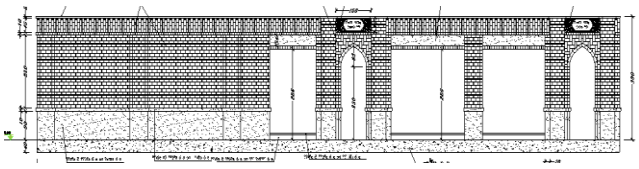
2.7.2.20. Pir Zerger Hamamı

YERİ: Erdebil Şehri'nin merkezinde Pir Zerger Mahallesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Pir Zerger Hamamı'nın kitabesi yoktur. Buna rağmen plan ve mimari özellikleri Kaçar Dönemine (1794-1925) işaret etmektedir[229]. Yapının kadınlar kısmı 1995 yılında yıkılmıştır. 2006 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.29. Erdebil Pir Zerger Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erdebil) (E.T. 10.09.2015)

[229] Kiyani, 255.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Pir Zerger Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Kadınlar kısmı günümüze ulaşmamıştır. Erkekler bölümü heşti, soğukluk, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden meydana gelmiştir. Güney cephede yer alan basit bir kapı ile hamama girilmektedir (Foto 2.254). Bu kapıdan küçük bir koridor vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü kare planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Heştinin batısından soğukluk bölümüne geçilir.

Dört eyvanlı plan tipinde olan soğukluk duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır (Foto 2.255). Orta alana açılan dört dört yöndeki eyvanlar dikdörtgen planlı olup tonozlar ile kapatılmıştır. Soğukluğun kuzeybatı ve güneybatısında kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış iki mekan bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeydoğusundan ılıklığa girilir.

Düzensiz planlı ılıklığın üzeri tonoz ile örtülüdür. Ilıklığın batısından dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış tuvaletler mevcuttur. Ilıklığın kuzeyinden bir koridor ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık bölümü dikdörtgen planlı ve dört eyvanlı bir şema yansıtır. Bu şema ortasında merkezi bir kubbe ve bu kubbeli alana kuzey ve güneyde yarım sekizgen planlı ve üzeri tonozlu eyvanlar ile, doğu ve batıda dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile kapatılmış eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.256). Kuzeydeki yarım sekizgen eyvanın dip duvarında üç niş bulunmaktadır.

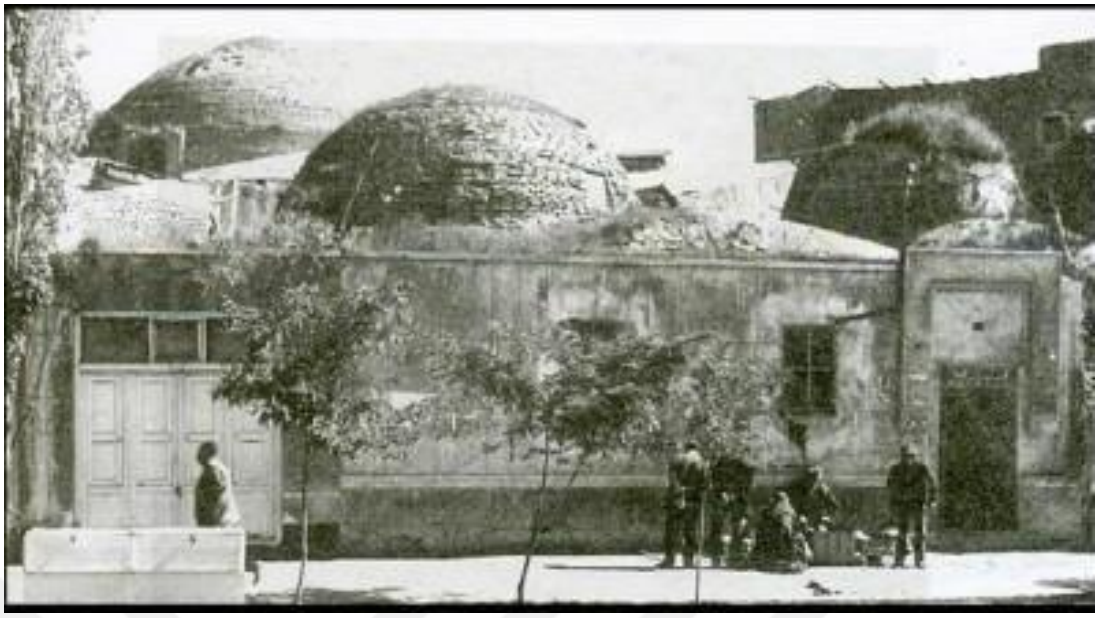

Foto 2.254. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Giriş Kapısı
(www.wikimapia.org/31985793/fa/) (E.T: 30.01.2018)

Foto 2.255. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.256. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Tuğla Süsleme: Hamamın soğukluk bölümü ile karbendinin üst kısmında firuze renkli sırlı tuğlalarla oluşturulan bir süsleme görülmektedir. (Foto 2.257).

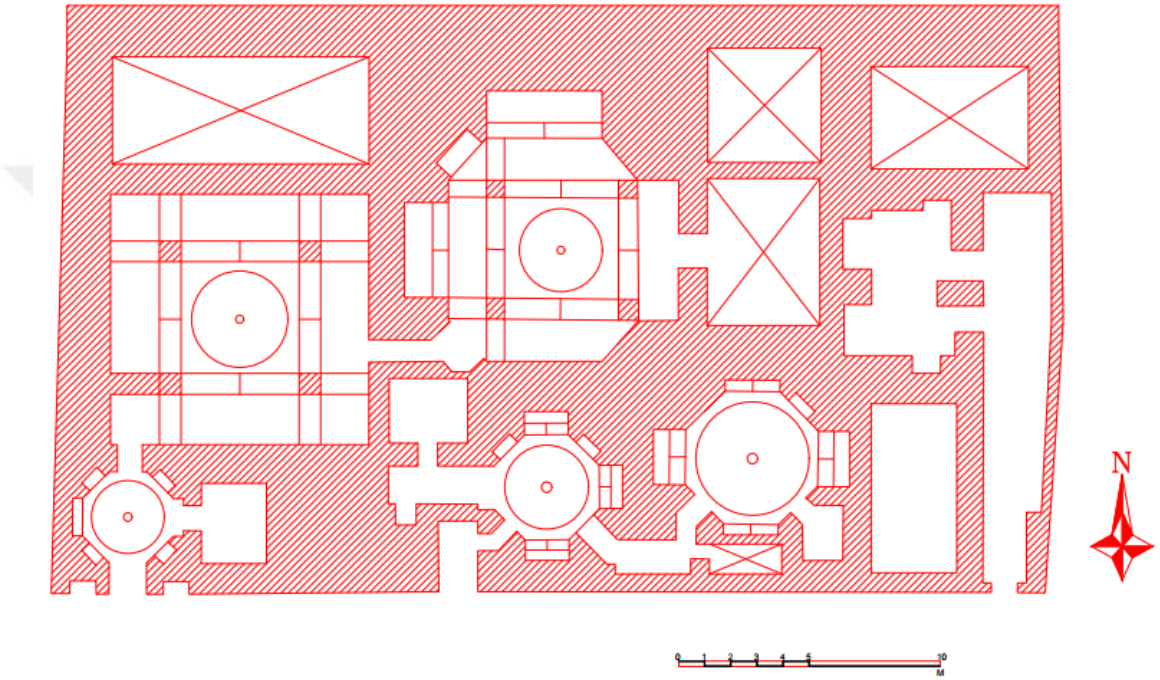

Foto 2.257. Erdebil Pir Zerger Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü Tuğla Süslemeleri

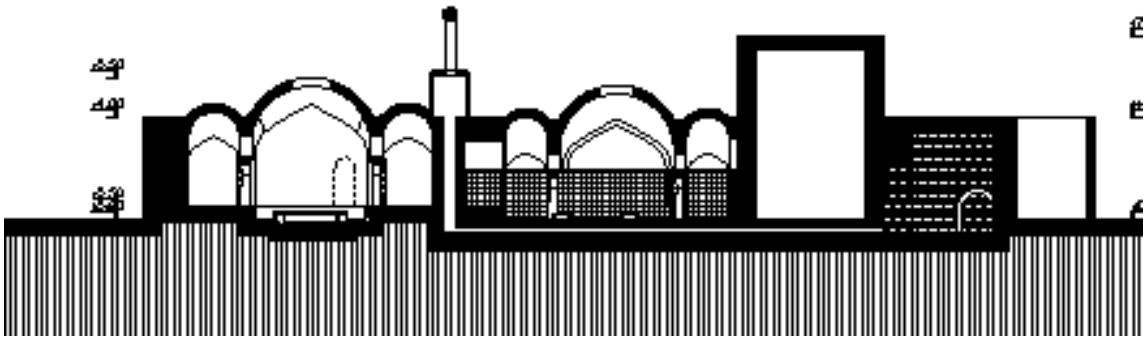
2.7.2.21. Zerabi Hamamı

YERİ: Hamedan Şehri'nin merkezindeki Şuheda Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın kesin tarihi bilinmemektedir. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) Zerabi Han tarafından yaptırıldığı belirlenmektedir. 2009 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.30. Hamedan Zerabi Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 09.11.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Zerabi Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda inşa edilen hamamın güney cephesinde iki giriş kapısı bulunmaktadır. Erkekler bölümünün giriş kapısından heşti bölümüne geçilir. Sekizgen planlı heştinin üzeri kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.258). Heşti bölümünün duvar diplerinde beş niş bulunmaktadır. Heştinin doğusunda dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile kapatılmış bir mekan vardır. Heştinin kuzeyinden küçük bir koridor ile merkezi planlı soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluğun üzeri ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan merkezi kubbe ile kapatılmış bir mekandan oluşmaktadır (Foto 2.259). Soğukluğun doğusundan ılıklık bölümüne geçilir. Ilıklık dar bir koridor şeklindedir. Ilıklıktan bir kapı vasıtası ile sıcaklığa ulaşılır.

Hamamın sıcaklık bölümüde soğukluk bölümünde olduğu gibi merkezi planlıdır. Sıcaklık merkezde dört sütun üzerine oturan bir kubbe ve bu merkeze açılan dört yönde tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.260). Sıcaklığın kuzeybatı köşesinde bir niş bulunmaktadır. Sıcaklığın doğusunda dikdörtgen planlı ve üzeri çapraz tonozla kapatılmış hazine bölümü bulunmaktadır.

Hamamın kadınlar bölümüne ait basit bir giriş kapısından heştiye geçilir. Heşti bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Heştinin doğusundan bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilir.

Sekizgen planlı ve dört eyvan şeması yansıtan soğukluk mekanının üzeri merkezi bir kubbe ile kapatılmıştır. Mekanın kuzeyinde iki nişe yer verilmiştir. Soğukluğun batısında kare planlı üzeri kubbe ile örtülü iki mekan bulunmaktadır.

Soğukluğun güneydoğusunda yer alan ılıklık bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış bir mekandır. Ilıklığın sonunda dikdörtgen planlı ve üzeri çapraz tonoz ile örtülü tuvaletler bulunmaktadır. Ilıklığın kuzey tarafından bir koridor ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık iki eyvanlı plan tipinde olup, iki eyvalıdır. Mekanın üzeri bir kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklığın güneydoğu tarafında dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış olan hazine yer almaktadır.

Foto 2.258. Hamedan Zerabi Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.259. Hamedan Zerabi Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.260. Hamedan Zerabi Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

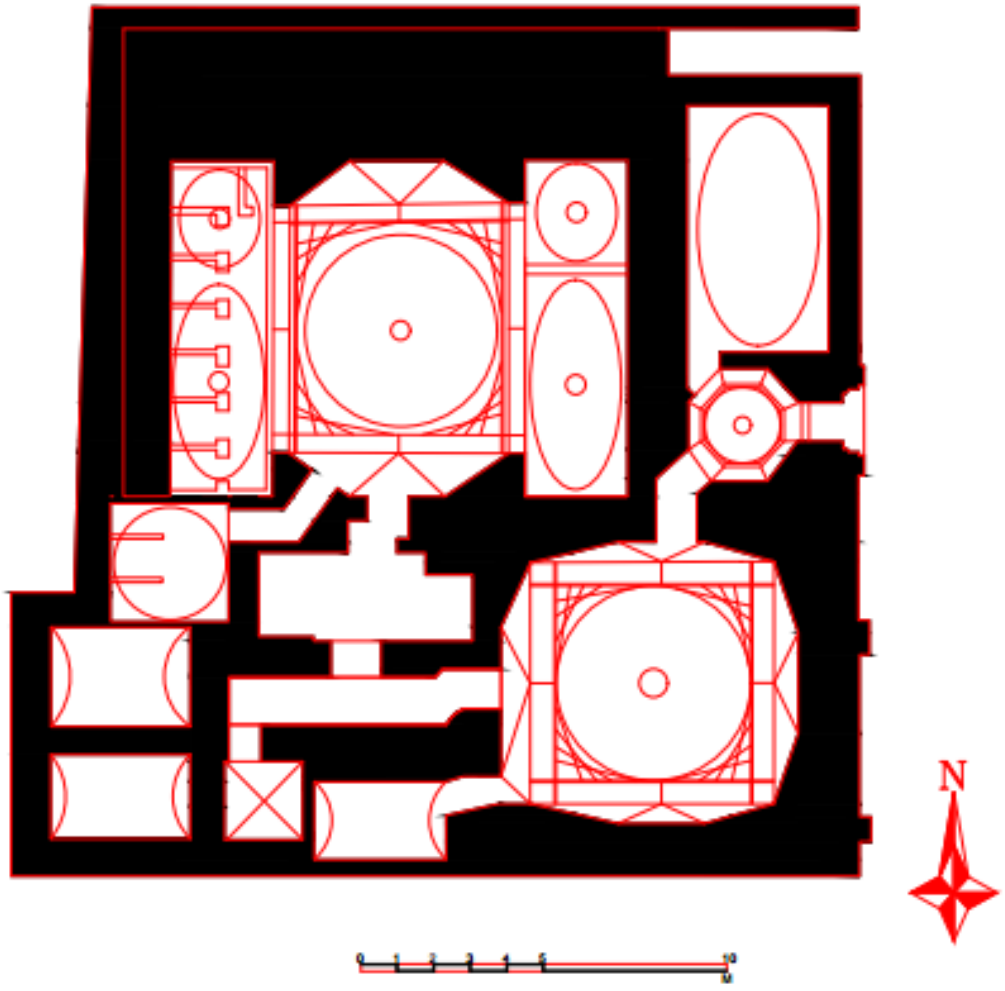
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel bir unsura yer verilmemiştir.

2.7.2.22. Üç Dükkân Hamamı

YERİ: Erdebil Şehri'nin merkezinde Üç Dükkân Mahallesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre 1259H/1843M. yılında Sadıqi Han tarafından Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır[230]. Kitabe metni şu şekildedir: Cave'den gelen mukarneskarın resimleri ilelebet göze hitap ettiğini belirtti. 1259 H. 1975 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde oldukça bakımsız durumdadır.

Çizim 2.31. Erdebil Üç Dükkan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erdebil) (E.T. 10.09.2015)

[230] Kiyani, 255.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Üç Dükkân Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Doğuda bulunan basit bir giriş kapısından küçük bir koridor ile heştiye girilir (Foto 2.261). Sekizgen planlı heşti bölümünün üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.262). Heştinin kuzeyinde bir oda bulunmaktadır. Bu oda dikdörtgen planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmıştır. Heştinin güneybatısından eğri bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlıdır. Mekanın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.263). Kubbeye geçiş karbendilerle sağlanmıştır. Merkezi kubbeli alana açılan eyvanlar ise yarım sekizgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatısında dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz ile örtülü bir mekan bulunur. Soğukluğun batı tarafından bir koridor ile ılıklığa geçilir.

Ilıklık iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım bir koridor şeklindedir. Buradan kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülü tuvaletlere geçilir. Ilıklığın kuzey tarafında dar bir koridor ile ikinci kısmına ulaşılır. İkinci kısım düzensiz planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmıştır (Foto 2.264). Ilıklığın kuzeyinden sıcaklık bölümüne geçilir.

Merkezi planlı sıcaklık, ortada bir kubbe ve bu kubbeli alana kuzey ve güney yönde yarım sekizgen planlı, doğu ve batıda ise dikdörtgen planlı üzeri tonozlarla kapatılmış eyvanlardan oluşan bir şema gösterir (Foto 2.265). Sıcaklığın güneyinden eğri bir koridor ile ulaşılan hazine kare planlı, üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır (Foto 2.266).

Foto 2.261. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.262. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.263. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.264. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.265. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.266. Erdebil Üç Dükkan Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde kısmen harap olduğundan süslemeleri de tahrip olmuştur.

Çini Süsleme: Hamamın giriş kapısının üzerinde sıraltı çini tekniğinde bir kitabeye yer verilmiştir (Foto 2.267).

Kalem İşi Süsleme: Hamamın kalem işi süslemeleri kalan izlere göre soğukluk bölümünde kubbeye geçişte karbendilerde görülmektedir. Bu süsleme içerisinde meyve sepeti daha belirgin olarak seçilebilmektedir. (Foto 2.268).

Foto 2.267. Erdebil Üç Dükkan Hamamı Giriş Kapısı Çini Süslemeleri

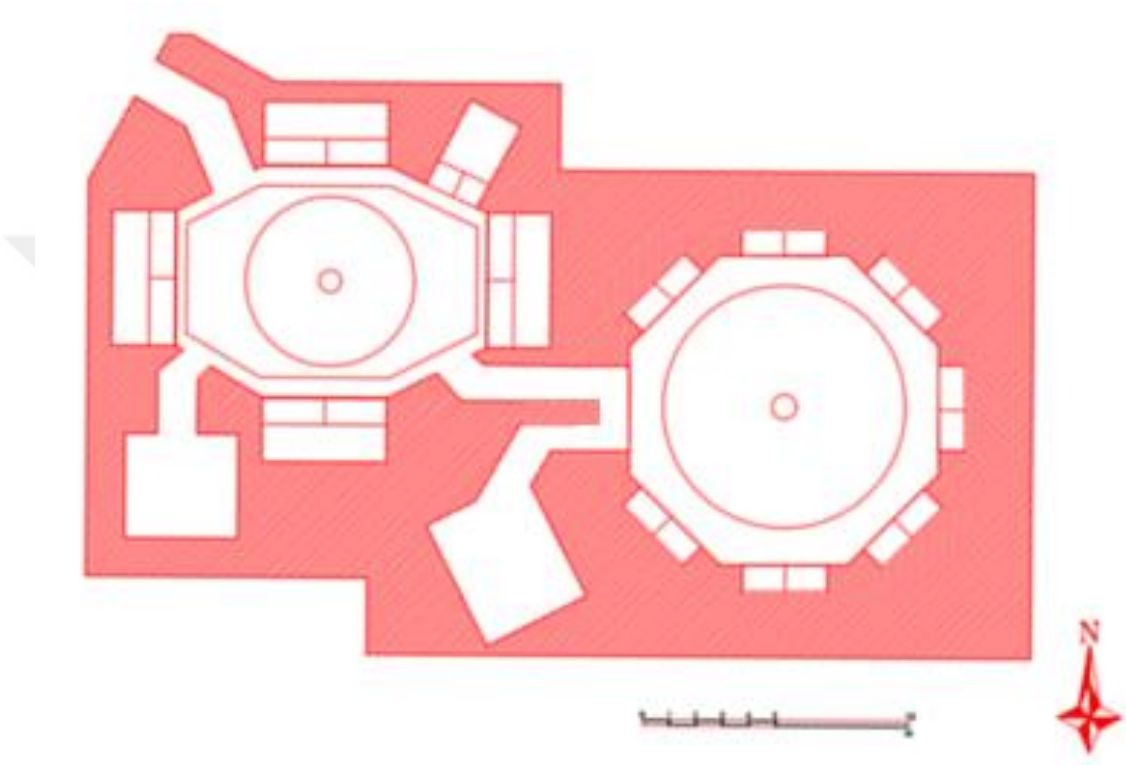

Foto 2.268. Erdebil Üç Dükkan Hamamı Sıcaklık Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

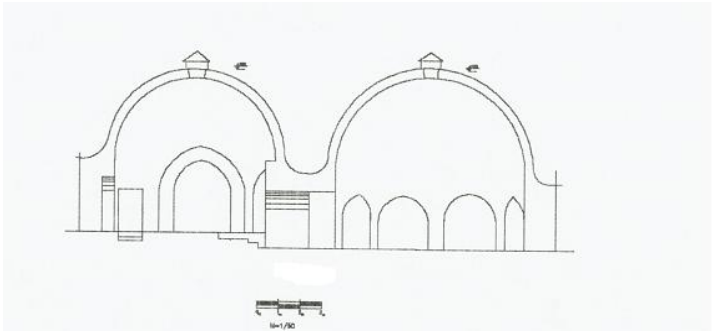
2.7.2.23. Tecelli Hamamı

YERİ: Urmiye Şehri'nin merkezindeki Pazar yerinde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Mirza Abdullah tarafından Kaçar Döneminin (1794-1925) ortalarında yaptırılmıştır[231]. 2001 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.32. Urmiye Tecelli Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Urmiye) (E.T. 20.08.2015)

[231] İskenderzade, 141.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Tecelli Hamamı tek fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Giriş kapısı binanın kuzey yönünde bulunmaktadır. Sade düzenlenmiş dikdörtgen şeklindeki giriş kapısından on bir basamak vasıtası ile heştiye inilir (Foto 2.269). Heşti üzeri tonoz ile kapatılmış eğri bir koridordan oluşur. Heştiden soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı ve dört eyvanlı bir şema gösterir. Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.270). Ortası fenerli olan bu kubbeli alana açılan dört eyvan dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatısında kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekan bulunmaktadır. Soğukluğun güneydoğu tarafından bir kapı ile ılıklığa girilir. Ilıklık bölümü uzun bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın doğusundan sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümü sekizgen planlı olup, duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.271). Kemerlerin altındaki boşluklar sekiz niş ile tamamlanmıştır. Tuğladan örülen ve üzeri alçı ile sıvanan kubbenin ortasında fener bulunmaktadır. Sıcaklığın güneybatı tarafındaki nişten eğri bir koridor ile hazine bölümüne girilir. Hazine dikdörtgen planlı olup, üzeri tonoz ile örtülmüştür.

Foto 2.269. Urmiye Tecelli Hamamı'nın Giriş Kapısı

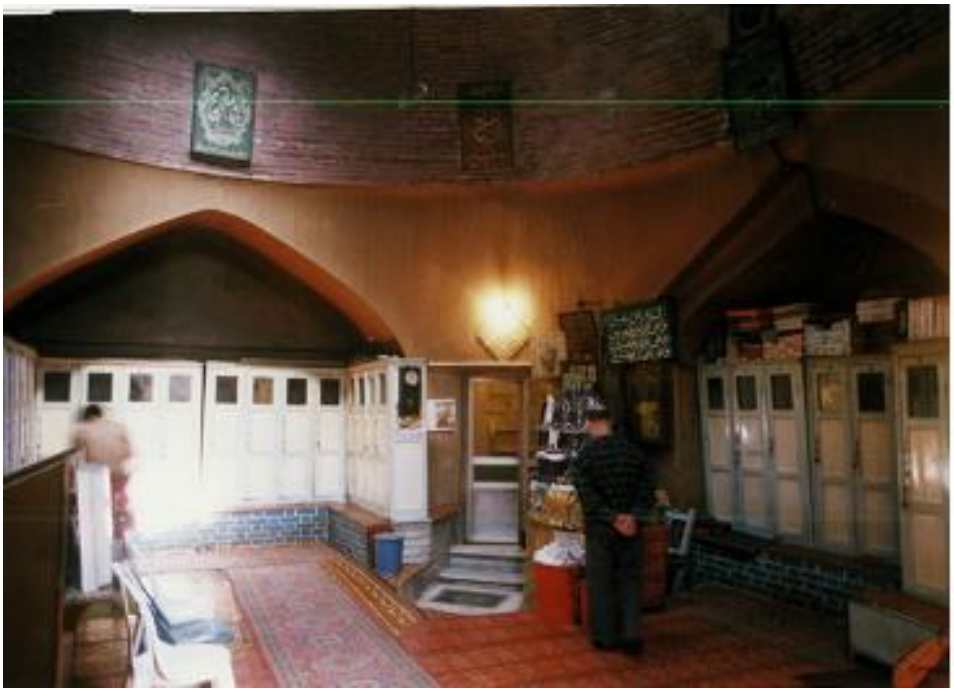

Foto 2.270. Urmiye Tecelli Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.271. Urmiye Tecelli Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü (www.dana.ir/news/436798.html) (E.T: 25.06.2018)

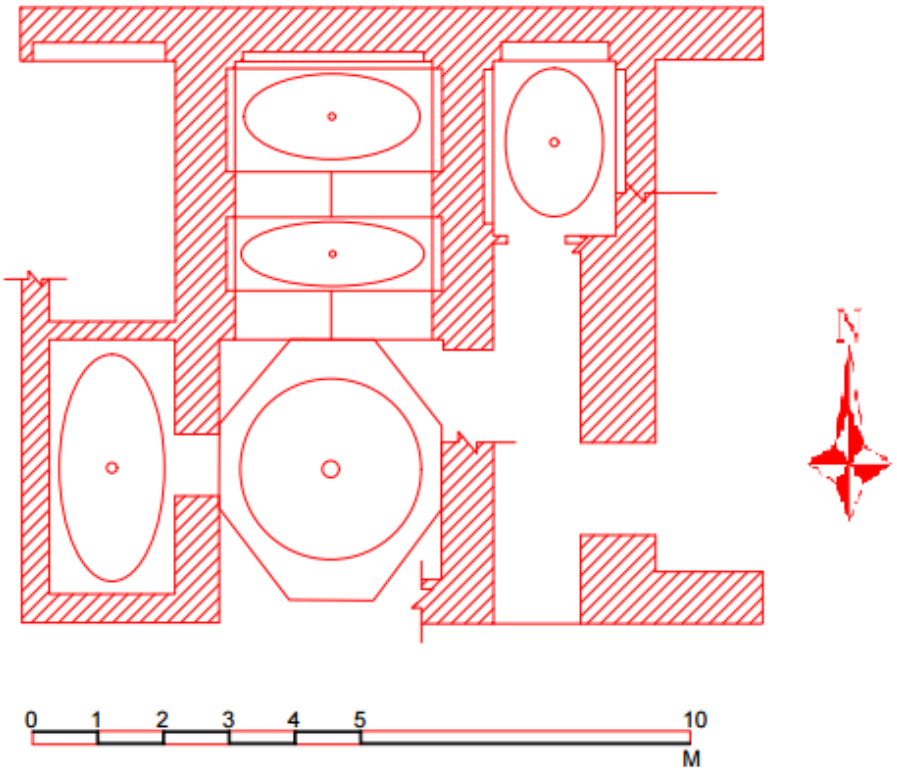
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam süsleme açısından sade bir hamamdır.

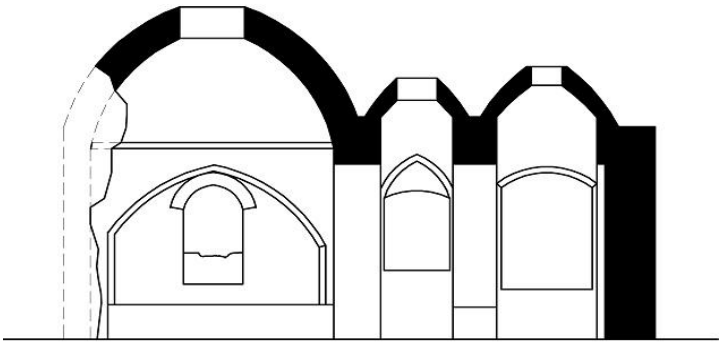
2.7.2.24. Komsar Hamamı

YERİ: Şeft Şehri'nin Komsar Köyü'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925), 1850 yılında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. 2010 yılında Kültür Bakanlığı tarafından başlanan onarım günümüzde de devam etmektedir.

Çizim 2.33. Şeft Komsar Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Reşt) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Komser Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamamın çoğu bölümü tahrip olmuştur. Hamamın günümüze ulaşmayan giriş kapısının güney cephede olduğu düşünülmektedir. Hamamın mevcut hali ile soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümünden oluşmaktadır. Günümüzde tamamen yıkılmıştır soğukluk bölümünden bir kapı ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü uzun bir koridordan oluşur (Foto 2.272). Ilıklığın kuzeyinde tuvaletler kısmı bulunur. Bu kısım dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın batısından bir kapı vasıtası ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık dikdörtgen planlı ve tek kubbelidir (Foto 2.273). Sıcaklık bölümünün üst örtüsü çökmüş sadece kemerler günümüze ulaşmıştır. Sıcaklığın batısından hazine bölümüne girilir. Dikdörtgen planlı hazineninde üst örtüsü yıkıktır (Foto 2.274).

Foto 2.272. Şeft Komsar Hamamı'nın Ilıklık Bölümü
(Miras-ı Ferheng-i Reşt) (E.T: 12.04.2016)

Foto 2.273. Şeft Komsar Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.274. Şeft Komsar Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Günümüzde onarımı devam eden hamamda kalan izlere göre çini ve kalem işi süslemeler bulunmamaktadır (Foto 2.275).

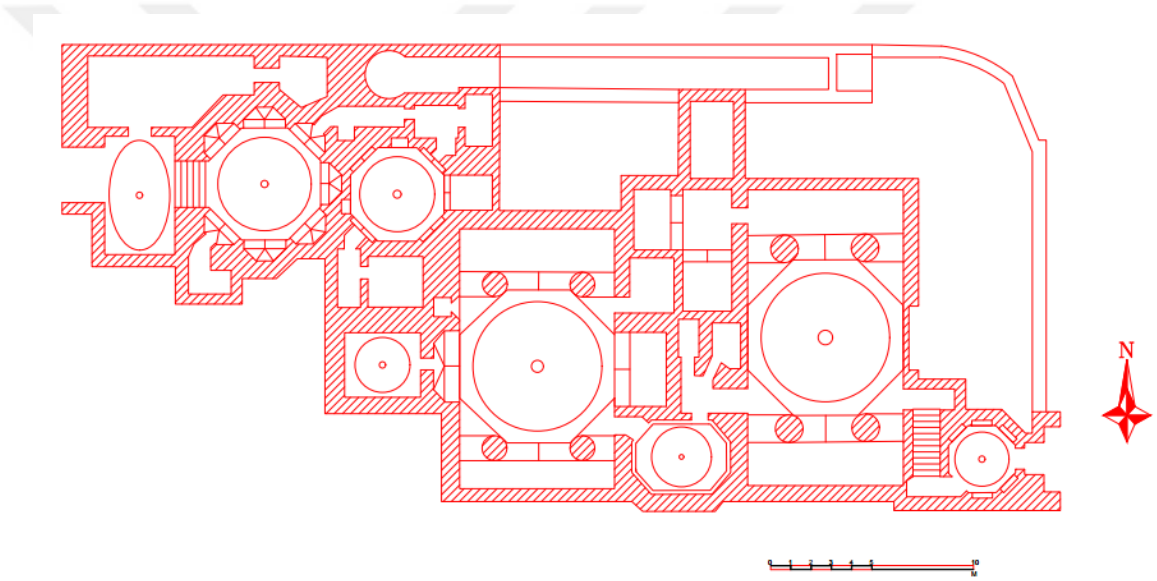

Foto 2.275. Komsar Hamamı Süslemeleri

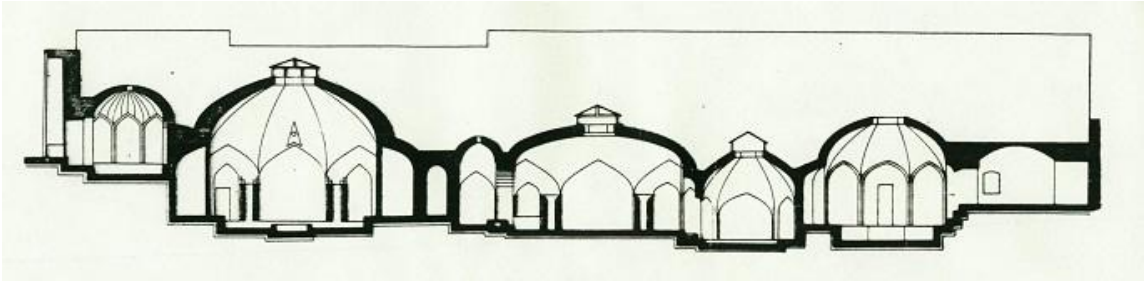
2.7.2.25. Ebul Meali Hamamı

YERİ: Yezd Şehri'nin merkezinde Fehadan Mahallesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Ebul Meali Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yapının plan ve süsleme özellikleri Kaçar Döneminin (1794-1925) ortalarına işaret etmektedir. Kültür Bakanlığından alınan bilgiye göre hamam 1941 yılında onarım görmüştür ve 1976 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılmıştır. 1998 yılında Kültür Bakanlığı tarafından tekrar onarılmıştır. Yapı 2007 yılından itibaren restoran olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.34. Yezd Ebul Meali Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Yezd) (E.T. 10.09.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Ebul Meali Hamamı çift fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Doğu-batı doğrultusunda zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Erkekler bölümünün giriş kapısı doğu cephede bulunmaktadır. Tuğladan eyvan türü bir giriş kapısından iki basamak vasıtası ile heşti bölümüne girilir (Foto 2.276). Heşti bölümü sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.277). Heştiden bir koridor vasıtası ile ulaşılan merdivenlerle soğukluğa geçilir.

Merkezi planlı soğukluğun üzeri ortasında bulunan dört bağımsız sütun üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.278). Soğukluğun kuzeybatısında dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekan yer almaktadır. Soğukluğun batısından küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık iki bölümlü olarak düzenlenmiştir. Giriş bölümünde düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekan bulunur. Tuvaletlerde burada yer almaktadır. Bu bölümün güneyinden ılıklığın diğer bölümüne geçilir. Bu kısım sekizgen planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın batısından sıcaklığa girilir.

Merkezi planlı sıcaklık ortada dört bağımsız sütun üzerine oturan bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.279). Sıcaklığın batısından küçük bir kapı ile geçilen hazine bölümünü dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır (Foto 2.280).

Kadınlar bölümünün giriş kapısı batı cephede yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından bir koridor vasıtası ile heşti bölümüne geçilir. Heşti dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Heştinin kuzeyinden düzensiz planlı bir mekana ulaşılır. Heştiden beş basamak ile soğukluk bölümüne girilir.

Üzeri kubbe ile örtülü soğukluk bölümü sekizgen planlı yedi eyvanlı bir plana sahiptir. Eyvanlar yarım sekizgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Mekanın üzeri duvara bitişik payeler üzerinde oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatısında düzensiz planlı üzeri tonoz ile örtülü bir mekan bulunur. Soğukluğun kuzeybatı tarafından uzun bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. Bu bölümler dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülüdür. Ilıklığın ilk bölümünün güneyinden eğri bir koridor ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümü sekizgen planlı olup tek kubbelidir. Sıcaklığın doğusunda bulunan dikdörtgen planlı eyvanın üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatısında iki bölümden oluşan hazine vardır. Birisi dikdörtgen planlı, üzeri tonoz ile örtülü soğuk sulu diğeri ise kare planlı üzeri tonoz ile kapatılmış olan sıcak suludur.

Foto 2.276. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.277. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.278. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.279. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.280. Yezd Ebul Meali Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda süslemeye fazla rastlanılmamaktadır.

Tuğla Süsleme: Soğukluk bölümünde kubbeye geçişte karbendile tuğlaların yatay olarak dizilmeleri ile elde edilen dalgalı bir bezemeye sahiptir. (Foto 2.281).

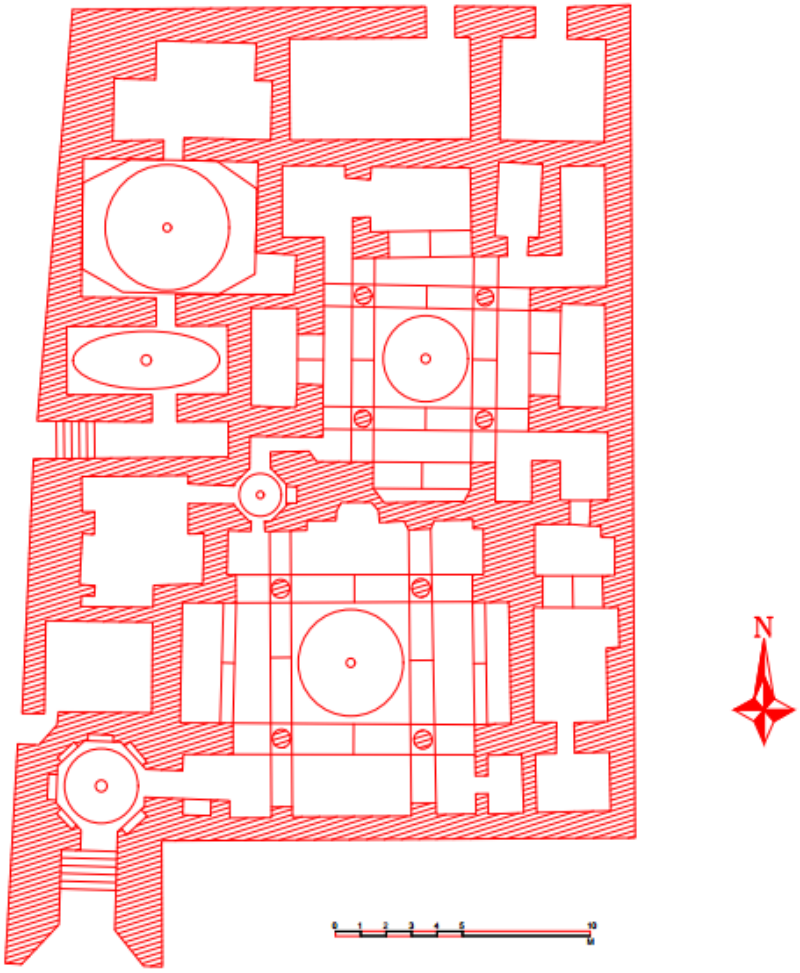

Foto 2.281. Yezd Ebul Meali Hamamı Sıcaklık Bölümü Tuğla Süslemeleri

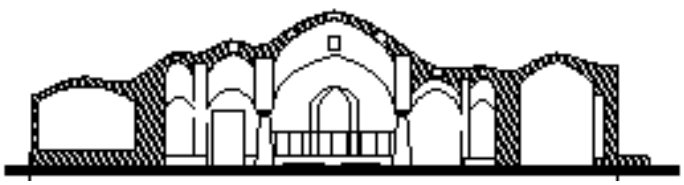
2.7.2.26. Kale Hamamı

YERİ: Hamedan Şehri'nin Şerieti Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın kesin tarihi bilinmemektedir. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminin (1794-1925) ortalarında yaptırıldığı belirtilmiştir. 2001 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmış ve restore edilmiştir. Hamam 2008 yılından itibaren müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.35. Hamedan Kale Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 09.11.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Kale Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir.

Hamamın erkekler bölümüne güney cephede yer alan eyvan türü bir kapı ile girilmektedir (Foto 2.282). Giriş kapısından altı basamak vasıtası ile heşti bölümüne geçilir. Sekizgen planlı üzeri kubbe ile örtülü heştinin duvarlarında altı niş bulunmaktadır (Foto 2.283). Heştinin doğusundan bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilir.

Merkezi planlı soğukluk dört bağımsız sütun üzerine ortada bir kubbe ve bu merkeze açılan iki yönde tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.284). Soğukluğun merkezinde sekizgen bir havuza ve etrafında sekilere yer verilmiştir. Soğukluğun güneydoğu tarafında dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülü bir mekan bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeybatısından bir kapı ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur ilk bölüm sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Ilıklığın bu bölümünün doğu yönünden bir koridor ile diğer bölüme geçilir. Bu bölüm düzensiz planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.285). Tuvaletler de burada yer almaktadır. Ilıklığın ilk bölümünün kuzeyinden eğri bir koridor ile sıcaklığa geçilir.

Soğukluk kısmında olduğu gibi sıcaklık kısmında merkezi planlı ve dört bağımsız sütun üzeri merkezi bir kubbe ve bu merkeze açılan dört eyvanlı bir şema gösterir (Foto 2.286). Sıcaklığın güneydoğusundan dört dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülü, kuzeydoğu tarafında ise aynı özellikte iki halvet hücresi bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeyinde ve kuzeybatı tarafında dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmış iki hazineye yer verilmiştir (Foto 2.287).

Kadınlar bölümünün giriş kapısı hamamın batı yönünde yer alır. Basit bir giriş kapısından altı basamak vasıtası ile heşti bölümüne geçilir. Heşti bölümü bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştinin kuzeyinden soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk dikdörtgen planlı ve tek kubbelidir. Üzeri duvarlara bitişik payeler üzerinde sivri kemerler vasıtası ile bir kubbeyle kapatılmıştır. Soğukluğun kuzeyinden bir kapı vasıtası ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık tek kubbeli ve bu kubbeli alana açılan tonoz ile örtülü tek bir eyvandan oluşmaktadır. Sıcaklığın üzerini örten kubbe duvarlara bitişik payeler üzerine kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinden geçilen hazine tek eyvanlı merkezi kubbe ile kapatılmış bir mekan olarak düzenlenmiştir.

Foto 2.282. Hamedan Kale Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.283. Hamedan Kale Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.284. Hamedan Kale Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.285. Hamedan Kale Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.286. Hamedan Kale Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.287. Hamedan Kale Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda tuğla ve taş süslemeleri görülmektedir.

Taş Süsleme: Hamamda kubbeyi taşıyan taş sütunlarının gövdesi çokgen olup sütun başlıkları dört sıralıdır. Sütunların kaide kısımları kırmızı ve beyaz iki renkli taş işçiliği görülmektedir (Foto 2.288).

Tuğla Süsleme: Hamamın tüm bölümlerinde tuğlaların yatay, dikey ve diyagonal dizilmeleri ile oluşturulan bezemesel bir hareketlilik söz konusudur (Foto 2.289).

Foto 2.288. Hamedan Kale Hamamı Soğukluk Bölümü Taş Süslemeleri

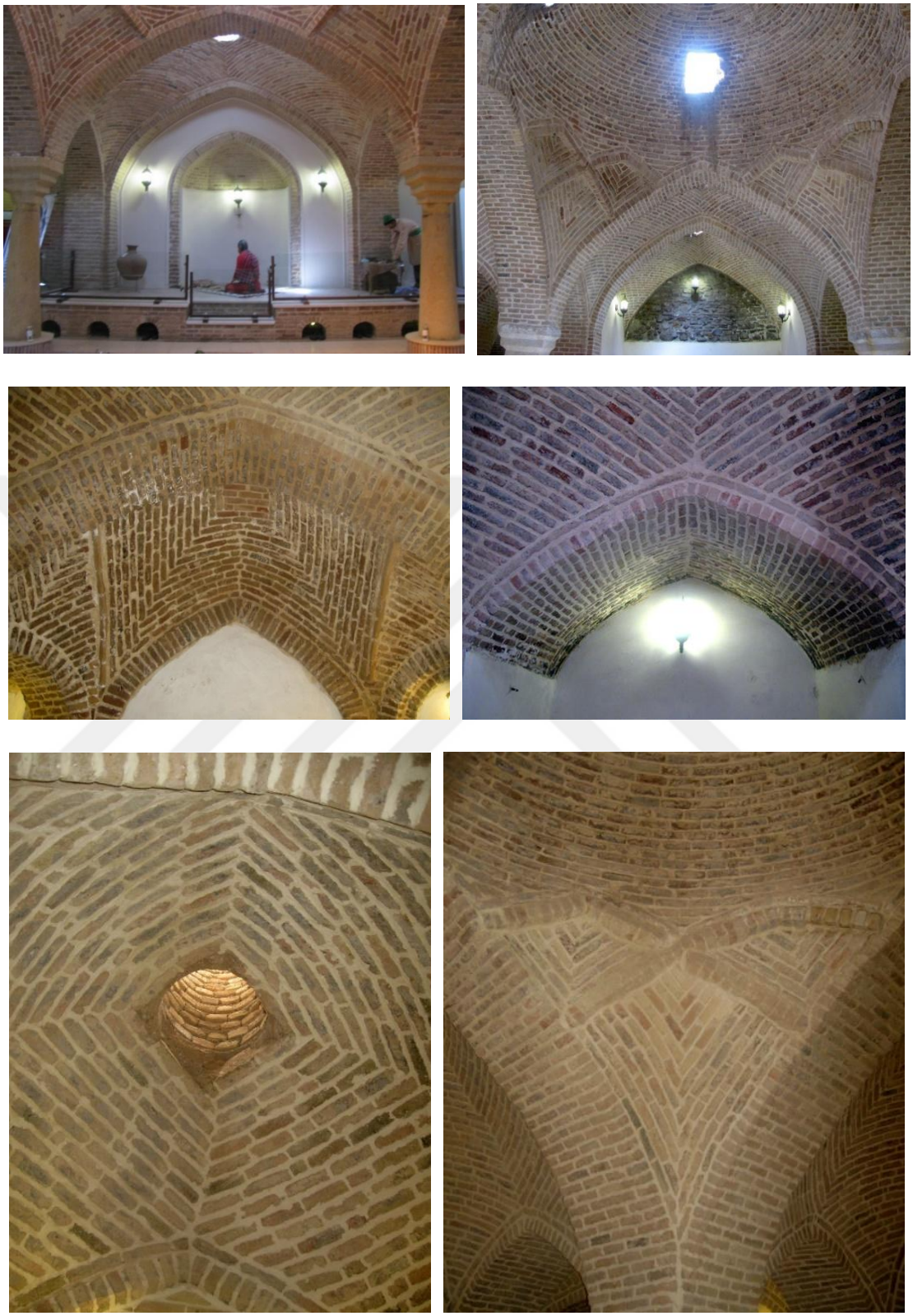
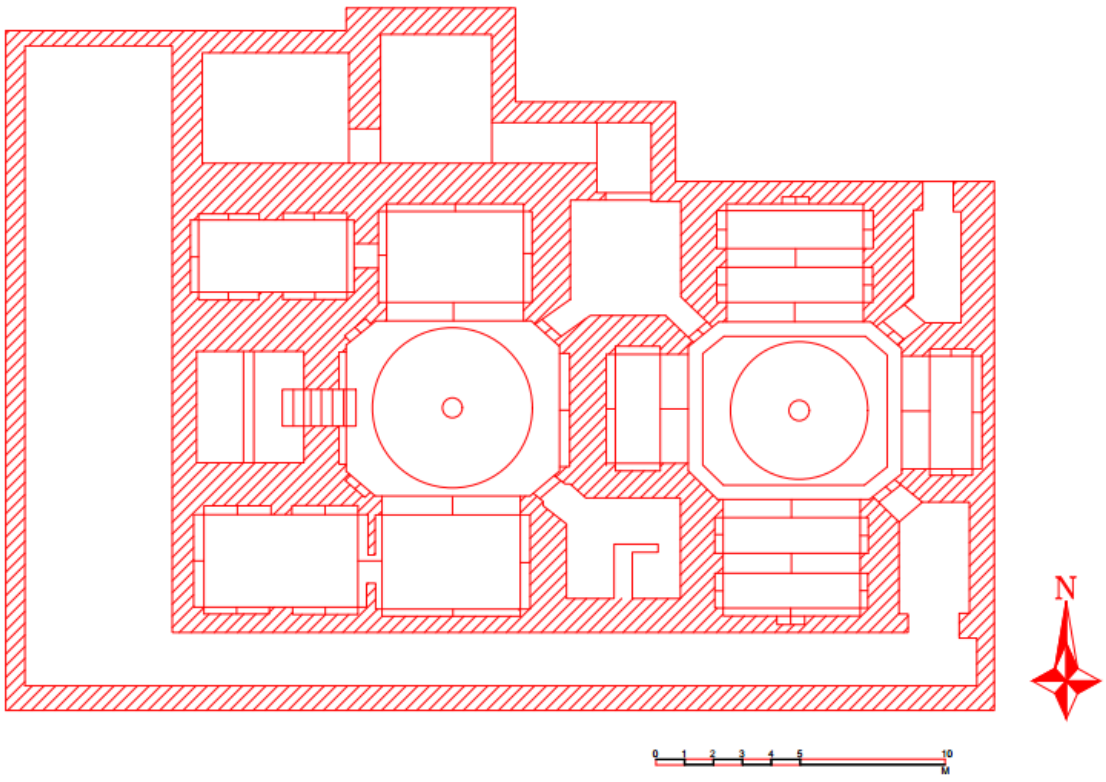

Foto 2.289. Hamedan Kale Hamamı Tuğla Süslemeleri

2.7.2.27. Hacı Gafar Hamamı

YERİ: Meraga Şehri'nde Tulu-e Ferc Meydanında, Hacı Gafar Mahallesi'nde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hacı Gafar Hamamı, Hacı Gafar (Nasreddin Şah Döneminde tacirlerin reisi anlamına gelen Reisül Tüccar denilmiştir) tarafından vakf edilmiş bir külliyenin içerisinde bulunmaktadır[232]. İlk inşasında küçük boyutlu olan hamam zamanla tahrip olmuş, daha sonra büyütülerek yeniden inşa edilmiştir. Mıras-ı Ferhengi'ye (İran Kültür Bakanlığı) göre ilk hamam Safevi Döneminde sonradan yenilenen hamam ise Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır. Eski hamamda kullanılan bazı malzemeler yeni hamamda da kullanılmıştır. 2004 yılında Miras-ı Ferhengi tarafından başlanan hamamın restorasyonları günümüze kadar devam etmiştir.

Çizim 2.36. Meraga Hacı Gafar Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tebriz) (E.T. 09.06.2015)

[232] Ethuf Hayrullahi, *Kaçar Dönemindeki Meraga*, Ehter, Tebriz 2008, 40.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hacı Gaffar Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hamamın birisi kuzeyde diğeri güney yönde olmak üzere iki giriş kapısı vardır. Kuzey ve güney yöndeki girişlerden iki koridor vasıtası ile heşti bölümlerine geçilmektedir (Foto 2.290). Heştiler dikdörtgen planlı olup, üzerleri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Heştilerden eğri bir koridor ile hamamın soğukluk bölümüne girilir.

Dört eyvanlı şema gösteren soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payelere oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.291). Kubbenin altında sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında dört pencere yeralır. Kubbe ile örtülü orta alana kuzey-güney doğrultusunda üzeri tonozla kapatılmış kare şeklinde, doğu-batı doğrultusunda ise dikdörtgen şeklinde eyvanlar açılmaktadır. Soğukluğun kuzeybatısından küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Kare planlı ılıklığın üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzey yönünde bulunanı bir koridor vasıtası ile tuvaletlere ulaşılır. Tuvaletler dikdörtgen planlıdır ve tonoz ile örtülüdür. Ilıklığın güney batısında olan kapıdan sıcaklık bölümüne girilmektedir.

Sıcaklık bölümü iki eyvanlı bir şema göstermektedir. Sıcaklığın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.292). Kubbenin ortasında bir fener, kasnağında dört pencere bulunur. Sıcaklıkta kubbe ile örtülü orta alana kuzey ve güneyden dikdörtgen planlı ve üzerleri tonozla kapatılmış eyvanlar açılmaktadır. Sıcaklığın kuzeybatı ve güneybatısında ise birer niş bulunmaktadır. Sıcaklığın batısından yedi basamak ile hazine bölümüne geçilir. Hazine dikdörtgen planlı olup, üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.293). Sıcaklıkta yer alan eyvanların batısında iki halvet hücresi vardır. Her halvet hücreleri dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonozlarla kapatılmıştır. Sıcaklığın güney doğusundan küçük bir koridor ile ulaşılan temizlenme kısmı kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır.

Foto 2.290. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.291. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.292. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.293. Meraga Hacı Gafar Hamamı'nın Hazine Bölümü

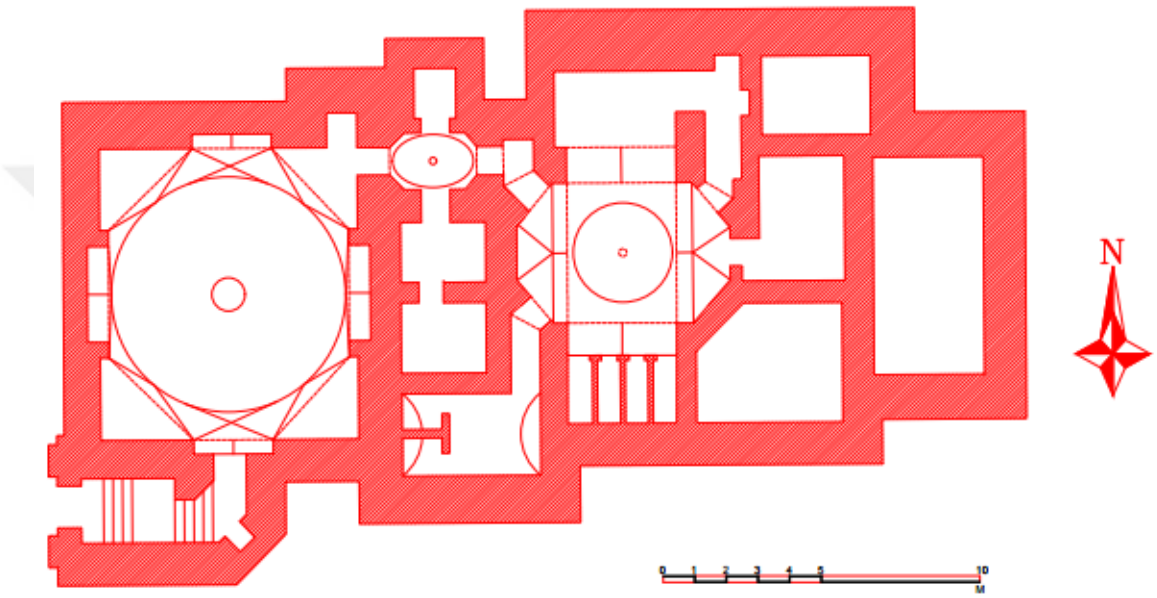
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel açıdan herhangi bir unsura rastlanmamıştır.

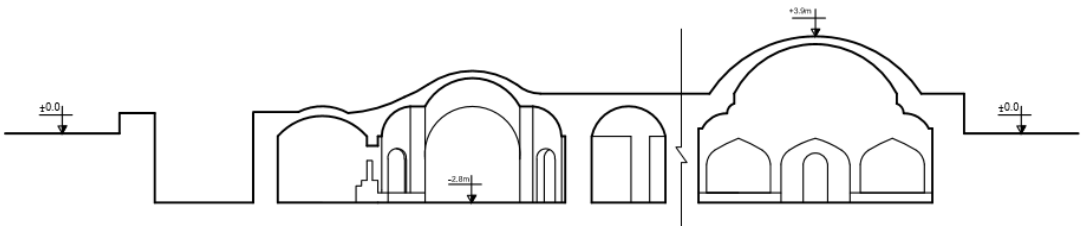
2.7.2.28. Ferraş Başı Hamamı (Sadi Hamamı)

YERİ: Ferraş Başı Hamamı Zencan'ın Sadi Caddesi'nde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Yapının mimari ve süsleme özelliklerine göre Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmış Kaçar dönemine işaret etmektedir. Ferraş Başı Hamamı olarak bilinen yapı günümüzde Sadi Hamamı ismi ile anılmaktadır.

Çizim 2.37. Zencan Ferraşbaşı Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Ferraş Başı Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Doğu-batı doğrultusunda zemin kotundan aşağıda inşa edilen hamam soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın heşti bölümü yoktur. Hamamın batı cephesinde tuğladan sade bir girişi bulunmaktadır (Foto 2.294). Yapının giriş kapısından basamaklar ile bir koridora geçilir. Bu koridordan soğukluk bölümüne ulaşılır.

Tek kubbeli kare planlı olan soğukluk duvara bitişik payeler üzerine oturan büyük bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.295). Soğukluğun ortasında dikdörtgen bir havuz, kenarlarında dinlenmek için yapılmış yerden yarım metre yüksekliğinde sekiler bulunmaktadır. Soğukluktan bir koridor vasıtası ile ılıklığa geçilir.

Ilıklık dört mekândan oluşmaktadır ve tüm bölümlerin üzeri düz tavan ile kapatılmıştır. Mekânın asıl kısmı altıgen planlıdır. Batısında kare planlı bir bölüm, doğusunda ise tuvaletler yer alır (Foto 2.296). Ilıklıktan eğri bir koridor vasıtası ile sıcaklığa ulaşılır.

Sıcaklık dört eyvanlı bir şema yansıtır. Sıcaklık ortada ortada duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ve bukbbeli alana açılan dört yönde tonozlala örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.297). Sıcaklığın güneybatısından temizlenme kısmına girilir ve burası dikdörtgen planlı olup tavan ile örtülüdür. Sıcaklığın doğu tarafında hazine kısmı bulunur (Foto 2.298). Kuzey tarafında ise halvet hücresi yer alır.

Foto 2.294. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.295. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.296. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

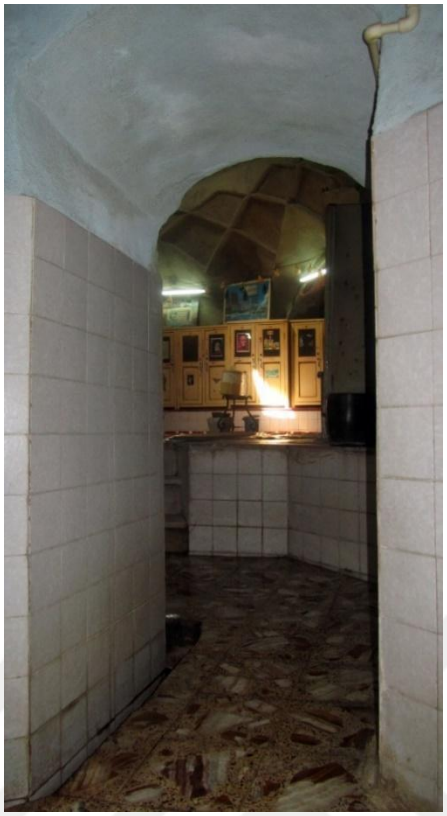

Foto 2.297. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.298. Zencan Ferraşbaşı Hamamı'nın Hazine Bölümü

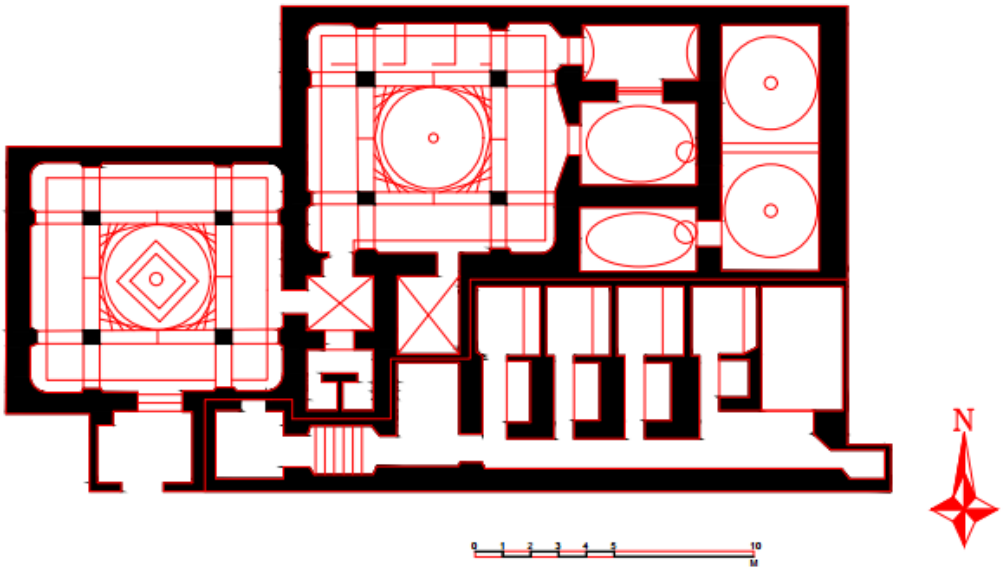
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın bezemesel bir özelliği yoktur.

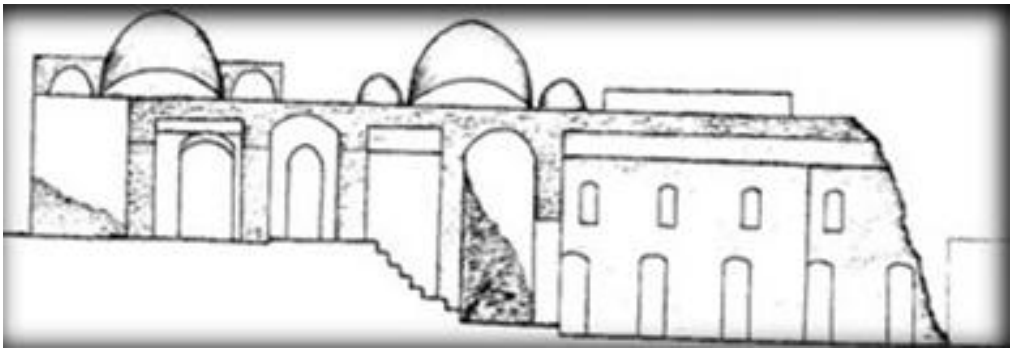
2.7.2.29. Edil Hamamı

YERİ: Meşkin Şehri'nin merkezinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Edil Hamamı Mehdi Edil tarafından Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır. Mehdi Edil, Meşkin Şehri'nin valisi olarak bu yapıyı ilk önce kamu binası olarak yaptırmış ve daha sonra hamama çevirmiştir. Mimar olarak Üstad Rıza'nın adı geçmektedir. Hamam 1978 yılına kadar kullanılmıştır. 2007 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan yapının günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.38. Meşkin Edil Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erdebil) (E.T. 10.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Edil Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Yapının güney cephesinde yer alan giriş kapısından heşti bölümüne geçilir (Foto 2.299). Kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış heştinin kuzeyinden de hamamın soğukluk bölümüne ulaşılmaktadır (Foto 2.300).

Soğukluk bölümü merkezi planlı olup dört bağımsız paye üzerine sivri kemerler vasıtasıyla oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.301). Soğukluğun doğusundan küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü dikdörtgen planlı bir şema gösterir (Foto 2.302). Güneyinde tuvaletler yer almaktadır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeyinden sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık bölümü de soğukluk bölümünde olduğu gibi merkezi planlıdır ve üzeri ortada dört paye ve bunların üzerindeki kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.303). Sıcaklığın güneyinde dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile kapatılmış halvet hücresi bulunur. Sıcaklığın doğusunda ise iki hazine bölümü (Foto 2.304) vardır. Birisi sıcak, diğeri soğuk suludur. Sıcak sulu hazinenin üzeri kubbemsi bir tonoz ile diğer hazinenin üzeri ise beşik tonoz ile örtülüdür.

Foto 2.299. Meşkin Edil Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.300. Meşkin Edil Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.301. Meşkin Edil Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.302. Meşkin Edil Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.303. Meşkin Edil Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.304. Meşkin Edil Hamamı'nın Hazine Bölümü

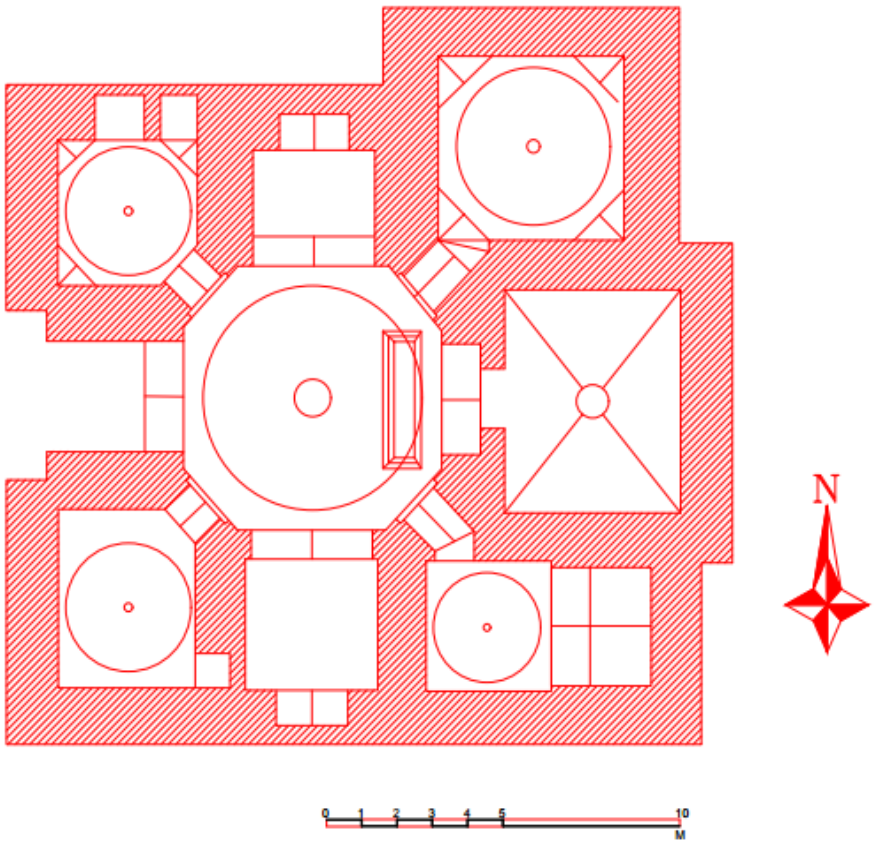
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın bezemesel bir özelliği yoktur.

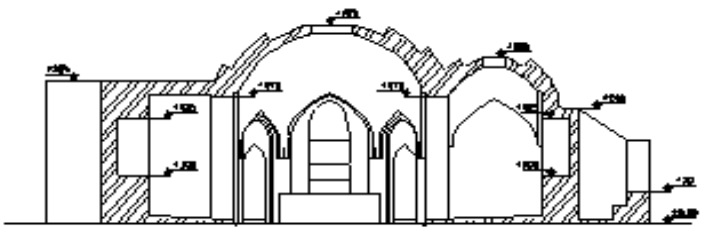
2.7.2.30. Değleman Hamamı

YERİ: Siyahkel Şehri'nin merkezinde Değleman Köyünde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığı kayıtlıdır. Hamam Mirbuluc ismi ile de anılmaktadır. 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından onarımına başlanan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.39. Siyahkel Değleman Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Reşt) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Değleman Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamamın heşti, soğukluk ve ılıklık bölümleri tahrip olmuş, günümüze sıcaklık ve hazine bölümleri ulaşmıştır. Hamamın giriş kapısı batı cephede yer almaktadır (Foto 2.305). Buradan sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanlı plan tipindedir. Sıcaklığın üzeri ortada duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Bu mekâna kuzey, güney ve batıdan üzeri tonozla örtülü eyvanlar açılmaktadır (Foto 2.306). Bu iki eyvanın dip duvarlarında dikdörtgen planlı nişler bulunmaktadır. Batı yönündeki eyvan ise dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatısında, güneydoğusunda ve güneybatısında olmak üzere üç halvet hücresi mevcuttur. Kuzeybatıdaki halvet hücresi kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Bu halvet hücresinin kuzey duvarında iki niş vardır. Güneydoğuda ve güneybatıda yer alan halvet hücreleri dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklıktan iki hazine odasına geçilir. Doğuda yer alan hazine bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Bu hazine sıcak suludur. Sıcaklığın kuzeydoğusundan geçilen diğer hazine bölümü ise kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü olup, soğuk suya sahiptir (Foto 2.307).

Foto 2.305. Siyahkel Değleman Hamamı'nın Giriş Kapısı
(https://seeiran.ir) (E.T: 26.03.2017)

Foto 2.306. Siyahkel Değleman Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü (Miras-ı Ferheng-i Reşt) (E.T: 12.04.2016)

Foto 2.307. Siyahkel Değleman Hamamı'nın Hazine Bölümleri

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamı bezemesel olarak sade olup içeride tuğla ile oluşturulan bir hareketlilik söz konusudur (Foto 2.308).

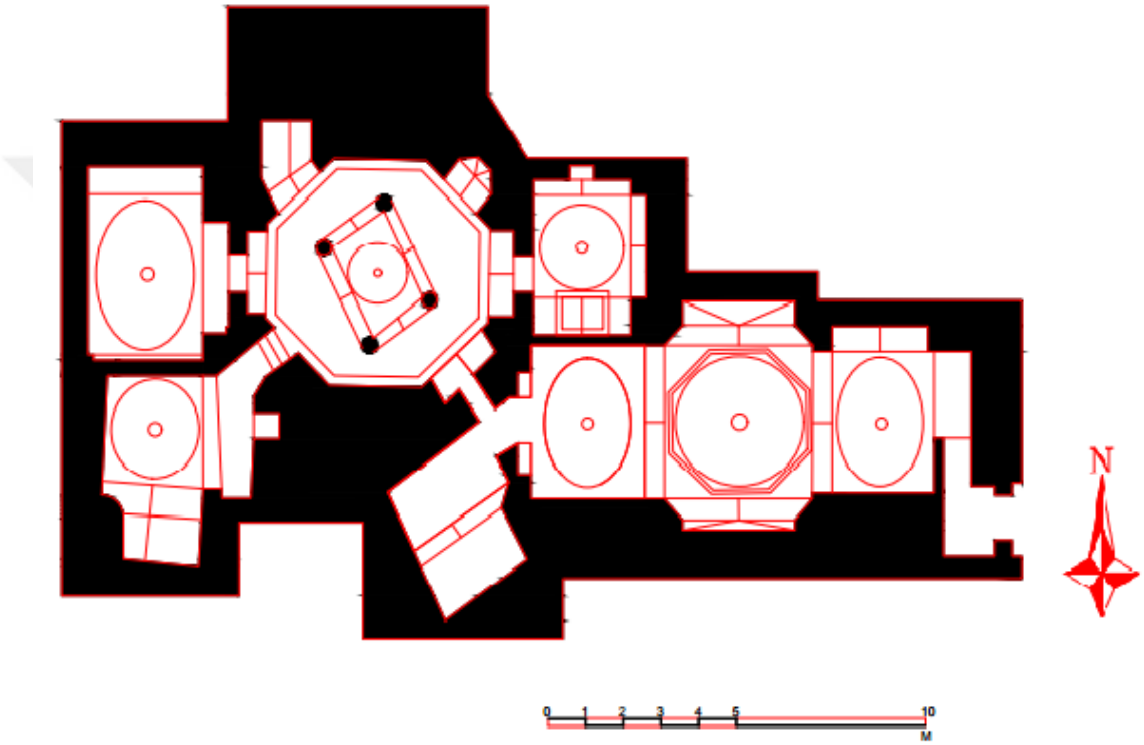

Foto 2.308. Değleman Hamamı Hazine Bölümü Tuğla Süslemeleri

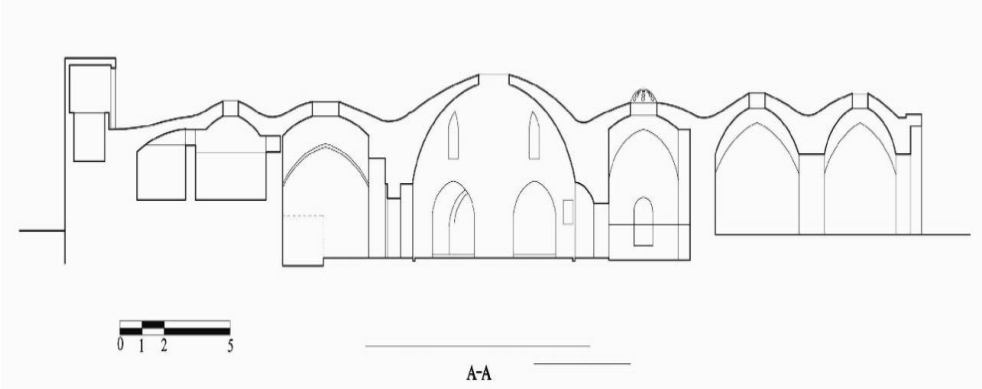
2.7.2.31. Cennet Hamamı

YERİ: İsfahan Şehrinin merkezinde Vali Asr Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığı kayıtlıdır. Hamam 2004 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılmış, bu tarihten sonra kapatılmıştır. Günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.40. İsfahan Cennet Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – İsfahan) (E.T. 15.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Cennet Hamamı tek fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kapısı binanın doğu tarafındadır. Basit bir sivri kemerle belirlenen giriş kapısından heşti bölümüne geçilir (Foto 2.309). Heşti bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri düz tavan ile örtülüdür (Foto 2.310). Heştiden bir koridor vasıtası ile soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü dört eyvanlı Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe ile örtülü alana kuzey ve güney yönlerden açılan eyvanlar tonoz, doğu ve batıdan açılan eyvanlar ise kubbe ile örtülüdür (Foto 2.311). Soğukluğun batısından ılıklık bölümüne geçilir. Düzensiz planlı ılıklığın üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.312). Ilıklıktan dar bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık sekizgen planlı ve iki eyvanlı bir şema gösterir. Mekanın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.313). Sıcaklığın kuzeyinde yer alan iki eyvandan biri yarım sekizgen diğeri düzensiz planlıdır. Eyvanlar tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın doğusunda dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile kapatılmış hazine bulunur. Sıcaklığın batısında ise iki halvet hücresi yer alır. Birisi düzensiz, diğeri dikdörtgen planlıdır. Her iki hücrede tonoz ile örtülüdür.

Foto 2.309. İsfahan Cennet Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.310. İsfahan Cennet Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.311. İsfahan Cennet Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.312. İsfahan Cennet Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.313. İsfahan Cennet Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam süsleme açısından sade olup yalnızca hazine bölümünün yerden 1m yüksekliğe kadar olan kısmında çini süsleme görülmektedir.

Çini Süslemeleri: Çini süslemelerde vazo içerisinde çiçek, yaprak ve dal motifleri ile oluşturulan bitkisel kompozisyonlar görülmektedir (Foto 2.314).

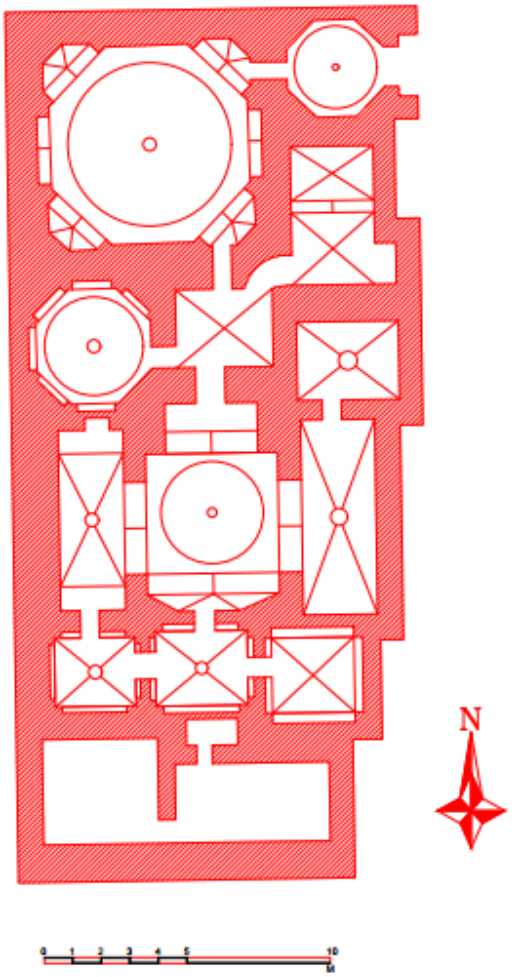

Foto 2.314. Isfahan Cennet Hamamı'nın Hazine Bölümü Çini Süslemeleri

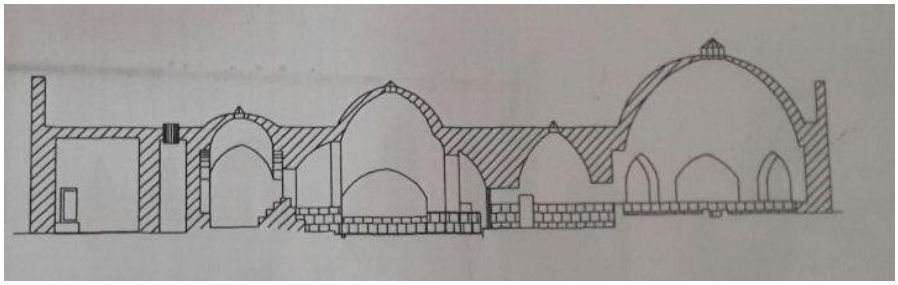
2.7.2.32. Goşa Hamamı

YERİ: Zencan'ın güney tarafındaki İmam Caddesi'nde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın kitabesi yoktur. Buna rağmen plan ve mimari özellikle Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığına işaret etmektedir. Günümüzde hamam olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Çizim 2.41. Zencan Goşa Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Goşa Hamam tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Zemin kotundan aşağıda inşa edilen hamamının giriş kapısı doğuda bulunmaktadır. Eyvan tarzında içiçe iki sivri kemerle belirlenen giriş düz silmelerle dörtgene tamamlanmıştır (Foto 2.315). Giriş kapısından dört basamak ile heşti bölümüne geçilir. Heşti bölümü sekizgen planlı olup üzeri kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.316). Heştiden beş basamak ile bir koridora girilir ve buradan da soğukluğa geçilir.

Soğukluk kare planlı olup, üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.317). Ortasında dikdörtgen bir havuz bulunur. Kenarlarında oturup dinlenmek için yapılmış sekiler vardır. Dört köşesinde yer alan eyvanlar ise yarım sekizgen olup, üzerleri tonoz ile örtülüdür. Soğukluğun güneydoğu tarafından iki basamak ile dar bir koridora oradan da ılıklığa geçilir.

Ilıklık üç bölümden oluşmaktadır. Asıl giriş kısmı dikdörtgen planlıdır. Kuzey tarafında tuvaletler yer alır. Güneydoğu tarafında da sekizgen planlı, üzeri kubbe ile örtülü bir mekan vardır. Diğer iki kısım ise düz tavan ile kapatılmıştır (Foto 2.318). Ilıklıktan yine dar bir koridor ile sıcaklığa geçilir.

Sıcaklık dört eyvanlı plan tipindedir. Mekan ortada duvarlara bitişik payeler üzerine oturan merkezi bir kubbe ve bu alana açılan kuzey ve güneyde yarım sekizgen planlı, doğu ve batıda dikdörtgen planlı üzeri tonozla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.319). Sıcaklığın kuzeydoğu tarafında temizlenme mekânı yer almaktadır ve üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Güney tarafından altı basamak ile hazine bölümüne geçilir. Hazine bölümü, üzeri çapraz tonoz ile kapatılmış üç ayrı mekandan oluşmaktadır (Foto 2.320). Mekânlardan biri sıcak, biri soğuk, diğeri ise ılık sudur.

Foto 2.315. Zencan Goşa Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Zencan) (E.T: 23.09.2015)

Foto 2.316. Zencan Goşa Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.317. Zencan Goşa Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.318. Zencan Goşa Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.319. Zencan Goşa Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

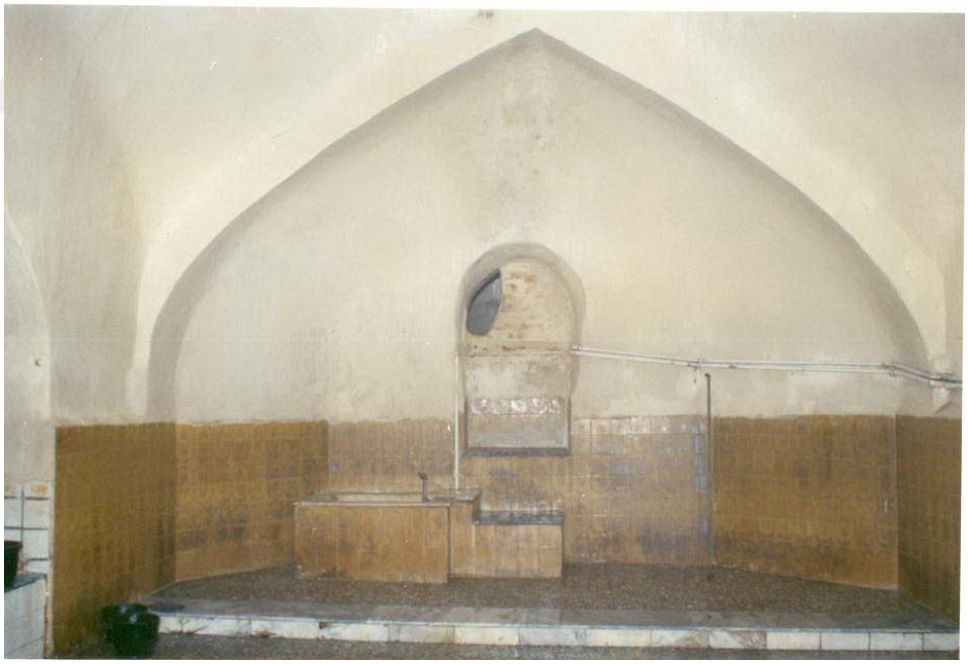

Foto 2.320. Zencan Goşa Hamamı'nın Hazine Bölümü

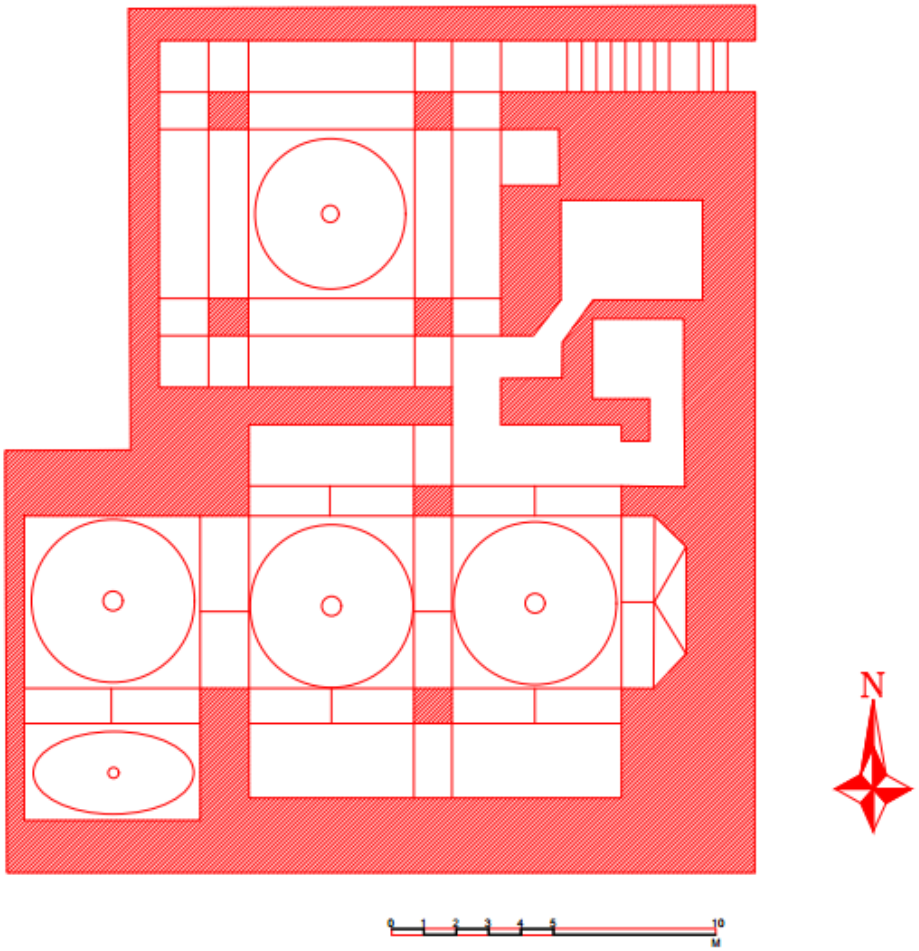
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel bir unsura yer verilmemiştir.

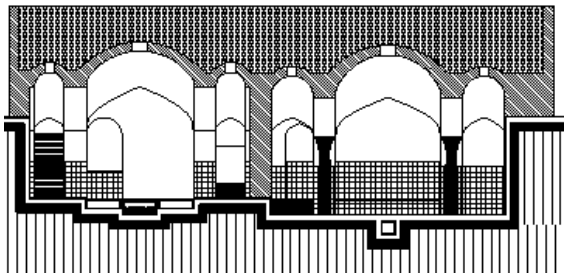
2.7.2.33. Golşen Hamamı

YERİ: Nehavend Şehri'nde Gülşen Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın kesin tarihi bilinmemektedir. Plan ve mimari özellikleri Kaçar Dönemine (1794-1925) işaret etmektedir. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.42. Nehavend Golşen Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 9.11.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Golşen Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda inşa edilen hamamın giriş kapısı doğu cephesinde yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından dokuz basamak vasıtası ile hamamın heşti bölümüne girilir (Foto 2.321). Heşti bölümü bir koridordan oluşur. Üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.322). Heştiden soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk merkezi planlıdır Soğukluğun üzeri dört bağımsız sütun üzerinde oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.323). Soğukluğun doğusunda kare planlı olup üzeri, tonoz ile kapatılmış bir eyvan bulunmaktadır. Soğukluğun güneydoğusundan ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklıktan küçük bir koridor vasıtası ile dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülmüş tuvaletlere geçilir. Ilıklığın güneyinden sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık merkezi planlıdır. Sıcaklık ortada iki ayak üzerine kemerlerle oturan bir kubbe ve bu kubbeli alan iki yandan açılan ve üzeri yine kubbelerle örtülüp mekanlardan oluşmaktadır (Foto 2.324). Sıcaklığın doğusundaki mekanda yarım sekizgen planlı eyvanın üzeri tonoz ile örtülü bir eyvan bulunmaktadır. Sıcaklığın batısında hazine bölümü yer almaktadır. Dikdörtgen planlı hazinenin üzeri iki kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.325). Sıcaklığın kuzeydoğusundan eğri bir koridor vasıtası ile geçilen halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır.

Foto 2.321. Nehavend Golşen Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Hamedan) (E.T: 09.11.2015)

Foto 2.322. Nehavend Golşen Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.323. Nehavend Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.324. Nehavend Golşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.325. Nehavend Golşen Hamamı'nın Hazine Bölümü

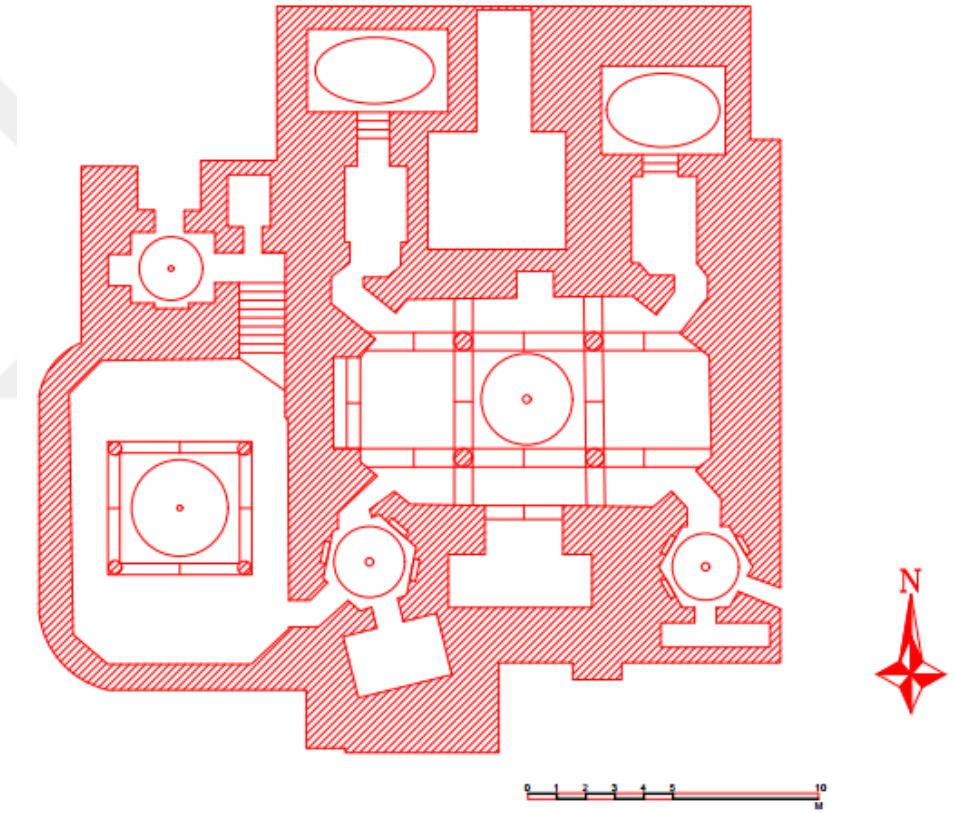
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam sade olup süslemesi yoktur.

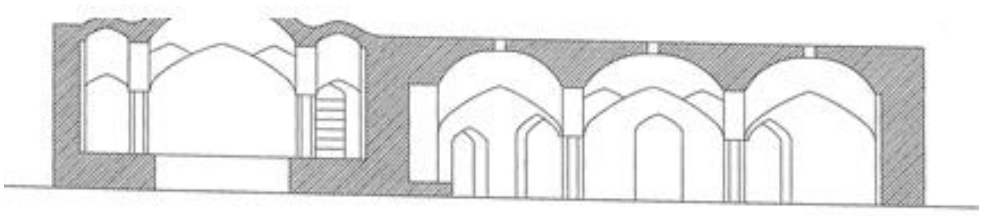
2.7.2.34. Hacı Rebi Hamamı

YERİ: Astane Şehrinde Humeyni Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığı kayıtlı olan hamamın plan ve mimari özellikleri de bu döneme işaret etmektedir. Halk arasında hamamın Hacı Rebi Vezir-i tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Hamam 1977'de onarım görmüş ve bu kitabe giriş kapısının üzerine yerleştirilmiştir. Hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.43. Astane Hacı Rebi Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erak) (E.T. 22.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hacı Rebi Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, ılıklık, soğukluk, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hamamın giriş kapısı binanın kuzey yönünde yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından koridora buradan da heştiye girilir (Foto 2.326). Heşti bölümü kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştide iki adet niş bulunmaktadır. Heştinin doğusundan uzun ve basamaklı bir koridora girilir. Koridorun kuzeyinde dikdörtgen planlı bir oda bulunmaktadır üzeri tonoz ile örtülmüştür. Koridorun güneyinden soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlıdır. Soğukluk dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerlerle oturan merkezi bir kubbe ile bu kubbeli alana açılan tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.327). Soğukluğun güneydoğusundan eğribir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık altıgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülmüştür. Ilıklıkta üç adet niş bulunur. Ilıklığın güneyinde tuvaletler yer almaktadır. Tuvaletler dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeyinden eğri bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık merkezi planlıdır. Sıcaklık dört bağımsız sütun üzerine oturan merkezi bir kubbe ile bu alana açılan dört yönde tonozlarla kapatılmış eyvanlardan oluşan bir şema yansıtır. Sıcaklığın kuzeybatı ve kuzeydoğusunda iki hazine bölümü yer alır. Hazine bölümlerinin her birisi iç içe iki bölümden oluşur. Birisi düzensiz planlı, diğeri dikdörtgen planlıdır. Üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Hamamda sıcaklığın güneydoğu tarafından eğri bir koridor ile çıkışa ulaşılmaktadır. Bu kısım altıgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Bu kısmın güneyinde dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülmüş bir mekan bulunmaktadır.

Foto 2.326. Astane Hacı Rebi Hamamı'nın Giriş Kapı

Foto 2.327. Astane Hacı Rebi Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.328. Astane Hacı Rebi Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın soğukluk bölümünün ortasında bulunan havuzun üzerinde bitkisel ve geometrik süslemeler görülmektedir. Havuz onarımdan sonra yerinden kaldırılmıştır. (Foto 2.329).

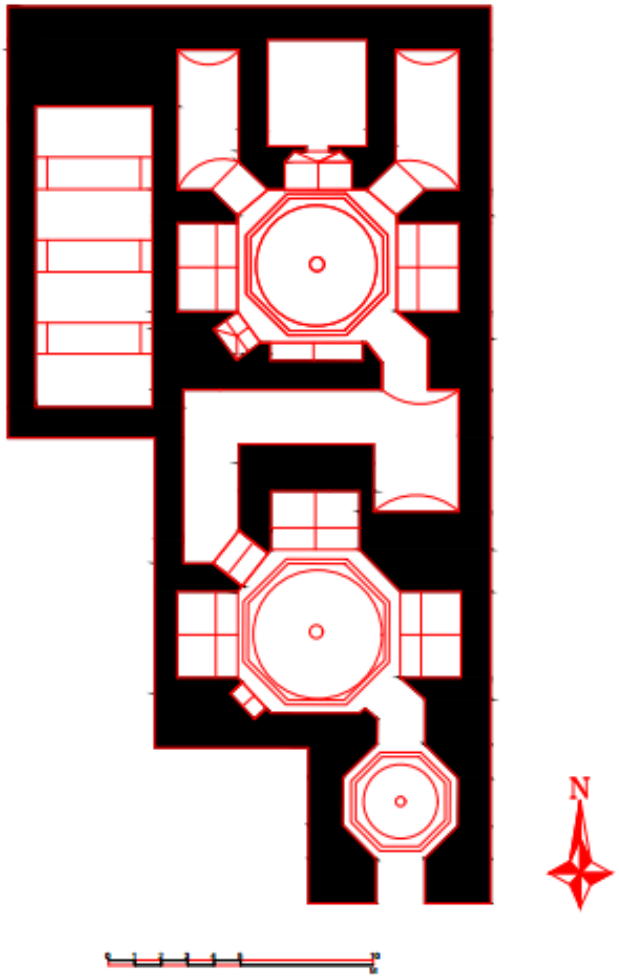

Foto 2.329. Erak Hacı Rebi Hamamı Taş Süslemeleri

2.7.2.35. Kalender Hamamı

YERİ: Sakkız Şehri'nin Kalender Köyü'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Kalender Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) Feyzullah Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.44. Sakkız Kalender Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Senendec) (E.T. 05.05.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Kalender Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Giriş kapısı hamamın güney yönündedir. Basit bir giriş kapısından küçük bir koridor ile heşti bölümüne ulaşılır (Foto 2.330). Heşti sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştinin kuzeyinden eğri bir koridor ile soğukluğa geçilir.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı ve üç eyvanlı bir şema gösterir. Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.331). Kubbeli alana üç yönde dikdörtgen planlı üzerleri tonozlarla kapatılmış eyvanlar açılmaktadır. Soğukluğun güneybatısında bir niş bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeybatı tarafından küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık uzun ve L şeklinde bir koridordan oluşur (Foto 2.332). Ilıklığın sonunda tuvaletler yer almaktadır. Ilıklığın üzeri tonoz ile örtülüdür. Ilıklığın kuzey doğusundan bir koridor ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık sekizgen planlı ve üç eyvanlı bir şema gösterir. Sıcaklığın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.333). Kubbeli orta alana dört yönde açılan eyvanlar dikdörtgen planlı olup tonozlarla kapatılmıştır. Sıcaklığın güneyinde dikdörtgen planlı bir niş bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeydoğu ve kuzey batısında birer halvet hücresi bulunur. Halvet hücreleri dikdörtgen planlı ve üzerleri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinden geçilen hazine bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır bir mekandır.

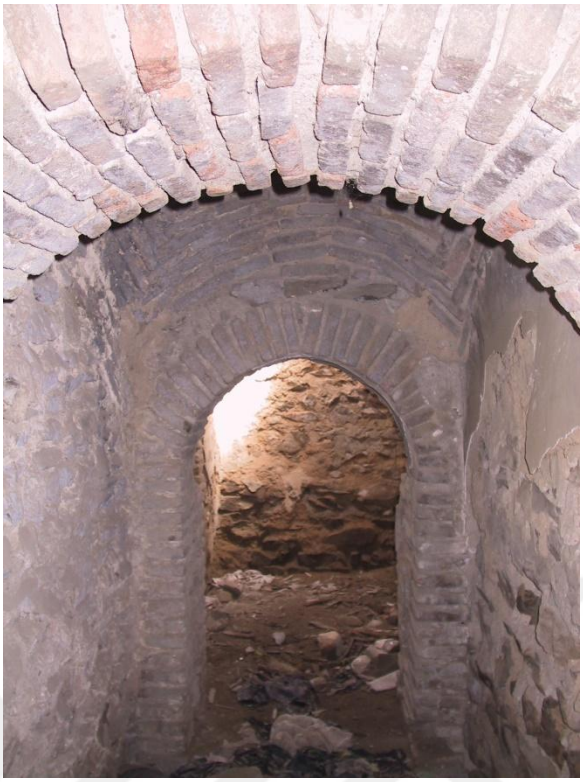

Foto 2.330. Sakkız Kalender Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.331. Sakkız Kalender Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.332. Sakkız Kalender Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.333. Sakkız Kalender Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

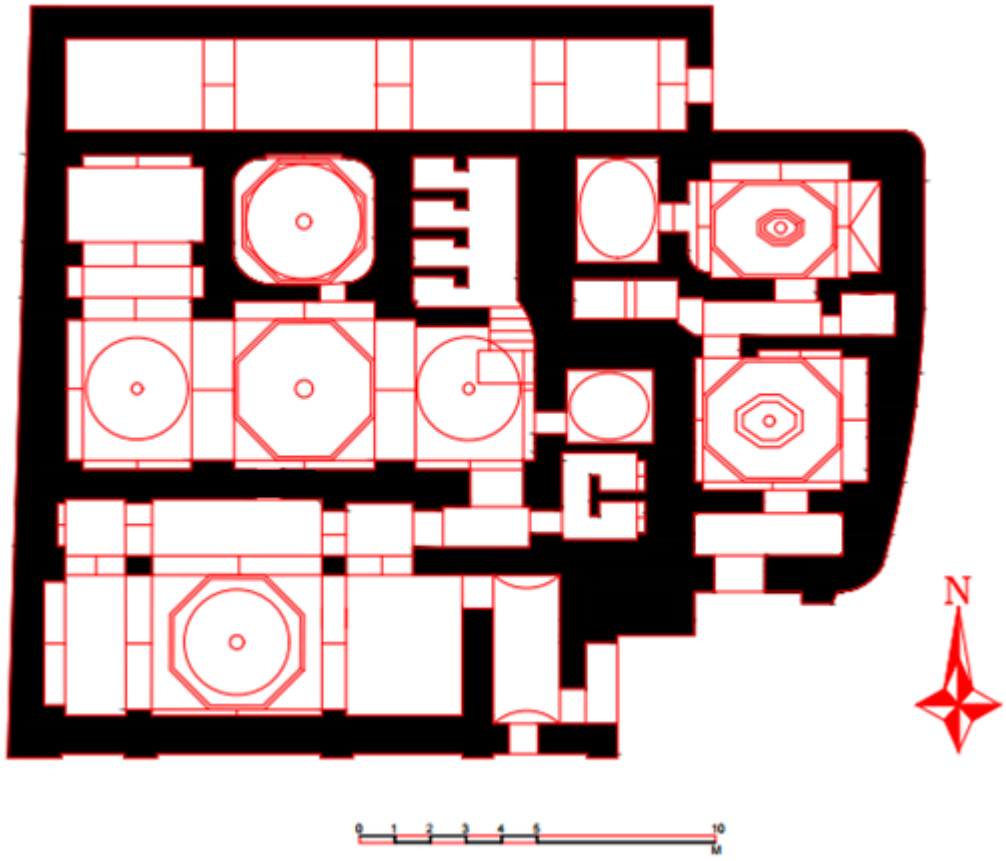
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde kısmen harap durumdadır. Bezemesel bir unsura rastlanmamıştır.

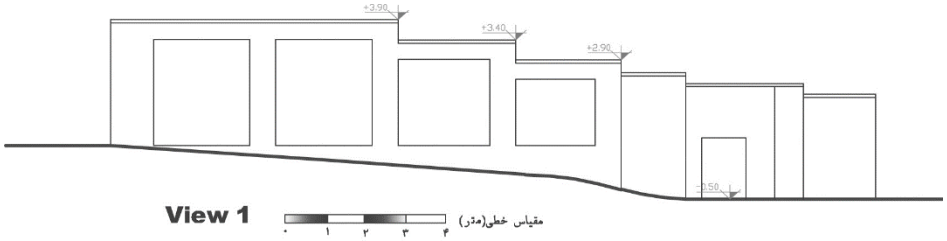
2.7.2.36. Çadegan Hamamı

YERİ: Çadegan Şehrinin merkezinde Ulu Camii'nin yanında yer almaktadır.

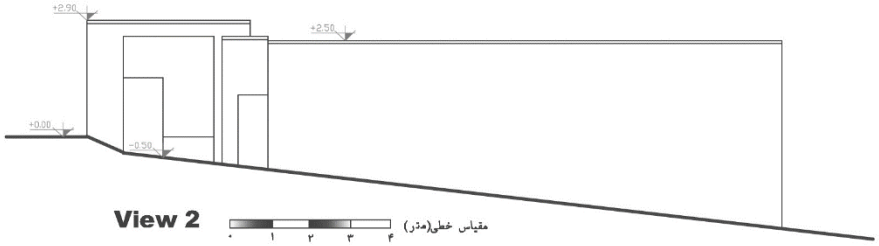
TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığı kayıtlıdır. Günümüzde bina terk edilmiştir.

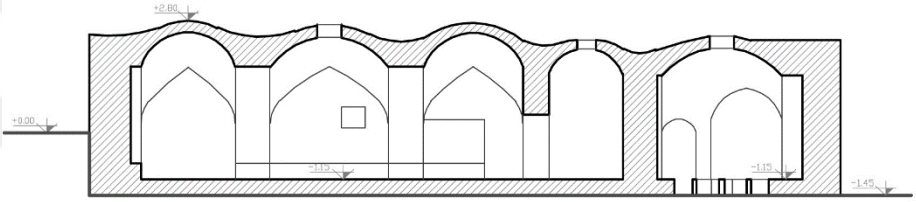
Çizim 2.45. Çadegan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – İsfahan) (E.T. 15.04.2016)

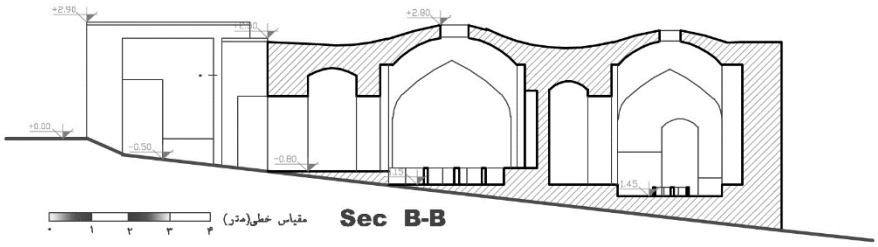
View 1 مقیاس خطی(متر) ۰ ۱ ۲ ۳ ۴

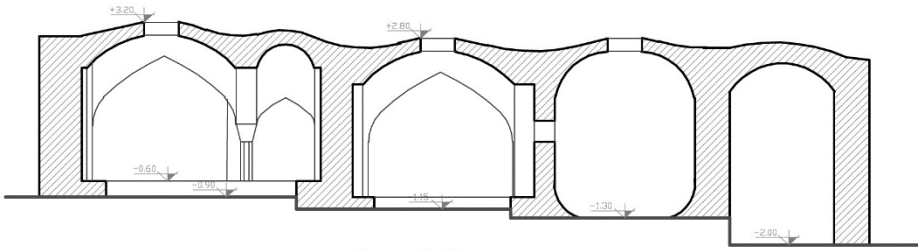
View 2 مقیاس خطی(متر) ۰ ۱ ۲ ۳ ۴

مقیاس خطی(متر) ۰ ۱ ۲ ۳ ۴ Sec A-A

مقیاس خطی(متر) ۰ ۱ ۲ ۳ ۴ Sec B-B

مقیاس خطی(متر) ۰ ۱ ۲ ۳ ۴ Sec C-C

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Çadegan Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Erkekler hamamının giriş kapısı doğu tarafındadır. Basit bir giriş kapısından küçük bir koridor vasıtası ile heşti bölümüne geçilir (Foto 2.334). Heşti bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri beşik tonoz kapatılmıştır (Foto 2.335). Heştiden bir kapı vasıtası ile soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlıdır. Soğukluğun üzeri ortada iki sütun ve duvarlara bitişik payeler üzerine oturtulan bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.336). Soğukluğun kuzeydoğusundan bir koridor ile ılıklığa girilir. Dikdörtgen planlı ılıklığın üzeri düz tavan şeklindedir (Foto 2.337). Ilıklıktan tuvaletlere geçilir. Ilıklığın kuzeyinden bir koridor vasıtası ile sıcaklığa ulaşılır.

Sıcaklık bölümü iki eyvanlı plan tipinde olup üzeri, duvarlara bitişik payeler üzerine oturtulan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.338). Sıcaklığın doğu ve batısında yer alan eyvanlar dikdörtgen planlı olup üzerleri kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinde sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü hazine bölümü bulunmaktadır (Foto 2.339). Sıcaklığın kuzeydoğusunda bir halvet hücresi yer alır. Halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın doğu tarafında dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülü bir temizlenme odası bulunmaktadır.

Kadınlar hamamının giriş kısmı güneydoğu tarafında yer almaktadır. Basit bir kapıdan koridor ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri düz tavan ile örtülmüştür. Heştinin kuzeyinden soğukluğa geçilir.

Kare planlı tek kubbeli olan soğukluğun üzeri duvara bitişik payeler üzerine oturtulan bir kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun kuzeybatısından ılıklık bölümüne girilir. Ilıklık düzensiz bir şema gösterir ve üzeri düz tavanla örtülüdür. Ilıklığın kuzeyinden sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Dikdörtgen planlı ve tek kubbeli olan sıcaklık bölümünün üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın doğusunda yer alan eyvan dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülüdür. Sıcaklığın batısında yer alan hazine bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülü bir mekan olarak düzenlenmiştir.

Foto 2.334. Çadegan Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.335. Çadegan Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.336. Çadegan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.337. Çadegan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.338. Çadegan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.339. Çadegan Hamamı'nın Hazine Bölümü

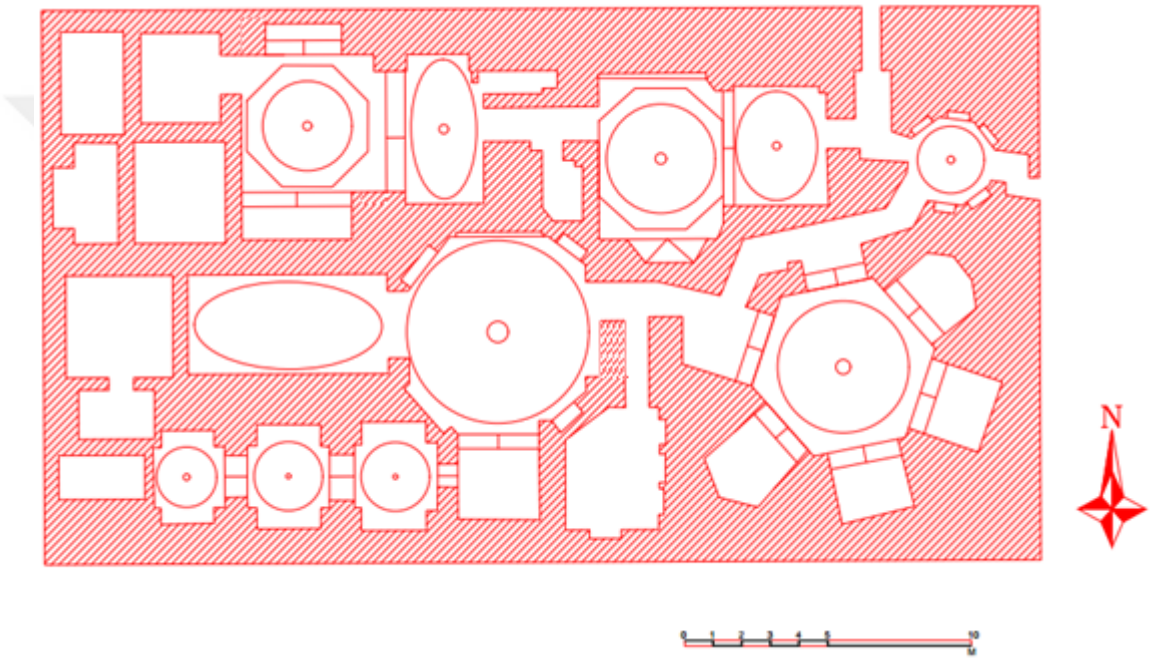
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam sade olup bezemesel bir özelliği yoktur.

2.7.2.37. Yahudiler Hamamı

YERİ: Hamedan Şehri'nin merkezinde Baba Tahir Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığı belirtilmektedir. 2008 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde onarılmaktadır.

Çizim 2.46. Hamedan Yahudiler Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 09.11.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Yahudiler Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır.

Hamamın erkekler bölümüne doğu cephede yer alan bir kapıdan ulaşılmaktadır. Bu kapı açıklığından basit bir koridora buradan da heşti bölümüne geçilir (Foto 2.340). Sekizgen planlı üzeri kubbe ile örtülü heşti bölümünün duvar diplerinde beş adet nişe yer verilmiştir (Foto 2.341). Heştinin doğusundan bir koridorla kadınlar bölümünün heşti mekanına geçilir. Heştinin güneybatı tarafından düzgün olmayan bir koridor ile soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk bölümü altıgen planlı ve altı eyvandan oluşan bir şema gösterir. Soğukluğun üzeri, duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.342). Soğukluğun kuzeydoğu ve güneybatısında yer alan iki eyvan yarım sekizgen, diğerleri ise kare planlıdır. Eyvanların üzeri tonoz ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeybatı tarafından bir koridor vasıtası ile ılıklık bölümüne girilir.

İki bölümden oluşan ılıklığın birinci bölümü dikdörtgen planlı, diğeri ise düzensiz planlıdır. Her iki bölümünde üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.343). Ilıklığın batısından sıcaklık bölümüne geçilir.

Sekizgen planlı bir şema gösteren sıcaklığın üzeri, kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın dört köşesinde nişlere yer verilmiştir (Foto 2.344). Sıcaklığın doğu tarafından hazine bölümüne ulaşılır. Bu mekan dikdörtgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.345). Sıcaklığın güneyinde yer alan eyvanın batısından iç içe üç halvet hücresine geçilir. Halvet hücreleri dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür.

Kadınlar bölümünün giriş kapısı binanın kuzeyinde yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından koridora koridordan ise heştiye geçilmektedir. Heşti bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştinin doğusundan bir koridor vasıtası ile soğukluğa ulaşılır.

Soğukluk iki bölümden oluşur. Dikdörtgen planlı mekanın üzeri, duvarlara bitişik payeler üzerinde oturan iki kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun batısından koridor vasıtası ile ılıklığa geçilir. Ilıklık bölümü bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile

kapatılmıştır. Ilıklığın güneyinden tuvaletler kısmına geçilir. Ilıklıktan bir kapı vasıtası ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanı planl tipi bir şema gösterir. Sıcaklığın üzeri, duvarlar üzerine sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbeli alana üç yönde dikdörtgen planlı üzerleri tonozlarla kapatılmış eyvanlar açılmaktadır. Sıcaklığın kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı üzeri tonoz ile örtülü halvet hücresi bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeybatısından geçilen hazine bölümü de dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekandır.

Foto 2.340. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Giriş Cephesi

Foto 2.341. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.342. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.343. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.344. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.345. Hamedan Yahudiler Hamamı'nın Hazine Bölümü

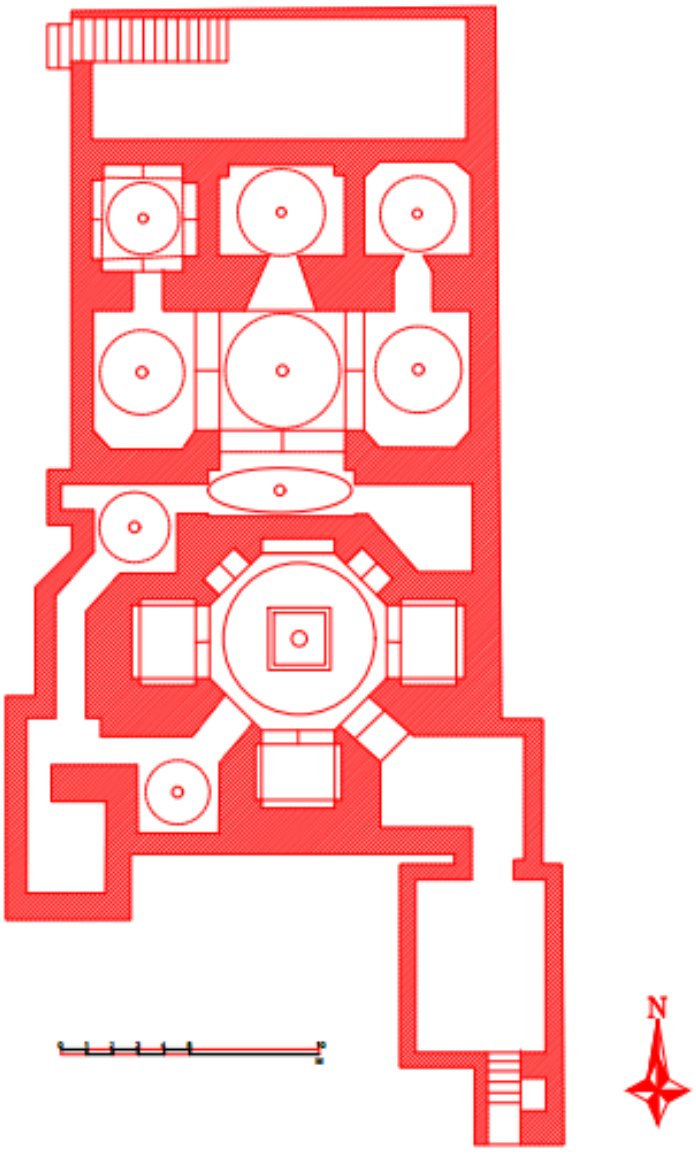
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın bezemesel bir özelliği yoktur.

2.7.2.38. Mahmudabad Hamamı

YERİ: Mahmudabad Şehri'nin merkezinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam Huseyin Golihan-ı Kaçar'ın (Bahador Melik) emri ile Nasıreddin Şah Döneminde (1848-1896) yaptırılmıştır[233]. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.47. Mahmudabad Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Urmiye) (E.T. 20.08.2015)

[233] İskenderzade, 131.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Yapı heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşan tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamam zemin kotundan aşağıda ve kuzey-güney düzleminde inşa edilmiştir. Hamamın giriş kapısı güney cephede basit bir dikdörtgen kapı şeklindedir (Foto 2.346). Girişten beş basamak ile heşti bölümüne geçilmektedir. Heşti kısmı dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştiden basamaklarla bir koridora, koridordan da soğukluğa ulaşılır.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı ve üç eyvanlı bir şema gösterir. Soğukluk mekanının üzeri duvarlara bitişik payeler ve bunların üstünde sivri kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.347). Üç yönde soğukluğa açılan eyvanların üzeri tonozlarla kapatılmıştır. Soğukluğun ortasında kare bir havuza duvar diplerinde ise nişlere yer verilmiştir. Kubbenin üzerinde üç pencere bulunmaktadır. Soğukluğun güneybatı tarafından kapı vasıtası ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık bölümü üç kısımdan oluşur. Ilıklığın girişinin güneyinde kare planlı bir oda bulunur, üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.378). Koridorun devamından tuvaletler bölümüne geçilir. Tuvaletler bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Dar ve uzun bir koridor ile ılıklığın üçüncü bölümüne girilir. Ilıklığın üçüncü kısmı kare planlı olup üzeri tonoz ile örtülmüştür. Burada iki niş bulunmaktadır. Ilıklıktan küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanlı plan tipinde olup, üzeri üç kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.349). Ortadaki büyük kubbe duvara bitişik payeler ve dört sivri kemer üzerinde oturmuştur. Sıcaklığın doğusu ve batısındaki eyvanların üzeri kubbe ve güneyindeki eyvanın üzeri oval tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın güneydoğundan küçük bir koridor ile temizlenme bölümüne girilir. Burası düzensiz planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeyinde üç adet hazine odası yer almaktadır. Ortadaki hazine dikdörtgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır ve sıcak suludur. Sıcak sulu hazinenin doğu ve batısında kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülü iki diğer hazine bulunur. Birisi ılık sulu ve diğeri soğuk suludur.

Foto 2.346. Mahmudabad Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i Urmiye) (E.T: 20.09.2015)

Foto 2.347. Mahmudabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.348. Mahmudabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.349. Mahmudabad Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

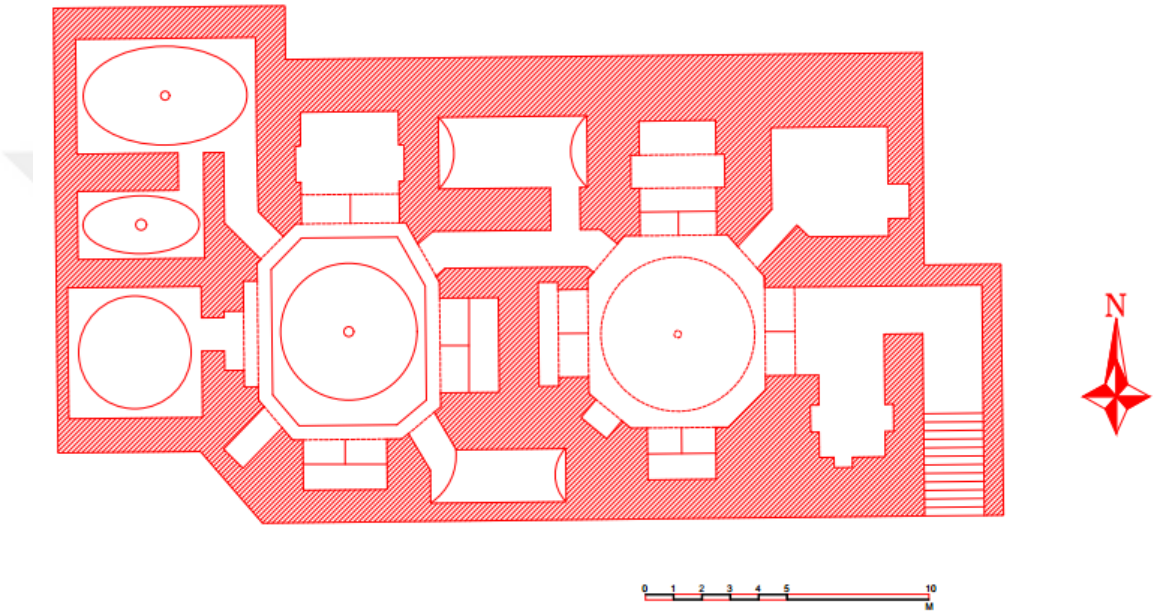
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın bezemesel bir özelliği yoktur.

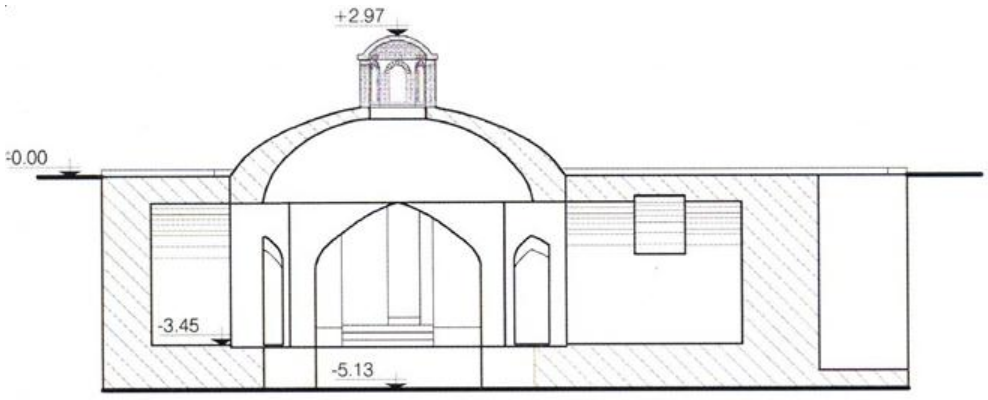
2.7.2.39. Yanyan Hamamı

YERİ: Hürremdere Şehrinin Özgürlük Meydanı'ında bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Kaçar Döneminde (1794-1925) hamamın yapımına başlanmış 1881 yılında o bölgede çıkan karışıklıklar nedeni ile yarım kalmıştır ancak 1930 yılında tamamlanmıştır. Hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.48. Hürremdere Yanyan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 23.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Yanyan Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam zemin kotundan aşağıda ve doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Yapının giriş kapısı güneyde olup eyvan şeklindedir. Buradan on iki basamak ile heşti bölümüne ulaşılır (Foto 2.350). Dikdörtgen planlı heştinin üzeri düz tavan ile kapatılmıştır (Foto 2.351). Heştiden bir kapı ile soğukluk kısmına girilir.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı ve üç eyvanlı bir şema gösterir (Foto 2.352). Soğukluğun kuzey doğu tarafında özel bir mekân vardır. Bu mekan kare planlı olup üzeri düz tavan ile örtülmüştür. Bu mekân önemli kişilerin kıyafetlerini değiştirmesi için kullanılmıştır. Soğukluğun üzeri duvarlara bitişik payeler üzerindeki kubbe ile kapatılmıştır. Mekânın ortasında bir havuz bulunur. Soğukluğun üç yönünde yer alan eyvanların üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluktan bir kapı vasıtası ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık bölümü iki kısımdan oluşur. Asıl kısmı uzun bir koridor şeklindedir ve bu koridordan ulaşılan mekân hamamın tuvalet bölümüdür (Foto 2.353). Tuvaletler dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır.

Ilıklıktan geçilen sıcaklık bölümü sekizgen planlı ve üç eyvanlı bir şema yansıtır (Foto 2.354). Ortasında ise bir havuz vardır. Sıcaklığın üzeri duvar bitişik payeler üzerinde oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Güneydoğu tarafında temizlenme mekânı bulunur. Sıcaklığın kuzeybatı tarafından iki halvet hücresine ve hazineye geçilir. Halvet hücreleri dikdörtgen planlıdır veüzerleri tonoz ile örtülmüştür. Hazine bölümü kare planlı olup üzeri küçük bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.355).

Foto 2.350. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.351. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Heşti Bölümü (wikimapia.org/14866419/fa/حمام-تاريخي-يان-يان) (E.T: 03.08.2017)

Foto 2.352. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.353. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.354. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.355. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda tuğla ve sırlı tuğla süslemeye yer verilmiştir. Firuze renkli sırlı tuğlalarla yapılan geometrik süsleme dikkat çekmektedir (Foto 2.356).

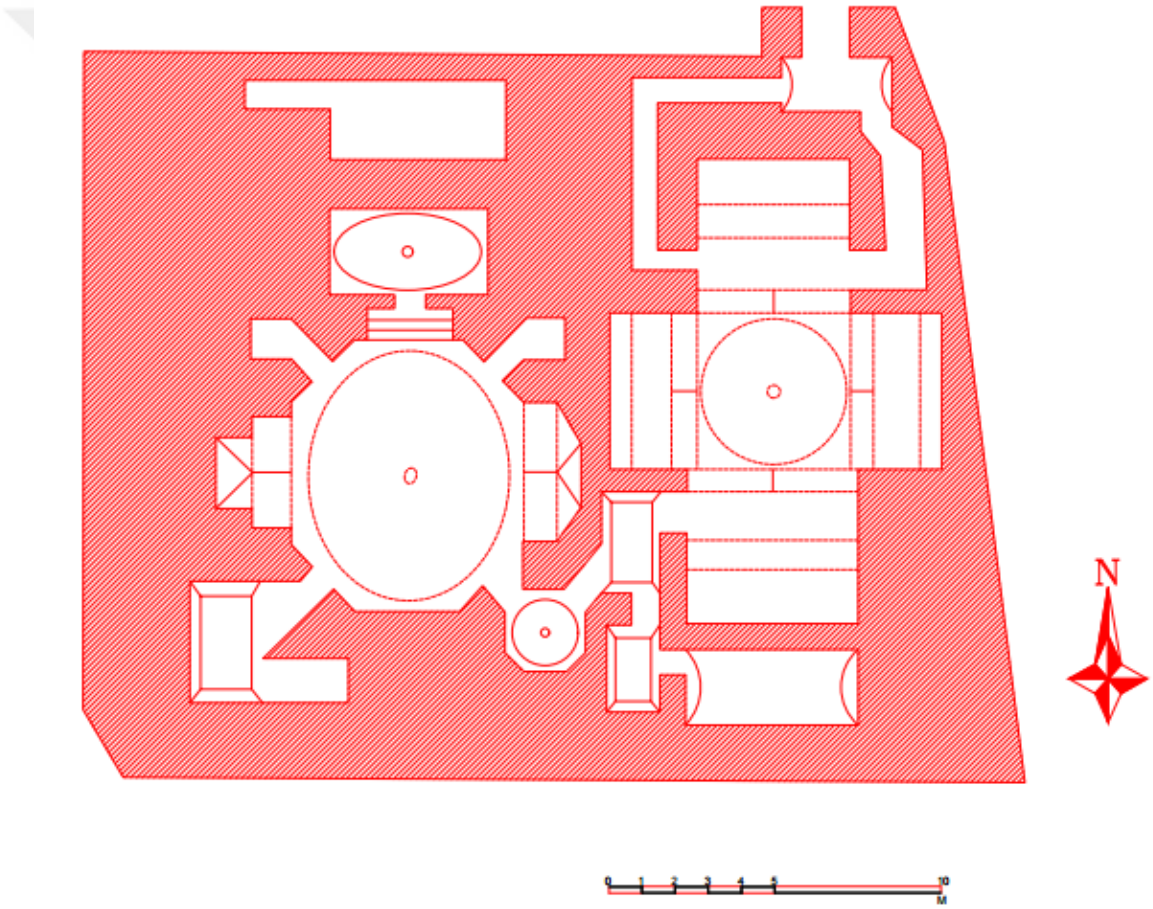

Foto 2.356. Hürremdere Yanyan Hamamı'nın Heşti Bölümü Tuğla Süsleri

2.7.2.40. Hacı İbrahim Hamamı

YERİ: Zencan'ın merkezinde, Firdevsi Caddesi'nde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam Hacı İbrahim tarafından, Kaçar Döneminde (1794-1925) yapılmıştır. Kesin tarihi bilinmeyen yapının mimari özellikleri Kaçar Dönemine işaret etmektedir. 1986 yılında onarılmıştır. Onarım esnasında taş bir kitabe bulunmuş ancak kitabe kaybolmuştur. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır[234].

Çizim 2.49. Zencan Hacı İbrahim Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Zencan) (E.T. 20.09.2015)

[234] Emir İlahi , *Zencan'ın Tarihi Hamamlarının Araştırılması* , Zencan Kültür Bakanlığı, Zencan 2001, 4.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hacı İbrahim Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Hamamın giriş kapısı hafif dışa taşkın dikdörtgen bir açıklık şeklinde düzenlenmiştir (Foto 2.357). Kuzey yönde bulunan giriş kapısından üç basamak ile heşti bölümüne ulaşılır. Heşti bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.358). Bu bölüm zeminden 1m aşağıdadır. Heşti doğu ve batı tarafında bulunan iki uzun koridor ile soğukluğa bağlanır.

Soğukluk dört eyvanlı plan tipindedir. Soğukluk ortada sivri kemerler üzerine oturan bir kubbe ve bu mekana dört açılan üzeri yarım kubbelerle örtülü eyvanlardan oluşmaktadır (Foto 2.359). Soğukluğun ortasında sekizgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Havuzun kenarında oturup dinlenmek için yapılmış seki vardır. Soğukluktan küçük bir koridor ile ılıklığa geçilir.

Ilıklık üç kısımdan oluşur. İlk kısım giriştir. Dikdörtgen planlıdır ve aynalı tonoz ile örtülmüştür. Küçük bir koridor ile diğer kısmına geçilir. Bu kısım dikdörtgen planlı olup üzeri aynalı tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.360). Bu mekanda tuvaletler yer alır. Ilıklığın giriş kısmından dar bir koridor ile sekizgen planlı olan diğer mekana geçilir. Üzeri küçük kubbe ile örtülmüştür. Ilıklıktan bir kapı vasıtası ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık sekizgen planlı ve iki eyvanlı bir şema yansıtır (Foto 2.361). Eyvanın biri yarım sekizgen, diğeri ise dikdörtgen planlıdır. Sıcaklığın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeyinde ve güneyinde birer hazine bulunur. Bunlardan kuzey tarafındaki kubbe ile örtülüdür ve sıcak suludur, diğeri ise aynalı tonoz ile kapatılmıştır ve soğuk suludur. Ayrıca sıcaklığın kuzeydoğu ve kuzeybatı tarafında iki halvet hücresi yer almaktadır.

Foto 2.357. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.358. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.359. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

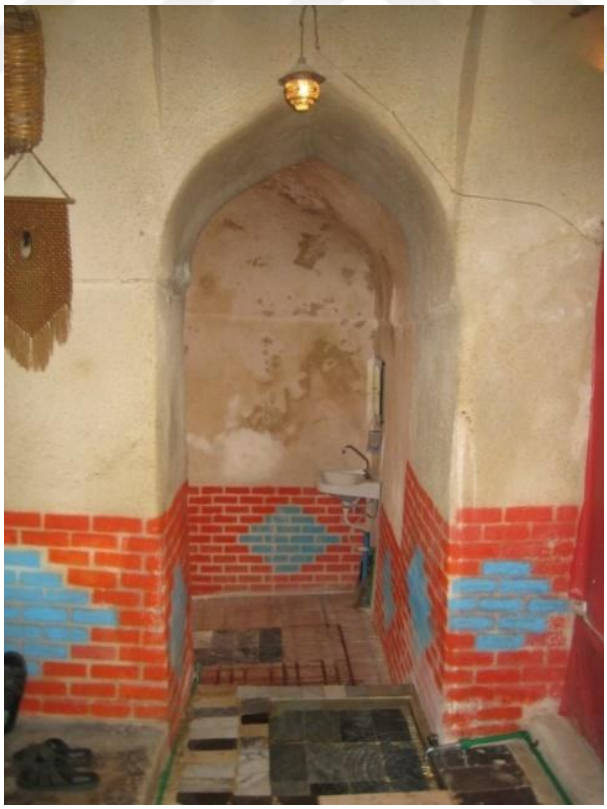

Foto 2.360. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.361. Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam süsleme açısından oldukça sade olup yer yer tuğla ve sırlı tuğla ile hareketlendirilmiştir. (Foto 2.362).

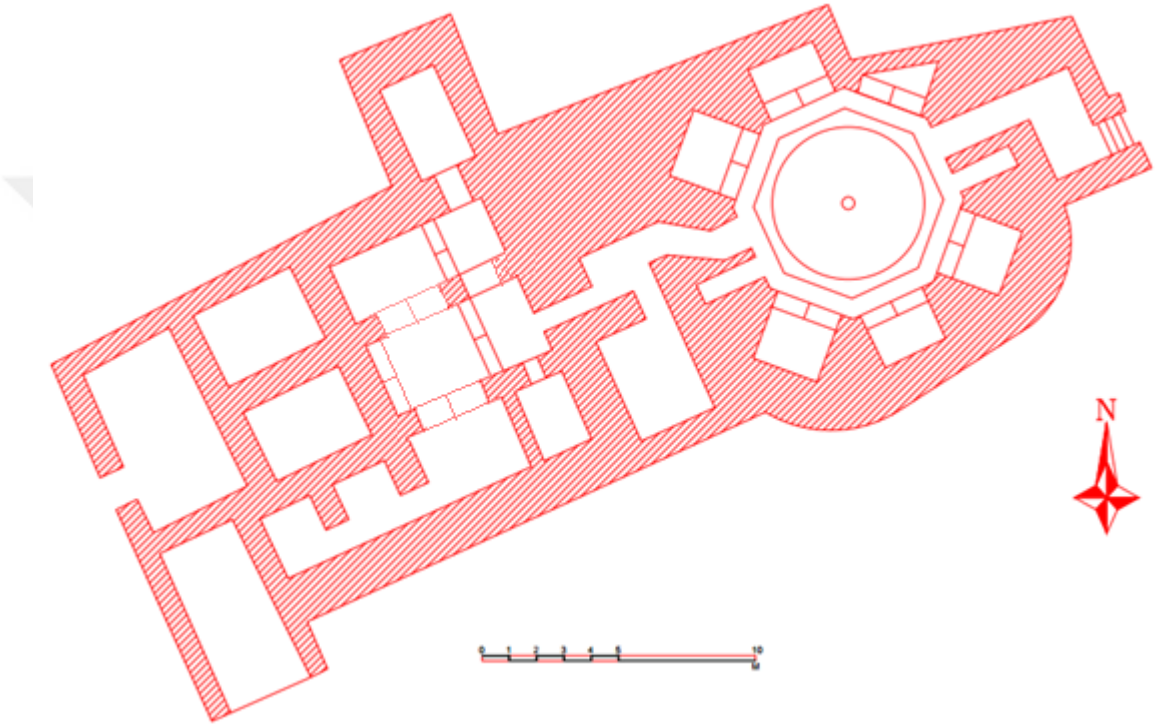

Foto 2.362. Zencan Hacı İbrahim Hamamı Tuğla Süslemeleri

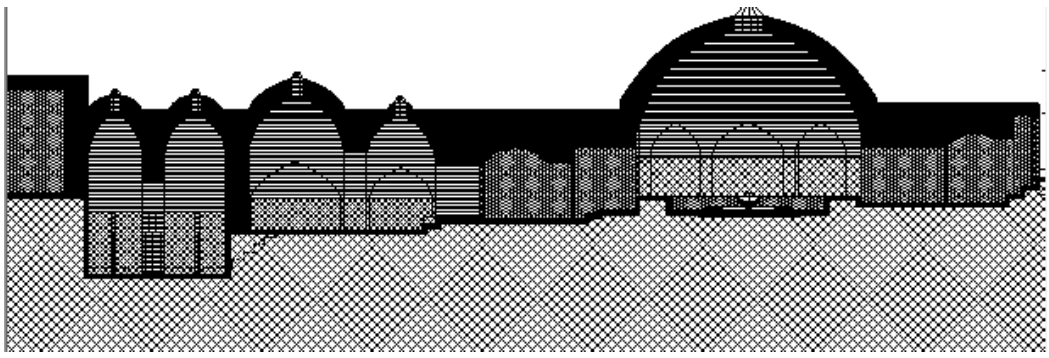
2.7.2.41. Zerehan Hamamı

YERİ: Tuyiserkan Şehri'nin Merkezinde Şerieti Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığı belirtilmektedir. 2007 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.50. Tuyiserkan Zerehan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 09.11.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Zerehan Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Hamamın heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Doğu-batı doğrultusunda inşa edilen hamamın doğu tarafında basit bir dikdörtgen giriş kapısı bulunmaktadır (Foto 2.363). Buradan üç basamak ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.364). Heştinin kuzeydoğusundan bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk sekizgen planlı ve altı eyvanlı bir şema gösterir. Bu şema ortada duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ve bu mekana açılan üzerleri tonoz ile kapatılmış altı eyvandan oluşmaktadır (Foto 2.365). Soğukluğun dip duvarında sekiler yer almaktadır. Soğukluğun batı ve doğu tarafında dikdörtgen planlı iki mekan vardır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun batı tarafından düzgün olmayan bir koridor ile ılıklık bölümüne geçilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. Giriş bölümü kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Bu bölümün güneyinden ılıklığın diğer bölümüne girilir. Bu bölüm ise dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür ve tuvaletler burada yer almaktadır (Foto 2.366). Ilıklığın giriş kısmının batısından bir koridor vasıtası ile sıcaklık bölümüne geçilir.

Merkezi planlı sıcaklığın üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.367). Sıcaklığın kuzeyinden dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü hazine bölümüne ulaşılmaktadır. Sıcaklığın güneybatı tarafında dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü iç içe iki halvet hücresi bulunmaktadır.

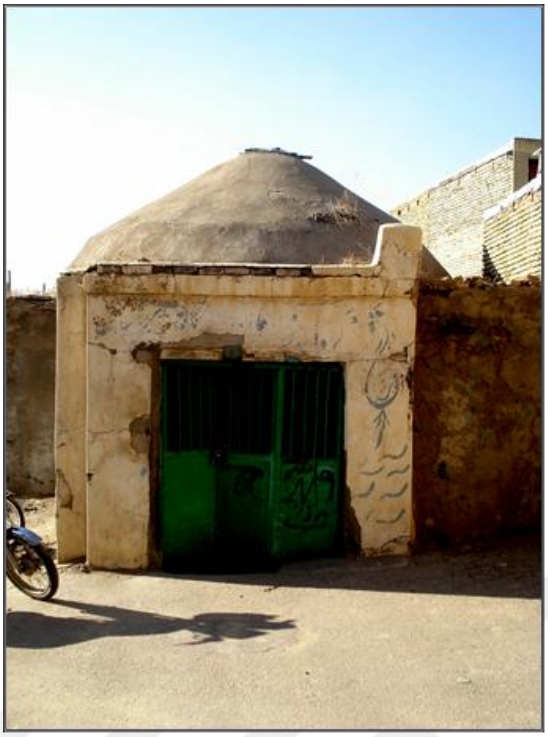

Foto 2.363. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Giriş Kapısı (Miras-ı Ferheng-i – Hamedan) (E.T. 09.11.2015)

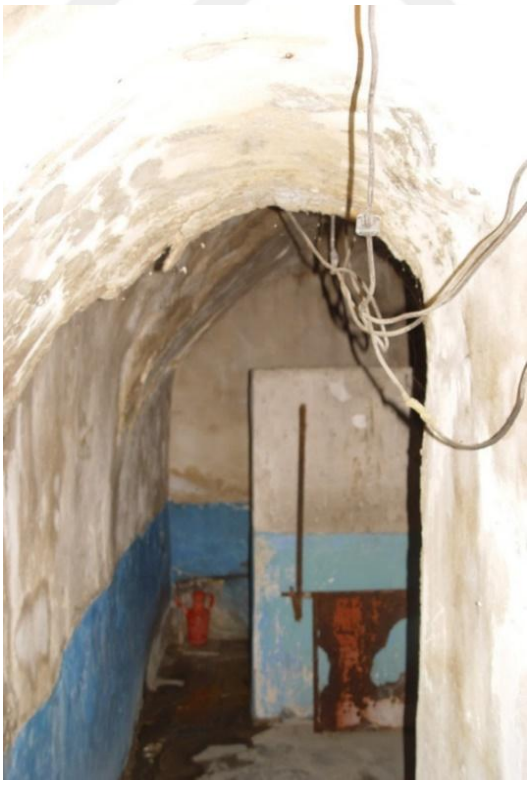

Foto 2.364. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.365. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

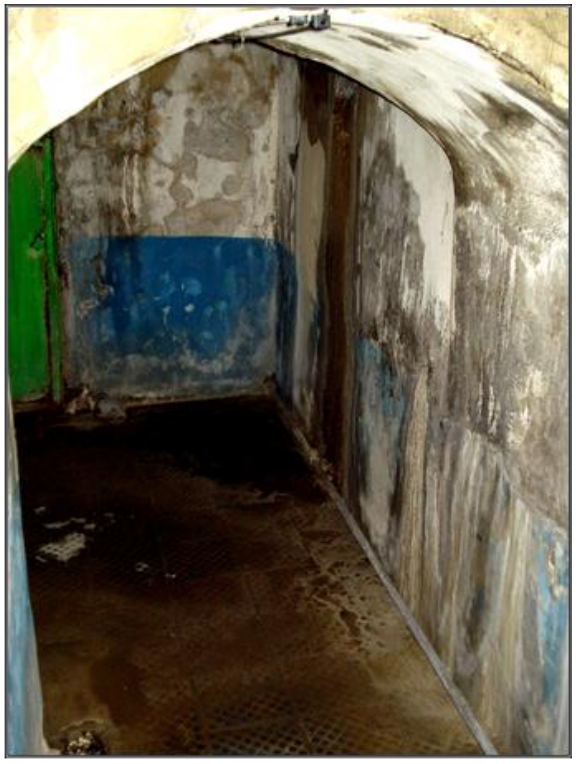

Foto 2.366. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.367. Tuyiserkan Zerehan Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Tüyserkan Zerehan Hamamı'nda fazla süse rastlamayız. Tüm bölümleri sadece alçı ile süslenmektedir (Foto 2.368).

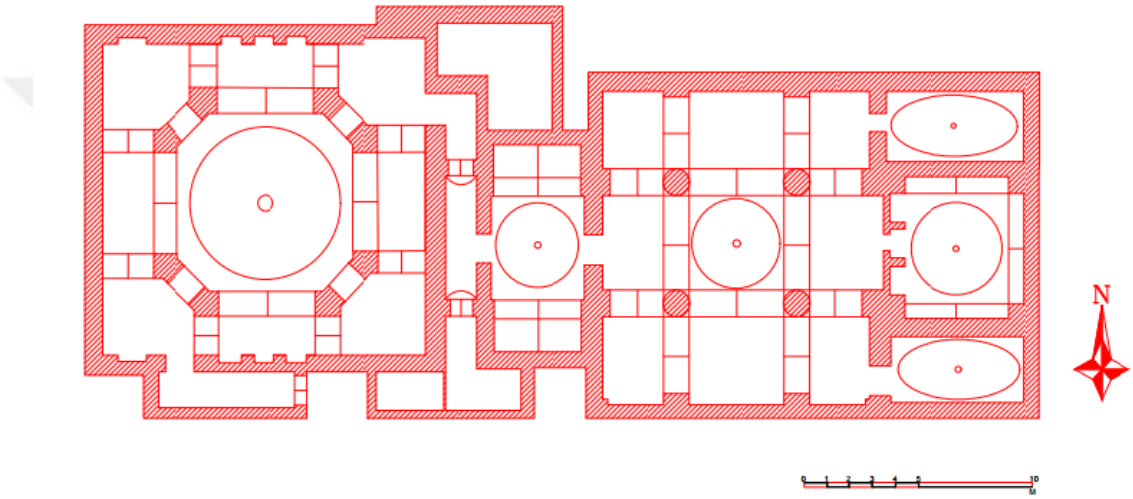

Foto 2.368. Tüyserkan Zerehan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Alçı Süslemeleri

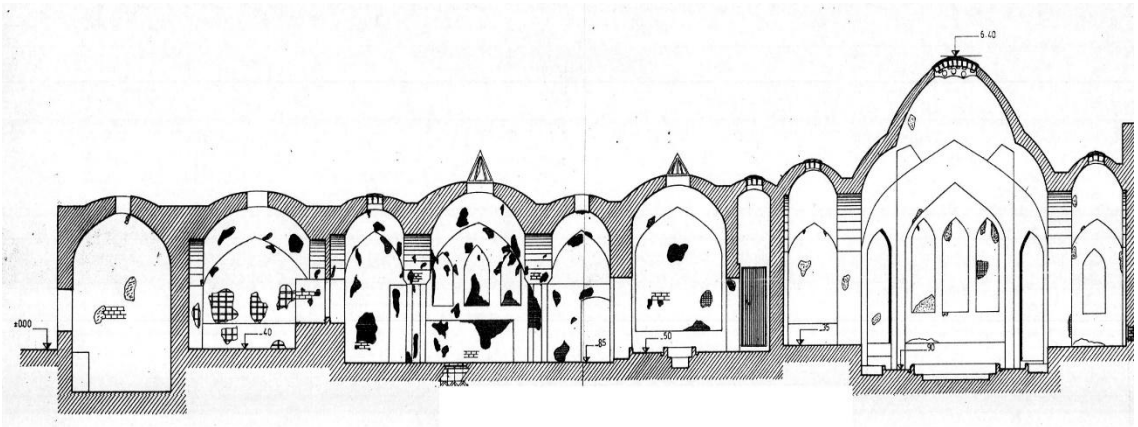
2.7.2.42. Hacı Muhammed Hamamı

YERİ: Erdekan Şehri'nin merkezinde Çerhab Meydanı'nda yer almaktadır.

TARİH VE YAPTIRANI: Hamamın giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeye göre 1887 yılında Kaçar Döneminde (1794-1925) Hacı Muhammed Seida tarafından yaptırılmıştır. 1997 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.51. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Yezd) (E.T. 10.09.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hacı Muhammed Hamamı tek fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Doğu – batı doğrultusunda yapılmıştır. Hamamın sade eyvan tarzında ele alınan giriş kapısı güney cephede yer almaktadır (Foto 2.369). Giriş kapısından heşti bölümüne geçilir. Heşti uzun bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.370). Heştiden bir kapı vasıtası ile soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk bölümü sekiz istinatlı, kare planlı bir şema yansıtmaktadır. Soğukluğun üzeri sekiz bağımsız sütun üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.371). Orta alana açılan dört eyvanın üzeri tonozlarla kapatılmıştır. Mekanın ortasında birde sekizgen havuza yer verilmiştir. Soğukluğun dört köşesinde orta alana açılan mekanlar bulunmaktadır. Soğukluğun kuzey doğu tarafından ılıklığa geçilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. Birinci bölüm uzun bir koridor şeklindedir ve tuvaletlerde burada yer alır. Koridorun doğu tarafından ılıklığın diğer bölümüne geçilir. Ilıklığın bu bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.372). Ilıklığın doğusundan kapı ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Merkezi planlı sıcaklık kısmı ortada dört bağımsız sütun üzerine sivri kemerler vasıtası ile oturan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.373). Sıcaklığın güneydoğu tarafında halvet hücresi bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı halvet hücresinin üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın kuzeydoğusundan ve doğusundan iki hazine bölümüne geçilir. Sıcaklığın kuzeydoğudaki hazine bölümü soğuk sulu, sıcaklığın doğusunda bulunan hazine bölümü ise sıcak suludur. Her iki mekanda dikdörtgen planlı olup üzerleri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.374).

Foto 2.369. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Giriş Kapısı (Miras-ı Ferheng-i – Yezd) (E.T. 10.09.2016)

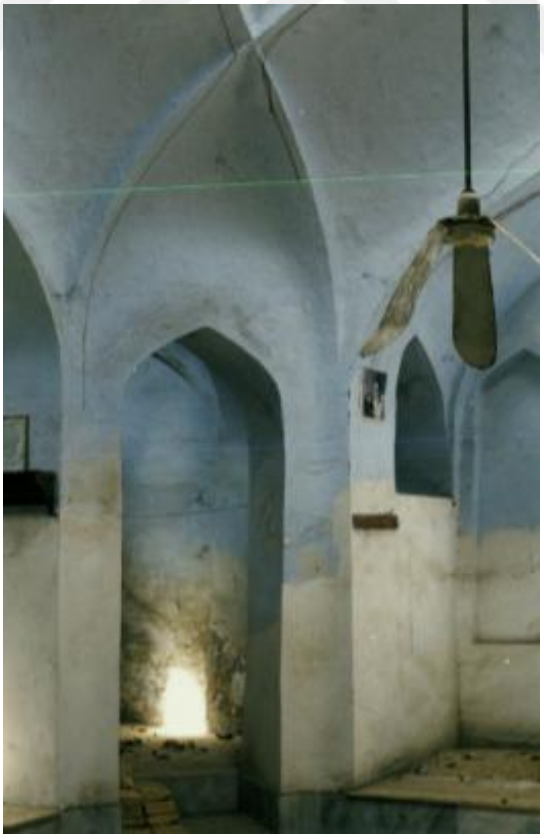

Foto 2.370. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.371. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.372. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.373. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.374. Erdekan Hacı Muhammed Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel tek unsur giriş kapısı üzerinde yer alan çini kitabedir (Foto 2.375).

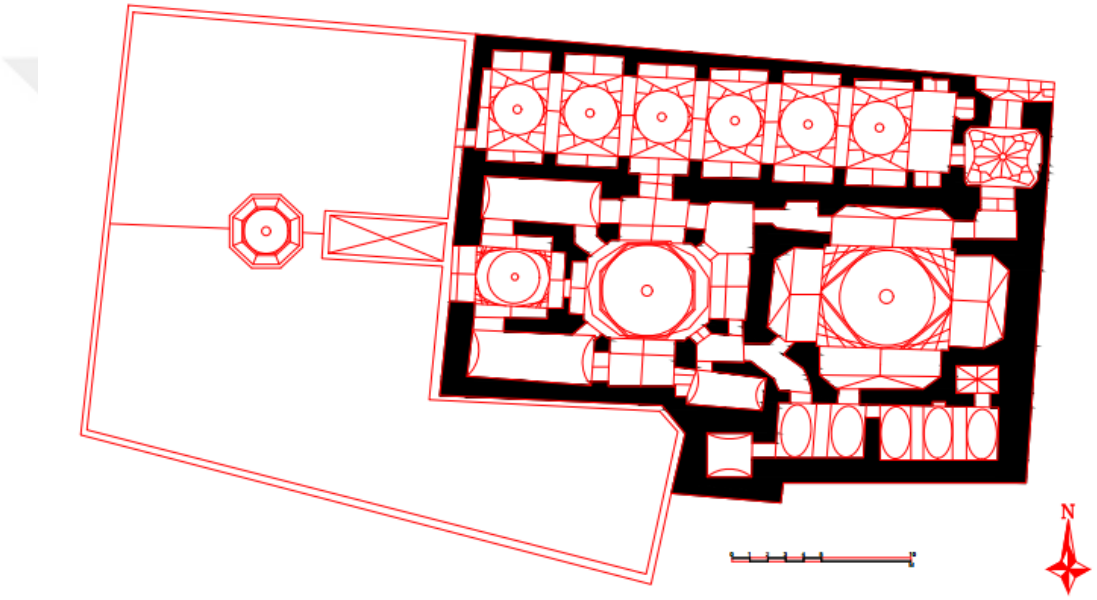

Foto 2.375. Yezd Hacı Muhammed Hamamı Çini Kitabesi

2.7.2.43. Nesr Hamamı

YERİ: Nesr Hamamı Halhal Şehri'nin merkezinde bulunur.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın üzerinde tarihini veren bir inşa kitabesi yoktur. Buna rağmen yapının 1889 yılında Kaçar Döneminde (1794-1925) halk hamamı olarak yaptırıldığı belirtilmektedir[235]. 2002 yılında bina Kültür Bakanlığı tarafından onarılmış, günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.52. Halhal Nesr Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erdebil) (E.T. 10.09.2015)

[235] Bu tarihlendirme Kültür Bakanlığı tarafından yapılmıştır.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Nesr Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Hamamın giriş kapısı kuzey cephesinde olup, tuğladan eyvan tarzında bir taç kapı şeklinde düzenlenmiştir. Asıl kapı açıklığı da sivri kemerli bir kemerle belirlenen taç kapıda iki kemerin arası karbendi tekniği ile dolgulanmıştır. Ayrıca sivri kemerin üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde çini bitkisel kompozisyon dikkat çekmektedir. Hamamın taç kapısından bir koridor vasıtası ile heştiye girilir (Foto 2.376). Heşti bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştinin güneyinden eğri bir koridor ile soğukluğa geçilmektedir.

Soğukluk dört eyvanlı plan tipindedir (Foto 2.377). Soğukluk ortada sivri kemerler üzerine oturan bir kubbe ve bu alana açılan yarım sekizgen planlı ve üzeri tonozlarla örtülü dört eyvandan oluşmaktadır. Kubbe üzerinde açılan pencerelerle aydınlatılan mekânın ortasına sekizgen bir havuz yerleştirilmiştir. Kubbeye karbendilerle geçilmiştir. Soğukluğun güneybatısından eğri bir koridor ile ılıklığa geçilir. Bu koridorun batısından bir kapı vasıtası ile sıcaklığa geçilmektedir.

Ilıklık dikdörtgen planlı olup üzeri iki oval tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.378). Ilıklığın güneybatısından tuvaletler kısmına geçilir. Bu kısım kare planlıdır ve üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeydoğusundan bir kapı vasıtası ile ılıklığın diğer kısmına geçilmektedir. Bu kısım dikdörtgen planlı olup üzeri üç oval tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın bu kısmının kuzeyinden bir diğer mekana geçilir. Bu mekan dikdörtgen planlı olup üzeri çapraz tonoz ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeybatısından da düzensiz bir koridor ile sıcaklığa geçilebilmektedir.

Sıcaklık bölümü merkezi plan tipindedir (Foto 2.379). Sekizgen mekanın ortası kubbe buna açılan eyvanların üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın tüm tavanı sıva tekniği ile süslenmektedir. Sıcaklığın batısından hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü (Foto 2.380) ortada kubbe dört yönde duvar diplerinde sivri kemerli nişlerden oluşan bir mekandır. Sıcaklıkta üç halvet hücresi bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatısındaki bu hücreler dikdörtgen planlıdır ve üzerleri beşik tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.376. Halhal Nesr Hamamı'nın Giriş Kapısı

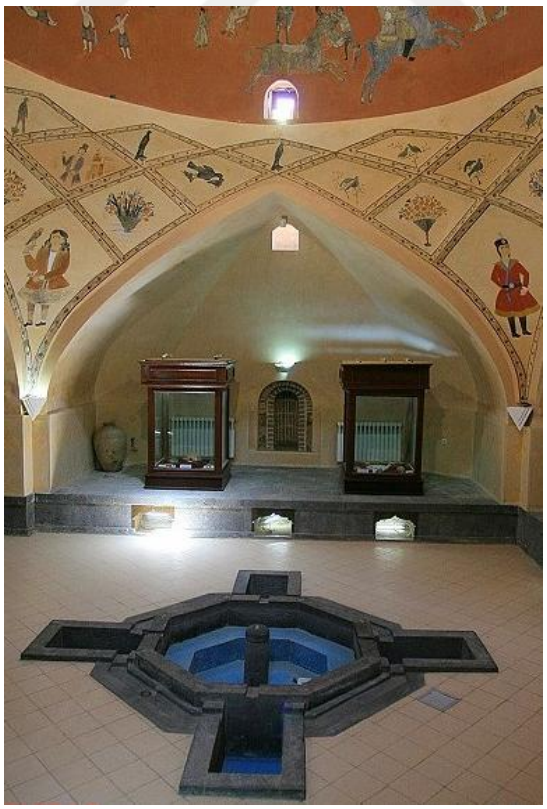

Foto 2.377. Halhal Nesr Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.378. Halhal Nesr Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.379. Halhal Nesr Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.380. Halhal Nesr Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda tuğla, kalem işi, alçı ve çini süslemesi görülmektedir

Çini Süsleme: Hamamın eyvan türü taç kapısının kemer üstünde sıraltı tekniği ile bitkisel motifler rumi üslubuyla işlenmiştir ve hazine bölümünün yerden 1m yukarı mesafeye kadar olan kısmı levha çini (beyaz, firuze ve lazcivert) ile süslenmiştir (Foto 2.381).

Tuğla Süsleme: Hamamın eyvan türü taç kapısında tuğlaların yatay-dikey yerleştirilmesiyle oluşturulan bir bezeme görülmektedir (Foto 2.382).

Kalem işi Süsleme: Hamamın soğukluk bölümünde karbendilerin üzerinde hayvan, insan ve vazo içinde çiçek motifleri kompoze edilmiştir. Karbendiyi oluşturan büyük üçgen alanlarda ise sol tarafta bir Kaçar genç kızı, sağ tarafta bir erkek yer almaktadır. Kubbe eteğinde ise şenlik sahnesi işlenmiştir (Foto 2.383).

Foto 2.381. Halhal Nesr Hamamı'nın Hazine Bölümü Çini Süslemeleri

Foto 2.382. Halhal Nesr Hamamı Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri

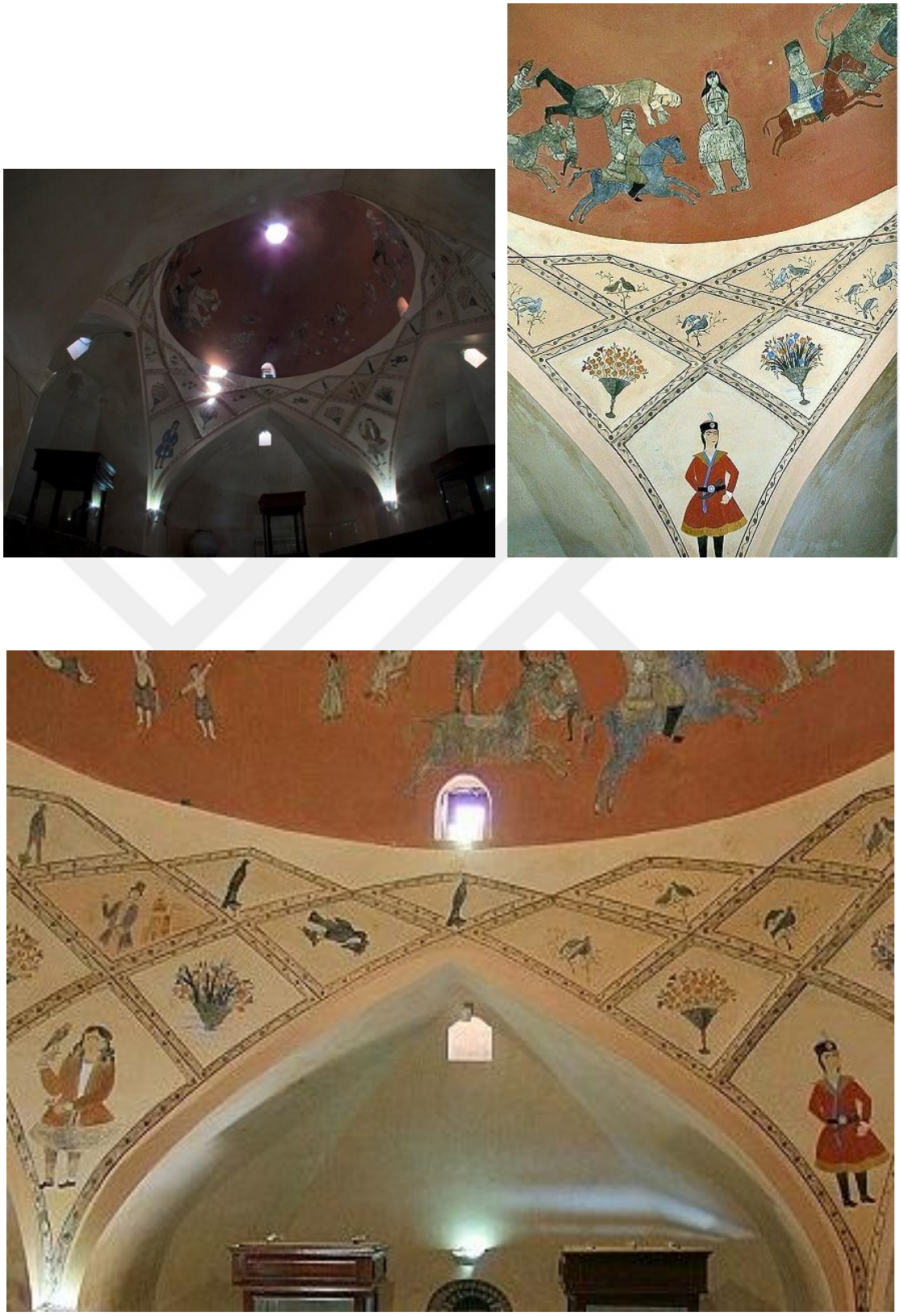
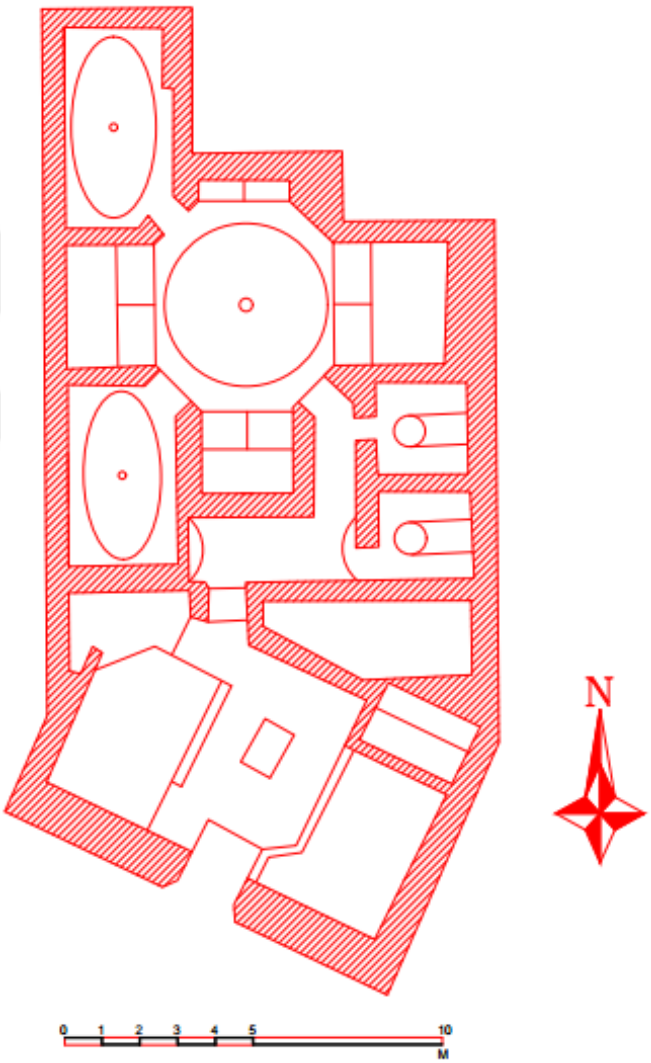

Foto 2.383. Halhal Nesr Hamamı Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

2.7.2.44. Hacı Hamamı

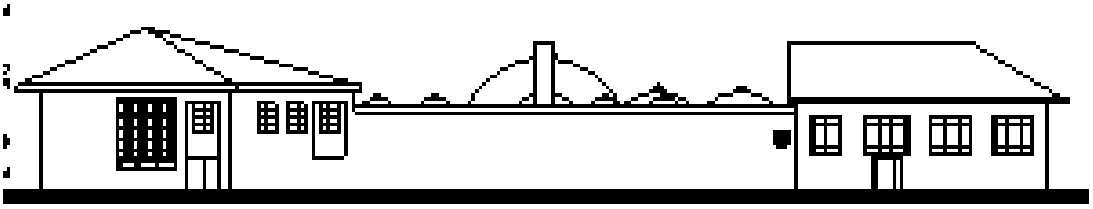
YERİ: Reşt Şehri'nin merkezinde Mütehheri Caddesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: 1891 yılında Hacı Muhammed Cafer tarafından Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır[236]. Hamam çifte hamam olarak yaptırılmış fakat günümüzde yalnızca erkekler bölümü ulaşmıştır. Sadece erkekler bölümü bulunmaktadır. 2004 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.53. Reşt Hacı Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Reşt) (E.T. 12.04.2016)

[236] Kiyani, 260.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Çifte hamam olarak yaptırılan yapının günümüze ulaşan erkekler kısmı heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Yapının giriş kapısı güney cephededir (Foto 2.384). Yuvarlak kemerli bi alınlıkla belirlenen giriş kapısı dikdörtgen rçeveye tamamlanmış üzerinde çini süslemeye yer verilmiştir. Giriş kapısından hamamın heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri düz tavan ile örtülmüştür. Heştiden bir kapı vasıtası ile soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk bölümü dikdörtgen planlı ve tek kubbelidir. Soğukluğun üzeri ortada dört ahşap sütun üzerine oturan düz tavan şeklindedir (Foto 2.385). Soğukluğun kuzeyinden küçük bir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü eğri bir koridordan oluşur (Foto 2.386). Ilıklığın doğusunda kare planlı tuvaletler bulunur. Mekanın üzeri ahşaptan düz tavan ile kapatılmıştır. Ilıklığın kuzeyinden bir koridor ile sıcaklığa geçilir.

Sıcaklık üç eyvanlı olup üzeri duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.387). Kubbenin ortasında bir fener bulunur. Sıcaklığın kuzeyinde bir adet niş bulunmaktadır. Eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Güney, doğu ve batıdaki eyvanların ortasında bir fener bulunmaktadır. Sıcaklığın güneybatısından bir koridor ile halvet hücresine girilir. Halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatısından dört basamak ile hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.388).

Foto 2.384. Reşt Hacı Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.385. Reşt Hacı Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.386. Reşt Hacı Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.387. Reşt Hacı Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.388. Reşt Hacı Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Reşt Hacı Hamamı'nın çini ve alçı süsleme bulunmaktadır.

Çini Süsleme: Hamamın giriş kapısı renkli sır tekniğinde çinilerle süslenmiştir. Bu süslemelerden yuvarlak kapı kemerinin üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içerisinde şahname'den Rüstem ile Devlerin Savaşı destanı işlenmiştir. Bu kompozisyonun üzerinde çini ustası Meşhed-i Yusuf adı bulunmaktadır. Çinilerde pembe, sarı, mor, firuze, mavi ve siyah renkler kullanılmıştır. Giriş kapısında üçgen alanlarda iki genç avcı at üstünde betimlenmiştir. Avcıların önünde ceylanlar, bitkisel motifler ve ortada kırmızı çatılı bir ev kompoze edilmiştir. Bu manzara tasviri Reşt'in orman iklimini yansıtır. Kompozisyonun etradı rumi motifli bir kuşakla çevrilmiştir. Yuvarlak kapı kemerinin üzerinde simetrik bir düzenleme gösteren bitkisel bir kompozisyon görülür. Taş kapı bordürlerini insan figürleri ile bitkisel motifler süslemektedir. Kapı alınlığında lacivert zemin üzerinde ''Bismillahirrahmanirrahim'' yazısı okunmaktadır. Ayrıca hamamın heşti bölümünde daima çıkılan basamaklar üzerinde renkli sır tekniğinde bitkisel motifler ile kompoze edilen bir süsleme bulunmaktadır (Foto 2.390).

Foto 2.389. Reşt Hacı Hamamı Giriş Kapısındaki Çini Ustasının İsmi

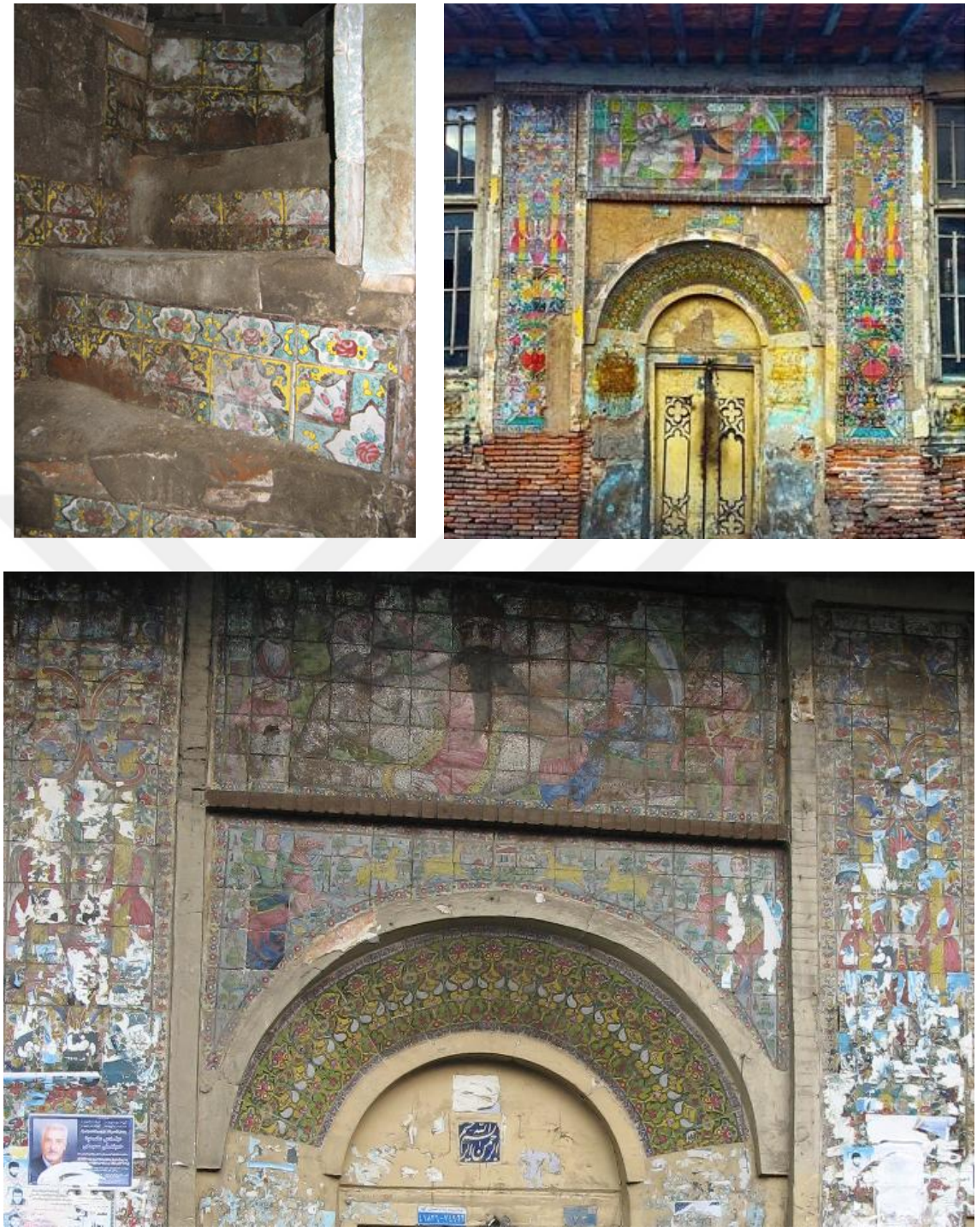
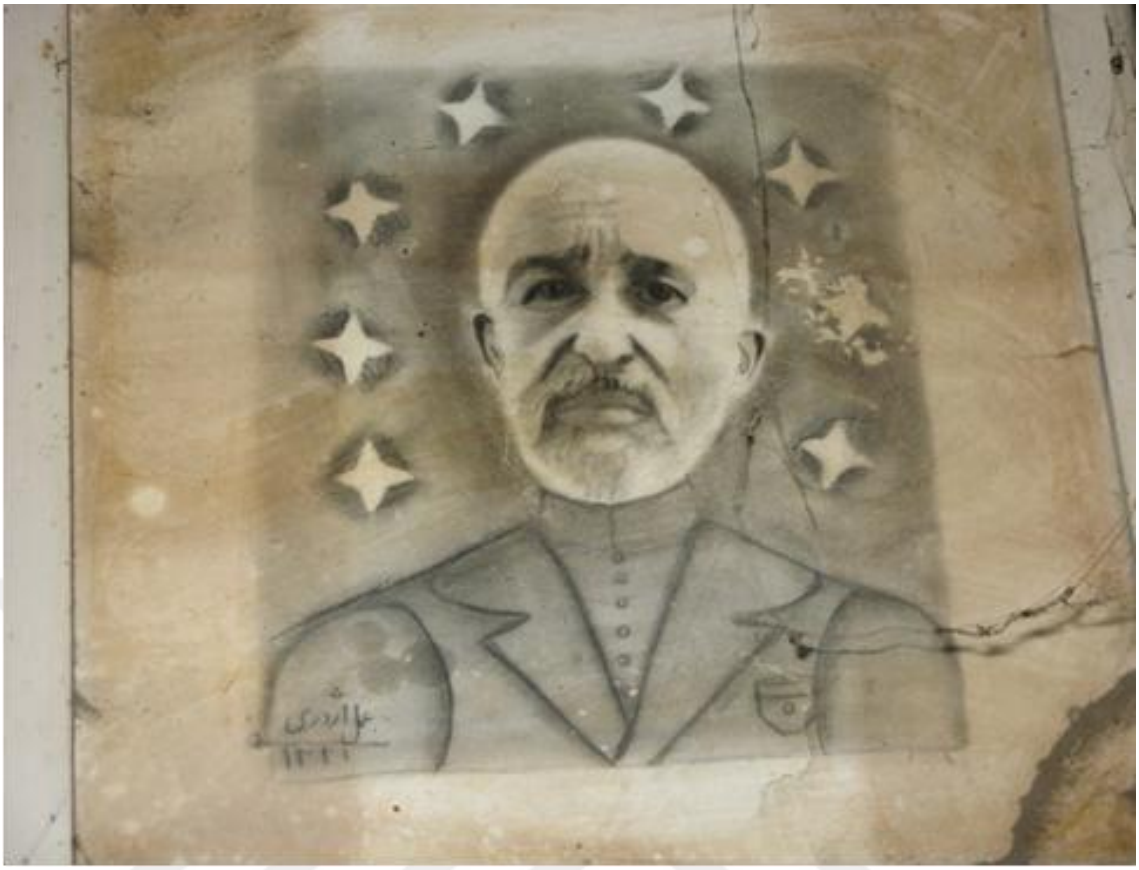

Foto 2.390. Reşt'in Hacı Hamamı'nın Çini Renkli Sır Süslemeleri

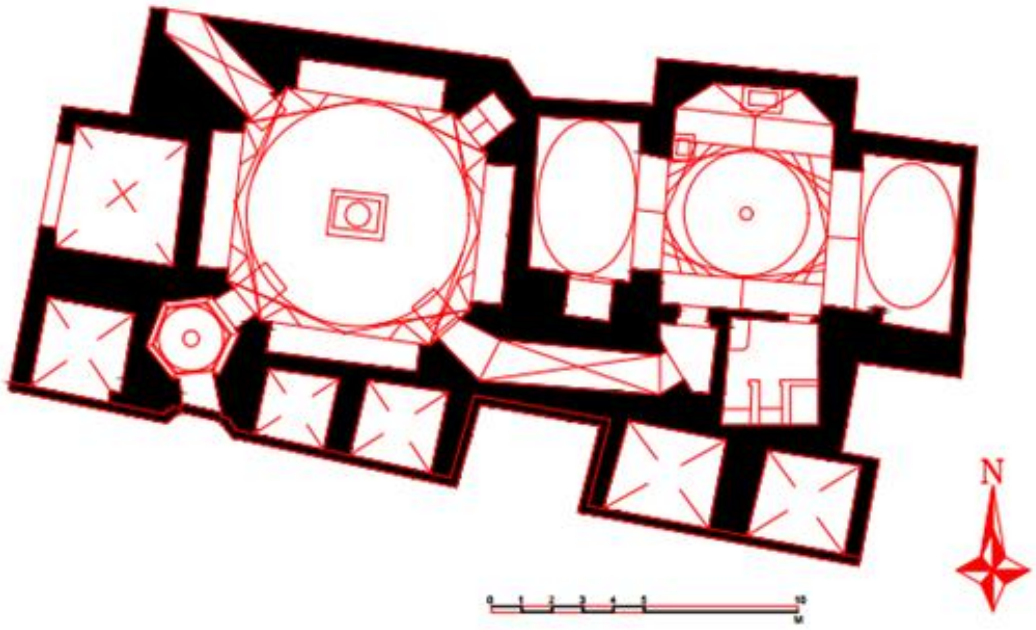

Hamamı Yaptıran Hacı Muhammed Cafer'in Resmi

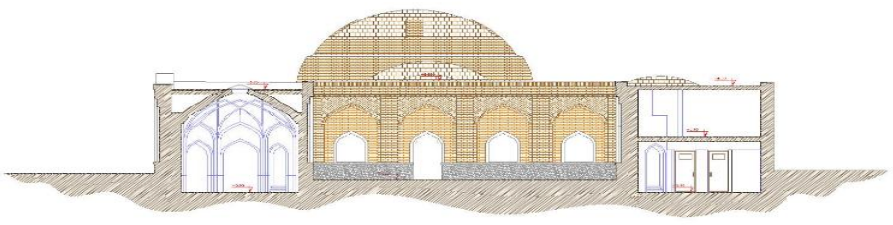
2.7.2.45. İbrahimabad Hamamı

YERİ: Erdebil Şehri'nin merkezinde İbrahimabad Mahallesinde bulunmaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Kesin tarihi bilinmeyen hamamın plan ve mimari özellikleri göz önünde bulundurulduğunda Kaçar Döneminin (1794-1925) sonuna verilmesi mümkündür[237]. İbrahimabad Hamamı 1989'a kadar halk hamamı olarak kullanılmış, bu tarihten sonra kapatılmıştır. Hamamın kadınlar bölümü yıkılmıştır. 2001 yılında Kültür Bakanlığı tarafından onarılan hamam günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.54. Erdebil İbrahimabad Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erdebil) (E.T. 10.09.2015)

[237] Kiyani, 256.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Çift fonksiyonlu olarak yapılan hamamın günümüze erkekler bölümü ulaşmıştır. Hamam heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden meydana gelmiştir. Doğu-batı doğrultusunda inşa edilen hamamın giriş kapısı güney cephede bulunmaktadır. Giriş tuğladan olup asıl kapı açıklığı ve üzerindeki alınlık sivri kemerlidir (Foto 2.391). Giriş kapısından iki basamak vasıtası ile küçük bir koridora bu koridordanda heştiye ulaşılmaktadır. Heşti bölümü (Foto 2.392) altıgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülmüştür. Heştiden dar bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü dört eyvanlı plan tipindedir. Soğukluk duvar payeleri üzerinde karbendi tekniği ile işlenmiş sivri kemerler vasıtasıyla oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.393). Soğukluğun ortasında sekizgen bir taştan havuz, duvar diplerinde dört yönde sekilere yer verilmiştir. Soğukluğun kuzeydoğusunda üzeri tonoz ile örtü bir mekan, kuzeybatısında ise dar ve uzun bir koridor mevcuttur. Soğukluktan yine bir koridor vasıtası ile ılıklığa geçilir.

Hamamın ılıklık bölümünün üzeri tonoz ile kapatılmış dikdörtgen planlı bir koridor şeklindedir (Foto 2.394). Ilıklıktan yamuk planlı bir mekan ile sıcaklığa geçilmektedir.

Üç eyvanlı plan tipinde olan sıcaklığın merkezi duvar payeleri üzerinde sivri kemerler vasıtasıyla oturan bir kubbe ile örtülüdür (Foto 2.395). Sıcaklığın doğu ve batısındaki eyvanlar dikdörtgen planlı olup üzerleri tonozla kapatılmıştır. Kuzeydeki eyvan ise yarım sekizgen planlı olup üzeri tonozla kapatılmıştır. Sıcaklığın güneyinde ise hazine bölümü yer alır (Foto 2.396). Dikdörtgen planlı hazine bölümünün üzeri tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.391. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.392. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.393. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.394. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.395. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.396. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam oldukça sadedir. Kubbeye geçiş sistemi karbendilerin ve sivri kemerlerin etrafı tuğlalarla geçilerek bir hareketlilik elde edilmiştir (Foto 2.397).

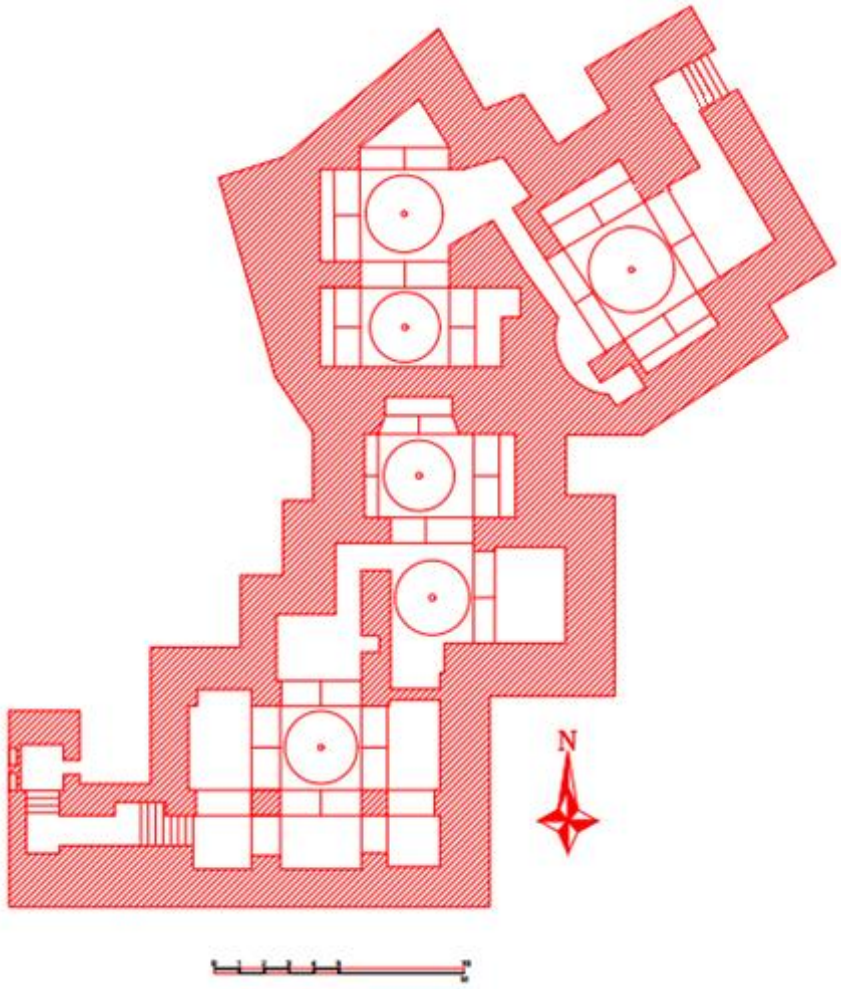

Foto 2.397. Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri

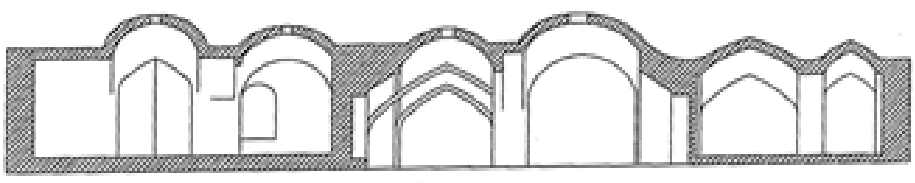
2.7.2.46. İbrahimabad Hamamı

YERİ: Erak Şehri'nin merkezindeki İbrahimabad köyünde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: İbrahimabad Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. 1992 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılmakta idi fakat günümüzde hamam kullanılmamaktadır.

Çizim 2.55. Erak İbrahimabad Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erak) (E.T. 22.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

İbrahimabad Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Hamam zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir.

Erkekler bölümünün giriş kapısı binanın doğusunda yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından basamaklar ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Heştiden bir kapı ile soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk bölümü dört eyvanlı plan tipinde olup, üzeri duvarlara bitişik payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.398). Dört yönde yer alan eyvanların dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun doğusunda bulunan eyvandan ılıklığa geçilir.

Uzun bir koridordan oluşan ılıklığın üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.399). Ilıklığın güneyinde dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü tuvaletler kısmı yer almaktadır. Ilıklığın kuzeyinden sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlı bir şema yansıtır ve üzeri duvar üzerindeki payelere oturan iki kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.400). Kuzey ve doğuda yer alan eyvanlar düzensiz planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır.

Kadınlar bölümünün giriş kapısı binanın batı cephesinde yer almaktadır. Giriş kapısından dört basamak ile heşti bölümüne girilir. L şeklinde bir koridordan oluşan ve üzeri tonoz ile örtülü olan heşti bölümünden basamaklar ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk merkezi planlı bir şema yansıtır ve üzeri ikisi duvarlara bitişik, ikisi bağımsız payeler üzerinde sivri kemerler ile oturmuş kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun kuzeyinden ılıklık bölümüne ulaşılır. L şeklinde ve üzeri tonoz ile örtülü ılıklığın kuzeyinden sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlı olup, üzeri duvara bitişik payeler üzerinde oturan iki kubbe ile kapatılmıştır.

Foto 2.398. Erak İbrahimabad Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.399. Erak İbrahimabad Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.400. Erak İbrahimabad Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

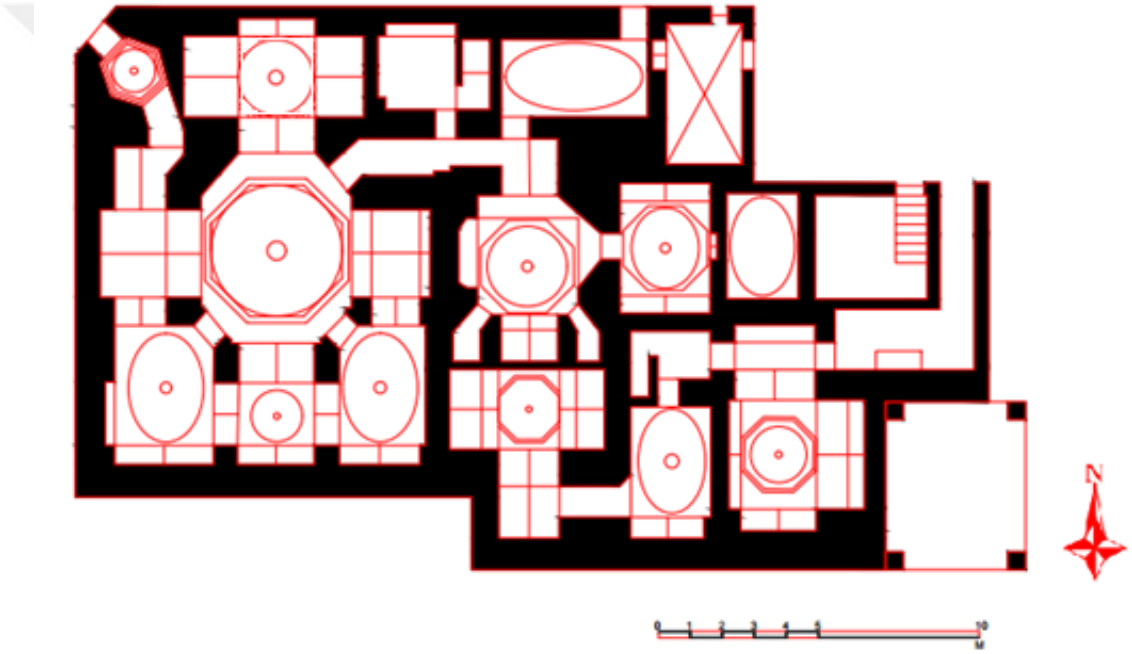
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda herhangi bir bezemesel unsuruna yer verilmemiştir.

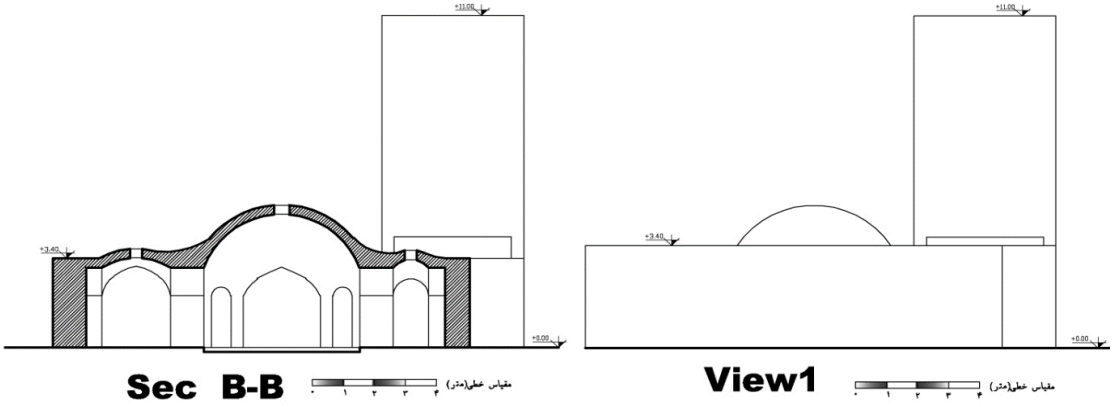
2.7.2.47. Komşeçe Hamamı

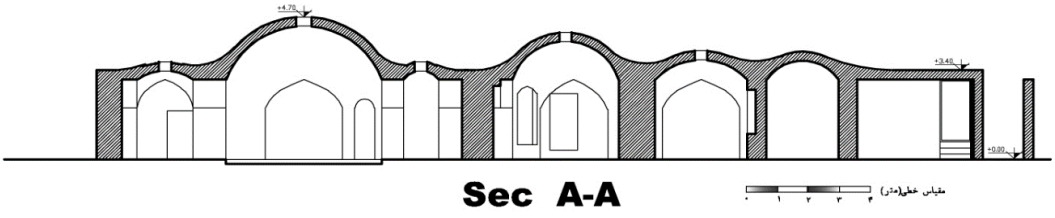
YERİ: Behar Şehrinin merkezinde yer almaktadır.

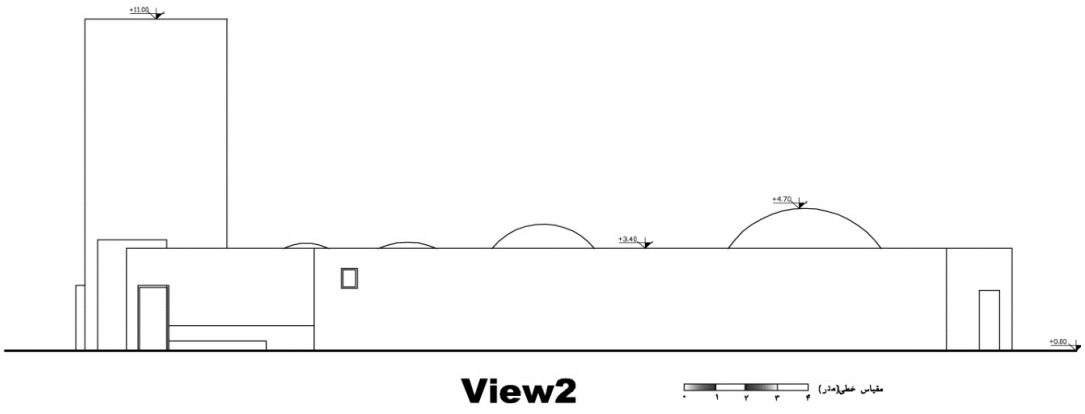
TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde yapının Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarına ait olduğu belirtilmiştir. Günümüzde çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.56. Behar Komşeçe Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – İsfahan) (E.T. 15.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Hamam çift fonksiyonlu bir yapıdır. Erkekler bölümünün giriş kısmı kuzeybatı cephesinde bulunur (Foto 2.401). Basit bir giriş kapısından heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü altıgen planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştiden bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü kare planlı sekiz istinatlıdır (Foto 2.402). Soğukluğun üzeri dördü duvarlara bitişik, dördü bağımsız paye üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Soğukluğun güneybatı ve güneydoğu tarafında dikdörtgen planlı iki mekan yer alır.

Mekanların üzeri kubbemsi bir tonoz ile örtülüdür. Soğukluğun kuzeyinde dikdörtgen planlı üzeri kubbe ile örtülü bir eyvan yer almaktadır. Soğukluğun kuzeydoğu tarafından ılıklık bölümüne girilir.

Dar uzun bir koridordan oluşan ılıklığın üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.403). Ilıklığın kuzeyinden bir kapı ile dikdörtgen planlı, üzeri tonoz ile örtülü yuvaletler kısmına geçilir. Ilıklıktan bir kapı vasıtası ile sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümü, iki eyvanlı bir şema yansıtır (Foto 2.404). Sıcaklığın üzeri duvar üzerindeki payelere sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneydoğu ve güneybatısında iki halvet hücresi yer alır. Sıcaklığın doğu tarafından hazine bölümüne girilir (Foto 2.405). Dikdörtgen planlı hazinenin üzeri kubbe ile kapatılmıştır.

Kadınlar hamamının giriş kısmı kuzey cephededir. Giriş kapısından uzun bir koridor ile heşti bölümüne girilir. Dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü olan heştinin batı tarafından soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk bölümü iki eyvanlı plan tipinde olup, üzeri duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Foto 2.406). Dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapalı olan eyvanlar soğukluğun kuzey ve doğusunda yer almaktadır.

Soğukluğun batı tarafından geçilen ılıklık bölümü dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülüdür. Ilıklığın batısında dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü tuvalet kısmı yer almaktadır. Ilıklığın güneyinden sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık bölümü dikdörtgen planlı tek kubbeli plan tipinde olup, üzeri kubbemsi bir tonozla kapatılmıştır (Foto 2.407). Sıcaklığın doğusundan uzun bir koridor ile hazine bölüme girilir. Hazine bölümü üç eyvanlı bir bölümdür ve üzeri duvara bitişik payeler üzerinde sivri kemerlerle oturan kubbe ile kapatılmıştır. Eyvanlar ise dikdörtgen planlı olup, üzerleri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.408).

Foto 2.401. Behar Komşeçe Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.402. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Soğukluğu

Foto 2.403. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Ilıklığı

Foto 2.404. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Sıcaklığı

Foto 2.405. Behar Komşeçe Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Hazinesi

Foto 2.406. Behar Komşeçe Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Soğukluğu

Foto 2.407. Behar Komşeçe Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Sıcaklığı

Foto 2.408. Behar Komşeçe Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Hazinesi

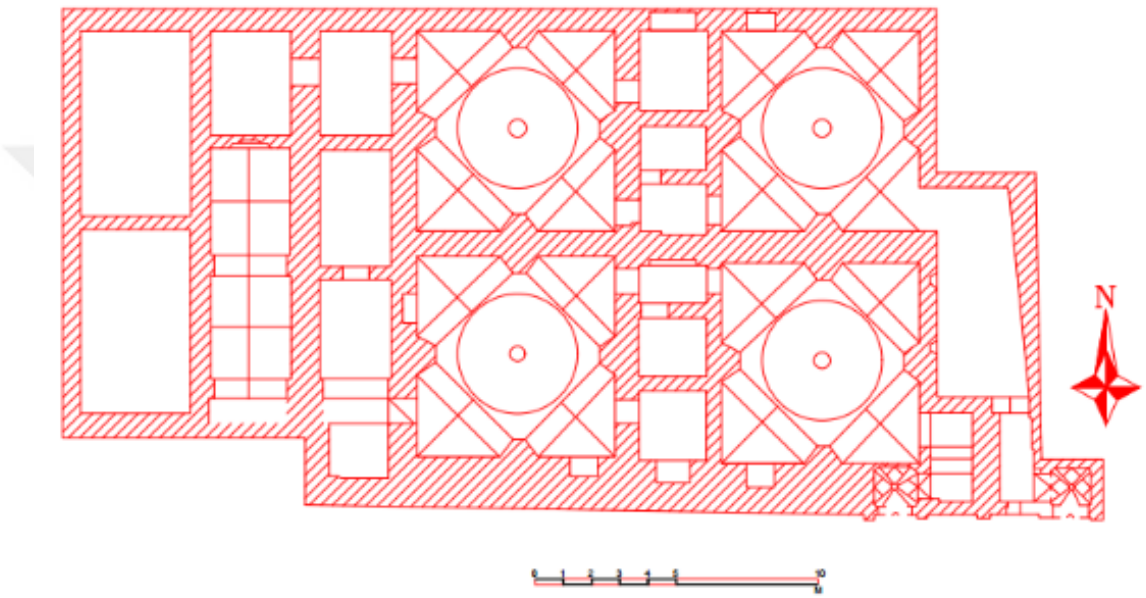
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel bir unsura yer verilmemiştir.

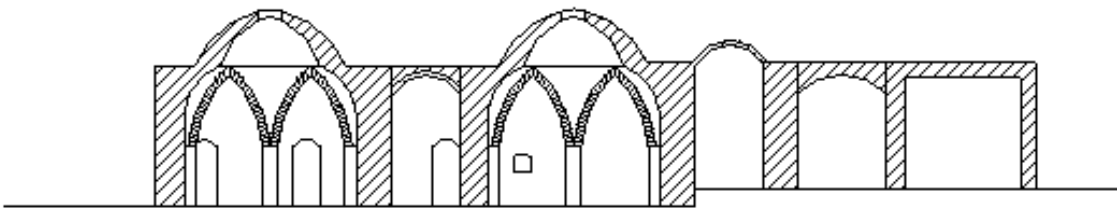
2.7.2.48. İkiz Hamam

YERİ: Şebster Şehri'nin Şerieti Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: 1900 yılında Hacı Seyyit Rezi Vehidi tarafından Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır. Hamamın mimarı Üstad Riza Tebrizli'dir. Bina 1983 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılmakta idi. 2003 yılında tarafından koruma altına alınan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.57. Şebster İkiz Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tebriz) (E.T. 09.06.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

İkiz Hamam çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinde oluşur. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hamamın güney cephesinde iki giriş kapısı vardır. Birisi erkekler, diğeri kadınlar hamamınındır.

Erkekler bölümünün giriş kapısı eyvan türü kubbeli bir kapıdır (Foto 2.409). Giriş kapısından beş basamak vasıtası ile heştiye girilir. Dikdörtgen planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmış olan heştiden bir kapı ile soğukluğa girilir (Foto 2.410).

Soğukluk kare planlı ve tek kubbeli plan tipinde olup, üzeri duvarlara bitişik payeler üzerinde sivri kemerlerle oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.411). Dört köşeden orta alana açılan eyvanlar üçgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Kubbenin altında iki katlı sekizgen planlı bir havuz bulunur. Soğukluğun güneybatısında yer alan eyvanın duvarında dikdörtgen planlı bir niş bulunmaktadır.

Soğukluğun kuzeybatısından girilen ılıklık bölümü dikdörtgen planlı olup, üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.412). Ilıklığın güneyinden tuvaletler bölümüne girilir. Tuvaletler bölümü kare planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmıştır. Ilıklığın batısından küçük bir koridor ile sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü soğukluk bölümünün simetrisi halinde yapılmıştır. Soğukluk bölümünün tüm özelliklerini taşır. Sıcaklık ile soğukluğun farkı sıcaklıkta iki adet niş bulunmasıdır (Foto 2.413). Sıcaklığın güneydoğu tarafından bir kapı ile halvet hücresine girilir. Halvet hücresi kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatı tarafından bir kapı ile hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü iç içe iki dikdörtgen planlı odadan oluşmaktadır. Hazine bölümlerinin üzerleri tonozlar ile örtülüdür (Foto 2.414).

Kadınlar bölümünün giriş kapısı binanın güneyinde erkekler bölümünün girişinin sağında yer almaktadır. Kadınların giriş kısmı aynı erkeklerin giriş kısmının özelliklerini taşımaktadır (Foto 2.415). Giriş kapısından beş basamakla koridora, buradan da heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.415). Heştinin kuzeybatı tarafından küçük bir koridor ile soğukluğa girilir.

Kadınlar bölümünün soğukluk (Foto 2.416), ılıklık (Foto 2.417), sıcaklık (Foto 2.418) ve hazine (Foto 2.419) kısmı erkekler bölümünün simetrik halinde yapılmıştır ve erkekler bölümünün tüm özelliklerini plan ve malzeme bakımından taşımaktadır.

Foto 2.409. Şebster İkiz Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.410. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Heştisi

Foto 2.411. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Soğukluğu

Foto 2.412. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Ilıklığı

Foto 2.413. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Sıcaklığı

Foto 2.414. Şebster İkiz Hamamı'nın Erkekler Bölümünün Hazinesi

Foto 2.415. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Heştisi

Foto 2.416. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Soğukluğu

Foto 2.417. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Ilıklığı

Foto 2.418. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Sıcaklığı

Foto 2.419. Şebster İkiz Hamamı'nın Kadınlar Bölümünün Hazinesi

SÜSLEMEM ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde restore edilmektedir. Hamamda süsleme olarak giriş kapısının üst örtü sistemi ve duvarları tuğla ve lacivert, kahverengi, firuze renkli sırlı tuğla ile yıldız ve dalgalı motiflerle kompoze edilerek süslenmiştir (Foto 2.420).

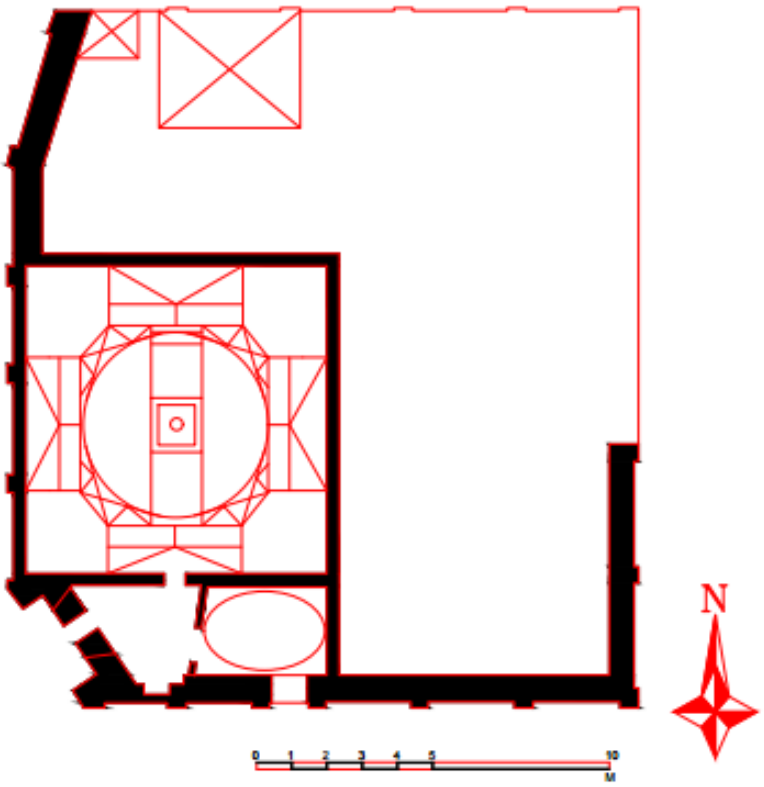

Foto 2.420. Şebster İkiz Hamam'ın Giriş Kısmı Tuğla Süslemeleri

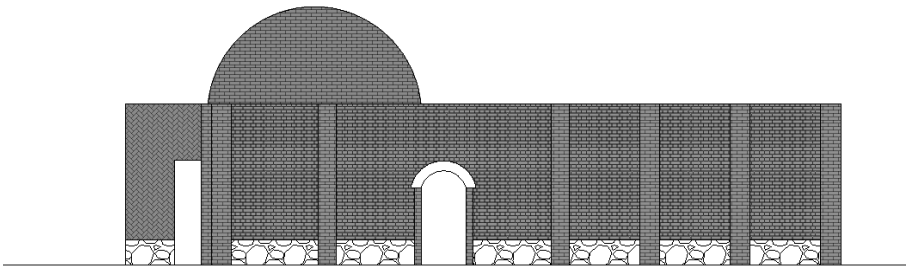
2.7.2.49. Muhammedyan Hamamı

YERİ: Nemin Şehri'nde Talegani Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamam Kültür Bakanlığı tarafından verilen bilgiye göre Hacı Hüseyin Muhammedyan tarafından 1900 yılında Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır. 2007 yılında koruma altına alınan hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.58. Nemin Muhamedyan Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Erdebil) (E.T. 10.09.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Muhammedyan Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Ancak günümüzde kadınlar kısmı tahrip olmuş erkekler bölümünün ise sadece heşti bölümü ile soğukluk bölümü ulaşmıştır. Hamamın iki giriş kapısı vardır. Güney tarafındaki kapı kadınlar bölümüne aittir. Erkekler bölümünün giriş kapısı güneybatı cephede olup tuğladan eyvan türü taç kapı tarzındadır (Foto 2.421). Giriş kapısından hamamın heşti bölümüne geçilir. Düzensiz bir şema yansıtan heştinin üzeri düz tavan ile kapatılmıştır (Foto 2.422). Heştiden bir koridor vasıtası ile soğukluk bölümüne ulaşılır.

Soğukluk kare planlı sekiz istinatlıdır. Bu bölümün ortası kubbe ile örtülü sekizgen mekan ile buna açılan tonozlarla örtülü dört eyvan şemasından oluşan bir düzenlem göstermektedir (Foto 2.423). Eyvanlar dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır.

Foto 2.421. Nemin Muhammedyan Hamamı'nın Giriş Kapısı (https://www.isna.ir/news/94063019427) (E.T: 07.09.2017)

Foto 2.422. Nemin Muhammedyan Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.423. Nemin Muhammedyan Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde restore edilmektedir. Yapı sade olup tuğla malzeme ile oluşturulan bir hareketlilik söz konudur. (Foto 2.424).

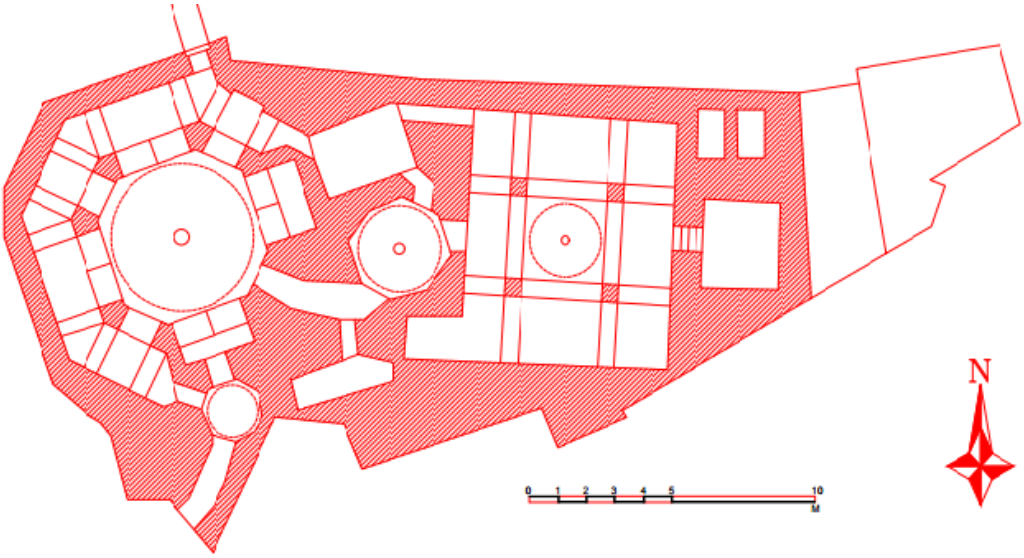

Foto 2.424. Erdebil Muhammedyan Hamamı Giriş Kapısı Tuğla Süslemeleri

2.7.2.50. Ali Mustafa Hamamı

YERİ: Urmiye Şehri'nin merkezinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Ali Mustafa Hamamı'nın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. Günümüzde hamam kapanmıştır.

Çizim 2.59. Urmiye Ali Mustafa Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Urmiye) (E.T. 20.08.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Ali Mustafa Hamamı tek fonksiyonludur. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Hamamın biri kuzey, diğeri güneyde olmak üzere iki giriş kapısı vardır. Yapının asıl giriş kapısı güneydedir. Basit ve dikdörtgen şeklinde bir kapıdan koridora, buradan da heştiye girilir (Foto 2.425). Heşti bölümü sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Heşti bölümünden iki çıkış yolu vardır. Birisi soğukluk bölümüne diğeri soğukluk bölümünü saran uzun bir koridor vasıtası ile dikdörtgen planlı bir mekana gider. Bu mekanın üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Bu mekanın kuzeydoğusundan dar bir koridor ile sıcaklığa girilir. Heştinin kuzeyinden bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü sekizgen planlı ve sekiz istinatlı bir şema gösterir (Foto 2.426). Soğukluğun üzeri dördü duvarlara bitişik, dördü bağımsız olmak üzere sekiz paye üzerine sivri kemerlerle oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kubbe tamamen tuğladan yapılmıştır ve ortasında büyük bir fener ve kubbe kasnağında sekiz pencere bulunur. Soğukluğun güneyinde ve doğusunda yer alan iki eyvan dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneydoğusundan düzensiz bir koridor ile sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmış ılıklığa girilir.

Koridorun güneyinden düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile örtülü tuvaletler kısmına girilir. (Foto 2.427). Ilıklıktan iki çıkış yolu vardır. Birisi ılıklığın kuzeyinden eğri bir koridor ile bahsettiğimiz mekana gider. Diğeri ılıklığın doğusundan koridor ile sıcaklığa gider.

Sıcaklık bölümü merkezi planlı bir şema yansıtır ve üzeri ortasında bulunan dört sivri kemer ile dört bağımsız paye üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.428). Payeler ve duvar arasındaki boşluğun üzeri tonozlar ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatısında yer alan eyvan dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın doğusundan dört basamak ile hazine bölümüne ulaşılır. Hazine bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.429).

Foto 2.425. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i – Urmiye) (E.T. 20.08.2015)

Foto 2.426. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.427. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.428. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.429. Urmiye Ali Mustafa Hamamı'nın Hazine Bölümü

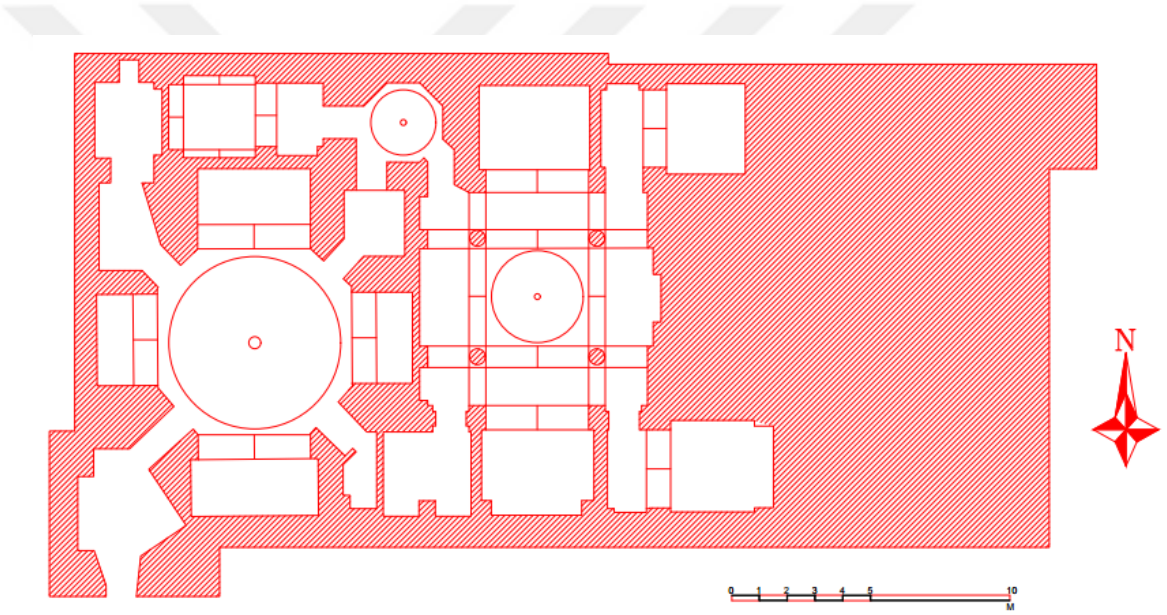
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel bir unsur yoktur.

2.7.2.51. Tevekkül Hamamı

YERİ: Darab Şehri'nin merkezinde 22 Behmen Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde yapının Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarına ait olduğu kayıtlıdır[238]. Tevekkül Hamamı 1987 yılında onarım görmüş ve onarımdan sonra spor salonu olarak kullanılan yapı günümüzde ise depo olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.60. Darab Tevekkül Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

[238] Kenan-i, 259.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Tevekkül Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Bina doğu – batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Güney cephede basit bir giriş kapısı vardır (Foto 2.430). Giriş kapısından bir koridor ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü düzensiz bir şema gösterir ve üzeri düz tavan ile kapatılmıştır. Heştinin kuzeyinden dar bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Dört eyvanlı plan tipinde olan soğukluğun üzeri merkezde bir kubbe ve dört yönde merkeze açılan eyvanlar ise tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.431). Soğukluğun güneydoğusunda bulunan düzensiz planlı mekanın üzeri düz tavan ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeybatı tarafında ise düzensiz planlı büyük bir mekan bulunur ki üzeri yine düz tavan ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeydoğu tarafından ılıklık bölümüne bir koridor ile geçilmektedir.

Ilıklık üç bölümden oluşur. Giriş bölümü kare planlı ve üzeri düz tavan ile kapatılmıştır. Ilıklığın giriş bölümünün kuzeyinden bir koridor vasıtası ile diğer iki bölümüne ulaşılır. Birisi sekizgen planlıdır ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır. Diğeri ise dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.432). Sekizgen planlı olan bölümün güneydoğu tarafından küçük bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık merkezi planlı ve iki eyvanlı bir şema gösterir. Sıcaklığın üzeri ortada dört bağımsız sütun üzerine oturtulan bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.433). Eyvanlar dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın güneybatı tarafında kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış bir hücre vardır. Mekanın kuzeybatı ve güneybatı yönünde ise birer hazine bulunmaktadır. Hazine bölümleri dikdörtgen planlı olup üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Birisi soğuk su, diğeri sıcak suludur.

Foto 2.430. Darab Tevekkül Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.431. Darab Tevekkül Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.432. Darab Tevekkül Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.433. Darab Tevekkül Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

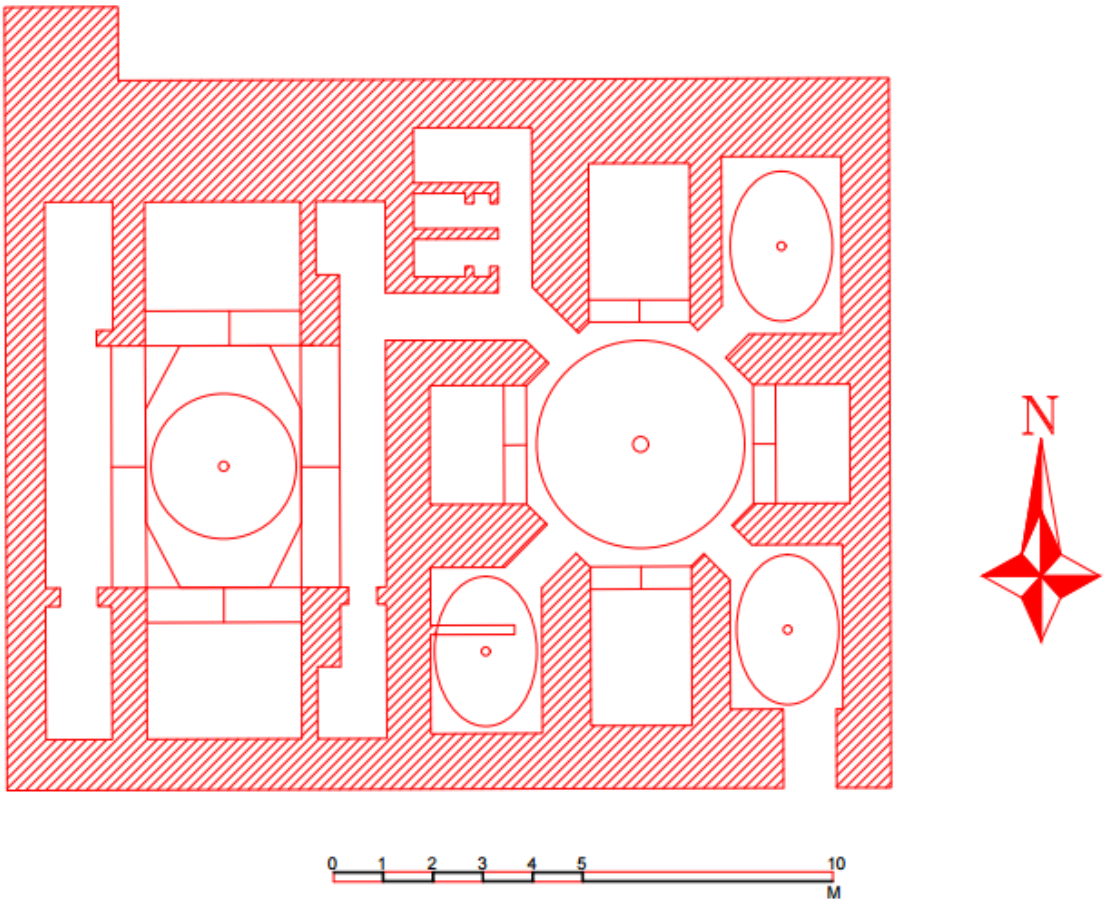
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam sade olup bezemesel bir ayrıntıya rastlanılmamıştır.

2.7.2.52. Gurhane Hamamı

YERİ: Şiraz Şehri'nin merkezinde Gurhan Mahallesinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Gurhan kelimesi mühimmat deposu anlamındadır. Bina ilk yapıldığında burada mühimmat tutulurdu bu nedenle hamamın ismi Gurhan'dır. Kaçar Döneminde (1794-1925) yaptırılmıştır. 2005 yılında koruma altına alınan hamam günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.61. Şiraz Gurhane Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Gurhane Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Soğukluk, ılıklık ve sıcaklık bölümlerinden oluşur. Güney yönde bulunan basit bir giriş kapısından küçük bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir (Foto 2.434).

Soğukluk dört eyvanlı plan tipindedir (Foto 2.435). Soğukluk kısmı ortada bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan üzeri tonoz ile örtülü dört eyvan şeması yansıtmaktadır. Mekanın dört köşesinde dikdörtgen planlı odalar mevcuttur. Kuzeybatı yönündeki mekan tuvalettir. Mekanların üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun batısında ılıklık bölümü vardır. Ilıklık sadece bir koridordan ibarettir (Foto 2.436). Ilıklıktan sıcaklığa geçilir. Merkezi planlı sıcaklığın üzeri bir kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.437).

Foto 2.434. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

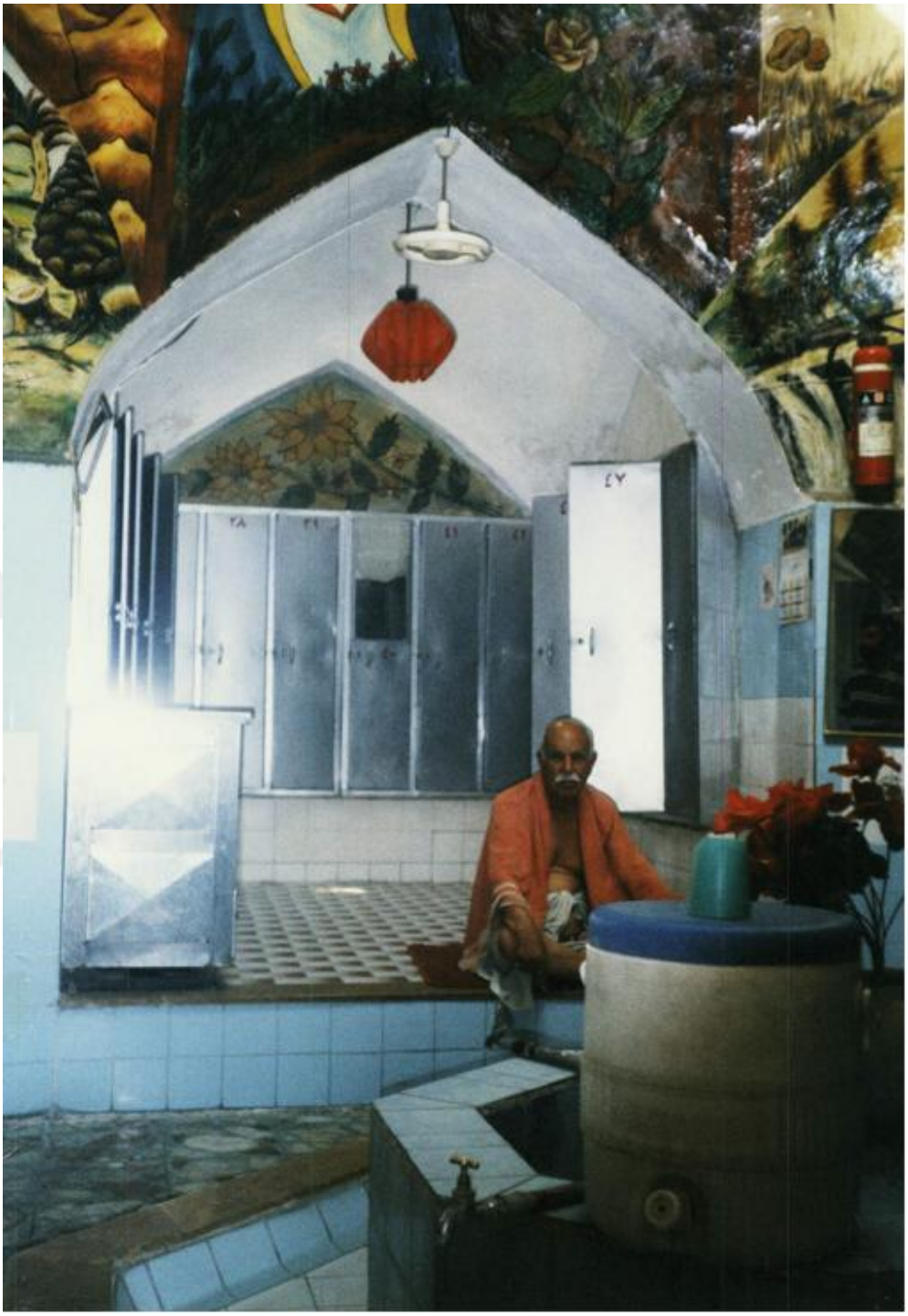

Foto 2.435. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.436. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.437. Şiraz Gurhane Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın soğukluk bölümünde kubbe eteği ve kubbeyi taşıyan kemerlerin üzerinde kalem işi süslemelere yer verilmiştir. Bu kalem işi kompozisyonlarda Şahname'nin Rüstem ile oğlu Söhrab'ın Savaşında Söhrab'ın ölmesi sahnesi, Leyla ile Mecnun ve Şirin ile Ferhat eserleri tasvir edilmiştir (Foto 2.438).

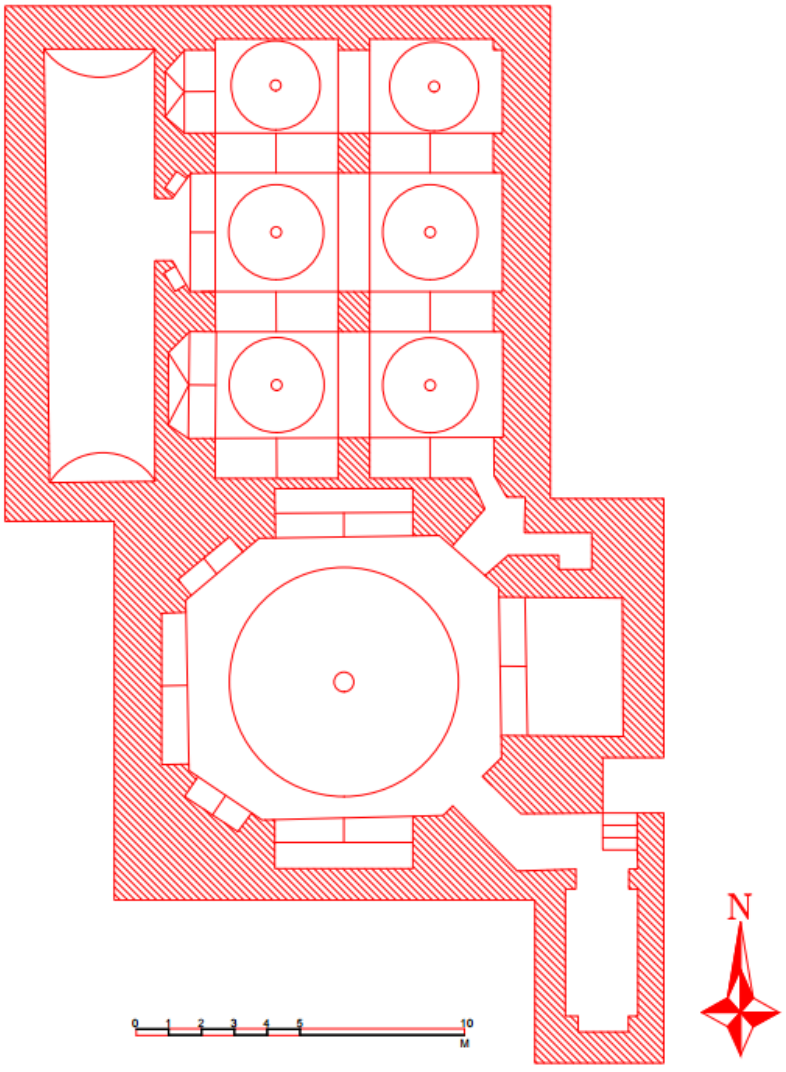

Foto 2.438. Şiraz Gurhane Hamamı Soğuk Bölümü Kalem İşi Süsleri

2.7.2.53. Golşen Hamamı

YERİ: Tahran Şehri'nin merkezinde Sirus Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Bu hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminde (1794-1925), 1892 yılında Abdul Gaffar tarafından yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. Eskiden çift fonksiyonlu olan hamamın kadınlar bölümü günümüzde yıkılmıştır. 2005 yılında Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınan hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.62. Tahran Golşen Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Golşen Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hamamın giriş kapısı binanın doğu cephesinde yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından beş basamak ile heşti bölümüne girilir (Foto 2.439). L şeklinde bir koridordan oluşan ve üzeri tonoz ile kapatılmış heştinin batısından eğri bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü üç eyvanlı plan tipinde bir şema yansıtmaktadır. Soğukluğun ortası duvar üzerindeki payelere sivri kemerlerle oturtulan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.440). Kubbenin altında sekiz köşeli yıldız şeklinde bir havuz bulunur. Eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneybatı, kuzeybatı ve batısında üç niş bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeydoğusundan düzensiz planlı eğri bir koridordan oluşan, üzeri tonoz ile örtülmüş ılıklığa girilir. Ilıklığın kuzeyinden dar bir kapı ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü merkezi planlıdır (Foto 2.441). Ortasında iki sütun bulunur. Sıcaklık bölümünün üzeri ortada iki sütun ve duvarlara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturtulan altı kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatı ve güney batısında yarım sekizgen planlı, üzeri tonozlarla kapatılmış eyvanlar yer alır. Sıcaklık bölümünün batı tarafından basamaklar ile hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.442).

Foto 2.439. Tahran Golşen Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

Foto 2.440. Tahran Golşen Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

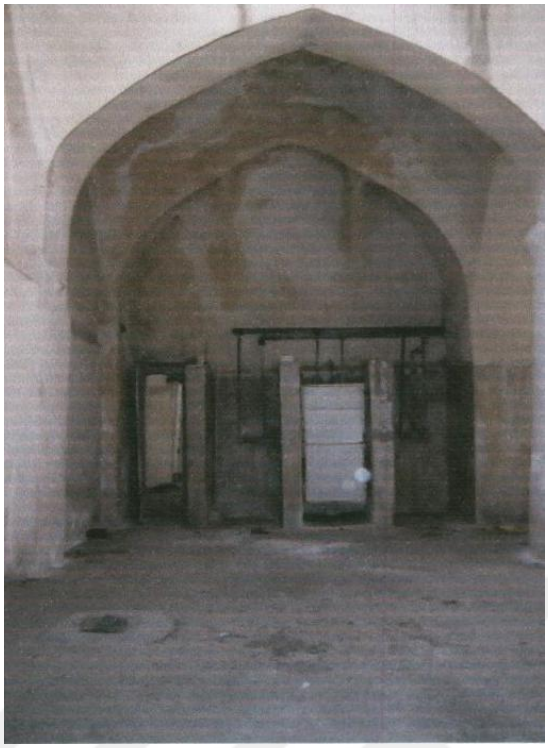

Foto 2.441. Tahran Golşen Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

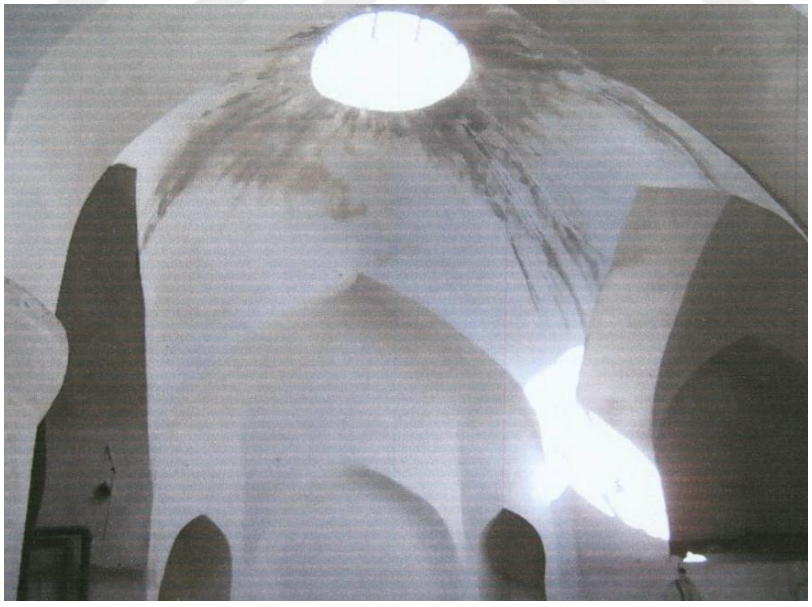

Foto 2.442. Tahran Golşen Hamamı'nın Hazine Bölümü

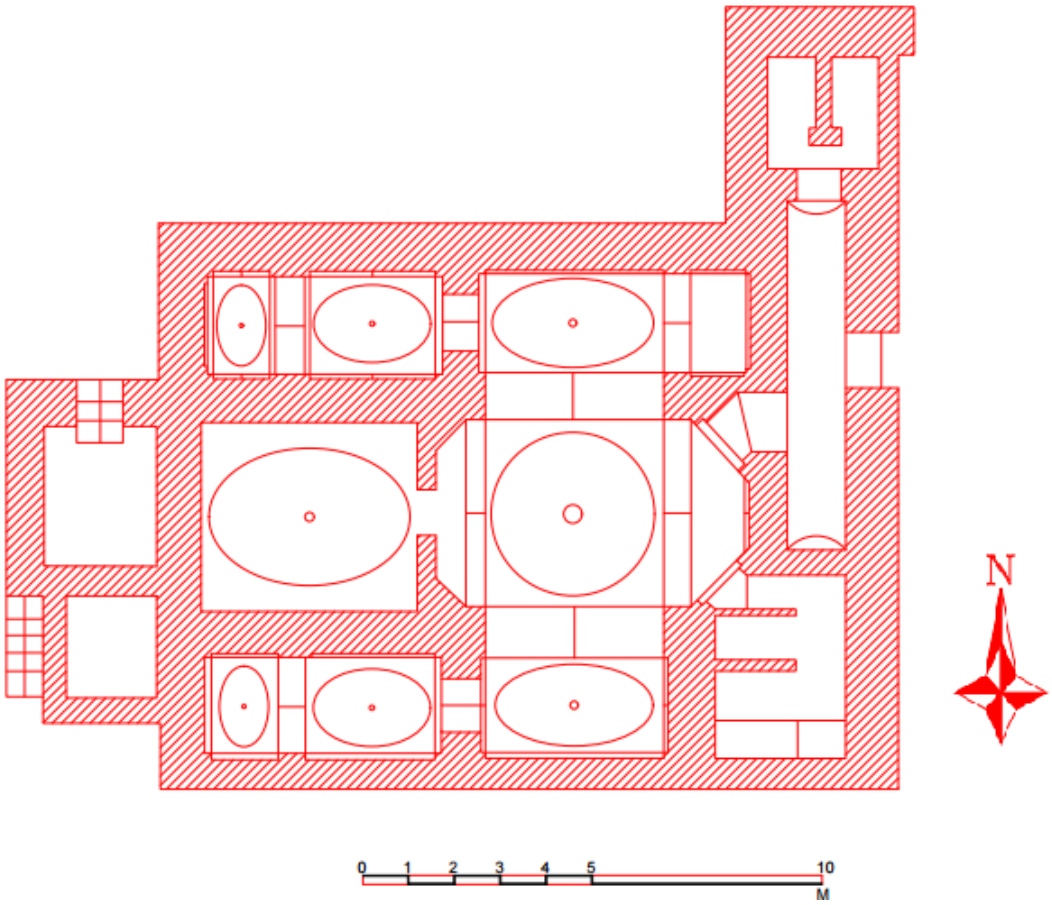
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda herhangi bir bezemesel unsura yer verilmemiştir.

2.7.2.54. Kesma Hamamı

YERİ: Someisara Şehri'nin merkezinde Kesma Köyü'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Bu hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. 2003 yılında koruma altına alınan hamam diğer hamamlar gibi tüm bölümlere sahiptir ama maalesef hamamın heşti ve soğukluk bölümü, yanına inşa edilen bir cadde yüzünden tahrip olmuştur. Günümüzde sadece ılıklık sıcaklık ve hazine bölümü bulunan hamam onarım halindedir.

Çizim 2.63. Someisara Kesma Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Reşt) (E.T. 12.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Kesma Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Günümüzde ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kapısı hamamın doğu cephesinde yer almaktadır (Foto 2.443). Girişten bir koridor ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü uzun bir koridordan oluşmakta olup, üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.444). Kuzey tarafında kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüş tuvaletler bulunmaktadır. Ilıklığın batısından eğri bir koridorla sıcaklık bölümüne ulaşılır.

Sıcaklık bölümü dört eyvanlı plan tipindedir. Binada sütun bulunmamaktadır ve kubbe sivri kemerlerle duvar üzerindeki payelere oturtulmuştur (Foto 2.445). Sıcaklığın doğu ve batısındaki eyvan yarım sekizgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Kuzey ve güneydeki eyvan dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın güneydoğusunda dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılan temizlenme odası yer almaktadır. Sıcaklığın kuzeybatısı ve güneybatısında iç içe iki halvet hücresi bulunmaktadır. Halvet hücreleri tonozlar ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünün batısından dikdörtgen planlı olan ve üzeri kubbemsi bir tonozla kapatılmış hazine bölümü yer almaktadır (Foto 2.446).

Foto 2.443. Someisara Kesma Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.444. Someisara Kesma Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

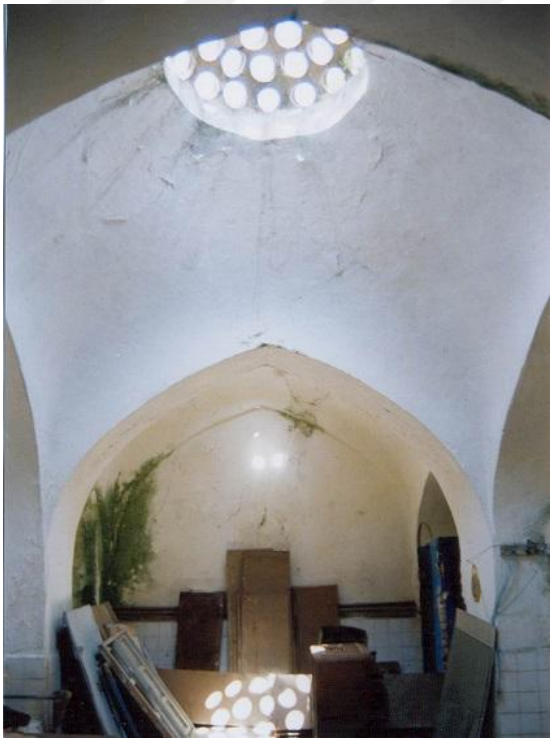

Foto 2.445. Someisara Kesma Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.446. Someisara Kesma Hamamı'nın Hazine Bölümü

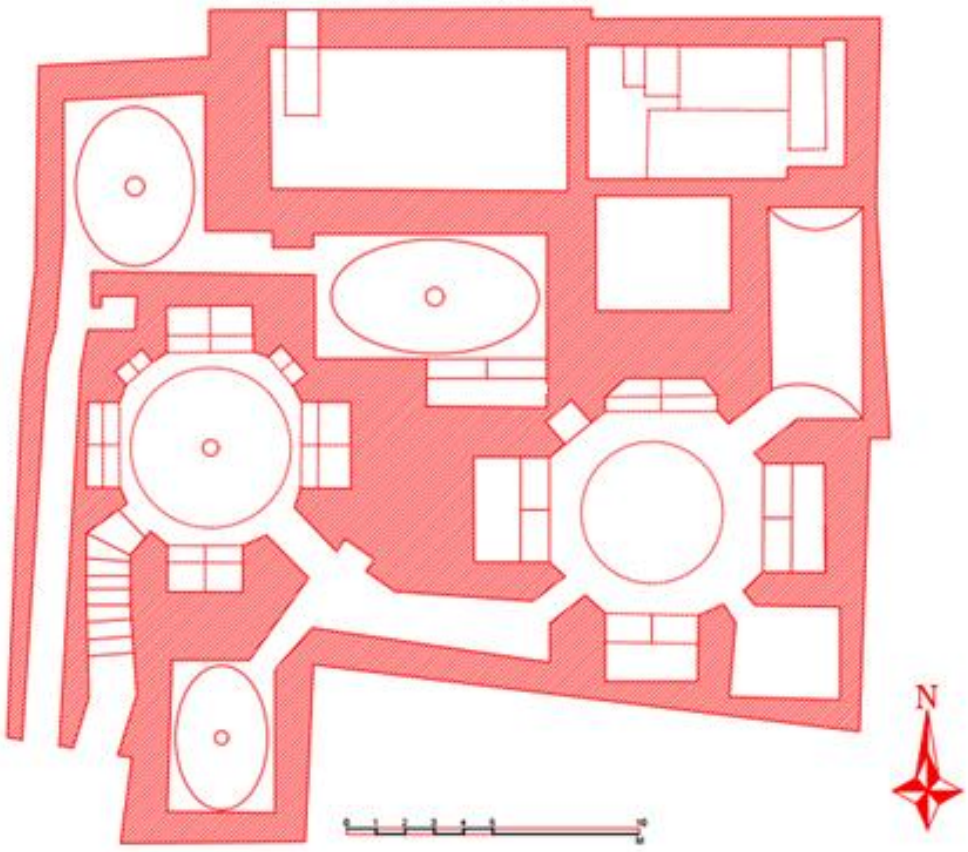
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel bir unsur yoktur.

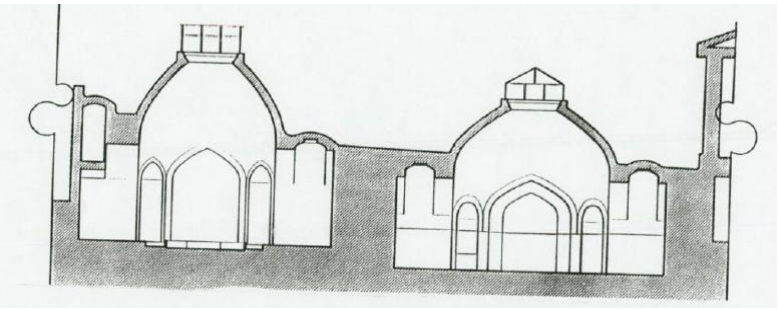
2.7.2.55. Ken Hamamı

YERİ: Tahran Şehri'nin merkezinde İsmailyan Mahallesi'nde yer almaktadır

TARİHİ VE YAPTIRANI: Bu hamamın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. 2000 yılında koruma altına alınan hamam günümüzde onarılmaktadır.

Çizim 2.64. Tahran Ken Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Ken Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir.

Erkekler bölümünün giriş kapısı binanın güneyi cephesinde yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından uzun ve dar bir basamaklı koridora girilir (Foto 2.447). Buradan da soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü dört eyvanlı plan tipindedir. Soğukluğun üzeri duvara bitişik payeler üzerine sivri kemerlerle oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.448). Kubbenin altında sekizgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Dört yönde bulunan eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülüdür. Soğukluğun kuzeybatı ve kuzeydoğusunda birer niş bulunmaktadır. Soğukluğun güneydoğusundan bir koridor ile ılıklığa girilir.

Ilıklık uzun, eğri ve düzensiz bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile örtülüdür (Foto 2.449). Ilıklığın güneybatısından dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış tuvaletler kısmına ulaşılır. Ilıklığın sonundan küçük bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık dört eyvanlı plan tipinde olup, ortasında bulunan kubbe duvarlar üzerindeki payelere oturtulmuştur (Foto 2.450). Güney, batı ve doğudaki eyvanlar dikdörtgen planlı üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Kuzeydeki eyvan yarım sekizgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatısında bir niş bulunmaktadır. Sıcaklığın kuzeydoğusundan bir koridor ile dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü hazine bölümüne girilir. Sıcaklığın güneydoğusunda halvet hücresi bulunmaktadır. Halvet hücresi kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür.

Kadınlar bölümünün giriş kapısı güney cephedeki erkekler bölümünün kapısının solunda yer almaktadır. Basit bir giriş kapısından dar ve uzun bir koridora girilir. Koridorun üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Buradan soğukluğa giderken doğu yönünde kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülü bir mekan bulunmaktadır.

Soğukluk bölümü dikdörtgen planlı ve tek kubbeli plan tipinde olup, duvar üzerindeki payeler üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneydoğusundan kapı ile ılıklığa girilir. Bir koridordan oluşan ve üzeri tonoz ile kapatılmış ılıklıktan sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü dikdörtgen planlı ve tek kubbeli bir şema yansıtır. Sıcaklık duvar üzerindeki payeler üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneyinde dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış eyvan yer almaktadır.

Foto 2.447. Tahran Ken Hamamı'nın Giriş Kapısı

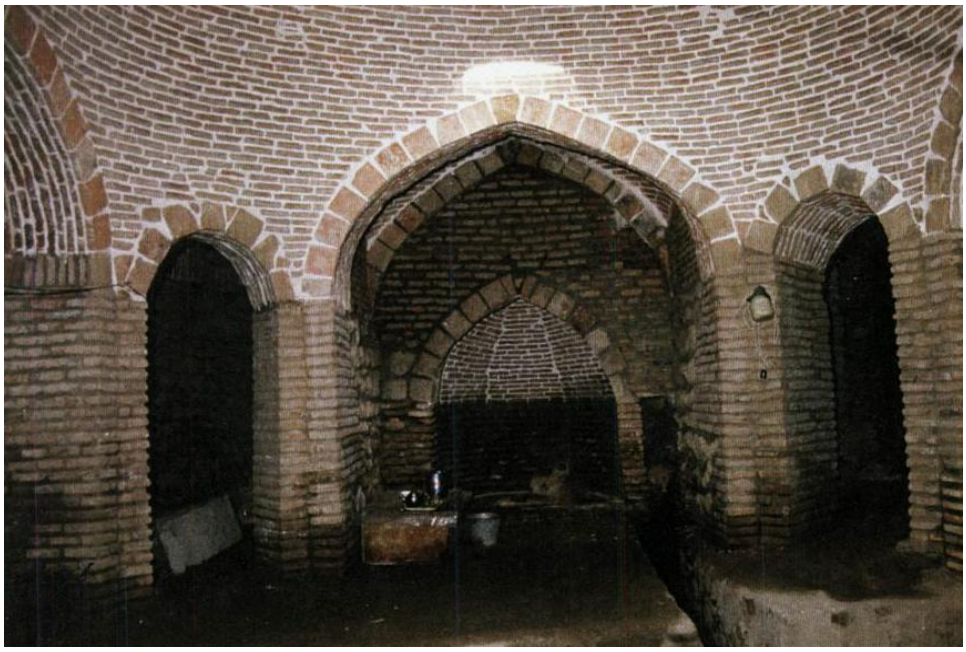

Foto 2.448. Tahran Ken Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.449. Tahran Ken Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.450. Tahran Ken Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın süslemesinde tuğla malzeme değerlendirilmiştir. Tuğlaların yatay ve dikey olarak yerleştirilmesi ile oluşturulan bir hareketlilik söz konudur (Foto 2.451).

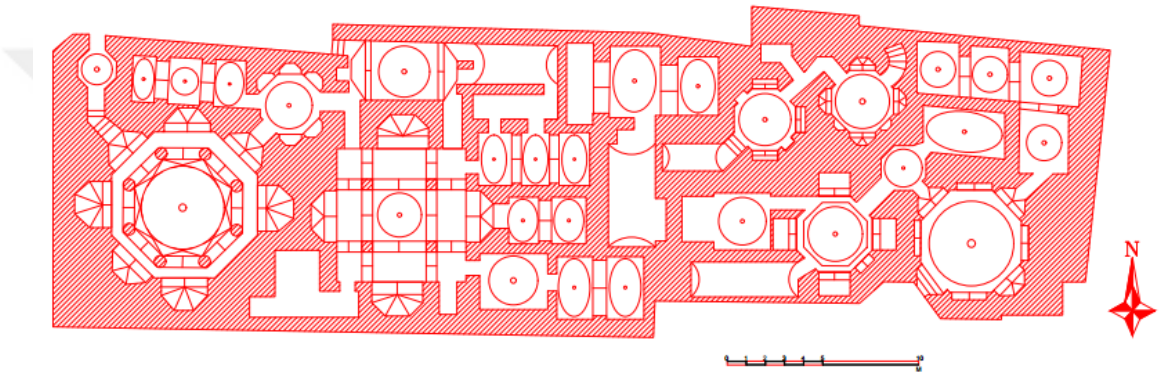

Foto 2.451. Tahran Ken Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri

2.7.2.56. Dört İklim Hamamı

YERİ: Erak Şehri'nin merkezinde Beheşti Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Muhammed İbrahim-i Hansar-i (1853-1918) tarafından Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarında yapılmıştır[239]. İsminin Dört İklim olmasının nedeni içinde dört iklime ait resimlerin olmasıdır[240]. Bu binanın yapımı 1913 yılından 1916 yılına kadar 38 ay boyunca sürmüştür. 1951 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılmıştır. 1976 yılında koruma altına alınan hamam, 1991 yılında onarım gördükten sonra 1994 yılından beri müze olarak kullanılmaktadır[241].

Çizim 2.65. Erak Dört İklim Hamamı
(G.H: 18)

[239] Muhammed Rıza, *Mohtat, Erak'ın Yüzü*, Ageh, Tahran 1999, 568.
[240] Hasan Sadiq, *Erak'ın Ünlüleri*, Kara, Erak 1993, 61.
[241] Davud Neimi, *Erak'ın Coğrafya ve Tarih Özellikleri*, Kume, Erak 2006, 79-80.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Dört Mevsim Hamamı üç fonksiyonlu bir hamamdır. Erkekler bölümü, kadınlar bölümü ve üçüncü fonksiyonda Yahudiler içindir. Hamamın yaptıranı bir Yahudi'yi çocuğunu yıkarken görmüştür ve bu nedenle bu bölüm yapılmıştır. Hamam zemin kotundan 3-5/3m aşağıda inşa edilmiştir. Bu hamam birçok hamamdan oluşmuştur. Müslüman hamamının erkek bölümünün soğukluğunda dört mevsim çini tekniği uygulandığı için bu hamama dört iklimli hamam denir. Bu hamamın, hamamlarının her birisi hamamın bölümlerinin her birine sahiptir. Ama zaman boyunca onarım gördüğü için binanın asıl düzeni bilinmemektedir. Hamamın kenarında bir cadde inşa olduğu için asıl giriş kısmı tahrip olmuştur ve yeniden bir giriş kapısı inşa edilmiştir[242].

Erkekler bölümünün giriş kapısı binanın kuzey cephesinde bulunmaktadır. Giriş kapısı eyvan türü taç kapıdır. Taç kapının bordürları bitkisel ve insani çini motifleri ile süslenmiştir. Sütunceler firuze renginde çinilerle süslenmiştir. Giriş kapısının alanı dikey-yatay tuğlalarla süslenmiştir (Foto 2.452). Giriş kapısından bir koridor vasıtası ile heşti bölümüne girilir. Heşti sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Heştiden uzun ve basamaklı bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir. Binanın en değerli ve muhteşem kısmı Müslümanların kullandığı erkek hamamının soğukluk bölümüdür.

Sekiz istinadlı ve yedi eyvanlı bir şema gösterir (Foto 2.453). Soğukluğun ortasında sekiz sütun sekizgen şeklinde bulunur. Bu sütunların üzerinde büyük bir kubbe tamamen çini ve kalem işleriyle kaplanmıştır. Bu bölümün sütunları renkli sır çini tekniği ile süslüdür. Kubbenin ortasında bir fener bulunmaktadır. Sütunlar ile duvar arasındaki boşluklar tonozlar ile kapatılmıştır. Tonozların her birinde pencere bulunur. Kubbenin altında haç şeklinde bir havuz bulunmaktadır. Havuzun kenarlarında dinlenmek için sekiler bulunur. Soğuklukta sütunlar ve kubbe tamamen çini ile süslenmiştir. Bu çinilerde bitkisel motifler, hayvan ve insan figürleri, geometrik motifler farklı renklerde işlenmiştir. Eyvanlar yarım sekizgen planlı ve tonozlar ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeydoğu tarafından küçük bir koridor ile ılıklığa geçilir.

Ilıklık iki bölümden oluşur. İlk bölüm sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür (Foto 2.454). Bu ılıklığın köşelerinde beş adet niş bulunmaktadır. Ilıklığın batısından

[242] Ali Rıza Garahanı, *Erak'ın Dört Mevsimli Hamamı*, Tahran 1997, 7.

tuvaletlet bölümüne girilir. Burası dikdörtgen planlıdır ve üzeri bir kubbe ve iki oval tonoz ile örtülmüştür. Ilıklığın doğusundan koridor ile sıcaklığa geçilir.

Sıcaklık bölümü iki bölümden oluşur. Küçük kısım dikdörtgen planlı tek kubbelidir. Bu kısmın üzeri duvara bitişik payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.455). Bu kısmın doğusundan halvet hücresine geçilir. Halvet hücresi dikdörtgen planlıdır ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Büyük kısım merkezi planlı ve dört eyvanlı bir şema gösterir. Ortasında dört sütun bulunur. Üzeri bu sütunlara oturmuş kubbe ile kapatılmıştır. Sütunlar ile duvar arasındaki boşluklar tonozlar ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatısından halvet hücresine geçilir. Bu halvet hücresi düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın doğu tarafında üç hazine bölümü vardır. Birisi sıcak su, birisi ılık su ve diğeri ise soğuk suludur. Güneybatıda yer alan hazine bölümü iç içe iki dikdörtgen planlı kısımdan oluşmuştur. Diğer hazine bölümleri dikdörtgen planlıdır. Tüm hazinelerin üzeri kubbe ile örtülmüştür.

Kadınlar bölümünün giriş kapısı binanın güney cephesinde yer alır. Giriş kapısından altı basamak ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk bölümü kare planlı ve tek kubbelidir. Soğukluğun dört yönünde dört niş yer almaktadır. Soğukluğun ortası, duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin altında bulunan havuz aynı erkekler bölümünün soğukluğundaki havuzun özelliğini ve planını taşımaktadır. Havuzun kenarında dinlenmek için sekiler yer alır. Soğukluğun kuzeydoğusunda iç içe dört mekan bulunur. Bu mekanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri kubbe ile örtülmüştür. Soğukluğun kuzeybatısından bir kapı ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Ilıklığın kuzeyinde tuvaletler yer alır. Tuvaletler dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın güneybatısından sıcaklık bölümüne geçilir.

Sıcaklık dört eyvanlı plan tipindedir. Sıcaklığın ortası, duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır. Eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Kuzey yönündeki eyvanın dip duvarında bir niş bulunur. Güneydeki ve batıdaki eyvanların arasında da bir niş bulunur. Sıcaklığın güneybatı tarafından dört basamak ile halvet hücresine girilir. Halvet hücresi dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz

ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatısından bir koridor ile hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri kubbe ile kapatılmıştır.

Yahudilere ait olan hamama binanın kuzeyindeki tavandan girilir. Tavandan basamak vasıtası ile düzgün olmayan bir koridora buradan da soğukluğa girilir. Soğukluk bölümü tek kubbeli plan tipindedir. Soğukluğun ortası, duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır. Dört yönde bulunan eyvanlar yarım sekizgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülüdür. Soğukluğun güney yöndeki köşelerinde iki niş bulunur. Soğukluğun kuzeybatı tarafından bir koridor ile ılıklığa girilir. Ilıklık bölümü uzun ve eğri bir koridordan oluşur. Üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın batısından bir koridor ile tuvaletler bölümüne girilir. Tuvaletler dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklığın güneyinden kapı ile sıcaklığa geçilir. Sıcaklık bölümü üç eyvanlı plan tipini yansıtır. Sıcaklığın ortası, duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır. Eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülüdür. Sıcaklığın kuzeybatısında ve güneydoğusunda birer niş bulunmaktadır. Sıcaklığın güneybatı tarafından basamaklar ile hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülmüştür.

Foto 2.452. Erak Dört İklim Hamamı'nın Giriş Kapısı (https://hamgardi.com/fa/Place/9031) (E.T: 11.05.2017)

Foto 2.453. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.454. **Erak Dört İklim Hamamı'nın Ilıklık Bölümü**

Foto 2.455. Erak Dört İklim Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam süsleme bakımından İran hamamlarının en önemli örneğini oluşturmaktadır. Yapıda çini, kalem işi, tuğla ve alçı süsleme bulunmaktadır.

Çini Süsleme: Erkekler bölümünün soğukluk kısmında renkli sır ve mozaik çiniler muhteşem bir görüntü oluşturmaktadır. Bu bölümün kubbe altındaki karbendisinin üçgenlerinde süsler mozaik tekniği ile simetrik bir biçimde kullanılmaktadır. Fenerden gelen ışık bu mozaik çinilerin üzerine çarpmaktadır ve renkler daha canlı görülmektedir. Bu kısmın bazı çinileri onarım görmüştür bu nedenle rengi diğer çinilerden daha açıktır. Bu üçgenlerin iç kısmında rumi bitkisel bir motif üslubunda geometrik şekiller ortaya çıkmıştır. Duvar üzerinde renkli sır tekniğinde muhteşem ve gösterişli bir eser bulunmaktadır. Bu eser tamamen simetrik bir şekilde yapılmıştır. Çininin sağı ve solunda iki şamdan ve rumi bitkisel bir motif yapılmış, bitkisel motifler kırmızı, yeşil ve firuze renginde ortaya çıkmıştır. Lale çiçeği bu eserde çok kullanılmıştır. Panonun ortasında doğa manzarası yeşil ve mavi renkler ile çizilmiştir. Bu tablonun bordürü rumi üslubuyla simetrik bir şekilde kullanılmıştır (Foto 2.456).

Çini süslerinde farklı resimler bulunmaktadır. Bu resimlerin birisi Avrupa üslubunu yansıtmaktadır. Resmin ortasında dört insan bir ağacın altında durmuştur ve ağaç, ince dallıdır ve gölgelik rolü görmektedir. Panonun solunda bir fabrika binası tamamen Avrupa üslubunda çizilmiştir. Binanın önünde bir bayrak ve çatıda siyah bir duman görülmektedir. Bu fabrika bir tepe üzerine yapılmıştır (Foto 2.457).

Çini üzerine saksı içerisinde çiçek ve yaprak motifleri ile kompoze edilen renkli sır tekniği ile gösterişli şekilde dizayn edilmiştir. Bu eserde canlı renkler kullanılmıştır. Saksı içinde çiçek ve yaprak motifleri simetrik bir biçimde ortaya çıkmıştır. Kenarlarındaki çiçek ve yaprak motifleri bu eseri daha da canlı kılmıştır. Ortasında doğa manzarası vardır. Bu manzara yeşil ve mavi renkte resmedilmiştir. Panonun bordürü rumi tekniğinde yapılmıştır. Bu eser mavi renkli sırlı tuğla çerçevesinin içinde yer almıştır (Foto 2.458).

Diğer bir panoda da renkli sır tekniğinde aslan ve ejderha mücadelesi resmedilmiştir. Bu mücadelede aslan ejderhayı yenmektedir. Panonun sağında ve

solunda rumi üslubunda çiçek ve yaprak motifleri canlı renkler ile çizilmiştir. Bu panonun bordürü simetrik bir şekilde rumi üslubu ile çizilmiştir (Foto 2.459).

Sütunların ön yüzünün üzerinde bir Kaçar şehzadesi renkli sır çini tekniği ile resmedilmiştir. Kaçar şehzadesi askeri bir üniforma giymiş ve bu üniforma Avrupa askeri üniformasıdır. Şehzadenin üzerinde kırmızı renkte ceket, mavi renkte pantolon, siyah renkte ayakkabı bulunur. Kemerinde kılıç vardır ve elinde sarı renkte baston bulunmaktadır. Bu panonun sağı ve solunda sütunceler bulunmaktadır. Bu sütuncelerin kaidesi firuze renginde yarım saksı motifidir ve gövdeleri burma olarak kabartılmıştır. Bu burmaların üzeri mozaik tekniği ile çiçek motifleri kullanılarak canlı renkler ile işlenmiştir. Sütuncelerin bordürü simetrik bir biçimde rumi üslubunda yapılmıştır (Foto 2.460).

Sütunların arka yüzünün üzerinde altışar pano simetrik bir biçimde yer almaktadır. Panoda bir masa ve bu masanın üzerinde çiçek saksısı bulunmaktadır. Bu saksının içinde bir demet çiçek vardır. Bu tablonun etrafında çiçek ve yaprak motifleri canlı renklerde resmedilmiştir. Her bir tablonun bordürü sırlı firuze renginde tuğla ile çevrilmiştir (Foto 2.461).

Tuğla Süsleme: Hamamın üst örtüye geçiş sistemi ve karbendilerin etrafı firuze renkli tuğlalar ile bordür şeklinde kuşatılmıştır. (Foto 2.462).

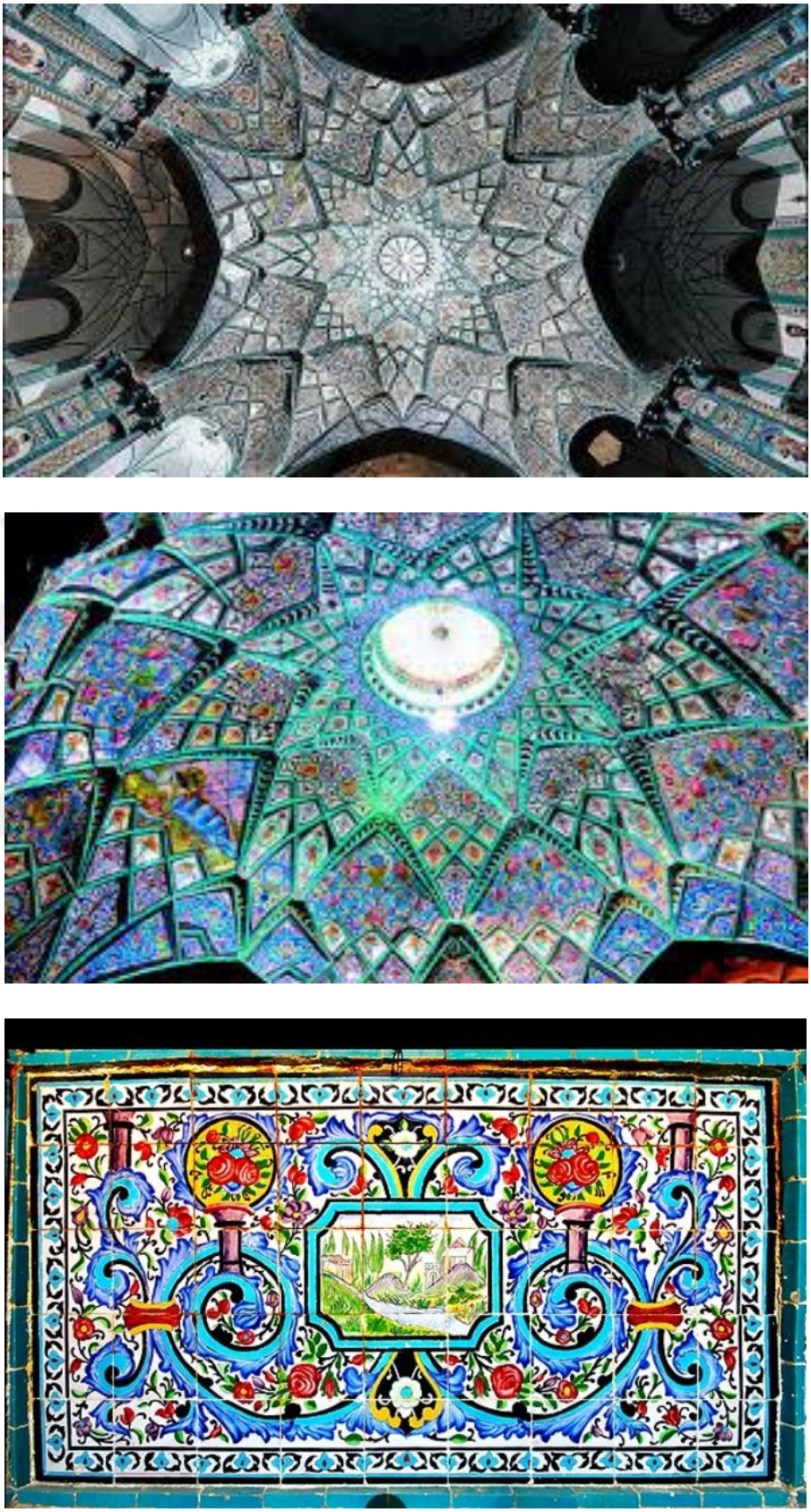

Foto 2.456. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Mozaik ve Renkli Sır Çini Süslemeleri

Foto 2.457. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Avrupa Üslubundaki Çini Süslemeleri

Foto 2.458. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Saksı Temalı Çini Süslemeleri

Foto 2.459. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Hayvan Mücadelesi Temalı Çini Süslemeleri

Foto 2.460. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Sütun Üzeri Çini Süslemeleri

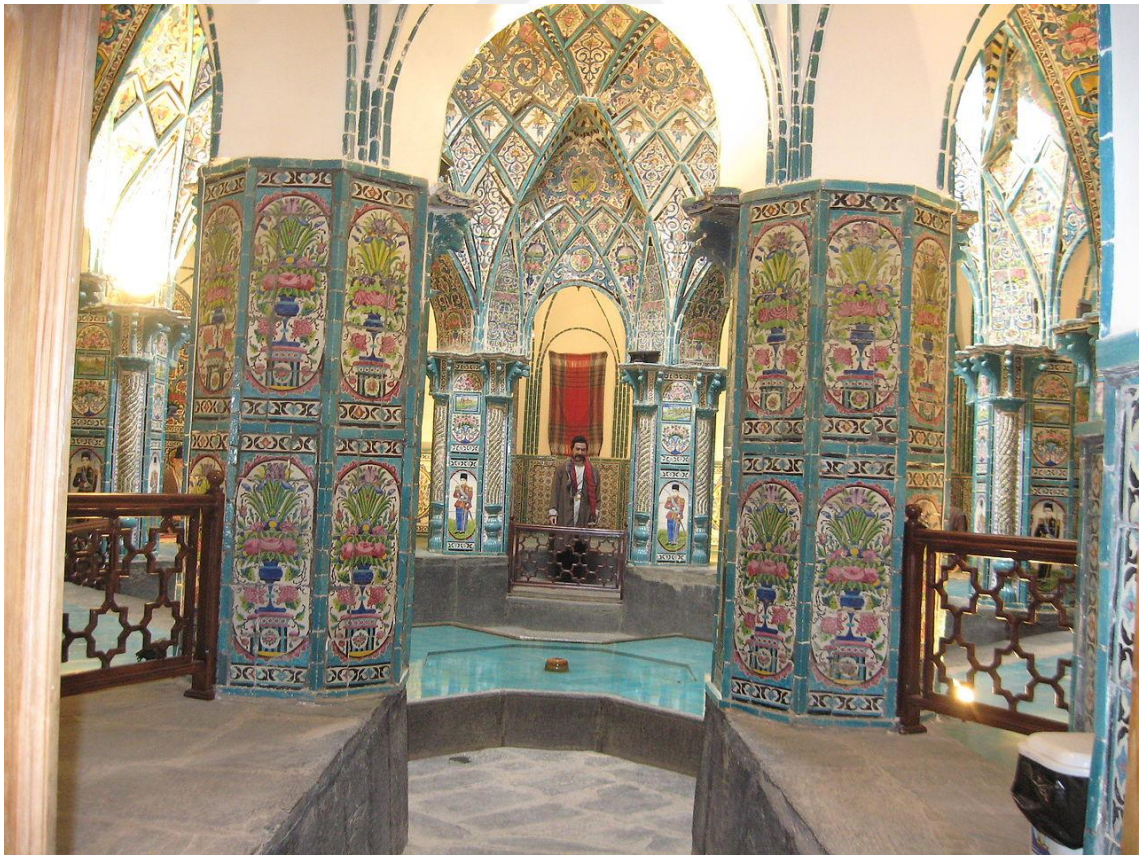

Foto 2.461. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Sütun Arkası Üzeri Çini Süslemeleri

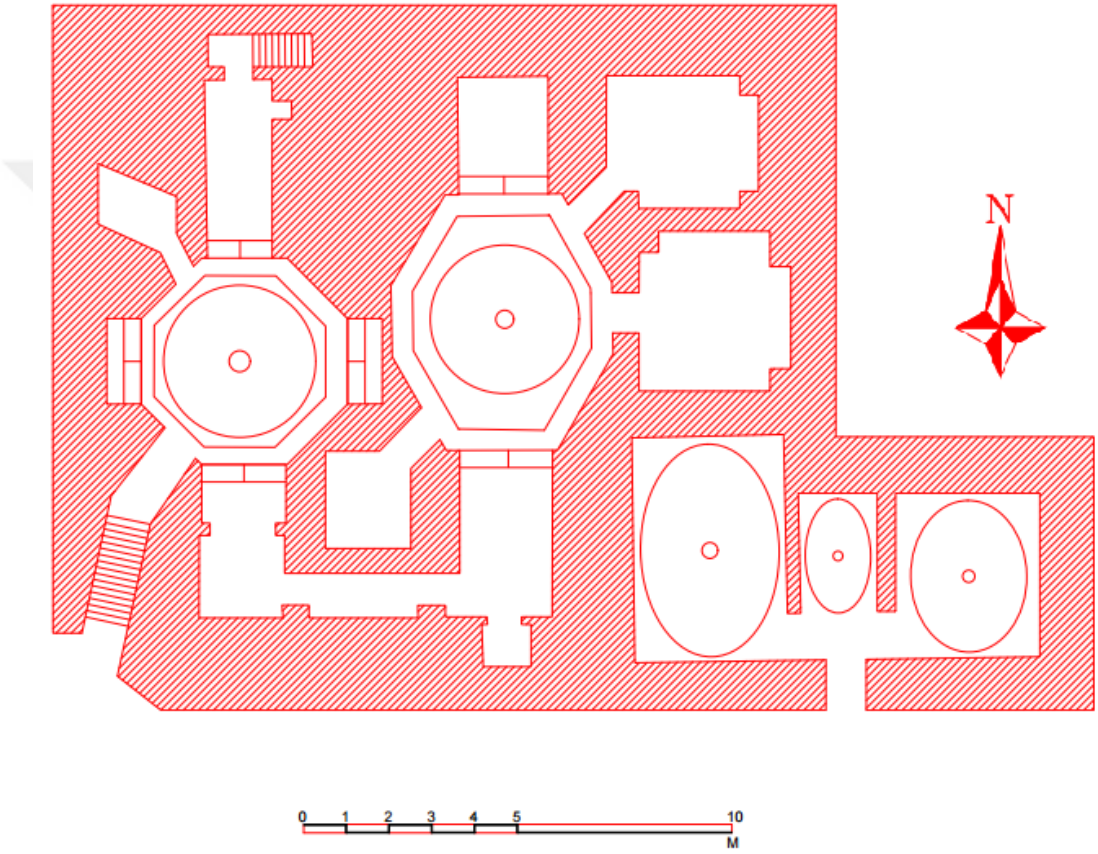

Foto 2.462. Erak Dört İklim Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Tuğla Süslemeleri

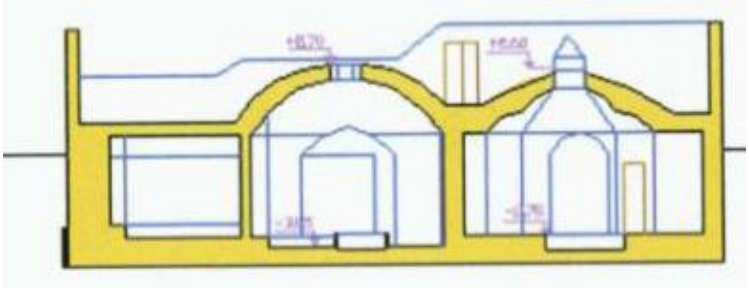
2.7.2.57. Kethuda Hamamı

YERİ: Tahran Şehri'nin merkezindeki Hayyam Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Giriş kapısında bulunan kitabeye göre Kaçar Döneminde (1794-1925) 1913 yılında yaptırılmıştır. 1999 yılına kadar halk hamamı olarak kullanılan hamam 2004 yılında koruma altına alınmıştır. Hamam günümüzde kullanılmamaktadır.

Çizim 2.66. Tahran Kethuda Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Kethuda Hamamı çift fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir.

Erkekler bölümünün giriş kapısı hamamın güneybatı cephesinde yer almaktadır (Foto 2.463). Giriş kapısının üzerinde basit bir kemer alınlığında kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede bir ayet ve hamamın yapılış tarihi yazmaktadır. Basit bir giriş kapısından on iki basamak ile bir koridordan oluşan üzeri tonoz ile kapatılmış heştiye girilir (Foto 2.464). Buradan da soğukluğa geçilir.

Soğukluk dört eyvanlı plan tipindedir. Soğukluk duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.465). Kubbenin altında sekizgen planlı bir havuz bulunmaktadır. Dört yöndeki eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Kuzeydeki eyvanın sonundan küçük bir koridor ve basamaklar ile tavana çıkılır. Soğukluğun kuzeybatısında paralel kenar planlı bir mekân bulunmaktadır ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Soğukluğun güneydoğusunda bulunan eyvandan ılıklık bölümüne girilir. Ilıklık bölümü bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.466). Ilıklığın sonundan sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü sekizgen planlı ve iki eyvanlı bir şema gösterir. Sıcaklık duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.467). Kubbenin altında dikdörtgen planlı bir havuz bulunur. Eyvanlar dikdörtgen planlı olup, üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Sıcaklığın güneybatı tarafından dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüş temizlenme kısmı bulunmaktadır. Sıcaklığın doğusundan hazine bölümüne girilir. Hazine bölümü kare planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.468). Sıcaklığın kuzeydoğusunda kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış halvet hücresi yer almaktadır.

Kadınlar bölümünün giriş kapısı hamamın güney cephesinde yer almaktadır. Basit bir kapıdan direk ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Ilıklığın doğusundan soğukluğa girilir, batısından da sıcaklığa girilir. Soğukluk bölümü kare planlı ve tek kubbelidir. Soğukluk duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır.

Sıcaklık bölümü ise dikdörtgen planlı ve tek kubbelidir. Sıcaklık bölümü duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır.

Foto 2.463. Tahran Kethuda Hamamı'nın Giriş Kapısı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

Foto 2.464. Tahran Kethuda Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.465. Tahran Kethuda Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.466. Tahran Kethuda Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.467. Tahran Kethuda Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.468. Tahran Kethuda Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam sade olup, sadece bezemesel bir unsur olarak giriş kapısı üzerinde çini bir kitabeye yer verilmiştir (Foto 2.469)

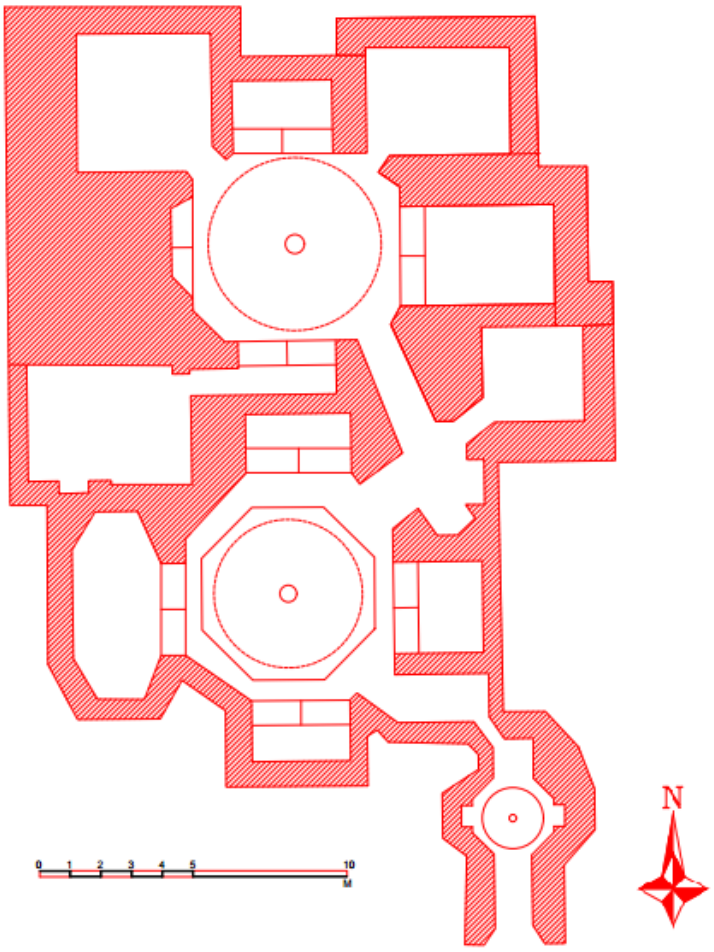

Foto 2.469. Tahran Kethuda Hamamı'nın Giriş Kapısı Çini Kitabesi

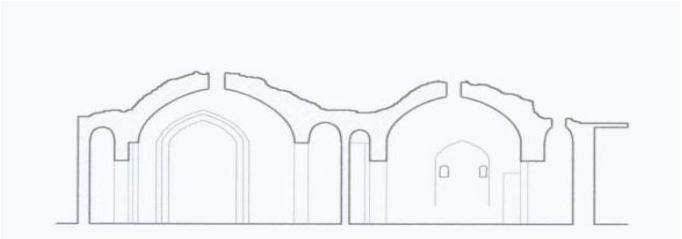
2.7.2.58. Nevvab Hamamı

YERİ: Tahran Şehri'nin merkezindeki Rey Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Nevvab Hamamı Kültür Bakanlığından aldığımız bilgiye göre Kaçar Döneminin (1794-1925) sonunda Sara Sultan Hatun ve Sara Hacer Hatun tarafından yaptırılmıştır. Sara Sultan Hatun ve Sara Hacer Hatun Nevvab'ın kızlarıdır. Günümüzde halk hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.67. Tahran Nevvab Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tahran) (E.T. 12.04.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Nevvab Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Zemin kotundan aşağıda inşa edilmiştir. Hamamın giriş kapısı güney cephede yer almaktadır. Basit bir dikdörtgen giriş kapısından bir koridora girilir (Foto 2.470). Koridordan sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü heşti bölümüne girilir (Foto 2.471). Heştide iki niş bulunmaktadır. Heştinin kuzeyinden küçük bir koridor ile soğukluk bölümüne geçilir.

Soğukluk bölümü dört eyvanlı plan tipindedir. Soğukluğun ortası duvar üzerindeki payeler üzerine oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.472). Kuzey, güney ve doğudaki eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır. Batıda bulunan eyvan ise sekzigen planlı olup üzeri tonozla kapatılmıştır. Soğukluğun kuzeydoğusundan kapı ile ılıklık bölümüne girilir.

Ilıklık düzensiz planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.473). Ilıklığın kuzeydoğusundan kare planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış tuvaletler kısmına girilir. Ilıklığın kuzeybatısından bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanlı plan tipinde bir şema gösterir. Sıcaklığın ortası duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.474). Eyvanlar dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeybatısında ve kuzeydoğusunda iki hazine bölümü bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki hazine bölümü kare planlı, kuzeydoğudaki dikdörtgen planlıdır. Hazinelerin üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.475). Sıcaklığın güneybatısında dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülü halvet hücresi yer almaktadır.

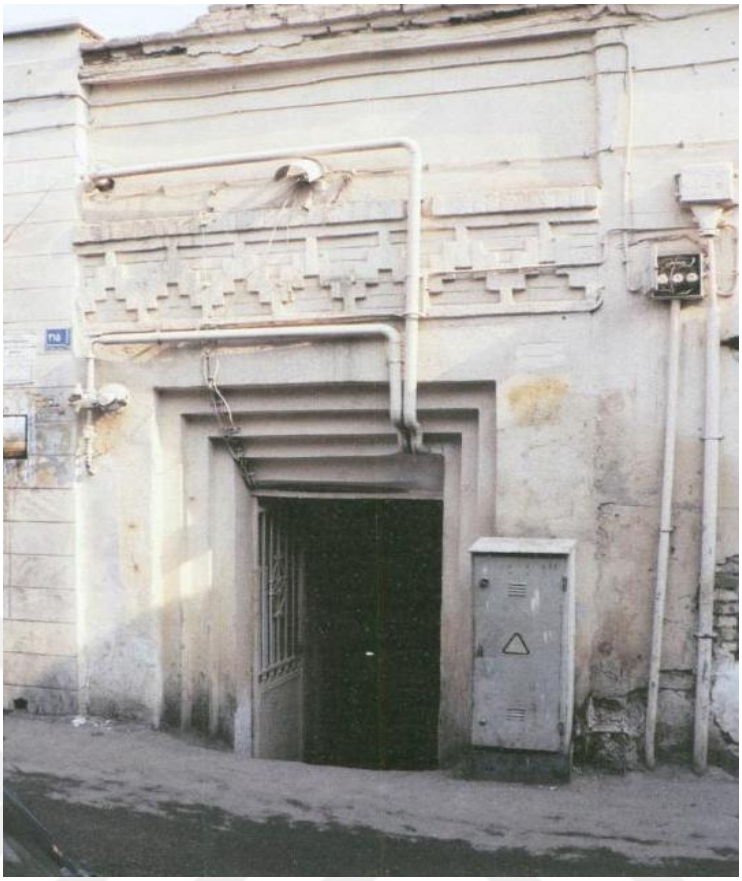

Foto 2.470. Tahran Nevvab Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.471. Tahran Nevvab Hamamı'nın Heşti Bölümü

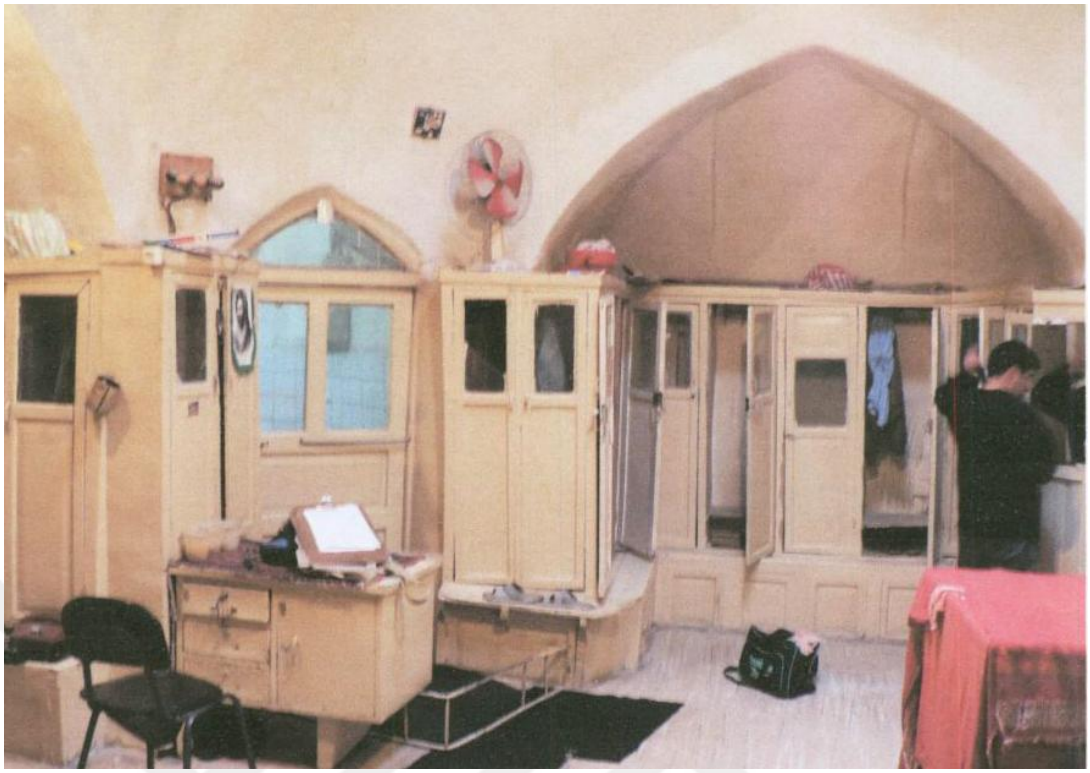

Foto 2.472. Tahran Nevvab Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.473. Tahran Nevvab Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.474. Tahran Nevvab Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.475. Tahran Nevvab Hamamı'nın Hazine Bölümü

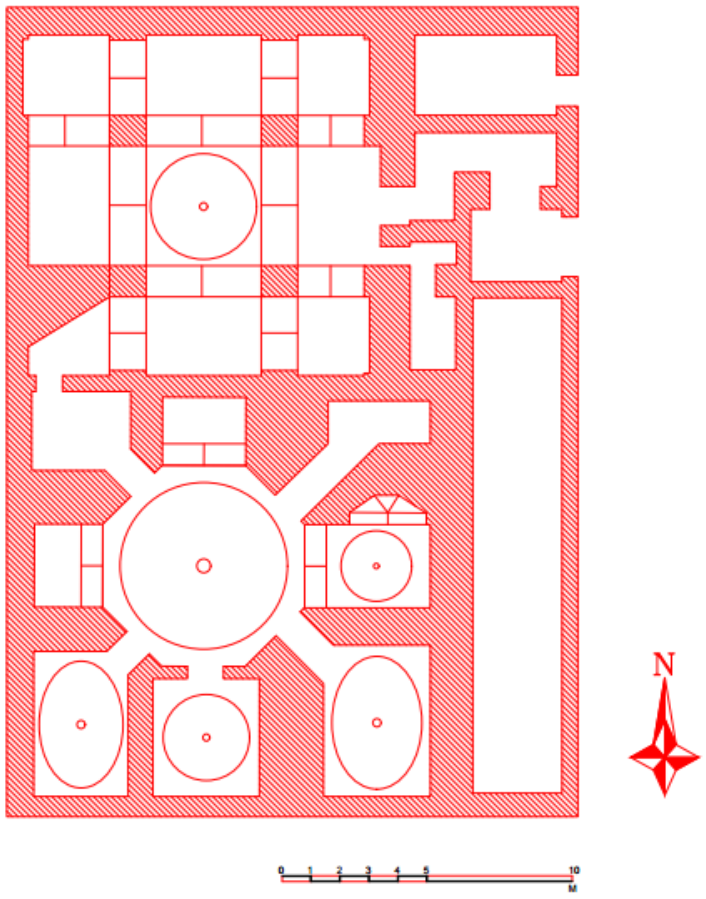
SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamda bezemesel bir unsur yoktur.

2.7.2.59. Köhne Hamam

YERİ: Aştiyan Şehri'nin pazar yerinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Köhne Hamam'ın yapılış tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Kültür Bakanlığında bulunan envanter fişinde Kaçar Döneminin (1794-1925) sonlarında yaptırıldığına dair bir saptama bulunmaktadır. Hamam günümüzde kapanmıştır.

Çizim 2.68. Aştiyan Köhne Hamam
(Miras-ı Ferheng-i – Şiraz) (E.T. 29.04.2016)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Köhne Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, ılıklık, soğukluk, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş kapısı binanın doğu cephesinde yer almaktadır. Kapıdan girdiğimizde bir koridora rastlarız. Bu koridordan heşti bölümüne girilir. Heşti düzgün olmayan bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştiden soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü merkezi planlıdır. Soğukluğun üzeri ortasında bulunan biri duvara bitişik, üçü duvardan ayrı dört sütun üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.476). Kubbenin altında sekizgen bir havuz yer alır. Sütun ve duvar arasındaki yerler tonozla kapatılmıştır. Soğukluğun doğu tarafından bir koridor ile düzensiz planlı üzeri tonoz ile kapatılmış bir mekana ulaşılır. Soğukluğun güneydoğu tarafından bir kapı ile ılıklık bölümüne girilir. Ilıklık bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Ilıklıktan bir koridor ile sıcaklığa girilir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanlı plan tipini yansıtmaktadır. Sıcaklığın ortası duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.477). Eyvanlar dikdörtgen planlıdır ve üzerleri tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklığın kuzeydoğusundan uzun bir koridor ile temizlenme odasına girilir. Temizlenme odası dikdörtgen planlıdır ve üzeri tonoz ile örtülüdür. Sıcaklığın güneyinde dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmış hazine bölümü bulunmaktadır. Sıcaklığın güneybatı ve güneydoğusunda birer halvet hücresi bulunmaktadır. Halvet hücreleri dikdörtgen planlı ve üzerleri tonoz ile kapatılmıştır.

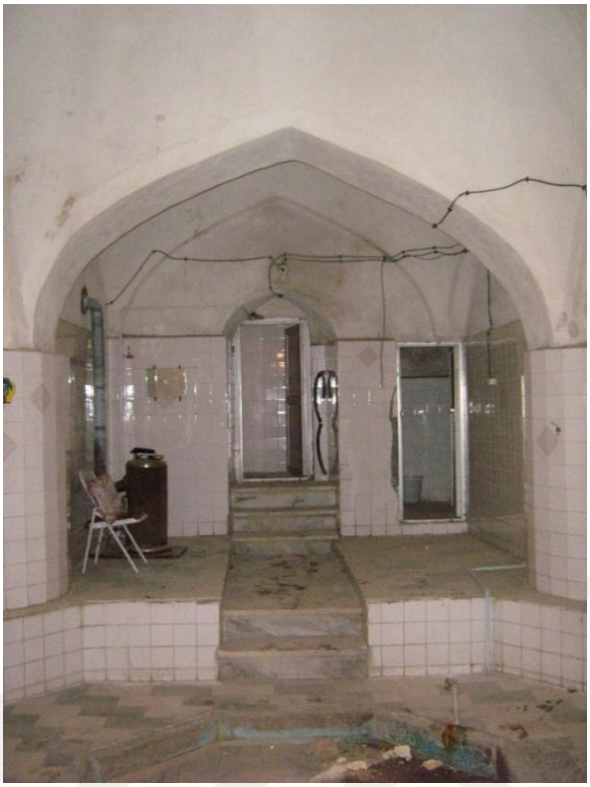

Foto 2.476. Aştiyan Köhne Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

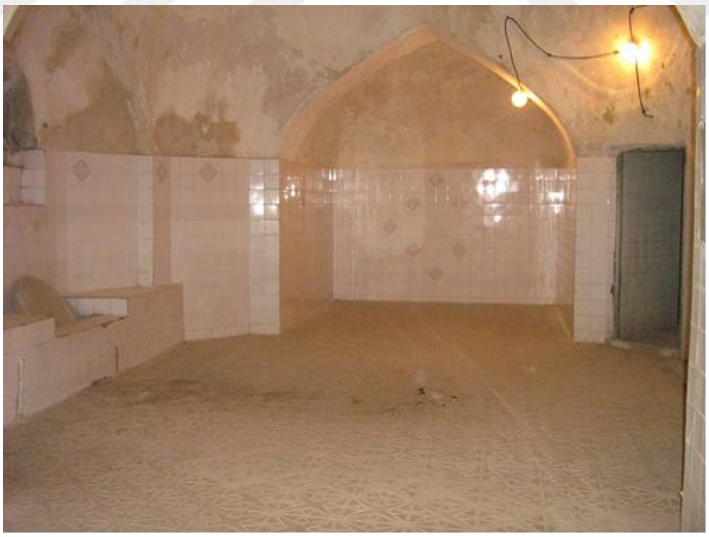

Foto 2.477. Aştiyan Köhne Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

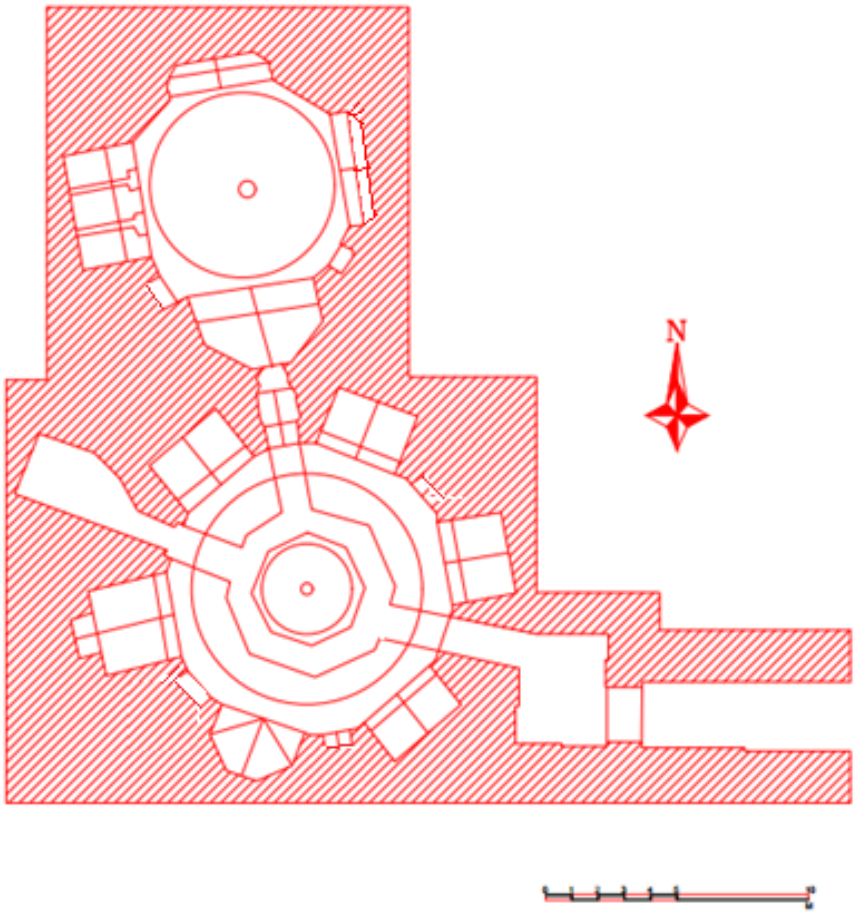
SÜSLEME ÖZELLİKLER:

Hamamda herhangi bir bezemesel unsur yoktur.

2.7.2.60. Kamber Hamamı

YERİ: Şebster Şehri'nin Şerieti Caddesi'nde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: Hacı Seyyit Rezi Vehidi tarafından 1916 yılında yaptırılmıştır. 40 sene önce hamam kamber adlı kişi tarafından idare edilmiştir. 1979 tarihine kadar halk hamamı olarak kullanılan hamam 1981 yılında koruma altına alınmıştır. Hamamın günümüzde onarımı devam etmektedir.

Çizim 2.69. Şebster Kamber Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Tebriz) (E.T. 09.06.2015)

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

Kanber Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşmaktadır. Bina kuzey-güney doğrultusunda ve zemin kotunun aşağısında inşa edilmiştir. Giriş kapısı hamamın doğu cephesindedir (Foto 2.478). Girişten on bir basamak ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile örtülmüştür (Foto 2.479). Heştinin doğusundan bir koridor ile soğukluğa girilir.

Soğukluk bölümü onikigen planlı ve altı eyvanlı bir şema gösterir. Soğukluk duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.480). Kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında dört pencere bulunur. Kubbe tamamen yatay tuğla ile yapılmıştır. Payelerin üzerindeki üçgenler huni şeklinde tuğlalar ile süslenmiştir. Kubbenin altında sekiz köşeli yıldız şeklinde üç katlı taştan bir havuz bulunur. Soğukluğun güneybatısındaki eyvan yarım sekizgen planlı ve karbendi tekniği ile örtülmüştür. Diğer beş eyvan dikdörtgen planlı ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Soğuklukta eyvanların arasında üç dikdörtgen planlı niş bulunmaktadır. Soğukluğun batısında düzensiz planlı tonoz ile kapatılmış bir mekan bulunmaktadır. Doğu tarafındaki eyvanın dip duvarında bir niş bulunmaktadır. Soğukluğun kuzeyinden kapı ile ılıklığa girilir. Ilıklık bölümü bir koridordan oluşur ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.481). Ilıklığın kuzeyinden sıcaklık bölümüne girilir.

Sıcaklık bölümü üç eyvanlı plan tipindedir. Sıcaklık duvar üzerindeki payeler üzerinde oturan kubbe ile kapatılmıştır (Foto 2.482). Kubbenin ortasında bir fener ve kubbe kasnağında dört pencere bulunur. Payelerin üzerindeki üçgenler huni şeklinde tuğlalar ile süslenmiştir. Eyvanlar yarım sekizgen planlı ve üzerleri karbendi tekniği ile kapanmıştır. Kuzey ve doğuda yer alan eyvanların dip duvarında birer niş bulunmaktadır. Sıcaklığın güney duvarının köşelerinde iki niş bulunmaktadır. Sıcaklığın batısında hazine bölümü yer almaktadır. Hazine bölümü dikdörtgen planlıdır. Maalesef günümüzde hazinenin örtü kısmı tahrip olmuştur (Foto 2.483).

Foto 2.478. Şebster Kamber Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.479. Şebster Kamber Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.480. Şebster Kamber Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

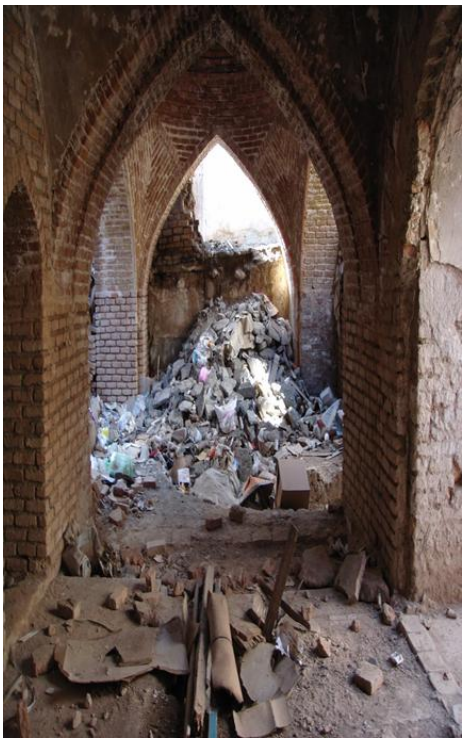

Foto 2.481. Şebster Kamber Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.482. Şebster Kamber Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

Foto 2.483. Şebster Kamber Hamamı'nın Hazine Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamamın süslemesinde tuğla malzemenin getirdiği bir renk etkisi ve hareketlilik dışında bir detay yoktur (Foto 2.484).

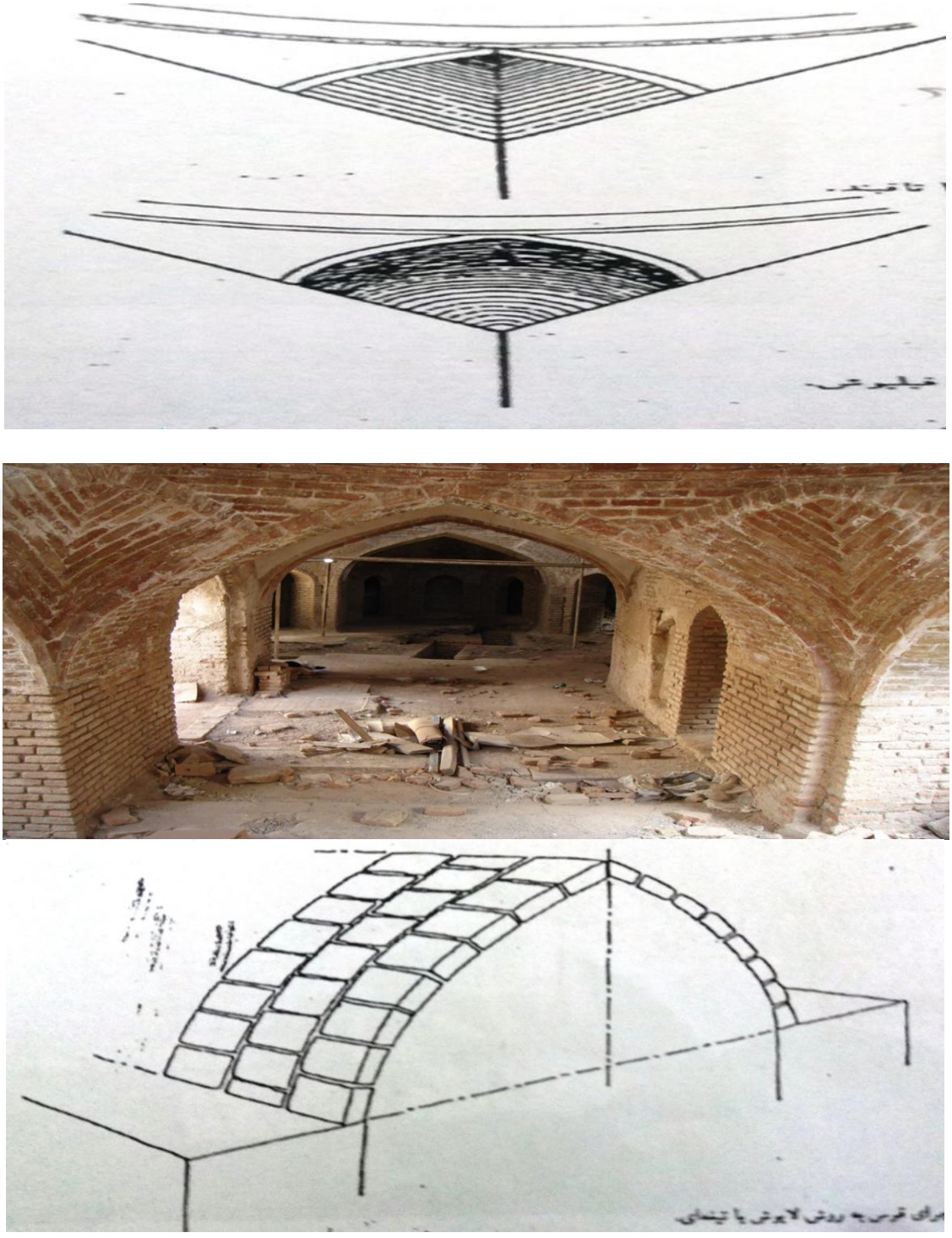
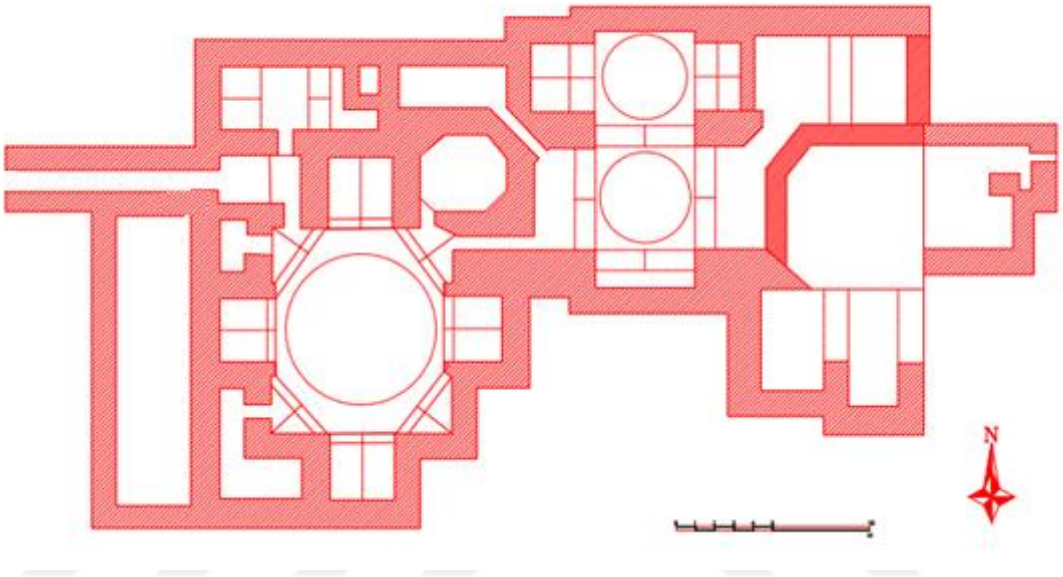

Foto 2.484. Şebster Kamber Hamamı Taş Ve Tuğla Süslemeleri

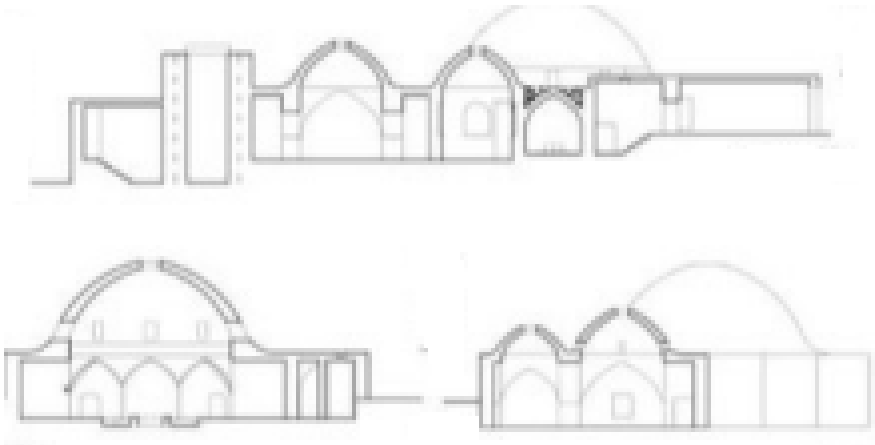
2.7.2.61. İttihadiye Hamamı

YERİ: Urmiye Şehri'nin merkezinde yer almaktadır.

TARİHİ VE YAPTIRANI: 1917 yılında Mirza Aga İttihadiye tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Üstad Ali Eşref'tir[243]. Günümüzde Halk Hamamı olarak kullanılmaktadır.

Çizim 2.70. Urmiye İttihadiye Hamamı
(Miras-ı Ferheng-i – Urmiye) (E.T. 20.08.2015)

[243] Menucer İskenderzade, *Batı Azerbaycan'ın Hamamlarının Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ebher Üniversitesi 2010, 139.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ:

İttihadiye Hamamı tek fonksiyonlu bir hamamdır. Heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümlerinden oluşur. Hamam doğu-batı doğrultuda inşa edilmiştir. Hamamın giriş kapısı binanın batı cephesinde yer almaktadır. Hamamın basit, üzeri tonoz ile örtülü giriş kapısından uzun bir koridora girilir (Foto 2.485). Koridorun sonunda dört basamak ile heşti bölümüne girilir. Heşti bölümü dikdörtgen planlıdır. Üzeri tonoz ile kapatılmıştır (Foto 2.486). Heştinin kuzeyinden bir kapı vasıtası ile depoya ulaşılır. Bu mekan dikdörtgen ve üzeri tonoz ile kapatılmıştır. Heştiden küçük bir koridor ile soğukluk bölümüne girilir.

Soğukluk dört eyvanlı plan tipini yansıtmaktadır (Foto 2.487). Soğukluk ortada tromplarla geçilen bir kubbe ve bu kubbeli alana açılan dört yönde tonozlarla örtülü eyvanlardan oluşmaktadır. Kubbe ve geçiş sistemlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Kubbe kasnağında geniş bir çini bordürde insan, hayvan ve bitkisel motiflerle oluşturulan kompozisyon dikkat çekmektedir. Ortası fenerli kubbe üzerinde açılan on iki pencere ile aydınlatılmıştır. Soğukluğun kuzeybatı ve güneybatısında dikdörtgen planlı birer mekan yer alır. Kuzeydoğuda da sekizgen planlı ve üzeri kubbe ile örtülü bir mekan daha bulunmaktadır. Bu mekanda iki adet niş vardır. Güneybatıda bulunan mekana bir koridorla ulaşılır. Soğukluğun kuzeydoğusundan ılıklık bölümüne geçilmektedir.

Ilıklık bölümü sadece dar ve uzun bir koridordan oluşur. Üzeri düz tavan ile örtülmüştür (Foto 2.488). Günümüzde ılıklıktan sıcaklığa geçen kapı kapanmıştır ve soğukluğun kuzeydoğusundan bir koridor ile sıcaklığa ulaşılır. Koridorun üzeri tonoz ile örtülüdür.

Sıcaklık bölümü merkezi plan tipindedir. Sıcaklığın üzeri ortasında bulunan iki kubbeyle kapatılmıştır. Bu bölümde de soğuklukta olduğu gibi kubbe ve geçiş sistemlerinde tuğla görülmektedir (Foto 2.489). Kubbelerin ortası fenerli olup üzerinde altı pencere bulunmaktadır. Sıcaklığın batısından dar bir koridor ile halvet hücresine geçilmektedir. Halvet hücresi dikdörtgen planlı ve üzeri tonozla örtülmüştür. Sıcaklığın doğusundan düzgün olmayan bir koridor ile hazine bölümüne girilir. Hazine iç içe iki dikdörtgen planlı mekandan oluşup üzeri tonoz ile örtülmüştür.

Foto 2.485. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Giriş Kapısı

Foto 2.486. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Heşti Bölümü

Foto 2.487. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Soğukluk Bölümü

Foto 2.488. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Ilıklık Bölümü

Foto 2.489. Urmiye İttihadiye Hamamı'nın Sıcaklık Bölümü

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ:

Hamam günümüzde restore edilmektedir. Hamamın süslemesinde çini ve tuğla değerlendirilmiştir.

Çini Süsleme: Çini süslemeleri soğukluk bölümünde kubbe altı bordüründe tamamen renkli sır tekniğinde insan ve hayvan mücadelesi, av sahneleri, bitkisel motifler ve ayetler ile renkli olarak süslenmiştir. Bu çininin alt ve üst bordürleri rumi üslubu kullanılarak süslenmiştir (Foto 2.490).

Tuğla Süsleme: Hamamın içerisinde tuğla malzeme görülmektedir. Tuğlanın renk ve yapısal özelliğinden kaynaklanan yatay ve dikey yerleştirilmesi ile oluşturulan bir hareketlilik söz konusudur. (Foto 2.491).

Foto 2.490. Urmiye İttihadiye Hamamı Soğukluk Bölümü Çini Süslemeleri

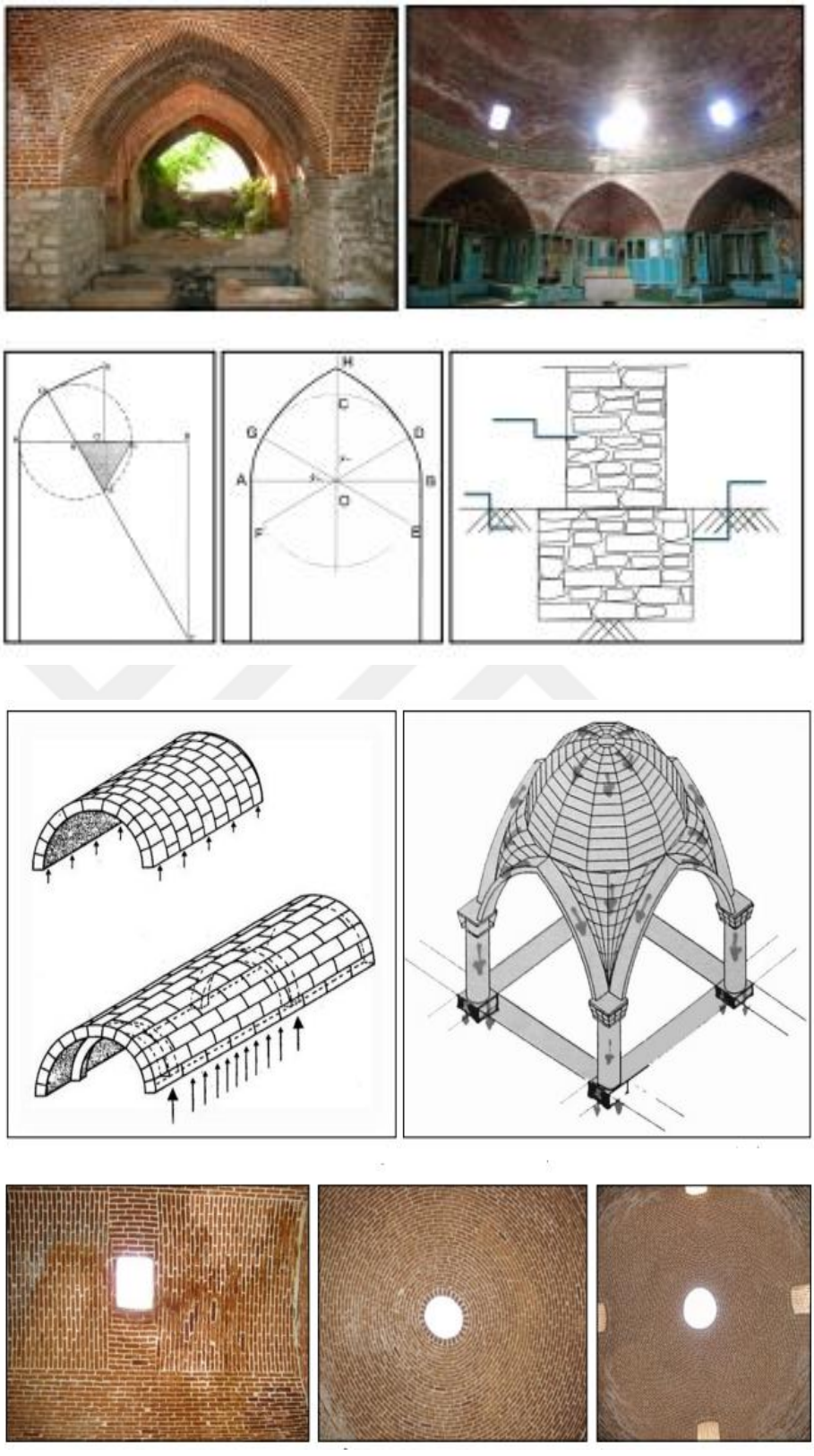

Foto 2.491. Urmiye İttihadiye Hamamı Tuğla Süslemeleri

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. HAMAMLARININ FONKSİYONLARI

İran'da Zend (1750-1794) ve Kaçar (1794-1925) Dönemlerine ait hamamlar tek ve çift fonksiyonlu olarak yapılmıştır. Yalnızca Erak Dört İklim Hamamı'nda üçüncü bir fonksiyon olarak Yahudiler için bir bölüm bulunmaktadır. İran'da Zend (1750-1794) ve Kaçar (1794-1925) Dönemlerine ait hamamlar heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümleri olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. Bu hamamlar yöneticiler ve halk tarafından yaptırılmıştır. Yöneticiler tarafından yaptırılan hamamlar anıtsal mimarisi ve bezemeleri ile dikkat çekerken halk hamamları daha sadedir. İran hamamları tek, çift ve üç fonksiyonlu hamamlardır.

Şiraz Vekil ve Nezer Alihan Hamamları, Kaşan Han Hamamı, Isfahan Renan Hamamı, Senedec İki Hazine ve Hacı Salih Hamamı, Yezd Zarç Hamamı, Zencan Hacı Dadaş ve Zerrinrut Hamamları Zend Dönemine(1750-1794); Batı Azerbaycan İttihadiye, Muhammedabad, Muhammedbeg Tecelli ve Ali Mustafa Hamamları, Doğu Azerbaycan Kürdeşt, Nober, Nezafet, İkizler, Gamber, Çağarsug, Hacı Gaffar ve Şeyh İslam Hamamları, Erdebil İbrahimabad, Nesr, Üç Dükkan, Muhammedyan, Pir Zerger ve Edil Hamamları, Fars Tevekkül, Alihan, Gurhan ve Meymend Hamamları, Gilan Hacı, Gülşen, Kesma, Komsar ve Değleman Hamamları, Hamedan Hacı Ağa Torab, Golşen, Yahudiler, Zerehan, Zerabi ve Kale Hamamları, İsfahan Sultan Ahmet, Gozero No, Komşeçe, Çadegan, Cennet ve Fin Hamamları, Kürdistan Han, Şişe ve Kalender Hamamları, Merkez Dört İklim, İbrahimabad, Hacı Rebi ve Köhne Hamamları, Tahran Gevamuddoğlu, Golşen, Ken, Nevvab ve Kethuda Hamamları, Yezd Ebul Meali, Golşen, Han, Hacı Muhammed ve Fert Hamamları, Zencan Hacı İbrahim, Ferraşbaşı, Yanyan ve Goşa Hamamları Kaçar Dönemine aittir (Tablo 3.1).

İncelenen hamamların Batı Azerbaycan İttihadiye, Muhammedabad, Muhammedbeg, Tecelli ve Ali Mustafa Hamamları, Doğu Azerbaycan Kürdeşt, Nober, Nezafet, Gamber, Çağarsug, Hacı Gaffar ve Şeyh İslam Hamamları, Erdebil İbrahimabad, Nesr, Üç Dükkan, Muhammedyan ve Edil Hamamları, Fars Tevekkül, Alihan, Vekil, Nezer Alihan, Gurhan ve Meymend Hamamları, Gilan Hacı, Gülşen,

Kesma, Komsar ve Değleman Hamamları, Hamedan Golşen ve Zerehan Hamamları, İsfahan Gozero No, Han, Cennet ve Fin Hamamları, Kürdistan Han, İki Hazine, Hacı Salih ve Kalender Hamamları, Merkez Hacı Rebi ve Köhne Hamamları, Tahran Golşen ve Nevvab Hamamları Yezd Han, Hacı Muhammed ve Fert Hamamları, Zencan Hacı Dadaş, Hacı İbrahim, Zerrinrut, Ferraşbaşı, Yanyan ve Goşa Hamamları tek fonksiyonlu; Batı Azerbaycan İkizler Hamamı, Erdebil Pir Zerger Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Torab, Yahudiler, Zerabi ve Kale Hamamları, İsfahan Sultan Ahmet, Renan, Komşeçe ve Çadegan Hamamları, Kürdistan Şişe Hamamı, Merkez İbrahimabad Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu, Ken ve Kethuda Hamamı, Yezd Ebul Meali, Golşen ve Fert Hamamları iki fonksiyonlu; Merkez Dört İklim Hamamı üç fonksiyonlu hamamlardır (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Hamamlarının Dönem ve Fonksiyonları

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM		FONKSİYON		
		KAÇAR	ZEND	3	2	1
URMİYE	İTTİHADİYE	*				*
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD	*				*
HOY	MUHAMMED BEG	*				*
URMİYE	TECELLİ	*				*
URMİYE	ALİ MUSTAFA	*				*
CULFA	KÜRDEŞT	*				*
TEBRİZ	NOBER	*				*
TEBRİZ	NEZAFET	*				*
ŞEBSTER	İKİZLER	*			*	
ŞEBSTER	GEMBER	*				*
MERAGA	ÇAHARSUG	*				*
MERAGA	HACI GAFAR	*				*
MERAGA	ŞEYH İSLAM	*				*
ERDEBİL	İBRAHİMABAD	*				*
HALHAL	NESR	*				*
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN	*				*
NEMİN	MUHAMMEDYAN	*				*
ERDEBİL	PİR ZERGER	*			*	
MEŞKİN	EDİL	*				*
ŞİRAZ	VEKİL		*			*
DARAB	TEVEKKÜL	*				*
EŞKONAN	ALİHAN	*				*
ŞİRAZ	GURHANE	*				*
FİRUZABAD	MEYMEND	*				*
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*			*
REŞT	HACI	*				*
REŞT	GÜLŞEN	*				*
SOMEİSARA	KESMA	*				*
ŞEFT	KOMSAR	*				*
SİYAHKEL	DEĞLEMAN	*				*
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB	*			*	
NEHAVEND	GOLŞEN	*				*
HAMEDAN	YAHUDİLER	*			*	
TUYİSERKAN	ZEREHAN	*				*

HAMEDAN	ZERABİ	*			*	
HAMEDAN	KALE	*			*	
KAŞAN	SULTAN AHMED	*			*	
KAŞAN	HAN		*			*
KAŞAN	GOZARE NO	*				*
ISFAHAN	RENAN		*		*	
ISFAHAN	KOMŞEÇE	*			*	
ÇADEGAN	ÇADEGAN	*			*	
ISFAHAN	CENNET	*				*
KAŞAN	FİN	*				*
SENENDEC	HAN	*				*
SENENDEC	ŞİŞE	*			*	
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*			*
SAKKIZ	KALENDER	*				*
SAKKIZ	HACI SALİH		*			*
ERAK	DÖRT İKLİM	*		*		
ERAK	İBRAHİMABAD	*			*	
ERAK	HACI REBİ	*				*
AŞTİYAN	KÖHNE	*				*
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE	*			*	
TAHRAN	GOLŞEN	*				*
TAHRAN	KEN	*			*	
TAHRAN	NEVVAB	*				*
TAHRAN	KETHUDA	*			*	
YEZD	EBUL MEALİ	*			*	
ZARÇ	ZARÇ		*			*
YEZD	GOLŞEN	*			*	
YEZD	HAN	*				*
ERDEKAN	HACI MUHAMMED	*				*
YEZD	FERT	*			*	
ZENCAN	HACI DADAŞ		*			*
ZENCAN	HACI İBRAHİM	*				*
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*			*
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI	*				*
HÜRREMDERE	YANYAN	*				*
ZENCAN	GOŞA	*				*
12	70	61	9	1	19	50

3.2. HAMAMLARIN PLAN TİPLERİ

Tez konusunu oluşturan dönemlere ait incelenen İran hamamları heşti, soğukluk, ılıklık, sıcaklık ve hazine bölümleri olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. İran hamamlarında bu bölümlerden plan, mimari ve süslemesi ile en dikkat çekici olan soğukluk bölümüdür. Bu nedenle tipolojik sınıflandırma, hamamların daha gösterişli ve en önemli mekanını oluışturan soğukluk bölümüne göre yapılmıştır.

3.2.1. Soğukluk

İncelenen hamamların soğukluk bölümlerinde oniki ana tip tespit edilmiştir.

Buna göre; Anadoluda'da su mimarisinin en önemli yapılarından olan hamamlar soğukluk, ılıklık, sıcaklık, su deposu ve külhan olmak üzere 5 ana bölümden oluşmaktadır. Anadolu hamamlarında genel kabul gördüğü üzere tipoloji Semavi Eyice tarafından sıcaklık bölümü esas alınarak yapılan tipolojidir.

Karşı değerlendirme bölümünde incelenen dönemlere ait İran hamamlarının plan kuruluşu açısından Anadolu hamamlarında benzer örneklerine rastlanılmıştır. Fakat iklim şartları, yapı malzemesi, mimari gelenekler ve sosyal yaşam ile şekillenen hamam mimarisinde Anadolu hamamlarından farklı olarak soğukluk bölümü çok gösterişli ve özenle ele alınmıştır. Bu nedenle tipolojik sınıflandırmada İran hamamlarının soğukluk bölümünde tespit edilen planlar, Anadolu hamamlarının sıcaklık bölümlerinde fonksiyonel özellikleri farklı olsa da bir karşılaştırma yapılmasına imkân tanımıştır.

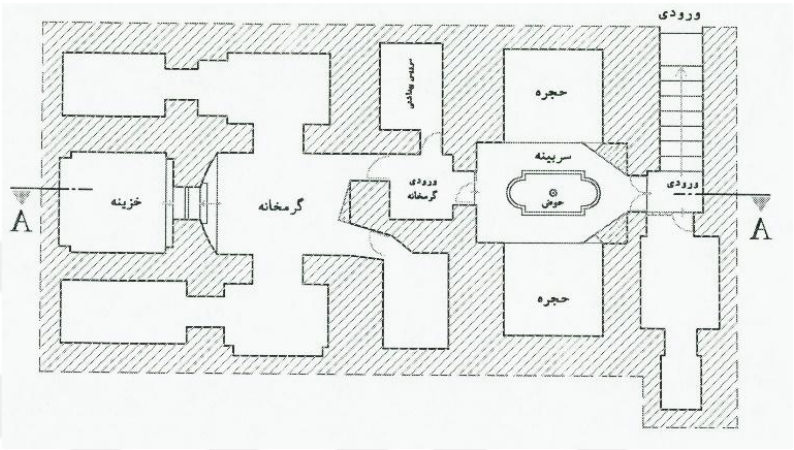
1. Tip:

1. Dört Eyvanlı Plan Tipi: İran'ın hamamlarında da uygulanmış yaygın bir şemadır. Dört eyvanlı şema gösteren soğukluğun etrafında eyvanlar yer almaktadır. Dört eyvanlı soğukluğun ortası kubbe, eyvanlar ise tonozlar ile kapatılmıştır. Bu tip kendi içerisinde eyvan sayısına göre üç alt gruba ayrılmaktadır. Şema merkezi bir kubbe ve bu kubbeye dört yönde açılan tonozlar ile örtülü eyvanlardan oluşmaktadır.

1.a. İki Eyvanlı Plan Tipi:

Şiraz Nezer Alihan Hamamı (Çizim 2.2) ve İsfahan Komşeçe Hamamının Kadınlar Bölümü iki eyvanlı şemayı oluşturmaktadır. (Tablo 3.2).

Şemanın benzer örneklerine Urmiye Ahmedabadi Sofla Hamamı (Krş. Çizim .1), Senendec Muşhir Divan Hamamı ve Yezd Tel Hamamı'nda (Krş. Çizim .2) rastlanmaktadır

Krş. Çizim 1. Urmiye Ahmedabadi Sofla Hamamı

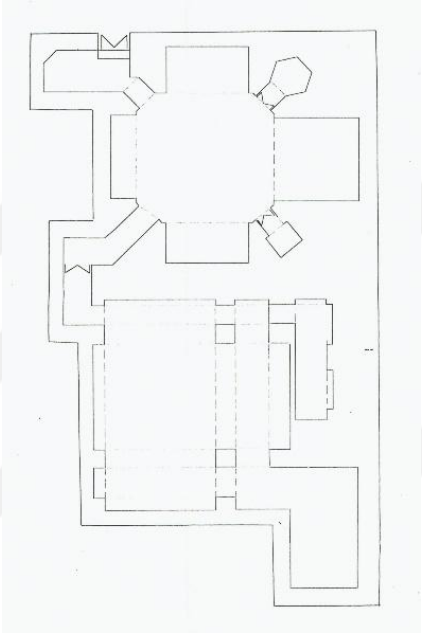

Krş. Çizim 2. Yezd Tel Hamamı

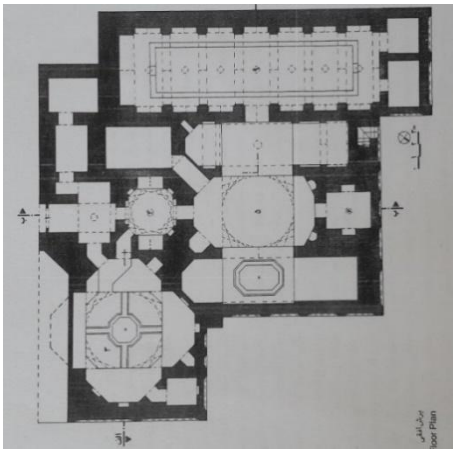
1.b. Üç Eyvanlı Plan Tipi:

Tahran Gülşen Hamamı (Çizim 2.62), Yezd Fert Hamamının (Çizim 2.24) Kadınlar Bölümü ve Zarç Hamamı, Hamedan Zerabi Hamamının (Çizim 2.30) Kadınlar bölümünde üç eyvanlı şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Şiraz Sedabad Hamamı (Krş. Çizim 3), Erdebil Ağanagı Hamamı (Krş. Çizim 4), Yezd Torenci Mihri Riz Hamamında uygulanmıştır.

Krş. Çizim 3. Şiraz Sedabad Hamamı

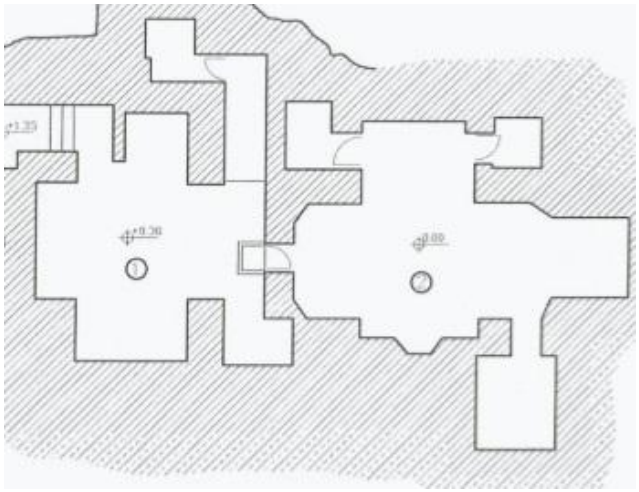

Krş. Çizim 4. Erdebil Ağanagı Hamamı

1.c. Dört Eyvanlı Plan Tipi:

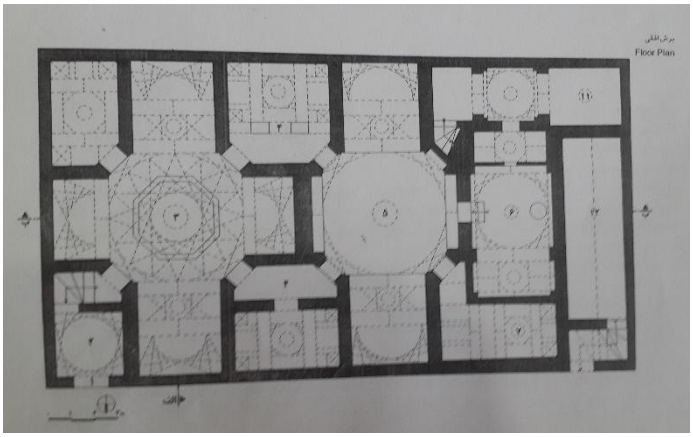
Dört eyvanlı plan tipli hamamlar İran'ın, mimari bakımından en ihtişamlı hamamları olarak dikkat çekmektedir. Yezd Gulşen Hamamının Kadınlar Bölümü, Tahran Gevamuddoğlu Hamamının Erkekler Bölümü, Ken Hamamının Erkekler Bölümü, Kethuda Hamamımın Erkekler Bölümü ve Nevvab Hamamları, Urmiye İttihadiye Hamamı (Çizim 2.70), Darab Tevekkül Hamamı, Meraga Hacı Gaffar Hamamı, Erdebil İbrahimabad ve Pir Zerger Hamamları, Halhal Nesr Hamamı (Çizim 2.52), Erak İbrahimabad Hamamının Erkekler Bölümü, Zencan Hacı İbrahim Hamamı'nda (Çizim 2.49) dört eyvanlı tip uygulanmıştır (Tablo 3.2).

Bu şemaya İran'da, Zencan Hüseyiniyye Hamamı, İsfahan Derdeşt, Şah Hamamları, Urmiye Ahmetabad, Goruhlu, Mirza Resul Hamamları, Poldeşt Eski Hamam, Şiraz Han Hamamı, Tahran Efce (Krş. Çizim 5), Paminar, Sebu, Kıble Hamamları, Bender Abbas Geledari[244] (Krş. Çizim 6), Kazvin Muhammed Rahimhan Hamamının (Krş. Çizim 7) Kadınlar Bölümü, Tebriz Serheng Hamamı, Nehavend Bazar Hamamı, Mahabat Lec Hamamı, Senendec Habibi, Şuca Leşker, Selahi, Hosruabad ve Yasukent Hamamları, Hamedan Esedabad Hamamı, Yezd Zerdutiyan, Şeyhdard Hamamının Erkekler Bölümü, Yakubi ve Kemaliye Hamamının Erkekler bölümünde uygulanmıştır.

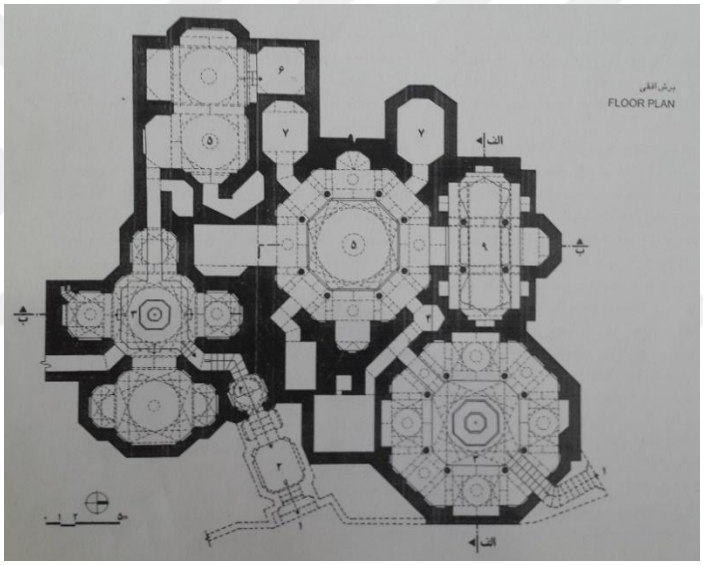

Krş. Çizim 5. Tahran Efce Hamamı

[244] Necefi, 65.

Krş. Çizim 6. Bender Abbas Geledari Hamamı

Krş. Çizim 7. Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamı

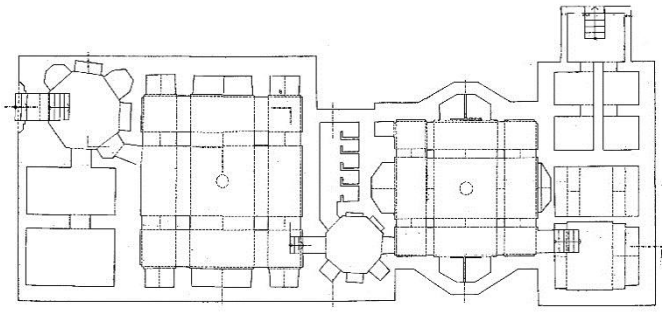
2. Merkezi Plan Tipi:

İncelenen İran hamamlarında en yaygın uygulanan şemalardan biridir. Bu şema dört bağımsız ayak üzerine kemerler vasıtasıyla oturan merkezi bir kubbenin dört yönde tonozlarla genişletilmesinden oluşmaktadır. Mekan bütünlüğü açısından mükemmel bir şemayı yansıtmaktadır. İncelenen hamamlarda merkezi plan, mekanın biçimlenişi, kubbeli alanı genişleten örtü sistemi ve taşıyıcı ayakların değişkenliği ile kendi arasında bir çeşitlilik göstermektedir. Kubbe mimarisi ve mekan bütünlüğü açısından incelenen

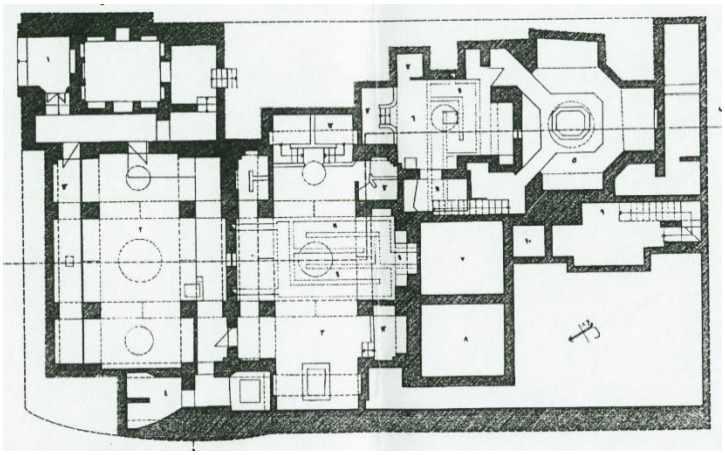
hamamlarda gördüğümüz bu plan klasik Osmanlı Döneminde özellikle Mimar Sinan geliştirilen bir şema olmuştur. Sinan'ın Merkezi planlı camilerde kubbe-yarım kubbe ilişkisine dayanan; Konya Selimiye Cami'nde (1566) bir, Süleymaniye Cami'nde (1550-1557) iki, Üsküdar Mihrimah Sultan Cami'nde (1548) üç, Şehzade Mehmet Cami'nde dört yarım kubbeyi merkezi kubbe ile bütünleştirerek, şemayı çeşitlendirdiği görülmektedir. Erzurum Lala Mustafa Paşa Cami'nde (1562) ise ortada merkezi kubbeyi dört yönde tonozlar çevirmektedir. Klasik dönem Osmanlı camilerinde görülen bu şema incelenen İran hamamlarında benzer şekilde uygulanmış yarım kubbe yerine merkezi kubbe tonozlarla genişletilmiştir.

Zencan Hacı Dadaş Hamamı (Çizim 2.6), Senendec Şişe Hamamının Erkekler Bölümü, İki Hazineli ve Han Hamamları, Sakkız, Hacı Salih Hamamı, Yezd Ebul Meali Hamamının Erkekler Bölümü, Han Hamamı, Merega Çaharsug Hamamı, Eşkonan Alihan Hamamı, Hamedan Golşen Hamamı, Zerabi Hamamının (Çizim 2.30) Erkekler Bölümü ve Kale Hamamı'nın Erkekler bölümü, Nehavend Hacıağa Torab Hamamı, Erdebil Üç Dükkan (Çizim 2.31) ve Edil Hamamları, Erak Hacı Rebi ve İbrahimabad Hamamının Kadınlar Bölümü, Aştiyan Köhne Hamamı, İsfehan Çadegan Hamamının (Çizim 2.45) Erkekler Bölümü ve Renan Hamamının (Çizim 2.7) Kadınlar Bölümü merkezi planlı şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.2).

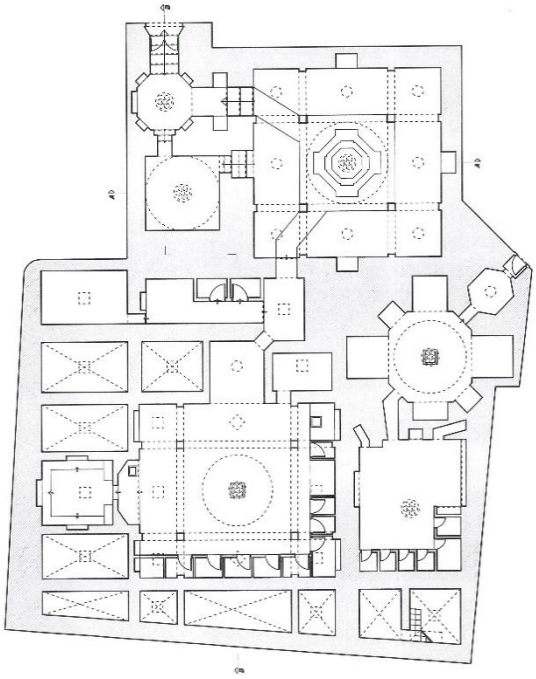
Bu şema İran'da, İsfahan Aligulihan Hamamı, Urmiye Gıpam, Kara Ziyaeddin Hanbey Hamamı, Simnan Pehne Hamamı, Tebriz Mirza Mehdi, Vezir, Nobahar ve Gulabi Hamamları, Erak Mustafa ve Köhne Hamamları, Senendec Vekil (Krş. Çizim 8), Gara ve Abdulhalik Hamamı, Yezd Puştu Bey Hamamının (Krş. Çizim 9) Erkekler Bölümü, Zencan Hacı İbrahim Hamamı, Hamedan Gorve, Hacı (Krş. Çizim 10), Mihrişad ve Muasır Hamamlarında uygulanmıştır.

Krş. Çizim 8. Senendec Vekil Hamamı

Krş. Çizim0 . Yezd Puştu Bey Hamamı

Krş. Çizim 10. Hamedan Hacı Hamamı

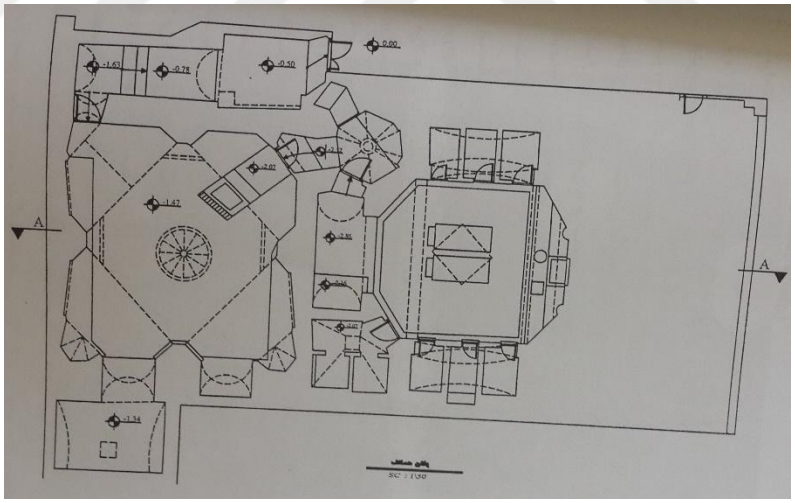
3. Tek Kubbeli Plan Tipi:

Kaçar ve Zend Dönemlerinde incelediğimiz hamamlarda sık kullanılan tiplerden biridir. Üç alt tipte incelenir.

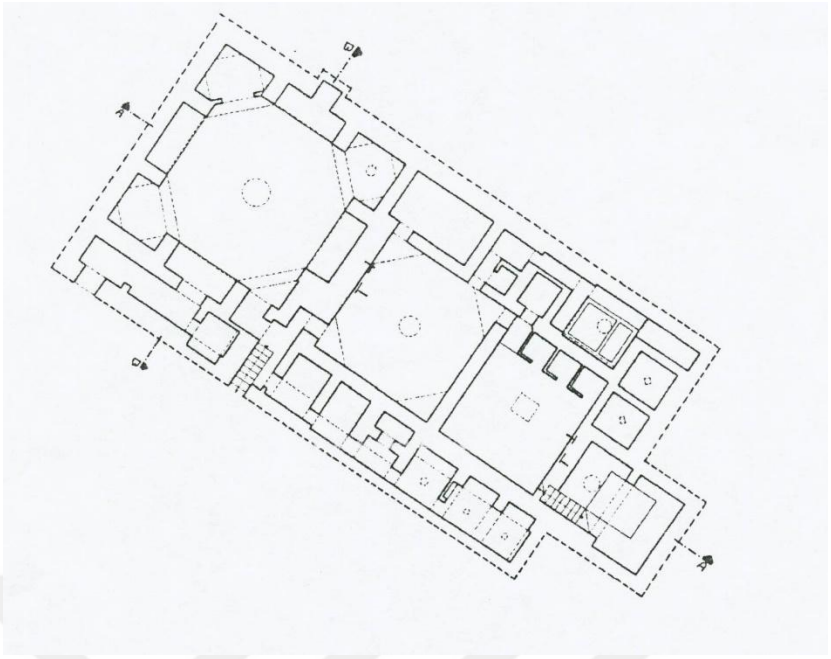
3.a. Kare Planlı Tek Kubbeli Tip:

Tahran Kethuda Hamamının (Çizim 2.66) Kadınlar Bölümü, Erak Dört İklim Hamamının (Çizim 2.65) Kadınlar Bölümü, Şebster İkiz Hamam (Çizim 2.57), Yezd Fert Hamamının Erkekler Bölümü, Zencan, Goşa ve Ferraşbaşı Hamamı (Çizim 2.37), Hamamı, Isfahan Çadegan Hamamının Kadınlar bölümü kare planlı tek kubbeli şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Tebriz Mehdihan Hamamı, Çerendab (Krş Çizim 11) ve Bahar Hamamları, Yezd Kelimiyan, Hasanabad ve Yahudi Hamamlarında (Krş. Çizim 12) uygulanmıştır.

Krş. Çizim 11. Tebriz Çerendab Hamamı

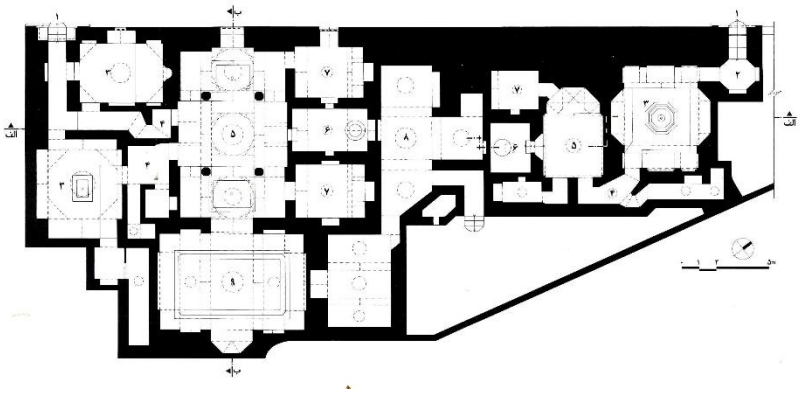

Krş. Çizim 12. Yezd Yahudi Hamamı

3.b. Dikdörtgen Tek Kubbeli Tip:

Reşt Hacı Hamamı (Çizim 2.53), Tahran Ken Hamamının Kadınlar Bölümü ve Gevamuddoğlu Hamamının Kadınlar Bölümü, Hamedan Kale Hamamının (Çizim 2.35) Kadınlar Bölümü ve Yahudiler Hamamının Kadınlar Bölümü, Yezd Ebul Meali Hamamının (Çizim 2.34) Kadınlar bölümü dikdörtgen tek kubbeli tipi yansıtnaktadır (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Kaşan Büyük Fin Hamamı'nda (Krş. Çizim 13) uygulanmıştır.

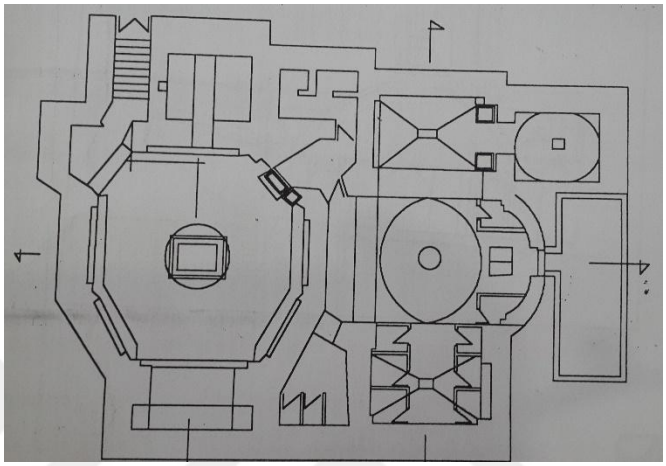

Krş. Çizim 13. Kaşan Büyük Fin Hamamı

3.c. Sekizgen Planlı Tek Kubbeli Tip:

Nehavend Hacıağa Torab Hamamının kadınlar bölümü, Merega Şeyh İslam Hamamı (Çizim 2.15) ve Erak Dört İklim Hamamının sekizgen çizimli tek kubbeli şemayı yansıtmaktadır. (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Zencan Mirli Hamamı'nda (Krş. Çizim 14) uygulanmıştır.

Krş. Çizim 14. Zencan Mirli Hamamı

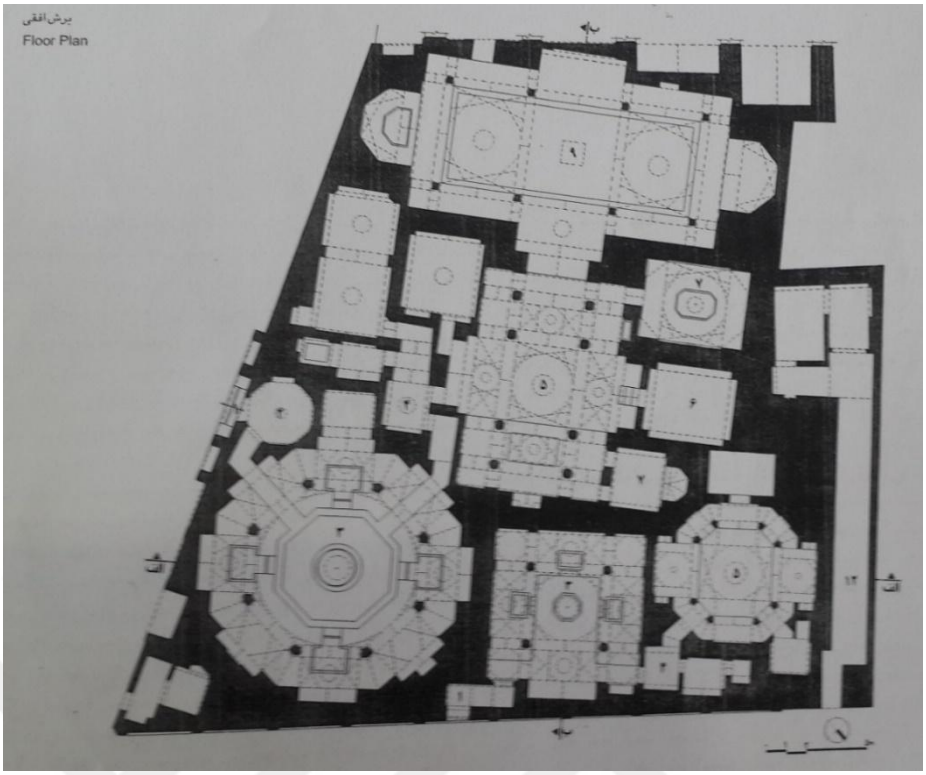
4. Sekiz İstinadlı Plan Tipi:

İncelenen dönem hamamlarının plan tiplerinden birisidir. İran'ın, mimari bakımından en ihtişamlı hamamları olarak dikkat çekmektedir. Üç alt tipte incelenir.

4.a. Sekizgen Planlı Sekiz İstinadlı Tip:

Şiraz Vekil Hamamı (Çizim 2.1), Zencan Zerrinrut Hamamı (Çizim 2.5), Çulfa Kürdeşt Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Kaşan Gozere No ve Sultan Ahmet Hamamının Kadınlar Bölümü, Urmiye Ali Mustafa Hamamı (Çizim 2.59), Erak Dört İklim Hamamının Erkekler bölümünde sekizgen planlı sekiz istinadlı şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Isfahan Aligulihan Hamamının (Krş. Çizim 15) Erkekler Bölümü ve Tudeşk Hamamı, Kaşan Mir Emad Hamamı, Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamı'nın Erkekler Bölümü, Kirman Vekil Hamamı, Senendec Asıf Hamamı (Krş. Çizim 16), Yezd Hacı Abdul Hüseyin Hamamında uygulanmıştır.

Krş. Çizim 15. Isfahan Aligulihan Hamamı

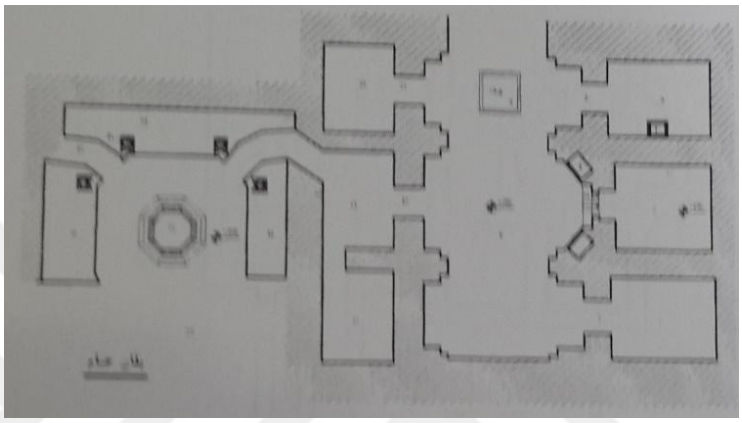

Krş. Çizim 16. Senendec Asıf Hamamı

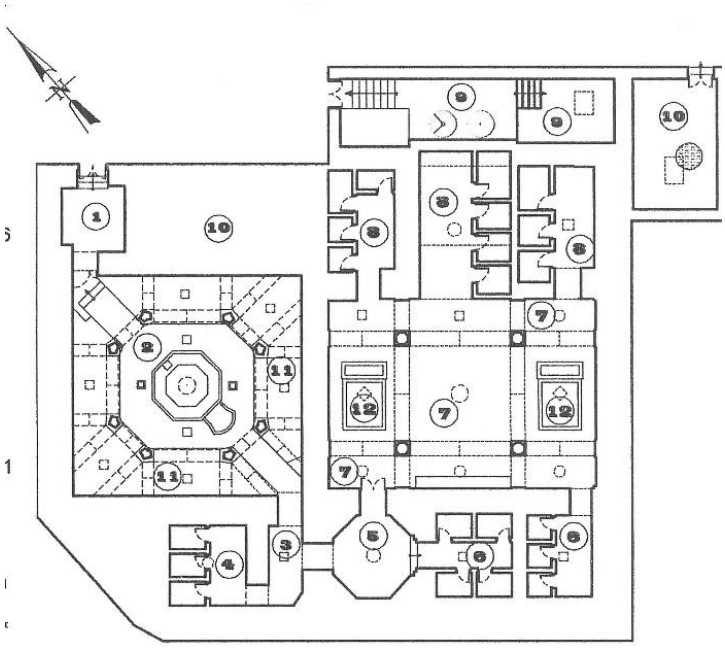
4.b. Kare Planlı Sekiz İstinadlı Tip:

Kaşan Han Hamamı (Çizim 2.3), Isfahan Komşeçe Hamamının Erkekler Bölümü, Erdebil Muhammediyan Hamamı (Çizim 2.58) ve Hoy Muhammedbey Hamamı'da kare planlı sekiz istinadlı şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Maku Eski Hamam (Krş. Çizim 17), Hamedan Şurin Hamamı'nda (Krş. Çizim 18) uygulanmıştır.

Krş. Çizim 17. Makü Köhne Hamam

Krş. Çizim 18. Hamedan Şurin Hamamı

4.c. Oniki Dilimli Sekiz İstinadlı Tip:

Bu tip sadece Kaşan Sultan Ahmet Hamamının (Çizim 2.18) Erkekler Bölümünde uygulanmıştır.

Tezde çalışmadığımız İran hamamlarında bu tipe örnek bulunmamaktadır.

5. Sekizgen Planlı Üç Eyvanlı Plan Tipi:

Hamedan Zerdabi Hamamının (Çizim 2.30) Kadınlar Bölümü, Urmiye Mahmudabad Hamamı, Zencan Yanyan Hamamı (Çizim 2.48) sekizgen planlı üç eyvanlı şemayı oluşturmaktadır (Tablo 3.2).

İran hamamlarında bu tipe incelenen örneklerin dışında rastlanılmamıştır.

6. Sekizgen Planlı Dört Eyvanlı Plan Tipi:

Urmiye Tecelli Hamamı, Nehaven Zerabi Hamamının Kadınlar Bölümü sekizgen planlı dört eyvanlı şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.2).

Bu tip hamamlara incelenen dönem hamamları dışında rastlanılmamıştır.

7. Sekizgen Planlı Altı Eyvanlı Plan Tipi:

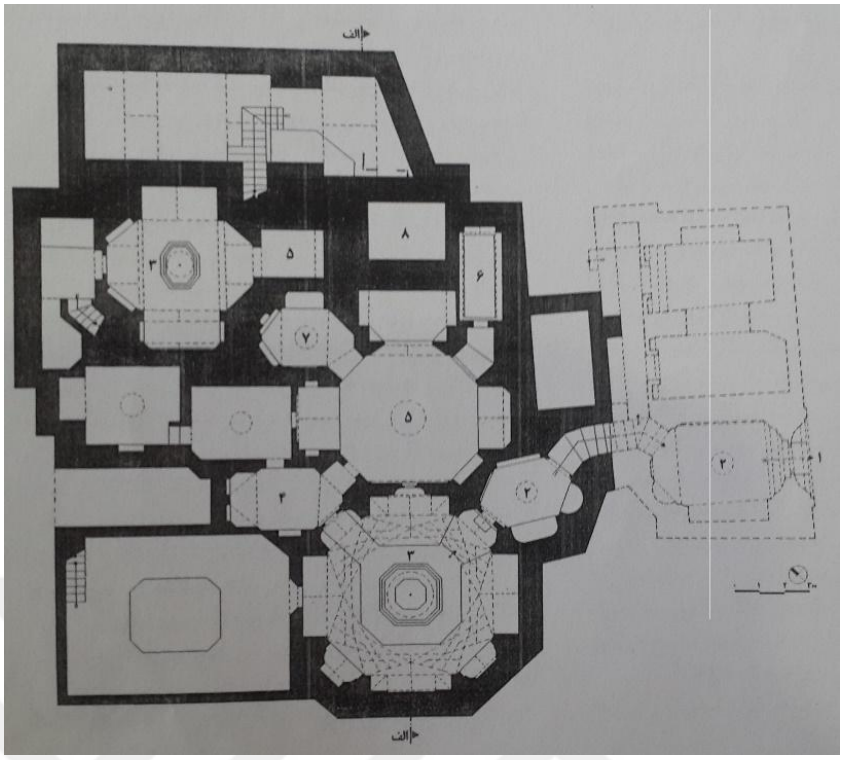
Hamedan Zerehan Hamamı (Çizim 2.50), Senendec Şişe Hamamının (Çizim 2.20) Kadınlar Bölümü sekizgen planlı altı eyvanlı şemayı oluşturmaktadır (Tablo 3.2).

Tez konusu dışındaki hamamlardan bu tipte örnek bulunmamaktadır.

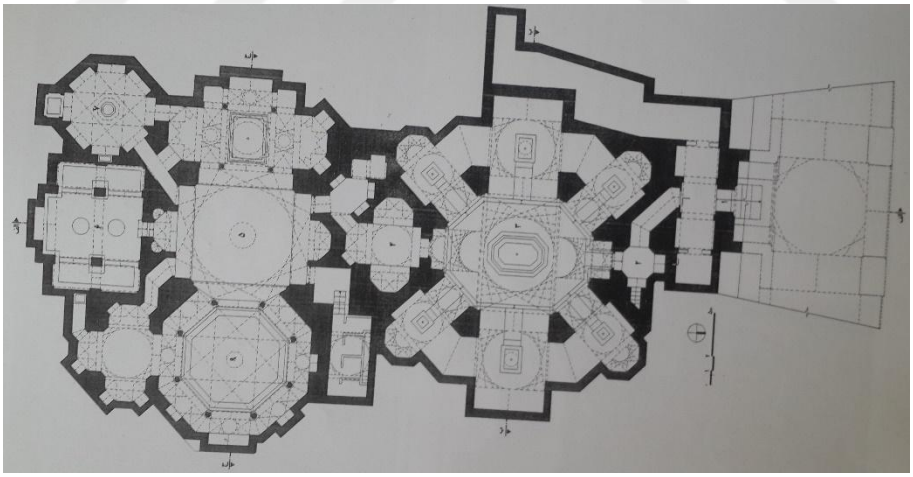
8. Sekizgen Planlı Yedi Eyvanlı Plan Tipi:

Yezd Golşen Hamamının (Çizim 2.25) Erkekle Bölümü sekizgen planlı sekiz eyvanlı şemayı yansıtmaktadır. (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Kaşan Muhteşem Hamamının (Krş. Çizim 19) Erkekler Bölümü, Kirman Gencalihan Hamamı (Krş. Çizim 20), Urmiye Ahund Hamamı, Yezd Kosneviye Hamamında uygulanmıştır.

Krş. Çizim 19. Kaşan Muhteşem Hamam

Krş. Çizim 20. Kirman Gencalihan Hamamı

9. Kare Planlı İki Eyvanlı Plan Tipi:

Kaşan Küçük Fin Hamamı'nda (Çizim 2.17) kare planlı iki eyvanlı şema kullanılmıştır (Tablo 3.2).

Tez konusunu oluşturan dönemler dışında bu tipi yansıtan örneklere rastlanılmamıştır.

10. Altıgen Planlı Altı Eyvanlı Plan Tipi:

Hamedan Yahudiler Hamamının (Çizim 2.46) Erkekler Bölümünde altıgen planlı altı eyvanlı şema uygulanmıştır (Tablo 3.2).

İncelenen dönem örnekleri dışında bu tipe örnek tespit edilememiştir.

11. Onikigen Planlı Altı Eyvanlı Plan Tipi:

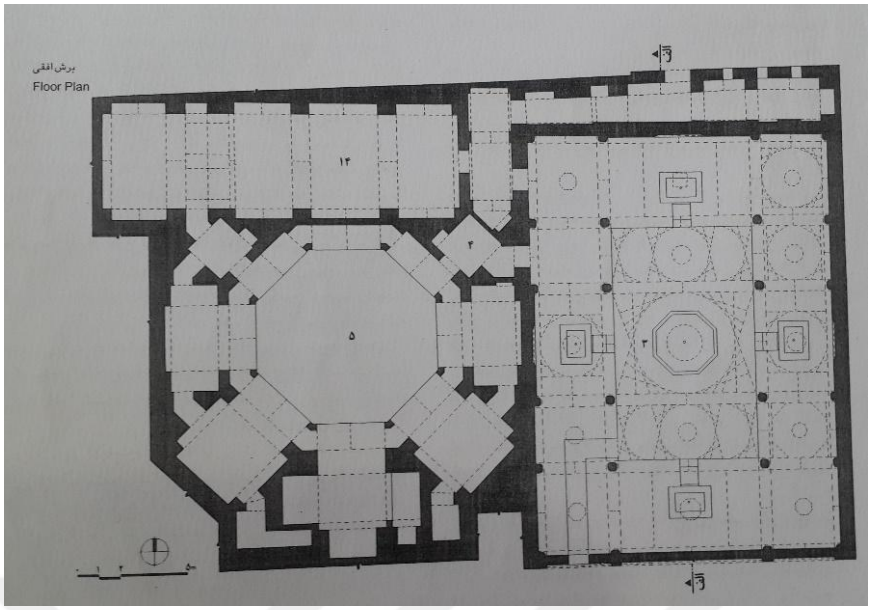
Şebster Ganber Hamamı'nda (Çizim 2.69) onikigen planlı altı eyvanlı şema uygulanmıştır (Tablo 3.2).

İncelenen dönem örnekleri dışında bu tipe rastlanılmamıştır.

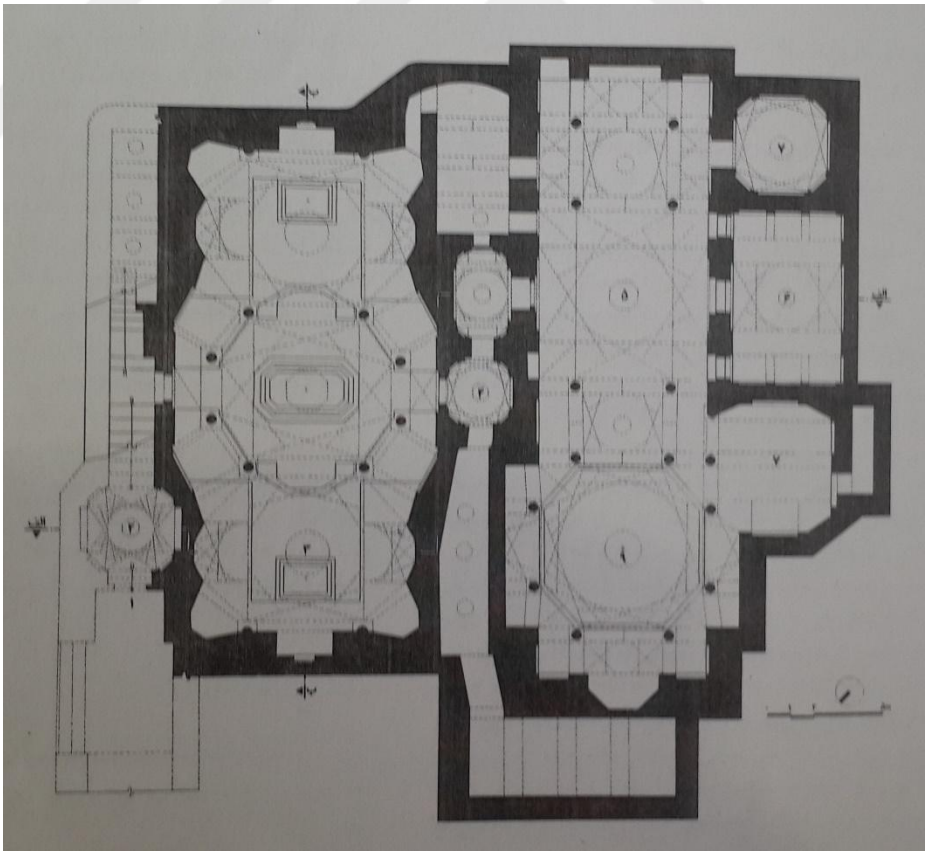
12. Çok Ayaklı Plan Tipi:

Isfahan Renan Hamamının (Çizim 2.7) Erkekler Bölümünde çok ayaklı plan tipi uygulanmıştır (Tablo 3.2).

Bu şema İran'da, Isfahan Hosru Ağa Hamamı (Krş. Çizim 21) ve Kirman Vekil Hamamı (Krş. Çizim 22) uygulanmıştır.

Krş. Çizim 21. Isfahan Hosru Ağa Hamamı

Krş. Çizim 22. Kirman Vekil Hamamı

Tablo 3.2. Hamamların Soğukluk Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	Soğukluk Sayısı				PLANTİPİ						
		-	1	2	3	Eyvan Sayısı			Merkezi	Tek Kubbeli		
						2 Eyvanlı	3 Eyvanlı	4 Eyvanlı		kare	Dikdortgen	8 gen
URMİYE	İTTİHADİYE		*					*				
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD		*									
HOY	MUHAMMED BEG		*									
URMİYE	TECELLİ		*									
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*									
CULFA	KÜRDEŞT		*									
TEBRİZ	NOBER		*									
TEBRİZ	NEZAFET		*						*			
ŞEBSTER	İKİZLER			*						*K-E		
ŞEBSTER	GEMBER		*									
MERAGA	ÇAHARSUG		*						*			
MERAGA	HACI GAFAR		*					*				
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*									*
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*					*				
HALHAL	NESR		*					*				
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*						*			
NEMİN	MUHAMMEDYAN		*									
ERDEBİL	PİR ZERGER		*					*				
MEŞKİN	EDİL		*						*			
ŞİRAZ	VEKİL		*									
DARAB	TEVEKKÜL		*					*				
EŞKONAN	ALİHAN		*						*			
ŞİRAZ	GURHANE		*					*				
FİRUZABAD	MEYMEND		*					*				
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*			*						
REŞT	HACI		*								*	
REŞT	GÜLŞEN	*										
SOMEİSARA	KESMA	*										
ŞEFT	KOMSAR	*										
SİYAHKEL	DEĞLEMAN	*										
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB			*					*E			*K
NEHAVEND	GOLŞEN		*						*E			
HAMEDAN	YAHUDİLER		*									
TUYİSERKAN	ZEREHAN			*							*K	

HAMEDAN	ZERABİ			*			*K		*E			
HAMEDAN	KALE			*					*E		*K	
KAŞAN	SULTAN AHMED			*								
KAŞAN	HAN		*	*								
KAŞAN	GOZARE NO		*									
ISFAHAN	RENAN			*					*K			
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*		*K						
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*					*E	*K		
ISFAHAN	CENNET		*					*				
KAŞAN	FİN		*									
SENENDEC	HAN		*						*			
SENENDEC	ŞİŞE			*					*E			
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*						*			
SAKKIZ	KALENDER		*									
SAKKIZ	HACI SALİH		*						*			
ERAK	DÖRT İKLİM				*					*K		*Y
ERAK	İBRAHİMABAD			*				*E	*K			
ERAK	HACI REBİ		*						*			
AŞTİYAN	KÖHNE		*						*			
TAHRAN	GEVAMUDD OĞLE			*				*E			*K	
TAHRAN	GOLŞEN		*				*					
TAHRAN	KEN			*				*E			*K	
TAHRAN	NEVVAB		*					*				
TAHRAN	KETHUDA			*				*E		*K		
YEZD	EBUL MEALİ			*					*E		*K	
ZARÇ	ZARÇ		*				*					
YEZD	GOLŞEN			*				*K				
YEZD	HAN		*						*			
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*									
YEZD	FERT			*			* K			*E		
ZENCAN	HACI DADAŞ		*						*			
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*					*				
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*									
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*							*		
HÜRREMDERE	YANYAN		*									
ZENCAN	GOŞA		*							*		
12	70	4	49	17	1							

K: Kadınlar Bölümü
E: Erkekler Bölümü

Tablo 3.2. Hamamların Soğukluk Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	Soğukluk Sayısı				PLANTİPİ						
		-	1	2	3	8 İstinatlı			8 Gen			
						8 Gen	Kare	12 Dilimli	3 Eyvanlı	4 Eyvanlı	6 Eyvanlı	7 Eyvanlı
URMİYE	İTTİHADİYE		*									
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD		*						*			
HOY	MUHAMMED BEG		*				*					
URMİYE	TECELLİ		*							*		
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*			*						
CULFA	KÜRDEŞT		*			*						
TEBRİZ	NOBER		*			*						
TEBRİZ	NEZAFET		*									
ŞEBSTER	İKİZLER			*								
ŞEBSTER	GEMBER		*									
MERAGA	ÇAHARSUG		*									
MERAGA	HACI GAFAR		*									
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*									
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*									
HALHAL	NESR		*									
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*									
NEMİN	MUHAMMEDYAN		*				*					
ERDEBİL	PİR ZERGER		*									
MEŞKİN	EDİL		*									
ŞİRAZ	VEKİL		*			*						
DARAB	TEVEKKÜL		*									
EŞKONAN	ALİHAN		*									
ŞİRAZ	GURHANE		*									
FİRUZABAD	MEYMEND		*									
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*									
REŞT	HACI		*									
REŞT	GÜLŞEN	*										
SOMEİSARA	KESMA	*										
ŞEFT	KOMSAR	*										
SİYAHKEL	DEĞLEMAN	*										
NEHAVEND	HACIAĞATORAB			*								
NEHAVEND	GOLŞEN		*									
HAMEDAN	YAHUDİLER		*								*	

TUYİSERKAN	ZEREHAN			*								
HAMEDAN	ZERABİ			*						*k		
HAMEDAN	KALE			*								
KAŞAN	SULTAN AHMED			*		*k		*E				
KAŞAN	HAN		*	*			*					
KAŞAN	GOZARE NO		*			*						
ISFAHAN	RENAN			*								
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*			*E					
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*								
ISFAHAN	CENNET		*									
KAŞAN	FİN		*									
SENENDEC	HAN		*									
SENENDEC	ŞİŞE			*							*k	
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*									
SAKKIZ	KALENDER		*						*			
SAKKIZ	HACI SALİH		*									
ERAK	DÖRT İKLİM				*	*E						
ERAK	İBRAHİMABAD			*								
ERAK	HACI REBİ		*									
AŞTİYAN	KÖHNE		*									
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE			*								
TAHRAN	GOLŞEN		*									
TAHRAN	KEN			*								
TAHRAN	NEVVAB		*									
TAHRAN	KETHUDA			*								
YEZD	EBUL MEALİ			*								
ZARÇ	ZARÇ		*									
YEZD	GOLŞEN			*								*E
YEZD	HAN		*									
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*				*					
YEZD	FERT			*								
ZENCAN	HACI DADAŞ		*									
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*									
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*			*						
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*									
HÜRREMDERE	YANYAN		*						*			
ZENCAN	GOŞA		*									
12	70	4	49	17	1							

K: Kadınlar Bölümü
E: Erkekler Bölümü

Tablo 3.2. Hamamların Soğukluk Tipolojisi

ŞEHİR	**HAMAM ADI**	**Soğukluk Sayısı**				**PLANTİPİ**			
		-	1	2	3	**Kare**	**6 Gen**	**12 Gen**	**Çok Ayaklı**
						2 Eyvanlı	6 Eyvanlı	6 Eyvanlı	
URMİYE	İTTİHADİYE		*						
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD		*						
HOY	MUHAMMED BEG		*						
URMİYE	TECELLİ		*						
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*						
CULFA	KÜRDEŞT		*						
TEBRİZ	NOBER		*						
TEBRİZ	NEZAFET		*						
ŞEBSTER	İKİZLER			*					
ŞEBSTER	GEMBER		*					*	
MERAGA	ÇAHARSUG		*						
MERAGA	HACI GAFAR		*						
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*						
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*						
HALHAL	NESR		*						
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*						
NEMİN	MUHAMMEDYAN		*						
ERDEBİL	PİR ZERGER		*						
MEŞKİN	EDİL		*						
ŞİRAZ	VEKİL		*						
DARAB	TEVEKKÜL		*						
EŞKONAN	ALİHAN		*						
ŞİRAZ	GURHANE		*						
FİRUZABAD	MEYMEND		*						
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*						
REŞT	HACI		*						
REŞT	GÜLŞEN	*							
SOMEİSARA	KESMA	*							
ŞEFT	KOMSAR	*							
SİYAHKEL	DEĞLEMAN	*							
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB			*					
NEHAVEND	GOLŞEN		*						
HAMEDAN	YAHUDİLER		*						
TUYİSERKAN	ZEREHAN			*			*E		

HAMEDAN	ZERABİ			*					
HAMEDAN	KALE			*					
KAŞAN	SULTAN AHMED			*					
KAŞAN	HAN		*	*					
KAŞAN	GOZARE NO		*						
ISFAHAN	RENAN			*					*E
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*					
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*					
ISFAHAN	CENNET		*						
KAŞAN	FİN		*			*			
SENENDEC	HAN		*						
SENENDEC	ŞİŞE			*					
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*						
SAKKIZ	KALENDER		*						
SAKKIZ	HACI SALİH		*						
ERAK	DÖRT İKLİM				*				
ERAK	İBRAHİMABAD			*					
ERAK	HACI REBİ		*						
AŞTİYAN	KÖHNE		*						
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE			*					
TAHRAN	GOLŞEN		*						
TAHRAN	KEN			*					
TAHRAN	NEVVAB		*						
TAHRAN	KETHUDA			*					
YEZD	EBUL MEALİ			*					
ZARÇ	ZARÇ		*						
YEZD	GOLŞEN			*					
YEZD	HAN		*						
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*						
YEZD	FERT			*					
ZENCAN	HACI DADAŞ		*						
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*						
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*						
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*						
HÜRREMDERE	YANYAN		*						
ZENCAN	GOŞA		*						
12	70	4	49	17	1				

K: Kadınlar Bölümü
E: Erkekler Bölümü

3.2.2. Heşti

İran hamamlarında heşti olarak adlandırılan bu bölüm soğuluk ile giriş arasında yer alan bir geçiş mekanıdır. Anadolu hamamlarında bölüm olarak bulunmaz ama soğuk iklimlerde nadiren kullanılmıştır. Heştinin üzeri kubbe, tonoz ve düz tavan ile örtülmüştür. Tez konusu oluşturan incelenen İran hamamlarında heşti sekizgen planlı, altıgen planlı, dikdörtgen planlı, kare planlı, koridor şeklinde ve düzensiz bir plan vermeyen olmak üzere altı tip göstermektedir.

Hoy Muhammed Beg ve Ali Mustafa Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Meraga Çaharsug ve Şeyhul İslam Hamamı, Erdebil Üç Dükkan Hamamı, Halhal Nesr Hamamı, Şiraz Vekil Hamamı, Nehavend Hacı Torab Hamamı, Hamedan Yahudiler, Zerabi ve Kale Hamamları, Kaşan Sultan Ahmet, Han, Gozere Nu ve Fin Hamamları, Isfahan Renan Hamamı, Senendec Han, Şişe, İki Hazine ve Kalender Hamamları, Erak Dört İklim Hamamı, Tahran Nevvab Hamamı, Yezd Ebul Meali ve Golşen Hamamı, Zencan Hacı Dadaş, Zerrinrut ve Goşa Hamamlarının heşti bölümleri sekizgen planlıdır. (Tablo 3.3).

Isfahan Aliguli Ağa Hamamının Erkekler Bölümü ve Şah Hamamları, Simnan Pehne Hamamı, Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamının Kadınlar bölümü ve Kaçar Hamamları, Senendec Vekil ve Abdulhalik Hamamları, Hamedan Hacı Hamamı'nın heşti bölümleri sekizgen planlı bir şema yansıtmaktadır.

Erdebil İbrahimabad Hamamı, Isfahan Renan ve Komşeçe Hamamlarının heşti bölümleri altıgen plan yapısı göstermektedir (Tablo 3.3).

Kaşan Muhteşem Hamamının Erkekler Bölümü ve Kirman Genc Alihan Hamamı'nın heşti bölümü altıgen planlı bir şema yansıtmaktadır.

Urmiye İttihadiye ve Muhammedabad Hamamları, Tebriz Nober, Nezafet Hamamları, Şebster Gamber Hamamı, Meraga Hacı Gaffar Hamamı, Meşkinşehr Edil Hamamı, Şiraz Alihan, Gürhan, Meymend ve Nezer Alihan Hamamı, Reşt Hacı Hamamı, Hamedan Zerehan, Yahudiler ve Zerabi Hamamı, Isfahan Komşeçe, Çadegan ve Cennet Hamamları, Tahran Golşen Hamamı, Yezd Ebul Meali ve Fert Hamamları, Zencan Hacı İbrahim ve Yanyan Hamamlarının heşti bölümleri dikdörtgen planlıdır (Tablo 3.3).

Erdebil Ağa Nagi Hamamı, Isfahan Husru Ağa Hamamı, Mahabat Hacı Mirza Resul ve Lec Hamamları, Urmiye Mahmudabad, Gıpam ve Goruhlu Hamamları, Erak Şehitler Mahallesi Hamamı, Yezd Kemaliye ve Hamedan Bahar Hamamı'nın heşti bölümü dikdörtgen planlı yapıdadır.

Erdebil Pir Zerger Hamamı, Erak İbrahimabad ve Hacı Rebi Hamamlarının heşti bölümleri kare planlıdır. (Tablo 3.3).

Bender Abbas Gelledari Hamamı, Hamedan Şurin Hamamı ve Zencan Hüseyiniye Hamamı'nın heşti bölümü kare planlıdır.

Urmiye Tecelli Hamamı, Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı, Hamedan Golşen ve Kale Hamamları, Kaşan Sultan Ahmet Hamamı, Sakkız Hacı Salih Hamamı, Erak Köhne ve İbrahimabad Hamamları, Tahran Gevamuddoğlu, Ken ve Kethuda Hamamları, Yezd Zarç, Golşen, Han, Hacı Muhammed ve Fert Hamamları, Zencan Ferraş Başı Hamamlarının heşti bölümleri koridor şeklindedir (Tablo 3.3).

Isfahan Aliguli Ağa Hamamının Kadınlar Bölümü ve Şazde Hamamları, Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamı Erkekler Bölümü, Kaşan Büyük Fin Hamamı, Tahran Paminar, Hamedan, Gurve Hamamları, Yezd Bağ, Şeyhdad ve Mihr Riz Hamamlarının heşti bölümleri koridor şeklindedir.

Erdebil Muhammedyan Hamamı, Şiraz Tevekkül Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu Hamamlarının heşti bölümleri düzensiz plan yansıtmaktadır (Tablo 3.3).

Zencan Mirli Hamamı, Yezd Yagubi ve Kosneviye Hamamlarının heşti bölümleri düzensiz planlıdır.

Tablo 3.3. Hamamlarının Heşti Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	HEŞTİ SAYISI				PLAN					
		3	2	1	-	8GEN	6GEN	DİKDÖRTGEN	KARE	KORİDOR	DÜZENSİZ
URMİYE	İTTİHADİYE			*				*			
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD			*				*			
HOY	MUHAMMED BEG			*		*					
URMİYE	TECELLİ			*						*	
URMİYE	ALİ MUSTAFA			*		*					
CULFA	KÜRDEŞT		*			*					
TEBRİZ	NOBER			*				*			
TEBRİZ	NEZAFET			*				*			
ŞEBSTER	İKİZLER		*					**			
ŞEBSTER	GEMBER			*				*			
MERAGA	ÇAHARSUG			*		*					
MERAGA	HACI GAFAR		*					*			
MERAGA	ŞEYH İSLAM			*		*					
ERDEBİL	İBRAHİMABAD			*			*				
HALHAL	NESR			*		*					
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN			*		*					
NEMİN	MUHAMMEDYAN			*							*
ERDEBİL	PİR ZERGER			*					*		
MEŞKİN	EDİL			*				*			
ŞİRAZ	VEKİL			*		*					
DARAB	TEVEKKÜL			*							*
EŞKONAN	ALİHAN			*				*			
ŞİRAZ	GURHANE			*				*			
FİRUZABAD	MEYMEND			*				*			
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN			*				*			
REŞT	HACI			*				*			
REŞT	GÜLŞEN				*						
SOMEİSARA	KESMA				*						
ŞEFT	KOMSAR				*						
SİYAHKEL	DEĞLEMAN				*						
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB		*			*				*	
NEHAVEND	GOLŞEN			*						*	
HAMEDAN	YAHUDİLER			*				*			
TUYİSERKAN	ZEREHAN		*			*		*			
HAMEDAN	ZERABİ		*			*		*			
HAMEDAN	KALE		*			*				*	
KAŞAN	SULTAN AHMED		*			*				*	
KAŞAN	HAN			*		*					
KAŞAN	GOZARE NO			*		*					
ISFAHAN	RENAN		*			*	*				
ISFAHAN	KOMŞEÇE		*				*	*			
ÇADEGAN	ÇADEGAN		*					**			

ISFAHAN	CENNET			*				*			
KAŞAN	FİN			*		*					
SENENDEC	HAN			*		*					
SENENDEC	ŞİŞE			*		*					
SENENDEC	İKİ HAZİNE			*		*					
SAKKIZ	KALENDER			*		*					
SAKKIZ	HACI SALİH				*						
ERAK	DÖRT İKLİM			*		*					
ERAK	İBRAHİMABAD		*						*	*	
ERAK	HACI REBİ			*					*		
AŞTİYAN	KÖHNE			*						*	
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE		*							*	*
TAHRAN	GOLŞEN			*				*			
TAHRAN	KEN		*							**	
TAHRAN	NEVVAB			*		*					
TAHRAN	KETHUDA			*						*	
YEZD	EBUL MEALİ		*			*		*			
ZARÇ	ZARÇ			*						*	
YEZD	GOLŞEN		*			*				*	
YEZD	HAN			*						*	
ERDEKAN	HACI MUHAMMED			*						*	
YEZD	FERT		*					*		*	
ZENCAN	HACI DADAŞ		*			**					
ZENCAN	HACI İBRAHİM			*				*			
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD			*		*					
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI			*						*	
HÜRREMDERE	YANYAN			*				*			
ZENCAN	GOŞA			*		*					
12	70	0	18	47	5	29	3	26	3	18	3

3.2.3. Ilıklık

İncelenen dönem İran hamamlarında ılıklık, soğukluk bölümü ile sıcaklık bölümü arasında bir mekandır. Ilıklığın girişi ile çıkış kapıları karşılıklı değildir. Genellikle tuvaletler bu bölümde yer almaktadır. İran hamamlarında bu bölüm bezemeli değildir[245]. İncelenen hamamlarda ılıklık sekizgen planlı, dikdörtgen planlı, kare planlı, koridor şeklinde ve düzensiz bir plan vermeyen olmak üzere beş tip belirlenmiştir.

Hoy Muhammedbeg Hamamı, Urmiye Ali Mustafa Hamamı, Culfa Kürdeşt Hamamı, Şiraz Vekil ve Tevekkül Hamamı, Reşt Golşen Hamamı, Nehavend Hacı Ağa Torab Hamamı, Hamedan Kale Hamamı, Kaşan Han ve Gozere No Hamamı, Isfahan Renan Hamamı, Senendec Han, Şişe ve İki Hazine Hamamları, Sakkız Hacı Salih Hamamı, Erak Dört İklim ve Hacı Rebi Hamamı, Yezd Ebul Meali ve Golşen Hamamı, Zencan Hacı İbrahim, Ferraşbaşı ve Goşa Hamamlarında sekizgen plan uygulanmıştır (Tablo 3.4).

Erdebil Ağa Nagi Hamamı, Simnan Pehne Hamamı, Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamının Erkekler Bölümü, Kaşan Muhteşem Hamamının Erkekler Bölümü, Urmiye Goruhlu Hamamı, Erak Şehitler Mahallesi Hamamı, Kürdistan Gurve Hamamı, Senendec Vekil Hamamı ve Hamedan Şurin Hamamı'nın ılıklık bölümü sekizgen planlı yapıdadır.

Şebster İkizler Hamamı, Meraga Çaharsug ve Şeyhül İslam Hamamı, Halhal Nesr Hamamı, Meşkinşehr Edil Hamamı, Firuzabad Meymend Hamamı, Reşt Değleman Hamamı, Isfahan Komşeçe Hamamı, Senendec Kalender Hamamı, Erak Köhne Hamamı, Tahran Kethuda Hamamı Yezd Hacı Muhammed Hamamı, Zencan Hacı Dadaş Hamamlarında dikdörtgen plan görülmektedir (Tablo 3.4).

Isfahan Aliguli Ağa ve Şah Hamamları, Bender Abbas Geledari Hamamı, Kirman Genc Alihan Hamamı, Mahabat Hacı Mirza Resul Hamamı, Maku Köhne Hamam, Urmiye Gıpam Hamamı, Senendec Abdulhalik Hamamı, Yezd Yagubi Hamamı, Hamedan Hacı Hamamı ve Kazvin Kaçar Hamamı'nın ılıklığı dikdörtgen planlıdır.

Meraga Hacı Gaffar Hamamında kare plan uygulanmıştır (Tablo 3.4).

---

[245] Parsi, 102.

Isfahan Hosru Ağa ve Urmiye Mahmudabad Hamamları'nın ılıklık bölümü kare planlı yapıdadır.

Urmiye İttihadiye, Mahmudabad ve Tecelli Hamamı, Tebriz Nober ve Nezafet Hamamları, Şebster Ganber Hamamı, Erdebil İbrahimabad, Üç Dükkan ve Pir Zerger Hamamları, Şiraz Muhammedyan ve Nezer Ali Han Hamamları, Reşt Hacı, Kesma ve Komsar Hamamları, Hamedan Golşen, Zerehan, Yahudiler, Zerabi ve Kale Hamamları, Kaşan Sultan Ahmet ve Fin Hamamları, Isfahan Komşeçe ve Çadegan Hamamları, Erak Dört İklim ve İbrahimabad Hamamları, Tahran Ken ve Kethuda Hamamları, Yezd Ebulmeali, Zarç, Han ve Fert Hamamları, Zencan Zerrinrut ve Yanyan Hamamlarında koridor plan uygulanmıştır (Tablo 3.4).

Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamının Kadınlar Bölümü, Kaşan Büyük Fin Hamamı, Yezd Şeyhdad, Hacı Abdulhüseyin ve Mihr Riz Hamamları, Hamedan Bahar ve Gorve Hamamları, Zencan Hüseyiniye Hamamı ve Isfahan Şazde Hamamı'nın ılıklık bölümü koridor planlı bir şema yansıtmaktadır.

Isfahan Cennet Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu, Golşen ve Nevvab Hamamlarında düzensiz plan görülmektedir (Tablo 3.4).

Tahran Pamenar, Yezd Kemaliye ve Kosneviye Hamamları, Zencan Mirli ve Isfahan Hazret Hamamı'nın ılıklık bölümü düzensiz planlı yapıdadır.

Tablo 3.4. Hamamların Ilıklık Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	Ilıklık Sayısı				PLAN						
		-	1	2	3	8GEN	6GEN	DİKDÖRTGEN	KARE	KORİDOR	DÜZENSİZ	TUVALET
URMİYE	İTTİHADİYE		*							*		-
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD		*							*		*
HOY	MUHAMMED BEG		*			*						*
URMİYE	TECELLİ		*							*		-
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*			*						*
CULFA	KÜRDEŞT		*			*						*
TEBRİZ	NOBER		*							*		*
TEBRİZ	NEZAFET		*							*		*
ŞEBSTER	İKİZLER			*				**				**
ŞEBSTER	GEMBER		*							*		-
MERAGA	ÇAHARSUG		*					*				*
MERAGA	HACI GAFAR		*						*			*
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*					*				-
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*							*		-
HALHAL	NESR		*					*				*
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*							*		*
NEMİN	MUHAMMED YAN	*										-
ERDEBİL	PİR ZERGER		*							*		*
MEŞKİN	EDİL		*					*				*
ŞİRAZ	VEKİL		*			*						*
DARAB	TEVEKKÜL		*			*						*
EŞKONAN	ALİHAN	*										-
ŞİRAZ	GURHANE		*							*		*
FİRUZABAD	MEYMEND		*					*				*
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*							*		*
REŞT	HACI		*							*		*
REŞT	GÜLŞEN		*			*						-
SOMEİSARA	KESMA		*							*		*
ŞEFT	KOMSAR		*							*		*
SİYAHKEL	DEĞLEMAN		*					*				-
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB			*		**						**
NEHAVEND	GOLŞEN		*							*		*
HAMEDAN	YAHUDİLER		*							*		*
TUYİSERKAN	ZEREHAN			*						**		**
HAMEDAN	ZERABİ			*						**		*
HAMEDAN	KALE			*		*				*		*
KAŞAN	SULTAN AHMED		*							*		*

KAŞAN	HAN		*			*						*
KAŞAN	GOZARE NO		*			*						*
ISFAHAN	RENAN			*		**						**
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*				*		*		**
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*						**		**
ISFAHAN	CENNET		*								*	*
KAŞAN	FİN		*							*		*
SENENDEC	HAN		*			*						*
SENENDEC	ŞİŞE		*			*						*
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*			*						*
SAKKIZ	KALENDER		*					*				-
SAKKIZ	HACI SALİH		*			*						*
ERAK	DÖRT İKLİM				*	**				*		***
ERAK	İBRAHİMABAD			*						**		*
ERAK	HACI REBİ		*			*						*
AŞTİYAN	KÖHNE		*					*				-
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE		*								*	*
TAHRAN	GOLŞEN		*								*	*
TAHRAN	KEN			*						**		*
TAHRAN	NEVVAB		*								*	*
TAHRAN	KETHUDA			*				*		*		-
YEZD	EBUL MEALİ			*		*				*		**
ZARÇ	ZARÇ		*							*		-
YEZD	GOLŞEN			*		**						**
YEZD	HAN		*							*		*
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*					*				*
YEZD	FERT			*						**		*
ZENCAN	HACI DADAŞ		*					*				*
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*			*						*
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*							*		*
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*			*						*
HÜRREMDERE	YANYAN		*							*		*
ZENCAN	GOŞA		*			*						*
12	70	2	53	14	1	26	-	14	1	38	4	67

3.2.4. Sıcaklık

İncelenen dönem İran hamamlarında sıcaklık hücre ve temizlik mekanları bulunan ortası havuzlu asıl yıkanmanın gerçekleştiği bir mekandır. Bu bölümde bezemeye az yer verilmiştir. Kaşan Fin hamamında olduğu gibi bazen göbek taşıda görülebilmektedir. İncelenen hamamlarda sıcaklık bölümünde dikdörtgen planlı, sekizgen planlı, kare planlı ve düzensiz bir şema vermeyen olmak üzere dört tip tespit edilmiştir. İran dönem hamamlarında en yaygın sıcaklık tipini dikdörtgen plan oluşturmaktadır. Şema kendi içerisinde eyvan sayısına göre alt tiplerde gruplandırılmıştır.

Sıcaklığık yıkanmak ve temizlenmek amacı ile kullanılır. Sıcaklıkta hücreler ve bazen temizlenme odası yer almaktasdır. İran'daki hamamların sıcaklığının ortasında bir havuz bulunmaktadır. Sıcaklık plan tipi olarak yukarıdaki tabloda tamamen açıklanmıştır. Genellikle sekizgen, dikdörtgen ve kare planlı olup bazen de düzensiz planlı olarak yapılmıştır. Bu sıcaklıklarda nadiren göbek taşıda kullanılmaktadır. Sıcaklık bölümü daha sıcak ve nemli olduğu için burada süsler daha az kullanılmıştır. Sıcaklık plan tipi bakımından beş grupta incelenir.

3.2.4.1. Merkezi Planlı:

Bu tezde çalıştığımız İran Hamamlarının sıcaklıklarında en çok kullanılan plan tipidir. Şiraz Vekil, Nezer Alihan, Gurhan, Alihan ve Tevekkül Hamamları, İsfahan Renan Hamamının Erkekler Bölümü, Kaşan Han, Gozare No ve Sultan Ahmet Hamamı'nın Erkekler Bölümü, Yezd Zarç, Han, Hacı Muhammed ve Ebul Meali Hamamının Erkekler Bölümü, Zencan Zerrinrut ve Hacı Dadaş Hamamları, Senendec İki Hazine, Han ve Şişe Hamamı'nın Erkekler Bölümü, Sakkız Hacı Salih Hamamı, Erak Hacı Rabi, İbrahimabad Hamamı'nın Erkekler ve Kadınlar Bölümü ve Dört İklim Hamamı'nın Erkekler Bölümü, Erdebil Üç Dükkan, Edil ve Nesr Hamamları, Urmiye Ali Mustafa ve İttihadiye Hamamları, Hoy Muhammed Bey Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Meraga Çaharsug Hamamı, Tebriz Nober ve Nezafet Hamamı, Hamedan Golşen, Zerehan, Zerabi Hamamının Erkekler Bölümü ve Gale Hamamının Erkekler Bölümü, Nehavend Hacı Ağa Turab Hamamı, Tahran Golşen Hamamı'nın sıcaklık bölümü merkezi planlıdır.(Tablo 3.5).

Kaşan Büyük Fin Hamamı, Mir İmad Hamamı, Isfahan Ali Guli Han Hamamı'nın Erkekler Bölümü, Urmiye Han Bey Hamamı, Şiraz Han Hamamı ve Seedabad Hamamı, Tahran Kıble Hamamı ve Pamenar Hamamı, Semnan Pehne Hamamı, Kirman Genc Alihan Hamamı, Tebriz Serheng Mirza Mehdi, Vezie ve No Bahar Hamamı, Senendec Gere, Vekil, Abdulhalik Hamamı, Yezd Kemaliye, Şeyhdard, Hacı Abdul Hüseyin Hamamı, Hamedan Şurin, Hacı, Mehrişad, Muasır Hamamları, Zencan Hoyin Hamamı'nın sıcaklık bölümü merkezi planlı bir şema yansıtmaktadır.

3.2.4.2. Dört Eyvanlı Planlı:

3.2.4.2.1. İki Eyvanlı Plan Tipi:

Tahran Gevamuddoğlu Hamamının Kadınlar Bölümü, Hamedan Zerabi Hamamının Kadınlar Bölümü, Meraga Hacı Gaffar Hamamı, Isfahan Çadegan Hamamının Kadınlar ve Erkekler Bölümü ve Komşeçe Hamamının Erkekler Bölümü, Yezd Golşen Hamamının Erkekler ve Kadınlar Bölümü ve Fert Hamamı'nın Erkekler Bölümü'nün sıcaklık bölümü iki eyvanlı plan tipini yansıtmıştır (Tablo 3.5).

Bu şema İran'da Isfahan Derdeşt Hamamı, Urmiye Ahmedabad, Ahmedabadı Sufla ve Goruhlu Hamamları, Erdebil Ağa Nagi Hamamı, Yezd Şeyhdard Hamamı, Bender Abbas Gelledari Hamamı, Tebriz Çerendab ve Bahar Hamamlarında uygulanmıştır.

3.2.4.2.2. Üç Eyvanlı Plan Tipi:

Yezd Golşen Hamamının Kadınlar Bölümü, Tahran Gevamuddoğlu Hamamının Erkekler Bölümü, Reşt Değleman ve Haci Hamamı, Sakkız Kalender Hamamı, Hamedan Yahudiler Hamamının Kadınlar Bölümü, Urmiye Mahmudabad Hamamı, Erdebil İbrahimabad Hamamı, Isfahan Komşeçe Hamamının Kadınlar Bölümü, Şebster Kanber Hamamı, Tahran Nevvab Hamamı, Aştiyan Köhne Hamamın sıcak bölümünde üç eyvanlı plan tipi uygulanmıştır (Tablo 3.5).

Bu şema İran'da, Kaşan Muhteşem Hamamının Erkekler Bölümü, Serdeşt Eski Hamam, Senedec Selahi Hamamı, Tahran Küçük Senu Hamamı, Zencan Huseyiniyye Hamamı'nda uygulanmıştır.

3.2.4.2.3. Dört Eyvanlı Plan Tipi:

Meraga Şeyhislam Hamamı, Şiraz Meymend Hamamı, Erdebil Pir Zerger Hamamı, Zencan Ferraşbaşı ve Goşa Hamamı, Reşt Kesma Hamamı, Erak Dört İklim Hamamının Kadınlar Bölümü, Tahran Ken Hamamının Kadınlar bölümü Dört eyvanlı şemayı yansıtmaktadır (Tablo 3.5).

Bu şema İran'da, Tebriz Mehdihan Hamamı ve Gulabi Hamamı, Urmiye Mirza Resul Gıpam ve Goruhlu Hamamı, Mahabat Lec Hamamı, Serdeşt Purnac Hamamı, Erak Şehitler Mahallesi Hamamı ve Köhne Hamam, Senedec Yasukent Hamamı, Reşt Köhne Kuye Hamamı, Tahran Efce Hamamı, Hamedan Gere Hamam, Zencan Hacı İbrahim Hamamı'da uygulanmıştır.

3.2.4.3. Sekiz İstinadlı:

İncelenen dönem hamamlarında sıcaklık bölümlerinde bu tipe sadece Lahican Golşen hamamında rastlanmaktadır (Tablo 3.5).

Bu şema İran'da, Isfahan Ali Gulihan Hamamının Erkekler Bölümü ve Husru Ağa Hamamı, Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamının Erkekler Bölümü'nde uygulanmıştır.

3.2.4.4. Tek Kubbeli:

3.2.4.4.1. Kare Planlı Tek Kubbeli:

Kaşan Fin Hamamı, Şebster İkizler Hamamı, Erak Dört İklim Hamamının Kadınlar Bölümü'nde kare planlı tek kubbeli şema yansıtılmaktadır (Tablo 3.5).

3.2.4.4.2. Dikdörtgen Planlı Tek Kubbeli:

Kaşan Sultan Ahmet Hamamının Kadınlar Bölümü, Senedec Şişe Hamamının Kadınlar Bölümü, Reşt Kesma Hamamı, Nehaven Hacı Ağa Turab Hamamının Kadınlar Bölümü Hamedan Kale Hamamının Kadınlar Bölümü, İsfahan Komşece

Hamamının Kadınlar Bölümü, Tahran Ken Hamamının Kadınlar Bölümü ve Kethuda Hamamının Kadınlar Bölümü'nde dikdörtgen planlı tek kubbeli şema uygulanmıştır (Tablo 3.5).

3.2.4.4.3. Sekizgen Planlı Tek Kubbeli:

Yezd Fert Hamamının Kadınlar Bölümü ve Ebul Meali Hamamının Kadınlar Bölümü, Hamedan Yahudiler Hamamının Erkekler Bölümü'nde bu şema uygulanmıştır (Tablo 3.5).

3.2.4.5. Sekizgen Planlı Tip:

3.2.4.5.1. Sekizgen Planlı İki Eyvanlı:

Isfahan Cennet Hamamı, Zencan Hacı İbarahim Hamamı, Tahran Kethuda Hamamının Erkekler Bölümü'nde sekizgen planlı iki eyvanlı şema yansıtılmaktadır.

3.2.4.5.2. Sekizgen Planlı Üç Eyvanlı:

Zencan Yanyan Hamamı, Erak Dört İklim Hamamının Yahudiler Bölümü'nde sekizgen planlı üç eyvanlı şema uygulanmıştır (Tablo 3.5).

3.2.4.5.3. Sekizgen Planlı Sekiz Eyvanlı:

Urmiye Tecelli Hamamı'nda sekizgen planlı sekiz eyvanlı şema yansıtılmaktadır.

Tablo 3.5. Hamamların Sıcaklık Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	Sıcaklık Sayısı				PLAN				
		-	1	2	3	Merkezi	Eyvan Sayısı			8 İstinatlı
							2 Eyvanlı	3 Eyvanlı	4 Eyvanlı	8 gen
URMİYE	İTTİHADİYE		*			*				
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD		*					*		
HOY	MUHAMMED BEG		*			*				
URMİYE	TECELLİ		*							
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*			*				
CULFA	KÜRDEŞT		*			*				
TEBRİZ	NOBER		*			*				
TEBRİZ	NEZAFET		*			*				
ŞEBSTER	İKİZLER			*						
ŞEBSTER	GEMBER		*					*		
MERAGA	ÇAHARSUG		*			*				
MERAGA	HACI GAFAR		*				*			
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*						*	
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*					*		
HALHAL	NESR		*			*				
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*			*				
NEMİN	MUHAMMEDYAN	*								
ERDEBİL	PİR ZERGER		*						*	
MEŞKİN	EDİL		*			*				
ŞİRAZ	VEKİL		*			*				
DARAB	TEVEKKÜL		*			*				
EŞKONAN	ALİHAN		*			*				
ŞİRAZ	GURHANE		*			*				
FİRUZABAD	MEYMEND		*						*	
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*			*				
REŞT	HACI		*						*	
REŞT	GÜLŞEN		*							*
SOMEİSARA	KESMA		*						*	
ŞEFT	KOMSAR		*							
SİYAHKEL	DEĞLEMAN		*					*		
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB			*		E*				
NEHAVEND	GOLŞEN		*			*				
HAMEDAN	YAHUDİLER		*			*				
TUYİSERKAN	ZEREHAN			*				K*		
HAMEDAN	ZERABİ			*		E*	K*			

HAMEDAN	KALE			*		E*				
KAŞAN	SULTAN AHMED			*		E *				
KAŞAN	HAN		*			*				
KAŞAN	GOZARE NO		*			*				
ISFAHAN	RENAN			*		E,K *				
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*			E*			
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*			E *			
ISFAHAN	CENNET		*							
KAŞAN	FİN		*							
SENENDEC	HAN		*			*				
SENENDEC	ŞİŞE			*		E*				
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*			*				
SAKKIZ	KALENDER		*					*		
SAKKIZ	HACI SALİH		*			*				
ERAK	DÖRT İKLİM				*	E *			K*	
ERAK	İBRAHİMABAD			*		E,K *				
ERAK	HACI REBİ		*			*				
AŞTİYAN	KÖHNE		*					*		
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE			*			K*	E*		
TAHRAN	GOLŞEN		*			*				
TAHRAN	KEN			*					E*	
TAHRAN	NEVVAB		*					*		
TAHRAN	KETHUDA			*						
YEZD	EBUL MEALİ			*		E*				
ZARÇ	ZARÇ		*			*				
YEZD	GOLŞEN			*			E, K *			
YEZD	HAN		*			*				
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*			*				
YEZD	FERT			*			E*			
ZENCAN	HACI DADAŞ		*			*				
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*							
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*			*				
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*						*	
HÜRREMDERE	YANYAN		*							
ZENCAN	GOŞA		*						*	
12	70	1	51	17	1					

Tablo 3.5. Hamamların Sıcaklık Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	Sıcaklık Sayısı				PLAN					
		-	1	2	3	Tek kubbeli			8 Gen		
						Kare	Dikdört gen	8 gen	2 Eyvanlı	3 Eyvanlı	8 Eyvanlı
URMİYE	İTTİHADİYE		*								
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD		*								
HOY	MUHAMMED BEG		*								
URMİYE	TECELLİ		*								*
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*								
CULFA	KÜRDEŞT		*								
TEBRİZ	NOBER		*								
TEBRİZ	NEZAFET		*								
ŞEBSTER	İKİZLER			*		EK*					
ŞEBSTER	GEMBER		*								
MERAGA	ÇAHARSUG		*								
MERAGA	HACI GAFAR		*								
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*								
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*								
HALHAL	NESR		*								
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*								
NEMİN	MUHAMMEDYAN	*									
ERDEBİL	PİR ZERGER		*								
MEŞKİN	EDİL		*								
ŞİRAZ	VEKİL		*								
DARAB	TEVEKKÜL		*								
EŞKONAN	ALİHAN		*								
ŞİRAZ	GURHANE		*								
FİRUZABAD	MEYMEND		*								
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN		*								
REŞT	HACI		*								
REŞT	GÜLŞEN		*				*				
SOMEİSARA	KESMA		*								
ŞEFT	KOMSAR		*				*				
SİYAHKEL	DEĞLEMAN		*								
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB			*			K*				
NEHAVEND	GOLŞEN		*								
HAMEDAN	YAHUDİLER		*								
TUYİSERKAN	ZEREHAN			*				E*			
HAMEDAN	ZERABİ			*							

HAMEDAN	KALE			*			K*				
KAŞAN	SULTAN AHMED			*			K*				
KAŞAN	HAN		*								
KAŞAN	GOZARE NO		*								
ISFAHAN	RENAN			*							
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*			K*				
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*			K*				
ISFAHAN	CENNET		*						*		
KAŞAN	FİN		*			*					
SENENDEC	HAN		*								
SENENDEC	ŞİŞE			*			K*				
SENENDEC	İKİ HAZİNE		*								
SAKKIZ	KALENDER		*								
SAKKIZ	HACI SALİH		*								
ERAK	DÖRT İKLİM				*	K*				Y*	
ERAK	İBRAHİMABAD			*							
ERAK	HACI REBİ		*								
AŞTİYAN	KÖHNE		*								
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE			*							
TAHRAN	GOLŞEN		*								
TAHRAN	KEN			*			K*				
TAHRAN	NEVVAB		*								
TAHRAN	KETHUDA			*			K*		E*		
YEZD	EBUL MEALİ			*				K*			
ZARÇ	ZARÇ		*								
YEZD	GOLŞEN			*							
YEZD	HAN		*								
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*								
YEZD	FERT			*				K*			
ZENCAN	HACI DADAŞ		*								
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*						*		
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD		*								
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*								
HÜRREMDERE	YANYAN		*							*	
ZENCAN	GOŞA		*								
12	70	1	51	17	1						

3.2.5. Hazine

Hazine bölümünün amacı sıcak suyun depolanması ve buhar ile tenin yumuşamasını sağlamaktır[246]. Yıkanmadan önce belirli bir süre hazinede durulur ve ten yumuşadıktan sonra sıcaklıkta yıkanılır. İran hamamlarında genellikle tek hazine bölümü bulunmaktadır. Bazen iki hazine ve nadirende üç hazine bulunmaktadır. Tek hazineli olan hamamda sadece sıcak su, iki hazineli olan hamamda sıcak su ve soğuk su, üç hazineli olan hamamda sıcak su, soğuk su ve ılık su bulunur. İran Hamamları hazine sayısı bakımından dört grupta incelenir.

3.2.5.1. Hazine Sayısı

3.2.5.1.a. Tek Hazineli

Urmiye İttihadiye, Tecelli, Ali Mustafa Hamamları, Tebriz Nober ve Nezafet Hamamları, Şebister Kanber Hamamı, Meraga Çaharsug, Hacı Gaffar ve Şeyhul İslam Hamamları, Erdebil İbrahimabad, Nesr ve Üç Dükkan Hamamları, Şiraz Alihan ve Meymend Hamamları, Reşt Hacı, Kesma, Komsar, Değleman Hamamları, Hamedan Golşen, Zerehan Hamamları, Kaşan Han, Gozere No, ve Fin Hamamları, İsfahan Cennet Hamamı, Senendec Han, Kalender Hamamları, Sakkız Hacı Salih Hamamı, Erak Köhne Hamamı, Tahran Golşen, Ken ve Kethuda Hamamları, Yezd Zarç, Han ve Hacı Muhammet Hamamı, Zencan Hacı İbrahim, Ferraş Başı ve Yanyan Hamamları tek hazinelidir (Tablo 3.6).

Erdebil Ağa Nagi Hamamı, Isfahan Hosru Ağa, Aliguli Ağa ve Şah Hamamları, Bender Abbas Gelledari Hamamı, Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamı, Kaşan Muhteşem ve Büyük Fin Hamamları, Mahabat Hacı Mirza Resul ve Lec Hamamları, Maku Köhne Hamam, Urmiye Mahmudabad, Gıpam ve Goruhlu Hamamları, Erak Şehitler Mahallesi Hamamı, Kürdistan Gorve Hamamı, Senendec Vekil Hamamı, Yezd Yagubi Hamamı, Hamedan Bulur ve Gorve Hamamları, Zencan Hüseyiniyye ve Mirli Hamamları tek hazinelidir.

3.2.5.1.b. İki Hazineli

Şebister İkizler Hamamı, Halhal Edil Hamamı, Şiraz Tevekkül ve Nezer Alihan Hamamları, Hamedan Hacı Ağa Torab, Yahudiler, Zerabi ve Kale Hamamları, Kaşan Sultan Ahmet Hamamı, Isfahan Renan, Komşeçe ve Çadegan Hamamları, Senendec Şişe ve İki Hazine Hamamları, Erak Dört İklim ve Hacı Rebi Hamamları, Tahran Nevvab Hamamı, Yezd Ebul Meali, Golşen ve Fert Hamamları, Zencan Zerrinrut Hamamı tek hazinelidir (Tablo 3.6).

Semnan Pehne Hamamı, Yezd Kosneviye Hamamı Hamedan Şurin Hamamı, Kazvin Kaçar Hamamı iki hazinelidir.

3.2.5.1.c. Üç Hazineli

Urmiye Mahmudabad Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Şiraz Vekil Hamamı, Reşt Golşen Hamamı, Erak Dört İklim Hamamı ve Zencan Goşa Hamamı üç hazinelidir (Tablo 3.6).

3.2.5.1.d. Hazinesiz

Hoy Muhammedbeg Hamamı, Erdebil Muhammedyan ve Pir Zerger Hamamı, Şiraz Gurhan Hamamı, Erak İbrahimabad Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu Hamamı, Zencan Hacı Dadaş Hamamı hazinesizdir (Tablo 3.6).

3.2.5.2. Plan Tipine Göre

Plan tipine göre hazine üç grupta incelenir.

3.2.5.2.a. Dikdörtgen Planlı

Urmiye İttihadiye, Mahmudabad ve Tecelli Hamamları, Culfa Kürdeşt Hamamı, Tebriz Nezafet Hamamı, Şebster İkizler ve Ganber Hamamı, Meraga Cağarsug ve şeyhül İslam Hamamı, Erdebil İbrahimabad ve Edil Hamamları, Halhal Nesr Hamamı, Şiraz Vekil, Alihan, Meymend ve Nezeralihan ve Tevekkül Hamamları, Reşt Hacı, Kesma, Değleman ve Komsar Hamamları, Nehavend Hacı Ağa Torab, Hamedan Golşen, Yahudiler, Zerehan, Zerabi ve Kale Hamamları, Kaşan Sultan Ahmet, Gozere No ve Fin Hamamları, İsfahan Renan, Komşeçe, Çadegan ve Cennet Hamamları, Senendec Han, İki Hazine ve Şişe Hamamları, Erak'ın Dört İklim ve Hacı Rebi

Hamamları ve Köhne Hamamları, Tahran Golşen, Ken ve Nevvab Hamamları, Yezd Ebul Meali, Zarç, Fert ve Golşen Hamamları, Zencan Hacı İbrahim, Ferraşbaşı ve Goşa Hamamlarının hazinesi dikdörtgen planlıdır (Tablo 3.6).

Erdebil Ağa Nagi Hamamı Isfahan Hosru Ağa, Hazret, Şah ve Aliguli Ağa Hamamları, Bender Abbas Gelledari Hamamı, Semnan Pehne Hamamı, Kazvin Muhammet Rahim Han Hamamı, Kaşan Muhteşem ve Büyük Fin Hamamları, Kirman Genc Alihan Hamamı, Mahabat Hacı Mirza Resul Hamamı, Maku Köhne Hamam, Urmiye Mahmudabad, Gıpam ve Goruhlu Hamamları, Kürdistan Gorve Hamamı, Senendec Vekil Hamamı, Yezd Kosneviye ve Mehr Riz Hamamları, Hamedan Bulur, Şurin ve Gorve Hamamları, Zencan Hüseyiniye ve Mirli Hamamları ve Kazvin Kaçar Hamamı'nın hazinesi dikdörtgen plan yansıtmaktadır.

3.2.5.2.b. Kare Planlı

Urmiye Mahmudabad ve Ali Mustafa Hamamları, Culfa Kürdeşt Hamamı, Meraga Hacı Gaffar Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Erdebil Üç Dükkan Hamamı, Kaşan Han Hamamı, Senendec Şişe ve Kalender Hamamları, Sakkız Hacı Salih Hamamı, Tahran Nevvab ve Kethuda Hamamları, Yezd Ebul Meali, Golşen, Han ve Hacı Muhammed Hamamları, Zencan Zerrinrut ve Yanyan Hamamı'nın hazinesi kare planlıdır (Tablo 3.6).

Kazvin Muhammed Rahim Han Hamamının Kadınlar bölümü Mahabat Lec Hamamı, Yezd Şeyhdad Hamamının Kadınlar Bölümü, Yagubi ve Hacı Abdulhüseyin Hamamlarının hazinesi kare planlı bir şema yansıtmaktadır.

3.2.5.2.c. Sekizgen Planlı

Sekizgen planlı hazineliye örnek olarak, Reşt Golşen Hamamı, Isfahan Çadegan Hamamı bu gruba örnek olarak gösterilebilir (Tablo 3.6).

Erak Şehitler Mahallesi Hamamı'nın hazinesi sekizgen plan göstermektedir.

Tablo 3.6. Hamamların Hazine Tipolojisi

ŞEHİR	HAMAM ADI	Hazine Sayısı				PLAN			
		-	1	2	3	8GEN	6GEN	DİKDÖRT GEN	KARE
URMİYE	İTTİHADİYE		*					*	
MAHMUDABAD	MAHMUDABAD				*			*	**
HOY	MUHAMMED BEG	*							
URMİYE	TECELLİ		*					*	
URMİYE	ALİ MUSTAFA		*						*
CULFA	KÜRDEŞT				*			**	*
TEBRİZ	NOBER		*						*
TEBRİZ	NEZAFET		*					*	
ŞEBSTER	İKİZLER			*				**	
ŞEBSTER	GEMBER		*					*	
MERAGA	ÇAHARSUG		*					*	
MERAGA	HACI GAFAR		*						*
MERAGA	ŞEYH İSLAM		*					*	
ERDEBİL	İBRAHİMABAD		*					*	
HALHAL	NESR		*					*	
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN		*						*
NEMİN	MUHAMMED YAN	*							
ERDEBİL	PİR ZERGER	*							
MEŞKİN	EDİL			*				**	
ŞİRAZ	VEKİL				*			***	
DARAB	TEVEKKÜL			*				**	
EŞKONAN	ALİHAN		*					*	
ŞİRAZ	GURHANE	*							
FİRUZABAD	MEYMEND		*					*	
ŞİRAZ	NEZER ALİHAN			*				**	
REŞT	HACI		*					*	
REŞT	GÜLŞEN				*	** *			
SOMEİSARA	KESMA		*					*	
ŞEFT	KOMSAR		*					*	
SİYAHKEL	DEĞLEMAN		*					*	
NEHAVEND	HACIAĞA TORAB			*				**	
NEHAVEND	GOLŞEN		*					*	
HAMEDAN	YAHUDİLER		*					*	
TUYİSERKAN	ZEREHAN			*				**	
HAMEDAN	ZERABİ			*				**	
HAMEDAN	KALE			*				**	
KAŞAN	SULTAN			*				**	

	AHMED								
KAŞAN	HAN		*						*
KAŞAN	GOZARE NO		*					*	
ISFAHAN	RENAN			*				**	
ISFAHAN	KOMŞEÇE			*				**	
ÇADEGAN	ÇADEGAN			*		*		*	
ISFAHAN	CENNET		*					*	
KAŞAN	FİN		*					*	
SENENDEC	HAN		*					*	
SENENDEC	ŞİŞE			*				*	*
SENENDEC	İKİ HAZİNE			*				**	
SAKKIZ	KALENDER		*						*
SAKKIZ	HACI SALİH		*						*
ERAK	DÖRT İKLİM			*	*			*****	
ERAK	İBRAHİMABAD	*							
ERAK	HACI REBİ			*				**	
AŞTİYAN	KÖHNE		*					*	
TAHRAN	GEVAMUDDOĞLE	*							
TAHRAN	GOLŞEN		*					*	
TAHRAN	KEN		*					*	
TAHRAN	NEVVAB			*				*	*
TAHRAN	KETHUDA		*						*
YEZD	EBUL MEALİ			*				*	*
ZARÇ	ZARÇ		*					*	
YEZD	GOLŞEN			*				*	*
YEZD	HAN		*						*
ERDEKAN	HACI MUHAMMED		*						*
YEZD	FERT			*				**	
ZENCAN	HACI DADAŞ	*							
ZENCAN	HACI İBRAHİM		*					*	
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD			*					**
ZENCAN	FERRAŞ BAŞI		*					*	
HÜRREMDERE	YANYAN		*						*
ZENCAN	GOŞA				*			***	
12	70	7	37	21	6	4		73	20

3.3. MALZEME VE TEKNİK

İncelenen Zend ve Kaçar dönemi hamamlarında malzeme olarak tuğla, taş, mermer, ahşap ve alçı kullanılmıştır. Hamamların temel duvarları taştan, üst örtüleri ise genellikle tuğladan yapılmıştır.

3.3.1. Tuğla

İran hamamlarında ana malzeme tuğladır. İncelenen dönem hamamlarından Şiraz Alihan Hamamı ve Meymend Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Tahran Ken Hamamı Urmiye İttihadiye Hamamı, Erdebil Muhammedyan Hamamı dışında diğer bütün hamamların dış cephelerinde tuğla kullanılmıştır.

İncelenen hamamların tamamında üst örtüsü de tuğladan inşa edilmiştir. Sadece Şiraz Alihan Hamamının üst örtüsünde taş-tuğla almaşık sistem görülmektedir. Ayrıca Reşt Hacı Hamamının soğukluk bölümünün tavan kısmıda ahşaptandır.

Kaşan Fin Hamamı, Erdebil Pir Zerger, Hamedan Kale, İbrahimabad, Zencan Ferraşbaşı ve Yanyan Hamamı, Lahican Değleman Hamamı, Tahran Golşen ve Nevvab Hamamlarının zemininde tuğla kullanılmıştır.

Şiraz Nezer Alihan Hamamı, Meraga Şeyh İslam Hamamı, Senendec Şişe Hamamı, Yezd Fert ve Golşen Hamamı, Tahran gevamuddoğlu Hamamı, Erdebil Üç Dükkân Hamamı, Reşt Komsar Hamamı, Zencan Ferraşbaşı Hamamıi Sakkız Kalender Hamamı, Urmiye Mahmudabad Hamamı, Zencan Yanyan Hamamı ve Şebster Kanber Hamamında duvara bitişik payeler tuğladan yapılmıştır.

Zencan Hacı Dadaş Hamamının sıcaklığı, Senendec İki Hazine Hamamının soğukluğu, Yezd Han Hamamı, Meraga Çaharsug Hamamı Kaşan Sultan Ahmet Hamamı, Senendec Şişe Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Erdebil Pir Zerger Hamamı, Nesr Hamamı, Erak İbrahimabad Hamamı ve Isfahan Komşeçe Hamamında bağımsız payeler tuğla ile örülmüştür.

Ayrıca Senendec İki Hazine Hamamı, Kaşan Fin Hamamı, Şiraz Meymen Hamamı, Nehavend Hacı Ağa Turab Hamamı, Yezd Golşen Hamamı, Hamedan Kale Hamamı, Lahican Değleman Hamamlarının seki ve ayakkabı boşlukları da tuğladan yapılmıştır.

3.3.2. Taş

İncelenen dönem İran hamamlarında dış ve iç mimaride kullanılan bir diğer ana malzeme taştır.

Şiraz Alihan Hamamı ve Meymend Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Tahran Ken Hamamı Urmiye İttihadiye Hamamı, Erdebil Muhammedyan Hamamlarında taş beden duvarlarında görülmektedir.

Erdebil Muhammedyan Hamamı ve Edil Hamamı, Şiraz Vekil Hamamı, Senendec Han Hamamı ve Şişe Hamamı, Kaşan Han Hamamı ve Sultan Ahmet Hamamı, Isfahan Renan Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Turab Hamamı, Yezd Ebul Meali ve Zarç Hamamı, Erak Dört İklim Hamamlarında zemin taştan yapılmıştır.

Şiraz Vekil Hamamı, Kaşan Han Hamamı, Yezd Zarç Hamamı, Tebriz Nober ve Nezafet Hamamı, Kaşan Sultan Ahmet, Han ve Gozere No Hamamı, Zencan Zerrinrut, Goşa, Hacı İbrahim Hamamı, Isfahan Reanan Hamamı, Senendec, İki Hazine, Hacı Salih, Han ve Şişe Hamamı, Yezd Han, Golşen ve Ebul Meali Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Hoy Muhammed Bey Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Turab ve Zerabi Hamamı, Erak Dört İklim Hamamı, Erdebil Edil Nesr ve İbrahimabad Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu, Golşen, Kethuda ve Nevvab Hamamı, Meraga Hacı Gaffar Hamamı, Şebster İkizler ve Kanber Hamamı havuzlarıda taş malzemenin kullanıldığı bir diğer alandır.

Şiraz Vekil Hamamı, Zencan Zerrtinrut Hamamı, Senendec Han ve Şişe Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Kaşan Sultan Ahmet Hamamı, Erdebil Nesr ve İbrahim Abad Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Şebster Kanber Hamamlarının soğukluk bölümündeki sekiler de taştan yapılmıştır.

Taş malzemeŞiraz Vekil Hamamı, Isfahan Renan Hamamı, Senendec Han Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Kaşan Sultan Ahmet Hamamı, Senendec Şişe Hamamı, Erdebil Nesr ve İbrahimabad Hamamlarının soğukluğundaki ayakkabı boşluklarında görülmektedir.

Şiraz Vekil Hamamı, Alihan ve Nezer Alihan Hamamı, Kaşan Han, Sultan Ahmet ve Gozere No Hamamı, Yezd Zarç Hamamı, Zencan Zerrinrut, Hacı Dadaş ve Yanyan Hamamı, Isfahan Renan ve Çadegan Hamamları, Senendec İki Hazine, Hacı Salih ve

Şişe Hamamları, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Hoy Muhammed Bey Hamamı, Lahican Golşen Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Turab, Golşen, kale ve Zerabi Hamamları, Tebriz Nober ve Nezafet Hamamı, Yezd Ebul Meali Hamamı, Erdebil Edil Hamamı, Erak Hacı Rebi, Dört İklim Hamamları, Tahran Golşen Hamamlarında ise sütunlar taştandır.

3.3.3. Alçı

İncelenen dönem hamamlarında kullanılan alçı önemli bir malzemedir. Bazen tek başına bazen de diğer malzemelerle karıştırılarak kullanılır.

Şiraz Vekil, Nezer Ali Han, Tevekkül ve Gurhane Hamamları, Kaşan Fin, Han ve Sultan Ahmet Hamamı, Zencan Zerrinrut, Hacı Dadaş, Ferraşbaşı ve Hacı İbrahim Hamamı, Isfahan Renan, Cennet, Çadegan, Komşeçe Hamamı, Sakkız Hacı Salih, Yezd Han Hamamı Senendec Han ve Şişe Hamamı, Hoy Muhammed Bey Hamamı, Meraga Çaharsug Hamamı, Lahican Golşen Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Turab Zerabi, Golşen ve Zerehan Hamamı, Tebriz Nober, Nezafet Hamamı, Yezd Fert, Ebul Meali Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu, Golşen, Kethuda ve Nevvab Hamamı, Erdebil Pir Zerger, Üç Dükkan, Muhammedyan ve İbrahimabad Hamamı, Erak Hacı Rebi Hamamı, Urmiye Mahmudabad ve Ali Mustafa Hamamı, Erdekan Hacı Muhammed Hamamı, Hal Hal Nesr Hamamı, Şebster İkizler Hamamı ve Reşt Kesma Hamamlarının tüm bölümleri alçı ile sıvanmıştır.

Kaşan Han ve Gozere No Hamamı, Senendec İki Hazine Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Yezd Golşen Hamamı, Urmiye Tecelli Hamamı, Hamedan Kale Hamamı, Zencan Ferraşbaşı Hamamlarının sadece beden duvarları alçı ile kaplanmıştır.

Şiraz Vekil, Ali Han, Tevekkül ve Gurhane Hamamı, Yezd Zarç Hamamı, Zencan Zerrinrut, Hacı Dadaş, Goşa, Yanyan ve Hacı İbrahim Hamamı, Isfahan Renan, Cennet, Çadegan ve Komşeçe Hamamı, Sakkız Hacı Salih Hamamı, Kaşan Fin ve Sultan Ahmet Hamamı, Senendec İki Hazine Hamamı, Nehavend Hacı Ağa Torab, Zerabi, Golşen, Yahudiler ve Zerehan Hamamı, Tahran Golşen Gevamuddoğlu Kethuda ve Nevvab Hamamı, Urmiye Mahmutabad ve Ali Mustafa Hamamı, Erak Hacı Rebi Ve İbrahimabad Hamamı, Senendec Han ve Şişe Hamamı, Yezd Han, Fert ve Ebul Meali Hamamı, Çulfa Kürdeşt Hamamı, Hoy Muhammet Bey Hamamı, Merega Çaharsug ve Şeyh İslam Hamamı, Reşt Golşen Hamamı ve Kesma Hamamı, Tebriz Nezafet

Hamamı, Erdebil Pir Zerger, Üç Dükkan, Muhammedyan ve İbrahimabad Hamamı, Şebster İki Hazine Hamamı, Hal Hal Nesr Hamamlarının ise sadece üst örtülerine alçı sıva uygulanmıştır.

3.3.4. Mermer

İncelenen dönem hamamlarında kullanılan mermer önemli bir malzemedir. Hamamların bölümlerinde yerden 1m mesafeye kadar olan kısımlarda ve zemin döşemesinde kullanılır. Şiraz Vekil Hamamı, Culfa Kürdeşt Hamamı, Erdebil İbrahimabad Hamamı'nın tüm bölümlerinin yerden 1m mesafeye kadar olan kısımlarında mermer kullanımıştır. Nehavend Hacıağa Torab Hamamı'nın tüm bölümlerinin zemin döşemesinde mermer malzeme kullanılmıştır.

3.3.5. Ahşap

İncelenen dönem İran hamamlarında ahşap sadece giriş kapılarında, pencerelerde ve fener doğramalarında görülmektedir. Şiraz Vekil Hamamı, Kaşan Fin, Sultan Ahmet Gozare No ve Han Hamamı, Zencan Zerrinrut, Hacı Dadaş, Goşa ve Hacı İbrahim Hamamları, Senendec İki Hazine ve Şişe Hamamı, Yezd Han, Golşen ve Ebul Meali Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Turab Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Halhal Nesr Hamamı, Reşt Hacı Hamamı, Erdebil, İbrahimabad Hamamı, Erak Dört İklim Hamamlarının giriş kapıları ahşaptandır.

Ayrıca Reşt Hacı Hamamının sıcaklık bölümü dışında tüm üst örtüsü ile soğukluk bölümü sütunlarıda ahşaptan yapılmıştır.

3.4. SÜSLEME

İncelenen Zend ve Kaçar Dönemi hamamları süsleme açısından zengindir. Özellikle padişah ve valiler tarafından yaptırılan büyük hamamların süslemeleri çok daha gösterişlidir. Aslında hamamlar işlevsel özellikleri dikkate alındığında sade yapılardır. İncelenen dönem hamamlarında çini, sırlı tuğla, kalem işi ve alçı süslemeler görülmektedir. Ahşap süsleme en az değerlendirilen süsleme olmuştur.

Süsleme bu dönem hamamlarında en yoğun olarak soğukluk bölümünde karşımıza çıkmaktadır. İran hamamlarında tipolojiyi belirleyen soğukluk hamamların süsleme açısından da en gösterişli ve en özenli bölümünü oluşturmaktadır.

3.4.1. Çini Süsleme

İncelenen Zend ve Kaçar Dönemi hamamlarında süslemenin zengin bir kolunu çini süsleme oluşturmaktadır. Kaşan Han, Fin ve Sultan Ahmet Hamamları, Zencan Hacı Dadaş Hamamı, Senendec Han Hamamı, Yezd Han Hamamı, Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı, Tebriz Nober Hamamı, Tahran Gevamuddoğlu Hamamı, İsfahan Cennet Hamamı, Reşt Hacı Hamamı, Erak Dört İklim Hamamı ve Urmiye İttihadiye Hamamları çini süslemenin uygulandığı hamamlardır. Bu hamamlarda sıraltı tekniği, renkli sır, çini mozaik tekniği ve levha çiniler görülmektedir.

Renkli Sır Tekniği:

İslam sanatında renkli sır tekniğine ilk defa İran'da 13. yüzyılda ''Lakabi'' olarak isimlendirilen seramiklerde rastlanır. Renkli sır tekniği mimaride ise Timurlu ve Safevi dönemlerinde kullanılır[247]. Bu teknik 14 ve 15. yüzyıllarda Tebriz, Semerkant ve Buhara'da özellikle Timurlu dönemi eserlerinde gelişkin örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır[248]. Meşhed Cevher Şad Camii (1418), Horasan'da Gıyasiye Medresesi (1490) ve Tebriz Gök Camii (1465) zengin çini süslemeleriyle dikkat çekerler. Yapı çini

[247] Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul, 1976, 65.
[248] Nilgün Cura, *Erken Osmanlı Mimarisinde Renkli Sır Tekniğindeki Çiniler (1300-1453)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2008, 16.

mozaik ve renkli sır tekniğindeki çinilerle kaplı olup bu çinilerde bitkisel ve geometrik kompozisyonlar ile kitabeler zengin bir çeşitlilik sunmaktadır[249].

Safevi sanatında Şah I.Abbas'ın tahta geçmesiyle başlayan yeni dönemde çinide gelişimini sürdürmüş, renkli sır tekniği ile yapılan çini süsleme yapılarda boy göstermeye devam etmiştir. Çinili kompozisyonlarda insan figürleri, manzara tasvirleri ve çiçek desenleri sıkça uygulanmıştır. İsfahan Sultaniyye Medresesi (1806-1814) ve Şeyh Lütfullah Camii dönemin çini süslemesi ile öne çıkan yapılarındandır. 1602-1618 tarihli Şeyh Lütfullah Camii iç ve dış mimarisinde görülen gösterişli çini süsleme ve özellikle cephede orta kısımda renkli sır tekniği ile yapılan çiçek desenli kompozisyon caminin bezemesel özelliklerini yansıtan önemli ayrıntılardır[250].

İran sanatının önemli bir dönemini oluşturan Safeviler renkli sırın yanı sıra minyatür, seramik, hat ve çini alanlarında da önemli bir yere sahiptir. Özellikle İsfahan başkent olduktan sonra Safevi sanatın merkezi haline getirilmiştir[251].

Bu dönemde seramik ürünlerin İsfahan, Meşhed, Kirman ve Kubaçi gibi merkezlerde yoğun bir şekilde imal edildiği bilinmektedir[252].

Zend Döneminde Safevi Döneminden gelen çini teknikleri devam etmiş, ilk defa bu dönemde renkler arasına kırmızı katılmıştır. Yanı sıra beyaz, sarı, yeşil ve pembe renklerde kullanılmaya devam etmiştir. Şirazda Kerim Han tarafından 1751-1773 yılları arasında yaptırılan Mescid-i Vekil İran'daki en güzel camilerden biri olup doğu taç kapısında görülen renkli sır tekniğindeki çinilerle dikkat çekmektedir. Caminin zaman içerisinde yıpranan çini kompozisyonlarının Kaçar Döneminde yenilendiği bilinmektedir[253].

Kaçar Döneminde Tahran'ın başkent olması ile birlikte yeni bir döneme girilmiş, şehirlerde kamu yapıları, saraylar, evler, camiler ve hamamlar yapılmıştır. 19. yüzyıl ortalarında İran mimari ve süslemesinde estetik bir üslup ve sanat hakimdir. Bu

---

[249] Ara Altun, ''Gök Mescid'', *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996, 142-143; Andre Geedar, *Honeri İrani*, Ter. Behruz Habibi, Tahran, 1979, 457.
[250] Habib Borjiain, ''Şeyh Lütfullah Camii'', *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul, 2010, 57-58; Damla Gürkan Anar,''Safevi Şahlarının Baniliği Üzerine Bir Değerlendirme'', *İran Çalışmaları Dergisi*, C.1, S.1, 117-143.
[251] Engin Beksaç, ''Safeviler Maddesi'', *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, 2008, 451-459.
[252] Engin Beksaç, ''İran-Sanat'', *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul, 2000, 429-437.
[253] Şerafettin Deniz, '' Kerim Han Zend'in Şiraz'ı İmar ve İhyası'', *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 14, S.20, 157-171.

dönemde üsluplar, batılılaşma ve geleneksel biçimlerle kaynaşmış, özellikle süslemede Londra çiçeği ve renklerde sarı ve turuncu kullanımı yaygınlaşmıştır. Ayrıca doğa tasvirleri, insan ve hayvan figürlü kompozisyonlarda batı tarzı etkileri egemendir[254].

Kaçar Dönemi çini süslemesinde uygulanmaya devam eden renkli sır tekniğindeki kompozisyonlarda bitkisel, geometrik ve figürlü olmak üzere bir çeşitlilik söz konusudur.

a) Bitkisel Süsleme

Zend ve Kaçar Dönemi'nde çini üzerindeki bitkisel kompozisyonlarda Batılaşma dönemi etkisi ile Fransa ve Londra (çok yapraklı kırmızı gül) çiçekleri olarak isimlendirilen çiçekler kullanılmaya başlanmıştır. Bu motifler farklı biçimlerde geliştirilerek rumi ve hataili kompozisyonların yerini almıştır. Özellikle Kaçar Döneminde bitkisel kompozisyonlarda vazodan çıkan çiçek ve yaprak motifleri ile oluşturulan bezeme dikkat çekmektedir. Bu dönemde rumi motiflerinin çiçek ve yaprak şeklinde ele alındığı kompozisyonlar hamamların çini süslemelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı renkli nar çiçekleri dönemin en yaygın motiflerindendir.

İncelenen dönemde Senendec Han ve Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamıları'nın soğukluk bölümünde (Foto 2.91), (Foto 2.197), Kaşan Fin Hamamı'nın heşti bölümünün (Foto 2.149) bordürlerinde, Urmiye İttihadiye Hamamı'nın soğukluk bölümünün kubbe kasnağındaki bordürlerde (Foto 2.490), Erak Dört İklim Hamamı'nda (Foto 2.453), Reşt Hacı (Foto 2.390) ve Yezd Han Hamamları'nın (Foto 2.110) giriş kapılarında bitkisel kompozisyonlar zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu kompozisyonlarda gül, yaprak ve saksı içerisinde çiçek motifleri hatai ve rumi motifleri ile birlikte kompoze edilmiştir.

Tahran Muavinül Mülk Külliyesi'nin (1902) giriş kapısının kemer üstündeki üçgenlerde (Krş. Foto 1), Semnan Pehne Hamamları'nın giriş kapısının bordüründe (Krş. Foto 2) ve Şiraz Paris Müzesi'nin giriş kapısının (Krş. Foto 3) bordürlerinde görülen bitkisel kompozisyonlar incelenen dönem hamamları ile benzer özellikler göstermektedir.

---

[254] Nazi Khiyabani, *19.yy Doğu-Batı Kültürel Etkileşimi Bağlamında İran Kaçar Dönemi Kent Konutları: Kaşan Örneği*, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2010, 34-37.

Krş. Foto 1. Tahran Muavinül Mülk Tekkesi Giriş Kapısı Çini Süslemeleri
(Kazım Efradi- 39)

Krş. Foto 2. Semnan Pehne Hamamı'nın Giriş Kapısı Çini Süslemeleri
(Kazım Efradi- 38)

Krş. Foto 3. Şiraz Paris Müzesi'nin Giriş Kapısı Üzerindeki Çini Süslemeleri (http://jias.kashanu.ac.ir/article-1-103-fa.pdf) (E.T: 18.08.2018)

b) Geometrik Süsleme

İncelenen dönem İran hamamlarında renkli sır tekniği geometrik kompozisyonlarda da uygulanmıştır. Bu kompozisyonlarda anlatıları ile zengin ve çeşitlidir.

Kaşan Sultan Ahmet Hamamı'nın heşti, soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde (Foto 2.177) ve Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı'nın soğukluk bölümünde (Foto 2.211) geometrik kompozisyonlar karşımıza çıkmaktadır.

Safevi Dönemi Kirman Gencali Han Hamamı'nın sıcaklık bölümünde (Krş. Foto 4) görülen geometrik kompozisyonlar incelenen dönem hamamları ile benzerlik göstermektedir.

Krş. Foto 4. İsfahan Çaharbag Medresesi Geometrik Çini Süslemeleri (http://jias.kashanu.ac.ir/article-1-103-fa.pdf) (E.T: 18.07.2018)

c) Figürlü Süsleme

İncelenen dönem İran hamamlarında renkli sır tekniğinde bitkisel ve geometrik süslemenin yanı sıra figürlü süslemede önemli bir yer tutmaktadır. İran resim sanatı Zend Döneminde Avrupa'dan etkilenmeye başlamış, fakat asıl etkiler Kaçar Döneminde izlenmiştir[255]. Batılaşma döneminin etkisi ile biçimlenen portreler çini süslemede sevilerek uygulanmıştır. İran çini süslemelerinde portre resimler Safevi Döneminin ortasından itibaren gelişimini sürdürmüştür[256].

İran hamamlarında çini üzerinde görülen portre resimler genellikle Şahname Destanından alınmıştır. Bu destandan alınan kompozisyonlarda bazen Kaçar Dönemi kıyafetleri de görülmektedir[257]. Dönemin hamamlarında genellikle genç erkekler ve güzel kadınların resmedildiği sahneler dikkat çekmektedir[258]. Bu sahnelerde portre karakteri taşıyan figürler, hayvan figürleri ile birlikte bazen tek bazen de av sahneleri içerisinde kompoze edilmiştir.

Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı soğukluk bölümünde kubbeyi taşıyan kemerlerin üzerinde ve Reşt Hacı Hamamı giriş kapısının iki yanındaki üçgen alanlarda Şahname'den Rüstem ve Devlerin Mücadelesi Destanı canlı renkler ile işlenmiştir.

İncelenen dönem hamamlarından Tebriz Nober ve Erak Dört İklim Hamamları çini üzerinde portre anlayışını anlatan diğer iki hamamın örneğidir. Tebriz Nober Hamamı'nın girişinde, Erak Dört İklim Hamamı'nın içerisinde sütun üzerinde Kaçar şehzadelerinin askeri elbiseli portreleri Avrupai üslupta, canlı renklerle betimlenmiştir.

Yine Tebriz Nober Hamamı'nın girişinde Hz. Süleyman'ın insanlar, melekler ve devlerle resmedildiği kompozisyon önemli sahnelerden bir diğeridir.

İsfahan Ali Guli Ağa (1713) ve Safevi Dönemi İsfahan Şah Hamamları'nın soğukluk bölümlerinde de insan figürlü çinili kompozisyonlar uygulamanın benzer örneklerindendir.

---

[255] William Flaur, Kaçar Dönemi Resim ve Ressamları, (Ter. Yakub Ajend), Tahran, 2002, 16.
[256] Haşim Huseyni, ''İsfahan Hamamlarında Çini Üzerinde Portrenin Gelişimi'', *Sanat Dergisi*, Tahran, 2016, 105.
[257] Mehnaz Mümini, ''Kirman'da Kaçar Dönemi Çini Süslerine Bakış'', *İslami Sanat Dergisi*, 2016, 10.
[258] Muhammed Ali Muhlisi, ''Hamam Süsleri'', *Ay ve Sanat Dergisi*, Tahran, 2003, 110.

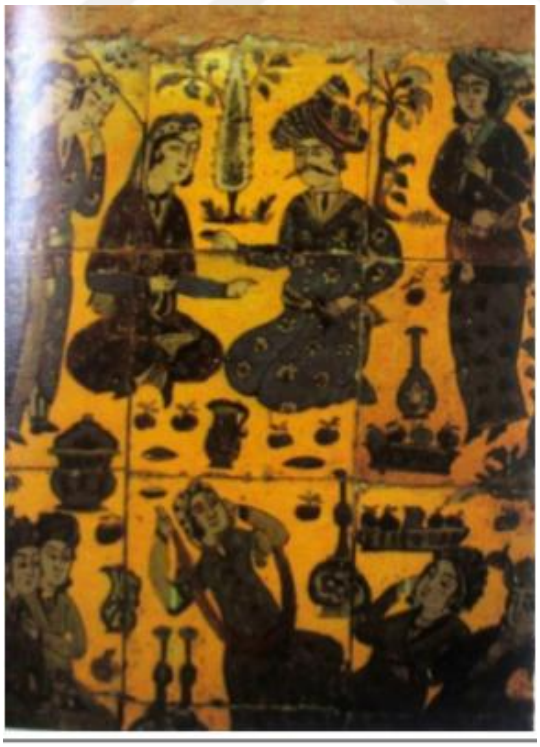
Krş. Foto 5. Tahran İbrahim Han Hamamı Soğukluk Bölümünde Şahname Destanı Konulu Çini Süslemeleri (http://niamag.birjand.ac.ir/article_788_3cb16c82fefa37a02202be0091b761cf.pdf) (E.T: 18.07.2018)

Krş. Foto 6. Tahran İbrahim Han Hamamı Soğukluk Bölümü Şahname Destanı Çini Süslemeleri (http://niamag.birjand.ac.ir/article_788_3cb16c82fefa37a02202be0091b761cf.pdf) (E.T: 18.07.2018)

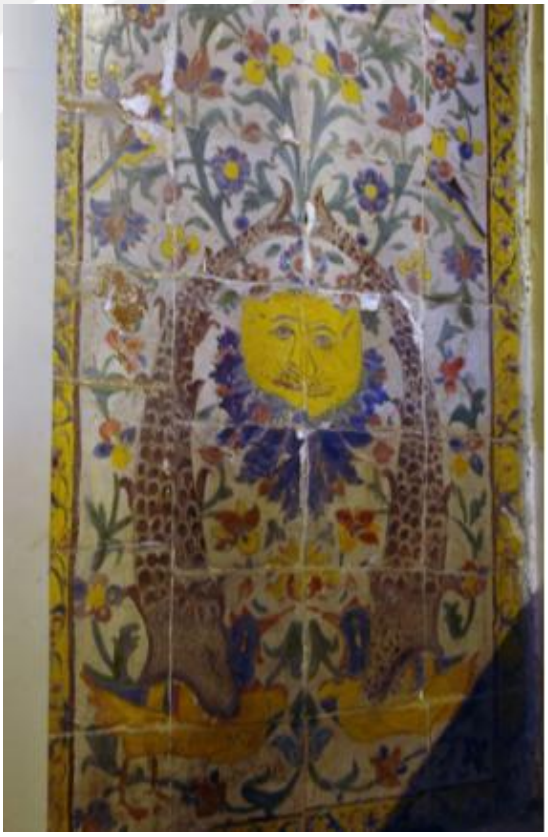
Krş. Foto 7. İsfahan Ali Guli Ağa Hamamı Soğukluk Bölümünde İnsan Figürleri Çini Süslemeleri
(https://irantrawell.com/2019/04/27/) (E.T: 18.07.2018)

Krş. Foto 8. İsfahan Şah Hamamı Soğukluk Bölümü İnsan Figürleri Çini Süslemeleri (Cemile Mensuri, 108)(E.T: 18.07.2018)

Krş. Foto 9. İsfahan Ali Guli Ağa Hamamı Sıcaklık Bölümü Av Sahnesi Çini Süslemeleri (https://www.mystypic.com/p/2064415667414709964_4549458076) (E.T: 18.07.2018)

Krş. Foto 10. Kirman Vekil Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Renkli Sır Tekniği Çini Süslemeleri (http://niamag.birjand.ac.ir/article_788_3cb16c82fefa37a02202be0091b761cf.pdf) (E.T: 18.07.2018)

Çini Mozaik Tekniği: Çini mozaik incelenen dönem İran hamamlarında kullanılan çini tekniklerinden bir diğeridir. İran'da İslam Dönemi'nde çini mozaik ilk olarak Kazvin Ulu Camii (807) geometrik süslemelerinde uygulanmıştır. Selçuklu Döneminde özellikle Kaşan Şehrinde geometrik, bitkisel ve yazılı kompozisyonlarla çini mozaik tekniğinde süslenmiş yapılar dikkat çekmektedir. Moğol istilasında duraklamaya geçen çini mozaik tekniği İlhanlı Döneminde yeniden yükselişe geçmiştir. Zencan Sultaniyye Türbesi çini mozaik süslemeleri ile döneminin en gösterişli yapılarındandır[259]. Timur Döneminde çini mozaik tekniği gelişimini sürdürmüş geometrik, bitkisel ve özellikle hataili motifler ile oluşturulan kompozisyonlar yapıları süslemiştir. Şah Zinde Türbelerinde (14-15. yüzyıl), Tebriz Mescid-i Ali Şah (14. yüzyılın başı), Meşhed Mescid-i Gevher Şad (1418), Hargirt Medresesi (1444-1445), Yezd Mescid'i Cuma (1324-1325), Mescid-i Mir Çakmak (1437), Kirman Mescid-i Cuma (1349) ve Mescid-i Paminar (1391) gibi anıtsal eserlerde Timur devrinin olağanüstü başarılı ve zengin çini mozaik işçiliğini görürüz[260]. Semerkand Emir Timur Türbesi (1403), Herat Gohersad Hatun Türbesi çini süslemeleri dönemin teknik ve kompozisyon anlayışını yansıtan iki önemli örneği oluşturmaktadır. İsfahan Mescid-i Cuma Camii çini mozaik süslemeleri ile bir diğer önemli örneği temsil etmektedir[261]. Karakoyunlular Dönemine Tebriz Gök Camii'nin (1465) iç ve dış süslemelerinde görülern çini mozaik süsleme caminin ihtişamında önemli bir yer tutmaktadır.

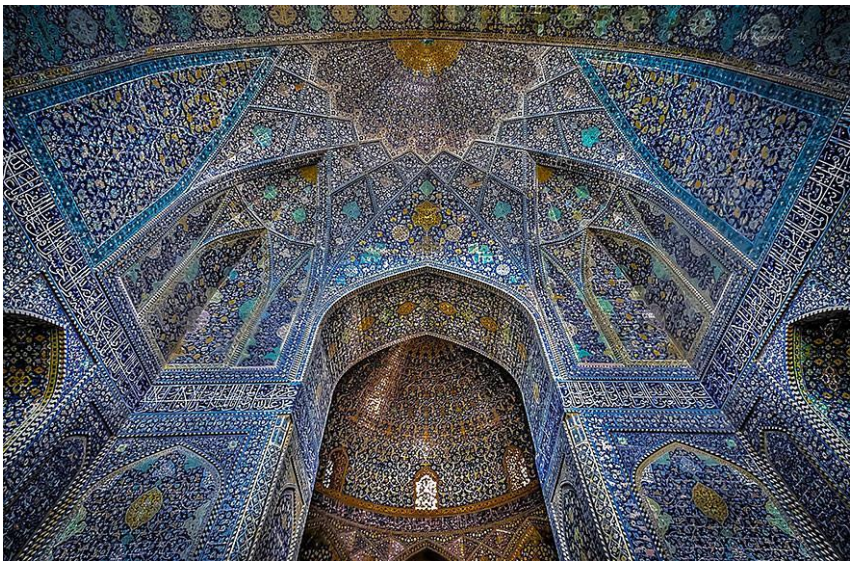
Safevi devrinin en yaygın özelliği çini mozaiktir. Genellikle dışa bakan cephelerde, eyvanlarda, revaklarda ve minarelerde çini mozaik tercih edilir. Şah Abbas dönemine kadar daha kaliteli örnekler veren çini mozaikler, aşırı istek üzerine bozulmaya başlar. Safavi devri çini mozaikleri portal, eyvan, kemer, kubbe içi ve kasnağı, mihrab, duvar gibi, yapıların çeşitli bölümlerini örter. Isfahan'da Mescid-i Şah'ın portal ve ana eyvanındaki bezemeler (1616), Isfahan Mescid-i Ali (1522), Şiraz Mescid-i Cuma (1565-1566), Isfahan Mescid-i Şeyh Lütfullah (1603-1618), Nişabur Gadam Gah Ziyaretgahı (1643-1680) Isfahan Çahar Bağ Medresesi'nde (1714-1718) çini mozaik kullanılmıştır[262].

[259] Riyazi, 23.
[260] Öney, 62.
[261] Riyazi, 24.
[262] Öney, 100.

Safeviler devrinde çok moda olan ve gelişen çini mozaik, Kaçarlarda yerini büyük ölçüde sıraltı veya renkli sır tekniğinde yapılmış kare çini plakalara bırakır. Çini mozaiğin yapı dışında duvar, eyvan ve tonoz gibi yerlerde oldukça iri, kare biçimli tanelerle işlenerek geometrik kompozisyonlar meydana getirdiği görülür. Minare ve kubbe kaplamalarında Safavilerde olduğu gibi mavi, firuze, lacivert, siyah, sarı ve beyaz sırlı tuğlalar geometrik desen oluşturur. Bu tipik özelliklerin yanı sıra koyu pembe, bordo çini mozaiklerde görülür. Tahran Gülistan Sarayı'nın cephesinde 19.yüzyıldan çeşitli çini mozaik bezemeleri tipik örnek olarak gösterebiliriz[263].

Kaşan Sultan Ahmet Hamamı giriş kapısı nişlerinin kemer alınlığı çini mozaik süslenmiştir (Foto 2.136). Erak Dört İklim Hamamı soğukluk bölümünde kubbe altı (Foto 2.455), soğukluk bölümü eyvanlarının kemerleri (Foto 2.462) ve sıcaklık bölümü kemer üzerlerinde (Foto 2.456) bitkisel ve geometrik kompozisyonlu çini mozaik süslemeler dikkat çekmektedir.

Çini mozaik tekniğinin uygulandığı önemli örneklerden biride Safevi Dönemi İsfahan Şeyh Lütfullah Camii'dir (1602-1618). Yapının giriş kapısında bitkisel ve geometrik kompozisyonlar çini mozaik tekniği ile zengin bir süsleme sergilemektedir[264].

Krş. Foto 11. İsfahan Lütfullah Camisi'nin Giriş Kapısı Mozaik Çini Süslemeleri (https://www.eligasht.com/Blog/travelguide) (E.T: 18.07.2018)

[263] Öney, 122-123.
[264] www.kojaro.com (E.T. 16.06.2019).

Sıraltı Tekniği: Selçuklu döneminde saray çinilerinde yaygın olarak sıraltı tekniği uygulanmıştır. Yıldızlarla bezeme renksiz şeffaf sıraltına siyah, mor, firuze renklerle, haç çinilerde ise şeffaf firuze sır altına siyahla yapılır[265].

Safevi Dönemi mavi-beyaz seramiklerinin en erken örneklerine bakıldığında genellikle kaynak yetersizliği ve materyal eksikliğinden söz edilir. Araştırmacılar, mavi-beyaz seramiklerin İran'a Suriye aracılığı ile geldiğini, İran'da 12 ve 13. yüzyılda farklı renklerle birlikte yapılan sıraltı uygulamalarla birlikte ortaya çıktığını ve gezici ustalar tarafından İran'dan Çin'e getirildiğini ifade etmektedirler[266].

Sıraltı tekniği İran mimarisinde 16.yüzyılın sonu ve 17.yüzyılında görülmeye başlanmıştır. Sıraltı çinilerinin özellikle Şah Abbas (1589-1628) devrinde olduğu tahmin edilir. Dağıstan'da Kubaçi Köyü eserlerinde bu tip bol çini ve seramik bulunduğundan bunlara ''Kubaçi'' çinileri de denilmektedir. Kompozisyonlarda genellikle insan, hayvan figürleri uygulandığından, sivil mimaride, saraylarda, bahçe köşklerinde, evlerde kullanıldıkları sanılmaktadır[267].

Sıraltı Tekniği, Kaçar döneminde tek bir çini üzerinde oldukça detaylı figürler veya çiçekli kompozisyonlarla işlenmiştir. Bu teknikte yapılmış çini örnekleri de boldur. Bunlar Tahran Gülistan Sarayı'nda olduğu gibi yapı içinde kullanılırlar. 19.yüzyıl sonu – 20.yüzyıl başından olan bazı yüksek kabartmalı sıraltı tekniğinde işlenmiş çiniler, detaylı şekilde, minyatür stilinde, İran edebiyatından sahneler, eğlence, av, savaş, aşk, zafer, taht sahneleri, kahramanlarla bezenmiştir[268].

İncelenen dönem İran hamamlarından Kaşan Han Hamamı'nın giriş kapısının (Foto 2.43) kemer alınlığı ve kenarlarında, heşti ve soğukluk bölümünün yerden 1m mesafeye kadar olan kısımlarında geometrik ve bitkisel motiflerle (Foto 2.44), Zencan Hacı Dadaş Hamamı'nın (Foto 2.62) heşti ve soğukluk bölümlerinin duvarları geometrik ve bitkisel motiflerle simetrik olarak, Halhal Nesr Hamamı(Foto 2.382) ve Yezd Han Hamamı'nın(Foto 2.110), Tahran Kethuda Hamamı(Foto 2.469) giriş kapısının kemer alınlığı sıraltı mavi-beyaz tekniği ile işlenmiştir.

---

[265] Öney, 47.
[266] Watson, O., *Ceramics From Islamic Lands (The al-Sabah Collection Dar al-Athar al-Islamiyyah, Kuwait National Museum)*, Londra, 2006, 61.
[267] Öney, 101.
[268] Öney, 123.

Levha Çini: 1957'de başlatılan Gazne kentindeki Gazne Sarayı kazılarında tek renk çiniler bulunmuştur[269]. Tebriz Gök Mescid'de (1465), sırlı tuğlalarla birlikte nefis geometrik kompozisyonlar oluşturan firuze çiniler bu zengin işçiliğe örnektir. Karakoyunlu Cihan Şah'ın kızı Saliha Hanım tarafından yaptırılan eser, çini bezemesi nedeniyle Gök Mescid diye anılmıştır. Samarkand Bibi Hanım Camii (1399-1404), Uluğ Bey Medresesi (1417-1420), Gur-i Mir Türbesi (1404), Meşhed Gevher Şad Camii (1418), Herat Gevher Şad Musalla ve Türbesi (1417-1437), Hargirt Medresesi (1445), Yezd Mescid-i Cuma'sı (1375-1442) gibi eserler tek renk çini ile bezenmiş Timur devri eserlerindendir[270]. Safevi devrinde çoğu kez düz altıgen çinilerin duvarların altında kaplama olarak görülür. Save Mescid-i Cumasının (1512) mihrabı etrafındaki çini kaplama buna örnektir. Isfahan Mescid-i Şah (1629)'ın dış cephesinde burmalı çini dekorun çok anıtsal özelliğini görürüz[271]. Zend ve Kaçar döneminde de tek renk çini tekniğinin kullanımı devam etmiştir.

Levha çiniler incelenen dönem İran hamamlarında yaygın bir kullanım alanı göstermektedir. Genellikle levha çinilerde beyaz, mavi, lacivert ve firuze renkler görülmektedir[272]. Levha çini geleneği İran'da günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür.

İncelenen dönem İran hamamlarından, Kaşan Fin Hamamı heşti ve soğukluk bölümlerinde (Foto 2.44), Tebriz Nober Hamamı'nın heşti, sıcaklık ve hazine bölümlerinde (Foto 2.216), Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı (Foto 2.197) ve Tahran Gevamuddoğlu Hamamı giriş kapısının kemer üstünde (Foto 2.251) firuze renkli, İsfahan Cennet Hamamı hazinesinde (Foto 2.314) beyaz ve firuze renklerinde, Kaşan Fin Hamamı sıcaklığında (Foto 2.216) ve Kaşan Sultan Ahmet Hamamı tüm bölümlerinde (Foto 2.158-2.162) yerden 1m mesafeye kadar olan kısmı beyaz, sarı, firuze ve lacivert renklerde levha çinilerle kaplanmıştır.

Levha çinilerle süslenmiş hamamlardan benzer bir uygulama İsfahan Carçı Hamamı (1610) soğukluk bölümünde görülen levha çinilerde karşımıza çıkmaktadır (Krş. Foto 12).

---

[269] Gönül Öney, *İslam MimarisindeÇini*, 1987, İzmir, 17.
[270] Öney, 61.
[271] Öney, 99.
[272] Vernoyd, 8.

Krş. Foto 12. İsfahan Carçı Hamamı Soğukluk Bölümü Levha Çini Süslemeleri (Miras-ı Ferheng-i İsfahan) (E.T: 15.04.2016)

3.4.2. Tuğla ve Sırlı Tuğla Süsleme

İran'ın geleneksel eski ana yapı malzemesi tuğladır[273]. Yapı dışında minare ve türbelerde toplanan çini dekorun esası daha dayanıklı olan sırlı tuğladır[274]. İran'daki ilk tuğla süsleme M.Ö. 2500 yılında Sus şehrindeki bir yapıda ortaya çıkmıştır[275]. Zigurati Çoğazembil MÖ. 1250 yılında tuğla malzeme ile İlami döneminde inşa edilmiştir. Bu mabedde sarı renkte sırlı tuğla güneşi, mavi renk göğü, kırmızı renk marsı, beyaz renk İştar'ı (koruyucu tanrı), yeşil renk yeryüzünü, siyah renk ölümden sonraki hayatı yansıtmaktadır[276]. Buradaki sırlı tuğla süslemede tanrılar ağaca dokunur halde gösterilmiştir. M.Ö. 1000 yılında İran'ın batısında Serdeşt şehrinde sırlı süslemeye rastlanmıştır[277]. Hahameniş Dönemi'nde de sırlı tuğlanın Persepolis ve Sus Şehirleri yapılarında gelişmiş örnekleri ortaya çıkmıştır. Buradaki yapılarda renkli sırlı tuğlalar

[273] İran sanatı konusunda geniş çalışmalarıyla tanınan araştırmacı Arthur Upham Pope durumu tek cümleyle "taş mümkündü ama tuğla tercih edildi" diyerek özetler. "Islamic Architecture, Introduction", Survey, 901; Sergej Chmelnizkij, "Central Asia and Asia Mimor", *Islamic Art and Architecture*, Editor, Markus Hattstein – Peter Delius, France, bty., 354; Barbara Brend, Islamic art, Massachusetts, 1991, 73.
[274] Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, 15.
[275] Alevi, 9.
[276] Riyazi, 21.
[277] Hasan Fazıli, *Gozareşi Emelkerdi Bağıstan Şinasi*, Tahran 2007, 149.

kanatlı boğa, aslan ve askerler ile gösterilmiştir[278]. Part ve Sasani dönemlerinde de tuğla süsleme yapılarda devam etmiştir. İslamiyet'ten sonra tuğla daha yaygın ve yapıların inşasında ana malzeme olarak kullanılmıştır. Buhara'da yer alan Emir İsmail Samani Türbesindeki tuğla süslemeler, İran'da 11. yüzyıldan itibaren bu malzemenin gelişmiş bir şekilde kullanıldığına işaret etmektedir. Selçuklu Dönemi'nde özellikle firuze renkli sırlı tuğlalarla yapılan süslemeler yaygındır[279]. Damgan Camii(1066) minaresi ve Meraga Kümbet-i Kebut tuğla süslemelerinde geometrik ve bitkisel kompozisyonlar görülmektedir. İran'da tuğla süsleme İlhanlı döneminden sonra daha da yaygınlaşmıştır. Zencan Sultaniyye Türbesi(1302) süslemeleri ile önemlidir[280]. Ayrıca Eşteregan Ulu Camiinin özellikle mukarnaslı taç kapısında bitkisel, geometrik ve hatai kompozisyonlu tuğla süslemeler dönemin özelliklerini yansıtmaktadır[281]. Safevi Döneminden sonra tuğla ve sırlı tuğla özellikle karbendi geçiş sistemlerinde görülmektedir. Karbendi eşkenar dörtgen şekillerinden oluşan geometrik bir bezemedir. Safevi dönemi'nde cami, türbe, medrese, kervansaray, hamam, ev vb. yapılarda kullanılmıştır[282]. Zend ve Kaçar Dönemleri tuğla süsleme açısından değişimin yaşandığı asıl dönem olmuştur. Batılaşma dönemi olarak nitelendirilen bu dönem İran süsleme sanatlarında da etkisini göstermektedir. İranlı sanatçıların matematik ve geometrik bilgilerini süsleme ile birleştiren karbendi dönemin önemli özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır[283].

İran Hamamlarında tuğla ile yapılan süsleme yaygındır. Tuğla, yapıların giriş cephelerinde, beden duvarlarında, kubbe, tonoz ve geçiş sistemlerinde görülmektedir. Tuğla ile birlikte lacivert, turuncu ve firuze renkli sırlı tuğlalar kullanılmıştır.

Senendec İki Hazine Hamamı (Foto 2.80), Halhal Nesr Hamamı (Foto 2.382), Senendec Şişe Hamamı (Foto 2.184) ve Erdebil Muhammedyan Hamamı (Foto 2.424) giriş kapılarında yatay-dikey ve diyagonal şekilde dizilen tuğlalarla yapılan bir süsleme görülmektedir. Culfa Kürdeşt Hamamı'nın avlusunda (Foto 2.131), Yezd Ebul Meali Hamamı'nın soğukluk bölümünde (Foto 2.281), Hamedan Kale Hamamı'nın tüm birimlerinde (Foto 2.289) tuğla süslemeler izlenmektedir.

[278] Riyazi, 21.
[279] Kiyani, 15.
[280] Riyazi, 23.
[281] Mahmut Mahirunnakş, *Mirasi Acurkari İran*, Tahran, 2002, 226.
[282] Mahirünnakş, 284-304.
[283] Muhammedyan, 97.

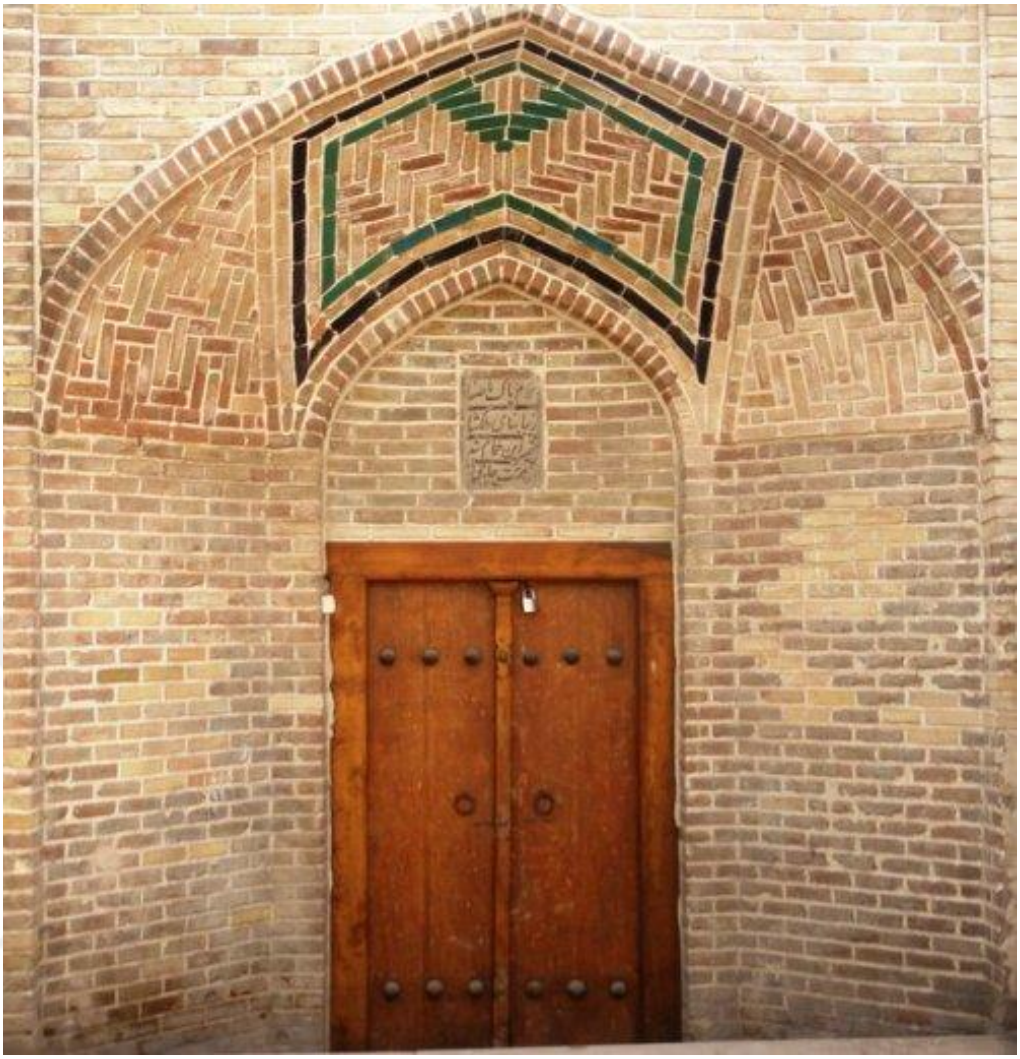
İran hamamlarında yaygın bir kullanım alanı gösteren tuğla ve tuğla süsleme Kaçar Dönemi Şuşter Efzel Hamamı (1820) giriş cephesinde de benzer şekilde uygulanmıştır (Krş Foto 21).

Krş. Foto 21. Şuşter Efzel Hamamı Giriş Cephesi Tuğla Süslemeleri (https://www.irna.ir/news/83081278/) (E.T: 19.07.2018)

Şiraz Vekil Hamamı (Foto 2.30), Zencan Hacı İbrahim Hamamı (Foto 2.362) ve Şebster İkiz Hamamı giriş kapıları (Foto 2.220) ise firuze, turuncu ve lacivert renkli sırlı tuğlalarla yapılan geometrik bir süsleme yansıtmaktadır. Benzer bir uygulama Kazvin Hacı Mir Hüseyin Hamamı (1800) giriş kapısında sırlı tuğlalarla yapılan geometrik süslemede görülmektedir.

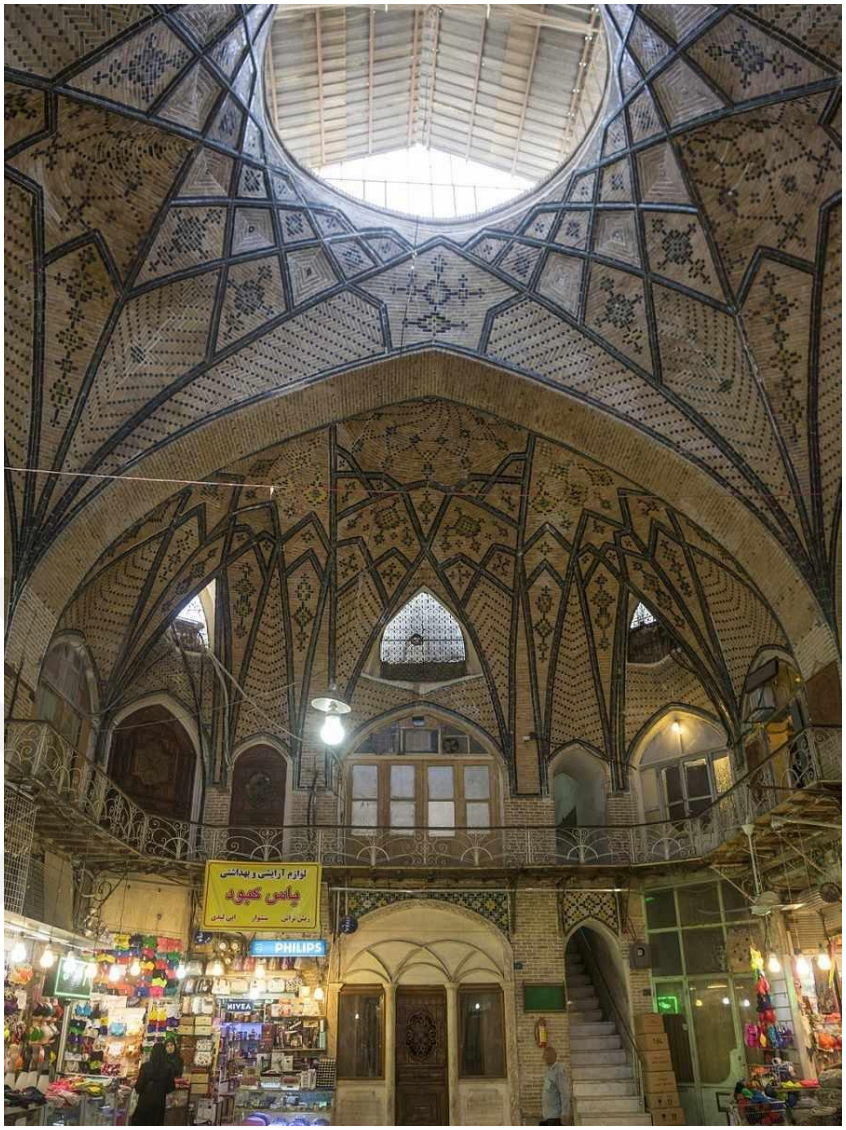
Kazvin Hacı Mir Hüseyin Hamamı'nın giriş kapısı da sırlı tuğla ile geometrik motiflerle süslenmiştir (Krş. Foto 22).

Krş. Foto 22. Kazvin Hacı Mir Hüseyin Hamamı'nın Giriş Kapısı Sırlı Tuğla Süslemeleri
(https://sobheqazvin.ir/news/115548/) (E.T: 19.07.2018)

İncelenen Dönem Kaşan Han Hamamı (Foto 2.47), Kaşan Sultan Ahmed Hamamı (Foto 2.169), Tebriz Nober Hamamı (Foto 2.217), Kaşan Gozere No Hamamı (Foto 2.239) ve Erdebil Üç Dükkan Hamamı soğukluk bölümlerinin (Foto 2.255) kubbe altı, lacivert, firuze ve turuncu renkli sırlı tuğlalar ile geometrik bir süsleme yansıtmaktadır.

Hamamların dışında da tuğla ile yapılan süsleme yaygındır. Bunlardan Tahran Kapalı Çarşısı kubbe altında görülen geometrik kompozisyon lacivert, firuze ve turuncu renkli sırlı tuğlalarla kompoze edilmiştir (Krş. Foto 23).

Krş. Foto 23. Tahran Kapalı Çarşısı'nın Kubbe Altı Sırlı Tuğla Süslemeleri (https://www.picfair.com/pics/06049590) (E.T: 19.07.2018)

İncelenen dönem Zencan Hacı Dadaş Hamamı giriş kapısında firuze ve lacivert renkli sırlı tuğlalarla Ali ismi simetrik olarak yazılmıştır (Foto 2.63).

Zencan Sultaniyye Türbesinde de(1302) benzer şekilde sırlı tuğlalarla Ali ismine yer verilen bir kompozisyon bulunmaktadır (Krş. Foto 24).

Krş. Foto 24. Zencan Sultaniyye Türbesi Sırlı Tuğla Süslemeleri (https://www.mehrnews.com/photo/2217313) (E.T: 19.07.2018)

3.4.3. Kalem İşi Süsleme

İncelenen dönem İran hamamlarında süslemenin önemli bir kolunu da kalem işi süslemeler oluşturmaktadır. Kalem işi süsleme hamamların duvarlarında ve üst örtülerinde bulunmaktadır. Özellikle kubbe altı karbendi geçiş sistemleri zengin kalem işi süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Kubbenin ortasında bulunan fenerden gelen ışık bu kalem işlerini daha da canlandırmaktadır[284].Kalem işi süslemerde doğal renkler kullanılmıştır. Genellikle siyah ve beyaz renkleri uygulanmış, yanı sıra kahverengi, sarı, yeşil, kırmızı, pembe ve lacivertte beyaz zemin üzerinde yerini almıştır. Kalem işlerinde bitkisel, geometrik ve figürlü kompozisyonlar görülmektedir. Bu kompozisyonlarda genellikle destan ve İran mitolojisinden sahneler ile nadiren dini konular işlenmiştir[285]. İncelenen dönem hamamlarında bu genel eğilim devam etmiş, kompozisyonlarda görülen bitkisel motifler batılılaşma döneminin üslup özelliklerini yansıtan zengin bir çeşitlilik ile sunulmuştur.

Bitkisel kompozisyonlarda daha çok maydanoz, nilüfer, sarmaşık yaprakları, meyve ve çiçek motifleri kullanılmıştır[286].

İncelenen dönemde Şiraz Vekil Hamamı sıcaklık bölümü (Foto 2.29), Senendec İki Hazine Hamamı soğukluk bölümü (Foto 2.79), Senendec Han Hamamı tüm bölümleri (Foto 2.90) ve Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı heşti ve soğukluk bölümleri (Foto 2.200), Culfa Kürdeşt Hamamı soğukluk ve hazine bölümleri (Foto 2.119-2.123), Kaşan Sultan Ahmed Hamamı soğukluk bölümü (Foto 2.167), Halhal Nesr Hamamı soğukluk bölümü (Foto 2.383) kalemişi bitkisel kompozisyonlarında saksı içerisinde çiçek, hatai ve rumilerle oluşturulan bir süslemeye yer verilmiştir.

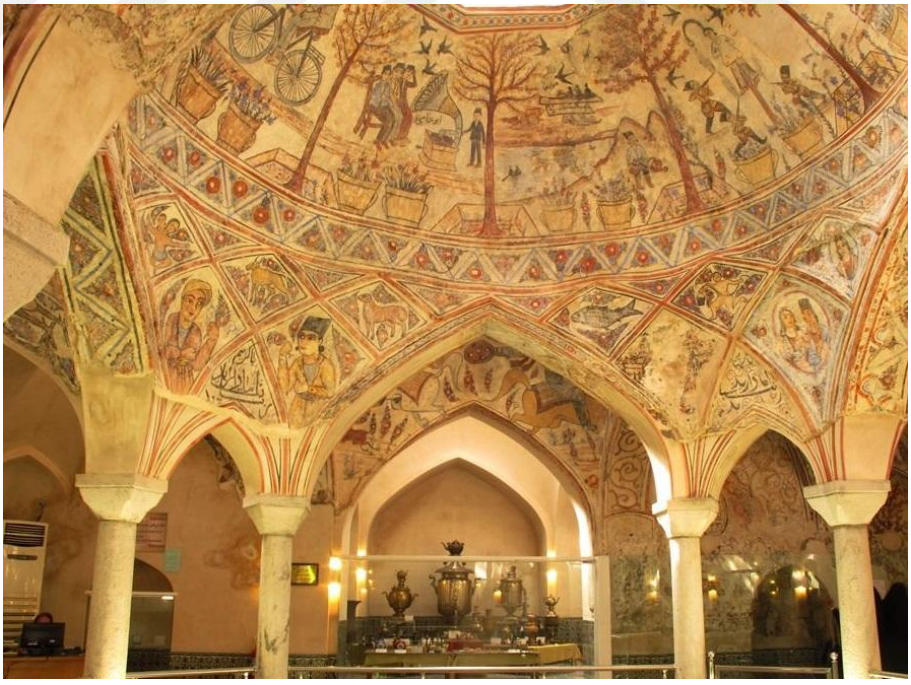
Benzer süslemelere Erdebil Ağa Nagi ve Meşhed Mehdi Guli Ağa Hamamları soğukluk bölümlerinde yer alan kalem işi kompozisyonlarda karşımıza çıkmaktadır (Krş. Foto 25-26).

---

[284] Meryem Kiyani, ‘’Hamamlarda Kalem İşi Süsleri’’, *Hamam Kültürü Sempozyumu*, Tahran, 2005, 296.
[285] Z. Bozorgi Mehri, ‘’İran Yayınları’’, *İran Kültüründe Hamamlerın Etkisi Sempozyumu*, Tahran, 2010, 141.
[286] Meryem Şadabıfer, ‘’Safevi, Zend ve Kaçar Dönemi Hamamlarının Kalem İşi Süslerinin Araştırılması’’, *Sanat Etkisi Dergisi*, Tahran, 2011, 67.

Krş. Foto 25. Erdebil Ağa Nagi Hamamı Soğukluk Bölümü Kalemişi Süslemeleri

Krş. Foto 26. Meşhed Mehdi Guli Ağa Hamamı Soğukluk Bölümü Kalemişi Süslemeleri (https://www.karnaval.ir/things-to-do/museum-anthropology-mashhad-bathroom) (E.T: 19.07.2018)

İran hamamlarında kalem işi süslemelerde bitkisel kompozisyonların yanı sıra geometrik kompozisyonlarda uygulanmıştır[287]. Geometrik kompozisyonlarda daha çok sekizgen, altıgen ve beşgenlerle oluşturulan geçmeler tercih edilmiştir[288].

İncelenen dönemde Senendec İki Hazine Hamamı soğukluk bölümü (Foto 2.79), Senendec Han Hamamı kubbe altı karbendi geçiş sisteminde (Foto 2.81-2.92), Senendec Şişe Hamamı soğukluk, ılıklık ve sıcaklığında (Foto 2.179-2.182), Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı'nın heşti ve soğukluk bölümünde (Foto 2.191-2.193) ve Yezd Gulşen Hamamı soğukluk bölümünde (Foto 2.229), Culfa Kürdeşt Hamamı soğukluk ve hazine bölümlerinde (Foto 2.115-2.118), Kaşan Sultan Ahmed Hamamı heşti ve soğukluk bölümünde (Foto 2.158-2.161) ve Halhal Nesr Hamamı soğukluk bölümünde görülen geometrik geçmeler süslemenin çeşitliliğini gösteren örneklerdir (Foto 2.393).

Geometrik süslemenin benzer örnekleri Safevi Dönemi İsfahan Şah Ali Hamamı (Krş. Foto 27) ve Safevi Dönemi İsfahan Şehzade Hamamlarının (Krş. Foto 28) soğukluk bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Krş. Foto 27. İsfahan Şah Ali Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalemişi Süslemeleri (https://nedaesfahan.ir/24419/) (E.T: 19.07.2018)

[287] Puya Talip Niya, ''Senendece Molla Lütfullah Hamamı'nın Süslemelerinin Araştırılması'', *İran Milli Mimari Sempozyumu*, Tahran, 2015, 8.
[288] Muhammed İbrahim Zarei, ''Senendec Han Hamamı'nda Süslerin Rolü'', *Güzel Sanatlar Dergisi*, Tahran, 2012, 8.

Krş. Foto 28. İsfahan Şehzade Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalemişi Süslemeleri (https://nedaesfahan.ir/24419/) (E.T: 19.07.2018)

İran hamamlarında kalem işi süslemelerde figürlü kompozisyonlarda önemli bir yer tutmaktadır. Kaçar ressamları figürlü kompozisyonları canlı renklerle saraylara resmederek saraylara canlılık getirip hareketlendirmiştir[289]. İnsan ve hayvan figürlerinden oluşan bu kompozisyonlarda aslan, yılan, kartal, sığır, ejderha ve kuşlar, mücadele sahneleri ile av sahneleri yer almaktadır. İran hamamlarında figürlü kalem işi süslemelerinde genellikle tavus kuşu dikkat çekmektedir. Tavus kuşu İran kültüründe güzellik sembolüdür. Aynı zamanda maddi ve dünyevi duyguları sembolize etmektedir[290]. İran kültüründe aslan kuvvet, adalet, kanun, saltanat ve gücün sembolü olmuştur. Sasani Dönemi bayrağında, elinde kılıç olan aslan bulunmaktadır[291]. Yılan İran kültüründe ölümü sembolize etmektedir. Eski iran mitolojisinde kuşun, yılan ile mücadelesi iyiliğin kötülüğü yenmesi, aydınlığın karanlığı yenmesini ifade eder[292].

[289] Al-Jawhara bint Abdulaziz Al-Saadoon, '' Animate Paintings Executed On Qajar Ceramic Vessels And Tiles In Light Of The Collection Preserved In King Faisal Museum'', *West East Journal of Social Sciences*, 2018, 66.
[290] Davud Mensuri, *Eski Çağda İran ve Hint Mitolojisi*, Tahran, 2011, 114.
[291] Perdis Behmeni, ''Eski İran Sanatlarında Sembollerin Gelişimi'', *Sanat Dergisi*, Tahran, 2010, 76.
[292] Behmeni, 109.

Kartal ise galibiyet sembolüdür[293]. Kalemişi kompozisyonlarda zaman zaman rastlanan grifon sadece Kaçar Dönemi'nde görülmektedir.

İncelenen dönem hamamlarında Senendec İki Hazine Hamamı (Foto 2.79), Sakkız Hacı Salih Hamamı (Foto 2.82) ve Halhal Nesr Hamamı soğukluk bölümlerinde (Foto 2.383) hayvan figürlü kompozisyonlara yer verilmiştir. Senendec Şişe Hamamı soğukluk bölümünde (Foto 2.183) mitolojik bir kuş olan simurg simetrik bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Benzer hayvan figürlü kompozisyonlar Kirman Gencali Han Hamamı (1611) soğukluk bölümünde de görülmektedir (Krş. Foto 29). Kaçar Dönemi Senendec Molla Lütfullah Hamamı soğukluk bölümünde ise simurg figürlü süslemenin bir diğer örneğini oluşturmaktadır (Krş. Foto 30).

Kalemişi süslemelerde insan figürlü kompozisyonlar Safevi Döneminde geleneksel hale gelmiştir. Ergenlik, gençlik, kadın saki ve ozanlar hamamların önemli motiflerindendir. Bu kompozisyonlar Zend ve Kaçar Döneminde de devam etmiştir. Ancak Kaçar Döneminde askeri ve destansı konular duvarlarda yerini almıştır. Destansı konular genellikle Şahname'de geçen savaşları ele almaktadır.

İncelenen dönem hamamlarında Şiraz Vekil Hamamı soğukluk bölümü kubbe altı karbendi geçiş sisteminde Şahname'den alınan sahneler resmedilmiştir (Foto 2.19-2.28). Şiraz Gurhane Hamamı soğukluk bölümünde kubbeyi taşıyan kemerlerinin üzerinde Leyla ve Mecnun ve Şahname'den Sohrab'ın babası Rüstem tarafından öldürüldüğü sahne işlenmiştir (Foto 2.438). Kaşan Gozere No Hamamı soğukluk bölümünde elinde baston olan Kaçar şehzadesi gösterilmiştir (Foto 2.244). Halhal Nesr Hamamı'nın soğukluk bölümünde ise karbendi ve kubbe içerisinde bir tören sahnesi ile tromplarda biri erkek, diğeri kız olmak üzere iki Kaçar şehzadesi canlı renklerle betimlendirilmiştir.

Benzer destansı sahneler Safevi Dönemi İsfahan Vezir Hamamı giriş kapısının kemer alınlığında görülmektedir (Krş Foto 31). İsfahan Reise Hamamı soğukluk bölümü kemer üzerinde ise insan figürleri ile duvar yüzeyindeki insan figürleri ve av sahnesinden oluşan bir kompozisyon dikkat çekmektedir (Krş. Foto 32).

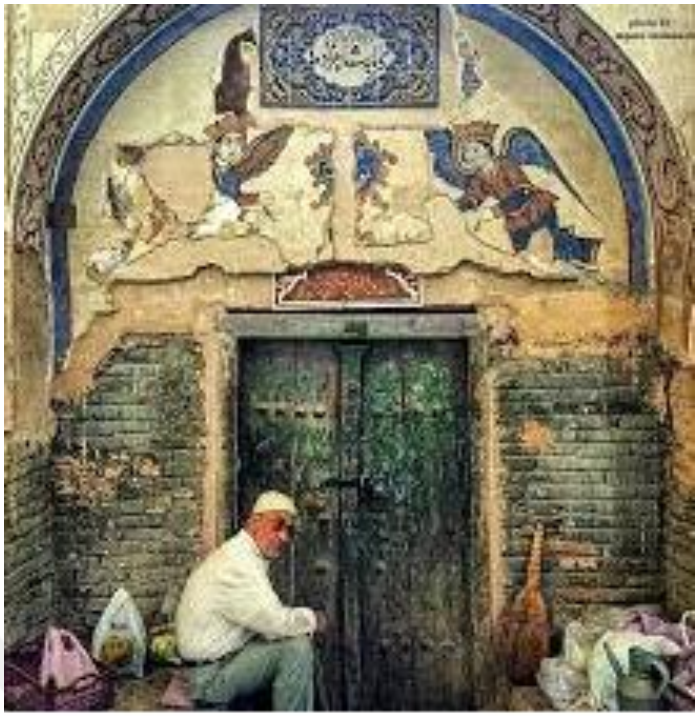
[293] Zarei, 81.

Krş. Foto 29. Kirman Gencali Han Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalemişi Süslemeleri (https://apochi.com/attractions/kerman/ganjali-khan-complex/) (E.T: 19.07.2018)

Krş. Foto 30. Senendec Molla Lütfullah Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri

Krş. Foto 31. İsfahan Vezir Hamamı Giriş Kapısının Kemer Alınlığında Bulunan Kalem İşi Süslemeleri
(https://nedaesfahan.ir/24419/) (E.T: 19.07.2018)

Krş. Foto 32. İsfahan Reise Hamamı'nın Soğukluk Bölümü Kalem İşi Süslemeleri
(https://nedaesfahan.ir/24419/) (E.T: 19.07.2018)

3.4.4. Alçı Süsleme

İran yapılarında alçı malzemesi ilk olarak İlami döneminde görülmektedir[294]. Eşkani döneminde Nesa Şehri'nde ve Sistan'ın Hace Dağı'nda yapılan arkeolojik kazılarda alçı süsleme ele geçirilmiştir[295]. Tisfun Şehrinde Tagı Kesra alçı süslemeye rastlanmıştır[296]. Bu süsleme İslami dönemde özellikle Selçuklu döneminde daha da geliştirilmiştir. Alçı süsleme daha çok cami ve türbelerin mihraplarında kullanılmıştır. İlhanlı döneminde de gösterişli örnekler verilmiştir[297]. Safevi döneminde devam eden bu gelişim Zend ve Kaçar Dönemlerinde de devam etmiştir.

İran hamamlarında süslemenin önemli bir kolu oluşturan alçı süsleme incelenen Zend ve Kaçar Dönemi hamamlarında da zengin ve gösterişli örnekleri ile dikkat çekmektedir. Alçı kabartma olarak yapılan süslemelerde geometrik, bitkisel ve figürlü kompozisyonlar görülmektedir. Alçı süslemelerde genellikle düz, eğri, zikzak ve bazen de bunların birleşimi ile oluşturulan süslemeleri oluşturur. Özellikle geometrik süsleme hamamların kubbe ve tonoz altı karbendi geçiş sistemlerinde karşımıza simetrik olarak çıkmaktadır. Bitkisel kompozisyonlar hamamların içerisinde daha özenle yapılan süslemeleri oluşturmaktadır. Bitkisel alçı süslemelerde özellikle arabesk kompozisyonlar yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Maydanoz yaprağı, nilüfer ve bazen de sarmaşıklar bu bitkisel süslemenin motiflerindendir. Figür ise hamamların alçı süslemelerinde hayvan figürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar genellikle, geyik, kuşlar (kanarya, tavus kuşu), hayvan mücadele sahnelerinin yer aldığı kompozisyonlardır.

Şiraz Vekil Hamamı sıcaklık ve hazine bölümlerinde (Foto 2.17), Şiraz Alihan Hamamı (Foto 2.33), Zencan Hacı Dadaş Hamamı (Foto 2.66), İsfahan Renan Hamamı (Foto 2.68), Sakkız Hacı Salih Hamamı (Foto 2.82), Yezd Han Hamamı (Foto 2.108), Hoy Muhammed Beg Hamamı (Foto 2.130), Eşkonan Alihan Hamamı (Foto 2.145), Firuzabad Meymend Hamamı (Foto 2.173), Lahican Gulşen Hamamı (Foto 2.187), Tebriz Nezafet Hamamı (Foto 2.232), Zencan Ferraşbaşı Hamamı (Foto 2.295) ve

---

[294] Cemal Ensari, ''Gecburi Doğrani Sasani ve Tesiri An Ber Hunerhayi İslami'', *Sanat Dergisi*, Tahran, 1986, 318.
[295] Rumen Grishmen, *Huneri İran Derduri-i Part ve Sasani*, (Ter. Behram Ferehveş), Tahran, 1991, 40.
[296] Yans Kroger, *Gecburi Sasani*, Ter. Feramerz Mecdi Semii, Tahran, 2017, 17.
[297] Donald Wilmer, *Mimariye İslamiye İran Doğri İlhanan*, (Ter. Abdullah Feryad), Tahran, 1977, 83.

Erdebil İbrahimabad Hamamı soğukluk bölümlerinde (Foto 2.397) kubbeye geçiş sistemi karbendi üzerinde eşkenar dörtgenler şeklinde alçı süslemelere yer verilmiştir.

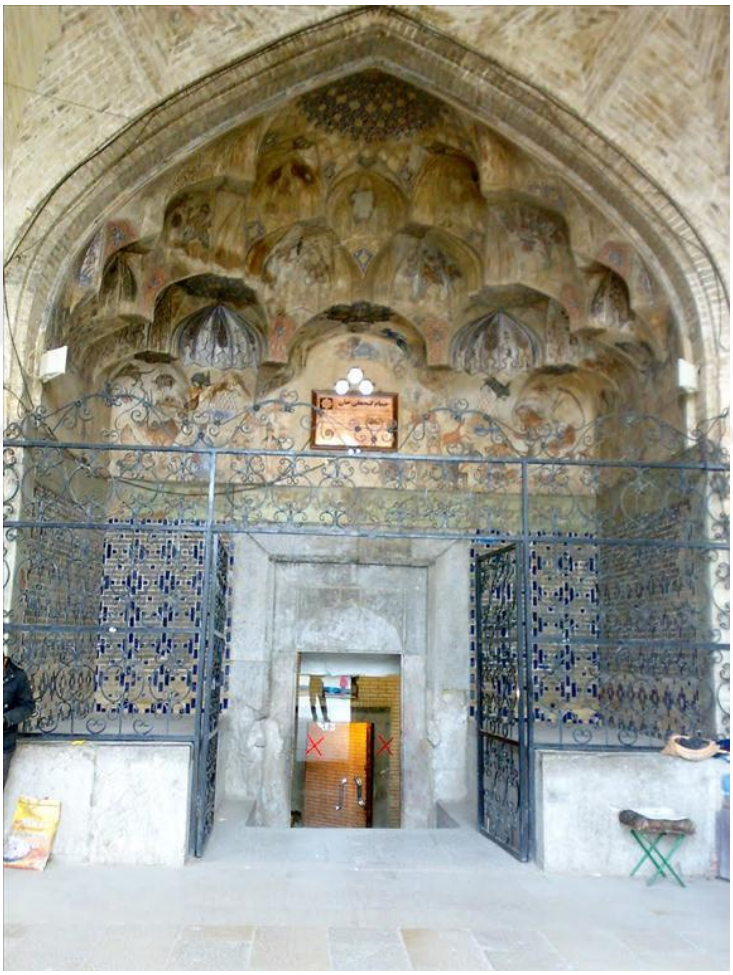
Benzer bir uygulama Kaçar Dönemi Kirman İbrahimabad Hamamı soğukluk bölümünde karbendi geçiş sisteminde karşımıza çıkmaktadır (Krş. Foto 33).

Krş. Foto 33. Kirman İbrahimabad Hamamı Soğukluk Bölümü Karbendi Geçişlerinde Alçı Süslemeleri
(http://www.matboatfars.com/newsThread.aspx?ID=3062) (E.T: 19.07.2018)

Kaşan Han Hamamı (Foto 2.46), İsfahan Renan Hamamı (Foto 2.70), Eşkonan Alihan Hamamı (Foto 2.144), Kaşan Sultan Ahmed Hamamı (Foto 2.157), Kaşan Fin Hamamı (Foto 2.148), Kaşan Gozere No Hamamı (Foto 2.243) ve Tahran Gevamuddoğlu Hamamı'nın (Foto 2.251) giriş kapıları alçıdan mukarnaslı formları ile cephelere hareketlilik getirmiştir.

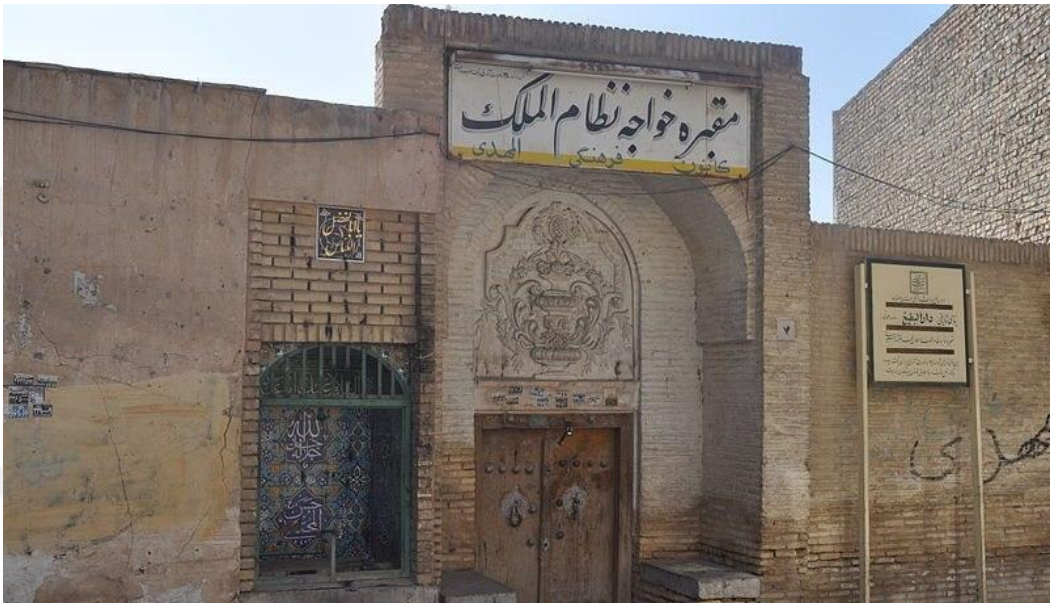
Benzer bir düzenleme Kirman Gencalihan Hamamı(1611) taç kapısında uygulanmıştır (Krş. Foto 34).

Krş. Foto 34. Kirman Gencalihan Hamamı Mukarnaslı Taç Kapı Formu Alçı Süslemeleri (https://apochi.com/attractions/kerman/ganjali-khan-complex/) (E.T: 19.07.2018)

Senendec İki Hazine Hamamı soğukluk bölümünün duvarları yerden 1m mesafeye kadar olan kısmı (Foto 2.82), Kaşan Sultan Ahmed Hamamı giriş kapısı (Foto 2.163) ve soğukluk bölümünde (Foto 2.164) bitkisel kompozisyonlar alçı süslemenin uygulamalarındandır.

Alçı üzerine bitkisel süsleme İsfahan Nizamul Mülk Türbesi'nin (1092) giriş kapısında da benzer bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Krş. Foto 35).

Krş. Foto 35. İsfahan Nizamul Mülk Türbesi Giriş Kapısı Alçı Süslemeleri (https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Nizam_al-Mulk_tomb_2.JPG) (E.T: 20.07.2018)

İncelenen dönem Kaşan Sultan Ahmed Hamamı giriş kapısının kemer alınlığında aslan ve ceylan mücadelesi (Foto 2.163) ve kuşlar (Foto 2.164) kabartma olarak işlenmiştir.

Az sayıda örnekle temsil edilen bu süsleme Çaleşter Kalesi'nin (1905) giriş kapısının kemer alınlığında benzer şekilde figürlü kabartma olarak uygulanmıştır (Krş. Foto 36).

Krş. Foto 36. Çaleşter Kalesi Giriş Kapısı Figürlü Alçı Süslemeleri (https://seeiran.ir/wp-content/uploads/2013/12/ghale-chalsh5.jpg) (E.T: 20.07.2018)

3.4.5. Taş Süsleme

Taşın mimaride kullanılması sütunların ortaya çıkması ile başlamıştır[298]. İran mimarisinde sütun ilk olarak Urmiye Hasanluh Tepesi'nde MÖ. 8000 yılında kullanılmıştır. Med ve Urartu dönemlerinde taş ve taş süsleme devam etmiştir[299]. İran'da taş süsleme Hahameniş döneminde Persepolis şehrinde daha gösterişli örneklerle bilinmektedir. İslam'ın doğuşundan sonra ise İran mimarisinde kullanılmaya devam etmiştir. Safevi, Zend ve Kaçar Dönemleri'nde taşa bağlı bezeme hamamlarda genellikle zemin döşemelerinde, girişlerde, soğukluktaki sekilerde, sütunlarda, ve kurnalarda görülmektedir.

İran mimarisinde bazı taş sütunların ana gövdesi silindiriktir ve tek parçadan oluşur. Bununla birlikte ana gövdeleri beşgen, altıgen, sekizgen, onikigen gibi farklı şekillerde sütunlarda vardır. Zaman zaman sütunların üzerinde ince diyagonal hatlar bulunur veya spiral oluklar tamamen gövdeyi sarar. Bu sütunların en güzel örneklerine Zend Döneminde rastlanır. Gövdesi spiral oymalarla hareketlendirilen bu sütunların başlıklarıda mukarnaslı tiptedir. İran Zend ve Kaçar Dönemine ait olan hamamların sütun ve sütun başlıkları bu dönemin camilerinde de karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen Zend ve Kaçar Dönemi hamamlarında taş süsleme az uygulanmıştır. Şiraz Vekil, Nezer Alihan ve Alihan, Zarç, Zerrinrut, İsfahan Renan ve Çadegan, Sakkız Hacı Salih, Culfa Kürdeşt, Kaşan Sultan Ahmed, Gozere No ve Han, Senendec Şişe, Hamedan Hacı Ağa Torab, Tebriz Nober ve Nezafet, Zencan Hacı Dadaş, Hoy Muhammed Beg ve Erak Dört İklim Hamamlarında taş süslemeye yer verilmiştir.

Şiraz Vekil Hamamı (Foto 2.31) ve Zencan Hacı Dadaş Hamamlarının soğukluk bölümlerinde (Foto 2.65), Şiraz Alihan (Foto 2.147) ve Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamlarında sütunlar burma gövdeleri ile dikkat çekmektedir (Foto 2.196).

Benzer burmalı sütunlar Kirman Gencalihan Hamamı soğukluk bölümünde karşımıza çıkmaktadır (Krş. Foto 37).

---

[298] Mehtap Mubini, *''Sütun Nemadi Gudret Der Mimari-i Hahameniş''*, Negre Dergisi, s.19, Tahran, 2011, 82.
[299] Daniel Patis, *Bağıstan Şinasi İlan*, (Ter. Zehra Bağısti), Tahran, 2006, 515.

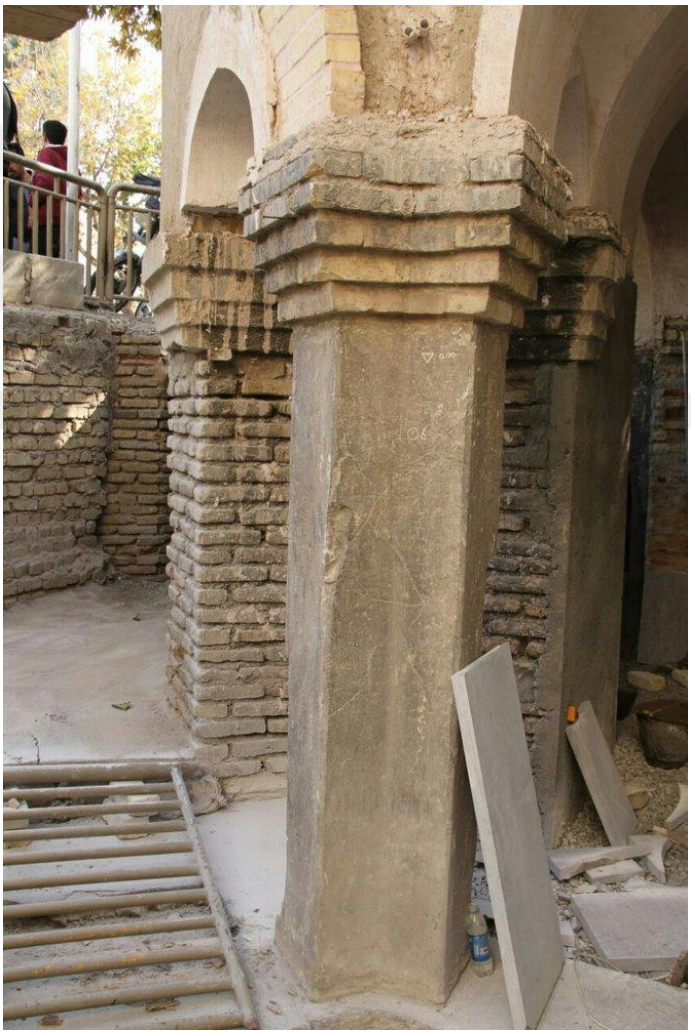
İncelenen dönemde Şiraz Nezeralihan Hamamı, Kaşan Han ve Gozere No Hamamları (Foto 2.239), Zarç Hamamı, İsfahan Renan, Çadegan Hamamları (Foto 2.336), Senendec İki Hazine ve Hacı Saliha Hamamları (Foto 2.82), Hoy Hacı Muhammed Beg Hamamı (Foto 2.128), Eşkonan Alihan Hamamı (Foto 2.146), Lahican Golşen Hamamı (Foto 2.187), Tebriz Nober Hamamı (Foto 2.185) ve Nezafet Hamamı (Foto 2.232), Hamedan Zerabi Hamamı (Foto 2.259), Nehavend Golşen Hamamı (Foto 2.324), Ağıstane Hacı Rebi Hamamı (Foto 2.327) ve Erdekan Hacı Muhammed (Foto 2.373) Hamamı sütunlarının gövdesi ise yivlerle süslenmiştir.

Krş. Foto 37. Kirman Gencalihan Hamamı'nın Soğukluk Bölümünün Burma Taş Süslemeleri

İncelenen dönemde Hoy Muhammed Beg Hamamı (Foto 2.128), Şiraz Nezer Alihan Hamamı (Foto 2.34), Tebriz Nober Hamamı (Foto 2.205), Culfa Kürdeşt Hamamı (Foto 2.124), Şiraz Alihan Hamamlarının soğukluk bölümü (Foto 2.147) ve Tebriz Nezafet Hamamı soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde (Foto 2.232) sütun başlıkları mukarnaslı ve geometrik şekillerden oluşan başlık tiplerinde ele alınmıştır.

Benzer sütun ve başlıklara örnek olarak İsfahan Hosu Ağa Hamamı giriş kapısı verilebilir (Krş. Foto 38).

Krş. Foto 38. İsfahan Hosu Ağa Hamamı'nın Giriş Kapısı Geometrik Motifli Taş Süslemeleri
(https://esfehanemrooz.ir/64458) (E.T: 20.07.2018)

Hamedan Hacı Ağa Torab Hamamı'nın giriş kapısının kemer alınlığında taş üzerinde kitabe bulunmaktadır ve bordürü de geometrik motifler ile simetrik olarak süslenmiştir (Foto 2.196).

Taş süslemenin kitabelerde uygulandığı güzel bir örnekte Tebriz Gök Camiinin(1465) dış cephesinde bitki motifleri ile zenginleştirilen kitabede görülmektedir (Krş. Foto 39).

Krş. Foto 39 Tebriz Mavi Camisi Kitabesinin Taş Süslemeleri (https://www.kojaro.com/2016/1/26/116869/tabriz-blue-mosque/) (E.T: 20.07.2018)

3.4.6. Ahşap Süsleme

İncelenen dönem hamamlarında ahşap süsleme görülmez. Ahşap sadece hamamların giriş kapılarında, pencerelerde ve fenerlerin doğramalarında kullanılmıştır. Hamamlarda kullanılan ahşap genellikle neme dayanıklı iğde ağacıdır.

İncelenen dönem hamamlarından Kaşan Gozere No Hamamında ahşap süsleme bulunmaktadır. Soğukluk bölümde kubbe altı kemerlerinin alınlığı tamamen ahşaptandır. Kündekari tekniğinde yapılan süslemelerin ortasında güneş sembolü, altında ise ayet kitabe yer almaktadır (Foto 2.242).

3.5. İNCELENEN İLLERDE ZEND VE KAÇAR DÖNEMİ HAMAM LİSTESİ

Bu tez çalışmasında İran'da günümüze ulaşan ve günümüze ulaşmayan ve teze dahil edilmeyen hamamlar da tespit edilerek tablolar içerisinde gösterilmiştir (Tablo 3.7).

Tablo 3.7. Zend ve Kaçar Dönemi Hamam Listesi

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
URMİYE	ALİ MUSTAFA	KAÇAR
	GERACE	ZEND
	İTTİHADİYE	KAÇAR
	AHUND	KAÇAR
	TECELLİ	KAÇAR
	ŞEYH ALİHAN	KAÇAR
	GAİM	KAÇAR
TAHT SÜLEYMAN	AHMEDABAD-I SOFLA	KAÇAR
	AHMEDABAD-I ULYA	KAÇAR
HOY	FİRUREK	KAÇAR
	MUHAMMED BEG	KAÇAR
BARUK	BARUK	KAÇAR
MAMUDABAD	MAHMUDABAD	KAÇAR
ŞAHENDEJ	GIPAN	KAÇAR
TEKAP	GORUHLU	KAÇAR
SERDEŞT	KÖHNE HAMAM	KAÇAR
KARAZİYAEDDİN	HAMBEG	KAÇAR
POLDEŞT	PURNAC	KAÇAR
MAKU	BAHCACUK	KAÇAR
ŞOT	SOFİ	KAÇAR
SELMAS	ŞEYH	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
TEBRİZ	ZURHANA	ZEND
	NOBER	KAÇAR
	SERHENK	KAÇAR
	NEZAFET	KAÇAR
	BAHAR	KAÇAR
	MEHDİHAN	KAÇAR
	SEYYİT GULABİ	KAÇAR
	NEHOST	KAÇAR
	ÇERENDAP	KAÇAR
	ŞEHRİYAR	KAÇAR
	NİMETABAD	KAÇAR
	ŞALCILAR	KAÇAR
	ŞENBGAZAN	KAÇAR
ÜSKÜ	AĞA	KAÇAR
	EL	KAÇAR
	MİLAN	KAÇAR
	MAMUD BAHARİ	KAÇAR
	İSKENDAN	KAÇAR
	KEHNAMU	KAÇAR
	İSFENCAN	KAÇAR
CULFA	KÜRDEŞT	KAÇAR
	CULFA	KAÇAR
	MAMI SİYEHRUD	KAÇAR
	DARAN	KAÇAR
	SİYEHRUD	KAÇAR
AZERŞEHR	ÇAHARSUG	KAÇAR
	SUTUBAD	KAÇAR
	KIRMIZIGÜL	KAÇAR
	GOGAN	KAÇAR
ŞEBESTER	KAMBER	KAÇAR
	İKİZLER	KAÇAR
	HAMNE	KAÇAR
MERAGA	ÇAHARSUG	KAÇAR

	HACI GAFAR	KAÇAR
	ŞEYH İSLAM	KAÇAR
MEREND	HACI MUSA	KAÇAR
	GELİNTEPE	KAÇAR
	GAZİ	KAÇAR
BİNAB	GEREÇIK	KAÇAR
	HACI FETH	KAÇAR
EHER	GOŞAH	KAÇAR
BOSTANABAD	GEREÇMEN	KAÇAR
ACEPŞİR	NOBAHAR	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
ERDEBİL	ÜÇ DÜKKÂN	KAÇAR
	İBRAHİMABAD	KAÇAR
	PİR ZERGER	KAÇAR
	MİRZA HABİB	KAÇAR
	PİR ABDULMELİK	KAÇAR
	SEYYİTABAD	KAÇAR
	MOLLA HADİ	KAÇAR
	HAC MUHSİN	KAÇAR
	BARUK	KAÇAR
	YAGUBİYYE	KAÇAR
	MİRZA İMAN	KAÇAR
	ZEYNELŞAH	KAÇAR
	VEKİL	KAÇAR
	MENSURİYYE	KAÇAR
	YESAVİL	KAÇAR
	ÇAKER ABBAS	KAÇAR
	ZİNDANİ	KAÇAR
HALHAL	NESR	KAÇAR
	KÜLÜRA I	KAÇAR
	KÜLÜRA II	KAÇAR
	DRAV	KAÇAR
MEŞKİN	EDİL	KAÇAR
	TAŞ	KAÇAR
NEMİN	HÜR	KAÇAR
	SULLA	KAÇAR
	MUHAMMEDYAN	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
ŞİRAZ	VEKİL	ZEND
	NEZER ALİHAN	ZEND
	TEVEKKÜLİ	KAÇAR
	GURHANE	KAÇAR
	SEDRABAD	KAÇAR
	LEPOYİ	KAÇAR
	MEHELLE	KAÇAR
	HAN	KAÇAR
LARESTAN	HUR	KAÇAR
	GALAT	KAÇAR
KAZERUN	GOLŞEN	ZEND
	DEVAN	KAÇAR
DARAB	MUŞİR	KAÇAR
	HAYYAM	KAÇAR
İSTEHBAN	KEZMAN	KAÇAR
	HACI HANİ	KAÇAR
GERAŞ	DEHBAŞI	KAÇAR
FESAN	GAZİ KÖŞKÜ	KAÇAR
MEHR	VERAVİ	KAÇAR
ABADE	ŞEHR-İ BEHMEN	KAÇAR
MANİK	MANİK	ZEND
LAMERD	ALİHAN	KAÇAR
HORREMBİD	GALEFİRUZ	KAÇAR
MEMESENİ	KERZ	KAÇAR
BEVANAD	ŞEYDAN	KAÇAR
FİRUZABAD	MEYMEND	KAÇAR
EKLİD	PEHLEVANİ	KAÇAR
SERVİSTAN	KUHENCAN	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
REŞT	GÜLİZAR	KAÇAR
	HACIAĞA BOZORC	KAÇAR
	GÜLİSTAN	KAÇAR
	CAFER	KAÇAR
	HACI	KAÇAR
	DERGÂH	KAÇAR
ENZELİ	PERŞEMBE	KAÇAR
	ALİOF	KAÇAR
	ŞAH	KAÇAR
	İMARETİ GÜMRÜK	KAÇAR
LAHİCAN	GÜLŞEN	KAÇAR
SİYAHKEL	DEĞLEMAN	KAÇAR
TALEŞ	AK OĞLU	KAÇAR
	MERYAN	KAÇAR
FUMMEN	GÜLŞEN	KAÇAR
	TAHİRİ GÜRAB	KAÇAR
LANGERUT	KİYAKOLAYE	KAÇAR
	HACI MİRZA AHMED	KAÇAR
RUDBAR	RÜSTEMABAD	KAÇAR
ABKONON	ABKONAN	KAÇAR
SOMEİSARA	KESMA	KAÇAR
ŞEFT	KOMSAR	KAÇAR
KÖHNEKUYA	KÖHNEKUYA	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
HAMEDAN	ZERABİ	KAÇAR
	KALE	KAÇAR
	YAHUDİLER	KAÇAR
	KEBABİYAN	KAÇAR
	HACI MAHALLESİ	KAÇAR
	EMZACERD	KAÇAR
	HAFIZ	KAÇAR
	SEYYEDAN	KAÇAR
	SİMİN	KAÇAR
KEBUDER AHENK	AZEMİ	KAÇAR
	DAGDAG	KAÇAR
	ŞİRBERAT	KAÇAR
	ÇAHARTARK	KAÇAR
	SIRHAB	KAÇAR
	KÜRDABAD	KAÇAR
NEHAVEND	PAZAR HAMAMI	KAÇAR
	PAYE KALE	KAÇAR
	HACIAĞA TORAB	KAÇAR
	GOLŞEN	KAÇAR
ZEREN	GARADERCZİN	KAÇAR
	NİZAMABAD	KAÇAR
	BABA NEZER	KAÇAR
	DEMEG	KAÇAR
MELAYER	MELAYER	KAÇAR
	BULUR	KAÇAR
	PERİ	KAÇAR
	HEDRİ	KAÇAR
TUYİSERKAN	ZEREHAN	KAÇAR
	RUDAVER	ZEND

	SERABİ	KAÇAR
SALİHABAD	ÜÇTEPE	KAÇAR
	BAYANLAR HAMAMI	KAÇAR
	LETGAH	KAÇAR
	BEHMENİ	KAÇAR
FAMENİN	FAMENİN	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
İSFAHAN	RENAN	ZEND
	HAC KAZIM	KAÇAR
	CENNET	KAÇAR
	ROGANİ	KAÇAR
	ŞEYH-UL İSLAM	KAÇAR
	GEHİ	KAÇAR
KAŞAN	SULTAN AHMET	KAÇAR
	HAN	ZAND
	GOZARE NU	KAÇAR
	SURABAD	KAÇAR
	FİN	KAÇAR
	COŞEKAN	KAÇAR
	MUHTEŞEM	KAÇAR
NETENZ	HERDİ	KAÇAR
	HURŞİT	KAÇAR
	TUDİ	KAÇAR
	FAREH	KAÇAR
	BERZ	KAÇAR
	ABESİNCİD	KAÇAR
HUMEYN	BÜYÜK VE KÜÇÜK	KAÇAR
	KOVUZ	KAÇAR
	SEYİT KAPISI	KAÇAR
	ŞEMSABAD	KAÇAR
	İSPİRİZ	KAÇAR
	KÖŞK	KAÇAR
	ESGERABAD	KAÇAR
NAİN	MAHALLE NU ABAD	KAÇAR
	ESKİ SU DEPOSU	KAÇAR

	PENCAHE	KAÇAR
GOLPAYEGAN	MOLLA ESEDULLAH	KAÇAR
	BABA ABDULLAH	KAÇAR
	HACI	KAÇAR
ŞAHİNŞEHR	ÇAR MEHLEL	KAÇAR
	VENDADE	KAÇAR
	HEZANE	KAÇAR
ERDİSTAN	ÇAHE RİSE	KAÇAR
ARAN	İNAYETİ	KAÇAR
NECAFABAT	GUDE	KAÇAR
MOBAREK	NEHCİR	KAÇAR
ÇADEGAN	ÇADEGAN	KAÇAR
KOMŞEÇE	KOMŞEÇE	KAÇAR
DAMENE KÖYÜ	DAMENE KÖYÜ	KAÇAR
CACA KÖYÜ	CACA KÖYÜ	KAÇAR
SEFT HAN KÖYÜ	SEFT HAN KÖYÜ	KAÇAR
MUHAMMEDABAD KÖYÜ	MUHAMMEDABAD KÖYÜ	KAÇAR
SÖHR KÖYÜ	SÖHR KÖYÜ	KAÇAR
FİRUZAN KÖYÜ	FİRUZAN KÖYÜ	KAÇAR
RAHMİŞEH KÖYÜ	RAHMİŞEH KÖYÜ	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
SENENDEC	VEKİL İMARETİ	ZEND
	İKİ HAZİNE	ZEND
	GENCİ	KAÇAR
	ŞİŞE	KAÇAR
	ABDULHALİK	KAÇAR
	MUŞİİR DİVAN	KAÇAR
	ŞUCAUL LEŞKER	KAÇAR
	İMARETİ ASIF	KAÇAR
	İMARETİ MOLLA LÜTFULLAH	KAÇAR
	MİMARBAŞI	KAÇAR
	HUSRUABAD	KAÇAR
	HAN	KAÇAR
	PAŞAHAN	KAÇAR
SAKKIZ	KALENDER	KAÇAR
	HACI SALİH	ZEND
BANE	HEDRİ	KAÇAR
HASANABAD	YASU KENT	ZEND
GASLAN KÖYÜ	GASLAN	ZEND

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
AŞTİYAN	KÖHNE HAMAM	KAÇAR
ERAK	İBRAHİMABAD	KAÇAR
	TERMEZ	KAÇAR
	DÖRT İKLİM	KAÇAR
	YUKARI MAHALLE	KAÇAR
	HOŞDUN	KAÇAR
	DAVUDABAD	KAÇAR
	ÇALE MEYDAN	KAÇAR
	NU	KAÇAR
TEFREŞ	GÜLİSTAN	ZEND
	PAMİNAR	KAÇAR
	GAİMİYE	KAÇAR
	CAMİDEKİ HAMAM	KAÇAR
HUMEYN	LEKAM	KAÇAR
	CELMACERD	KAÇAR
ZERENDİYE	ASİYABEK	KAÇAR
	ELVİR	KAÇAR
	MEMUNİYE	KAÇAR
	KELBELİHAN	ZEND
ŞAZEND	HACI REBİ	KAÇAR
	MOLLA BAĞIR	ZEND
	EZODİYE	KAÇAR
FERAHAN	HANCİN	KAÇAR
MEHELLAT	ERŞ	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAMIN İSMİ	DÖNEMİ
TAHRAN	ENSARİ	KAÇAR
	KEDHUDA	KAÇAR
	GERAGANİHA	KAÇAR
	GOLŞEN	KAÇAR
	GEVAMUDDOĞLİ	KAÇAR
	MEHDİHAN	KAÇAR
	NEVVAB	KAÇAR
	PAMENAR	KAÇAR
	HAZRETİ	KAÇAR
FİRUZ KUH	MERZDARAN	KAÇAR
	ZERMAN	KAÇAR
	ESKİ	KAÇAR
	NUVEDE	ZEND
SAVUC BULAK	MİR	KAÇAR
	ŞEHREK TALİKAN	KAÇAR
	SENG BUNİ TALİGAN	KAÇAR
	BEZEC	KAÇAR
	NEVİZEK	KAÇAR
	KELANEK	KAÇAR
ŞEMİRANAT	KÜÇÜK SEBU	KAÇAR
	EFCE	KAÇAR
	RAHETABAT	KAÇAR
ŞEHRİYAR	DEHEK	KAÇAR
KEREC	HAYDARABAT	KAÇAR
	BİLEGAN	KAÇAR
	MİSBAH	KAÇAR
	HELCERD	KAÇAR
NOVEDE KÖYÜ	NOVEDE	ZEND
KEN KÖYÜ	KEN	KAÇAR

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
YEZD	EBUL MEALİ	KAÇAR
	BUĞDABAĞ	KAÇAR
	POŞTEBA	KAÇAR
	TEL	KAÇAR
	HURREM ŞAH	KAÇAR
	HACI ABDUL HUSEYİN	KAÇAR
	ŞEYHDAD	KAÇAR
	FERD	KAÇAR
	KOSNEVİYİ	KAÇAR
	KELİMİYAN	KAÇAR
	GAZERGAH	KAÇAR
	HASANABAD	KAÇAR
	ZARÇ	ZEND
	GOLŞEN	KAÇAR
	HAN	KAÇAR
ERDEKAN	HACI MUHAMMED	KAÇAR
	NOGEDAH	KAÇAR
	KÖŞKEND	KAÇAR
	TALİB	KAÇAR
	HARENEK KALE	KAÇAR
	PAZAR	KAÇAR
	ERKEKLERİN BUYUK VE KÜÇÜK HAMAMI	KAÇAR
	HACI RAHMETULLAH	KAÇAR
	MOLLA HASAN	KAÇAR
	ÇERHAB	KAÇAR
MEHRİZ	SERRİZ	KAÇAR
	İSLAM MENŞAT	KAÇAR
TEFT	ŞUDE	KAÇAR
	GULABDAN	KAÇAR

	MİRZA DERBENDİ	KAÇAR
EBERKUH	MEDUNİYE	KAÇAR
	REYİZABAD	KAÇAR
AŞKEZR	MOLLA NUR	KAÇAR
	BAGISTAN	KAÇAR
BEHABAD	KALE	KAÇAR
	HACIABAD	KAÇAR
BAFK	KAKAMİR	KAÇAR
METEN	MUBAREKE	KAÇAR

,

ŞEHİR	HAMAM	DÖNEM
ZENCAN	HACI İBRAHİM	KAÇAR
	FERRAŞ BAŞI	KAÇAR
	HACI DADAŞ	KAÇAR
	HUSEYİNİYYE	KAÇAR
	GOŞA	KAÇAR
	ELİMERDAN	KAÇAR
	DAVUDİ	KAÇAR
	BEHMENİ	KAÇAR
	GEYSERİYYE	KAÇAR
	MİR BEHA	KAÇAR
	HACI FİRUZ	KAÇAR
	MURSEL	KAÇAR
	ALİ MERDAN	KAÇAR
ZERRİNRUD	ZERRİNRUD	ZEND
HURREMDERE	YANYAN	KAÇAR
ZERRİNABAD	ZERRİNABAD	KAÇAR
COGİN KÖYÜ	COGİN	KAÇAR
SONTOP KÖYÜ	SONTOP	KAÇAR
GULAM VEYS KÖYÜ	GULAM	KAÇAR
GULABER KÖYÜ	GULABER	KAÇAR
GAYNARCA KÖYÜ	GAYNARCA	KAÇAR
VALARUD KÖYÜ	VALARUD	KAÇAR
LACVAN KÖYÜ	LACVAN	KAÇAR

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski olan hamam, eski çağlarda dini inançların etkisi altında doğmuş bir yapı tipidir. İlk hamamlar genellikle üstü açık alanlardı. İnsanlar bu alanlardan ruh ve bedenin arınması ve hastalıklardan korunmak için yararlanıyorlardı.Yıkanmak ve temizlenmek İslam kültüründe de özel bir öneme sahip olmuş hatta kutsal kabul edilmiştir. İslam coğrafyasında dini kültürün etkisiyle hamamlar tarih boyunca yerleşim alanlarında camilerin yakınlarında inşa edilmiştir. Derin bir kültür geleneğine sahip olan İran'da hamam ve temizlenmenin tarihi Zerdüşt dinine ve daha öncesine yani Mitraizm'e dayanmaktadır. İslamdan önceki dönemlerde hamamlar nehirlerin kenarında inşa edilmiş ve insanlar üç gün üç gece temizlenme amacı ile dini törenler yapmışlardır.

İran'da hamamlar ile ilgili İslamiyet'ten önceki bilgiler azdır. Bazı araştırmalara göre İslamiyet'ten önce halk hamamları yoktu. Fakat Persepolis'de yapılan kazılarda elde edilen bulgular Hahameniş zamanlarında halk hamamları olduğuna işaret etmektedir. Apadana Sarayı'nda bir hamam kalıntısı tespit edilmiştir. Ayrıca Eşkani döneminde de Aşur Sarayı'nda da bir hamamın olduğu bilinmektedir.

İran mimarisinin parladığı Safevi döneminde hamam mimarisi ve süslemesinde büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Günümüzde birçok değerli tarihi hamam, Safevi döneminin mirasıdır. Hamam mimarisi Zend ve Kaçar dönemlerinde de gelişimini sürdürmüştür.

İran'da iki yüzyıllık geniş bir zaman dilimi oluşturan Zend ve Kaçar dönemlerine ait hamamlar 12 eyalette incelenmiştir. Bu incelemede 9'u Zend dönemi, 61'i Kaçar dönemi olmak üzere 70 hamam yapısı belirlenmiştir. Bu hamamların 50'si tek fonksiyonlu, 19'u çift fonksiyonlu ve 1'i de tek fonksiyonludur. Soğuk ve dağlık iklimlerde sıcaklığı korumak için hamam zemin kotundan aşağıda sıcak ve kuru iklimlerde zemin kotunda, ılıman ve nemli iklimlerde ise hamamlar zemin kotundan yukarıda inşa edilmiştir.

Zend ve Kaçar döneminde hamamların mimarisinde değişiklik olmamıştır. Klasik dönemin devamı niteliğindedir. Bu dönem İran hamamları beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar Heşti, Serbine (Soğukluk), Miyander (Ilıklık), Germhane (Sıcaklık) ve

Hazinedir. Bu bölümler arasında geçişler bulunmaktadır. Bölümlerdeki sıcaklık ve nem farkını korumak için koridorlar yapılmıştır. Heşti bölümünden hazine bölümüne doğru gidildikçe sıcaklık artmaktadır. İran hamamlarında bu bölümlerden plan, mimari ve süslemesi ile en dikkat çekici olan soğukluk bölümüdür. Bu nedenle tipolojik sınıflandırma, hamamların daha gösterişli ve en önemli mekanını oluşturan soğukluk bölümüne göre yapılmıştır.

İncelenen hamamların soğukluk bölümlerinde;

Dört Eyvanlı Plan

Merkezi Plan

Tek Kubbeli

Sekiz İstinadlı

Sekizgen Planlı Üç Eyvanlı

Sekizgen Planlı Dört Eyvanlı

Sekizgen Planlı Altı Eyvanlı

Sekizgen Planlı Yedi Eyvanlı

Kare Planlı İki Eyvanlı

Altıgen Planlı Altı Eyvanlı

Onikigen Planlı Altı Eyvanlı

Çok Ayaklı Plan

olmak üzere oniki tip tespit edilmiştir. Bu planlardan dört eyvanlı ve merkezi planlı hamamlar en yygın şemaları oluşturmaktadır. Dört eyvanlı şema merkezi bir kubbe ve bu kubbeye dört yönde açılan tonozlar ile örtülü eyvanlardan oluşmuş ve tip kendi içerisinde eyvan sayısına göre alt tiplere ayrılmıştır.

Merkezi plan ise dört bağımsız ayak üzerine kemerler vasıtasıyla oturan merkezi bir kubbenin dört yönde tonozlarla genişletilmesinden oluşmaktadır. Mekan bütünlüğü açısından mükemmel bir şemayı yansıtmaktadır. İncelenen hamamlarda merkezi plan,

mekanın biçimlenişi, kubbeli alanı genişleten örtü sistemi ve taşıyıcı ayakların değişkenliği ile kendi arasında bir çeşitlilik göstermektedir.

İncelenen dönem İran hamamlarında heşti olarak adlandırılan bölüm, soğukluk ile giriş arasında yer alan bir geçiş mekanıdır. Heştinin üzeri kubbe, tonoz ve düz tavan ile örtülmüştür. Heşti mekanlarında sekizgen planlı, altıgen planlı, dikdörtgen planlı, kare planlı, koridor şeklinde ve düzensiz bir plan vermeyen olmak üzere şemalar görülmektedir.

İncelenen hamamlarda soğukluk bölümü ve sıcaklık bölümü arasında yer alan ılıklık sekizgen planlı, dikdörtgen planlı, kare planlı, koridor şeklinde ve düzensiz bir plan vermeyen şemalar yansıtmaktadır. Tuvaletlerin de yer aldığı bu bölümde süslemeye yer verilmemiştir.

İncelenen bu hamamlarda sıcaklık hücre ve temizlik mekanları bulunan ortası havuzlu asıl yıkanmanın gerçekleştiği bir mekandır. Bu bölümde bezemeye az yer verilmiştir. Kaşan Fin hamamında olduğu gibi bazen göbek taşı da görülebilmektedir. Hamamların sıcaklık bölümlerinde dikdörtgen planlı, sekizgen planlı, kare planlı ve düzensiz bir şema vermeyen olmak üzere şemaların uygulandığı görülmektedir.

İran hamamlarında hazine olarak isimlendirilen bu mekan sıcak suyun depolanması ve yıkanmadan önce belirli bir süre beklenilerek sıcaklığa geçilen bölümdür. İran hamamlarında genellikle tek hazine bölümü vardır. Bazen iki hazine ve nadiren de üç hazine de görülebilir. Tek hazineli olan hamamlarda sadece sıcak su, iki hazineli olan hamamlarda sıcak su ve soğuk su, üç hazineli olan hamamlarda sıcak su, soğuk su ve ılık su bulunur. İncelenen hazine mekanlarında dikdörtgen, kare ve sekizgen planlı örnekler tespit edilmiştir.

Zend ve Kaçar dönemi hamamlarında taş, tuğla, alçı ve yanı sıra ahşap malzeme kullanılmıştır.

İncelenen Zend ve Kaçar dönemi hamamları süsleme açısından zengindir. Özellikle padişah ve valiler tarafından yaptırılan büyük hamamların süslemeleri çok daha gösterişlidir. Hamamlarda çini, sırlı tuğla, kalem işi ve alçı süslemeler görülmektedir. Ahşap süsleme en az değerlendirilen süsleme olmuştur.

İran hamamlarında tipolojiyi belirleyen soğukluk hamamların süsleme açısından da en gösterişli ve en özenli bölümünü oluşturmaktadır.

Çini süsleme, incelenen Zend ve Kaçar dönemi hamamlarında süslemenin zengin bir kolunu oluşturmaktadır. Bu hamamlarda renkli sır tekniği, çini mozaik, sıraltı tekniği ve levha çiniler görülmektedir.

Zend ve Kaçar dönemi çini süslemesinde uygulanmaya devam eden renkli sır tekniğindeki kompozisyonlarda bitkisel, geometrik ve figürlü olmak üzere bir çeşitlilik söz konusudur. Bu dönemde çini üzerindeki bitkisel kompozisyonlarda batılılaşma dönemi etkisi ile Fransa ve Londra (çok yapraklı kırmızı gül) çiçekleri olarak isimlendirilen çiçekler kullanılmaya başlanmıştır. Bu motifler farklı biçimlerde geliştirilerek rumi ve hataili kompozisyonların yerini almıştır. Özellikle Kaçar döneminde bitkisel kompozisyonlarda vazodan çıkan çiçek ve yaprak motifleri ile oluşturulan bezeme dikkat çekmektedir. Rumi motiflerinin çiçek ve yaprak şeklinde ele alındığı kompozisyonlar hamamların çini süslemelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı renkli nar çiçekleri dönemin en yaygın motiflerindendir. Batıdan gelen etkiler ile biçimlenen portreler çini süslemede sevilerek uygulanmıştır. İran çini süslemelerinde görülen portre tarzı resimler Safevi Döneminin ortasından itibaren gelişimini sürdürmüştür. Çini süslemede izlenilen portre resimler genellikle Şahname Destanından alınmıştır. Dönemin hamamlarında genellikle genç erkekler ve güzel kadınların resmedildiği sahneler dikkat çekmektedir. Ayrıca bu sahnelerde portre karakteri taşıyan figürler, hayvan figürleri ile birlikte bazen tek bazen de av sahneleri içerisinde de kompoze edilmiştir.

Çini mozaik incelenen dönem İran hamamlarında kullanılan çini tekniklerinden bir diğeridir. Safeviler devrinde çok moda olan ve gelişen çini mozaik, Kaçarlarda yerini büyük ölçüde sıraltı veya renkli sır tekniğinde yapılmış kare çini plakalara bırakır. Çini mozaiğin yapı dışında duvar, eyvan ve tonoz gibi yerlerde geometrik kompozisyonlar meydana getirdiği görülmektedir.

Sıraltı tekniği İran mimarisinde 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılında görülmeye başlanmıştır. Sıraltı çinilerinin özellikle Şah Abbas (1589-1628) devrinde olduğu tahmin edilir. Dağıstan'da Kubaçi Köyü eserlerinde bu tip bol çini ve seramik bulunduğundan bunlara ''Kubaçi'' çinileri de denilmektedir. Kompozisyonlarda

genellikle insan, hayvan figürleri uygulandığından, sivil mimaride, saraylarda, bahçe köşklerinde, evlerde kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Sıraltı Tekniği, Kaçar döneminde tek bir çini üzerinde oldukça detaylı figürler veya çiçekli kompozisyonlarla işlenmiştir. 19.yüzyıl sonu, 20.yüzyıl başından olan bazı yüksek kabartmalı sıraltı tekniğinde işlenmiş çiniler, detaylı şekilde, minyatür stilinde, İran edebiyatından sahneler, eğlence, av, savaş, aşk, zafer, taht sahneleri, kahramanlarla bezenmiştir.

Levha çiniler incelenen dönem İran hamamlarında yaygın bir kullanım alanı göstermektedir. Genellikle levha çinilerde beyaz, mavi, lacivert ve firuze renkler görülmektedir. Levha çini geleneği İran'da günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür.

İran'ın geleneksel eski ana yapı malzemesi tuğladır. İran hamamlarında tuğla ile yapılan süsleme yaygındır. Tuğla, yapıların giriş cephelerinde, beden duvarlarında, kubbe, tonoz ve geçiş sistemlerinde görülmektedir. Tuğla ile birlikte lacivert, turuncu ve firuze renkli sırlı tuğlalar kullanılmıştır.

İncelenen dönem İran hamamlarında süslemenin önemli bir kolunu da kalem işi süslemeler oluşturmaktadır. Kalem işi süsleme hamamların duvarlarında ve üst örtülerinde bulunmaktadır. Özellikle kubbe altı karbendi geçiş sistemleri zengin kalem işi süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Kalem işi süslemelerde genellikle siyah ve beyaz renkleri uygulanmış, yanı sıra kahverengi, sarı, yeşil, kırmızı, pembe ve lacivertte beyaz zemin üzerinde yerini almıştır. Kalem işlerinde bitkisel, geometrik ve figürlü kompozisyonlar görülmektedir. Bu kompozisyonlarda genellikle destan ve İran mitolojisinden sahneler ile nadiren dini konular işlenmiştir. İncelenen dönem hamamlarında bu genel eğilim devam etmiştir. Kompozisyonlarda görülen bitkisel motifler batılılaşma döneminin üslup özelliklerini yansıtan zengin bir çeşitlilik sunmaktadır.

İran hamamlarında süslemenin önemli bir kolunu oluşturan alçı süsleme incelenen Zend ve Kaçar dönemi hamamlarında da zengin ve gösterişli örnekleri ile dikkat çekmektedir. Alçı kabartma olarak yapılan süslemelerde geometrik, bitkisel ve figürlü kompozisyonlar görülmektedir. Alçı süslemelerde geometrik süsleme hamamların kubbe ve karbendi geçiş sistemlerinde karşımıza simetrik olarak çıkmaktadır. Bitkisel

kompozisyonlar hamamların içerisinde daha özenle yapılan süslemeleri oluşturmaktadır. Bitkisel kompozisyonlu alçı süslemelerde genellikle arabesk kompozisyonlar yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Maydanoz yaprağı, nilüfer ve bazen de sarmaşıklar bu bitkisel süslemenin motiflerindendir. Figürlü alçı süslemelerde hayvan figürleri karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdül Azim, Rızai, *Gancineye Tarihi İran I-XII*, Tahran 1999

Afşar, İrec, *Yezd Anıtları*, Milli Eser,C.2, Tahran 1975

Alaa Muhammad, Abd Al-Ghani; Al-dawla Al-qajariyyatu Nasha'atuha wa Tatawuruha Al-siyasi fi Iran, Kaire 2011

Alican, Mustafa, *Selçukluları Yeniden Keşfetmek*, İstanbul 2014

Altun, Ara, ''Gök Mescid'', *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996; Andre Geedar, *Honeri İrani*, (Ter. Behruz Habibi), Tahran 1979

Aru Kemal, Ahmet, *Türk Hamamları Etüdü*, Doçentlik tezi, İTÜ, İstanbul 1949

Attar, Aygün, *İran'ın Etnik Yapısı*, Ankara 2006

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri III*, İstanbul 1973

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, İstanbul 1966

Bageri, Mehdi, *İslamiyet Öncesi İran'daki Dinler*, Tebriz Üniversitesi, Tebriz 1997

Bağni, Emir Mesut, *''Tebriz Hamamları''*, Ay ve Sanat Dergisi, Tahran 2003, 180-183

Bahrami, Ghodratollah, *İran'ın Siyasi ve İktisadi Coğrafyası*, Kum 2000

Barthold, V.V., *Tezkire-i Coğrafya-ı İran*, Tahran 1930

Başar, Fahamettin, *Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.9, İstanbul 1989

Bayat, Azizullah, *Külliyat-i Tarihi Tatbigiyi İran*, Tahran 2008

Bebi-i, Rebi, *İran'ın Geniş Coğrafyası*, İkbal, Tahran 1993

Behmeni, Perdis, ''Eski İran Sanatlarında Sembollerin Gelişimi'', *Sanat Dergisi*, Tahran 2010, 72-85

Beksaç, Engin, ''İran-Sanat'', *TDV, İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000

Beksaç, Engin, ''Safeviler'', *TDV, İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul 2008

Betul Molla, Esadullah, *İran İslam Mimarisinin Eserleri ; Hamamlar*, Rozene, Tahran 2004

bin Abdulaziz, Al-Saadoon Al-Jawhara, ‘’Animate Paintings Executed On Qajar Ceramic Vessels And Tiles In Light Of The Collection Preserved In King Faisal Museum’’, *West East Journal of Social Sciences* 2018

Blaga, Refael, *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul 1997

Borjiain, Habib, ‘’Şeyh Lütfullah Camii’’, TDV. *İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul 2010,

Bosworth, C.E., *İslam Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980

Bozorgi, Mehri, ‘’İran Yayınları’’, *İran Kültüründe Hamamların Etkisi Sempozyumu*, Tahran 2010, 138-152

Cevaşnir, Babek, *Kaşkay Türkleri Tarihi*, İstanbul 2001

Cevdet Ahmet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul 2008

Cokar, Mesudi, *Şiraz’daki Vekil-i Zend’in Eserleri*, Şiraz 1988

Cura, Nilgün, *Erken Osmanlı Mimarisinde Renkli Sır Tekniğindeki Çiniler (1300-1453)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Çanakkale 2008

Çakmak, Canan, *Tire Hamamları*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002

Çoruhlu, Yaşar, *Erken Devri Türk Sanatı*, İstanbul 2007

Çubek, Hamide, *İran’ın Mimari ve Kentsel Gelişiminin Tarihi*, Miras, Tahran 1997

Danışment, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, İstanbul 1955

Daniel, Dennett, *İslamda Vergi*, Emirkebir, Tahran 1979

Demirel, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek*, Sivas Şehrinin Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara 2000

Deniz, Şerafettin, ‘’Kerim Han Zend’in Şiraz’ı İmar ve İhyası’’, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 14, 157-171

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1982

Diyakonof, M.M, *İran’ın Eski Tarihi*, Kitap, Tahran 1967

Diyakonov, İ.M., *Tarih-i İran-i Bağıstan*, (Ter. Ruhi Erbab), Tahran 1967

Dusti, Hüseyn, *Eresbaran Tarih ve Coğrafyası*, Efzar, Tebriz 1994

Efifi, Rahim, *İran Kültürü ve Mitolojisi*, Tus, Tahran 1995

El Emini, Ruhullah, *Halk Hamamları*, İttilaat, Tahran 2007

Ensari, Cemal, ‘’Gecburi Doğrani Sasani ve Tesiri An Ber Hunerhayi İslami’’, *Sanat Dergisi*, Tahran 1986, 318-373

Erdebili, Mirza Bala, *İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1977

Esed Pur, Zehra, *Güney Medeniyetinin Yıldızı*, Emir Rıza, Tahran 2002

Eskriz, Jennifer, *Nakşı Mimari Der Peydayeşi Şehri Tehran*, (Ter. Ahmed Seyyidi), Tahran 1996

Eşrafiyan, Aronova, *Nadir Şah-ı Efşar'ın Devleti*, Şebgir, Tahran 1977

Eşrefi, M.M, *İran'da Edebiyat ile Birlikte*, Ruzferzan, Tahran 2001

Eyice, Semavi, ‘’Hamam’’, Mad.,*TDV.İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1997.

Eyyüboğl, İsmet Zeki, *Anadolu İnançları-Anadolu Üçlemesi I (Yıkanma)*, İstanbul 1998

Fahhar Tahrani, Ferhat, *Hamam Sempozyumunun Makaleleri*, Merdum Şinasi, Tahran 1384hş.(2005)

Fahhari Tahrani, Ferhat, ‘’Isfahan Şivesinde Hamam’’, *İran İslamiyet Mimarisindeki Hamamlar*, Cehad'i Danışgah-i, Tahran 1987, 165-177

Fazıli, Hasan, *Gozareşi Emelkerdi Bağıstan Şinasi*, Tahran 2007

Feramerz, Parsi, ‘’Nobar Hamamı’’, *Mimari Dergisi*, No 24, Tebriz 2004

Frye Richar, Nelson, *İran*, (Ter. Gabil Kemali, İstanbul 1943

Furon, Raymond, *İran* , Ankara 1943

Garahanı, Ali Rıza, *Erak'ın Dört Mevsimli Hamamı*, C.2, Tahran 1997

Gaviri, Suzan, *Anahita*, Cemalül Hak, Tahran 1993

Gazveyni, Ebul Hasan, *Ferhengi*, Tahran 1988

Geedar, Andre, *Honeri İrani*, (Ter. Behruz Habibi), Tahran 1979

Gondolin, Lik, *Eski Doğunun Efsane Kültürü*, (Ter. Rugaye Behzade), Tahuri, Tahran 2006

Grishman, Romen, *İran Az Agaz Ta İslam*, (Ter. Muhammed Muin), Tahran 1970

Grishmen, Romen, *Huneri İran Derduri-i Part ve Sasani*, (Ter. Behram Ferehveş), Tahran, 1991

Gubadiyan, Vahid, *İran'ın Eski Yapılarında İklimin Etkisinin Araştırılması*, Danışgah, Tahran 2006

Gulami, Server, *Şah İsmail-i Safevinin Tarihi*, Danışgahi Tahran 1995

Hacı Gasımi, Kambiz, *Gencname; Hamamlar*, Rozane, Tahran 2004

Haçpur, Münire, ''Gilan'da Hamam Mimarisi'', *Mah-u Hüner Dergisi*, Tahran 2003, 184-185

Hamedani, Reşidettin Fezlullah, *Cameul Tevarıh*, C.2, İkbal, Tahran 1998

Hamster, Apton, *Nişabur Kazıları*, Yüksek Öğretim Dergisi, No:3 1939

Hand Mir, *Rozetus Sefa*, C.5, Hayyam, Tahran 1960

Hassan Karim, Al-Jaf, *Mawsua'atu Tareekhi iran Al-siyasiyy min Bidayati Al-dawlati Al-Safawiyyati 'ilaa nihayati Al-dawlati Alqajariyya*, Beyrut 2008

Hayrullahi, Ethuf, *Kaçar Dönemindeki Meraga*, Ehter, Tebriz 2008

Heredot, *Heredot'un Tarihi*, (Ter. Murtaza Sagıp Fer), Esatir, Tahran 2010

Hoda Elemol, Hoda, *İran Mimarisinde Su*, Mah ve Hüner, Tahran 2004

Hovar, Kılman, *İran ve İran'ın Medeniyeti*, Sepehr, Tahran 1996

Huseyni, Haşim, ''İsfahan Hamamlarında Çini Üzerinde Portrenin Gelişimi'', *Sanat Dergisi*, Tahran 2016, 103-117

Hüdadadiyan, Erdeşir, *Tarih-i İran Bağıstan*, Tahran 2004

İbni Belazeri, Ahmed, *Futuhul Boldan*, Nogre, Tahran 1958

İkbali Aştiyani, Abbas, *İran'ın Geniş Tarihi*, Hayyam, Tahran 1984

İkbali Aştiyani, Abbas, *Tarihi İran Az İngirazi Sasaniyan Ta İngirazi Kaçariye*, Tahran

İlahi, Emir, *Zencan'ın Tarihi Hamamlarının Araştırılması* , Zencan Kültür Bakanlığı, Zencan 2001

İsevi, Charls, *Coğrafi Faktörler Tarihi*, Gostere, Tahran 1983

İskenderzade, Menucer, *Batı Azerbaycan'ın Hamamlarının Araştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ebher Üniversitesi 2010

Kafkasyalı, Ali, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz, İstanbul 2009

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara 1988

Kesmai, Murtaza, *İklim ve Mimari*, Haç, Tahran 2004

Kesrevi, Ahmed, *İran Meşrutiyetinin Tarihi*, Emirkebir, Tahran 1961

Khiyabani, Nazi, *19.yy Doğu-Batı Kültürel Etkileşimi Bağlamında İran Kaçar Dönemi Kent Konutları: Kaşan Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010

Kiyani, Meryem, ''Hamamlarda Kalem İşi Süsleri'', *Hamam Kültürü Sempozyumu*, Tahran 2005, 287-302

Kiyani, Muhammet Yusuf, *İran Mimarisi*, Semt, Tahran 2007

Konaarseri, Seyyid Nuri, *Lahican'a Bakış*, Milli Payem, Lahican 1965

Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954

Kramers, J.H, *''İran''*, İran İslam Ansiklopedisi, C.5-II, İstanbul 1968

Kroger, Yans, *Gecburi Sasani*, (Ter. Feramerz Mecdi Semii), Tahran 2017

Mahirunnakş, Mahmut, *Mirasi Acurkari İran*, Tahran 2002

Mehriyar, Muhammed, *İran Şehirlerinin Görüntü Senetleri*, Beheşti Üniversitesi, Tahran 1999

Meliki, Hüseyin, *İran'ın 20 Yıllık Tarihi*, C.1, Meclis, Tahran 1955

Mensuri, Davud, *Eski Çağda İran ve Hint Mitolojisi*, Tahran 2011

Meşkur, Muhammad Cevad, *İran Der Ahd-i Bağıstan Der Tarihi Akvam ve Padişahani Piş Az İslam*, Tahran 1968

Mir Hand, *Habibus Siyer*, C.3, Hayyam, Tahran 1974

Mirza, Nadir, *Darussaltani Tebriz'in Tarih ve Coğrafyası*, Sutude, Tebriz 1994

Mortazavi, Menuçehr, *Mesaili Asri İlhani*, Tahran 1991

Mubini, Mehtap, ''Sütun Nemadi Gudret Der Mimari-i Hahameniş'', *Negre Dergisi*, S.19, Tahran 2011, 80-84

Muhlesi, Muhammed Ali, "Hamam Süsleri'', *Ay ve Sanat Dergisi*, Kirman, 2003, 106-114

Muştak, Halil, *İran'ın Sanat ve Mimarisi*, Azad Endiş, Tahran 2008

Mutehheri, Murtaza, *İslam ile İran'ın Karşılıklı Hizmetleri*, Sedra, Tahran 1987

Mükemmeli, Muhammed Kazım, *Rayların Genel Tarihi*, Demiryolları, Tahran 2000

Mümini, Kurus, "Tezinati Hanehayi Kaçari Şehri Kum", *İslami Sanat Dergisi*, S.7,8, Tahran 2015, 128-142

Mümini, Mehnaz, ''Kirman'da Kaçar Dönemi Çini Süslerine Bakış'', *İslami Sanat Dergisi*, 2016, 4-18

Naci, Muhammed Rıza, *Tarih ve Temeddoni İslami Der Galemrovi Samaniyan*, Tahran 1999

Nami, Germi Parisa, ''Tarihi Nober Hamamı'nın Çini Resimleri'', *Sanat ve Mimari Dergisi*, Tahran 2014, 78-88

Nardo, Dan, *Eski Yunan*, Gognus, Tahran 2004

Neimi, Davud, *Erak'ın Coğrafya ve Tarih Özellikleri*, Kume, Erak 2006

Nejad Meymend, Kerim, *Hükmabad Tarihi*, Fen Efsar, Tebriz 2003

Neragi, Hasan, *Kaşan'daki Fin Bağında Tarihi Hamam*, Kaşan 1970

Neragi, Hasan, *Kaşan'ın Tarihi Eserleri*, Encümen, Tahran 1995

Nevayi, Abdul Hüseyin, *İran ve Dünya*, Homa, Tahran 1991

Onurkan, Somay, "Anadolu'da Eski Yunan ve Roma Arkeolojisi", *Anadolu Uygarlıkları*, c. 3, İstanbul 1985, 418-432

Öney, Gönül, "Büyük Selçuklu Devri Minarelerinde Süsleme", *Kültür Ve Sanat*, IV., İstanbul 1976, 6-11

Öney, Gönül, *İslam Mimarisinde Çini*, İzmir 1987

Öney, Gönül, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976

Önge, Yılmaz, ‘’Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma’’, *Vakıflar Dergisi* 1978, 125-135

Önge, Yılmaz, ‘’Koca Sinan’ın Hamamlarında Görülen Yenilik: Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri’’, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarih Kongresi, Bildiriler*, C. 2, İstanbul 1986, 405-407,

Palabıyık, M.Hanefi, *Valilikten imparatorluğa Gazneniler Devleti ve Saray Teşkilatı*, Ankara 2002

Paolovic, İliya, *Serbedaranın Horasanda Hareketlenmesi*, Peyam, Tahran 1972

Patis, Daniel, *Bağıstan Şinasi İlan*, (Ter. Zehra Bağısti), Tahran 2006

Pertovi, Mehdi, *Tarihin Özeti*, C.1, İşare, Tahran 2000

Pigoloskaya, N.V., A.U. Yakoboski ve Saire, *Tarihi İran*, (Ter. Kerim Keşaverz), Tahran 1975

Pir Nia, Muhammed Kerim, *İran İslam Mimarisi ile Tanışmak*, Sanat ve İlim Üniversitesi Tahran 2005

Pirniya, Abdulkerim, *İran İslami Mimarisi*, Tahran Üniversitesi, Tahran 1372 hş. (1993)

Pur Davud, İbrahim, *İran’ın Eski kültürü*, Esatir, Tahran 2001

Recebi, Perviz, *Kerim Han-ı Zend ve Dönemi*, Emirkebir, Tahran 1976

Reşit Necefi, Etiye, *Tebriz’in Tarihi Hamamları*, Fenni Azer, Tebriz 2009

Rızai, Muhammed, *Mohtat, Erak’ın Yüzü*, Ageh, Tahran 1999

Sadiqi, Hasan, *Erak’ın Ünlüleri*, Kara, Erak 1993

Seccadi, Seyyid Ali Muhammed, ‘’Hamam ve Yıkanma’’, *İran Kültüründe Hamam,* Miras-ı Fergengi, Tahran 2005, 5-10

Seferli, E.Yusifov, *Kadim ve Ortak Eserler Azerbaycan Edebiyatı*, Bakü 1982

Seyyidani, Şemseddin, *Tarih Boyunca Nehavend*, Aşti, Tahran 2000

Shirudi, Murtaza, *İran’ın Bölgesel Konuları*, Kum 2001

Siyavuşi, Ali Rıza, *Hacıağa Torab Hamamı'nın Onarımı*, Merkezi Esnad, Tahran 1993

Sözen, Metin, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1996

Sudaver, Ebul Ela, *İran'ın Saray Sanatları*, (Ter: Nahid Muhammed Şimirani), Kareng, Tahran 2001

Sultanzade, Hüseyin, *İran Mimarisinde Tebriz'in değerli rolü*, Kültür araştırmaları, Tahran 1997

Sultanzade, Hüseyin, *İran'ın Eski Mimarisinin Giriş Alanları*, Ferheng, Tahran 1372hş.(1993)

Sümer, Feruk, *Kaçarlar*, İstanbul 2001

Sykes, Percy, *Tarih-i İran,* (Ter. Fahrettin Muhammet Taki Fahr Dai Gilani), Tahran 2000

Şabani, Rıza, *İran Tarihine Kısa Bakış*, Sohan, Tahran 2001

Şadabıfer, Meryem, ''Safevi, Zend ve Kaçar Dönemi Hamamlarının Kalem İşi Süslerinin Araştırılması'', *Sanat Etkisi Dergisi,* Tahran 2011, 63-81

Şahabi, İbrahim-i, *Şiraz'daki Vekil Hamamı*, Milli Eserler, Şiraz 1978

Şarden, Jan, *Şarden Seyehatnamesi*, (Ter. Hüseyin Arizi), Negah, Tahran 2009

Şayestefer, Mehnaz, ''Safevi Devri'nin Ustalık Resimleri'', *Mah-ı Hüner Dergisi*, No: 138, Tahran 2009, 14-27

Şemim, Ali Asger, *İran Kaçar Saltanatı Dönemi*, Zeryab, Tahran 2004

Şerifi, Ali, *Kaşan'ın Tarihi Binalar ve Eserlerinin Danışmanlığı*, Kültür Bakanlığı, Kaşan 1971

Şerifzade, Abdulmecit, *İran'daki Duvar Resimleri*, Berg, Tahran 2002

Tahiri, Kambiz, *İran'ın Kuzey Haricindeki Ormanları*, Hakşinaz, Reşt 2010

Talip Niya, Puya, ''Senendec Molla Lütfullah Hamamı'nın Süslemelerinin Araştırılması'', *İran Milli Mimari Sempozyumu*, Tahran 2015, 1-12

Taşçıoğlu, Tülay, *Türk Hamamları*, İstanbul, 1998

Tebesi, Muhsin, ‘’İran Hamamlarında İklimin Etkisi’’, *Süffe Dergisi*, Tahran 2007, No 24, 152-166

Tekmil Hümayun, Nasır, *İpek yolları*, Kültür Araştırmaları, Tahran 2010

Togan, A. Zeki Velidi, *Azerbaycan İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1979

Topçu, Sultan Murat, *Sivas İli ve İlçelerindeki Türk Devri Hamamları*, Sivas 2017

Urşidi, Cihangir, *Mezdisna Ansiklopedisi*, Merkez, Tahran 2000

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1975

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi IV-I*, Ankara 1978

Ülgen, Ali Saim; *“Hamam” Maddesi*, İslam Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul 1977

Vernoyd, Estafan, *Gerayesh Beygarb Der Honeri Kaçari,* Ter. Şükuh Zakeri, Tahran 2014

Von Purgstall, Hammer Baron Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1992

Watson, O., *Ceramics From Islamic Lands (The al-Sabah Collection Dar al-Athar al-Islamiyyah, Kuwait National Museum)*, Londra 2006

Wilber, Donald, “The Development of Mosaic Faience in Islamic Architecture in Iran”, Ars Islamica, VI, 1939

Wilber, Donald, *Mimariye İslamiye İran Doğri İlhanan*, (Ter. Abdullah Feryad), Tahran 1977

Wilber, Donald, *Tahavvuli Kaşikari Der Mimari İran*, (Ter. Rubabe Hatun Pile Furush), Tahran 2010

William, Flaur, *Kaçar Dönemi Resim ve Ressamları*, (Ter. Yakub Ajend), Tahran 2002

Yar Şater, *İran Tarihi Cambridge*, C.3, Emirkebir, Tahran 1984

Yerevand, Abrahamiyan, *İki Devrim Arası İran, Merkez, Tahran 2002*

Yılmazkaya, Orhan, *Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık-Türk Hamamı-İstanbul Hamamları Rehberi*, İstanbul *2002*

Yılmazkaya, Orhan, *Türk Hamamı*, İstanbul Hamamları Rehberi, İstanbul 2002

Zarei, Muhammed İbrahim, ‘’Senendec Han Hamamı’nda Süslerin Rolü’’, *Güzel Sanatlar Dergisi*, Tahran 2012, 73-85

Zehtabi, Muhammed Tagı, *İran Türklerinin Eski Tarihi*, C. I, Tebriz, 2002

Zerrinkub, Abdul Huseyin, *İran’ın Devranlari*, Sohan, Tahran 1995

Zerrinkub, Abdul Huseyin, *İslamiyet Öncesi İran Halk Tarihi*, Emirkebir, Tahran 1967

İnternet Kaynakları

http://en.ifilmtv.com/Iran/Content/5416#

http://jias.kashanu.ac.ir/article-1-103-fa.pdf

http://niamag.birjand.ac.ir/article_788_3cb16c82fefa37a02202be0091b761cf.pdf

http://www.matboatfars.com/newsThread.aspx?ID=3062

https://apochi.com/attractions/kerman/ganjali-khan-complex/

https://esfehanemrooz.ir/64458

https://gardeshgari724.com

https://irantrawell.com/2019/04/27/

https://nedaesfahan.ir/24419/

https://seeiran.ir

https://seeiran.ir/wp-content/uploads/2013/12/ghale-chalsh5.jpg

https://sobheqazvin.ir/news/115548/

https://tr.irna.ir/news/3571771

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Nizam_al-Mulk_tomb_2.JPG

https://www.eligasht.com/Blog/travelguide

https://www.irna.ir/news/83081278/

https://www.karnaval.ir/things-to-do/museum-anthropology-mashhad-bathroom

https://www.kojaro.com/2016/1/26/116869/tabriz-blue-mosque/

https://www.mehrnews.com/photo/2217313

https://www.mystypic.com/p/2064415667414709964_4549458076

https://www.picfair.com/pics/06049590

www.amar.org.ir

www.article.tebyan.net

www.beytoote.com

www.dana.ir/news/436798.html

www.eneshat.com/attractions-

www.iktv.ir/showprogram/15/ارسباران

www.ion.ir/news/411615/

www.kojaro.com

www.ravazadeh.com

www.wikimapia.org/31985793/fa/

SÖZLÜK

Ahiyane: Kubbenin alt kısmına verilen isimdir.

Camedar: Hamama gelenlerin özel eşlarının korunmasını sağlayan kişi.

Dellak (Tellak): Hamamda yıkama, keseleme işlevini yerine getiren erkek görevliye verilen isimdir. Aynı işi yapan kadına ise natır denir. Tellağa üstad-ı tellak da denilir.

Ezare: Hamam bölümlerinin zeminden 1m yüksekliğe kadar olan kısmıdır.

Germabe: Hamam.

Germhane: Sıcaklık

Güldane: Çiçek saksısı.

Hazine: İran hamamlarında sıcaklıktan geçilen bir mekandır. Hazine bölümü daha nemli ve daha sıcaktır. Yıkananlar bu bölümde vücudu yumuşatmak için bir süre geçirirler.

Heşti: İran hamamlarında heşti olarak adlandırılan bu bölüm soğukluk ile giriş arasında yer alan bir geçiş mekanıdır.

Karbendi: Eşkenar dörtgenlerle oluşturulan kubbe altı geçiş sistemidir.

Miras-ı Ferheng-i: İran Kültür Bakanlığı

Miyander: Ilıklık.

Pado (Uşak): Hamamda peştemal vermek ile görevlendirilen kişi. Hamamın temizlik işine de bakar.

Serbine: Soğukluk.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Jafar HASSANZADEH
Doğum Yeri ve Tarihi	İran, Aher, 1973
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Tebriz Azad Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Tebriz Azad Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Farsça, Türkçe, Arapça
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	j.hasanzadeh1@yahoo.com
Tarih	16.08.2019